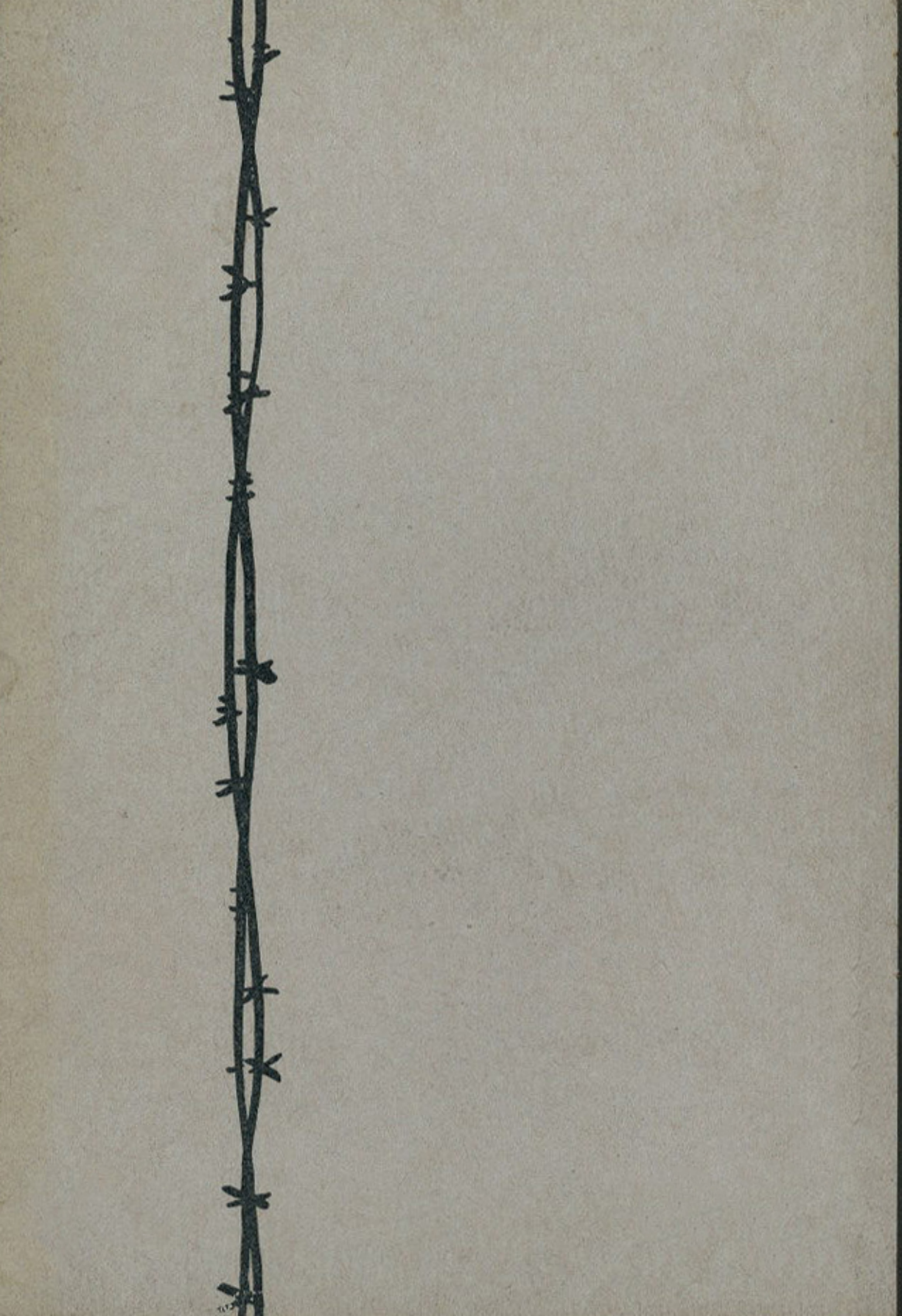

אנשים ואפר

ספר אושביץ־בירקנאו

מאת

ישראל גוטמן

בהשתתפות קבוצת חברים־אסירים

Digitized by Project Zikaron
Touro University-NY Libraries
www.zikaron.tourolib.org
2025

ספרית פועלים

הוצאת הקיבוץ הארצי השומר הצעיר

מרחביה

MEN AND ASHES

The story of Auschwitz-Birkenau

by

ISRAEL GUTMAN

Copyright by Sifriat Poalim
ISRAEL, 1957

Digitized by Project Zikaron
Touro University-NY Libraries
www.zikaron.tourolib.org
2025

כל הזכויות
שמורות לספרית פועלים בע"מ
נדפס בישראל 1957
דפוס השומר הצעיר
מרחביה

אנשים ואפר

ספר אושביץ־בירקנאו

ספרית פועלים

המדורים והפרקים:

אנשים ואפר	11
מכונת העינויים	11
חצר־המוות	87
מחתרת בלוע החיה	118
ימים אחרונים	165
דפי זכרונות	177
פרקי ספרות	252
עדויות ומיסמכים	293
תמונות ורישומים	

(תוכן־ענייניים מפורט — בשולי הספר)

בפתח הדברים

תחילתו של הספר הזה נעוצה בתקופת האבדון והזעם — בצל הכבשנים.

עמדנו אזי שלדי־אדם בַּאֲפלים הנמשכים שעות ארוכות, רועדים מקור, סמוכים איש לרעהו, וסחנו את חלומנו הנכסף הבלתי־ממשי: יהא ויתרחש נס וניחלץ מצפרני הרצח, תבוא שעת הנקם ונספר לאלה בחוץ, השבעים והנקיים, את האמת על אושביץ. — והנה עברו כשתים־עשרה שנה. תמה המלחמה, חלפה שעת הנקם הקצרה ומלאת הסילופים, ותור השלום לא בא. במשחק־מַכיאבלי האכזר המתנהל בעולם נשארנו אנחנו — מיליוני יהודים נרצחים ומועמדים־לרצח — אפיזודה בלתי נעימה, קלף המשבש את החשבון הפוליטי המפוקח, ומתוך כך מתאמצים להרחיקו מתודעת האדם. ועל זוועות השואה מאפיל צל האימה החדשה — הרצח האַטומי.

ישאל השואל: ומדוע שתקתם אַתם כל אותן השנים, ודוקא עתה העליתם חויות וזכרונות שחַוורו וניטשטשו במהלך השנים?

ואחת התשובה: אנו שייכים לדור שנכנס למלחמה הזאת בגיל צעיר מכדי שיוכל לבנות את חייו מחדש, אך בגיל מבוגר מכדי שיוכל למחוק את זכר הימים ההם. הדברים נחרתו בגופנו ובנפשנו, וחיינו חצויים. ניסינו לברוח מחלום־הבלהות, מזכרונות שפקדו אותנו בלילות ללא שינה, מידידים שבאו לבקרנו ובעיניהם קראנו את הזעקה האילמת על החיים שנקטפו ודממו בלבלובם. ואנחנו פילסנו לעצמנו נתיב בסבך המציאות. דרך מחנות אירופה וקפריסין, מלחמת־הקוממיות והסתגלות עקשנית לקרקע הזוֹדש. ולאחר שנים חזרנו ונפגשנו, אודים מן השריפה והחורבן ואנשים חדשים המושרשים בנוף הספסגוני של המולדת. וַבְּשָׁלָה ההחלטה כי הגיעה העֵת לספר את קורות אושביץ.

רק לאחר שנים העזנו להציץ מחדש לתוך התהום, להחיות בתוכנו את המראות והדמויות מעבר המחנה. ומי כמונו יודע: כל מה שסיפרנו אינו אלא כדמיון המלה למציאות החיים הממשיים, ואין בכוח אדם ואין בכוח לשון לתאר את הנורא וחסר הדוגמה כשם שנוראה וחסרת דוגמה היתה התקופה ההיטלרית.

רבים דנים לכף־חובה את בני־עמם על שלא מרדו ולא נקמו בשעה האחרונה של טרם־מוות. נדרש מאמץ רגשי ואינטלקטואלי רב כדי לתפוס שמץ מאותה טראגדיה אֵל־שֵׁנית שנתחוללה בפתח בית־המוות. אין בכוחנו לתת תשובה מלאה לשאלה זו שהטרידה אותנו ותמשיך לגזול את מנוחתנו. אבל אם הצלחנו, ולוּ כהוא־זה, לתאר את השפל, הפחד וההכנעה המוסריים והגופניים של האדם במחנה־ההשמדה הנאצי — לא יהיה דברנו לשוא. ועל המקטרגים לזכור תמיד, כי לא בני העם היהודי בלבד אלא גם בני אומות אחרות הודברו כמונו ונרצחו כמונו.

נדמה לי כי בתודעת רבים נשתרשה הדעה שבמחנות־המוות היתה רק מלחמת קיום רצחנית ואכזרית, שבה שרדו בודדים על חשבון הרבים. קוראי הספר הזה ילמדו לדעת,

כי יותר מבכל צורת־קיום אחרת היו החיים במחנה דומים לכדור־משחק, וגורל האדם היה נתון לרוב ביד המקרה. האמת היא שגם בעומקי התופת שמרו רבים על טוהר לבם, ובנפשם לא נכנעו למפלצת.

סיפרנו כאן לראשונה על קורות קבוצת יהודים שפעלה במחתרת, כחלק של תנועת־מרי מקיפה בעומקי המחנה. אחדים מן החבורה נותרו בחיים והם היו היוזמים הראשונים למעשה הספר הזה.

לפי תביעת חברַי כתבתי אני את רוב הספר, אך על כל פרק עברו אסירים־חברים, השמיעו הערות והוסיפו פרטים. פרקי זכרונות נכתבו בידי חברים־אסירים. שעל כן יש לראות את הספר הזה בחלקו כעבודה קולקטיבית — וכל־כולו נכתב בידי אסירים בלבד. יתכן שפגמנו פה ושם במבנה או בדיוק המדעי, אך ללא ספק נשארנו נאמנים לאמת הפנימית שלנו.

עלי להודות לידידי וחברי שעודדוני וסיעוני במשך הכתיבה. ביחוד נתונה תודתי לעובדים המדעיים של יד ושם והנהלת המכון להיסטוריה היהודית בוארשה, שהעמידו לרשותי תעודות ומיסמכים מתקופת השואה.

להבות־הבשן, פברואר, 1957. י. ג.

ישראל גוטמן

אנשים ואפר

פרק ראשון

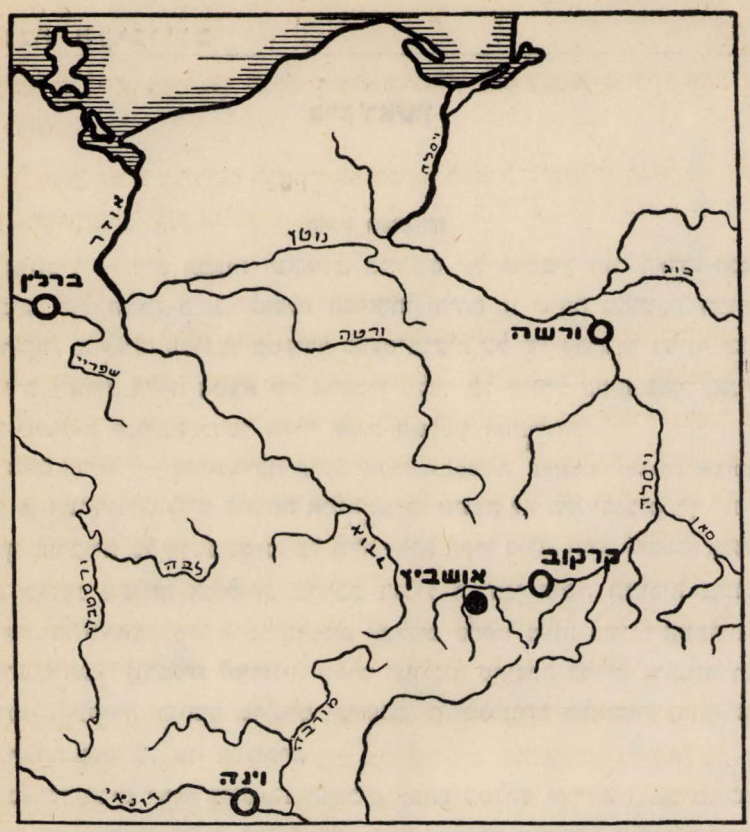
החנק וההכחדה

אושביץ — היא תמצית הנאציזם. בגיהנום של אושביץ חזר האדם, המצויד בטכניקה של המאה ה־20, לאפלת הפראות. והיתה זו שיטה מחושבת ומעובדת לדקדוקיה, מכאניזם המופעל בשקידה כמעט־מדעית על ידי קברניטי מדינה עצומה ועשירת מסורת. הלקח הנורא של אושביץ מלמד על הגורל שהיה צפוי לאנושות אילו נתמלאה הנבואה בדבר „אלף שנות השלטון ההיטלרי".

השם הרשמי — מחנה ריכוז אושביץ (Konzentrationslager Auschwitz) נגזר מן העיירה הפולנית הנידחת אוֹשְׁוִיֶנְצִ'ים, ששמה לא היה ידוע מחוץ לגבולות פולין. בפרבריה של אושבינצ'ים, על גדות הנחל הקטן סוֹלָה, הוקם המחנה. אושבינצ'ים שוכנת בשלזיה הפולנית, בקרבת הגבול הגרמני הישן. תושביה נמנו על בני שלזיה, תערובת מוזרה של גרמנים ופולנים שספגו מאות בשנים השפעות של תרבות סלאבית וגרמנית לסירוגין. שפתם הפולנית מתובלת במלים גרמניות רבות, והגרמנית עשירה בניבים פולניים. כשפתם כן נאמנותם הלאומית היתה בלתי יציבה והם פסחו על שני הסעיפים.

באושבינצ'ים ישבו כ־12.000 תושבים, ומהם כשליש יהודים. היהודים, כברוב עיירות גאליציה, עסקו גם כאן במסחר זעיר ומלאכה ושמרו באדיקות על מצוות דת ומסורת אבות. במרחק שני קילומטרים מן העיר נבנה עוד בימי הממלכה האוסטרו־הונגרית קסרקטין צבאי. היו אלה 16 בניינים בני קומה אחת שנשתמרו בחליפות הזמנים והמשטרים והם שימשו גרעין המחנה. בסמוך לאושביץ עוברת הסולה, אפיק צדדי של הויסלה — בסביבות אלה עדיין נהר לא־רחב, העושה את ראשית צעדיו. בימים בהירים, שהם מועטים במשך השנה (ערפל כבד פוקד תכופות את המקומות האלה), רומזים מרחוק הפסגות המושלגות של הקארפאטים ביופיים הפראי.

לא במקרה עלתה בחלקו של אושביץ להיות המחנה הגדול ביותר בין אלף־ומעלה מחנות הריכוז שכוננו הנאצים בארצות הכיבוש באירופה. סגולות המקום תאמו את תוכניותיהם. בסביבות אושביץ האדמה היא בצתית, מפיצה קדחת ושגרון. האקלים קשה וחליפות קיצוניות במזג האויר באות ועוברות במפתיע. קללת אלוהים רובצת על כברת ארץ זו ורגל עובר־אורח נדירה כאן.

גם המצב הגיאוגראפי הניח את דעת הנאצים. אושבינצ'ים מרוחקת 286 ק"מ מוארשה, מרכז ההתנגדות הפולנית בימים ההם. בפינה נידחת וחשוכה זו, המוסתרת בפני זרקורי ההתעניינות של העולם הגדול, נמצא צומת דרכים ומסילות־ברזל חשובים. בקירבה יחסית לאושביץ עברו גבולות אוסטריה, צ'כיה, הונגריה.

בפברואר 1941 נשלחה לפי פקודת הרַייכְספִירֶר של הס.ס. הימְלֶר, ועדה, שמתפקידה היה לחקור את טיב המים באושביץ. ועדת מומחים ובראשה פרופסור צונקר מן האוניברסיטה של ברסלאו, קבעה במסקנותיה כי המים אינם ראויים לשתייה ואף פסולים לשטיפת הפה. חוות־הדעת של הועדה המדעית זכתה לתשומת לב הנאצים. מן המשרדים הראשיים בברלין הגיעו לאושביץ הוראות חמורות, המזהירות את סגל הס.ס. באושביץ על שתיית המים כשהם בלתי רתוחים, ואפילו שימושם לשטיפת כלי־אוכל. אותו זמן המשיכו לזרום לאושביץ משלוחי אסירים:

לגביהם היו מי אושביץ טובים־מדי ולא־אחת ניתנו להם במנות קצובות שאין בהם כדי לרווות.

הנתונים האלה בצירופם הכשירו את המקום למטרה שיעדו לו הנאצים: הקמת מחנה ריכוז ענקי לבני אומות שונות.

ה ה ת ח ל ה

מחנה אושביץ נפתח במאי 1940, כתשעה חודשים לאחר שהסתערות־ענק של הצבא ההיטלרי מָחצָה בהֶלֶם אחד את המדינה הפולנית. בתחילה הובאו למקום שלושים אסירים ותיקים ממחנה הריכוז בסַקְסֶנהאוֶזן. האנשים האלה נבחרו מבין הפושעים המועדים, בעלי „הכשרה" וידיעה בשיטות האילוף במחנות הריכוז הנאציים. למפלצות־אדם אלה נמסר המנגנון הפנימי במחנה, הם שימשו הגרעין של קפו'אים ובעלי תפקידים ובידם היתה השליטה הבלתי אמצעית על המון האסירים. המפקד הראשי ורב־הטבחים של אושביץ רוּדוֹלף הֶס מספר בזכרונותיו, שנכתבו בבית הכלא הפולני אחרי המלחמה, כי לאושביץ נשלחו מסקסנהאוזן „האלמנטים הגרועים והמושחתים ביותר" והם שקבעו את דפוסי המשטר הפנימי במחנה.

בשנים 1940/41 נועד אושביץ להיות אגרוף של טרור והפחדה המכוון בעיקר נגד העם הפולני. אושביץ בלע רבים מן הנציגים המובהקים של האינטליגנציה הפולנית. הובאו לכאן פרופסורים מן האוניברסיטה של קראקוב, קבוצות בעלי מקצועות חופשיים, מדינאים ומנהיגי מפלגות המייצגים קשת רחבה של גוונים פוליטיים.

ביוני ובאבגוסט 1940 הגיעו הטראנספורטים הסדירים הראשונים: 1.058 אסירים מבית־הכלא בטארנוב ו־1.800 איש מוארשה. אחד האסירים, שהובא עם המשלוח הראשון מוארשה ונשאר דרך־נס בחיים, מתאר את החיים במחנה בראשית ימיו:

„מַאפֶּל (מיפקד) הבוקר עד הפסקת הצהריים הפרידו 6—7 שעות. כל אותו זמן, בלי הפסקה, בלי נשימה, בלי רגע מנוחה נמשכה „ההתעמלות" — ריצות, נפילות, מארשים ותפניות. האבנים החדות, שכיסו את השכבה העליונה של מגרש האַפֶּלים, חתכו את העקבים. שברי אבנים אלה פוזרו בכוונה־תחילה וזאת היתה אחת הדרכים ל„חיסון" האסיר היחף. נודע לי כי ערכו לנו קבלת פנים מיוחדת וימים ספורים לפני בואנו כוסה המגרש בשכבת חצץ חדשה.

„שעות תמימות הריצו את הטורים של 1700 אסירים מסביב למגרש. לא פסקו לרגע קט הצווחות והמכות. על גבי הראש, הכליות, בשיניים, בבטן. במקל, באגרוף, במטיל ברזל, באלת־גומי. המכות נחתו בצורות שונות, בכל חפץ שבא ליד ונוח לאחיזה, והופנו לכל מקום המזדמן בגופו של האדם.

„והזמן התקדם לאט, השניות היו ארוכות ללא רחמים, הרגעים דמו לנצחים. את המוח ואת העצבים, את כל תאי הגוף טרפו השאלות: כמה מן השניות הארוכות הן דקה אחת. כמה דקות איומות מצטרפות לשעה. כמה שעות עד להפסקה. שעות ואולי שנים? כמה מכות, כמה מקלות נופלים על גבם של האסירים במשך שנייה אחת, במשך דקה, במשך שעה?" (תדיאוש רַאק — „הדי אושביץ" — פולנית).

לבין הטראנספורטים הראשונים, שהובאו מבתי הכלא השונים בפולין, נקלעו גם יהודים מועטים. ואם כי הם היוו רק אחוז מבוטל במחנה כולו חשו למראשית את יד הנוגש האכזר, שגם כאן, מאחורי גדרות התיל של מחנה הריכוז, מצא עניין בהפליית היהודים. ת. רַאק בספרו הנזכר מוסר על גורל היהודים הראשונים במחנה אושביץ, מהם לא נותר בחיים אפילו אחד.

„במחנה, במשך החודשים הראשונים, נמצאה — מחוץ לכמה אלפים אסירים פולנים — רק קבוצה קטנה של יהודים וגרמנים. ההבדל במצבם של בני שני הלאומים היה גדול, כיון שהיהודים נשלחו מיד לעבודות הקשות ביותר ומספטמבר 1940 נשלח כל יהודי לקוֹמַנדוֹ־עונשין, למוות בטוח ומהיר בעינויים שאין לתארם במלים. לעומת זאת, האסירים הגרמנים שימשו בְּלוֹקָאלְטֶסטֶה (ראשי בלוקים) וקַפּוֹ׳אים ובאופן ישיר ומתוך יזמתם גרמו לנכות ומוות של האסירים האחרים."

אושביץ — מחנה ההשמדה

ב־20 ביאנואר 1942 נתקיים בברלין כינוס סודי בראשותו של היידריך ובהשתתפותם של נציגי משרדים נאציים שונים. על הכינוס הוטל לתכנן ולתאם את קוי הפעולה לקראת „הפתרון הסופי של בעית היהודים". „פתרון סופי", משמע בלשון הנאצים שֵם כיסוי להשמדה. בישיבה הזאת דיבר היידריך על השמדת 11 מיליון יהודי אירופה, והוא כלל במספר הזה גם את יהודי הארצות החופשיות והנייטראליות, מתוך ההנחה שבמרוצת המלחמה תהיה אירופה כולה לאחוזת הנאצים.

חיסול פיזי של היהודים תוכנן זמן רב והוצא לפועל בדרכים שונות. אבל רק בשנת 1942 ניתן האות להשמדה טוטאלית. בשורה של מחנות ההשמדה — סוֹבִיבּוֹר, טְרֶבְלִינְקָה, מַיְדַאנֶק — התחילו את מלאכת ההרג באביב ובקיץ של שנת 1942.

הס מספר באבטוביוגראפיה, כי בשנת 1941 (אינו נזכר, איזה חודש) נקרא באופן דחוף לברלין ונתקבל על ידי הימלר עצמו. זה מסר לו „שהפירר פקד לפתור סופית את שאלת היהודים. אנחנו, אנשי הס.ס., חייבים להוציא את הפקודה לפועל. נקודות ההשמדה הקיימות כבר במזרח אינן מתאימות לפעולות גדולות ומתוכננות לטווח ארוך. הועדתי למטרה הזאת את אושביץ." כך הפך מחנה הריכוז באושביץ למרכז הרצח ההמוני. מעולם לא בוצע פשע בממדים כבירים כאלה. הוא נעשה בדם קר ובליווי טונות של נייר־רשמי. האוטו־דא־פה של האינקביזיציה שהפכו לאֶפֶר אנשים חפים מפשע כמוהם כמשחק ילדים לעומת מוקדי המיליונים באושביץ ובמידאנק. שום שדה קטל בהיסטוריה איננו יכול להתחרות עם בית־החרושת ההיטלרי לרצח. מספרם של קרבנות אושביץ מספיק בשביל לאכלס ארצות שלימות.

במשך השנים שיגשג והתרחב מחנה הריכוז. שטח 40 ק"מ מרובעים נקבע כתחום סגור המשמש אזור פעולה של המחנה. כדי להמחיש את ממדי הבנייה באושביץ נציין, כי בשנת 1942 עבדו בממוצע ליום 8.000 אסירים בבניין מבנים שונים הכלולים בתחום אושביץ.

מחנה הריכוז העצום היה לבית קיבול לאנשים, הנקלטים, נסחטים ונפלטים בקצב מסחרר. משנת 1942 זרמו לאושביץ טראנספורטים מכל אירופה הכבושה. מחוץ לבני אומות, שנפלו קרבן לפלישה הצבאית הנאצית, נכלאו כאן גם אזרחי ארצות אחרות, שלרוע מזלם נמצאו בעת המלחמה באחת הארצות הכבושות. וזאת רשימת הארצות שאזרחיהן טעמו את מר־הכלא באושביץ: ארץ־ישראל, אנגליה, ארצות־הברית, איטליה, בולגאריה, בלגיה, ברית־המועצות, גרמניה, דניה, הונגריה, הולאנד, טורקיה, יוגוסלאביה, יוון, ליטא, לאטביה, נורבגיה, סלובאקיה, פולין, צ'כיה, צרפת, רומניה, שבדיה, שווייץ. בתקופות השיא נתקרב מספר העצירים במחנה למאה וחמשים אלף איש.*

בשנים 1942/43 גדל בהדרגה אחוז האסירים היהודים באושביץ, ומשנת 1943 היו בני העם היהודי הרוב המוחלט של כלואי המחנה.

* יש שנוקטים מספר שונה מזה — אך נראה לנו שיש להסתמך על הנתונים שהובאו במשפט הס בוארשה, מפי התביעה הכללית.

מחוץ לשני המחנות המרכזיים, שכונו בְּרִבּוּת הימים אושביץ 1 (שְׁטַאמלאַגֶר) — ואושביץ 2 (בירקנאו), מנה הקוֹנְגלוֹמֶראט הכללי עוד 39 סניפים, שהמרוחק ביותר הגיע לסודטים (חבלי הגרמנים אשר בצ'כיה).

אושביץ 1, בצורתו הסופית, לאחר שנוספה על הבתים הישנים קומה שנייה ונבנו בתים רבים חדשים, מנה 28 בלוקים (גושים) ועד סוף 1941 היה כוח תפוסתו 18.000 אסירים. בשלהי 1941 החלו הנאצים להקים בחפזון בשטחי הבצות של רַיסְקוֹ, במרחק שלושה קילומטרים מן המחנה הראשי — את בירקנאו. שֵׁם זה מקורו בכפר פולני בְּז'ז'ינקי. בבירקנאו נבנה מחנה עצום שקלט מעל למאה אלף אסירים. כבנייני־קבע תוכננו כאן מלכתחילה רק 4 משרפות ובתי מגורים של הס.ס. כל שאר המבנים וביחוד צריפי המגורים של האסירים הותקנו לצרכי אקראי, לקליטת־ארעי של זרם האסירים המתחלף כסדר.

במארס 1942 בודדו כמה בלוקים במחנה אושביץ 1 ונוסד בתוכם מחנה נשים. גם הפעם הובאו תחילה 1.000 נשים גרמניות, זונות ופושעות פליליות, מן המחנה הגדול לנשים ברַבֶנְסְבְּרוּק. לידי הנשים הפרברסיות שאיבדו את צלם האדם נמסרו לשם „חינוך" הבנות היהודיות והאמהות שנעקרו מבתיהן וממסלול חייהן. למחרת בוא החלוץ מרבנסברוק הגיע טראנספורט גדול של צעירות יהודיות מסלובקיה. מחנה הנשים הועבר לאחר זמן לבירקנאו ובשנים 1943/4 הוקם בסמוך לאושביץ מחנה נשים נוסף המיועד לעובדות במשרדים השונים ובבית החרושת הגדול לתחמושת „אוניון".

מבין הסניפים האחרים שנכללו בעיר הגזירה אושביץ, ונקראו בשם־הכולל אושביץ 3 — היה הגדול ביותר מחנה בונה־מונוביצה. בבונה הוקם מפעל־ענק לייצור גומי ובנזין סינתטיים, בבעלות אי.ג. פארבנאינדוסטרי. הטרסט הכימי הידוע שנתן ידו לכל זוועות היטלר ניצל את ההזדמנות להעסיק כוח עבודה במחירים מגוחכים. 25 אלף עבדים הועסקו בבניין בית־החרושת הענקי והפעלתו.

בסך הכל היו 39 סניפים. הגדול בהם מנה מעל לאלף כלואים, והקטן רק עשרות. היו אלה מכרות פחם, בתי חרושת, חוות חקלאיות, בריכות דגים. האסירים שימשו כוח העבודה בכל המפעלים האלה, שהיו פזורים על פני שלזיה עילית, העשירה בחומרי גלם ומפעלים תעשיתיים. סדרי הבטחון, הנוהג והתנאים היו זהים בכל המחנות; אך כל מחנה — וקוי הייחוד משלו, כל מחנה וטראגדיה בפרדת.

את שערי אושביץ עברו כ־400.000 איש שסומנו במספרים.* המחנה נתקיים ממאי 1940 עד 22 ביאנואר 1945. ב־18 ביאנואר, תחת לחץ הצבא האדום המתקדם במהירות, נאלצו הנאצים לפנות בבהלה את המחנה. מתוך 400.000 נמצאו חיים עדיין באותה שעה כ־64 אלף אסירים. רק מועטים הועברו קודם לכן למחנות אחרים בלב גרמניה, ומתי־מעט שוחררו. בערך 80% מן הנעדרים נשחקו במכונת העינויים של אושביץ.

לא ניתן כיום לקבוע בודאות את מספר הקרבנות שחונקו בתאי הגאזים ונשרפו במשרפות בירקנאו. על כך יש עדויות סותרות, וכנראה — לעולם לא נדע את האמת. הועדה הסובייטית שחקרה ראשונה את פשעי אושביץ קבעה את המספר של 4.000.000. אסירים לשעבר בעדויותיהם ובזכרונותיהם נוקטים אותו מספר. הס, המרצח הראשי, טוען שהמספר מופרז בהרבה ובהסתמך על אייכמן הוא נוקב מספר 2.500.000 קרבנות. הפולנים שערכו חקירות יסודיות הניחו, על יסוד חישובים, כי מספר הנרצחים קרוב ל־4.000.000.* נראה לנו כי מספר זה משקף את האמת הנוראה.

את החומר האנושי העיקרי המיועד לתאי־הגאז היוו יהודים. אך הנאצים רצחו בדרך זאת גם בני עמים אחרים. מחוץ ליהודים, צוענים, שבויי מלחמה סובייטיים שהופנו בזמנים שונים בהמוניהם לתאי הגאזים, הובאו למוות זה טראנספורטים קטנים של צרפתים, פולנים ואחרים.

בית החרושת למוות המשוכלל והמצויד בכל חידושי הטכניקה עשה שמות בגופו החי של העם היהודי. כ־95% מכל הנרצחים בציקלון היו יהודים. חלק מכריע מן השבט המפואר של יהודי אירופה — נשים, זקנים וטף, מיליוני בני אדם שואפי חיים ומעש — מצא את קצו בתאי הגאזים והמשרפות של אושביץ.

* יש להבדיל בין אסירים בעלי־מספר — שהוכנסו למחנה־ריכוז, לבין אלה שהובאו בטראנספורטים והובלו במישרין לתאי־הגאזים.

* לפי הנתונים שבפסק־הדין במשפט ארבעים פושעי־אושביץ, קראקוב, 22 דצמבר 1947.

פרק שני

בטחון ושמירה

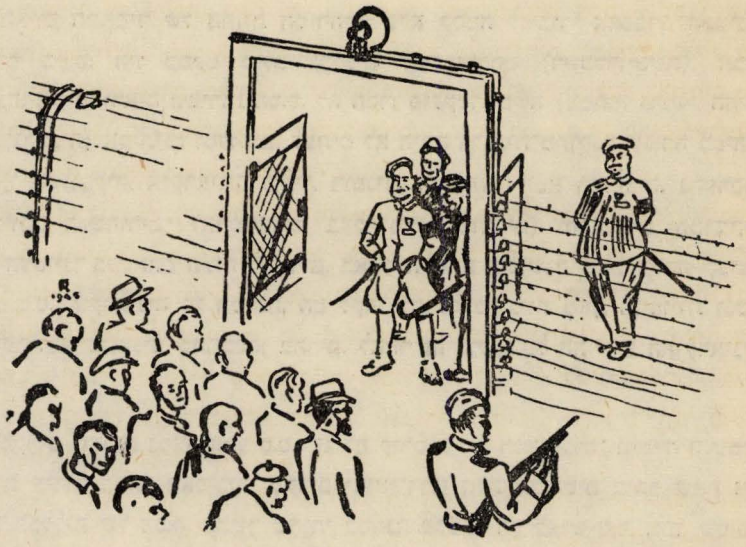
סדרי השמירה והבטחון באושביץ חושבו והותקנו ביסודיות רבה. את ארחי המוסר וההגיון הנאציים אין לבחון במונחים המקובלים בחברת אדם. מצד אחד הפקירו הנאצים חיי אלפים, נהגו בציניזם נפשע בעצם המושג חיים — ומצד שני היו יוצאים מכליהם כאשר אסיר אחד־ויחיד נמלט מצפורניהם. במקרים כאלה לא חסו על הזמן ועל אנשיהם. מאות ס.ס. הוזעקו לפעולה, מנגנון גדול עסק ברדיפות — הכל בגלל „הֶפְטְלינְג" (עציר) אחד, שמחר־מחרתיים צריך הוא להיות שָׂרוּעַ בערימת גויות אלמונית באחת מפינות המחנה.

שטח המחנה עצמו היה מוקף גדר תיל כפולה, טעונה זרם חשמלי. גובהה ארבעה מטרים עם שיפוע למעלה. בין שתי שורות גדרות הפרידה רצועה צרה. כל מאה מטרים הוקמו מגדלי שמירה, מצוידים במכונות ירייה וזרקורים. בלילות היו זרקורי המגדלים מאירים את האפלה, מגששים על פני הקרקע ובעיניים גדולות וקרות בודקות כל שעל אדמה. מחוץ לשמירה המוצבת על המגדלים שמסביב לשטח המחנה, היה האזור רחב הידיים של המפעלים, מקומות העבודה והסניפים הקטנים יותר מוקף בשרשרת זקיפים, המסתייעים בכלבי גישוש.

כל ערב, לאחר ששיירות הצללים חזרו ממקומות העבודה ונערך הַאפֶּל אשר וִידָא כי שום איש לא נמלט מַמלכת אושביץ, היו הזקיפים ב„שרשרת השומרים הגדולה" עוזבים את עמדותיהם. רק אם ברח אחד מעשרות האלפים העבדים, או נתגלתה טעות בחישובים בשעת המיפקד, התמידו השומרים במקומותיהם ואף נכנסו לפעולה וסרקו את השטח בראדיוס של קילומטרים רבים. לעומת זאת, בשעות היום לאחר שהרוב המכריע של האסירים יצא בסך את שערי המחנה, היתה מתבטלת חלקית השמירה על המגדלים.

כוחות הס.ס. המוצבים באושביץ נמנו על החטיבה הידועה לִשְׁמָצָה טוֹטֶנְקוֹפְּף — פירוש, גולגולת המת. בדש מדיהם ועל הכובעים הוצמד סמלם: גולגולת מבהילה, עשויה מתכת. את הכוח הכולל של חיילים באושביץ אומדים ב־3.500 איש. לאושביץ 1 הוצמדו מעל לאלף ס.ס., קרוב לאלף למחנה בירקנאו, ואלף נוספים פוזרו ברשת רחבה על פני המחנות הקטנים יותר. בנוסף על הסגל הקבוע רותקו לאושביץ יחידות מיוחדות וזמניות כגון ארטילריה, אורייה ומשטרה.

בשנת 1942 הוכשרה מבין אנשי הס.ס. המשרתים באושביץ יחידה לאילוף כלבים. ליחידה הזאת התנדבו רבים מבין חיילי הס.ס. השירות ביחידה החדשה הבטיח יתרונות שונים. למאלפי הכלבים הובטחו הקלות במשמעת הצבאית, אך כפיתוי העיקרי שימש הסיכוי לשירות ממושך בעורף — ולו יהיה זה מחנה־המוות. בסופו של דבר הורכבה יחידת המאלפים מחיילים שהומלצו על ידי מפקדיהם. לפי עדותו

של הס, שפנותה במקרה זה אינה מוטלת בספק, ניצלו המפקדים את ההזדמנות כדי להרחיק מיחידותיהם את החיילים פורעי־סדר. בדרך זאת אורגן גוף של 250 בריונים שאפילו הס.ס. לא היתה מוכנה לשאתם בשורותיה. יחידה זאת עתידה היתה לרשום אחד הדפים המחרידים ביותר בטראגדיה אושביץ.

הימלר עצמו המריץ את הכשרת המאלפים וקיוה לחסוך ולשחרר כך (לצרכי חזיתות המלחמה) זקיפים ומלוים, המשרתים במחנה. החישובים האלה נתבדו והוכח כי האדם מצליח תמיד להערים על הכלב. ואולם, אם בתפקידי השמירה נכשל הנסיון בכלבים — הוא עשה חיל בהפחדת נשים ואומללים. בריוני הס.ס. הירבו להשתעשע בחניכיהם. חוש ההמצאה שלהם הוליד מעשי זוועה ואכזריות שלא ייאמנו. לפי אחת העדויות הכשירו הנאצים את כלביהם למעשי אונס בנשים ונהנו ממחזה ואנדאלי זה.

לתפקידים הרגילים של היחידה היתה שייכת קבלת פני הטראנספורטים החדשים; ובסיוע הכלבים היו גודשים את תאי הגאזים שהוצרכו להיות דחוסים מאוד־מאוד...

הנאצים לא סמכו אפילו על משרתיהם הצייתנים ולא איפשרו לאנשי הס.ס. „לחמם את המקום". כל איש ס.ס. נתחייב לחתום על ההצהרה כי ישמור סוד ולא יגלה את הנראה והנעשה באושביץ. כ־70% מן השומרים נמנו על הס.ס., והיתר השתייכו לְוֶהרְמאכְט. המשטר ביחידות היה חמור למדי. מעל לראש החיילים היה תלוי האיום המתמיד של החזית המזרחית שלא קָסמָה לגיבורי אושביץ. הקצינים והנַגדים בס.ס. היו כמעט כולם גרמנים לפי־מולדתם (רייכסדויטשה), חברי המפלגה. בין הטוראים בשורות הס.ס. לא חסרו פולקסדויטשה (ממוצא גרמני, החיים מחוץ לגרמניה) אמיתיים ומדומים. לעתים לא היתה גרמנית־מתוקנת שגורה בפיהם. הם באו מסלובקיה, אוקראינה, פולין, רומניה, הונגריה, ליטא ולאטביה. נתפרסמו באכזריותם ה„שחורים" (אוקראינים, בעלי מדים שחורים) והלאטבים. המרצחים האלה הצטיינו בשנאתם העזה ליהודים. באחד הלילות של שנת 1943 ברחה קבוצה של 50 ס.ס. אוקראינים מן המחנה. הם לקחו לדרכם מכוניות מזון, תחמושת ונשק והצטרפו לפארטיזאנים שהתבססו בהרים. לאחר זה סולקו כל החיילים האוקראינים מאושביץ.

במקרים נדירים נמצא איש ס.ס. שגילה קורטוב של רגש אנושי וחמלה והשמיע גם מלת עידוד באזני האסירים. מקרים יוצאי־דופן אלה מבליטים ביתר שאת את דמותה הכללית של הס.ס. במשך שהותי במחנה פגשתי רק באיש ס.ס. אחד שסיפר לי בשעת כושר, שהיינו מוסתרים היטב מעיני חיילים אחרים, כי הוא איש מתקדם, פועל, והכריחו אותו להכנס לס.ס. מאחוריו היתה שנה של קרבות בחזית הסובייטית. הוא נפצע פצעים קלים ונשלח לאושביץ. האיש חזר כמה פעמים על המשפט: „גרמניה אבודה... גרמניה אבודה לעד..." נדהמתי מגילוי לב זה, ולמרות שחשתי כי דבריו נובעים מצורך פנימי להסיח את צרת־נפשו החרשתי ולא הגבתי כלל. יראתי שמא אין זה אלא פח שטמנו הנאצים...

בהפסקת העבודה שוב ניגש אלי החייל ודחף לידי צרור קטן. היתה זאת פרוסה דקה של לחם מרוחה במרגרינה עם נקניק. בשעת מעשה אמר: „לפעמים גם אני אינני אוכל לשובע, אבל אתם הרי מורעבים עד מוות." הסתכלתי לתוך עיניו. כל פקפוקי נמוגו. מעומק עיניו האפורות עלתה השתתפות־בצער, שהיא מסגולת אנשים ישרים בלבד.

שאלתי אותו על המצב בחזיתות. השנה היתה 1944. הוא סיפר באופן ענייני והוסיף פירושים משלו. מגרונו זעקה שנאת היטלר עזה כשאול. הוא נפרד ממני והבטיח כי למחרת היום ילוה את הקומַנדו שלנו ויקיים את המגע. אך שוב לא ראיתי אותו. זכרון הפגישה הזאת שמור בלבי.

הס מודה בזכרונותיו, כי בעלי התפקידים הרמים בסגל אושביץ נודעו רובם־ככולם בנטיותיהם הסאדיסטיות ושחיתותם המוסרית. בריות אלו שירתו קודם־לכן במחנות ריכוז בגרמניה, למדו את תורתם מפי גדולי הנאצים ונחשבו לבעלי מקצוע מעולים בשטח מחנות הריכוז.

וזאת רשימת הפושעים הראשיים — הממונים על גיהנום אושביץ:

מפקדי המחנה (לאַגרקוֹמנדאנט) — הֶס, לִיבֶּהֶנשל, בֶּר.

המפקד עמד בראש המחנה, ובה־בשעה היה גם מפקד צבאי של חטיבת ס.ס. באושביץ ומפקד הכוח המזויין במחנה.

מנהלי המחנה (לאגרפירר) — פְּריטש, זיגְנְדֶלר, שוּרץ, אַוּמַיֶר, הוֹפְמַן, הֶסלֶר, טהוּמַן, קראוס, מַיֶר.

מנהלי הרַפוֹרט (רַפוֹרטפירר) — פַלִיטש, פְּלַגֶה, הַרְטֶביג, קְלאוּן, סְטיביץ, שֶלינְגֶר, קאדוק.

האחראים לתאי הגאזים והמשרפות — מוֹל, שוּלץ, אֶרְבֶּר.

רופאים: קְרֶמֶר, מֶנגֶלֶה, אֶנְטֶרס, טְהילוֹ, קלאוברג.

המחלקה הפוליטית — גראבנֶר, שוּרץ, בוּגֶר, לַכְמַן, קירשנֶר.

הזקיפים, השומרים, המלוים־לקומנדו היו טוראי הס.ס. איש ס.ס. יכול היה לעשות באסיר ככל העולה על רוחו. חיי האסיר, בריאותו היו נתונים לחלוטין לשרירות הלב של בריה נבערת־מדעת. בשנת 1943, כשרבו הבריחות מן המחנה, פקד המפקד ליבהנשל לירות בכל אסיר המנסה לברוח וקבע פרס מיוחד של חמשים מארקים לכל חייל המונע בריחה. כך נעשו היריות באסירים לספורט מקובל של הס.ס. החייל היה פוקד על האסיר לרוץ, באמתלה כלשהי, וירה בעורפו. בדו"ח נמסר באופן שיגרתי: „נורה בשעת נסיון לברוח"...

ממונה על הבלוק (גוש, קסרקטין של אסירים) מטעם הס.ס. היה בלוקפירר — מנהל הגוש. הבלוקפיררים היו רובם צעירים בגיל 19—20, חניכי היטלריוֶגנד (נוער־היטלר). הם שלטו בממלכתם בעזרת האסירים עצמם. פעם או פעמיים ביום היו מופיעים הבלוקפיררים באזור־שלטונם לשם עריכת ביקורת. כל האסירים נרעדו. הכל עמד דום, האסיר הממונה, ראש הבלוק, היה קורא בקול מצלצל: אכטונג!

ומוסר את מספר האסירים השוכנים בבלוק. איש הס.ס. היה עובר כמי שמטייל להנאתו, מגלב ביד וחיוך בוטה על פניו. אחר־כך היה בודק את הנקיון, מציץ לפינות, מבקר את סידור המיטות, מקלל ומגדף, מחלק סטירות לאסירים המזדמנים בדרכו, וכך היה מסתיים הביקור. בימים שמצב־רוחו היה עכור או הבשורות מן החזית דיכדכו את רוחו, היתה הביקורת פחות שליוה. בימים כאלה נמצאו המיטות עקומות והרצפה מלוכלכת. מטעמי חינוך, ולשם מניעת הישנותם של מקרים דומים, היה הבלוקפירר פוקד „ספורט" (תרגילי־עונש) על הבלוק כולו או עמידת שעתיים נוספות בשעת האַפל. בשעת האַפלים — בוקר וערב — היו הבלוקפיררים מקבלים את הדו"ח המספרי ומוסרים אותו לרפורטפירר.

בראש הבלוקפיררים עמד הרפורטפירר — מנהל האַפלים. לבעלי התפקיד הזה יצאו בקרב האסירים מוניטין של התליינים הגרועים בסגל הס.ס. שמם הטיל אימה וידיהם היו תמיד מגואלות בדם. פאליטש, קאדוק — שמות המסמלים את אושביץ —

נמנו על הרפורטפיררים, שהם שליטים אבסולוטיים במחנה. הממונים עליהם — מנהל המחנה ומפקד המחנה — עסקו בענייני אדמיניסטראציה וייצוג, ואלו הניהול המעשי היום־יומי נמסר לידי הבלוקפיררים והרפורטפיררים.

על בתי החולים, על המחלקה הפוליטית, על העבודה, על המחסנים, על המשרפות — ניצחו קציני ס.ס. מנגנון מסועף, כרשת פרושה, הידק היטב את האסיר מכל עבר. כל תנועה וצעד של האסיר היו מתוכננים ומנוהלים על ידי הנאצים. הנסיון הקל ביותר להתעלם מן המשטר הזה היה נחשב להפרת משמעת ונענש לפי חוקת העונשין של אושביץ. בשיטת עונשין זו היה מלאך המוות קוצר יבול עשיר יום־יום.

השלטונות המרכזיים של הס.ס. בברלין לא חסכו שבחים מסגל הס.ס. באושביץ. לאחר כל ביקור של הימלר ושאר אריות שבחבורת הנאצים היו ממטירים על אנשי ס.ס. באושביץ אותות הצטיינות ועליות־בדרגה לרוב.

המפקד הראשון של המחנה באושביץ מיום היוסדו עד ל־1 בדצמבר 1943 היה אוברשטורמבאנפירר הס. אחריו בא ליבהנשל, ומאז חולק אושביץ לשלושה מחנות נפרדים: אושביץ 1, אושביץ 2 (בירקנאו) ואושביץ 3 (בונה ומחנות־חוץ). המפקד האחרון היה בר. בשנת 1944 חזר הס לאושביץ בתור מארגן ומבצע של פעולת רצח המוני — השמדת יהודי הונגריה. המבצע הזה זכה לכינוי „אקציון הס״ (מִבְצָע הס).

הס הנמוך, בעל העיניים הקרות וחסרות מבע, היה יותר מכל איש אחר אחראי לפשעי אושביץ.

רודולף פרדינאנד הס נולד בשנת 1900 בבאדן־באדן. אביו שימש קולונל בצבא הקיסרי ולאחר שנות השירות המקצועי בצבא בחר בחיים אזרחיים ונעשה סוחר מצליח וקאתולי אדוק. בית משפחת הס היה בית פאטריארכאלי מסורתי, בו שלט האב ביד חזקה והכל נשם בצל אישיותו.

עם פרוץ מלחמת העולם הראשונה מתנדב הס לצבא — בגיל 14. לאחר שנתיים הוא עוזב את הלימודים ויוצא לחזית. הוא נשלח עם יחידתו למזרח התיכון וזמן מה שהה גם בארץ־ישראל. הוא מצטיין באומץ־לבו. עולה לדרגת תת־קצין ומקבל צלב ברזל דרגה א׳.

לאחר המלחמה אין הס חוזר לחיים האזרחיים הסדירים. הוא שייך לאותם הצעירים שנעוריהם נבלעו בקרבות החזית והם יצאו מן החפירות כשחזות זוועות בנפשם. כל הצדדים האפלים שבאדם לא היו זרים להם והם הביטו על המציאות

בעיניים בוגרות. יצר ההרפתקנות, זלזול בעבודה ובוז לאורח־החיים האזרחי כבשו אותם כליל. מחומר אנושי כזה נבנה גרעין הפאשיזם.

הס הצטרף לקורפוס המתנדבים הבאלטי, ארגון צבאי־פוליטי ריאקציוני. מן הקורפוס עלו רבים מחסידי היטלר ועוזריו הנאמנים. ב־1922 מצטרף הס למפלגה הנאציונאל־סוציאליסטית ומקבל פנקס חבר מס. 3240. המספר־הנמוך הזה מעיד על כשרותו הפוליטית המלאה של האיש ברייך השלישי, פותח לפניו את כל הדלתות ומעלה אותו לבין האֶליטה הנאצית. עד מהרה נמצא הס מעורב ברצח על רקע פוליטי (1923), נאסר ונידון לעשר שנות בית־כלא. שש שנים מבלה מפקד־אושביץ־לעתיד בתא בית־הסוהר ולאחר השחרור הוא פורש מן החיים הפוליטיים, פונה לכפר, מתחתן ונעשה איכר שליו, המגדל ירקות ובנים.

אך עליית היטלר לשלטון מרתיחה את דם הנאצי הותיק. הוא מארגן יחידה של חיל פרשים ס.ס. במחוזו, ובאחת החגיגות מעורר את תשומת לבו של הימלר בהופעתו הנאה. הס לובש מדי ס.ס. ויוצא לסקסנהאוזן, מקבל שם הכשרה „מתאימה" לשירות במחנה ריכוז. כנראה היה הס תלמיד שקדן, שעלה על רבותיו, והוא מטפס במהירות בסולם ההיראַרכיה הנאצית. בשנת 1940, עם יסוד אושביץ, נתמנה למפקד.

אדם בינוני, חסר השכלה, נאמן ומסור לנאציזם שהעלה אותו לגדולה. לפי עדות־עצמו, אוהב מאוד את אשתו ואת בניו, אך נאמנותו ל„פירר" גוברת על הכל. הס שייך לסוג המסוכן ביותר של חסידי היטלר, שהאמינו בכנות ביעודו והיו נכונים לבצע כל פשע שבפקודת המנהיג. הס לא ידע מצפון מהו, ואת טיפוס־האדם הזה מאפיין גרינג במימרתו: „אין לי שום מצפון, מצפוני שמו אדולף היטלר."

הס וקצינים נאציים בכירים אחרים התגוררו בווילות־פאר בלב אושביץ. ילדיהם הקטנים המדושנים שיחקו בגנים מטופחים שבקרבת המשרפה. את כל שירותי הבית ועבודות המלאכה עשו עשרות אסירים — עבדים. במשפטו של הס בפולין המשוחררת מסר אחד העדים, בזמנו גנן בווילה של הס, כי הוא נענש קשה על חטא נורא: הוא העז לשבור את רעבונו על חשבון מנת המזון שהוכנה לכלבו הפרטי של המפקד.

אחת הדמויות השפלות ביותר בסגל הס.ס. היה פליטש. גֶרְהַרְד פְלִיטְש נולד בסַקסן ומשנת 1935 שימש במחנות ריכוז. עבר את השלבים הנמוכים בסקסנהאוזן והגיע עם הס בין מייסדי המחנה אושביץ. פליטש נחשב בעל־נסיון מופלג במחנות ריכוז ומיד תפס עמדת מפתח באושביץ. בעל פנים עצורים ומבשרי רעה, היה משוטט בפינות המחנה, מופיע בלתי־צפוי במקומות שונים. כל הזדמנות לגרום כאבים ועינויי־מוות היתה מאירה את פניו בארשת סיפוק. הוא התגאה על כך שבמו ידיו

הרג עשרים וחמישה אלף איש ביריה מעורף. היה רדוף יצר סאדיסטי ותשוקתו לרצח לא ידעה ליאות.

פאליטש היה מוקף תמיד בריונים מבין האסירים הממונים, שהיו מריחים לו טרף ודרוכים לכל ניע ידו. למענו ובפקודתו היו מתערבים בכל מעשה שוד וחמס — בשביל להרבות אוצרותיו. פאליטש היה נתקף התפרצויות שגבלו בטירוף. או־אז היה המחנה כולו כולא נשימתו. בשעה פואת כל מי שנקלע בדרכו — חיין תלויים מנגד. לרוב היה פאליטש שתוי לשכרה, אך פניו הדֻמוניים לא שינו את מַבעם מעולם. לבסוף נתפס פאליטש בעוון יחסי מין עם יהודיה לאטבית. את הפשע הזה לא היתה מדינת גזע־האדונים מוכנה לסלוח לבנה המוצלח. פאליטש נאסר ונעלם מן האופק. האסירים נשמו לרווחה.

האסירים־הממונים

האסירים בעלי התפקידים היו חלק בלתי נפרד של מכונת ההשמדה באושביץ. אין בשום פנים ואופן לתאר את המנגנון המסועף של הממונים־האסירים כצֵל אב־טונומיה פנימית. למעשה היה חֶבֶר הממונים חלק של שיטת אושביץ, זרוע קטלנית של הס.ס. בקרב האסירים עצמם.

בראש האירגון הפנימי עמד הלַגֶראֶלטֶסטֶה (זקן האסירים) — הממונה על כל המחנה ואחראי על המינהל האדמיניסטראטיבי הפנימי.

בלוקאלטסטה (ראש הגוש) היה אחראי לבלוק. הוא שלט כאן ביד רמה וסכנתו לא משָה לא ביום ולא בלילה, כיון שהוא נמצא תמיד בקרב האסירים, אם כי שפר גורלו ותנאיו שונים מאלה של סתם־אסיר. הבלוקאלטסטה זכה לחדר משלו, וחבר עוזריו דאג לסעודות מזונו. תפקידו היה שמירת הסדר; והסדר היה זהה עם שביעות־רצונם של הנאצים. נמצאו בין ראשי־הבלוקים אנשים שלא הסתפקו בתפקיד סביל, וברוב חריצותם התעללו באסירים ועשו בהם הרג. לעזרת ראשי הבלוקים עמדו השְטוּבֶנדינסטים (אחראיים לאולמות בבלוק). השטובנדינסטים היו מנקים את הבלוק, מביאים מזון ממטבח המחנה וביום א־בשבוע מילאו את תפקיד הגלבים. תוספת המזון של השטובנדינסט ועבודתו הקלה בבלוק היו תלויים בחסדי הבלוקאלטסטה. הלה רשאי היה בכל עת לסלק את עוזריו ולהחליפם. השטובנ־דינסטים השתדלו איפוא לשמור על „מעמדם" בכל מחיר ולמצוא חן בעיני ראשי הבלוקים. סגנו הרשמי של ראש הבלוק היה בלוקשְרַייבֶר — פוקד הבלוק. בלוק־שרייבר היה אחראי לרשימות המספריות.

מלבד בעלי שררה אלה ששלטונם בלתי מוגבל בבלוקים, היה קיים מנגנון של ממונים על ענייני העבודה. בראש אירגון העבודה עמד האַרְבַייטְסדינְסט — מנהל שירותי עבודה במחנה. הוא תיכנן את כוח העבודה במחנה, בסמכותו היתה העברת אסירים מקומַנדו למשנהו. בקומנדו ובמקומות העבודה היו הקאפוֹאים למיניהם אדוני החיים.

את הממונים הראשיים — לאגראלטסטה, בלוקאלטסטה, אוּבר־קאפו וקאפו היו קובעים הנאצים עצמם.

ת. רַאק בספרו מגדיר בקצרה את המצע הפרוגראמאטי של האסירים־הממונים:

„להיות בכל מקום;
לראות הכל;
לדעת הכל;
למסור הכל לממונים;
להתאכזר לאסירים;
להכות ולהרוג כסדר".

בדרך כלל נהנו האסירים הפליליים הגרמנים מאמונם המלא של הנאצים והם גם מונו למרבית תפקידי העזר והביצוע. היו אלה פושעים מקצועיים, חסרי מעצורים מוסריים ומצפוניים. מטרתם היחידה היתה להסתדר בנוח. בימי חייהם נתגלגלו בבתי סוהר שונים; באושביץ ניתנו להם תנאים חומריים טובים וכוח שלטון. לפעמים היו מודים בגלוי שחייהם במחנה נוחים מבעולם החופשי ואין הם נכספים כלל למועד השיחרור. רבים בהם היו נתונים לשלטון היצר הסאדיסטי, שבתנאי המחנה בא על סיפוקו המלא.

מורכבת יותר מבחינה פסיכולוגית היא בעיית האסירים הפוליטיים, בני לאומים שונים, שלעתים לא נפלו מן הפושעים הגרמנים באכזריות התנהגותם.

מציאות המחנה הטביעה את חותמה על האנשים, והם הגיבו תגובות שונות וקיצוניות. נמצאו שיצרו להם „חכמת חיים וקיום" התואמת את מציאות המחנה. אם „אדם לאדם הוא זאב" — ניסו הם להערים על חבריהם, להיות זאבים טורפניים יותר, לנצח במרוץ הזאבים למטרה. המשטר במחנה עודד את הטיפוס הזה. אנשים שהיו ידועים כאזרחים שלוים ומהוגנים בעיירותיהם, נתגלו במחנה כחיות־אדם המוצאות פורקן בסבל הזולת.

בין הממונים בבירקנאו ובמחנה הנשים לא חסרו גם יהודים. הם לא נפלו במלאכתם מחבריהם „האריים". אצל היהודים פעלה לרוב ההכרה כי „בלאו־הכי

הכל אבוד". יהודי, אין לו שום סיכוי לצאת מכאן בחיים. ואם גזירה היא שאין לשנותה, לשם־מה להתחשב עם העולם שבחוץ, עם קאטגוריות המחשבה והשיפוט היפות לאותו עולם נאה שבו כולם נקיים, אוכלים לשובע, קוראים ספרים ופונים זה לזה בלשון: אדוני. העולם הזה לא יחזור עוד, ומוטב לא להשתעשע בזכרונות. הם אך מכבידים כאן, ואדם החושב יותר מדי על הימים ההם, על משפחתו — לא יאריך ימים באושביץ. צריך לדעת לחיות. הכל מותר במחנה. ובמידה שהכל מותר ואין צורך להתחשב במוסר ובמידות — יש לדאוג להנאה של יום, של שעה. המחר איננו קיים. האמצעים אינם חשובים. אין אנשים באושביץ, קיימים רק מועמדים למשרפות.

הניגודים הלאומיים, האנטישמיות הגבירו את השנאה ואת החיכוכים ההדדיים.

בשנה האחרונה לקיום המחנה חל שינוי ניכר ביחסם של הממונים. הפוליטיים הדיחו את הפליליים, והתמורות בחזיתות אילצו רבים לחשוב על העתיד. לא נהיה נאמנים לאמת אם נדון לכף חובה את כל הממונים בלי יוצא מן הכלל. לא מועטים שמרו על זקיפות קומה אנושית ואידיאית על אפם וחמתם של הנאצים. ועל כך עוד ידובר בהרחבה.

פרק שלישי

אושביץ 1

מעל לשער המחנה באושביץ 1 נקבעה כתובת באותיות גדולות: „ארבייט מאכט פריי" („העבודה היא הדרך לחירות"). אסירים־טירונים בבואם לראשונה בשער זה היו נאחזים באשליה: ואולי יש שמץ אמת בכתובת הזאת; אולי בזכות החריצות ותבונת־הכפיים נפתח סיכוי כלשהו. אך עד־מהרה למד כל אחד את חוק הג'ונגל של אושביץ, הוא ידע שרק המוות משחרר מאושביץ. ואלו הכזב של אותה כתובת והלעג־לכל־קודש דקרו כל פעם מחדש. נורא היה החילול הזה של המושגים עבודה וחופש השייכים לעולם כה אחר, עולם שלא היתה לו דריסת־רגל באושביץ.

אושביץ 1 תוכן כמחנה ייצוג, והקפידו שחיצוניותו תהלום את תפקידו. רחובות המחנה היו סלולים אבן, בקרבת הבלוקים גדלו עצים וצמחו ערוגות דלות של פרחים. בחוץ נשמר הנקיון בכל. הבלוקים עצמם היו בנויים שתי קומות מלבינים אדומות. למראית עין — הכל תמים ויפה. זר שהיה מציץ למחנה, מתרשם מקליפתו החיצונית — נקיון הרחובות ושלל גוונים של פרחים — לא היה מסוגל לתפוס במשהו את מהותו של אושביץ.

ברגיל לא עשו הנאצים שום דבר שלא היתה בו תועלת למזימותיהם. אף הטיפוח החיצוני של רחובות ובלוקים שימש לתכלית. לעתים רחוקות היו הנאצים מביאים נעדות בינלאומיות לאושביץ. הן הורכבו מעסקני הצלב האדום בארצות הכיבוש ההיטלרי, והנאצים לא חששו לאובייקטיביות דעותיהם, ואלו „השיטתיות" הגרמנית היתה מחפה מראש על כל מקרה שיבוא. את האורחים המכובדים היו מוליכים דרך רחובות המחנה, מציגים בפניהם את האסירים המועדפים במשרדים, את ראשי הבלוקים, מכבדים בארוחה דשנה ומשלחים מן המחנה. לאסירים צמחה רק תועלת אחת מאותם ביקורים: בימים נדירים אלה קיבלו ארוחה מזינה יותר. בימי הביקורים היה המחנה נקי מהמון אסירים. לא חסרו באושביץ אנשים הנכונים להאחז בהזדמנות הקלושה בשביל להביא לעולם הרחב — במחיר חייהם — את זעקת אושביץ. וכמובן מאליו, הנאצים לא החמיצו מלהתאונן באוזני הנציגים הזרים על תעמולת הזוועה של אויבי גרמניה, המתארים את אושביץ בצבעים שחורים כל כך...

במקרה אחד נכשלו הנאצים. למחנה הגיעה ועדה דנית, בעקבות גל של מחאות

ואי־שקט שהציפו את הציבוריות הדנית החרדה לגורל אזרחיה המגורשים לאושביץ. חברי הועדה לא אמרו די בתוכנית שנערכה מראש על ידי הנאצים והעיזו לחדור לסודות המחנה. אך הנאצים לא איבדו עשתונותיהם. לתלמידי היטלר נמצא מוצא מוכן גם במצב הבלתי נוח ביותר. הם הובילו את הועדה לבירקנאו, כאן הציגו את תאי הגאזים כמקלחות ורצחו את הועדה בדרך שרצחו מיליונים. לאחר ימים הופיעה בעתוני אירופה הכבושה הודעה קטנה, באותיות זעירות, על תאונת־דרכים שאירעה לועדה הדנית ובה ניספו כולם.

ינני שפריצר, יהודיה הולאנדית שעבדה באושביץ במשרדי המחלקה הפוליטית, מספרת בזכרונותיה על אזרח שווייצי שנאסר בצרפת והובא לאושביץ. לאחר זמן נודע הדבר לשלטונות השווייצאריים והציר בברלין תבע במפגיע את שיחרור האיש. האסיר נקרא למחלקה הפוליטית באושביץ ונחקר. נתברר לנאצים כי באמת נפלה טעות, אך הם לא נבוכו. האסיר, בעל האזרחות החשובה, הועבר לבונקר ושם הומת בירייה. בהודעה הרשמית שנמסרה לשווייץ קבעו הנאצים כי האסיר המבוקש חלה ומת — למרבה הדאבה — זמן קצר לפני מועד שיחרורו.

רעיה כגן, בספר־רשימות שהופיע בעברית — „נשים בלשכת הגיהנום"* — מביאה נוסח הצהרה שנתחייבו לחתום עליה אסירות גרמניות טרם שיחרורן:

„1. אני מתחייב(ת) שלא לתקוף את המדינה הנאציונאל־סוציאליסטית, לא בדברים שבכתב ולא בדברים שבעל־פה.

„2. אני מתחייב(ת) למסור מיד למשטרה בהודע לי על כל מקרה שמישהו תוקף את המדינה הנאציונאל־סוציאליסטית.

„3. אני מתחייב(ת) שלא לספר, מעתה ועד עולם, על מחנה הריכוז באושביץ, ואף לא על סידוריו.

„4. לא סבלתי במחנה הריכוז באושביץ, גופי לא לקה, לא במחלה אנושה ולא במום.

„5. החזירו לי את החפצים שלקחום ממני בכניסתי למחנה.

„6. איש לא הכריחני לחתום על הכרזה זו.

„7. ידועה לי חובתי להתייצב, בצאתי מכאן, בתחנת המשטרה הקרובה."

* הוצ. ספרית פועלים.

אושביץ 1 מנה 28 בניינים בני שתי קומות המסומנים במספרים סידוריים. בכל בניין היו שני בלוקים. בקומה תחתונה היה בלוק א', ובקומה השנייה ובעליית־גג בלוק ב'. בבלוקים 19, 21,20, 28 שָכַן בית החולים של המחנה. הבניין מס. 10 היה מוקף מסתורין ומיועד ל„ניסויים מדעיים". הקרבנות בבלוק זה היו נשים. בבניין 11 היה צינוק המחנה וחצר המוות, בה היו יורים בנידונים, מעורפם, כמעט לילה־לילה. שני בלוקים נוספים שימשו כמחסנים. בבלוק מס. 24, למטה, שכן משרד המחנה, ובקומה העליונה כונגנו הנאצים בית־בושת לאסירים מיוחסים.

יתר הבלוקים שימשו בתי־מגורים לאסירים. לכל בלוק נדחסו כ־1.000— 1.200 איש. חלוקת האסירים לבלוקים היתה צמודה למקומות העבודה. קומנדו של־קבע היה מקבל מקומות במרוכז באחד הבלוקים. כל קומה של הבלוק היתה מחולקת לשני אולמות. כל אולם נתחלק שוב לשניים. שורת־מיטות אחת היתה שְטוּבָּה (אולם) אחת והשורה השנייה שטובה שנייה.

המיטות, ולדיוקו של דבר שלוש קומות של אצטבות עץ, עמדו צפופות עם מעברים צרים שאיפשרו עמידה בדוחק לאדם אחד. על כל אצטבה היה מונח מזרון דק — שק ובו מעט קש. כל אצטבה היתה מכוסה בשמיכה אחת, והשנייה מקופלת. סידור המיטות — אמנות מיוחדת ועילה להתעללות הס.ס. והממונים.

בין שתי שורות המיטות היה מעבר ברוחב מטר וחצי. כאן, לאורך המעבר, עמדו שני שולחנות ותנור־ברזל קטן שהוסיף בחורף ריחות משונים אך לא חום. למעשה שימש התנור להתקנת המטעמים של ראש הבלוק ומיוחסים אחרים.

מספר האסירים באושביץ 1 משנת 1943 נע סביב שלושים אלף איש.

האסירים שהצליחו להקלע לכאן נחשבו בני־מזל. התנאים באושביץ 1 היו טובים במקצת לעומת סניפים אחרים של המחנה. היו כאן מים בשפע, נשמר יותר הנקיון.

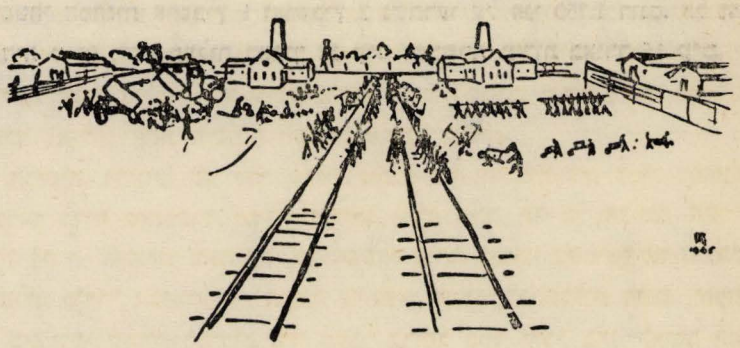
אחוז היהודים באושביץ 1 היה קטן, יחסית; נתבצרו כאן הגרמנים והפולנים. בין הממונים לא היו כמעט יהודים. ורק בתקופה האחרונה לקיום המחנה, כשאחוז היהודים עלה בהדרגה, הגיעו גם לאושביץ 1 יהודים רבים.

אושביץ 2 — בירקנאו

הכניסה לבירקנאו הוליכה דרך „השער האדום". השם הזה סימן בניין אדום וארוך שבאמצעו נתרומם מגדל ומתחתיו שער רחב ידיים. בשער הזה עברו המשלוחים שהופנו למוות. בבניין האדום שכנה מפקדת המחנה.

מן השער האדום פנתה דרך ראשית לאורך המחנה. מימין ומשמאל חוטי תיל, מגדלי שמירה וכל השטח כמלוא־עין מכוסה שורות צריפים ובתים מטויחים. מימין לדרך היה מחנה הגברים, ומשמאלה — מחנה הנשים.

המחנה בבירקנאו מחולק לששה קטעים; כל קטע מסומן באות מן האלף־בית ומגודר בתיל דוקרני. בקטעים הנפרדים נכלאו: מחנה העובדים; הקַרַנְטַנָה — מחנה מעבר לאסירים חדשים; מחנות־משפחות ליהודים צ'כיים, והונגריים, וצועניים; מחנה הנשים; וגם לבית־החולים הוקצה קטע מיוחד.

מספר האסירים בבירקנאו היה משתנה כסדר. אך למן 1942 נדחסו לכאן מעל למאה אלף איש.

בבירקנאו שוכנו האסירים בצריפים המיועדים לאורוות סוסים. אורך הצריף היה 40,76 מ' רוחבו 9,56 מ'. בצריף לא היו חלונות כלל, ורק למעלה, מעל לגג, ראו בליטה עם שורת אשנבים צרים. הצריף לא היה מקורה, והגג כוסה בשכבה דקה של נייר־זפת (טול). מי הגשם חדרו פנימה. ולפי שהצריף היה חסר רצפה והאדמה באושביץ ספוגה לחות, עמדו כאן לרוב שלוליות מים. כנגד זה היו ענני אבק עולים מן הרצפה כל ימות הקיץ. צריף כזה, שנועד ל־52 סוסים, קלט 600—1.000 אנשים. ריהוט יחידי שימשו דרגשי עץ בשלוש קומות. לוחות הקומה התחתונה הונחו על פני האדמה החשופה. גובה שלוש הקומות גם יחד לא הגיע לשני מטרים, והאסירים היו זוחלים ומתגלגלים למקום־יצועם. על כל דרגש (אצטבה) היו מונחים שני מזרונים — כמעט לא ממולאים בקש. 6—10 אנשים נדחסו לדרגש אחד.

מחנה בירקנאו הוקם בלב הבצה. רוב ימות השנה היו האסירים שוקעים בבוץ. עבר האסיר את סף הצריף — מיד בוססו רגליו בטיט. נעלי העץ כבדו והאסיר התשוש לא יכול להניע את רגליו. אחת הגזירות הנוראות של בירקנאו היה חוסר מים. בכל המחנה העצום נמצאו רק כמה בארות. במחנה הנשים רק שני ברזים. המקום שכונה בשם מקלחת ובו כמה ברזי מים דולפים מתחת לגג רעוע, היה מותקף כסדר על ידי מאות נשים. בחוץ עמדה גרמנייה, מקל בידה, ושמרה על הסדר. ליהודיות אסורה הכניסה. בימי הקיץ גרם הצמאון עינויים קשים. אנשים גמעו מים מתעלות, מי בצה.

שטחי המחנות אושביץ 1 ואושביץ 2 נשתרעו על פני 1.750 דונם. כל השטח הזה היה מוקף רשת תעלות באורך 13 ק"מ ושרשרת גדרות באורך 16 ק"מ.

פרק רביעי

הפגישה הראשונה עם המחנה

לאושביץ הובא ציבור אנשים מגוון; הכל היה שונה בעברם ובמעמדם של אנשים אלה: המוצא הלאומי, השכבה החברתית, הגיל, המין, ההשכלה. בצוותא אחת עם פושעים מקצועיים, המסכנים את שלום הציבור, נכלאו עסקנים פוליטיים. בין האסירים הפוליטיים נמצאו אנשי שמאל ותיקים, קנאים ולוחמים ללא־חת שבכל התהפוכות ובשנות הרדיפות שמרו אמונים לרעיון, וגם אנטי־פאשיסטים מתונים שפליטת־פה הכשילה אותם והביאתם לאושביץ.

אך את הרוב המכריע של האסירים היוו סתם־אנשים, לאו־דוקא בעלי השקפת עולם עקבית, אנשים הרחוקים מכל הבנה ופעילות פוליטית. הם נאסרו בשעת החטיפות ההמוניות בערים ובכפרים או נפלו קרבן לשיטת העונש הקולקטיבי. היהודים, אשר למן 1943 היו הרוב המוחלט באושביץ, נכלאו ללא שמץ אשמה אישית. עצם היותם בני העם היהודי גזר עליהם את דין אושביץ.

היחסים בין האסירים הושפעו מגורמי השוני והניגודים. בְּלִיל של לשונות, מגדל בבל, כל קבוצה מדברת שפה משלה ובתוך שורה אחת של אצטבות נשמע צליל שפות זרות, המוסיף על דכאון הנפש. האסיר, שממילא נוטה לעצבנות, להתפרצויות רוגז בלא שום סיבה מספקת לכאורה, נדמה היה לו תמיד כי שכניו לאצטבה או לעבודה, המקשקשים בלשונם הצורמנית, לועגים לו ולבני עמו. להמון האסירים לא היה קנה מידה מוסרי משותף. זה בצד זה נדחסו איכר נבער־מדעת מכפר נידח של אוקראינה הפולנית ומלומד צרפתי פאר האינטלקטואלים באירופה; והשלישי בשורה היה גנב מועד, גס רוח ויהיר בהכרת עליונותו במציאות זו של שנאה ורצח. שלושה אלה לא נמצאו להם ערכים משותפים, לא דרך להבנה ולא יכולת לרקום יחסים של כבוד אדם.

הנאצים התנקמו במיוחד באינטליגנטים, חלושי גוף ובעלי־מחשבות, ובהנאה מרובה היו מתעללים אף בכמרים ורבנים.

הכל באושביץ היו חייבים לעבור את כור המצרף של ה„גְלַייְכשַאלְטוּנג“ (יישור) שתְשַחֶקֶם לאבק. קלסתר אינדיבידואלי, נטיות מיוחדות, שטח התעניינות, נוסח הלבשה ואכילה, הרגלי שינה ומנוחה, כל המצטבר בדרך־החיים של האדם ומבדיל בין אחים במשפחה אחת, בין הולכי־רגל ברחוב, כל היוצר את עושר

הטיפוסיות הרב לאין־שיעור של המין האנושי — הכל צריך היה להעלם כליל באושביץ, ובמקום זה שהגיע הלום עם נסיון חיים ועָבָר הופיע גלגול חדש המצויד במספר, לסימון אישי, ובשם כולל: הפטלינג — אסיר.

היהודים בארצות השונות נתפסו בדרכים שונות של אלימות ומִרְמָה, אך גורלם במחנה היה אחד. במערב אירופה, מקום שהסביבה הלא־יהודית לא גרסה את האנטישמיות הקאניבאלית של הנאצים, נאלצו הגרמנים להזהר יותר ולהעמיד פנים פחות אכזריות. ליהודי ארצות אלו הם הבטיחו התיישבות מתוקנת במזרח, קראו בשמות מקומות התיישבות כאלה וכיוצא בזה. וכך יעצו ליהודים ליטול עמם בדרכם את דברי הערך וחפצים שונים ממשק הבית — בטענה שיזדקקו להם במקום המגורים החדש במזרח.

בסַלוניקי פתחו הנאצים משרדים בהם מכרו בכסף רב אחוזות אדמה במזרח, כרטיסי נסיעה בכלי רכב נוחים. כולם כאחד הובאו לאושביץ.

היהודים באושביץ היו אסורים בכתיבת מכתבים. אבל במקרים מיוחדים הורשו גם הם לכתוב. בשעה שהנאצים התכוונו לחדש את הגירושים מצרפת, וסיפורי־הבדים שלהם שוב לא הצליחו לרמות רבים — הרשו ליהודים לשגר אגרות לפי נוסחה שגרתית. הללו הגיעו לתעודתן. הן מסרו שהכותבים נמצאים־בחיים, עובדים ושלומם טוב. המועמדים לגירוש נרגעו במקצת.

במקרה אחר הכריחו הנאצים את היהודים המרוכזים במחנה־המשפחות הצ'כי לכתוב לקרוביהם ולרשום תאריך מאוחר יותר כדי חודש ימים. הכלואים לא הבינו את פשר התביעה. אך בעיני הנאצים היה העניין פשוט: כשהגיעו המכתבים למטרתם כבר לא היו כותביהם בחיים.

ההובלה וקבלת הטראנספורטים

הובלת הנידונים היתה אחידה בדרך כלל וכפופה לשיטתיות הנאצית. ברגיל הובאו האסירים בקרונות משא סגורים ומסוגרים, כשאשנביהם הקטנים מכוסים בלוחות עץ או מרושתים בחוטי ברזל עבים. הצפיפות למעלה מכל שיעור, ולעתים נדחסו 120 — 150 אנשים לקרון אחד. בתוך הקרון אפשר היה לעמוד בדוחק. הדרך לאושביץ נמשכה יומיים וגם שלושה; הרכבות נשתהו שעות מרובות בתחנות נידחות, עקפו את הקוים הראשיים והאריכו את הדרך ביממות. במשך כל הנסיעה לא היו מכניסים מזון ולפעמים אף לא מים לשתייה. בתוך הקרונות נמצאו

בני כל הגילים, חולים ותשושים, הכל בערימה אחת. מכל קרון היו מוציאים אחוז של מתים, והחיים נמצאו במצב תשישות גמורה וקהות חושים.

לא הספיקו הנידונים לרדת מן הקרונות ולהסתכל על־סביבם — וכבר נשמעו צעקות מקפיאות את הדם. עשרות אנשי ס.ס. מזוינים קיבלו את פני האנשים בצעקות, גידופים ומכות. בקרבת מקום, בתעלות לצדי הדרך, שכבו אנשי ס.ס. עם מכונות ירייה דרוכות לפעולה.

לאחר שנערכו הקרבנות בחמישיות התחילה הסלקציה. אדם שעבר עליו מיון כזה לא ישכח את התמונה לעולם. היא תרדוף אחריו יומם ותפקוד אותו בלילות. שוב ושוב יראה את הקצין המטורזן במגפי־לכה זקוף על דוכנו, ולפניו עוברים אלפים מפוחדים, עייפים, שלובי זרוע, אמהות ותינוקותיהן בזרועותיהן וזקנים הנאנחים תחת כובד המשא שבידיהם. הדמות הקרה המאובנת גוזרת בניע יד אלגאנטית: ימין או שמאל. חיים או מוות. משפחות נפרדות, ילדים מתרוצצים וזועקים להוריהם, אשה מנשקת בפעם האחרונה לבעלה, אב מחבק את בנו. ובכל בכי מר, בכי קורע לב אדם.

לא היתה קיימת מכסה קבועה של אסירים המיועדים לעבודה במחנה. אחוז זה היה תלוי, ברגיל, ביכולת הקיבול ובלחץ העבודה. אם היה מקום פנוי בבלוקים והמפעלים נזקקו לעובדים־עבדים — עלה אחוז החיים ופחת אחוז המופנים לתאי הגאזים. אך גורל הבאים היה נתון במידה מכרעת בידי הממיין. ברגיל היה זה רופא ס.ס. ולעתים ניצחו על הסלקציות סתם־חיילים. הצטיין באכזריותו ד"ר מֶנגֶלֶה — נאצי בעל סבר פנים. כשמנגלה היה בורר הופנו כ־90% המתמיינים ישר למוות.

לאחר הסלקציה פונה שיירת האסירים החדשים למחנה. נשדדו כל חפציהם, לרבות הבגדים שלעורם, מזכרות, טבעות נישואין וכו'. רק דבר אחד הותירו לאסיר מחייו הקודמים — חגורת מכנסיים. את חפצי האסירים הלא־יהודים היו אורזים בשקים ומצרפים פתק ובו שם האסיר. לפי הנאמר — נמסרו החפצים לדיפוזיט (למשמרת). לגבי היהודים לא היה צורך בהתנצלות. כל חפציהם נערמו בחוץ תלי־תלים וקומַנדו מיוחד, הנקרא בלשון המחנה „קַנַדָה", אסף את השוד, מיינו לסוגיו ואיחסן במחסנים מיוחדים.

לאחר שניטל ממנו הכל לא היה האסיר פטור מחיפוש־גוף קפדני. חששו הגרמנים שיצליחו האסירים להסתיר דברי ערך בגופם, והם לא גרתעו מחיפוש באברי המין של הנשים.

לאחר החיפוש בא תור הגלָבים. הללו שהועלו לרמת סַפרים באושביץ עסקו בחייהם האזרחיים בכל המקצועות שבעולם אך לא בסַפרות. מצוידים במכונות ישנות היו גוזזים ותולשים את שערות הראש ומנקים את המקומות השעורים בגופו של אדם. בגמר הטיהור הזה היה האסיר החדש מוכן לרחצה. מלוכלך, עייף מתלאות וסבל ציפה להתרענן במקלחת. וגם כאן חיכתה לו אכזבה. במקלחת הצטופפו גופות אדם רבים סביב למרזבים המועטים. עוד לא נרטבו כראוי במים קרים ומיד הדהדה הצווחה: רַאוּס! ראוס! (החוצה!) המועמד־לאסיר כבר למד שהצעקות אינן אלא הקדמה למטר המכות, וכל עוד נפשו־בו נמלט מן הסכנה.

ביציאה חולקו מדי המחנה: בגדי נייר דקים מפוספסים כחול ולבן, כומתה מאותו בד־הנייר, כותנות, תחתונים ונעליים שסוליותיהן עץ. בבירקנאו חולקו גם בגדים אזרחיים — מן הסמרטוטים המשומשים והגרועים שנפסלו במחסני האריזה. הבגדים האזרחיים היו מסומנים בקוים אדומים רחבים. כמובן, לא היתה שום התאמה בין הבגדים למידתו של האסיר. גוץ היה מקבל מכנסי ענק, ובעלי קומה לבשו מכנסי ברכיים.

למחרת היום עסקו בטקס ההרשמה. משולחן ההרשמה נקלעו לידי אסיר מומחה לקעקוע. בעזרת מחט ונוזל מיוחדים היו מקעקעים על זרועו השמאלית של האסיר את מספרו האישי במחנה. מהתעללות זו נפטרו רק אסירים גרמניים. ליהודים נוסף מתחת למספר סימן־היכר מיוחד — משולש.

במספרים סידוריים קועקעו 200.000 אלף גברים, ועתה חזרו למספר־אחד והוסיפו סימן של סדרה — A, ואחר כך גם B. אצל הנשים התחילו בסדרות החדשות אחרי 100.000 מספרים סידוריים.

הקעקוע מנע במידה ידועה את אפשרות הבריחה. הוא גם הקל על זיהוי מהיר של האסיר.

באושביץ לא נודעו שמות ולא תעודות — היו רק מספרים. אף בעיני האסיר עצמו נודע ערך רב למספר. במשך השנים הפך המושג של מספר־נמוך (אסיר ותיק במחנה) לשם־דבר, וכנגד זה לעגו „למיליונר", היינו אסיר בעל מספר גבוה שאך תמול־שלשום התחיל מתמדד עם החיים־במחנה וטרם הוכיח את יכולתו. נתקיימה גם מעין סולידאריות של בעלי מספרים קרובים, וביחוד הצטיינו בזה האסירים הותיקים.

האסיר נתחייב לקבוע בבגדו פיסת בד קטנה (במקטורן ובמכנסיים) עם המספר, ותג קטן המסמל בצבעו את סוג הפשע של האסיר.

משולש אדום — אסירים פוליטיים
משולש ירוק — פושעים פליליים
ורוד — הומוסקסואליסטים
שחור — אַסוציאליים — זונות ונשים פְּרִבֶרְסִיוֹת
סגול — אנשי הכמורה וכת דורשי־המקרא.

אצל היהודים נקבע במקום המשולש — מגן דוד צהוב, ובשנה האחרונה משולש אדום ומעליו קו צהוב.

קאראנטאננה

המחנה באושביץ הפך אחרי המלחמה למוזיאון המתאר את הסבל שעבר על קרבנות הנאצים. באושביץ 1 סתרו הבלוקים והותאמו למטרת המוזיאון. על אחד הקירות מתנוססת כתובת גדולה — נאום קבלת־הפנים שהיה משמיע לאגרפירר פריטש לאסירים החדשים: „הגעתם לא לסנטוריום אלא למחנה ריכוז, ממנו אין יציאה כי אם רק בדרך הארובה. אם בעיני מישהו זה לא מוצא חן, הוא יכול לעלות ישר על החוטים. הגעתם כדי לשכוח את הפאטריוטיזם. אם ישנם בטראנספורט יהודים — אינם יכולים לחיות יותר משבועיים, אם ישנם כמרים — יכולים לחיות חודש, היתר שלושה חודשים."

הקאראנטאננה היתה למסננת, שחיסלה אחוז גבוה של אסירים, טימטמה והפחידה את הנותרים. בביולטין הרשמי של הועדה הפולנית לחקר הפשעים הנאציים נמסר, כי בקאראנטאננה בבירקנאו, שקיבולה בממוצע 4.000—6.000 אסירים, חלו 4.023 אסירים בתקופה מספטמבר 1943 עד נובמבר 1944 והיה הכרח להעבירם לבית־החולים, 1.902 מתו ו־7.616 נשלחו אחרי סלקציה לתאי הגאזים.

המספרים הקטלניים מסתברים לאחר היכרות־מה עם אורח החיים של הקאראנטאננה. בארבע בבוקר היו הצעקות מחרידות את האסיר מדרגשו. לא היו כאן די כלי אוכל, וקבוצת אסירים היתה מקבלת במשותף קערה עם משקה. אחרי כמה לגימות או ניגוב הפנים, היה האסיר מסדר את הדרגש לפי הכללים המחייבים וכבר הצעקות והחבטות של הממונים מגרשות את כולם למגרש האפלים. האַפלים נערכים בקאראנטאננה שלוש פעמים ביום — בחורף ובקיץ, בגשם ובשלג. בארבע וחצי הכל ערוכים לאַפל. האַפל מסתיים במהירות כשהמספר הכללי של האסירים מתאים לסיכומי הנאצים. אך לפעמים נרדם מישהו מאחורי הבלוק, שקע מת

בבצות, או התאבד בפינה נסתרת — ואזי עומדים האסירים דום וצבא הממונים מתרוצץ ומפשפש, עד שנמצא המספר החסר וניתן האות לסיום המיפקד.

לאחר המיפקד מתחיל סדר האילוף היומי של אסירי הקאראנטאננה. לימדו אותם להסתדר בחמישיות ולצעוד בצוותא כראוי לאסירים. אך התורה החשובה והמסובכת הוא מיבצע הכובעים. מול שורת האסירים עומד הבלוקאֶלטסטה או אחד מסגניו ובצריחה קצובה פוקד: „מיצן אַבּ" (להסיר הכובע), „מיצן אַאוף"

(לחבוש הכובע). שעות נמשכו עינויים אלה. את כל הכובעים צריך להוריד בתנועת־בזק מן הראש והכרח הוא כי תישמע דפיקה אחידה של הידיים הנצמדות לירכיים. אבוי לאסיר שפיגר באמנות זו. מלבד מה שספג מכות לאלתר — גם נרשם בזכרון הבלוקאלטסטה וסגניו, וימיו היו ספורים.

אנשי הקאראנטאננה לא היו יוצאים לעבודות הרגילות של המחנה. למענם המציאו הנאצים סוגי עבודה שאין בה כל תועלת מעשית וכל־עיקרה לקח „חינוכי" חשוב. אסירי הקאראנטאננה היו גוררים וסוחבים בידיהם אבנים, חצץ ממקום למקום, מקצצים עשב בידיים או מעבירים שקים כבדים בריצה.

בחוברת „מחנה הריכוז באושביץ", שהוצאה על ידי הועדה המרכזית לחקר פשעי הנאצים בפולין, מתואר סדר־היום של אסיר הקאראנטאננה.

„בקאראנטאננה לימדו את האסירים להסתדר בחמישיות, ליישר בשורות, להסיר כובעים לפי פקודה ולצעוד. תפסו את זה מהר, כיון שאת התורה הזאת הרביצו במקל. בשעות הספורט, האסירים מוקפים ס.ס. וקאפו'אים הוכרחו — במצב של שפיפה — לקפוץ, לרקוד כשהידיים מורמות למעלה, או לרוץ יחפים סביב למגרש המכוסה חצץ.

„רבים אזלו כוחותיהם והם השתרעו על פני הככר כבר בשעות הראשונות של ההתעמלות. אותם הקאפו'אים סחבום הצדה והלאגר־אֶלטסטה ליאו היה ‚גומר' אותם בתקיעת מקל עבה לתוך פיהם. את המתרשלים בריצה היה חייל ס.ס. מוציא מתוך השורה ומוליך למאחורי בלוק שמונה ושם הורג בירייה מעורפ. כל נסיון קל ליישר את הגוף בזמן תרגילי ‚הצפרדע' סופו בעיטות ומכות. פקדו על האסירים, לבושים בלבנים בלבד, להתגלגל בבוץ — ולאחר חצי שעה להופיע בלבנים נקיים למרות חוסר הסבון והמים.

„בצהריים ערכו את האסירים לאַפל שנמשך 45 דקות. לאחר רבע שעה שהוקצב לאכילת מרק, חזרו והעמידו את האסירים בכיכר המיפקדים ולימדום לשיר שירים גרמניים כמו „אֶה דוּ מיין בוביקופף" („אה, בעלת תספורת־הנער") או „אים לאַגר אושביץ ואר איך צואַר זו מאנכן מונאַט, מאנכס יאַר" („במחנה אושביץ ישבתי זמן־מה — לערך כחודש, לערך כשנה...").

היו מכנסים את כל היהודים ופוקדים עליהם לשיר פזמון התקלסות

ביהודים („אה דו מיין ירוזאלם"). לפעמים אילצו כומר קאתולי שינצח על מקהלה כזאת. אסירים שלא שמעו גרמנית ולא הבינו פירוש המלות ושיבשו את הטקסט — היו הקאפו'אים הבלתי־מרוצים מכים אותם ומצוים עליהם לשיר במצב שפיפה או בשכיבה כשהפנים חפויים באדמה.

„שיעור הזמרה נמשך עד שעה 15.00 ומיד התחילה שוב התעמלות עד שעה 18.30. לאחר ההתעמלות נערך אַפל־ערב שנמשך כרגיל שעתיים. קרה שקבוצות שונות חויבו, בתורת עונש, לעמוד בכיכר המיפקדים משעה 21.00 בערב עד למחרת בצהריים במצב דום, הידיים צמודות לעורף. במשך הלילה האירו על העומדים בזרקורים. שומרי ס.ס. המתחלפים השגיחו בקפידה רבה לבל יוריד מישהו את הידיים, ומי שנתפס בקלקלה זו הוכה בלי רחמים. קבוצה אחת שמנתה 265 אסירים — רק 60 אנשים החזיקו בה מעמד במיפקד כזה; השאר התעלפו, שפכו עליהם צוננים ובמכות ניסו להחזירם לחיים."

האסירים שהחזיקו מעמד בתנאי „ההכשרה" היו עוברים — לאחר חודש, חודשיים או שלושה — למחנה הכללי ומפנים את מקומם לטראנספורטים חדשים.

פרק חמישי

השמדה תוך עבודה

העבודה באושביץ שימשה אמצעי למטרה העיקרית — השמדה המונית. בלשון הזהב של הנאצים: „פֶרְנִיכְטוּנג דורך ארבייט" — השמדה תוך עבודה. לא מידת היעילות והתפוקה עמדו במרכז הדאגות של הס.ס. כוונתם היתה להאריך לזמן מועט את חיי האסיר, לסחוט את שארית כוחותיו, להביאו למצב של שבר־כלי ולהשליכו לערימת המתים.

עבודת האסירים צביונה כעמל עבדים. אמנם, בעל עבדים הבטיח איזה מינימום תנאים לשמירת כושר העבודה של העבד — שכן שילם תמורתו במיטב כספו, ורק על ידי שמירת כושר העבודה יכול היה להגביר את מידת הניצול. בעל העבדים גם לא היה פטור מן הדאגה לרפרודוקציה — היה עליו לגדל דור עבדים חדש. ולעומת זאת, הנאצים שהפכו עמים שלמים לעבדים והתכוונו לנישול והכחדה של מיליונים כדי לפנות — על חשבון עמים חיים — מרחב מחיה ל„גזע האדונים" הגרמני, חתרו לניצול המחפיר החד־פעמי של כוחות אדם. לא היה צורך

להבטיח את המחר. מחנות הריכוז היו תמיד גדושים אסירים. הס מתאונן בזכרונותיו, כי שלחו לו כסדר „חומר" למעלה מיכולת הקליטה של אושביץ.

בשנים 1941 — 1943, כשמחמת הגיוס המוגבר בריך הגרמני ודלדול הרזרבות בארצות הכיבוש עמדו הנאצים בפני שוקת שבורה גם בחזית הכלכלית, גבר הלחץ של גורמים משקיים שונים על הס.ס. לנהוג יתר־ראציונאליות בכוחות העבודה שבמחנות הריכוז. לא נקיפת מצפון הניעה את אֵילי־ההון הגרמניים וארגוניהם להתערב בפרשה. חשבון של תועלת מעשית הדריך אותם בתביעותיהם. הם דרשו לשפר את תנאי העובדים במפעלים שבמחנות הריכוז, לשמור על בעלי המקצוע ולדאוג לקביעות האנשים בעבודתם. הס.ס. התנגדה למגמה הזאת והמשיכה בקו העקבי של ההשמדה. ובכל זאת, בעקב החיכוכים הפנימיים מאחורי הקלעים חל בעת האחרונה שיפור מסוים בתנאי העבודה. השינוי הזה לא מנע את ההשמדה ההמונית של יהודי הונגריה בקיץ 1944.

עיקר הויכוח נסב בשאלת היהודים. הימלר עמד על שלו ותבע השמדה טוטאלית של כל היהודים; שפאר וזאוקל, האחראים לגיוס כוחות העבודה, תבעו שמירה־לשעה על כוחות עבודה יהודיים. באופן כללי ניתן לומר, שניצחו החוגים הנאציים העומדים בכל־תוקף על החיסול הפיזי של היהודים, ואם צוינו פה ושם עיכובים מסוימים — אין הם משנים את התהליך בכללותו.

חיילי הס.ס. שליוו את האסירים לא התמצאו בעבודה מקצועית. הם השגיחו על התנהגות האסירים. אסור היה לנוח רגע, לעשן סיגריה, לשוחח בשעת העבודה. רבים מן המלוים היו ממציאים — מתוך שעמום — מעשי התעללות שונים: מוציאים את חלושי העובדים ומצוים עליהם לסחוב משאות כבדים, לרוץ עם אבנים בידיים וכו'.

בשנים 1943—1944 הקימו מפעלים נאציים גדולים, הפעילים בשטח הזיון והמאמץ המלחמתי, סניפים בקרבת מחנות הריכוז; הדבר נעשה בהתחשב עם תביעתו של הימלר, כי העבדים־העובדים לא יוצאו ממסגרת מחנה־ההשמדה ותוכניתו הכללית... כך הורשו המפעלים לנצל את עבודת האסירים. הסניפים נבנו ביזמת הטרסטים המונופוליסטיים הגדולים. גם הס.ס. לא טמנה ידה בצלחת. מפקדת ס.ס. הפכה לכוח כלכלי גדול. היא עסקה זמן רב בשוד הרכוש היהודי והקימה גם מפעלים תעשייתיים וחברות כלכליות בבעלותה.

בין המפעלים הגדולים שהוקמו באושביץ יש למנות את „בונה" של אי.ג. פארבנאינדוסטרי. בעלות הברית החשיבו כנראה מאוד את המפעל הזה שעסק

בייצור גומי ובנזין סינתטיים והפציצו אותו קשה בספטמבר 1944. עקב ההפצצה הזאת נהרסו 70% מכלל המפעל. הקונצרן „אוניון מֶטַלוּרְקה" בבעלותו של קְרוּפּ הקים במרחק שני קילומטרים מאושביץ סניף שהעסיק כאלפיים אסירים — גברים ונשים — בשתי משמרות (כל אחת 11 שעות ליום). רוב העובדים בבונה וב„אוניון" היו יהודים (כ־90%). במפעל אוניון יצרו נפצים לפגזי תותחים. במפעלי זיון של הס.ס. (ד.א.ו.) עבדו כאלפיים אסירים.

גם לעבודות מתחת לפני האדמה, במכרות פחם של שלזיה עילית, הוכנסו אסירים יהודיים. כבר באמצע 1942 התחילו יהודים לעבוד במכרות פחם של יבושוביץ ובז'שצ'ה שהשתייכו לקונצרן „הֶרמַן גְרינג וֶרְקֶה". התנאים במכרות היו קשים מאוד ומדי חודש מתו שם 20% מכל האסירים שנשלחו לכאן (לפי הס).

האסירים היו נכס פרטי של הס.ס., והמפעלים המקבלים פועלים מן המחנות נתחייבו לשלם להנהלת המחנה את שכר עבודתם. היה זה, כמובן, שכר נמוך מאוד שאיפשר לפירמות מונופוליסטיות לצבור רווחים אגדתיים. השכר הממוצע ששולם לס.ס. נע בין 1 — 6 מארקים גרמניים ליום עבודה. במשפט הבינלאומי בנירנברג הכריז אוסנאלד פוֹל, מי שהיה הממונה על המשק והאדמיניסטראציה של כל מחנות הריכוז מטעם מטה ס.ס.: „כוח העבודה של האסירים במחנות הריכוז היה הזול ביותר, שהשיגה התעשייה הפרטית בכל תולדות קיומה." ועם זה היו לס.ס. הכנסות עצומות מעבודת האסירים. את העובדה הזאת נבין כראוי כשנזכור כי תקציב ההחזקה של אסיר במחנה ריכוז עלה לס.ס. רק 30 פפניג ליום.

בסך הכל היו באושביץ כ־300 קומנדו. הקומנדו מנה מכמה אסירים עד אלפיים אנשים. מקומות העבודה נתחלקו לשני סוגים עיקריים: מקומות העבודה שבתוך המחנה ושמחוצה לו. בין הקומנדו שבמחנה רבים היו המועסקים מתחת לקורת־גג והם נהנו גם מתוספת מזון. גם הביקורת של הס.ס. במקומות האלה היתה רפה יותר. בין הקומנדו האלה נכללו: המטבח, המחסנים למיניהם, מכבסה. בקומנדו האלה, ובעיקר באושביץ 1, כמעט שלא הועסקו יהודים.

הקומנדו הגדולים מחוץ למחנה עבדו בבניין, חפירות, ייבוש בצות, פירוק אוירונים נפגעים, סלילת דרכים וכו'. שורה של קומנדו קטנים נקבעו לשירותים שונים בתוך המחנה ובשיכוני ס.ס. כמה קומנדו גדולים עבדו במשקים חקלאיים גדולים בסביבות בירקנאו. וכפי שכבר צוין — בשנתיים האחרונות לקיום המחנה הלך ונתעצם מספר האסירים המועסקים במפעלי זיון שהוקמו באזור המחנה.

יום העבודה של אסיר אושביץ נמשך בקיץ 12 שעות ובחורף קצת פחות. למעשה, בצירוף ההליכה למקום העבודה וממנו נמשך יום העמל של האסיר מחושך עד חושך. בשעה 4.30 לפנות בוקר היתה הצעקה „אַאופשטין" מחרידה את האסירים ומקימה על הרגליים. האסיר מתחיל בסידורים ברוב חפזון. אם לא

יבזבז רגע אולי יצליח לסדר את משכבו, ללחלח את הפנים, להדחק ולקבל חצי ליטר נוזלים הקרויים במחנה בשם מפוצץ: תה. את הלחם היו האסירים מקבלים בערב ורובם אכלוהו בו במקום, כך ששחרית נאלצו להסתפק בחצי ליטר נוזל פושר ומר. חצי שעה לאחר אות הקימה חייבים כל האסירים לעמוד סדורים במיפקד הבוקר. האַפל הזה היה קצר, בדרך כלל, ולאחר רבע שעה כבר היתה מהדהדת ונשנית בחלקים השונים של המחנה הצעקה: „קומנדו אַנְטְרטן! (הקומנדו — היערך!) האפל נגמר, וכל אחד רץ לקומנדו שלו.

בשנים 1940 — 1942 שמרו אך קומנדו מועטים על קביעות העובדים. הקאפו'אים ועוזריהם הרכיבו את הקומנדו מדי בוקר, והיה זה חזיון עגום במיוחד החוזר יום־יום. האסירים הכירו את הקאפו'אים וידעו להבחין בין קאפו המַרְכֵּז קבוצה לקומנדו „טוב" ואַחֵר המַרְכֵּז לקומנדו „רע". כיכר האַפלים דמה לשוק עבדים. מסביב לקאפו'אים „הטובים" נצטופפו המוני האסירים, והכל ניסו להמלט מפני „הרעים". התוצאה היתה שאילו קומנדו היה להם עודף אנשים, ואחרים לא יכלו להרכיב את קבוצותיהם. הבעיה נפתרה בעזרת המגלב, והסדר הוחזר.

הקומנדו יוצאים בסך את שערי המחנה; שורות של חמישיות, יגעות, צפופות ורועדות מקור. התלבושת האחידה מגבירה את הרושם של מחנה צלליים באפלת השחר. מתחת לבית־השחי מחזיק כל אחד את האוצר היקר מכל — קערה אדומה וגדולה שתכולתה שני ליטרים. בשעת יציאת האסירים וחזרתם מנגנת תזמורת של אסירים מאַרשים צבאיים. האסירים שוטמים את המוזיקה וגם המנגנים מתעבים אותה בשעות אלה. דומה שכל המנגינות העליזות והחיות נשמעות בעצבות ומונוטוניות. המוזיקה והצלילים גם ליוו את הקומנדו החוזרים מן העבודה וגוררים את מתיהם וחוליהם.

אצל השער שני ס.ס. מכל צד סופרים את החמישיות העוברות על פניהן. האסירים זוקפים גופם בתנועה מלאכותית וצועדים לפי הקצב.

עד למקום העבודה צועדים האסירים ברגל — לפעמים מרחק 7 — 8 ק״מ, והאנשים מתעייפים עוד לפני שמתחילים בעבודה. הנאצים כמעט לא דאגו לכלים ולמיכון בתהליך העבודה. כוח העבודה של האסיר זול מכל מכשיר ושיכלול. ולכן נרתמים האסירים לעגלות תחת בהמות־משא, סוחבים פסי ברזל כבדים, מעבירים שקים מרחקים ארוכים. גם עבודות שניתנו לביצוע בלי מאמץ גופני רב — כאן הרי זה עמל מפרך. בשעת העבודה אסור לנוח, ועל הבור המותקן כבית־שימוש מופקד אסיר שמתפקידו למדוד את הדקות המוקצבות לצורך זה. העבודה נמשכת גם בגשם ובשלג. רק גשם שוטף גורם להפסקה קצרה בעבודה, כשהאסירים כבר רטובים לחלוטין. בבלוק לא היתה שום אפשרות לייבש את הבגדים. מפחד הגניבות מניחים את צרור הבגדים מתחת לראש; למחרת היום מעלים על הגוף בגדים רטובים — אם לא גברו עדיין הקדחת והמחלה.

היו גם קומנדו אחרים; ממונים בעלי נפש שהעמידו את עצמם בסכנה בחפותם על העובדים; מקומות עבודה שחמקו מביקורת הס.ס. — עבדו בהם אנשים קבועים, שנתקשרו ותמכו איש ברעהו. עם קביעות הקומנדו גברה גם חומת הסולידאריות, הבטחון העצמי של האסירים. לא מועטים היו המקומות שם נתבססו האסירים עד כדי כך, שיכלו לעשות את מלאכתם בשעת ההכרח — ולחַבל בנאצים בכל שעת־כושר.

במפעל הגדול „אוניון״ נתמחו האסירים בענפים השונים של הייצור. אנשי הס.ס. לא היו מתערבים בעבודה, הקאפו היו פורשים לפינתם, ורק מנהלי עבודה, והם אזרחים שהובאו במיוחד מגרמניה, השגיחו על תהליך הייצור. האסירים חיבלו בכל דרך שאפשר. לפעמים הספיק היסט של מה־בכך במכונה — שאי־

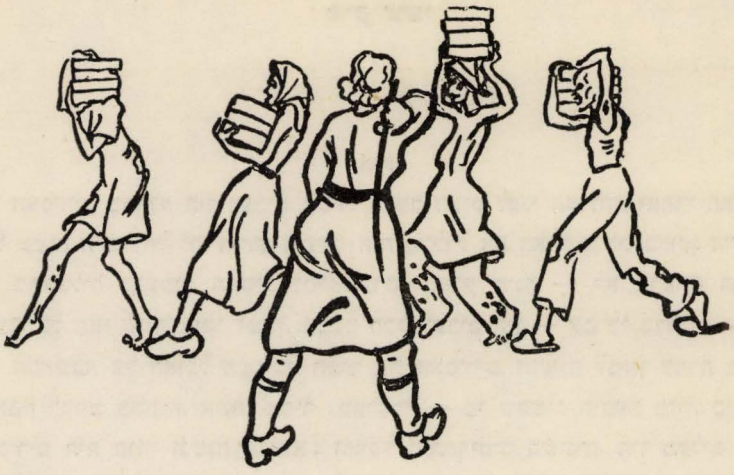
אפשר היה להוכיח כי נעשה במזיד בידי האסירים — וכמות גדולה של התוצרת נמצאה פגומה. אחד מחברי בימים ההם, דוד, שהוחזק מומחה גדול למכונות אבטומטיות, ובאמת הצטיין בזריזות רבה, היה מבקרני יום יום ומודיע לי על המצאה חדשה שלו לחבלה בייצור. את כל מרצו ומחשבתו היה משקיע בהמצאות אלה. הוא הצליח כסדר לשבש את תהליכי הייצור — ובעיני מנהל העבודה שלו נחשב עובד מועיל ונבון.

עבודת הנשים היתה שוה לזו של הגברים. באביב ובקיץ יצאו נשים רבות לעבודה במשקים חקלאיים; אך כאן לא היתה דריסת רגל ליהודיות.

נשי ס.ס. נודעו בבורותן ואכזריותן. בכלל היה מצב הנשים במחנה גרוע, מבחינות רבות, ממצב הגברים והתמותה במחנה הנשים היתה גדולה מן הממוצע הכללי של מחנות הריכוז.

פֶלִגיָה לְוִינְסְקָה, בספר „אושביץ — שפל ונצחון האדם", מוסרת תיאור חי של עבודת הנשים:

„ערימות אשפה היו מונחות במחנה, טבענו בבוץ, ובאותו הזמן הוצרך קומנדו של כמה מאות נשים להביא לבינים ממרחק כמה קילומטרים. כל אסירה סוחבת 2 — 3 לבינים בידיים. את הלבינים היו זורקות לתוך בורות עמוקים. לאחר שהנשים עושות כמה סיבובים והבורות מתמלאים לבינים, מתפקידנו להוציאן בחזרה ולסדרן בשורות. לבורות הריקים אנו זורקות הפעם אבנים גדולות שיש להביאן ממרחקים. עמוסות אנו עושות את הדרך הלוך ושוב. כעבור זמן מוציאים את האבנים, וכך סובב המעגל, מתיש את הכוחות וטוחן פיזית ופסיכית לאבק. העברת השלג ממקום למקום גם היא מוטלת עלינו. בעבודה הזאת שותקו הרגליים, הידיים קפאו בקור וכפור. לנשים רבות קפאו הידיים, הרגליים, הלחיים. אבל ‚היצירה' נמשכת למרות הכל. מתוך כך העדפנו פשוט את עבודת חפירות התעלות. אמנם האתים כבדות, הידיים עייפות, לעתים אנו עומדות בבוץ ובמים, אך בכל זאת רואים איזו תוצאה. כל השטח של מחנה הריכוז, בראדיוס של 40 ק"מ, מכוסה בצות ושטחים רטובים. ובכן, התפקיד העיקרי של רוב הקומנדו הוא בחפירת תעלות ניקוז. הקשה ביותר היתה העבודה בבצות. הרגליים שקועות בבוץ, את האתים עם הבוץ הדבוק קשה להרים, את הבוץ המרוכז מביאים במריצות למקומות

מרוחקים יותר. וגם אם אפשר למצוא מעבר צר יבש יותר — מופיע איזה איש ס.ס. רשע ובדחיפה או בשיסוי הכלב מכריח אותנו להרטיב את הברכיים."

ביום א' שובתת העבודה, בדרך כלל. והיא נמשכת רק במפעלי הזיון. ליום זה הועידו הנאצים התעסקויות אחרות וגדשו את תוכנית היום במלואה.

אחרי ששיירות העובדים הוחזרו למחנה נערך מיפקד־ערב, וכאשר האסיר זכה להגיע למקום משכבו בבלוק כבר נתקרבה שעת העוצר. בשעה 20.30 בערב מתחיל עוצר כללי במחנה. כל העובר את סף הבלוק מתחייב בנפשו.

פרק ששי

הרעב

האסירים במחנה היו רעבים תמיד. הרעב הציק לפני הארוחה ואחרי הארוחה, בכל שעות היום והלילה. הרעב הכרוני היה מדלדל את האורגאניזם באופן הדרגתי. גם כשהצליח לפעמים האסיר למלא כרסו במרק מימי — לא הרפתה תחושת הרעב. כל תאי הגוף זעקו למזון. כמעט הכל רעבים היו — אם כי בדרגות שונות.

המחשבה על האוכל העסיקה תמיד את האסירים. הדאגה למזון עמדה במרכז המאבק לקיום במחנה. איזהו אסיר „מאושר" — מי שהשיג תוספת מזון. בשיחות האסירים היה חוזר ונשנה הנושא: האוכל והתפריטים השונים. היו מעלים זכרון סעודות דשנות, מיני הריחות של מטעמים שונים, מספרים כל אחד מה מאכלים ערבים לו. ולא פעם נמשך ויכוח לוהט כיצד מכינים צלי־בשר טעים והאם את התפוחים יש להרטיב ברוטב או רק לטגן בצורת פרוסות דקות. לפעמים היה נדמה לי שמצוקת הרעב מעיקה יותר מגעגועים למשפחה. כוח ההרס של הרעב אין לו גבול. יש בידו למוטט את החסינות הפיזית של האדם, לערער את עמידתו הנפשית. הגרמנים ידעו היטב את הסוד הזה ותפריט המזון שלהם אך האריך את יסורי הרעב.

חוסר המזון היה גורם של עצבנות קבע וחיכוכים בין האסירים. לא פעם נתגלה אדם בעל ערכים ומידות כמי שגונב בלילה את פרוסת הלחם האחרונה של שכנו־לדרגש. את מעמדו של האסיר במחנה קבע כשרונו להשיג לעצמו מזון. בעיני הרוב הגדול של האסירים לא היו חשובים האמצעים; והיה ערך רק לעובדה שאסיר פלוני מבטיח לעצמו לחם לארוחת בוקר, והוא שומר על משקלו.

הירודים ביותר נקראו בסלנג המחנה „מוזלמנים". מניחים כי השם הזה מרמז על דמיון האסירים האלה לסגפנים הודיים, המתנזרים ימים רבים ממזון. ורק לא שמו־לב שאותם הקנאים ההודים אינם מוסלמים כלל. המונח הזה נקלט בשפת המחנה, והכל ציינו בו את האסירים המורעבים, שהגיעו לסף המוות. „המוזלמנים" דמו לשלדי אדם, עצמותיהם שופו, גופם חסר בשר לחלוטין ומכוסה רק מעטה דק של עור אפור ויבש; בפנים המעוררות אימה נזדקרו לסתות והעיניים קדחו באש לא־טבעית; רגליהם ככלונסאות וכל תנועה נעשית כבכוח מאמץ עליון. רק בודדים בין „המוזלמנים" המשיכו לדאוג־מעשית לפתיל חייהם, בדרך כלל ציפו באדישות למוות משחרר. הם שוטטו ביחידות במחנה, מזוהמים

ומפוחדים, כשהריר נוזל מאפם ופיהם, חיטטו בהסתר באשפה וחיפשו אחרי קליפות תפוחי אדמה או שיירי רקבי־מזון. פ. לוינסקה מעירה בחַדוּת עין ולשון, כי באושביץ לא נראו כלל צפרים או חתולים. בכל המחנה הענקי לא נמצא מזון הפקר שיוכל לקיים בעלי חיים אלה. פִידֶרֶקְבִיץ׳ * מספר על כלבלב שהובא בידי אסיר מיוחס לבית החולים בבירקנאו. ימיו של הכלב היו ספורים. האסירים תפסו אותו והכינו ממנו ארוחה. המוזלמנים היו הקרבן הראשון למחלות המדבקות ומרביתם לקו בשלשול מתיש כוחות ושימשו בהמוניהם חומר לסלקציות־הציד. בקרב האסירים היהודים היה אחוז המוזלמנים גבוה מאוד, לפי שסיכויי היהודים בהשגת מזון היו תמיד פחותים יחסית, וגם הרדיפות־בעבודה נתייחד להן חלק בדלדול כוחותיהם של האסירים. אלפי אנשים מבוגרים במחנה, בעלי גובה ממוצע — משקלם היה בין 40 עד 53 ק״ג.

להלכה צריך היה אסיר לקבל מנה של 350 גראם לחם ליום; בבוקר — חצי ליטר תחליף־קפה או תה עשוי מצמחים משונים, שהמשותף ביניהם ובין התה היה רק השם; בצהריים ליטר אחד מרק, וארבע פעמים בשבוע מרק בשר. בערב — שוב חצי ליטר נוזל מפוקפק עם תוספת 40 גראם מרגרינה או פיסת נקניק, ולפעמים, במקום זה, 50 גראם ריבה או פיסת גבינה צהובה; בנוסף על כך — 5 גראם סוכר ליום.

כל זה היה כתוב על גבי נייר. למעשה קיבל האסיר לא 350 גראם לחם אלא לכל היותר 250 — 300 גראם. ככר־הלחם, שחולק לארבעה חלקים, משקלו היה 1.400 גראם בשעה שהיו מכניסים את הבצק לתנור, אך האסירים היו מקבלים אותו כעבור ימים רבים, במצב מיובש, כאשר הפסיד ממשקלו לפחות 200 גראם; בנוסף על כך — הממונים היו גונבים דרך־שיטה חלק מן הלחם. נתקיימה טכניקה מיוחדת של הגניבות האלה: הלחם נחתך, ראשית, לשני חלקים בלתי־שווים; ומן החלק הגדול־יותר היו חותכים פרוסה למען היושר. השוד המאורגן במזון האסירים נעשה בידיעת הס.ס. ותלונתו של אסיר יכלה רק לגרור תוצאות טראגיות בשביל המתלונן.

האיכות של הלחם היתה ירודה בתכלית. לקמח מסוג גרוע היו מוסיפים אחוז ניכר של נסורת וחומרים אחרים בעלי ערך תזונתי כיוצא־בזה.

את הלחם היו מחלקים לאסירים בערבים, לאחר שובם מן העבודה. האנשים

* ד״ר פידרקביץ׳, „זכרונות מבירקנאו״ (פולנית)

הרעבים תמיד בולעים אותו בו־ברגע. רק בעלי אופי עקשני יכלו להתאפק ולשמור חלק המנה הזעומה ליום המחר. הכרתי טיפוסים מוזרים ששקדו, מטעמים בלתי מובנים, לאגור לחם בתוך צרור. לא אכלו, הלכו והצטמקו, הפכו למוזלמנים ובצרור שלמראשותיהם שמרו על כמה מנות. וסופם המר של „בעלי הון" אלה — הלחם נגנב מהם, והם היו אבלים ומתייפחים ימים רבים.

המשקה היה תמיד פושר ומר. הסוכר, המיועד לאסירים, מצא את דרכו הקלה למטבחי הס.ס. או למחסנים הפרטיים של האסירים המיוחסים, הנקראים בשפת המחנה „פְּרוֹמִינֶנְטִים". המרק בצהריים — נוזל מדולדל מתובָּל בכמה נתָחים של לפת, ואסיר בר־מזל הצליח לפעמים לדוג „כזית" בשר או חתיכת תפוח אדמה. התפריט לא היה משתנה מעולם. ורק במועדי חגים גדולים, ביום הולדת ישו ובפסחא, זכו האסירים לגיוון התפריט, סעודה לה התכוננו בהתעוררות רבה: חצי ליטר מרק גולאש וחופן תפוחי־אדמה בלתי מקולפים.

בנוסף על החומר המכריע — מים — ומעט מזון שהרכיבו את המרק הוכנסה לתוכו כמות הגונה של מְלַחַת (סאלטרה), שהוצרכה לשַכֵּך את היצר המיני. עובדה היא, שבדרך כלל חדל אוֹרַח הנשים במחנה, והגברים לא נתקשו במיוחד בפרישותם. לדעת רבים, לא היה צורך בשום אמצעי מיוחד לשיכוך התאוה. התנאים במחנה החלישו את האורגאניזם, שיבשו את התהליכים הרגילים של הגוף ופגעו באינסטינקט המיני הנורמאלי. על כל פנים — המלחת, המפוקפקת מצד תפקידה הרשמי, הצטיינה בטעם וריח מבחילים; מנות גדושות של מלחת ניפחו את החניכיים, הרסו את קרום הריר ועוררו צמאון קבע.

הממונים חילקו את המרק בשיטה ותוכנית. כל אסיר אוחז בקערתו וניגש לסיר. הממונה מסתכל בו, וכפי יחסו לאיש ואיש משַקֵע את המַצָקֶת בדוד. סוּפָר לי על אחד השטוּבֶּנדינסטים בבירקנאו, שהיה אמן בחלוקת מרק. היה יודע להפיק מן הדוד מַצקת דלילה לגמרי, אך ברצותו היתה אותה מצקת עצמה מאותו דוד עצמו מלאה תוכן. היה לו חשבון עם כל אחד מן האסירים הנמנים על הבלוק שלו: מי שנתן בו עינו לרעה, מטעם זה או אחר — זכה כסדר למצקות מימיות. האסירים המיוחסים זוכים ל„תוכן" היקר מתחתית הסיר; ואלו בשביל ההמון האפור שואב הממונה מן הנוזלים־הנוזלים העולים למעלה. עיני האסירים עקבו בצפייה ובחרדה אחר תנועות הממונה, והיה כל אחד משתדל לתַמרן כדי להגיע בתור בשעה שהממונה כבר שולה את המנות האחרונות מתחתית הסיר.

שני גורמים חָבְרו בשדידת המנה העלובה של האסיר: הס.ס., שהיתה גונבת בגלוי ובכמויות גדולות מן המחסנים של האסירים, ומצד שני — הממונים שפגיעתם היא כפגיעת עלוקות המוצצות דם לתאבון, והם הפחיתו ונטלו להם מן המנות המקוצצות היוצאות מן המחסנים והמטבח.

הערך התזונתי

הערך התזונתי הירוד של האוכל גרם למחסור כרוני של היסודות העיקריים בגוף האדם. הרעב התמידי לשומנים, חלבונים וסוגי הויטאמינים עורר תופעות תַחְלוּאָה סְפֶּצִיפִית: שיבושים בְּרְאִייה ושמיעה, נְפִיחויות בגוף (בָּצֶקֶת), צְפֶדֶת, רכיכית, ליקויי מוח, מחלות עור וקיבה. כל מערכת המחלות הנפוצות מאוד באושביץ באו מליקויי־מזון חריפים.

בנסיבות אלה היה הרגל העישון מגביר את המצוקה. הנאצים לא חילקו כלל סיגריות, אך בדרכי עקיפין ניתן היה להשיג בשוק המחנה סיגריות וטאבאק. בשנים 1943/44 אפשר היה להשיג בקאנטינה — תמורת פרמיות מיוחדות שחולקו לעובדים מצטיינים במקומות עבודה חיוניים — סוג גרוע של סיגריות. ברגיל אפשר היה להשיג בקאנטינה זאת נייר־שימוש וחרדל. את המיצרכים החשובים האלה יכלו לרכוש רק „המאושרים" שקיבלו כסף מבתיהם — פולנים, גרמנים, צ'כים. בדרך כלל היו הסיגריות לְמַטבע המחנה. כל המסחר המסועף התנהל כשהסיגריה משמשת מטבע תשלום או סימן־היכר לערך־החליפין.

הרגל העישון שיעבד ודיכדך את האסירים. הכרתי אנשים רעבים ותשושים שנתנו את לחמם בסיגריה או ב„מספר משיכות". אנשים על סף המוות, מוזלמנים מושבעים, העדיפו סיגריה על האוכל, וכך היו מקרבים את קצם.

כיון שהמנה הרשמית לא הספיקה בשום פנים ואופן לקיים אדם מבוגר במלוא כוחותיו, נאלצו האסירים לחפש דרכי מוצא. הרעב הגביר את חוש ההתמצאות, את הנכונות להסתכן.

„האַרים", וביחוד הפולנים והצ'כים, קיבלו בדרך כלל חבילות מזון מבתיהם לעתים מזומנות. קרובי המשפחה של הנידונים ידעו היטב כי החבילות הנשלחות לאסירים עשויות למלא תפקיד מכריע בהצלת חייהם. מרבית האסירים הפולנים קיבלו כסדר תוספת מזון בעלת ערך תזונתי גבוה. היהודים, שנאסרו בכתיבת מכתבים ובקשרים עם העולם החיצוני, לא נמנו על „המאושרים" האלה.

דברי מזון מסוימים, כגון ראשי־בצל או תפוחי עץ, היו מבוקשים מאוד בתוך

המחנה. ה„פרומיננטים", בעלי עודף לחם ומרגרינה, היו קונים מטעמים אלה ומשלמים מחיר גבוה — בלחם או מרק.

חטיבה שנייה של אסירים נתקיימה על פאראזיטיות (טפילות) שפלה ביותר, גזל חלק ממנות האסירים. אלה בין הממונים שנשתיירו אצלם ניצוצי מצפון הסתפקו בתוספת מרק בלבד, וזה נחשב לשכר לגיטימי; ואלו הפושעים המועדים סחרו במזון האסירים והשיגו תמורתו אוכל משובח. החטיבה הזאת היתה רק שכבה דקה במחנה, אך רישומה מורגש הרבה בחיי האסירים.

הדרך השלישית והנפוצה ביותר להשגת מזון נוסף היתה „האורגאניזציה". במשך הזמן נטלו אסירים רבים חלק ברשת האורגאניזציה, שפעלה בכל המחנות, כללה עובדים אחראיים וגם אנשי ס.ס. בפעולה רחבת־ממדים זו שותפו יהודים רבים. אך מן הדין להקדיש לאורגאניזציה פרק נפרד.

פרק שביעי

„אורגאניזציה"

„אורגאניזציה" — פירושה במחנה השגת דבר מן הדברים, וגם מסחר וגניבה. אפשר שהמלה „גניבה" אינה הולמת כאן, במידה שהכוונה היא לגניבת רכוש המחנה. שכן, לגניבה־ממש נחשבה רק נטילת דברים השייכים לחבר־אסיר. אמנם, הגניבות בין האסירים היו תופעה מצויה, ואירעו גם החרמות חפצי האסירים בידי אסירים־ממונים. נגד שוד זה לא העז איש להתקומם בגלוי. בשביל להשמר מפגע הגניבות, היה האסיר מטלטל עמו תמיד בשקית בד קטנה את כל רכושו: כף־אוכל עשויה פח, פרוסת לחם ולפעמים גם חפיסת סבון או סיגריות. לעת לילה הוא צורר את השקית יחד עם הבגדים והנעליים ומניח מתחת לראש. מי שלא נזהר באלה עלול היה להתאבל בבוקר על נעליו או כף־האוכל שנעלמו ואינם.

בשם „אורגאניזציה" כונו רק הסחיבות ממחסני השוד של הנאצים. למעשה היה מונח האורגאניזציה רחב יותר והוא סימל את המסחר, וכל פעולה בלתי חוקית המקלה על גורל האסיר. כמובן — האורגאניזציה היתה אסורה בהחלט. אסיר שנתפס בעוון זה נענש קשה, ולפעמים אף שילם בחייו. המקרים האלה לא הרתיעו את המון האסירים, האורגאניזציה נמשכה וממדיה אף נתרחבו. פעלו גם אורגאניזטורים גדולים שעיסוקם לגאלי־למחצה. הללו — אסירים קאפו'אים ואסירים־ממונים בעמדות חשובות. הם ניהלו את פעולתם בשיתוף עם הס.ס., ונאצים רבים הפיקו מכך טובת הנאה. הנהלת המחנה שהחמירה עם דגי־הרקק עָצְמָה עין מלראות את עסקי הגדולים. קציני ס.ס. הבינו היטב שיוכלו לקיים את משטר המחנה ואת בטחונו רק בסיועם של בעלי־אגרוף מבין האסירים הממונים. הגייס החמישי בתוך המחנה חסך לשלטונות הנאצים אלפי חיילים וזקיפים. מתוך הכרח־שבתועלת השלימה הנהלת המחנה עם העובדה הזאת, ורק לעתים נדירות, כשנתגלה איזה „מעשה" רעשני מדי, או שחוצפת אחד „הפרר־מיננטים" היתה מַנקרת את עיני הנאצים — חוסל האיש. ובזאת ניתנה התראה לכל השאר.

רדיפת הביזה אחזה בחיילי ס.ס. כקדחת. לאושביץ הובא רכוש מיליוני בני־אדם, חפצים שנצטברו במשך דורות של עמל נמלים, וכאן נשדד הכל באין מכלים דבר. המגע עם השפע הצית בס.ס. את תאוות הבצע וההתעשרות הקלה.

התורה של הנאצים ודיני הענשין שלהם על עבירות כאלו לא יכלו להרתיע את אנשי הס.ס. ביחוד היו נשי ס.ס. להוטות אחרי זהב, יהלומים ותכשיטים למיניהם. כל מעשה־נבלה היה כשר בעיניהן לתכלית זו. עסקות השוד לא השפיעו על הקלת המשטר במחנה. ואדרבה, השודדים הגדולים — פליטש, קדוק — היו בעת ועונה אחת גם הרוצחים הגדולים של אושביץ. הוכחות רבות מעידות כי רוב סגל ס.ס. שדדו על דעת עצמם מרכוש הקרבנות; והס מספר, כי חיילים שנתפסו בקלקלה זו הובאו לדין. ואמנם, זעיר פה זעיר שם נאסר חייל ס.ס. העונש המקובל בעוון השוד — הוצאה משורות ס.ס. וכליאה באחד ממחנות הריכוז. וחייל ס.ס. מאתמול הפך במעצרו לאסיר־ממונה מן הסוג המסוכן ביותר.

האורגאניזטורים הגדולים הם „פרומיננטים". המעמד של „פרומיננטים" מקנה זכויות יתר. ה„פרומיננטה" היה לבוש בגד־פסים מבד טוב יותר, העשוי לפי מידתו, נקי ומגוהץ. על פי רוב היה גם ישן מאחורי מחיצה נפרדת ולשירותו עמד נער משרת — „פיפל" שהיה מבשל לו מאכלים טעימים. בערב היה מבלה בחוג חברים, שותה כוהל ומשחק קלפים. „פרומיננטים" בעלי־זכויות היו מועטים במחנה, ואת היהודים שנשתייכו למעמד זה ניתן לספור על אצבעות הידיים. עסקי „הפרומיננטים" הקיפו מסחר בזהב, שעונים וחפצי־ערך אחרים. אחדים מביניהם היו ממונים במחסני המחנה. בין „הפרומיננטים" נוצרו קשרי סולידאריות הדוקים, המזכירים יחסים שבין הפושעים המאוגדים־במקצועם בעולם החופשי. להמון הסובלים במחנה התייחסו ה„פרומיננטים" באיבה, ובמקרה הטוב ביותר — באדישות מוחלטת.

האורגאניזציה הגדולה היתה נחלת מועטים, אבל השיטה נשתרשה בקרב המוני האסירים. המקור העיקרי לחפצים ורכוש לאורגאניזציה היה קומנדו „קאנאדה". השם „קאנאדה" מורה על סמיכות בין הקומנדו הזה והעושר הרב של המדינה הצפון־אמריקנית. „קאנאדה" עבדה באיסוף ואיחסון החפצים הרבים של קרבנות אושביץ. והיו הוזים על „קאנאדה" כהתגלמות השפע והעושר במציאות המחנה. עובדי „קאנאדה" היו רובם ככולם יהודים. באמצעותם זרמו למחנה בגדים, מזון, תרופות. כאן היו החפצים נמסרים לאסירים היוצאים אל מחוץ לתחום המחנה ונפגשים שם עם עובדים אזרחיים. בקומנדו האלה אפשר היה לרקום מגע עם הפועלים האזרחיים, אנשי שלזיה וגרמנים, שעבדו כמנהלי עבודה ובעלי מקצוע המשגיחים על האסירים. העובדים האזרחיים היו קונים את החפצים תמורת סיגריות, כוהל ומיצרכי מזון.

לאורגאניזטורים הקטנים היתה רק שאיפה אחת — להשיג תוספת מזון. הם הגניבו דרך שער המחנה כותונת או סודר, הצמדים לגופם. בשעת מעשה רעדו מפחד שמא ייערך חיפוש או הס.ס. בשער יבחין במה שעל גופם.

במקום המיועד היה האסיר קורץ עין לפועל המוכר ולוחש לו בחשאי על דבר סוג „הסחורה" העומדת למכירה. בשעת כושר היה הפועל מציץ „בסחורה" ומסכם עם האסיר את המחיר. אחרי קביעת המחיר הסתגר האסיר בבית־השימוש, הפשיט בחשאי את הבגד ומסר את הצרור לפועל האזרחי. ליד השער היו עורכים לפרקים חיפושים. ה„אורגאניזציה" היתה כרוכה בסכנה וחייבה חוש התמצאות וזריזות בכל מצב. בהמשך הזמן נוצקו לסחַר המחנה דפוסים קבועים. סחורות שונות היה להן מחיר קבוע, פחות או יותר, בשוק עמדו למכירה דברים שונים, והסיגריות מַטבע עובר לסוחר.

בין האורגאניזטורים נתרקמו מעין שותפויות. העברת „הסחורות" בכמויות גדולות דרך השער הִצריכה סַבָּלים, הנכונים להסתכן. הסַבָּל היה מקבל אחוז מוסכם מן הרווחים ובשכר זה שימש כמוציא לפועל, ואלו האורגאניזטור־הסוחר היה מסתפק בהנהלת העיסקה המסחרית בקוים הגדולים. בשטח האורגאניזציה זוטא פעלו יהודים בשיעור ניכר.

אסירים מסוימים עשו להם את „המסחר" למין תחליף של חיי חירות. האשליה של עיסוק נורמאלי הרגיעה את האנשים האלה, נתנה טעם לחייהם. ההתעסקות היום־יומית החזיקה אותם בדריכות ואיפשרה להם להנתק רגע־קט מן המציאות המדכדכת. אורגאניזטורים אחדים עשו את „קשריהם" ופעלם מנוף חשוב לעזרה הדדית. ידוע לי על אורגאניזטורים שסייעו במזון לקבוצות נרחבות של קרובים ומכרים. „בעל־עסקים" כזה, יוצא עיירה פולנית קטנה, היה מחפש לפעמים בני־עיר במחנה, בשביל לסייעם ולתמוך בהם במצוקתם. משטר המחנה, שיטת הענשין והרצח כָּבְלָה את האסירים, הטילה מוֹרָא, אך במַעמַקי המחתרת של המחנה פָּעַם תמיד הלב האנושי. לצד מעשי שפלות ובגידה מן־הראוי לזכור מעשי הקְרָבָה ואהבת אדם — כאור יהל בנתיב היסורים של אושביץ.

לאופי החטיבות הלאומיות במחנה

היתה נפוצה סולידאריות במחנה. בני אומה, ויתֵר על כן בני עיר, שלא היו מיודעים כלל זה לזה, ראו חובה לעצמם לעמוד איש לימין אחיו בשעת דוחקו. עזרה זאת היתה מפותחת בעיקר בחטיבות לאומיות מאורגנות יותר, כגון הצ'כים

והפולנים, אך אפשר לומר שהיתה זו בבחינת תופעה כללית. הרוסים, שהיו שנואים במיוחד על הנאצים והוכרחו לעבוד בפרך בתנאים מיוחדים של דיכוי וביזוי — גילו מידה רבה של ליכוד לאומי. למופת היו הקשרים ההדוקים בקרב הצ׳כים, שהיו מחַלקים את החבילות שלהם בין כלל חבריהם הרעבים, משתדלים לסדר את אנשיהם במקומות עבודה טובים יותר. מן הראוי לציין שגם יהודים צ׳כים לא מועטים נהנו מתשומת לב חבריהם „הארים".

בין הקבוצות הלאומיות והשבטיות נתבלטו חטיבות אומללות במיוחד באושביץ.

שבט יהודי יוון שהובאו מסלוניקי, ומקצתם גם מערים אחרות ביוון, היה המקופח והאומלל שבגיהנום המחנה. יהודי יוון לא הסתגלו לחורף הפולני הקשה ונתייסרו וסבלו בקור רוב ימות השנה. הם דיברו צרפתית ויוונית — שפות שלא היו נפוצות במחנה. מתוך מיעוט הבנה נתחזק אי הרצון להשלים. יהודי יוון יצאו להם מוניטין של גנבים, ועל זה רדפו אותם. בעיקרו של דבר הם היו רעבים וסובלים־להחריד, ומה שעשו עשו מחמת שפל המצוקה וחמת המציק. נודה — אנחנו, יהודי פולין וארצות אחרות, לא עשינו כל מה־שיכולנו בשביל להקל על האחים לסבל בתופת אושביץ. לא היה בכוחנו לעזור הרבה — אך כולנו יודעים שהעזרה הזאת יכלה להתבטא אף במידת סובלנות, בדיבור מעודד וסבר פנים. עם הסלקציות הלכו יהודי יוון בהמוניהם, הם גדשו את בתי־החולים ונשלחו לעבודות פרך. במשך שנה אחת כלו־ונשמדו יהודי יוון שעברו את שערי המחנה ולבסוף עוד נראו רק בודדים, מיותמים, ממשלוחים שלמים. נזכור את האודים של יהודי יוון, המצופפים בקבוצות, מדברים ומתווכחים בשפה הזרה לאזנינו אף שרים שירי־עם רוויים תוגה וגעגועים בקולות ערבים ועצובים. עיניהם הגדולות, העמוקות בשְחוֹרָן, צפו למרחקים בחרדת אין־קץ.

כמה מאות מיהודי יוון נשלחו בטראנספורט מיוחד מאושביץ לוַרשה לשם פינוי ההריסות לאחר המרד היהודי הגדול. בכוונה־תחילה בחרו הגרמנים בחטיבה לאומית שהיא זרה כל־כך לאוכלוסייה הפולנית ורחוקה מהבנת השפות הסלאביות. פעילי המחתרת היהודית שניצלו מן הגיטו ונתחבאו בעֵבֶר „הארי" סיפרו על סבל הקבוצה של יהודי יוון בימי המרד הפולני של בור־קומרובסקי. הא.ק. הפולני * העמידם כעובדים בבניין מתרסים במקומות המסוכנים ביותר. ניצל מהם קומץ קטן.

* „ארמיה קראיובה" — הארגון הצבאי הלאומי של הריאקציה הפולנית האנטישמית.

גם יהודי הולאנד — בעלי רמת חיים ורמה מוסרית גבוהה בארץ מוצאם — גילו קשיים מיוחדים בהסתגלותם. הם לא יכלו להשלים, מבחינה מוסרית ומעשית, עם אכזריות התנאים וחוקת הג׳ונגל של המחנה. הטוהר המוסרי, התמימות של יהודי הולאנד היתה בעוכריהם והחישה את קצם. אסירה פולנייה תיארה בעיבוד ספרותי מקרה אופייני להולאנדים במחנה. עם אחד הטראנספורטים ההולאנדיים הגיעו שתי אחיות, עברו ימים והרעב הנורא התחיל לתת אותותיו. הטירוניות הביטו מסביבן, ראו את מעשי הנשים האחרות, ולא הבינו כיצד אפשר כך. ערב אחד חזרה הצעירה מן העבודה והביאה חופן תפוחי אדמה נגועים. כאשר נתברר לאחות הבכירה שתפוחי האדמה הם גנובים נזדעזעה כולה, השליכה אותם החוצה, ושעות ארוכות שכבו שתי האחיות חבוקות ובוכות מרה. אותו לילה עלו שתי האחיות על התיל...

בין היהודים הצ׳כים בלטו ביחוד יוצאי סלובאקיה. הם הגיעו עם הטראנס־פורטים הראשונים ונחשבו אסירים ותיקים. במחנה הנשים נמצאו ממונות רבות מקרב הנערות הסלובאקיות. יצא להן שם רע. הן סימלו בהתנהגותן את אכזריות המחנה וקשיחות הלב. הנשים דיברו בהתמרמרות רבה על „הסלובאקיות". להגנתן־מעט אפשר לומר שרובן ככולן היו נערות צעירות בשעה שהוגלו מביתן ואת „חינוכן" השלימו במחנה. מיטב שנות נעוריהן בלעו גדרות התיל, ומה פליאה היא שלבן הורעל. הנשים האלה עברו את תקופת המבחן הקשה ביותר; נותרו מהן אך מועטות, וכמובן לאור־דוקא המעולות שבהן.

יהודי פולין החזיקו מעמד יותר מאחרים בתופת אושביץ. כפי הנראה עמדו להם נסיונותיהם המרים. מעולם לא „ליקקו דבש", והנאציזם נהג בהם למראשית שררתו ברשעות בלתי מוסוית. יהודי פולין לא הופתעו, ואדרבה — נכונו לקשה ביותר. ידיעת השפה הפולנית ויידיש, אשר בשעת־דחק איפשרה גם להבין גרמנית, סייעה לא מעט. שמעתי טענות והאשמות שהטיחו אסירי אושביץ כלפי יהודי פולין. אך כל הַכְּלָלָה מסוכנת. לְדידי, יָכולתָ למצוא בין יהודי פולין את הפָּנים הרבות של המחנה. מצאת אותם בין הממונים־הרוצחים, אבל חלק־הארי שבהם שמר על טוהר לבו האנושי, על נאמנות לערכי־יסוד, ורבים פָּרְסו את פִּתָּם האחרונה לאחיהם־לָצָרָה.

פרק שמיני

מחלות ואישפוז

כוח ההתנגדות של האורגאניזם הוּתש במהירות רבה מאחורי התיל של אושביץ. חידקי המחלות פעלו את פעולתן ההורסנית באין מפריע והתלאות המרובות זימנו את המחלות. שיעור התחלואה באושביץ עבר על כל הידוע בעת מגיפות בעולם החופשי. לא היה כוח שיוכל לעצור את התפשטות המחלות השונות, והעדר החסינות הפיזית והנפשית איפשר להן לעשות שמות בגופו של החולה.

למעשה — כל איש אושביץ היה חולה. בדיקה רפואית רגילה היתה מגלה ללא ספק, שאין כאן בנמצא כלל אנשים בריאים. לפי התעודות שהשאירו הנאצים נתברר, כי בפרק־זמן אחד היו כ־30% מן האסירים זקוקים לעזרה רפואית. המספר הזה, הגבוה כשלעצמו, איננו מקיף אסירים חולים ופצועים שהתחמקו מכל בדיקה, העדיפו להאבק עם המחלה בהיעָלֵם מעיני הרָשוּת והתרחקו מבית החולים וסכנותיו.

הפצע הקל ביותר עלול היה לגרום לזיהום כללי. הפצעים היו מתרפאים בקושי, כל סריטה נשארה פתוחה במשך חודשים ולעתים התפשטה והדליקה מקומות אחרים בגוף. הפציעות היו מרובות. הן נגרמו מחמת המכות התכופות, והליכת מרחקים בנעלי עץ. האורגאניזם המדולדל הסובל ממחזור דם לקוי, לא מצא כוח להתגבר על הפצע. הפצועים לא היו מאושפזים בבית החולים של המחנה והסתפקו בתחבושת שניתנה במרפאה. וכך הוצרכו לצאת לעבודה ולהתייצב לאַפלים (מיפקדים).

האקלים של אושביץ תרם את חלקו בהפצת המחלות בין הכלואים. מחלת הקדחת התדירה מקורה בבצות ריסקו. לגרמנים היתה שיטה מהירה וקיצונית בריפוי קדחת. הם לא נזקקו לחינין ולבדיקות מסובכות. חולי קדחת יהודים ולא־יהודים היו נידונים למוות. בבלוק 20 באושביץ 1 נמצא אולם מיוחד לחולי קדחת. כאן היו קוטלים את הקרבנות בזריקות פנול. בתקופה מאוחרת יותר היו חולי קדחת נשלחים לגאז.

בין המחלות הספציפיות שמצאו כאן קרקע נוח לנביטה יש למנות את הגרב. זו מחלה שאדם התרבות של ימינו מחק מרשימת חולאָיו ושוב אין בכוחה להזיק. כמה מריחות במשחה הנאותה מסלקות את הצרה. והנה, הצפיפות, העדר מוסדות

סניטאריים ואמצעי ריפוי איפשרו גם למחלה המיושנת הזאת להכות בכלואים. הגרב השתלט על בירקנאו. אלפי נשים יהודיות קצו בחייהן בעת שגופן נתכסה פצעים מאוסים אלה ותאוות הגירוד טרפה את הדעת. בעת הסלקציות היו חולי הגרב היהודים נשלחים לגאז.

בין המחלות המבשרות את הקץ ידועה היתה הבצקת. אצל „המוזלמנים" הגוררים רגליהם במאמץ אחרון הופיעו פתאום נפיחויות. הלחיים תפחו שלא כדרך־הטבע. מסביב לעיניים נידבללו שקים, הרגליים איבדו צורתן ודמו לעמודים

עבים. גון עורם של החולים היה אפור, וכוחותיהם עזבו אותם כליל.

את קציר המוות ההמוני קצרו המחלות המדבקות. בתנאי הדחיסות, הזוהמה והכפן השתוללו המחלות הרעות, ובתוכן האויב הנורא של הכלואים — טיפוס הבהרות. הטיפוס תקף את המחנה ולא הרפה שנתיים ימים. בשנים 1941/43 הגיע לממדים עצומים וכמעט כל אסירי אושביץ נדבקו במחלה. הנאצים לחמו בטיפוס לפי דרכם: כל חולה וכל חשוד במחלה הומת. חולי טיפוס, אחוזי קדחת גבוהה, היו מסתתרים בבלוקים, יוצאים מדי יום לעבודות פרך, דועכים וגוססים בפינות עזובות. במחנה הגברים בבירקנאו הוצאו יום אחד (1943) מבית החולים אלפיים אנשים חולי טיפוס וחשודים בהדבקה והובאו לגאז. גופו של האסיר היה מכוסה צלקות ופצעים מסוגים שונים, היה קשה מאוד לזהות את סימני המחלה. בין הקרבנות רבים היו בריאים שעוררו ספק בשעת הבדיקה. רק בשנים 1943/44 התחילו לאשפז חולי טיפוס.

באביב 1944 פרצה מגפת דיזנטריה. פגע זה פשט במהירות מבהילה. בלשון המחנה נקראו השלשולים בכינוים הגרמני — „דורכפאל" • והוא מציין באופן מוצלח את טיב המחלה. המזון עבר דרך הקיבה כבמסננות ונפרש החוצה בצורה נוזלית. חולי שילשולים, שכאילו נתרוקנו מכל תוכנם, לא היו מסוגלים להתגבר על בולמוס אכילה ובמצבם הנואש רדפו אחרי מזון גרוע ומקולקל, ובזה החמירו את מצבם. חולי השילשולים היוו את חיל־המילואים הגדול של „מוזלמנים", צבא המתים־החיים. החולים האומללים היו מפרישים את הצואה בכל שעה ובכל מצב. לעתים כבר לא שלטו בגופם אף לא חשו בו. בין החולים האלה היה גבוה במיוחד אחוז היהודים, שמלבד סבל המחלה והדכדוך נרדפו וגודפו על ידי אסירים־אנטישמים.

אצל 18% — 20 מכל האסירים שהגיעו לבית החולים באושביץ נמצאו סימני טוברקולוזה. בכל מקרה שהדיאגנוזה קבעה שחפת — נשלח החולה לגאז.

קשה לפרט את כל המחלות שתקפו את הכלואים באושביץ. מחלות לב וסרטן, מחלות נפש למיניהן, שגרון כרוני, דלקת פרקים ודלקת קרום המוח ואלפי מקרים של דלקת ריאות עקב העבודה והמיפקדים הממושכים בכל מזג אויר — גם המחלות ה„נורמאליות" האלה הופיעו באושביץ בשיעור בלתי רגיל. רופאים, שפגשתי באושביץ, סיפרו לי, כי מלבד כל אלו שהמדיצינה הצליחה לפענח ולתאר, נתקלו כאן במחלות שסימניהן בלתי ידועים והן פחידה לרופא.

עלה בידי רופא לקבוע דיאגנוזה נכונה — הסיכוי לעזור לחולה עדיין היה קלוש מאוד. עד 1942 לא עמדו שום בתי חולים ורופאים לשירות האסירים. רק בשנת 1942 נפתח בית חולים באושביץ 1, ובמאוחר יותר גם בבירקנאו. עד להקמת בית החולים לא הכירו הנאצים בקיום מחלות בין האסירים. החולים היו מתפתלים בכאביהם וכָלים בכל מקום שהוא.

זמן רב לאחר הקמת בית החולים במחנה הנשים בבירקנאו לא אושפזו נשים יהודיות. הללו היו נשלחות בלי אבחנה לבלוק האֵימים — בלוק 25. בניין זה במחנה הנשים היה כמין פרוזדור לתאי המוות. כאן לא היו מזרונים ושמיכות, וחולק רק רבע ממנת המזון הרגילה במחנה. הבלוק היה מבודד, ואסור היה להכנס או לצאת ממנו. הממונות נודעו בהתפראותן. בבלוק 25 רוכזו הנשים

• לשון כשלון — וכן רמז למשהו שמשתלשל ויורד־נופל...

שנידונו למוות בעת הסלקציות. שהות של ימים ספורים הספיקה להרוס את רצון החיים של הנשים ולעשותן אדישות־לכל — המצפות אך לקץ.

במחנה הנשים, שמנה כ־15.000 אסירות, הגיעה התמותה בחודש יאנואר 1943 לשיעור מאה נשים בממוצע יומי. בחודשים פברואר ומארס 1944 עלה מספר המתות והנרצחות מתוך נשי המחנה ל־800 בממוצע יומי. פ. לוינסקה המביאה את המספרים טוענת, כי הנאצים עצמם נתבהלו מקצב ההרג שלהם, שעלול היה להשמיד את גרעין הנשים הותיקות — הממונות והמנוסות — עליהן הושתת, במידה רבה, משטר המחנה. קצב המוות בקיץ 1944 ירד במידה מסוימת לאחר שהוכנסו הקלות ושיפורים.

ד״ר וואלקן, יהודי אוסטרי, שהצליח בתנאי המחנה לרכז נתונים סטאטיסטיים חשובים, מסר בעדותו בפני ועדת חקירה שהוסמכה לחקור את פשעי הנאצים באושביץ, כי הממוצע של חולים במחנה הגברים בבירקנאו היה 800 איש ליום, ומהם מתו בממוצע 150 אנשים ליום.

בבית החולים במחנה היה תמיד מחסור מקומות. בעת מגיפות גדולות שכבו שני אנשים על דרגש אחד. בתחילה לא הונהגה בבית החולים בבירקנאו חלוקה לפי סוגי המחלות. בצריף שלא נבדל במשהו מצריף מגורים רגיל שכבו חולי טיפוס ליד נגועי קדחת, חולים בדלקת ריאות ליד קודחי־שחפת. מחמת שיטת אישפוז זו נעשה בית החולים למוקד המפיץ מחלות. אושפזו כאן רק אנשים שמידת חומם עלתה לפחות ל־39°C. כל מי שלא הגיע לכך לא נתקבל לבית־החולים, ועוד זכה למכת אגרוף כחשוד בנסיון להשתמט מעבודה.

בית חולים מעורר בנו אסוציאציות של קירות מסוידים, מיטות ברזל מבהיקות בלובן ונקיון, עוצר־שקט, פרוזדורים ארוכים ואפלולים בהם צועדות חרש אחיות בעלות חיוך ענוג ורחום על שפתיהן. כל התמונות האלה המצטרפות למושג בית־חולים — מעוררות לעג מר אצל מי שזוכר את ה״רֶביר״ — בית החולים באושביץ.

בצריפי החולים בבירקנאו לא היו מים. החולים נאנקו מצמא וגופם המיוזע לא זכה למקלחת. הרופאים הקפידו על נקיון הרצפה, אך לא נדאגו כלל מחמת הזוהמה במיטות האסירים. האוכל היה דומה בטיבו למזון האסירים במחנה אלא שהכמויות קטנות יותר. החולים לא קיבלו את ההוספה־לעובדים. רק הקודחים בחום גבוה קיבלו מרק גריסים מהול בחלב עם לחם לבן. על פי רוב — מקבלי הדייטה הזאת לא היו מסוגלים כבר לטעום שום דברי מזון.

הנאצים לא דאגו לריפוי המחלות. הרופאים מבין האסירים נתחייבו לתת תיאור מפורט של המחלה ולרשום את עקומת החום בכרטיס שליד דרגש החולה. על נקיון הניירות האלה הקפידו הנאצים בחומרה רבה, ורופא שנתרשל ברישום היה מושלך בחזרה למחנה העובדים. לעומת זאת לא עיניין כלל את הנאצים תהליך הריפוי — והתמותה. חסרו תרופות פשוטות ביותר. וכשהעז אחד הרופאים־האסירים להעיר באזני הרופא הנאצי על חסרון התרופות, היה שומע טענה כי גם בחזית אין די תרופות...

ד"ר פידרקביץ' מתאר את בית החולים בבירקנאו:

„בית החולים בבירקנאו קם רק ביולי 1943. הוא נבנה על אדמת הבצות המקיפה את המחנה. נקבעו כאן רחובות והוקמו צריפי בית החולים. כל השטח הזה נקרא מחנה „פ" או „קְרַאנְקֶנבַאוּ". לצד הדרך הראשית המתמשכת משער הכניסה, עמדו ארבעה צריפים גדולים, שתפוסת כל אחד עד אלף איש. הגרמנים סימנו את מספרי הצריפים בצורה משונה: הקרוב לשער היה בלוק 15, במרחק־מה בלוק 14, 13 ו־12. מן השער שמאלה הובילה דרך אחרת, צרה ומלאה בוץ. לאורכה עמדו תשעה בלוקים קטנים יותר. בכל אחד היה מקום ל־100 עד 120 איש. בסוף הדרך הזאת — לרוחבה — עמדו בלוק 16 ומאחוריו 10 ו־11. הבלוקים האלה נבנו על גבעות אדמה שפוכה; שאם לא כן היו טובעים בתוך הבצה שמסביב...

....„יותר ממאה ועשרים פאציינטים מבלוק חמש חיכו בלי סבלנות לחלוקת התרופות. הצטרכנו לחַלק כך שיספיק לכולם. העובדה שפסחנו על אחד, חולה פחות או יותר, היתה מעוררת מצב־רוח, צער ותלונות. לא היתה ברירה אלא לתת יום־יום לכל פאציינט איזו תרופה — גם אם לא היה לה שום ערך לגבי מחלתו... לחולים בעלי מיחוש־לב היינו מַגישים כף תרופה, ולפאציינטים שהתרופה

לא יכלה לסַעדם היינו נותנים כמה טיפות של תרופה זו עצמה בכף של מים או תה."

בראש בית־החולים עמד רופא נאצי ולעזרתו שני חובשים צבאיים. סגל העובדים־אסירים היה מורכב מאנשים שונים. בבית־החולים לנשים בבירקנאו שלטו בכיפה אסירות פליליות שהפכו את בית־החולים לגיהנום ימי־החיים האחרונים של החולה. אבל גם כאן נמצאו מפעם לפעם רופאות וחובשות שחתרו נגד הזרם, הגישו עזרה בסתר, הגנו במידת יכולתן על החולים.

ראש הממונים מבין האסירים על בית החולים באושביץ 1 היה ד"ר דירינג מנַארשה, איש הריאקציה הפולנית, שלקח תחת חסותו את הלאומניים הפולנים הקיצוניים ורדף בהנאה מיוחדת את היהודים. כמה חודשים לפני חיסול המחנה שוחרר ד"ר דירינג, בחזקת פולקסדויטשה.

הרוח־הרעה של בית החולים בבירקנאו היה ד"ר צנגטלר, רופא פולני מפוזן שדיבר פולנית וגרמנית רהוטות. צנגטלר היה משרת צייתן ונאמן של הנאצים; פחדן ומתרפס כלפי מעלה, במגעו עם הנאצים, ותקיף ואכזר כלפי מטה, ביחסו לאסירים. יותר מכל הרופאים הנאצים הכיר את הסדרים־לאמיתם בבית החולים, ידע את הדרכים שבהן עוקפים הממונים את ההוראות. הוא היה מושל מנוון על ידי חיי מחנה ריכוז, ודבקה בו כל השחיתות שצמחה בתנאים אלה. קנה לו שם כמלשין, הבולש אחרי אסירים ורופאים ומוסרם לידי הנאצים.

אבל מפלצת־אדם מסוגו של צנגטלר אינה מאַפיינת את עבודת הרופאים־אסירים והחובשים־אסירים בין כתלי המחנה. לוינסקה מספרת על רופאה יהודיה במחנה בירקנאו:

„מחשבותי פונות בחרדה לעבר גורלה של הרופאה סוניה ר., שהיתה חובשת ליד הקומנדו שלנו. איש לא יכול היה לשכך את סערת נפשה בשעה שבקרבתנו עישנו תמיד ארובות הקרמטוריום וריח העצמות החרוכות הזכיר את המצפה־לנו יום־יום.

„סוניה התחנכה בבלגיה והיתה בעלת תרבות כללית גבוהה ומעמיקה עם זיקה מיוחדת לבעיות חברתיות. ומלבד זה — היתה יהודיה. ועל כן גם יותר קשה היה לה למצוא איזה ‚מודוס ויוונדי' אישי בתנאי המחנה. חוסר אונים של אדם שהוא עַד למעשה וידו קצרה מלהושיע, ליוה תמיד את סוניה.

„מי יכול היה לנחש את המתרחש בלב האשה הזאת, המתבדחת

ומחייכת ושוקעת בעבודת הרופא. סוניה הוציאה מסקנה מעשית אחת, ששמה קץ ללבטיה. היא אמרה לי: ,אני יודעת כי עבודתי מועילה, מקצועי הוא נפלא, כיון שמאפשר להביא הקלה לסובלים'.

„סוניה לא מנתה את הלילות שהוציאה ללא שינה אצל החולים, לא דאגה לריפוי מחלתה שלה. לעצמה לא מצאה זמן לשכב כמה ימים במיטה. תמיד על־הרגליים, תמיד בשירות הזולת. גם את השעות החופשיות הספורות שנטלה לעצמה ביום א' אחר הצהריים הקדישה לחברות ולימדה בחוג מצומצם של חברות־אסירות את השפה הצרפתית.

„אך סוניה לא הסתפקה במילוי חובתה כרופאה; היא סיכנה את חייה. הנאצים מעוניינים לשלוח מכסימום אסירים לעבודה, סוניה משלימה עם הגידופים והרדיפות הצפויים לה ומשחררת נשים, למעלה משיעור־המותר, מחובת העבודה. מתפקידו של רופא בבלוק היה להודיע להנהלת המחנה על כל מקרה של טיפוס או קדחת שנתגלו בתחומו. הגרמנים טענו שהחולים נשלחים למקום שבו האויר צח ומרפא. אנחנו ידענו את המקום ואת טיב האויר הגרמני הצח... קנינו לנו נסיון עם שליחת אלפיים אסירים חולי טיפוס לגאז... הכרטיסייה של סוניה לא הצביעה מעולם על מחלות טיפוס או קדחת. מחלות מדבקות רבות ניתן היה להסתיר באמתלה של שפעת תמימה; אך לגבי הקדחת היה קשה יותר, כיון שסימניה גלויים לכל עין. בכל זאת ידעה סוניה למצוא תירוצים שונים בכדי להחביא את חולי הקדחת. וכך הצליחה להציל חיי נשים רבות."

פרק תשיעי

„ניסויים מדעיים" באושביץ

הפשע של „ניסויים לצרכי מדע" ידוע ברבים. אנשי מדע גדולים שתרמו בעבודתם לקידום המדע וההגנה על חיי האדם נרתעו תמיד מפני ניסויים בגופם של בני־אדם חיים. בספרי ביוגראפיה של באקטריולוגים וביולוגים דגולים חוזרת הנעימה ההומָנית של חרדה וכאב כל־אֵימת שאיש המדע נאלץ לסכן את חייו של מי שנברא־בצלם. היחס הזה נובע מיעוד המדע בכלל והרפואה בפרט — לכבד את החיים, לשמש להם מגן, לסייע בהענקת טובה ורווחה בקיום האדם.

אנשי המדע ברייך השלישי, שתרמו את חלקם לביסוסו המדעי של „הגזע העליון", לא נרתעו מלהפוך אנשים חיים לשפני נסיון. הפקרת ערכי המוסר הכלליים נתיישבה יפה עם רמיסת טוהר הרפואה. האסירים שימשו קרבן לכנופיית פושעים ונוכלים שהתעטפו באצטלה של מדע. רופאי ס.ס., שרובם נמלטו משירות בחזית ו„הסתדרו" במחנה ריכוז, בזכות תמיכה שמצאו במוסדות המפלגה המרכזיים בברלין, חתכו ביצעו והפכו בגופו החי של האסיר כאוות נפשם, ואחדים מהם עסקו ב„ניסויים מדעיים" שמידת תועלתם אפסית אך עצום לאין־שיעור הפשע הכרוך בזה.

לא רק דילטאנטים וקוטלי־קנים נתנו ידם לבארבאריות. במארס 1941 מסר ויקטור בראַק, אוּבֶרְדִינְסְטַלְיטֶר הפָּעיל במזכירות המפלגה הראשית של היטלר, הצעה לרייכספירר ס.ס. הימלר, לבצוע ניסויים לשם בדיקת אפשרויות של עיקור או סטריליזציה המונית בעזרת קרני רנטגן. באמצע 1942 מנסח בראק את הצעתו בלשון זה: „בין 10 מיליונים יהודים אירופיים, בערך, נמצאים, לדעתי, 2 — 3 מיליונים גברים ונשים המסוגלים לעבודה. בהתחשב עם הקשיים היוצאים מן הכלל המורגשים בחזית כוח העבודה, אני ממליץ לצוד ולשמור את 2 — 3 מיליון היהודים האלה. אפשר לעשות זאת, ובעת ועונה אחת ליטול מהם את יכולת הִתְרַבּוּת." *

בראק מציע למנוע את ההתרבות בדרך של סטריליזציה בעזרת קרני רנטגן,

* ארתור אייזנבאך, „המדיניות הנאצית להשמדת היהודים" (פולנית), בהוצאת המכון היהודי להיסטוריה, וארשה, 1953.

ומנמק את הצעתו בכך שסטריליזציה היא מהירה וזולה יותר מעיקור המבוצע בדרך ניתוח כירורגי. הימלר גילה עניין בהצעה. ב־7 ביולי 1942 נתקיימה במשרדו של הימלר התיעצות סודית, בה השתתפו — מלבד גליקס (הממונה על כל מחנות הריכוז מטעם הס.ס.) — גם אנשי מדע: פרופ. ד"ר גֶבהאַרדט, פרופ. ד"ר הוהלֶפֶּדר ופרופ. ד"ר קלאוברג. נושא ההתיעצות — סטריליזציה של יהודים. מנוסח הרשימה שחוברה בשעת ההתיעצות וממכתבים של הימלר משתמע, כי פרופ. קלאוברג קיבל הוראה לבצע ניסויים ב„אנשים וחיות", כדי למצוא שיטה יעילה של סטריליזציה. הודגש, כי את הסטריליזציה יש לבצע באופן שהקרבן לא יידע על הנעשה לא בשעת ההקרנה ולא אחריה.

בלוק 10

המנצח הראשי על בלוק 10 היה פרופ. קלאוברג. הוא שימש מרצה לגינקולוגיה באוניברסיטה של קֶניגסְהוּטָה ופירסם כחמשים עבודות מדעיות בכתבי עת מדעיים ובספרים שהקנו לו שֵם בעולם המדע. פרופ. קלאוברג העמיד את כל ידיעותיו ואת האבטוריטה האישית לשירותו של היטלר. במהלך עבודתו המדעית המציא תרכיב שבכוחו לשמש תחליף ליוד, שחסרונו היה ניכר מאוד בגרמניה הנאצית. את הניסויים הוא עשה מטעם הטרוסט הכימי „אי. ג. פארבנאינדוסטרי" והצליח לצבור הון רב. במשפט הבינלאומי נגד הפושעים הנאציים בנירנברג נמסר מפי עדים, שקלאוברג — מלבד הניסויים לפי המלצת ס.ס. — „קנה" עשרות נשים מידי הנהלת המחנה וערך ניסויים באורח פרטי.

הנשים שעל גופן בוצע הפשע רוכזו במחנה הגברים — אושביץ 1, בבלוק 10. היה זה בלוק־נשים יחידי במחנה זה. החלונות היו מוגפים ומוסתרים בלוחות עץ. לנשים האומללות אסור היה לצאת את הבלוק, ורק אחת ליום, בעת שהאסירים נמצאו בעבודה, הוצאו הנשים לטיול קצר בליווי זקיפים. האסירים אשר בבלוקים הקרובים למקום הניסויים שמעו צעקות קורעות לב הבוקעות בשעות היום והלילה מן הבלוק הסודי.

קרבנות הניסויים בבלוק 10 היו יהודיות, רובן צעירות שהוגלו מיוון. מן המסמכים שנותרו במחנה אחרי בריחת הנאצים הוכח, כי הנשים בבלוק 10 הוחלפו לעתים מזומנות. בבלוק היו כ־400 — 500 מקומות. במדור המוכתר „בלוק נשים לניסויים" מתואר במספרים, כי במארס 1943 הובאו לבלוק 200 נשים יהודיות מיוון; ביוני 1943 — חמשים יהודיות מצרפת; באפריל 1943 — 100 יהודיות בלגיות; בספטמבר 1943 — 100 יהודיות הולאנדיות וכו'.

עיקר ניסויו של קלאוברג ועוזרו היו מכוונים למציאת שיטת סטריליזציה אצל נשים וגברים. ד"ר דבוז'צקי, רופא יהודי מניצולי השואה שחקר את פרשת הפשעים הנאציים בשטח הרפואה, מספר, כי פרופ. קלאוברג, בעת עבודתו על תחליף היוד, למד לדעת שהזרקת התרכיב שלו גורמת לסטריליזציה אצל נשים.

פשע הסטריליזציה והעיקור בוצע גם על גופם של גברים. הנאצים היו בוחרים קבוצות גדולות של יהודים צעירים (בגיל 18 — 35) ומוליכים אותם לבירקנאו. כאן הותקן מכשיר רנטגן מיוחד. את אשכי הגברים היו מקרינים בקרני × במשך חמש דקות. כיון שהמכשיר נמסר לידי אנשים בלתי מאומנים, נגרמו לקרבנות כוויות קשות, שמן הנמנע היה לרפאותן בתנאי המחנה.

לאחר הסטריליזציה היו מחזירים את הגברים למחנה, וכעבור יום מנוחה היה עליהם לצאת לעבודה כרגיל. לאחר חודשיים, בערך, היו קוראים להם שנית ושולחים לבלוק 21 באושביץ 1. כאן נערכו בדיקות שונות, עקבו אחרי מידת האימפולס המיני, הכריחו את הקרבנות למעשי אונן, ואת הזרע היו הנאצים נוטלים לעריכת בדיקות.

בשלב הבא היו מסרסים את הקרבנות סירוס מוחלט. לאנשים האומללים היו עוקרים את האשכים ושולחים לברסלאו. לפעמים נערך הניתוח בשני מועדים: תחילה היו מסלקים אשך אחד, ולאחר שנערכו הבדיקות במצב זה הפכו את האדם לבעל־מום גמור.

אין כיום יסוד לקבוע מספר ודאי של קרבנות הניסויים הנאציים, אך משערים שאלפים אנשים גופם חולל והוטל בהם מום העקרות. רבים מן המסורסים אבד להם לחלוטין רצון החיים, ובאושביץ משמעו של דבר דין מוות מהיר. יחידים מביניהם חיים מוכי אסון, עֲדים לקלון הנאצי.

נחרתה בזכרוני פגישה עם נער צעיר, יליד קראקוב, שסורס בידי הנאצים. הנער עשה רוב ימי המלחמה עם משפחתו במחנה פלאשוב, ורק בשלהי 1943 הובא לאושביץ. לאחר הניתוח הבארבארי נשלח לשונוּנגסבלוק* באושביץ 1, ושם נתקלתי בו. עשה עלי רושם רב בקלסתר פניו העדין ומהורהר. בלילות היה מתעורר ובוכה בכי חרישי. בימים שתק, שכב עצוב על הדרגש בקומה העליונה ועיניו תקועות בתקרה. ניסיתי לעוררו לשיחה, אך לשוא. באחד הלילות, מזועזע מבכייתו, טיפסתי לדרגשו ובלי לחכות להזמנה התחלתי לספר על עצמי. הנער

* לשון שמירה וחסות („בית־ההבראה")...

הקשיב קשב רב, הבכי פסק. כאשר סיימתי, השיח הוא את לבו. קורות משפחתו לא נבדלו מדרך הייסורים של יהודי פולין. למחנה הובא יחד עם אח גדול ממנו. בבירקנאו הפרידו ביניהם. הוא נלקח לבית החולים, עבר את ההקרנה ברנטגן וכעבור זמן נשלח לאושביץ 1, וכאן נותח. בגמר הסיפור פנה אלי הנער בקול

שבור: „אני, ברצוני לשאלך שאלה, אבל אני מתבייש." הסיפור של הנער, כבן 18 שנים, שם מחנק לגרוני. ניסיתי להרגע בעצמי ולעודד גם אותו: „שאַל, שאַל, הרי אני מבין אותך." „ראָה, אמר הנער, שמעתי פעם שאפשר להעביר לבן־אדם עקור אשכים של קוף, ועל ידי כך להחזיר לו את היכולת לחיי מין נורמאליים." הנער העז ושאל, מבטו נצמד אלי בצפייה דרוכה, וראיתי שכל תקוות החיים של האדם הצעיר הזה היו תלויות בתשובה לשאלתו. הבטחתי לו להתעניין בדבר אצל הרופאים. — כל השנים שעברו לא מָש ממני זֵכר הפגישה והשאלה שבפי הנער.

בבלוק 10, לצד הרופאים הנאצים, עבד גם רופא יהודי, אסיר איש ברלין — ד"ר סמואל. סמואל היה שותף לכל הניסויים. אדם על סף הזיקנה ומצחו חרוש קמטים. הנאצים העניקו לו זכויות מיוחדות. היה יושב קבע בבלוק 10, ולפי השמועה הירשו לו לכתוב מכתבים לבתו, היושבת בשווייץ. ורק לימים נודע, כי הרמאות הנאצית לא הכזיבה גם הפעם. המכתבים שכתב הרופא היהודי אשר בשירות הנאצים לא הגיעו מעולם לתעודתם. הפריבילגיות שמהן נהנה ד"ר סמואל

עמדו בתוקפן עד שכלתה מלאכתו. הכושי עשה את שלו ונרצח. ד"ר סמואל עסק בניסויים במחלת הסרטן. בתוך אברי המין של האשה היו שותלים פיסות עור שנתלשו ממקום נגוע בסרטן. האשה שהודבקה במחלה הממארת שימשה אובייקט לתצפיות ובדיקות. דוגמות מן העור של האשה הנגועה נשלחו לברסלאו לשם בדיקה ועיקוב אחרי התפשטות מחלת הסרטן בשלביה הראשונים.

בבלוק 28 באושביץ 1 בוצעו על גופם של שלושים גברים ניסויים בהזרקת נפט ובנזין. צעירים גרמנים רבים חיפשו דרך להשתמט מן הכבוד המפוקפק של שירות בצבא הנאצי. בכדי לעורר הפרעות באורגאניזם, הזריקו לעצמם נפט או בנזין. הנאצים רצו לבחון מה התופעות בגופו של אדם מחמת הזרקת נפט או בנזין.

בפרסום הרשמי של הועדה הפולנית המרכזית לחקר הפשעים הנאציים נאמר:

„בראשית שנת 1944 הגיעה למחנה ועדה מיוחדת מברלין, המורכבת מאנשי ס.ס. הועדה ביצעה בדיקות על כמה עשרות יהודים חולים וחלושים שבבית החולים. בשעת הניסוי הזריקו להם לתוך השרירים תרכיב שתוכנו בלתי ידוע ועקבו אחרי תגובות הקרבן. כעבור רבע שעה הוציאו את כולם לחצר וציוו עליהם לעשות התעמלות. המשחק נמשך כחצי שעה. אחר כך פנו חברי הועדה בשאלות מוזרות לאסירים. בין השאר רצו לדעת, האם ברצון האסירים לחיות או למות, האם חשים הם פחד, ושאלה אחת היתה חוזרת פעמים רבות: מי הוא אויבם האישי? בהסתמך על השאלה האחרונה יש להניח כי הגסטאפו שקד על הכנת אמצעי, המטיל את הקרבנות למצב של עירעור הנפש, המאפשר סחיטת ידיעות בשעת החקירה. אצל האסירים, עליהם בוצע הניסוי הזה, הופיעו, לפי המספר, סימנים מיוחדים, כגון עירפול חושים, הנטייה המוגברת לשינה, חוסר התמצאות מלאה וכו'."

אחד הרופאים הנאציים, ד"ר קניג, בדק את השפעת הזרם החשמלי בגופו של אדם חי. דגנראט אחר בעל תואר רופא היה מוציא אנשים לשעות עמידה בכפור העז. רופא זה עמד בחילוף־מכתבים ער עם הימלר עצמו והשתדל להוכיח שהמסקנות מניסוייו הן בעלות ערך חשוב בשביל הצבא הגרמני הלוחם בחזית המזרחית בתנאי קור חמורים.

רופא נאצי אחר, ד"ר מנגלה, שָטָן הסלקציות ורופא ראשי בבירקנאו, היה בעל „הובי" מיוחד. הוא עסק בבדיקת קבוצות דם אצל קרובי משפחה וביחוד אחים־תאומים. מתוך המשלוחים היה מוציא את האחים־התאומים, מרכּז אותם בבלוק מיוחד ושומר לניסויין. אנשי הזונדרקומנדו מצאו דרך להודיע לטראנס־פורטים הבאים, כי לילדים־תאומים יש סיכוי להבטיח תנאים טובים יותר, ורצוי לצרף ילדים בעלי חיצוניות דומה כלשהו ולומר שהם תאומים. לצד תאומים ממש, היו ילדים קטנים — למודי נסיון תחת הכיבוש הנאצי — מתייצבים בפני הרופא הנאצי המפחיד ומכריזים בבטחון, כי הם אחים־תאומים. לניסויים המדעיים של ד"ר מנגלה היה ערך מפוקפק, אך בזכות שגעונו הצליחו לסנן כמה מאות ילדים למחנה (מתוך הקבוצות שסומנו להשמדה־לאלתר) ואחדים מהם אף נותרו בחיים.

נוסף לניסויים של־פשע במסוה המדע, היו הרופאים הנאצים עורכים ניתוחים הרי־סכנה על גופם של אסירים, ניתוחים ששום רופא בעולם החופשי לא היה מבצע בשום תנאי. קיטוע ידיים ורגליים בכל מקרה של מה־בכך, ניתוחי מוח, לב וריאות היו מעשים בכל יום. על גופם של אסירים למדו חניכי היטלר את תורת הרפואה. המדע ההומני של רפואה, שראש מעייניו לשאת ישע הצלה ועידוד, הפך באושביץ למלאכה גסה של שוחט, בית חולים היה לבית־מטבחיים, ודמותו של רופא — למפלצת.

פרק עשירי

ילדים באושביץ

רק במקרים נדירים הצליח ילד לעבור את סף מחנה הריכוז הזה. אושביץ נועד למבוגרים. מהם נסחטים הכוחות בעבודת פרך לפני החיסול הפיזי המוחלט. במקום הזה לא היה עניין בילדים. כל ילד או נער רך שהגיע עם משלוח לאושביץ נידון מראש למוות. יד השטן גזרה תמיד, ללא שינוי, את ההכחדה. אך זעיר שם זעיר שם התגנב ילד, עבר את כל מדורי הבדיקה בלי שירגישו בו והגיע למחנה. וכאן נפתחה בפניו פרשה חדשה: חיי ילד בגיהנום אושביץ.

חבר, שהגיע כילד לאושביץ, סיפר לי על הדרך שבה הוכנס למחנה. הטראנספורט שלו כלל רק ילדים, וכולו, בלי שום סלקציה, הופנה לגאז. אך חברי ניצל שעת כושר כדי לחמוק מן השורה ולחפש ברציף ברז מים. בקרבת מקום עמדו שורות של צרפתים, הוא נקלע בין הטורים, ובשעה שקיבלו פקודה לזוז הוסתר וצעד לעבר השער. חבר אחר, שעשה שנת ילדות באושביץ ועכשיו הוא איש קיבוץ, סיפר איך הצליח להטעות את התליינים הנאציים. הילד ואביו עמדו בטורי חמישיות. לאורך השורות התהלך רופא נאצי ובניע מקל היה מצביע על ילדים, זקנים וחלושים שיש להוציאם למוות־לאלתר. אבי הילד מצא תחבולה מיוחדת. בחפזון ליקט כמה אבנים שנמצאו בקרבתו וערם אותן ערימה קטנה עליה הציב את בנו. שוב לא בלט הילד בקומתו הנמוכה בין העומדים. שיחק להם המזל. הנאצי עבר כביעף, לא נשתהה אצל הילד — וכך ניצלו חיי אדם.

חיה נאאיר, שהיתה בת 8 עם פרוץ המלחמה, מספרת (בלקט עדויות־ילדים, מאת בנימין טננבוים) * את המעשה הבא:

„בשנת 1943 נשלחנו למחנה אושביץ. הגענו לאותו מקום נאה והועמדנו למיון. בחרו את המוכשרים לעבודה. הודיתי לאלוהים על החסד שאמי עמדה במבחן ומזלי שיחק לי שהצלחתי גם אני לחמוק לעבר אמי. אחר כך הובלנו בחמישיות ולי לא היתה חמישיה. נגשה אלי משגיחה (נאצית) ושואלת אותי בת כמה אני ואיך באתי ומתחילה

* „אחד מעיר, שניים ממשפחה", הוצ. ספרית פועלים.

לסחוב אותי. לאושרי, קראו לה למקום אחר ואני הוכנסתי לבין השורות למען לא תכיר אותי.

„באנו לחדרי־הרחצה והנה שואלת המשגיחה, אם ראה מישהו ילדה קטנה. איש לא ענה ואני לא ידעתי איפה אתחבא. ידעתי אם תכירני, תשלח אותי לגאז. ואני הייתי חכמה ממנה, גזזתי את שערותי ולא הכירה אותי".

ילדי הגיטאות והמחנות בגרו במהירות בכור היסורים. חרב ההשמדה התלויה תמיד מעל צוארם, רעב, וחיי הצוותא הדחוסה עם המבוגרים — השחיזו את מבטם ואת תבונתם. בני שמונה ובני עשר לא עוד היו ילדים לפי נסיון חייהם, כי אם מבוגרים קטנים, המסתכלים בעיניים מהירות של חיה נרדפת. על שכמי ילדים נפל עול פַּרנסתן של משפחות. הם הם גיבורי הברחת המזון בגיטו וארשה וגיטאות אחרים. בקיפולי בגדם הקרוע, במתיחות של סכנות היו מביאים פת־לחם לקרוביהם. אחרים נטשו את בתיהם ושוטטו בכנופיות. מעולם לא טעמו טעם משחק חופשי הפותח לפני הילד עולם של אפשרויות ונעימות, מעולם לא אכלו לשובע, מעולם לא ידעו מרחב שדה וריח פרחים. חייהם נדחסו בין הבתים האפורים, סרחון החדרים הצפופים וגדרות התיל. הם לא הבינו מה אשמתם, מה חטאם. אחת ידעו: יהודים הם — וקם עליהם רשע גדול, זאב טורף, הרודף אותם בחמת־רצח וכוחו כל־יכול. והם עשו את הכל בשביל להמלט משנאתו הפרועה.

למרות כל הקשיים נמצאו במחנה תמיד כמה אלפי ילדים. רובם נמנו על מחנות־המשפחות של יהודים צ׳כיים, צועניים או פולנים המפונים מאזורים שונים; מאות ילדים הגיעו לכאן כ„תאומים של מנגלה", ומאות אחרות חדרו בסדקי המשלוחים הממוינים.

חיי ילד באושביץ קשים היו שבעתיים מחיי המבוגר. הילד היה חייב לעבוד. והיה חייב לצאת יחד עם כולם לקומנדו. גופו הרך נתייסר בקור, במכות, בזוהמה ובעיקר ברעב. הילדים והנערים היו זקוקים לכמויות מזון לשם גידול ובניין העצמות. רעבונם התמידי עלה על מצוקת המזון המכרסמת במבוגרים. אבל סיוט־התמיד שלהם היו הסלקציות. בכל סלקציה היה מתרוקן המחנה מילדים. אך, כאמור, חרף כל הקשיים נמצאו במחנה מאות, ולפרקים אלפי ילדים, כמעט כולם בני העם היהודי. מלבד אשר במחנה המבוגרים נתרכזו ילדים רבים במחנות משפחות של יהודי צ׳כיה ושל הצועניים. בתקופות שונות הוגלו לאושביץ המוני פולנים ואוקראינים מאזורים מרוחקים. הם רוכזו במחנות מעבר. כך גורשו

האוכלוסייה של סביבות זאמושץ׳ ותושבי וארשה שנתפסו במרד בור־קומארובסקי. בין המפונים נמצאו הרבה בני נוער וטף. ילדים אלה נשארו צמודים למשפחותיהם, חלקו את גורלם, ורק במקרים נדירים הופרשו משלוחי ילדים „אריים" לשם גרמניזציה „בכיוון בלתי ידוע".

פיליפ פרידמן, בספרו „אושוינטשים" * מוסר את סיפורו של ד״ר וואלקען על ילד במחנה המשפחות הצ׳כי: „לאחר חיסול־בגאז של המשלוח הצ׳כי הראשון היה וואלקען עד מקרי לשיחה של ראש־הבלוק עם ילד בן־תשע, דרך מחיצה של גדר־תיל. הילד קַרְלי, ילד יהודי מצ׳כיה, היה מוכשר ונבון באופן יוצא מן הכלל. על הערה של ראש הבלוק: „קרלי, הרי אתה יודע דברים רבים" — השיב לו הילד בזה הלשון: „זה נכון שאני יודע הרבה, ואני גם יודע זאת, כי במשך חיי לא אוודע ולא אלמד כבר שום דבר נוסף, וזה עצוב יותר מכל."

קריסטינה ז׳יבולסקה נזכרת את ביקורה במחנה הצוענים. היא ניגשה לקבוצת ילדים שדישדשה בבוץ ושאלה:

„מה אתם עושים?

„משחקים.

„אתם משחקים, במה?

— „בשריפת יהודים."

במקום אחר מוסרת ז׳יבולסקה סיפור־מעשה בילד צועני אחר:

„אמו של צועני קטן חלתה בטיפוס. לילד לא נתנו להכנס לצריף החולים. השומרת היתה מגרשת את הצועני המסכן, ללא רחמים. הכניסה לצריף חולי־טיפוס היתה אסורה. הילד בא כל יום בריצה. הוא התחנן, רקד, התחנף, בכה... שום דבר לא עזר. ביום החמישי התגנב לתוך הצריף בלי שירגישו בו. באופן אינסטינקטיבי, מובל בכוח תחושה מיוחדת, מצא מיד את אמו בין מאות חולות. אך בלילה זה דוקא מתה האם. הצועני הקטן החל לדפוק באגרופים הקטנים בקיר הצריף, ילל ממושכות יללה מעומקי הלב. את האם הוציאו לפני הצריף. הוא יצא אחריה. ישב על ידה והחזיק את ראשה, כדי שלא יצנח בבוץ. ישב כך יום ולילה ומתים רבים נערמו

* ד״ר פיליפ פרידמן, „אשוויענטשים" — צענטראל. פארבאנד פון פוילישע יידן אין ארגענטינע, בוענאס איירס, 1950.

סביבו. חיפשו אותו בשעת האֵפל אך הוא לא זז. בבוקר הגיעה עגלה מן הקרמטוריום, מידי הצועני הקטן הוציאו את גופת אמו."

בדרך כלל — במחנה יכול היה ילד לסמוך רק על כוחותיו. בדרך הטבע משתוקק ילד לחיבה והגנה; בתנאי המחנה עוד גבר הצורך הזה. אסירים מבוגרים, שנותר בהם זיק אנושי, השתדלו ככל האפשר להקל את קשי גורלם של הילדים. ילדים הזכירו להם יותר־מכל את חיי החופש. „ארים" רבים היו מביאים לילדים מַטעמים מחבילותיהם שקיבלו מן־החוץ. קאפו'אים שיצא להם שם של בריונים היו מתייחסים לפעמים ברוך לילד זה או אחר. ילדים רבים שימשו „פיפלים" — משרתים אצל „פרומיננטים" — קאפו'אים וראשי־בלוקים. הפיפלים בישלו לאדוניהם, ציחצחו את בגדיהם, שמרו על הסדר בחדרם — ובשכר זה היו משוחררים מעבודה ונהנו מחסות הממונים התקיפים. אך לא מועטים מבין „הפיפלים" שימשו — בנוסף לחובותיהם הרגילות — קרבן לתשוקות פרברסיות של האפיטרופוס. הילדים הרכים נשברו ונכנעו וגופותיהם עונו וחוללו.

בשנת 1944 הגיעו קבוצות ילדים יהודיים במרוכז והוכנסו למחנה. ידועים פרטים על משלוח ילדים מליטא, מלודז' ומהונגריה.

בבירקנאו הוקם בלוק מיוחד לילדים. בראש הבלוק הזה עמד אסיר גרמני פלילי שהתאכזר לילדים. הילדים בבלוק הזה לא עבדו בעבודה קבועה, אלא כל אימת שהיה צורך לעזור בסחיבת משאות, לעשות עבודה חד־פעמית, הוטל הדבר על בלוק הילדים.

נדמה לי כי בשנת 1944 הוקם באושביץ 1 קומנדו מיוחד בשביל ילדים — „מאוֶרר־שוּלֶה" (בית־ספר לבנאים). כמובן, לא היתה כאן שום שייכות לבית־ספר של ממש. הילדים פשוט למדו לבנות ואחר זמן עבדו בבניין בהשגחת אנשי מקצוע. אך צריך להודות שהקמת הקומנדו חוללה שיפור רב. הילדים עבדו במקום קבוע, והיו מוגנים יותר מפני הסלקציות.

הסלקציות התכופות קטלו בילדים. לעתים היתה גזירת הסלקציות מכוונת רק נגד הילדים. כוח הדמיון הנאצי הפרוע העלה שיטה מקורית לבדיקת הכושר הגופני וזכות החיים של הילדים. בגובה מסוים של 130 — 140 ס"מ (הגובה היה משתנה בסלקציות השונות) נקבע מוט ברזל, והילדים נתחייבו לעבור מתחתיו. הנוגע בראשו במוט נשאר לעת־עתה בחיים; מי שחסר סנטימטרים מועטים לגובה הנכסף — נידון למיתה. לדברי פרופ. ברתולד אפשטין — מומחה נודע למחלות ילדים ואסיר אושביץ, שנוכח בשעת הסלקציות האלה — התאמצו הילדים, זקפו

ומיתחו את שלדיהם המצומקים, התרוממו על בהונות רגליהם בצעדם לקראת המוט מבשר המוות.

בסלקציות אחרות ציוו הנאצים על הילדים לרוץ, וזריזות ונשימה ארוכה — הכריעו. ילד שנפל בעת הריצה נשלח לגאז.

אנשי מחתרת חיפשו דרך להצלת ילדים. רבים הוסתרו בשעת סכנה או הוצמדו לקומנדו־עבודה נוח. ביזמת המחתרת הובטחו לילדים אחדים טיפול והגנה מצד איש־מחתרת נאמן.

זושיה מינץ, שהיתה בת־תשע עם פרוץ המלחמה, מספרת:

„רופא המחנה מנגלה קבע שאינני מסוגלת עוד לעבודה והועברתי למוות. סגרוני בבלוק ושם חיכינו למכוניות שיבואו להסיע אותנו למשרפות. נפגשתי בבלוק זה עם אמא, שגם היא הועדה למוות. גבר עלי היאוש. לא רציתי לחיות ולהתענות. כל תשוקתי היתה למות מיתה מהירה. לא תכננתי שום בריחה, כי היתי עייפה מן החיים האלה.

„לעת בוקר הגיעו המכוניות ונסענו לשם, למקום שממנו אין חוזרים. בתא הגאזים שכבתי בזרועות אמי. היא הביטה בי במבט טרוף, מלא יאוש ואני פחדתי להישיר ולהסתכל בעיניה. רבצנו כולנו על הקרקע, אשה ליד אשה. נכנס לתא איש ס.ס. והסתכל בקרבנות. הוא דרך על רגלי בנעל מסומרת. גנחתי בחשאי. הוא התכופף, הסתכל בי רגע ממושך ולפתע אחז בידי והשליכני מתוך התא.

„כשחזרה אלי הכרתי כבר היה התא סגור מבחוץ. הייתי לבדי. לא היתה לי עוד אמא וצריך היה להמשיך ולהלחם במוות.“ *

* „אחד מעיר, שניים ממשפחה“

פרק אחד־עשר

סלקציות

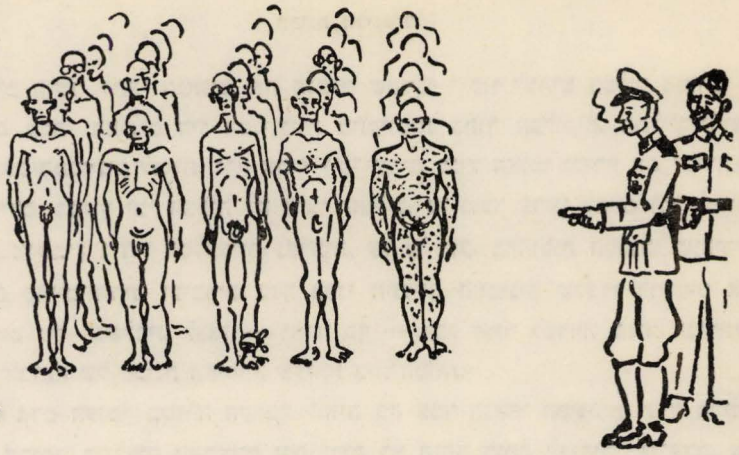
סיוט הסלקציות ליוה את האסיר בלי הפסק. הסלקציות היו חלק בלתי נפרד מנופו של אושביץ. הסלקציות מנעו כל אשליה של בטחון ותקוות־קיום. אסירים שלכאורה „הסתדרו", עבדו בקומנדו „טוב", השיגו תוספת מזון, הגיעו לדרגת „יציבות" באושביץ — לא היו מחוסנים מאימת הסלקציות. הן פקדו את המחנה מזמן לזמן והוכיחו שחיי אסיר אינם אלא כלי־משחק. את מרבית שיחותיהם היו האסירים מסיימים בדיבור: „לא צריך לדאוג ולחשוב — ממילא נצא מכאן רק דרך הארובה." בשנתיים האחרונות לקיום המחנה הופסק מיון ה„ארים", ורק היהודים עוד שימשו אובייקט לסלקציות.

לא היו מועדים קבועים לסלקציות — אך לא עבר שבוע בלי שמועה, בלי לחישות על סלקציה המתרגשת לבוא. „כל היהודים צריכים ללכת לגאז וזה כבר בזמן הקרוב — כנראה ביום החג הגדול, יום־כיפור. את הידיעה הנעימה הזאת מביא לנו אַלכס באחר־צהריים אחד. אנחנו אוכלים ארוחת צהריים. העצבים מתוחים עוד מהסלקציה הקודמת — וכאן שוב פצצה חדשה." *

ב־3 בנובמבר 1943 רצחו הנאצים 42.000 יהודים במחנות מַידאנק, פוניאַטוב, טראבניקי באזור לובלין. לאושביץ הובאו שלוש מאות נשים צעירות שנותרו במידאנק. רשמו אותן כרגיל, הביאו לשערי המחנה ולמחרת היום הובאו — בעורמה — לתאי הגאזים. לעת ההיא פשטו באושביץ ידיעות רבות על קִצָּם הקָרֵב של כל היהודים. אחרי השחיטה הגדולה במידאנק בא תור מחנה ההשמדה הגדול השני על אדמת פולין — אושביץ. אסירים יודעי דבר נקטו אפילו בתאריכים, ניבאו את היום בו יבוצע החיסול הטוטאלי. חודשים חיו האסירים בצל גזר־הדין הבלתי נמנע, ומדי בוקר היה האסיר שואל את עצמו: האם הגיע היום? — יסורים העוברים על חבושי תאי המוות בבתי כלא שבעולם, המחכים להוצאה־לפועל הנדחית כל פעם לימים ספורים.

אסון הסלקציות היה ניתך תמיד במפתיע. ביום ככל הימים, בלי שיחול שינוי כלשהו בלוח הזמנים של המחנה, רועמת פקודה: „בלוקשפֶּרֶה", (עוֹצֶר בבלוקים!),

* ט. שטאבהולץ, „שבעה מדורי הגיהנום" (פולנית).

„אַלָה יְהֻדִן אַנְטַרְטָן!" (כל היהודים מסתדרים בשורות!). חיי המחנה קפאו בן רגע ודמו לאניה טובעת בלב ים. את רחובות המחנה מילאו אנשי ס.ס. מתפרעים עם קאפו'אים וראשי־בלוקים. בין הבלוקים התרוצצו יהודים בודדים המחפשים מקום מחבוא. בשערי הבלוקים הצטופפו אנשים והתחננו שישאירו אותם בבלוק; אך לשוא. הממונים לא ידעו רחמים במקרים אלה. כל היהודים נתחייבו לעמוד בשורות ערוכות בפני מלאך המוות.

בחישובי הנאצים מילאו הסלקציות תפקיד כפול: המיון סילק את החומר האנושי הבלה, ומצד שני — הסלקציות שימשו אגרוף הפחדה, שנטל את רגש הבטחון, תחושת היציבות מאת האסירים. התבססות האסירים בתנאי המחנה עוררה חשש של אירגון והתנגדות; ואלו הפחד התמידי וחוסר־הבטחון שיתקו את המחשבה ויזמת המעשה.

חולים, „מוזלמנים" נבלעו ראשונים בסלקציות. האחרים פירפרו בין תקוה וחרדה. הכל היה תלוי בממדי הסלקציה; לעתים נערכו אך „קטנות", והסתפקו ברצח התשושים וה„מוזלמנים" שמסרו כבר את שארית כוחותיהם למולך הנאצי. והרי בשערי אושביץ חיכו משאיות דחוסות בשר אדם רענן המחכה לתורו — להקלע לתוך מַסְחֵט הדם והנפש של אושביץ. ואלו הסלקציות הגדולות היתה תכליתן להפחית את אוכלוסיית האסירים. במקרים אלה לא עמדה זכות מעטה דל של בשר שנותר על גופו של האסיר ולא צבע הלחיים שנשמר בדרך נס. באופן מכאני, כמעט בלי מבט, היה התליין ממלא את מכסת קרבנותיו.

בבירקנאו היו הסלקציות נערכות בתוך הבלוקים, ומכאן היו רודפים את

הנידונים הישר לתאי הגאזים. את הנשים שמוינו ריכזו לעתים בבלוק המוות — 25. גם בבתי החולים היו הסלקציות מתקיימות בתוך הבלוקים. התליין־הרופא רושם את הממוינים־למוות, ורק אחרי יום־יומיים מגיע האוטו וקורא את הנידונים במספריהם. במשך ימי הצפיה לא ידעו החולים, מי נועד עדיין לחיים ומי למוות. במחנה אושביץ 1 היו הסלקציות נערכות, על פי רוב, ברחובות המחנה. האסירים נעמדים טורים־טורים ועוברים בסך בפני התליין. הממונים שלצדו רושמים את המספרים של הנשלחים לגאז — ואחר כך — הכל חוזר לסדרו, בעוד הנידונים מחכים לבואָה של מכונת האיסוף, שליחת בית־המוות.

כל אדם העומד בשורה הקרבה לחזית בה עמד הנאצי המשחית, ערך פרידה מחייו. ערימת השלדים הערומים ומפוחדים לא היתה דומה לציבור בני־אדם, אך בכל שֶׁלֶד הָלַם לב אנוש, לב סוער ותלוי בחוט־השערה. וברגעים אלה — אולי יותר מרעב, ממכות־מרדות, מעבודה מפרכת — חש האדם את ההשפלה הנפשית, את הדרך הרָצָה־במוֹרָד אל התהום שאין בה לא רגש לא אהבה ולא יופי; אלא רק שנאה, רמיה, בוץ. הרבה בוץ. ואי אפשר לא לשקוע.

תדיאוש שטאַבהוֹלץ היה עַד מן־הצד לסלקציה בבירקנאו, והוא ניסה להחיות את התמונה:

„בלוקשפרה!", „בלוקשפרה!" רועם הפעמון. ברעש ובהלומה נגעלות דלתות הבלוקים. המחנה מלא אנשי ס.ס. חמושים. נביחת כלבים.

„דויטשה קאפוֹס אַנטרטען!" („קאפו גרמנים — להסתדר בשורות!")

„אני רועד כולי. מישהו מכבד אותי בסיגריה.

„כולם מצטופפים סביב הדלת עם אשנב הזכוכית ועוקבים בנשימה עצורה אחרי הטראגדיה המתרחשת לנגד עיניהם. זה מתחיל מבלוק 9. יוצאות כמאה דמויות ערומות. אנשי ס.ס. בועטים ומכים בקני־רוביהם. הקאפו'אים מניעים את המקלות, הכלבים המשוסים נושכים בבשר החי. „לוס, מיט לאופשריט!" („קדימה, בצעדי־ריצה!")

„מאה אחרי מאה רצים בכיוון הקרמַטוריום 3 ו־4.

„קלגסי ס.ס. והקאפו'אים אין מניחים לאומללים אף רגע מנוחה.

„לוס! שנֶלֶר!"

„הם ממהרים. מחכות להם סלקציות אחרות במחנה הנשים ובבית החולים.

„לוס! שנלר!"

„קתות רובים ניחתות על הגופים הערומים, הינף מקלות ומגלבים. בלוק 9. הוא ריק. תורו של בלוק 7. איני יכול להביט יותר. אני חוזר לאולם החולים.

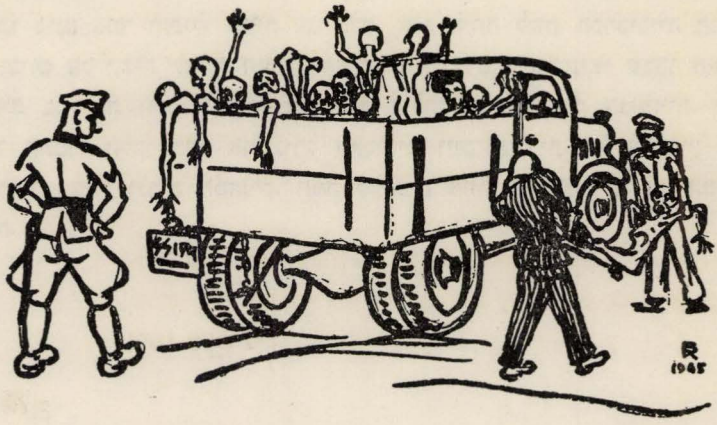
„אך פתאום, מכיוון הדלת, נשמעת צעקה: תַדֶק, גש הנה, אבל מהר!

„אני רץ לזכוכית הדלת. כולם עומדים.

„לפני בלוק שבע חזיון נורא.

„מיד אחרי פתיחת דלתות הבלוק פורצת קבוצה של כתריסר יהודים ומתנפלת על הס.ס. מתחיל קרב אֵימים. היהודים נגעצים בצפרניים, נושכים. אחד מצליח אפילו להוציא אקדח מידי הבריון. רצה תגבורת. החזיון נגמר. מחוץ לשניים שנאבקים בחמת־יאוש עם תריסר אנשי ס.ס. — כל היתר שוכבים על האדמה והקאפו וראשי־הבלוקים במגפיים מסומרים מסיימים את ההרג."

בבית החולים היו הסלקציות תכופות יותר מאשר במחנה הכללי. מדי שבועיים בערך הופיע רופא הס.ס. וערך מיפקד כללי של היהודים; היה רושם את החלשים ואת החולים במחלות המחייבות טיפול ממושך. מן המחנות הקטנים שבסביבות אושביץ היו שולחים את המיועדים־לגאז לבלוק 9. באושביץ 1 נשא הבלוק את

השם המפתה שונונגסבלוק (בלוק ההבראה), ולמעשה שימש לאיסוף שחק האדם שפלטו השיניים הטוחנות של אושביץ.

התליין שביצע את המיון היה על פי רוב רופא, אך לפעמים נמסר התפקיד לידי רפורטפירר (קדוק) או אחד העובדים הסניטאריים בסגל הס.ס. במחנה. אונטרשאפירר קלבר, ממקצועו סנדלר, מילא תכופות את מקומו של ד"ר אנטרס. מחוץ לחישוב הכולל שקבע את ממדי הסלקציה הכריע לא־מעט גם השיפוט האישי של הרופא־הממיין. ד"ר פרידמן מביא בספרו את הכינוי שמצאו האסירים בשביל ד"ר קיט — "Omnia-Citt" לפי שהיה נוהג לסכם את כל הפרוצדורה של הסלקציה במלה לטינית אחת Omnia, ז.א. „כולם לגאז".

ד"ר פרידמן מביא את עדותו של ד"ר וואלקין:

„בסתיו 1943 התקיימו הסלקציות אצל הנשים. הן נמשכו 14 ימים בלי הפסקה. את הנידונות העמיסו ערימות, 80 נפשות באוטו־משא פתוח, וכך, בקור החורפי, הובילו אותן לתאי־הגאזים. אחר כך חזרו הסלקציות באורח־קבע — במשך 4 חודשים — אחת לשבועיים, בערב־שבת.

„כל קבוצה (של 6—8 משאיות) לוותה ע"י אמבולנס של הצלב האדום, שהוביל את הגאז."

הנאצים היו רושמים כל מקרה מוות במחנה. במשרדי המחנה התנהלה כרטיסייה מדוקדקת של האסירים הנכנסים והיוצאים. היוצאים, רובם ככולם היו מאבדים את הכתובת בעולם־הזה. אחרי כל סלקציה הגיעו מאות הודעות־מוות למשרדי המחנה, והעובדים־האסירים הוצרכו לרשום את הנעדרים במדור „מוות" של הכרטיסייה. כסיבה למוות היו רושמים מחלות שונות ומשונות, שכל־כולן נזדמנו ביום אחד והפילו מאות בני־אדם. זאת היתה לשון הכרטיסייה הנאצית.

וביום הסלקציה לאחר הובלת האסירים למשרפות בירקנאו עמדו האסירים צפופים בחלונות וראו לשונות אש חיה עולות מן הארובות הנישאות. חברים שעוד אתמול חלקו בכפל את גורל האסירים ויום־העבדות של אושביץ נהפכו לתמרורי העשן ולריח המחניק. תמה סלקציה אחת ועלה־התקדיר צל הסלקציה הבאה.

בלוק 11

משער המחנה באושביץ 1 הוליכה דרך רחבה. לצד שמאל של הדרך עמד בלוק גדול של משרדי המחנה. מימין היה המטבח. מכאן התחילה דרך לרוחב ובשתי שורות עמדו קסרקטינים בגודל וצורה שוים. בשורה השנייה, בקצה משמאל, קרוב לגדר המחנה, עמד בלוק 11 — בית הסוהר של המחנה. חצרו סגורה משני צדדים על ידי חומת לבינים. בחצר זאת היו מבצעים את פסקי הדין — בירייה־מעורף — על אסירים ונידונים שהורשעו על ידי המחלקה הפוליטית. מלבד אסירים נרצחו כאן מאות אזרחים שהובאו מהסביבה, ולאחר שנחרץ דינם על־ידי בית־דין־שדה שהיה מתכנס במחלקה הפוליטית היו מועברים לבונקר. את האקזקוציות בבונקר ביצעו בלילות. ממול לבונקר היה בית־החולים של המחנה, והיו האסירים החולים שומעים את הד היריות התכופות. האדמה לרגלי חומת ההרג רוויה דם ובמשך זמן רב עמדה כאן שלולית דם שלא יבש ולא ספגתו האדמה.

בלוק 11 נמצא בפיקוח המחלקה הפוליטית. עין הגיסטאפו היתה פקוחה תמיד. למחלקה הפוליטית היו משרדים וחדרי עינויים בקרבת אושביץ 1. אסיר שנקרא למחלקה זו היה נפרד מן החיים. אסירים רבים, בעיקר פולנים וגרמנים, ישבו במחנה בעת שפעולתם הפוליטית או המחתרתית עוד נמצאה בשלב החקירה בגיסטאפו. אסירים אלה היו נתונים לסכנה מתמדת, מדי זמן נקרא מישהו מהם למחלקה הפוליטית ולא היה חוזר לעולם. המחלקה היתה גם מַחדירה סוכנים ומלשינים לתוך המחנה.

בבלוק 11 היו 36 תאים, ובקומת המרתף שלושה תאי עמידה. אורך תא כזה — 90 ס״מ ורוחבו ארבעים. לכאן נשלחו אסירים שנידונו לעונש מיוחד. האסיר היה זוחל לתוך הכלוב הזה דרך חור מיוחד בחלקו התחתי של התא. העמידה נמשכה 24 ולפעמים 48 שעות. במקרים מיוחדים היו מזרימים לתאי־העמידה מים והקרבן היה עומד בתוך מים קרים מעל לברכיים.

לאחד התאים הגדולים יותר של הבונקר היו מזרימים אויר מחומם מעל ל־60° צלסיוס. דרך עין־האשנב שבדלת היו עוקבים אחרי התנהגות האסיר.

זמן רב שימש בבונקר קאפו יהודי, יעקב קוז׳לצ׳יק, מתגושש מקצועי, בעל גוף אתלטי. במחנה סיפרו, כי שימש בשעתו המאמן של המתגושש הגרמני שמרלינג, וכך זכה לרום מעמדו במחנה. יעקב שטם מאוד פולנים, ואסירים פולנים שנפלו

לידיו סבלו רבות. לפי עדויות שונות מסתבר, שאותו יעקב — עד לאלפי רציחות, התליין הרשמי של המחנה, גילה נקיפות מצפון בשעה שהכלואים בבונקר היו מבני עמו. ליהודים היה נותן בסתר פרוסת לחם נוספת ומקל קצת את העינויים (עוד יסופר על מגעו עם המחתרת היהודית). היה מעשה, כשביצע יעקב פסק־דין של תלייה על יהודי שניסה לברוח ונתפס, נקרע החבל והנידון צנח ארצה. בנוהג־שבעולם זוכה הנידון לחנינה במקרה זה — והנאצים דחו את הרצח ליום הבא. אחר הדבר הזה נאסר יעקב, נכלא בבונקר וכבר נחשב כמת. למרבה התמיהה שוחרר יעקב לאחר כמה ימים, הוחזר לתפקידו ועשה את מלאכתו כמקודם.

העונש החמור ביותר היה עונש התלייה. במגרש האֶפֶּלים, בקרבת מיפקדת האפלים, עמד גרדום קבע, שהופעל לעתים קרובות באושביץ 1.

פרק שלושה־עשר

בידור ושעשועים במחנה אושביץ

האם אפשר לדבר על בידור באושביץ? האם בצל ארובות המשרפות נתעורר צורך לבילוי ושעשועים, והאם החשיבו הנאצים את צרכי הבידור בשיטת מחנות הריכוז? בשביל הרוב המכריע של האסירים לא היתה קיימת שאלה כזאת. הקדרות ללא תכלה והמחסור המציק בצרכים הראשונים, ההשפלה המוסרית והסבל הרוחני מילאו את כל ישותו של האסיר מן־השורה ולא הותירו מקום רב לצרכים ומחשבות אחרים. בבדידות ובחוסר־הישע היה לב־האדם משוע למגע אנושי — ובמחנה נרקמו קשרי ידידות בין יחידים שנפגשו באקראי בתוך ההמון הגדול של האסירים. מי שמצא ידידות נאמנה כזאת — כאילו מצא לו משהו מן העולם האחר, הקדם. ולעומת זאת, קומץ „הפרומיננטים", שהיה כלוא שנים רבות במחנה ריכוז, חיפש פורקן של בידור ובילוי. האסירים האלה נזדקקו לכמויות גדולות של כהל שהוברח למחנה. בחדרי הקאפו וראשי־הבלוקים היו נערכים הילולות. את „החלק האמנותי" היו ממלאים בניבול־פה והלצות גסות ושחוקות, ולפעמים היה אסיר שקולו ערב מַנעים בזמירת שלאגרים טרום־מלחמתיים בשפות שונות. הקאפו גילו להיטות רבה אחרי מנגינות עצובות. ה„זמרים" היו, על פי רוב, יהודים שעשו את שירותם במחיר מנת לחם שהעניקו להם ה„פרומיננטים". זמר־כוכב בעל־מוניטין היה מבוקש מאוד על ידי הקאפו וזכה להכנסה קבועה הודות „לאמנותו". בשנת שלטונם האחרונה אירגנו הנאצים מעין הופעות אמנותיות למען האסירים. כמובן, הבידור הזה נועד רק ל„ארים". היתה קיימת נבחרת כדורגל, שבימי א' ערכה משחקים על מגרש, והנאצים באו לראות וליהנות. פעם או פעמיים הביאו הנאצים מכונת־קולנוע בתוך אוטו והציגו סרטים קצרים המדגימים את בארבאריות הצבא־האדום ואת ההומניות של לוחמי היטלר. ביום א' לפני הצהריים היתה התזמורת משמיעה קונצרט מיוחד לאסירים. — ואלו הן, ודאי, כל פעולות הבידור שזכה להן אושביץ במשך כל שנות קיומו.

בשנה האחרונה נפתח באושביץ 1 בית־זונות — „פוף" — לאסירים. בבלוק 24 בקומה העליונה הוקצו לצורך זה כמה חדרים. מבירקנאו הובאו נשים גרמניות ופולניות, רובן יצאניות נתיקות שחזרו באופן זה למקצוען הישן. אחרות חיפשו הזדמנות להמלט מבירקנאו, וכך הבטיחו לעצמן מזון לשובע. קומנדו „פוף" שוכן

במחנה־הנשים החדש שהוקם בקרבת אושביץ 1, ומדי ערב היו הנשים יוצאות „לעבודתן" במחנה הגברים. רק „פרומיננטים" מבין הגרמנים והפולנים היו רשאים להשתמש בבית־הקלון — לפי תלושים מיוחדים.

לפתיחת בית־הקלון היתה גם משמעות פוליטית. סברה הנהלת המחנה, שעם התבוסות בחזית עולה מידת ההתעניינות של האסירים בחיים הפוליטיים וגוברת השפעת המחתרת. בית־הקלון צריך היה, איפוא, להרחיק את האסירים מן השטח המסוכן הזה. האסירים הוותיקים, שהיו נתונים זמן רב לפרישות, נמשכו למוסד החדש והיה צורך להגביל באופן חמור את זמן הביקור.

יצירה רוחנית במחנה

נשאלתי הרבה על יצירות אמנות או ספרות במחנה. האודים שניצלו מאושביץ כתבו ספרי זכרונות, שירים, ציירו וסיפרו על סבלם וחויותיהם במחנה, אך בשנות התופת לא נכתבה שום יצירה בעלת־ערך של קיימא.

בתנאי המחנה לא היה מקום ליצירה בעלת היקף, המחייבת התמדה וריכוז מחשבה. היוצר במחנה יכול להביע את רגשותיו, את הזדעזעותו, בזעקה חדפעמית קצרה כחתף. על כן מרובות יותר היצירות בנוסח שירי, המקיפות במשפט תמציתי חויה וזעזוע. במחנה בירקנאו כתב את שיריו הראשונים הסופר והמשורר הפולני הצעיר תדיאוש בורובסקי. הוא נתגלה כסופר ופובליציסט מחונן בפולין שאחרי

המלחמה, דמות בולטת בספרות פולין החדשה. אך לאחר כמה שנות יצירה חשובה מת במחלה ממארת. פידרקביץ' מספר בספרו על הנער בורובסקי שנקלע לבית־החולים. הנער התחבב על רבים והשאירו אותו בבית החולים עוד לאחר שהבריא ממחלתו. נמצא לו תפקיד — שומר־לילה בבלוק. אך בעצם עבודתו היה בורובסקי שוקע במחשבות, משוטט בהרהוריו וחורז חרוזים. בוקר אחד השגיחו כל תושבי הבלוק כי במשך הלילה פעלו בקסרקטין גנבים חרוצים. צרורות המזון „הפרטי" נגנבו, אפילו רכושו של ראש־הבלוק לא ניצל. ראש־הבלוק, שהבנתו בשירה מועטה אך נסיונו במחנה רב, פנה בזעם לבורובסקי. הנער־המשורר עמד בדהם ובידו פתק. ראש־הבלוק קרא את השורה הראשונה של השיר הלירי בדבר „העלה הצהוב הנושר מהעץ בירח סתיו", והוא יצא מכליו. „מה — זעק — כאן גונבים ואתה עוסק בעלה צהוב. מיד אתה חוזר למחנה!" לאחר שהות קצרה נרגע במקצת ותבע מן המשורר שיקרא לו את שירו בשלימות. בורובסקי קרא שיר על סבל האסירים, על בדידות בהמון הגדול, על לילות בירקנאו. ראש־הבלוק תפס משהו מתוכן השיר. „טוב — אמר — תישאר כבר, אלא שאוסיף עוד אחד לשמירת־לילה. שניכם ודאי תשתלטו על הבלוק." בבלוק אחר של בית־החולים בבירקנאו ישב המשורר היהודי־פולני סטאניסלאב ויגודזקי, איש השמאל. הוא יצר במחנה, ושיריו נדדו בהעתקים בין אסירי בירקנאו.

בבירקנאו נמצאה קבוצת יהודים שהחליטה לתאר בכתב את גיהנום המחנה. הטילו על כל אחד מחבריהם לעבד נושא מיוחד, וכך להקיף את חיי המחנה על כל צדדיו. התוכנית הנועזת לא בוצעה מעולם, ורק הפתיחה נכתבה ופורסמה אחרי המלחמה. בשטח הקרמַטוריים נתגלה — לאחר השחרור — פרק עֵדות של אחד מעובדי הקרמטוריום, ומכתב. שתי העדויות המזעזעות נכתבו בידי יהודים, והפרק שנמצא באזור בירקנאו פורסם אחרי המלחמה בשפת המקור — יידיש.*

דת

במחנה נמחק קיום הדת והפולחן הדתי. הכמרים והרבנים היו שנואים על הנאצים, וההתעללות בכלי־קודש היתה ראש־שעשועים לפרחי ס.ס. ובמחנה לא נתקיימו שום טכסים דתיים. את היחס הזה לדת אפשר לפרש על ידי העובדה,

* ראה את תרגום המיסמכים האלה — „ההקדמה", ו„בזוועות הרצח" — במדור „עדויות" של הקובץ שלפנינו.

שרוב מניינם של כלואי אושביץ היו בני דת־משה וקאתולים. הכנסייה הפולנית הוגדרה על ידי הנאצים כסוכנות פוליטית עוינת, והנאצים השתדלו למעט את כוח השפעתה על ההמונים. אבל מתברר שגם במחנות ריכוז אחרים, ובלב הרייך, במקום שהיסוד הפרוטסטאנטי היה מכריע, לא הורשה פולחן דתי ולא נתקיימו שום סימנים לחיי דת. היטלר גירש את אלוהים ממלכתו במחנות הריכוז. אלוהים נותר רק על חגורות־העור הצבאיות העבות; עליהן היה חרות במתכת: „גוט מיט אונז" — „אלוהים עמנו".

אך נמצאו במחנה אנשים דתיים שלא איבדו את נאמנותם ואַף ניסו לקיים את מצוות הדת המעשיות. באושביץ 1 היתה קיימת חבורת יהודים דתיים המתכנסת בסתר ומקיימת תפילה בציבור.

הכרתי במחנה איש שהתעקש לאכול כשר ולא לעבוד בשבתות וחגים. חשבנו אותו למטורף, אך במשך השנים נוכחנו כי בטירופו נתבטאו אופי מוצק ואמונה נשגבה. היה אוכל רק לחם, שותה מים ואך לעתים רחוקות נוגע במזון החם. היה יוצא לעבודה בשבתות, אך נמנע מעבודה־ממש. נתמזל מזלו ובמקום־עבודתו שררו יחסים שאיפשרו לו זאת. בתחילה ספג מכות רצח, ולאחר כך מצאו לו — בשבתות ובחגים — עבודה שאינה בגדר עבירה. האיש השיג לו תפילין ויום יום היה משכים קום ומתפלל. הדביקות־בדת לא הקיפה רבים, אך אותם המועטים נתעלו לרמה מוסרית גבוהה.

פרק ארבעה־עשר

החיפוש אחרי אמצעי השמדה המונית

לרצח הטוטאלי בגאז קָדַם הפְּנוֹל. ד"ר אנטרס, פולקסדויטשה שנולד וסיים את חוק לימודיו באוניברסיטה של פוזן, המציא שיטה מהירה וזולה להמתת קרבנות. היו אלה זריקות פנול. בתחילה היו מזריקים 10 — 12 ס"מ של תמיסת פנול (30%) לתוך הווריד, ובמאוחר יותר שוכללה המלאכה והרעל הוזרק לשרירי הלב.

הרצח בפנול בוצע בבלוקים 20 ו־28 במחנה אושביץ 1. שני אוּבֶרְשַׂרְפִירֶרִים של הס.ס. — קָלֶר ושְׂרָפָה — נתמחו בזריקות אלה. סייעו להם שני עוזרים קבועים — האסירים סְטָסֶל ופַּנצ'יק. בתקופות השיא הושמדו בדרך זאת עד 3.000 איש ליום. בימי הקיץ 1942 נמשכו ההזרקות הקטלניות יום־יום והקיפו קבוצות של 20 — 40 אנשים.

הרעיון המדהים־בטירופו — להרעיל אנשים חיים בגאז שנדחס למבנים סגורים — צץ במוחות הנאצים עם ראשית הקמת אושביץ. השיטה עצמה עובדה בברלין ביזמת המנהיגות הנאצית. לאחר שניתן האות היא הופעלה בשורה של מחנות השמדה בעת ובעונה אחת. התלמידים החרוצים, למקומותיהם, רק ניסו לשכלל את הביצוע, להתאים את השיטה לתנאים המקומיים. ושטני אושביץ הצטיינו בתנופה ושקידה כאחת. הניסוי המעשי הראשון בשימוש גאזים נערך באושביץ ב־15 בספטמבר 1941, בבניין הבונקר. לבית הכלא של המחנה הובאו כ־600 קצינים סובייטיים מבין שבויי המלחמה, ו־250 חולים מבית החולים של המחנה. את הקרבנות צופפו בתא סגור הֶרמטית במרתף הבונקר. הנידונים לא ידעו דבר על הזנָעה בה ישמשו שפני־נסיון. התא נסגר והאשנב הקטן של המרתף כוסה באדמה. הכבוד להיות הפותח בתועבה נמסר למנהל מחנה — האוּפטשטורמפירר פריטש. מצויד במסיכת גאז שפך התליין את הציקלון דרך הדלת לתוך התא וסגר מהר את הדלת. למחרת היום הרכיב פריטש מסיכת גאז ופרץ לתוך התא. בערימת הקרבנות שעל הרצפה עוד נמצאו אנשים נושמים ובעלי מבטים חיים. הושלכה מנה נוספת של ציקלון והתא ננעל שנית. רק כעבור יום, לעת ערב, שבו התליינים לחזות במלאכתם. עתה נמצאו רק גוויות מתים.

הנסיון המוצלח עודד את הנאצים. בקרבת אושביץ 1, ליד שער המחנה, עמד

ביתן לבן קטן — מוקף ערוגות פרחים ועצים. בימי האוסטרו־הונגרים שימש מחסן נשק, ובימי הנאצים הפך למשרפה.

רעיה כגן, שעבדה במחלקה הפוליטית השוכנת בקירבה בלתי־אמצעית למשרפה, היתה בפנים הבניין והיא מספרת:

„המנעול חרק ונכנסנו לפרוזדור המשרפה. קור מוות סימר את בשרנו. ריח מוזר נדף מהקירות, דביק ומטריד חדר לתוך נשמתנו ונספג בבגדינו. מכל עברי הפרוזדור היו דלתות נמוכות. הלכנו ובאנו למרכז המשרפה. מקום שלושת הכבשנים, המושתתים עמוק בקרקע, שעמדו בצורת סגול.

„בביקורי השני במשרפה יצא לי להמצא כדי־רגע לבדי בפרוזדור, ונכנסתי דרך דלת צדדית לתוך החלל האפל. גישושי ומצאתי כפתור חשמל. לאור האגס הרָפֶה ראיתי חדר גדול, עמום ועגום, אשר רצפתו־מאבן יורדת בשיפוע משני עבריה אל המרכז; לאורך הקירות נמשכו צנורות צרים; למעלה, קרוב לתקרה, היו קרועים חרכים — מעבר לאור או לאויר.

„הכותל ממולי טבע באפלה. כאשר התרגלו עיני לחושך, הבחנתי בצללי עגלות וכורסאות. עגלות לתינוקות וכורסאות לחולים, לבעלי מום ומשותקים. ניחשתי, כי בתא־הגאזים אני נמצאת."

המשרפה היתה קיימת מאז שנת 1940. תחילה שימש המקום לשריפת גויות מתים. סודרו כאן ששה תנורים (כל תנור בעל שתי מחיצות). המשרפה הזאת, כשפעלה ברציפות 24 שעות ביממה, הספיקה לכלות 300 גופות. בשירות המשרפה עמד זונדרקומנדו (קומנדו מיוחד).

אולם קטן, שטחו 65 מטרים מרובעים, הנמצא במרכז הביתן, הותאם לשמש תא־הגאזים. משני צדי האולם נקבעו דלתות ברזל כבדות. את הגאז היו משליכים פנימה דרך אשנבים מיוחדים שנפתחו בתקרת החדר. קירות האולם אפורים, מטויחים בטיח בלה, ללא שום פתח או חלון.

בתא הגאזים באושביץ 1 הושמדו אנשים בודדים שנשלחו מבתי סוהר שונים והוקצו למוות בלא דין ודיין, קבוצות קטנות של פארטיזאנים, משפחות כפריים או יהודים. לפי עדויות מהימנות נרצחו בקרמַטוריום באושביץ 1 כ־900 שבויי מלחמה סובייטיים. הקרמַטוריום היה קרוב למשרדי המחלקה הפוליטית, ומחדרי העינויים הועברו לכאן במישרין קרבנות סרבנים וסתם אנשים שנצודו ברשת

הגיסטאפו. קרמטוריום מס. 1 במחנה המרכזי באושביץ פתח בממדים „צנועים" את חרושת הרצח שעתיד היה להתרחב ולהיהפך לענף משגשג בגיהנום אושביץ.

רודולף הס מספר על הנסיונות הראשונים של רצח בגאז שבוצעו באושביץ:*

„...בעת נסיעתי בתפקיד השתמש סגני פריטש, מנהל מחנה הריכוז, להריגה בגאז, בתרכובת של חומצה ציקלון „ב", שכרגיל שימש להשמדת שרצים במחנה. מטען של ציקלון נמצא תמיד במקום. לאחר שחזרתי מסר לי פריטש דו"ח על המעשה ובמשלוח הבא שוב השתמשנו בגאז. החנק בוצע בבלוק 11. אני עצמי, במסיכת גאז על פני, הסתכלתי על ההריגה בגאז. בתאים הדחוסים בא המוות מיד אחרי השלכת הציקלון. צעקה קצרה, כמעט חנוקה — והיה אחרי הכל.

„על עצם הבעיה של הריגת שבויי מלחמה סובייטיים לא חשבתי אז. היתה הפקודה והצטרכתי למלא אחריה. בגלוי אומַר, שההריגה בגאז השפיעה עלי באופן מרגיע. בקרוב צריך היה להתחיל בהרג המוני של יהודים, ולא אני ולא אַייכמַן עדיין לא הבהרנו לעצמנו באיזו דרך תבוצע ההריגה ההמונית. צריך היה להשתמש באיזה גאז, אבל לא היה ידוע על איזה גאז מדובר ואיך צריך לפעול בו. כעת מצאנו גם גאז וגם דרך שימוש בו."

בעת הבריחה הבהולה ממחנה אושביץ ביאנואר 1945 לא נמצאה לנאצים השהות לחסל את הקרמאטוריום מס. 1. הביתן הקטן והתמים נשאר עומד על תלו, נכלל במוצגים של המוזיאון ומשמש עדות ניצחת לדורות הבאים.

עם העברת מרכז ההכחדה של העם היהודי לאושביץ מַתחילה תקופת ההרעלה ההמונית בגאז.

על פי תביעת השלטונות הנאציים העליונים בברלין, ניצח רב־טבחים אַייכמן על שיגור הטראנספורטים היהודיים מכל ארצות אירופה שבהישג יד הנאצים. המשלוחים האלה מלווים בסימן המבשר רע — RSHA או SB — נועדו לגאז בפקודת המנגנון הרצחני של אייכמן. לפי עדותו של הס הגיעו המשלוחים הראשונים בדצמבר 1941 או יאנואר 1942. בשלב ראשון הוגלו ונשחקו לאפר יהודי העיירות הסמוכות למחנה עצמו, באזור שלזיה עילית.

* ביולטין הועדה הפולנית לחקר פשעי הנאצים, מתוך משפטו של רודולף הס.

הביתן באושביץ לא הופעל ברציחת הטראנספורטים ההמוניים. לפי ממדיו לא התאים לתוכניות־הענק של אייכמן, קרבתו הרבה למחנה־האם מנעה כל אפשרות של הסנאה וחשאיות. מתוך כך הפרידו הנאצים בין הרצח הקמעוני במנות קטנות, המסונף לפעולה המשטרתית, לבין שחיטת עמים. הס ואייכמן מצאו בכפר בז'זינקי בית כפרי עזוב, מוצנע בסבך עצים ושיחים, עם גישה נוחה לרציף הרכבת. הבית ששימש עשרות שנים למגורי משפחה כפרית בינונית, צויד במכשירים, מיתקני גאז. אחרי כל השיפוצים החל ההרג. ההספק לכל ביצוע — 800 קרבנות. לשם הטמנת הגופות נחפרו בורות בקרבת מקום. בית המוות הזה נקרא בפי הנאצים — בונקר 1.

בקיץ 1942 עלה כסדר קצב הטראנספורטים, ובונקר מס. 1 היה צר מלהכיל את כל הקרבנות. המוח הנאצי המעשי גילה בית כפרי נוסף, גדול יותר, וגם בו נפתח סניף של בית החרושת למוות. כאן ניתן היה להמית במחי אחד 1.200 אנשים. לשם היכר קראו הנאצים לבית החדש — בונקר מס. 2. במרוצת הזמן הונהגו שכלולים נוספים. הוקמו צריפי עץ בהם היו הקרבנות מתפשטים לפני שהוכנסו לתאי־המוות. גם גופות המושמדים בבונקר 2 נטמנו בבורות משותפים.

בעיצומו של הקיץ עלה ריח רע מן הבורות ונפוץ עם הרוח למרחקים. בקוטר עשרות קילומטרים הורעל האויר, ובעיירות שלזיה נמסרו מפה לאוזן ניחושים על מקור הריח המסתורי. הנאצים המודאגים נקטו תחבולה חדשה. הוזעקה נעדת מומחים שבחנה אפשרויות מדעיות ופסקה, שאין מנוס מהוצאת הגויות מן הבורות. בידי האסירים נפתחו בורות־ענק והועלו מוקדים של אלפי גויות הנשרפות בשדות בירקנאו. לאחר זמן עברו לשיטת שריפה־בבורות, ובמקום עצים השתמשו להסקה בנפט גולמי ומטהול. לפי הס נמצאו בבורות־השריפה גויות של 107.000 חללים.

ב־17 ביולי ביקר הרייכסקאנצלר של ס.ס. הימלר בממלכת אושביץ. סביב הביקור היתה תכונה רבה ונערכו טקסים המציגים את כל ההישגים של הנהלת אושביץ. במסגרת החגיגות לכבוד הימלר נכללה גם תהלוכה של 25 נשים יהודיות עירומות; וכמו כן קבוצה של אסירים פוליטיים עירומים נפלה על הברכיים לרגלי התליין החשוב ונשקה את עפר נעליו. אך לא די בהילולה וחזיונות שנשכחו למן הבארבריות בימי קדם. ביקורים של הימלר שימשו תמיד הקדמה לפורענויות וגזירות חדשות. מיד אחרי הביקור ניגשו הנאצים לבנות שתי משרפות אדירות, מצוידות במיטב השכלולים הטכניים. הפעם לא היה זה בית כפרי עלוב אלא בית־מוות מודרני, שתוכנן מתחילה למטרתו.

פרק חמישה־עשר

תאי הגאזים

בקיץ 1942 גבר לחץ הטראנספורטים. הנהלת המחנה מסרה למפעל ידוע — „י. א. טאַפט אונד זֶהנע" באַרפורט את העבודה בהקמת שני מבנים גדולים, המכילים תאי־גאזים ותנורי משרפות.

בתהליך הבנייה הקפידו מאוד על כל פרט. סוגי החומרים לחלקים השונים של המבנה נקבעו אחרי שיקול־דברים של מומחים בהתחשב עם עמידה בלחץ גבוה וכו'. את עיקר השכלול בבית־המוות ראו הגרמנים בחיבור מעשה הגאזים והשריפה בתהליך אחד. משרפות ענק 2 ו־3 הוקמו בבירקנאו, בקרבת שער המחנה. למעשה היוו הקטעים השונים של בירקנאו ואזור המשרפות אחדות אחת מכל הבחינות. המשרפות שכנו בלב בירקנאו. אם כי הנאצים ביקשו סודיות, הניעו אותם טעמי יעילות ונוחות להקים את בית המוות בשכנות בלתי אמצעית למחנות מגורים של עשרות אלפים. מבין עצי החורשה הדלילה של בז'זינקי הציצו קירות הקרמטוריום, ומעל התנוססו הארובות הגבוהות הבולטות למרחקים.

המשרפות החדשות — 2 ו־3 — הכילו כל אחת שני תאי גאזים המופרדים במחיצה. הנאצים העלו בחישוביהם, כי בניצול מאקסימאלי, כמיטב התכליתיות הגרמנית, ניתן לדחוס לתא 3.000 אנשים בבת־אחת. השטח הכולל של שני תאי הגאזים בכל משרפה היה 610 מ"מ, וגובהם 2,3 מטר.

גם המבנים האלה לא השביעו עדיין את צמאון הדם של „הגזע העליון". עוד לא הושלמו הקרמטוריות 2 ו־3 וכבר נחפרו במרחק 750 מ' יסודות לשתי משרפות נוספות. משרפות 4 ו־5 נמסרו לשימוש כבר באביב 1943. הס טוען כי מטעמי חסכון ומחסור־חומרים היו המשרפות 4 ו־5 עשויות לא ביסודיות. תאי הגאזים נבנו כאן מעל לפני האדמה, והתנורים הותקנו מברזל רעוע — מקור תקלות ודאגות להנהלה החרוצה של אושביץ. לתקופות ממושכות היו הסניפים האלה של בית המוות יוצאים מכלל שימוש.

המשרפה מס. 2 היתה מוכנה ליום 1943.1.31; מס. 3 ליום 1943.3.31.

הללו נתחלקו לשני מדורים עיקריים: תחתון ועליון. החלק התחתון, התת־

קרקעי, של המשרפה הכיל 3 חדרים. בחדר הראשון היו הקרבנות מתפשטים והוא הזכיר מלתחה רגילה של בית־מרחץ ציבורי. לצדי הקירות עמדו ספסלים ועל הקירות נקבעו כתובות בשפות שונות: „שמור על הנקיון", „אל תשכח סבון ומגבת". מצד החיצון של דלת הכניסה התנוססה כתובת: „בית מרחץ ודזינפקציה". החדר הסמוך — שני תאי־הגאזים. הנאצים בנו במכוון שני תאים שמפרידה ביניהם מחיצה דקה שאפשר להסירה בשעת צורך. המבט המרחיק־ראות של הנאצים צפה כי בעת טראנספורטים „קטנים" אפשר יהיה להסתפק בתא קטן בלבד ולא יהיה צורך להשתמש בכל השטח הנרחב של בית המוות. תאי הגאזים דמו בכל לבית־מרחץ פשוט אך נקי. מן התקרה יצאו מזלפים רגילים — שמעולם לא זרמו בהם מים ולא היו מחוברים כלל לצינורות. רק דלתות הברזל העבות וכבדות יכלו לעורר חשד. בדלתות אלו נקבעו אשנבים קטנים ומרושתים, המכוסים זגוגית חסומה בעובי 8 מילימטרים. גם כאן, בתאי הגאזים, התנוססו על הקירות כתובות תמימות. בחדר השלישי, האחרון בשורה, היו מרכזים את הגופות בגמר החנק. כאן גם הותקנה מעלית חשמלית שהוליכה את הגופות למדור העליון, העל־קרקעי.

מעל, בקומה הראשונה — המשרפות. בכל אחת חמישה תנורים גדולים, וכל תנור מחולק לשלוש מחיצות. בסך־הכל אפשר היה לשרוף בכל קרמטוריום 90 גויות במשך שעה, ובערך 2.000 ביממה.

העוצמה הכללית של כל המשרפות ביחד הספיקה לכלות 750 בני־אדם במשך שעה אחת. ממדי הרצח המזעזעים גרמו בעיות סבוכות לנאצים: הספק המשרפות היה 750 גויות לשעה — כלומר, יכלו להפוך לאפר כ־10.000 אלפים בני־אדם ביממה, שלושה מיליון וחצי מיליון בני־אדם במשך שנה אחת; ואלו תפוקת תאי הגאזים היתה גדולה יותר והם הספיקו לחנוק 4.000—5.000 בשעה אחת. הפער הזה גרם עיכובים בפעולה הסדירה של חרושת המוות, והנאצים אימצו מוחותיהם למציאת פתרון לבעיה.

הפתרון נמצא. במיסמכים הנאציים הנטושים נמצאו תוכניות לקרמטוריום חדש, העולה בגודלו ועוצמתו על הקודמים. הם זנחו את שיטת השריפה בקוקס וחשמל הנהוגה במשרפות 1, 2, 3, 4, ו־5, הותירו במבנים רק את תאי הגאזים, ואלו את השריפה החליטו להעביר לבורות ענק תחת כיפת השמים. השיטה הזאת הוכחה זולה ויעילה בתקופת ההשמדה הקדחתנית של יהודי הונגריה.

אמנם, בגלל היהודים לא היה צורך בפיתוח נוסף של חרושת המוות. המיתקנים

הקיימים הספיקו לרצח העם הזה. ואולם, התיאבון לרצח אך־התעורר, ואירופה מאוכלסת עמים רבים. „הלבנסראום" הגרמני תבע את פינוי שטחי המזרח מן העמים הסלאביים, ומי ישער מה עוד היה מעלה המוח ההיטלרי. הקרמטוריום מס. 6 לא קם לעולם. הצבא האדום הקדים ולכד את אושביץ. „החזון" ההיטלרי על „הימלרשטאדט" (קריית הימלר), המונה ¾ מיליון עבדים עם מיתקני־רצח גלובא־ליים במרכזה — לא נתגשם.

פרק ששה־עשר

הדרך למוות

הודות לגביית עדויות ולספרי זכרונות נוכל לתאר את הדרך האחרונה, אותה עשו המובלים לגאז. נוכל לגלות את עקבות הצעדים במקום שבלע מיליונים מבני־עמנו. אכן, כל תיאור יהיה מקוטע וחיוור. הוא יספר על זרם האנשים, זרם בלתי פוסק הצועד תמיד בכיוון אחד, בשביל אחד, ואין חזרה. הוא יספר על אנשים תמימים ומרומים, הניזונים בתקוות־שוא עד פתח בית המוות, על מיואשים ומפוקחים־להחריד המקללים את כל הנברא בצלם ועל צעירים בעלי עיניים יוקדות ואגרופים קמוצים. ובתוך השיירות נשים זקנות ונערות רכות, וילדים שלא טעמו טעם חיים, ותינוקות השקועים במשחק.

שום תיאור ושום דמיון לא יגלו את עומק הדברים הראשונים במינם, ואת הטראגדיה האישית של האדם, את הפרטי בים המוות. מחריד להקפיא היה זה הדבר שאין לחבר כל הזעקות יחדיו עד כי תתפקע קליפת האדמה, וייקרעו שערי שמים. ומר כקובעת־התרעלה היה זה שבתוך ההמון נשא כל איש את חייו המקוטעים, את יאושו הסומא, את שנות חייו הגזולות.

בדרך למשרפות בירקנאו הונח קו־מסילה צדדי. הטראנספורטים היו עוצרים ברציף שקט, מאות מטרים מבית־המוות. ברציף חיכו אנשי ס.ס. חמושים, בתעלות שכבו זקיפים עם מכונות ירייה. ידעו הנאצים מראש על בוא הטראנספורט. את אלה שבאו ממערב היו מקבילים תחילה באדיבות עשויה, מרגיעים את הנשים, מלטפים ראשי הילדים. יהודי המערב עדיין לא ידעו ולא האמינו באמת הנוראה.

את המשלוחים מפולין ורוסיה היו מקבלים בדרך אחרת — בגסות ואכזריות הטבעית. בעיטות, צעקות ויריות הטילו מורא על הבאים.

רובם עשו דרכם ברגל. זקנים, תשושים ובעלי מום הובלו במכוניות־משא לחצר המשרפה. באזני הטראנספורט שנתרכז כולו בחצר המשרפה נאם קצרות אחד מאנשי הס.ס. — דְרָשָׁה בעלת נוסח אחד תמיד. סיפר על העבודה וצורת החיים המזומנים באושביץ. הוא טען כי לטובתם־הם חייבים היהודים לדאוג למשמעת וסדר, לפי שכל התפרעות עלולה לפגוע בכולם. בסוף היה מודיע, בקול מרגיע, שכולם חייבים ברחצה וחיטוי בטרם יתקבלו במחנה.

אחרי הנאום כוונו הראשונים לעבר המשרפות. תחילה הלכו הנשים והילדים, והגברים חיכו לתורם. בחדר ההלבשה, מעל לגוים ששימשו כקולבים, היו קבועים מספרים. הנאצים היו מעירים לנידונים, כי יש לשנן ולזכור את מספר הוו־הקולב, כדי למנוע השהיות מיותרות אחרי המקלחת.

עדים מספרים, שכמעט בכל טראנספורט נמצאו אנשים שידעו את המזימה. האנשים האלה סירבו להתפשט, לפעמים ניסו לברוח והתנפלו על הס.ס. ועל העובדים בזונדרקומנדו. אך הנאצים למדו את הטכניקה של ההשמדה. כל איש שעורר חשד בהתנהגותו הוצא מיד מן השורה או מחדר ההלבשה ונורה מאחורי בית המשרפה מנשק קצר.

על סף תא־הגאזים היה מתעורר חשד כבד בלבבות הקרבנות. הדלתות הכבדות של התאים, הריח המוזר שדבק בכל, ודחיסות התא לא ניבאו טובות. אבל בשלב זה כבר נפסקה הקומדיה. כאן, בפרוזדור האפל והאטום, לא היה צורך להסתיר את האמת. הנאצים היו משסים כלבים מורעבים כדי להכריח את האנשים להצטופף בתא.

לאחר גמר ההכנות ולפני הכנסת הרעל, נשאב האויר מתוך התא. ניתן האות ואיש ס.ס. היה משליך פנימה את קופסות הגאז. הגאז בו השתמשו הנאצים כל הזמן בבירקנאו היה ציקלון ב׳ (HCN). למרבה צחוק־השטנים היה מביא את ציקלון ב׳ ממחסני אושביץ 1 אמבולנס קטן שאותות הצלב האדום מסומנים עליו. האמבולנס היה נוסע הלוך וחזור במהירות רבה כדי לספק את החומר החיוני לתעשיית המוות. האסירים הכירו את האוטו, וכשראוהו מתרוצץ בדרכים הפנימיות של המחנה ידעו כי משלוח קרבנות חדש הגיע לבירקנאו.

להפעלת הגאז היה צורך בחום של 27 מעלות צלזיוס. לשם השגת החום צופפו הנאצים את האנשים בתא. כל עוד לא הושגה הצפיפות הדרושה נמנעו

מלהשליך את הגאז. הצפיפות הרצויה ביותר — לפי חישובי הנאצים — 20 אנשים על 1 מטר מרובע.

הרעל היה סגור בקופסות מתכת. חייל ס.ס. במסיכת גאז על פניו פתח במַפתח את הקופסה. הרעל היה דומה לפתיתי פחם שחור. את תוך הקופסה היה הנאצי שופך מהר בפתחים מיוחדים העשויים בגג השטוח של התא. הרעל נשתלשל למטה בעמוד עשוי רשת ברזל צפופה. לתאי הגאז העל־קרקעיים במשרפות 4 ו־5 היו זורקים את הרעל בהנעת מנוף מיוחד. גאז החומצה־הציאנית הוא אחד הרעלים החזקים ביותר. אדם מת בשעה שנושם אויר המכיל 0,12 מיליגראם של גאז זה בליטר אחד של אויר. החומצה־הציאנית מבטלת את פעולת התססים, המאפשרים לגופיפי־הדם האדומים את מסירת הדם הטרי לרקמות, וגורמת בזה למוות מחמת חנק פנימי — עם סימני פגיעה במרכזי הנשימה המלווה הרגשת פחד, סחרחורת ראש והקאה.

כשריכוז החומצה גבוה למַדי, נגרם המוות כמעט לאלתר. אבל הנאצים לא טרחו בחישובים מדויקים בשביל להתאים בדיוק את מנת הגאז לכל תא — דבר שהיה עשוי לחסוך כאבים לקרבנות. היו שופכים בפשיטות את הציקלון פנימה, ולשם בטחון היה מחזיקים את התא סגור במשך 25 דקות. בעת שעלתה קדחת הרצח, בתקופת הקיץ 1944, קיצרו את הזמן ל־10 דקות, ומטעמי חסכון הקטינו את מנת־הרעל מ־12 ל־6 קופסות ציקלון. מעדויות עובדי הקרמטוריום ידוע לנו, שלאחר סגירת הדלתות של תאי־הגאזים נצטופפו הקרבנות ליד הדלת, פרצו לא פעם את אשנב ההצצה, קילקלו את מערכת החשמל והאיוורור. לאחר פתיחת הדלתות נמצאו הגויות במצב דומה לישיבה.

מחוץ ליהודים נרצחו רק הצוענים באופן טוטאלי. לאותו גורל עצמו נועדו אלפי שבויי מלחמה סובייטיים, קבוצות פולנים, צרפתים, ובני אומות אחרות.

לפני פינוי אושביץ השמידו הנאצים את המיסמכים שיכלו לגלות את המספר של הנרצחים. החקירות השונות העלו סברות רבות. אסירים לשעבר נוקבים את המספר של 3 עד 4 מיליונים בני־אדם. הס מוסר הערכה של אייכמן, אותה מסר לגליקס זמן קצר לפני כיתורה של ברלין. אייכמן טען — לדברי הס, בידו מרוכזים המספרים — כי באושביץ נרצחו 2,5 מיליון יהודים. דו"ח סודי שנמסר לעיון בית־הדין הבינלאומי בנירנברג, קובע, כי באושביץ־בירקנאו הושמדו מאפריל 1942 עד אפריל 1944 1.765.000 יהודים. הפירוט של המספר הזה הוא כדלקמן: 900.000 יהודי פולין, 100.000 יהודים מהולאנד, 45.000 מיוון, 150.000 מצרפת, 50.000 מבלגיה,

60.000 מגרמניה, 50.000 מיוגוסלאביה, איטליה ונורבגיה, 50.000 מליטא, 30.000 מבוהמיה, מוראביה ואוסטריה, וכ־300.000 מגורשי ארצות שונות.

רק אחרי אפריל 1944 התחילה השמדת יהודי הונגריה; בפרק זמן זה הגיעו גם אלפים מיהודי צרפת, איטליה, שרידי גיטו לודז ועוד.

הוַעדה הסובייטית הממלכתית, שערכה את חקירותיה מיד אחרי שיחרור אושביץ מידי הנאצים, קבעה את המספר של 4 מיליון אנשים שנרצחו בגאז.

הס בזכרונותיו מוסר מספר בלתי־מבוסס, שהעלָה מתוך צירופי־אומדן של הטראנספורטים. כמובן מאליו, לגבי עניין זה אין להתייחס באמון לדברי רב־טבחים של אושביץ העומד בצל המוות, בעת שכל כובד האחריות לזוועות המחנה הוטח בפניו. ואלה המספרים לפי הס:

שלזיה עילית וגנרל־גוברנמנט	250.000 יהודים
גרמניה וטרזיינשטאדט	100.000 "
הולאנד	95.000 "
בלגיה	20.000 "
צרפת	110.000 "
יוון	65.000 "
הונגריה	400.000 "
סלובאקיה	90.000 "

הס עצמו מודה שמספרים אלה אינם מלאים, והיו עוד טראנספורטים קטנים רבים. ולעומת זאת, לפי דעתו של הס — המספר שנקט אייכמן הוא מופרז.

כל ההערכות השונות עוסקות רק בטראנספורטים שהובאו ישר לגאז, ואינן כוללות את קרבנות הסלקציות במחנה עצמו.

בדו"ח של מחתרת אושביץ שנמסר מן המחנה בתאריך 21 בספטמבר 1943 מתוארת המכונית הקטלנית רוריק (Ruryck).

„על האדמה החולית של מאטשקי נמצא זונדרקומנדו המכונה ‚רוריק'. לרשות הזונדרקומנדו הזה עומד אוטו — תא־גאזים וטראקטור. האוטו, תוצרת מפעל זאורר, הוא מצבע ירוק־צהוב (מספר סידורי של המשטרה Pol. 71.462. הנהג: אוברוואכמייסטר ארנדט) בנוי כך שמכיל בפנימיותו תא הנסגר הרמטית. התא הוא 4 מ' באורך ו־2,5 מ' ברוחב. התא מצופה פח, הדלתות בלי ידיות. בפינה הימנית ליד הדלת נמצא אשנב מרושת לאוורור. מלמטה ישנו צינור, שאפשר

לחַברו בשעת הצורך — בעזרת צינור גומי — למַפלט־הגאזים של האוטו. בעת עמידת האוטו במקום מניעים את המנוע בכל הכוח, וגאזי השריפה חונקים את האנשים הנמצאים בתא הסגור. הטראקטור קובר את הגויות ומטשטש את העקבות.

„הקומנדו הזה הוקם בברית המועצות, במטרה לחסל בשיטה מהירה את האלמנטים החשודים בעורף. לכאן הוא הגיע מליטא, ובאושביץ הוא מבצע הריגה לפי הוראות המשטרה החשאית.

„יש עדים לרציחות באושביץ, ששמעו את הנהג ארנדט — בשעת יציאתו מן האוטו המוּנע בגאז מלא בעמידה — אומר בחיוך, שבינתיים הצפורים נחרכות שם בפנים האוטו'...״

„הזונדרקומנדו"

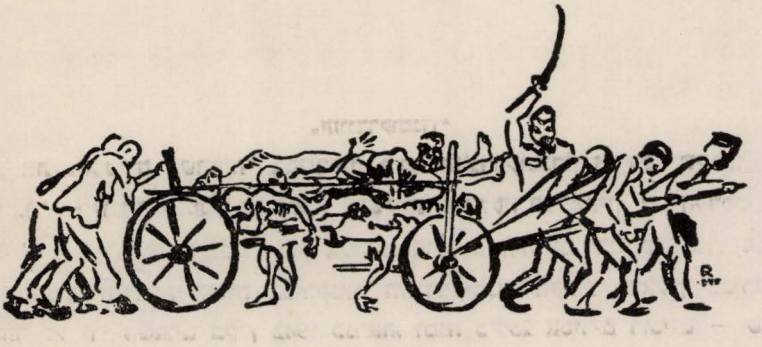
את „העבודה השחורה" במשרפות עשה הזונדרקומנדו, או כפי שקראו להם בקיצור — זונדר. קומנדו זה נמצא בהשגחת המחלקה הפוליטית. את הקרמטוריום בביתן 1 שירת זונדרקומנדו של אסירים פולניים ורוסיים. הזונדרקומנדו הגדול היה צמוד לחרושת המוות בבירקנאו. הזונדרקומנדו הקבוע הראשון בבירקנאו נבחר על ידי הנאצים בקיץ 1942 כנראה, ומנה כ־250 אסירים רוסיים — שבויי מלחמה. בזונדר השני היו יהודים, ומאז הכריחו את היהודים לעבוד בכל זונדר־קומנדו ורק קבוצות קטנות של רוסים צורפו לאילה פלוגות של הזונדר. הקאפו של הזונדר היה גרמני.

מספר האנשים בזונדר לא היה קבוע. בימים „שקטים", כשהגיעו טראנספורטים בודדים, מנה הזונדר מ־100 עד 250 אנשים; בתקופות חיסול של ריכוזים יהודיים גדולים, כאשר רכבות הגירוש פקדו את בירקנאו יום יום, גדל הזונדר והגיע לפרקים עד 800 ואף 1000 איש.

את העובדים בזונדר היו קובעים בדרכים שונות. אחת הדרכים היתה פשוטה מאוד: הנאצים היה מצוים על כל היהודים להתכנס באֶפֶל נפרד. את המחנה עובר רעד שלפני־סלקציות; ובאמת — גם הפעם נערכה סלקציה, אך לתמיהתם של האסירים הוצאו מן השורות רק גברים איתנים, בעלי מבנה אתלטי. הנאצים יכלו להפתיע רק פעם אחת. לאחר זה כבר ידעו האסירים שבכל סלקציה בה מופיע מול — מפקח המשרפות — מתכוונים להוציא את החזקים והאיתנים, המועטים, למלאכת הזונדר. מורא הסלקציות הללו לא היה קטן מן החרדה שלנוכח סלקציות־המוות. אפילו אסירים ותיקים שנשברה רוחם והיו מצייתים לנאצים בכל, נתייראו מפני סכנת הזונדרקומנדו. בזה ראו האסירים את האסון הגדול ביותר העלול לפגוע באסיר המחנה. „גרוע יותר מהמוות" היו אומרים האסירים.

בעת „העונה" הבוערת בחרושת המוות הוכרחו לעשות את עבודת הזונדר קבוצות אנשים מן הטראנספורטים החדשים בעצם הגיעם למחנה. האסירים המוצאים מבין החדשים ידעו את שפת הטראנספורט, אף היו יותר מפוחדים, ופחות מעורים בענייני המחנה.

בנוסף לעבודה האיומה שנאלץ הזונדר לעשות — גורלו היה נחרץ מראש.

אנשים אלה לא יכלו להתנחם בשום אשליה. שום תמורה בחזית או תהפוכה פנימית בגרמניה לא יכלו להציל את הזונדר. הם היו עדים חיים לפשע, נידונו מראש לכליה וחייבים היו להעלם בכל מחיר. „הינאשו מכל תקוה — אתם, הבאים."

מדי שלושה־ארבעה חודשים היו הנאצים מחליפים את הזונדר, מחסלים את הישנים וצדים במקומם קרבנות חדשים. ידעו האנשים כי המאכלת מונחת תמיד על צוארם, ובכל זונדר נדלק ניצוץ המרד. הנאצים היו נוקטים אמצעי זהירות מוגברים וכך הצליחו להוליך שולל את פלוגות הזונדר. השמדת אנשי הזונדר היתה מתוכננת והשיטה הוחלפה מדי פעם. ידוע כי באחד ממקרי החיסול הודיעו הנאצים שעל הזונדר לעבור לצריפי מגורים חדשים. האנשים התכוננו לכל מזימה והחליטו, כי בשעה שתתברר מגמתם הקטלנית של הנאצים יקומו ויתמרדו. להפתעתם הובילום באמת לצריפים חדשים בתוך החורשה הסמוכה. האנשים נרבצו ונשכבו לישון. באותו לילה השליכו הנאצים את הגאז המוכן מראש לתוך הצריפים, והאנשים נחנקו בתוך שנתם. קבוצות אחרות היו הנאצים מחסלים ביריות. בשעת צעידה ממקום עבודה ראו כי הוקפו במשמרות מוגברים של זקיפים, ומיד, בלי שהספיקו לשקול בדברים, נקצרו במטר יריות. רק פעם אחת לא הצליחו הנאצים לבצע זממם, ואנשי הזונדר מרדו ולחמו בגבורה. את פרטי המאורע הזה נספר במקום אחר. מכל קבוצות הזונדר, המצטרפות לאלפים, שרדו רק כמה אסירים שאפשר לסופרם על אצבעות יד־אחת.

אנשי הזונדר היו סגורים בתחום נפרד במחנה. הבלוק שבו ישנו היה מוקף גדר־תיל והמקום הטיל אימה על המון האסירים. אנשי הזונדר — אסורה היתה עליהם כל שיחה עם אסירים רגילים. למרות כל אלה ידעו אנשי הזונדר לקשור קשרים קבועים עם המחנה ולמסור על המעשים בבית המוות. לעתים היו עובדי הזונדר מוסרים דרישת־שלום אחרונה מאת המובלים למוות לשרידי משפחות שנותרו במחנה.

הזונדר היה מקבל כמויות גדולות של מזון משובח, ובימי השיא של ההרג גם מנות כהל. רצו הנאצים לשמור על הכושר הגופני של הזונדר ולהטות את מחשבותיהם באפיק הרצוי לבעלי העבדים־הלודרים של המאה העשרים. אסירי הזונדר השיגו בקלות אוצרות־קורח בחפצי־ערך שונים. ברור שעבדי הגיהנום לא מצאו חפץ בזהב ואבני־חן.

אנשי הזונדר עסקו „בעבודות" שונות של תהליך ההשמדה. היה עליהם לקבל את הטראנספורטים, לסייע לחלשים ולעייפים בשעת ההליכה לתאי הגאזים, להרגיע את החשדנים ולהשתלט בכוח על המתמרדים. בשעה שהקרבנות התפשטו עזרו אנשי הזונדר לילדים ושוחחו עם האנשים בלי לגלות את הצפוי להם כעבור דקה אחת. לאחר ההרעלה היו אנשי הזונדר מעבירים את הגויות, שורפים, גוזזים שערות, עוקרים שיניים, טוחנים עצמות ומפזרים את האפר.

מדוע לא גילו אנשי הזונדר את האמת לקרבנות? את השאלה הזאת שאלנו אנחנו במחנה, ולשוא חיפשנו לה מענה מתקבל על הדעת. שוחחתי רבות עם אסירים שהכירו את אנשי הזונדר והבינו אותם היטב. אסירי הזונדר טענו, שקרה לא פעם וניסו לומר את האמת לנידונים. האומללים לא האמינו לדבריהם, ואחדים אף הלשינו עליהם באזני הס.ס.. אחרים מבין אנשי הזונדר טענו, שמוטב לקרבנות לא לדעת את המצפה להם, הבלתי־נמנע. אלה ראו את חובתם בהטעתם והרגעתם של הקרבנות.

בעדותו של גרטנר, נער יהודי שעבד זמן־מה בזונדרקומנדו בבירקנאו ונשאר בחיים, נמסר:

„עבדתי בזונדרקומנדו עשרה שבועות. לא הייתי אף פעם בתא עצמו, כיון ששם עבדו הקאפואים. אחרי ההרעלה פתחו את הדלת מהצד השני, מאותו הצד אליו לא היתה גישה. את הדלתות והחלונות איוררו במשך 5 דקות. אז היו נכנסים הקאפואים וזרקו החוצה את הגויות שילך מהר יותר. לכולנו היו על הידיים כסיות גבוהות ועל הפנים טומפונים מצמר־גפן. מהגויות, כאשר נגענו בהן, יצא גאז והקשה על הנשימה. פסים הובילו משערי התא עד לתנור. את הגויות היינו מעלים על עגלות, 40 גויות על כל עגלה. העגלות עצמן היו מתהפכות לתוך חלל התנור. הברזל שבתחתית התנור התלהט מיד מהזרם החשמלי ואחרי 10 דקות הכל הפך לאפר. במקרה שהזרם היה חלש יותר נותרו חתיכות עצמות — כרגיל לא נשאר כלום אלא פירורים. שם באמצע היה מכשיר מיוחד, קראו לו אֶקסוסטֶר", שהיה

נושף את האפר לבור מיוחד אחרי כל שריפה. שם עמד פועל, היה ממלא חביות באפר, ומעלית היתה מעלה למעלה. אחר כך הובא האפר לסולה (הנהר) ונזרק לתוך המים.

„הגויות שהייתי מעמיס על העגלות, היו לרוב צהובות. למתים אחדים היו פיות מכוסים בידיים או שלחצו את אזור הקיבה. היו מתוחים כאילו אחרי שיתוק, עיניים פתוחות וזגוגיות.

„כולנו, כמה שהיינו, לא יכולנו לסבול את העבודה הזאת. התהלכנו כפראים. באופן גלוי דיברנו כל הזמן איך לעשות כדי לברוח מהמקום הזה. בשכנות לקטע שלנו היה המחנה, לפעמים עלה בידינו לדבר אתם דרך החוטים. מיד היינו אומרים שיעשו דבר־מה ולא יחכו עד שיקחום לזונדרקומנדו או יישלחו לגאז. מה יכלו לעשות? היה רק מוצא אחד, והרבה אנשים במשך עשרת השבועות האלה ראיתי קופצים על החוטים. רגע אחד — וכבר מת. חשבתי שיותר טוב לעשות כך מאשר ללכת לתא־הגאזים. לא פעם, בבוקר, ראיתי אותם שזרקו עצמם על החוטים. הם לא נפלו מיד על האדמה, הזרם החזיק בהם. עמדו מתוחים, עם הידיים למעלה, לגמרי כמו חיים.״

אנשי הזונדר נתייסרו קשה. רבים התאבדו, רבים השתגעו. התמוטטות העצבים אצל רבים מן הפלוגה העידה שכוח הסבל של אנשים אלה בא אל קצו, ויש לחסלם ולהרכיב זונדר חדש.

קריסטינה ז׳יבולסקה מספרת בספרה על פגישת אם ובנה העובד בזונדר. באחד הימים הגיעה עם הטראנספורט יהודיה מזדקנת מהונגריה. בנה עבד בזונדרקומנדו. בשטח הקרמטוריום נתקלה האם בבן, בשעה שנתעסק בעצי הסקה. האשה רצתה לקראתו, מאושרת. הבן, שזמן רב חיפש את אמו בין הגויות המורעלות, עמד הלום־רעם. האם שאלה את הבן, מה יעשו בה במקום הזה. הבן השיב שכאן היא תנוח.

„ומנין הריח המוזר?״

„זה מהסמרטוטים הנשרפים.״

הבן הושיט לאמו מגבת וסבון ונכנס עמה לתוך התא. שניהם נעלמו בחלל הארובה.

„מקרים דומים, פגישות טראגיות, מחזות אימים — היו באלפים. מדי יום היו פושטות בין האסירים שמועות על המתרחש בזונדר — שמועות סתר, משיחות קלוטות בחשאי.״

„נשתרשה אצלנו דעה, שהללו מזונדרקומנדו הם חיות, שאם לא כן — איך היו יכולים לעבוד בעבודה כזאת? אני מסתכלת עליהם במבט קר, בלעג, בעיקר על אחד מהם, שפניו נראות לי אינטליגנטיות ועדינות. איני תופסת איך הוא יכול לשרוף גויות אדם.

„האדם מן הזונדרקומנדו מזדקף ומביט עלי במרדות:

— מדוע את מסתכלת כך, מה בי לא מוצא חן בעיניך, זְקָנִי או התספורת?

— עבודתך — אני עונה בארסיות.

„הוא מתקרב לחלון ומתחיל להסביר בעצבנות, משולהב ונרגש — כאילו כל מלה צריכה היתה להכריע בגורל חייו, נבהלתי מאותה תגובה למבט האחד.

— ואת חושבת שאני דחפתי את עצמי לעבודה הזאת, הרי אתם לפחות חייבים לדעת שאותנו בוחרים ומכריחים. ולמרות זה שאנו רעבים, אנו מתחבאים בשעת האֲפלים האיומים, בכדי שלא להלכד ולהגיע לכאן. אך אותי מצאו, הוציאו מן השורה, ומה יכולתי לעשות? אמנם, יכולתי ללכת על החוטים, אך זה אפשר תמיד לעשות. כמה מאתנו עשו זאת, לא החזיקו מעמד. ואולי יתרחש נס — לו אנו כולנו מצפים. אולי היום, אולי מחר ישחררו אותנו. אז אני אתנקם, אז אני העֵד שראה את הכל, אספר לעולם... איך זה שם... בפנים... איך זה נעשה...

„מביט מסביב אם איש אינו שומע וממשיך לדבר במרירות:

— ואם על העבודה עצמה מדובר, כאשר לא משתגעים ביום הראשון.. אחר כך אפשר להתרגל. ואתם חושבים שאלה העובדים בבתי חרושת לנשק, עושים עבודה אצילה יותר? או אלה העובדים בקאנאדה, „שלמענם" הכל ממיינים ומסדרים? כולנו עובדים לפי פקודה וכולנו עובדים „בשבילם"; ורק זאת — שעבודתנו היא יותר מעיקה. האמיני, אין ברצוני ליהנות מהחיים... אין לי איש, את כל קרובי שלחו לגאז, אני רק לשם נקמה וכדי לספר.

— מדוע אינכם מורדים? אני מעיזה לשאול. — מדוע אינכם מתנגדים?

— ואתם מדוע אינכם מורדים? האם רק בגלל זה שקבוצתכם

יושבת במשרד. כמה אתן? ששים? והאלפים האלה במחנות, מדוע אינם מורדים? אתם יודעים היטב שבעקבות הנסיון הראשון להתנגד יירו בכולנו ממכונות ירייה. וכשתתחילו לנהל פעולה במחתרת, תמיד ייִמצא בן־בליעל שיבגוד, בשביל מנת אוכל טוב יותר, מרוב חריצות, או אני־יודע־מה. סוכנים יש להם בכל מקום, אחרת — איך הגעתם אתם לכאן? והאם יש לכם מושג כמה מרדו והלכו לשם? — זקף אצבע למעלה: לכם נדמה, שהזונדרקומנדו אלה אנשים איומים... אני מבטיח לכם שהם כמו כל בני אדם.. רק הרבה יותר אומללים."

פרק שמונה־עשר

יהודי הונגריה

האסון ירד על ראש יהדות הונגריה כחתף. במשך ארבע שנות שלטונה של ממשלת הבגידה הלאומית שמרו היהודים על קיומם הפיזי ועיקר מעמדם החומרי והאמינו „שאצלנו זה לא יקרה"". עד אביב 1944 נמצא הגה הממשל הפורמאלי בידי כנופיית הורטי. באמצע 1944, נוכח המפנה החד שחל בכל חזיתות אירופה, חדרו הגרמנים להונגריה, הפרו בגסות את כל ההבטחות וההתחייבויות והנחיתו כל מחץ אגרופם על החיים הפנימיים של הארץ. וכרגיל פגעה המהלומה הראשונה של הסדר הנאצי ביהודים. יהודי הונגריה, מפולגים מבפנים, נהפכו בן יום למחנה־אדם מנודה וחסר־ישע. פחות מכל ריכוז יהודי אחר היתה התפוצה ההונגרית מוכנה לפורענות המתרגשת. בשנות המלחמה עברו פליטים מפולין וסלובאקיה את גבולות הארץ ובפיהם בשורת איוב על חורבן קהילות פורחות בארצות אירופה. יהדות הונגריה לא זועזעה משלוותה. מנהיגיה שמו מבטחם בממשלת הונגריה.

להונגריה ירד המַטה של אייכמן. אירופה היתה חרבה מיהודים. רק במחנות ריכוז, בצל המשרפות, נותרו עשרות אלפים יהודים שדודים, שבורים ועובדים בפרך. אייכמן ורוצחיו השחיזו סכינים. מיליון יהודי הונגריה היו טרף קל, ואם יש לנאצים מפלות קודרות בכל חזיתות המלחמה — יוכיחו כי במלאכת ההשמדה יי בכוחם לעשות גדולות.

הכלי היתה צפויה גם ליהודי רומניה, טורקיד
לאומיות, התנגדות שהופגנה יי
והתקדמות בזק של
אך את יהודי
את חומרת המ
שכל האשליות התנפ
הונגריה את המסקנה
בתקוות־נפל, ומיאנו ל
להיות: למכור את החיי
אפשרויות לבריחה. יהודי
התנגדות. ואסור היה שהה

קברות. — תחת להגיד את האמת בכל מערומיה, אמת המגייסת כוחות ומזעיקה לבירורה היחידה — הופצו שמועות על „קְנַיְיר־מְזֶה" (עיר־הלחם) וחליפי יהודים בשבויים אנגליים ואמריקניים. המוני היהודים צעדו עיוורים ומרומים לקראת מותם הנורא. השמדת יהודי הונגריה בוצעה בחפזון. הס, המוכר לנו כמומחה מוסמך להרג, הוזעק מאוראניינבורג כדי לעמוד באושביץ בראש המיבצע הגדול של רצח יהודי הונגריה. המיבצע גם נקרא „אַקציון הס". והס עצמו כותב על מגעו עם אייכמן בימים ההם.

„אייכמן היה משוכנע שאילו הצליח לחסל את היסודות הביולוגיים של היהדות על ידי השמדת כל היהודים במזרח (הכוונה לאירופה) — לא היה בכוחם לקום מחדש אחרי המכה הניצחת הזאת. המתבוללים במערב ובאמריקה לא היו יכולים וגם לא היו רוצים להדביק את החסר. מצד היהודים האלה אין לצפות לילודה רבה. לסברא הזאת הוא מצא סמוכין בדברי מנהיג יהודי הונגריה, ציוני פַאנַאטי, שהיה מחדש תכופות את נסיונותיו להציל משפחות מטופלות בילדים. עם המנהיג הציוני הזה היה אייכמן מנהל שיחות ממושכות על נושאים שונים הנוגעים לבעיות היהדות. היהודי הזה — דבר מעניין — היה בעל ידיעה מדויקת בכל הקשור לאושביץ: מספר הטראנספורטים, הסלקציות וההמתה."*

החל ממאי 1944, כמעט מדי יום ביומו, הגיעו רכבות עם נידונים מהונגריה לרציף בירקנאו. בקורות בית המוות בבירקנאו לא הושג מעולם כשיא זה של השתוללות רצחנית. במשך ארבעה חודשים נרצחו כ־400.000 אנשים. ביוני 1944 הגיע בית המוות לשיאו — 24.000 בני־אדם נשחקו לאפר תוך יממה אחת. רק אחוז מבוטל מבין המובאים הופנה למחנות. כל המחנות נתגדשו — ולתאי הגאז נשלחו אף אנשים צעירים ללא אבחנה ומיון. בשטח הצועניים לשעבר נוסד מחנה נשים זמני שכונה „מקסיקו". בנות יהדות הונגריה הנאות ומטופחות נדחקו במערומיהן לתוך המכלאה. הן לא קיבלו מיטות ולא שמיכות לכיסוי גפן. ישנו בסוכות דלות, ויומם התהלכו המומות, על סף הטירוף. מחנה הגברים נמצא בשכנות ומבעד גדרות התיל חזו הגברים בעלבון הנשים. האומללות פרשו כפיים לאסירים הותיקים, ודרך החוטים ברקו סמרטוטים ישנים שכיסו בדוחק את מערומי גופן.

* פוליטין הפולני כנ"ל, כרך VII.

עם יהודי הונגריה זרמו לאושביץ חפצי ערך, בגדי יקר, מזון בכמויות מופלגות. מחסני המחנה מלאו עד אפס־מקום, ובשדה הפתוח מסביב לקרמטוריום נערמו אלפי מזוודות וחבילות וחפצים פזורים. קלגסי היטלר עטו על הביזה, שהגבירה והלהיטה בהם את תאוות הרצח.

גם לתוך המחנה הסתננו כמויות ניכרות של מזונות ובגדים מן הטראנספורטים ההונגריים. ב„שוק" המחנה, אצל „האורגאניזטורים", אפשר היה להשיג פירות הונגריים ורִבּות משובחות, נקניק־סלמי ולחם — שרידי המזון הארוז בחבילות צידה של הקרבנות. במרק שבישלו במחנה באותם הימים נמצאה תערובת דברי מזון מגוונים עם נופך של כפתורים, כפות ומזלגות ואפילו משקפיים ...

תאי הגאזים פעלו ללא הפסק ביום ובלילה. מארובות אושביץ פרץ עמוד אש חיה ונישא לשחקים עם ענן עשן סמיך. התנורים העמוסים למעלה מקיבולם התפוצצו, ואף אחת הארובות נהרסה. אך מלאכת ההרג לא שבתה. שוב נפתח הסניף בבית הכפרי בבונקר 2, שזונח מאז 1942. נחפרו בורות ענק ובהם שרפו את הגוויות. בגיהנום בירקנאו של הימים ההם שברו הנאצים את שיאיהם. עדים רבים מספרים על שריפת ילדים חיים בבורות בירקנאו.

אנו, אסירי אושביץ, עברו עלינו עינויים מיוחדים. המלחמה פערה בפנינו תהומות סבל וכאב, והיינו סבורים ששוב אין בכח המשחית להפתיע אותנו. והנה — טעינו. כל התועבה העיקה מחדש, טרפה את החושים, עוררה הכל מחדש. בוקר־בוקר פנו העיניים הנפחדות של אסירי אושביץ לעבר המשרפות בתקוה כמוסה שתם הטירוף. שובתות הארובות זוללות־אדם. אך לא היה מענה לתפילתנו. מגרונות בית המוות פרצה הלהבה כתמול שלשום. לא הקיץ העולם מטירופו בן־לילה. בכי מר על גורלנו, על חוסר אוננו, על העולם, על הכל — היה ממלא את הלב ושם מחנק לגרוננו. רק 20.000 מבין 400.000 יהודי הונגריה הוכנסו למחנה. כל השאר שימשו לחרושת הרצח הנאצית.

באותם הימים נשלחה מאושביץ קריאת זעקה לעולם. הדו"ח חובר במחתרת ונמסר ע"י יוזף צירנקביץ'.

„התחילה שחיטה מַבהילה של יהודי הונגריה, שאין דומה לה בהיסטוריה האנושית ואפילו בקורות הרציחות ההיטלריות עד כה. ההיקף שלה מטיל אימה, הציניות בביצוע — בסטיאַלית. התליינים ההיטלריים עולים על עצמם. הם הופכים לחיות־פרא פרועות, מטורפות־למחצה — יסלחו לי החיות על ההשוואה המעליבה; הם רוצחים כמו

בקדחת, במהירות העוצרת את הנשימה, בכדי לחסל את כולם, בטרם תגיע הידיעה לחוץ־לארץ. הם איבדו באופן מוחלט את חוש האחריות.

„מאמצע מאי באים משלוחים של יהודי הונגריה בקצב מזורז. כל לילה 8 משלוחים. כל רכבת בת 40—50 קרונות ובכל קרון מאה איש.

„המשלוחים מובילים ‚קולוניסטים' לשם התיישבות במקומות מושב מיוחדים או לשם החלפתם בסיוע הצלב האדום הבינלאומי בשביי מלחמה גרמניים. זהו טכסיס גרמני ישן ומנוול, שתפקידו להוליך אנשים שולל ולשים ללעג מוסדות בינלאומיים מוכרים ולרמוס את ערכי האדם המושרשים.

„לרכבות של ‚הקולוניסטים' מחוברים שני קרונות של עצי בנייה, ואותם ‚הקולוניסטים'־כביכול פורקים אותם בצריף המוות ומעבירים במו ידיהם למקום אחר ועורכים לכליונם־הם.

„סוג שני של משלוחים מובא לשם ‚החלפה עם אנגלים' — בלי חומר הסקה. בהליכה־למוות שואלים הם, בתמימות הזועקת לשמים — האם עוד רחוק... לתעלת לה־מאנש, דרכה הם צריכים לעבור לשם החלפה.

„בכדי להקל על העבודה מגיעים הם בהיותם כבר ממוינים: ילדים, למשל, בקרונות מיוחדים, וכו'. הרכבות הנעולות ממתינות בקו צדדי כמה שעות לפריקתן. לאחר הפריקה מחכים הקרבנות בחורשה הקרובה או בתעלות, עד שתאי־הגאזים מתפנים לקולטם. ובינתיים, חיילים מזוינים במכונות ירייה שומרים עליהם. כך מחכים למוות שתי ימטות, כיון „שתהליך הייצור" מתעכב.

„בין רציף הרכבת ותאי הגאזים צועדים ביום ובלילה, באופן בלתי פוסק, מחנות אדם, הקרבים לתאי־הגאזים במידה שהתאים מתפנים ממתים. באמצע הכביש עוברות ביעף מכוניות־משא המובילות מהרציף אנשים חולים ותשושים, נשים חלשות וילדים. הבריאים צועדים ברגל, בלי לדעת עד הסוף להיכן הם הולכים.

„בתעלות לצדי הדרך שוכבים אנשי ס.ס. עם מכונות ירייה. על הרציף משאירים כולם את כל המטלטלין, המובלים אחר־כך במכוניות למחסנים המיוחדים של „הקאנאדה", מקום שאסירים המיועדים־לכך ממיינים את החפצים. ליד הרציף מונחת ערימת מזוודות באורך שלוש

מאות מטרים, רוחב עשרים מטרים, וגובה קומתיים. מכוניות־משא אינן מספיקות להעבירם — למרות שהן כל הזמן בתנועה. לפני הצריף הגדול של האֶקְטן־קאָמֶר, המלא והגדוש מלבושים, מונחים בערימות בגדים שלא הספיקו עדיין להוציא ולסדר.

„לפני הכניסה לתאי־הגאזים מוסרים כולם... בְּדָפוזיט כסף ותכשיטים שברשותם. אחר כך הם מתפשטים, וערומים מוסרים הם את הבגדים, שעוברים אחר כך בדיקה אם לא הוחבאו בהם חפצי ערך. כעת נכנסים לתוך ‚המרחץ', ז.א. לתוך תא־הגאזים, בקבוצות בנות 100 איש. ולא כמו בעבר — כבר לא נותנים להם סבון ומגבת; לזה כבר אין פנאי.

„שני תאי־הגאזים עובדים ללא הפסקה, ובכל זאת אינם מספיקים. משך ההפסקה בגאז בין קבוצה לקבוצה מספיק בדוחק לאיוורור התאים. בצד השני של התא, המוסתר בפני הנכנסים, מונחות ערימות, הרים ממש של גוויות שלא הספיקו לשורפן.

„כולם, וביחוד הנשים, זוכים לתספורת בידי קומנדו מיוחד (שֶׁרקומנדו). השערות נארזות בתוך שקים כחומר גלם. קומנדו מיוחד של רופאי־שיניים בודק את פיות המתים ועוקר שיני זהב ופלטינה. כיון שנחפזים — עוקרים חניכיים שלימות ורק אחר כך מעבדים אותן.

„קומנדו אחר בודק את איברי המין של הנשים המתות — אם לא הוטמנו כאן אוצרות.

„רק אחרי חקירה ובדיקה כנ״ל מובלות הגוויות לאש.

„מעשנות בלי הפסק ארבע משרפות, ואחת ארעית, ובוערים מוקדים מתחת לכיפת השמים. את העשן הסמיך והשחור רואים מרחוק, ובכל זאת אין מספיקים בשריפת הקרבנות. משרפה אחת נמצאת עכשיו בבדק יסודי — כיון שלאחר השימוש הרצוף נשרפו כליל חלקי התנור.

„בכדי לשרת את הס.ס. הגוזלים ורוצחים ולשם העברת הגוויות פועל זונדרקומנדו מוגדל, המונה 2.000 איש. אלה הם יהודים בריאים וחזקים מבין האסירים. מובן שהם, כעדי ראייה, נידונים למוות, בתום מלאכתם.

„השירות של הס.ס. ליד בית החרושת לרצח נמשך ללא הפסקה 48 שעות, ואחרי זה הפסקה של 8 שעות. אוכל מביאים להם למקום

השירות. הם ישנים בשדה ליד מכונות הירייה — שבעת הצורך יהיו מוכנים במקום, עם החלפת המשמרות נבדקים אנשי ס.ס. על ידי הגיסטאפו — שמא שמו בכליהם חלק מן הגזילה. תמורת שירותם ליד המשלוחים מקבלים אנשי ס.ס. תוספת מזון מיוחדת: חצי ליטר חלב ו־100 גרם נקניק ליום.

„קורה שאנשי ס.ס. ב‚עבודה' זו נפגעים בזעזוע עצבים — מחמת הקצב המסחרר של הרצח, שאפילו הם־עצמם אינם רגילים בו. אחד השתגע, ומיד הושלך לתא הגאזים; אחדים הורחקו מן העבודה. על עצביהם השפיע פחד האחריות והעונש, משתכפה המחשבה כי שעתם קרֵבָה ובאה. איש ס.ס. רומני אמר: ‚כעת הולכים היהודים, אחר כך בא תור הפולנים והרוסים, ולבסוף יגיע תורנו, כיון שלנו, כלעֲדי ראייה, לא יורשה לחיות — מלבד אשר לגרמנים (רייכסדויטשה)'. כל אחד חתם על הצהרה, שבה הוא מתחייב להחריש ולא לגלות מה שהוא רואה ועושה. אך רובם של הס.ס. הם חיות... וסכנתן גדולה ביחוד מאחר שהן נהנות מן הרצח ו‚עובדות' במהירות ובקפדנות, בלי להפסיד רגע. הם ממזגים בתוכם שפלות תהומית עם דיוק מחושב של מכונה, כפייה גסה ואכזריות עם שיטתיות.

„מי אחראי לפשעים אלה?

„קודם כל התליינים הראשיים, המנצחים על פעולות ההשמדה — אלה הם, בראש וראשונה, רוצחים וגנבים, מיליונרים, שנתעשרו על חשבון חניכיים עקורות מפיות הנרצחים, מפרוות המוכתמות בדם, משטרות־כסף שזוהמו בידי אנשי ס.ס. מיוזעות מחמת התאמצותם במלאכת הרצח".

יוזף צירנקביץ'

פרק תשעה־עשר

וגם־ירשת...

הנאצים רצחו וגם ירשו.

למראשיתו היה הרצח מלווה שוד, ואין ספק שגזל הרכוש ללא כל הגבלות שבחוק ומצפון שימש דחיפה רבה לגזל ממין אחר ונורא לאין שיעור — גזל חיי אדם.

בעיני הנאצים היה ההרג עיסוק חשוב, מלאכה מכובדת כשירותים אחרים למען המולדת. ואם נשמרו מעשי הרצח בסוד ולא ניתן להם פומבי — היו לכך סיבות מיוחדות שבמדיניות־חוץ. הנאצים לא העזו עדיין לגלות את מעשיהם בעולם הרחב. אותם „ההומניסטים הרכרוכיים", בהם זילזל כל כך הגזע הטבטוני, אולי לא יעברו לסדר־היום על מעשים כמו רצח רבבות תינוקות; רצוי לחכות עד יעבור זעם, ותסתיים המלחמה בנצחון. ואלו כל זמן שנמשכת המלחמה עוד כדאי להסוות קצת את הפרצוף. לא מן־החכמה היא להוסיף חומר תעמולה לאויב.

אך לא רק בחרושת הרצח גילו הנאצים דם קר ומסקניות שטנית. לא פחות מזה הצטיינו באירגון הביזה. בשטחי פולין הכבושה הוקמו מפעלים כלכליים מיוחדים שנטלו לידם את הרכוש היהודי במקרקעין ומטלטלין, ובראש האירגון עמד רב־הטבחים ששמו הטיל אימה בגיטאות פולין — גלובוצניק. ואלו למחנה, לאושביץ, זרמו משפחות יהודיות ממערב ומזרח אירופה ובידיהן שארית ותמצית רכושן. המטלטלין שנצררו לדרך היו החפצים החיוניים ביותר או היקרים ביותר. מעט מאוד נשאר בידי היהודים מעמל דורות. החריצות והשקידה הבונות את החיים ורווחתם — זכותן לא עמדה ליהודים. את כל קנייניהם בבתים ונחלאות, כל מה שיכול לַסמל משהו שבהשתרשות ואזרחות, חֻמַס הצורר, עם עצם הזכות לחיים. ובדרכם האחרונה הם יכלו ליטול אך את הקל ביותר, המיטלטל, המסמל את הנע־ונד. בידיהם, בידי התינוקות והאמהות היה צרור כל רכושם, שכר העבודה והיגיעה שגמלה להם אירופה על אלף שנות שירות ובניין.

צעדו משפחות שלימות, ולמקטן ועד גדול סחבו חבילות ומזוודות. ילדים צבתו מטלטלין באצבעותיהם המחווירות. ידי תינוקות דקות הן ושבירות אך נפשם אֻמְצָה בסופות המלחמה. היטלר לימד לילדים היות מרי־נפש. עוד בטרם גזל את החיים, שדד את הילדות והנעורים.

הגרמנים שדדו לפי סדר. הכל נרשם, הוכנס לארגזים ומגירות; נשקל ונבדק. מאות אסירים עבדו בהעברת החפצים, בסידורם במחסנים, באריזה ובמיון. בתוך המחנה היו 35 מבנים ששימשו מחסנים לבירור, ולסידור חפצי השוד. באחד המחסנים הוצבה מכונת רנטגן; כל בגד עבר שיקוף, הנאצים חיפשו בתוך התפרים זהב וכסף.

רק סמרטוטים בלואים ומרופטים עשו דרכם למחנה. גם חלק מן המזון הגס. ואלו הגזל בכללותו נשלח למטרופולין השודדים. הם לא בחלו בשום חפץ בָּלֶה, שערות אדם היו לסחורה מכובדת, כמו מברשות גילוח משומשות, משקפיים, עגלות תינוקות וקביים של נכים.

סכומי השוד מגיעים לממדים דמיוניים. את הכסף, הזהב והתכשיטים היו מעבירים לבאנק הרייך. כאן, במרתף מיוחד, היה טמון האוצר (לפי עדותו של פול במשפט הבינלאומי בנירנברג). לפי הערכתו של אותו אסיר־מחנה צרפתי — המובאת בספרו של ד"ר פרידמן — נגזלו מאת הקרבנות, למן הקמת הקרמטוריום ועד נובמבר 1944 — 17 טון זהב. לפי עדויות גרמניות נשלחו מאושביץ 6 קרונות עמוסים זהב. הס.ס. אונטרשטורמפירר פריץ ברגמן התפאר במחנה: „כעת אנו לוקחים מהחזירים היהודיים בערך מיליארד רייכסמארק ביהלומים, אותם העברתי לברלין. מחוץ לזה דאגנו גם לעצמנו."

כידוע, השוד אף לא פסח על גויות. את אפר הגויות השרופות טמנו תחילה באדמה, או השתמשו בו לכיסוי שטחי הבצות בקרבת הכפר הָרְמַנְזֶה. שבירת החזית המזרחית והתקדמות הצבא האדום הניעו את הנאצים לשים לב לכללי הזהירות, והם התחילו מַטביעים את האפר בנהרות ויסלה וסולה. פקדו על האסירים להשליך את האפר רק לתוך הנהר. את העצמות היו טוחנים לאבק דק, שבתחילה היו קוברים אותו באדמה או משליכים לנהר. מן המכוניות המביאות את העצמות הטחונות ועד לשפת הנהר נפרשו יריעות אברזין — כדי שהחומר לא יתפזר בדרך כעדות מרשיעה. עד־מהרה נהפכו עצמות־אדם למקור הכנסה. העצמות הטחונות הועלו למדרגת חומר גלם לדשנים. בתי־חרושת לדשנים קיבלו, בתשלום, את החומר מאושביץ. נמצאו חשבונות המעידים על עיסקות שבין הנהלת אושביץ לבין מפעלים גרמניים על קניית קמח־עצמות מתוצרת בירקנאו. בקמח זה החלו להלעיט את הדגה בבריכות הרבות שבאזור.

הנאצים לא נרתעו ממכירת אפר למשפחות הנרצחים. השיטה הזאת לא הלמה בדרך כלל את היהודים, שמשפחותיהם הוגלו בסיטונות ובשלימות, וביחס לטראנס־פורטים שלהם לא התנהל רישום אינדיבידואלי. אך למשפחות האריות היו הנאצים

מודיעים בלשון אדיבה על האבידה שפקדה את המשפחה. במכתב נקבו הנאצים בשם אחת המחלות הנדושות — כסיבת המוות. בסוף מכתבם ציינו הנאצים, שקבורת המת נערכה על חשבון המדינה הגרמנית, ואם יש ברצון המשפחה לשמור על אפר קרובם נכונים השלטונות להעביר לרשותם את כד־האפר תמורת תשלום.

מעולם לא יכלו הנאצים להפריד ולבודד את אפרו של מישהו. לתוך התנורים היו מושלכות כמה־וכמה גויות בבת־אחת, ואיש לא טרח לזהות את המת ולהפריד את האפר. והיתה זו רמאות פושעת ששמה ללעג ולקלס את הרגשות האנושיים העמוקים. בקרמטוריום מס. 1 עבדו כמה אנשים במילוי כדים מיוחדים באפר. לאחר שהגיעה הזמנה לאפרו של איש פלוני היו נוטלים כד מן הכדים הממולאים, מדביקים פתק עם המבוקש, תאריך פטירה (ככל העולה בחוד הקולמוס) — ומשגרים לבני המשפחה השכולים.

שיני זהב ופלטינה שנעקרו מפיות הקרבנות הותכו למטילים. לצורך זה עמד במשרפות תנור מיוחד. את שערות הקרבנות ארזו בשקים ושלחו לגרמניה — לתעשיית חבלים, מזרונים, רהיטים ופיחלוץ. הדייקנות הנאצית אף נקבה מחיר נאות לשערות: 50 פפנינג לק"ג.

בעת שיחרור אושביץ נמצאו רק ששה מתוך 35 מחסנים מלאים חפצים. כל היתר פונו מבעוד זמן או היו למאכולת האש — שפרצה כפי הנראה בהשראת הנאצים. ב־6 המחסנים המלאים נמצאו החפצים הבאים:

348.820 קומפלטים של חליפות גברים

836.255 קומפלטים של חליפות נשים

5.525 זוגות נעלי נשים

38.000 זוגות נעלי גברים

13.964 שטיחים

וכן עירמות ללא־ספור של משקפיים, מברשות שיניים, וגילוח, פרוטזות, כלי אוכל שונים וגם בגדי ילדים.

מן הדו"ח של אוברשארפירר רייכנבאך, שנמצא עם המיסמכים שנעזבו במחנה, מסתבר, כי במשך 46 ימים (1 בדצמבר 1944 עד 15 ביאנואר 1945) נשלחו ממחנה אושביץ לגרמניה

99.922 קומפלטים של חליפות ולבני ילדים

192.652 קומפלטים של חליפות ולבני נשים.

222.269 קומפלטים של חליפות ולבני גברים.

שפע בגדים, שערכם עלה בעתות המלחמה מחמת ריתוק התעשייה לצרכי החזית, הופנו לערי גרמניה המופצצות, ובחלקם נמסרו כחבילות שי למשפחות חיילי ס.ס.

כמתנת כלולות היה כל חייל ס.ס. מקבל חבילת בגדים משוד הנרצחים; ולהולדת ילדיו נשלחו לו שוב מתנות נאות: עגלות תינוקות, שעוד לפני כמה חודשים ואולי ימים נָשַם בהן תינוק הפוקח עיניו לאויר העולם והוא נרצח בידי חייל זה של ס.ס. או בידי חבריו.

לזוועה ולתועבה בעיני אדם־התרבות הם שודדי־חללים, הפוקדים שדות־קרב, בצוותא עם להקות עורבים ותנים, וחולצים נעליים מוכתמים־בדם מרגלי הנופלים. מלאכתם היא כאין־וכאפס לעומת תנופת השוד הנאצי.

נמצאו מכתבים בהם מבקשות נשים גרמניות שיעניקו להן מן החפצים הגותרים אחרי ביצוע „הפתרון הסופי בבעית היהודים". ברור שהמוני הגרמנים ידעו דעת היטב איזו היא קרן־השפע ממנה זורמים מאות אלפים חליפות לגרמניה. התוים המסחריים שעל חלקי הבגדים העידו כי החפצים הם שלל מארצות אירופה שונות אך משום־מה הם נארזים תמיד ביחד ובאים ממקום אחד; על הבגדים נמצאו גם כתמי דם, ובעניין זה נמשך חילוף מכתבים נמרץ בין מפקדת מחנות הריכוז באוראניינבורג לבין הנהלת המחנה באושביץ.

באחד המכתבים שנמצא אצל חייל ס.ס. כותבת אשתו, שאין צורך לבחול בבגדים המוכתמים בדם. יש לה, לאשה הזאת, שיטת כביסה, המרחיקה את הדם מן הכבסים.

הזרמת מאות אלפים של חלקי בגדים אישיים לגרמניה היא אחת ההוכחות הרבות, כי הרוב המכריע באוכלוסיית גרמניה ידע את הנבָלָה של הרצח ההמוני. ידיעות אלו חדרו בצינורות שונים, וההצטדקות שלאחר־המעשה אינה אלא צביעות. קירבת הערים למחנות הריכוז, הקשרים של עשרות אלפי גרמנים עם סגל מחנות הריכוז, ושיגור בגדי הנרצחים בכמויות אדירות — מלבד עניין השידורים והאזהרות של בעלי הברית — כל אלה הטילו צל של פשע כמעט על כל בית גרמני.

ב־2 בספטמבר 1944 הגיעה ממֶטה הימלר בברלין הוראה להפסיק את ההמתה בגאז. הפקודה נכנסה לתוקפה בנובמבר 1944. האסירים לא האמינו למראה עיניהם. שקט השתרר מסביב, בית המוות שבת מעבודה והארובות העמלניות פסקו לפלוט עשן ואש. כעבור זמן קצר הוחל בפירוק המשרפות. אותם האסירים עצמם שהועסקו בחרושת המוות פירקו את הלבינים ואת המיתקנים השונים. את התנורים וחלקי החשמל שלחו באריזה מיוחדת למחנה הריכוז בּגרוֹס־רוֹזֶן. נראים הדברים שהנאצים רק נתכוונו להפוגה בהשמדה, ואך מטעמים טכסיסיים חיסלו את אושביץ — בצפוֹתם לימים טובים יותר שתתחדש חרוֹשת הרצח „בקיטור מלא". בעקבות פירוק המשרפות ותאי־הגאזים באה גם רביזיה במיסמכים. בחלקם נשרפו ובחלקם נגנזו. הכרטיסייה של האסירים המתים והמועברים נשלחה לבוכנוואלד, ובאושביץ נותרה אך רשימה שֵמית, שהוכנה בקצב מזורז במשך כמה ימים ולילות.

היה לעג מר בפקודה על הפסקת ההשמדה. האנס פראנק, הגנרל־גוברנר של שטחי פולין ומיניסטר־הרייך, התבטא עוד ביום 1943.8.2 במשפטים הבאים: „אם ישאַל מישהו, מה יהיה על נ.ס.ד.א.פ. (המפלגה הנאצית) — אנו יכולים לענות, שהנ.ס.ד.א.פ. בודאי יאריך ימים על פני היהודים. כשהתחלנו היו שלושה וחצי מיליון יהודים, ונשארו מהם רק פלוגות עבודה מועטות, והאחרים — מוטב לומַר — היגרו". *

שביתת הרצח

פולין ושאר ארצות אירופה המזרחית והתיכונה היו מטוהרות מיהודים. ורק זעיר שם, מוסתרים וחפויי ראש, קיננו יהודים, אחד מעיר ושניים ממשפחה, כמוהיקאנים אחרונים, מוכים ונרדפים על צואר, ציפו ברתת לשעת החירות. ובמחנות הריכוז נמצאו עשרות אלפים נכים בגוף ובנפש, שלדי־אדם מרוסקים שאַזלה מהוייתם כל תקוה ראציונאלית, ואך ההבוב אמונה חבויה, ביישנית, שלא העזו להעלותה על דל־שפתיים, עוד העיד על גחלת החיים.

החניגה באה במאוחר מדי. עוד באבגוסט 1944 הובאו לאושביץ 70.000 יהודי לודז', מאחרוני יהודי פולין. כל הזמן האיום הלעיטו אותם באשליות, וביד רמה

* ס. פיוטרובסקי, „יומנו של האנס פראנק" (פולנית), וארשה, 1956.

שלט בהם הארכי־בוגד רומקובסקי. סופו של רומקובסקי היה באושביץ. נקמו בו עוזריו לשעבר, קצינים מן „המשטרה שלו" בגיטו לודז' שבזמנו נשלחו על ידו לבירקנאו. וגם אותם שרידי הטראנספורטים מהונגריה שבזכות החנינה נותרו בחיים, ניצלו ממות־השמדה, עם ילדיהם וזקניהם — עתידים היו רובם ככולם לקפח את החיים ביסורי הפינוי וחיבוט הדרכים.

השינוי במדיניות הנאצית לא היה שינוי „אידיאולוגי" ולא זעזוע מוסרי. צעד זה היתה לו כוונה מעשית מחושבת והוא נשתזר במדיניות הנאצית שלקראת „השעה שתים־עשרה". בקיץ 1944 שיחרר הצבא הסובייטי שטחי אוקראינה, ביילורוסיה ופולין. בעקבות ההתקדמות של הצבא האדום נערכו בשטחים המשוחררים חקירות מפורטות, וכל האחראיים לרציחות ומשתפי הפעולה עם הנאצים נענשו בכל חומרת הדין. לאחר שנלכד מחנה מידאנק על מיתקני המוות שבו — נתקיים משפט פומבי שדן את תלייני המחנה, שלל את זכויותיהם כאנשי צבא והכריזם רוצחים וקאניבאלים. נתברר לקצינים הנאציים הגבוהים, שלא תעמוד להם החסינות הצבאית ולא יוכלו להסתתר מאחורי טענה פורמאלית של פקודות וחובות משמעת צבאית.

סיבה חשובה אחרת, שנגעה במרומי המנגנון הנאצי, היה המשא־ומתן החשאי עם שגרירי המערב ומתווכים מארצות נייטראליות. בשלהי המלחמה נמצאו נאצים רמי־מעלה שניסו להציל־לפליטה משהו מן הסוכה הנופלת. ההתנקשות הכושלת בחיי היטלר שמה קץ לכל התמרדות גלויה, ובמקומה באה התרוצצות של קבוצות־אינטרסנטים קטנות מאחורי גבו של הפירר. גם הימלר עמד בראש קבוצת־אינטרסים, שניסתה להציל את גרמניה במחיר התפשרות עם המערב על חשבון ברית המועצות. במשא־ומתן הזה הצביעו לא פעם באי־כוח המערב על מכשול דעת־הקהל, שהיא מסוערת מחמת האקסטרמינציה ומחנות הריכוז. בשביל לסלק את אבני־הנגף מלפני משא־ומתן זה הואיל הימלר לפרסם את הצו המסיים את השחיטה...

במרוצת השנים נשתרשה ברייך השלישי הדעה, המופצת גם מטעם היטלר ופמלייתו, כי הנגישות האנטישמיות זוכות לאהדה כללית בארצות אירופה ואמריקה. לא פעם אחת לעג „שטירמר", כי „הדמוקראטיות הרקובות" אינן מעיזות לבצע בעצמן את המעשה — אך הן מחרישות ושמחות לאיד. אחד המסיתים הנאציים הידועים, ה. אֶסֶר, כתב עוד בשנת 1939, בעקבות הכשלון המחפיר של ועידת אֶוויאַן — שכונסה ביזמת הנשיא רוזבלט לשם הגנה על זכויות יהודי גרמניה

ואוסטריה ופתיחת שערי ההגירה, ונסתיימה באפס מעשה: „הגרמנים אינם בודדים במערכת ההתגוננות מפני המגיפה העולמית היהודית".

פעולת בעלי־הברית בימי המלחמה, בקויה הכלליים, לא יכלה לסתור את הגירסה הזאת של הנאצים. עובדה היא שזעקת העם הנרצח נתקלה בקיר אטום של גמגומים דיפלומאטיים. הדמוקראטיות הגדולות הקימו ועדים ועדות להצלה. אך כשעמדה על הפרק בעית מעשית של הוצאת פליטים מן התופת או השטחים הנגועים בסכנה, היתה כל אחת מן האימפריות ההומניטאריות סוגרת גבולותיה על־בריח ומרגיעה את מצפונה במס־שפתיים. ברית־המועצות פתחה את שעריה בפני המוני פליטים; אך גם עליהם לא פסחה קובעת היסורים. ואסון „סטרומה", שאין לנתקו מלקח הימים ההם, הוא תעודת אשמה, שלאורך ימים תהא זועקת ומעידה נגד החייבים במעל.

רק על סף ההתמוטטות־ממש תפסו אילה מן הנאצים, כי עוצמת הפשע הרעידה בהמונים את האינסטינקט הראשוני של הגנה על האדם באשר הוא אדם. — ואולם במדיניות הכוללת של השמדת העם היהודי לא היה זה אלא ויתור חמקני, של כנופיה נאצית, תמרון במשחק הצבוע של התיה החומה.

פרק עשרים־ואחד

גיוס כוח־הנפש מן המצוקה

נשמעת השאלה: כיצד הצליחו אלפים ספורים של קלגסים להטיל מורא על מחנה עצום של מאה וחמשים אלף נפש, כיצד נתגלגלו בני־אדם ברובוטים, נטולים רצון עצמי ודרוכים לרמיזת המפלצות, כיצד נמנעו מרידות המוניות בגיהנום שיסדו בני־בליעל על אדמות, כיצד שותק יצר הקיום בשעה שהאוצר היקר מכל — עצם החיים — נגזל ונכחד, והמוות הבלתי־נמנע משל בכל?

מכונת התופת של אושביץ — עיני הזרקורים הבולשים בלילות, לועי מכונות ירייה, גדרות מחושמלות וכלבי גישוש — אינה עונה הכל. שום מכשול טכני, ואף לא החגורה המשוריינת שהקיפה את המחנה, אינו יכול להסביר את דבר ההשלמה עם הגורל, את מעשה ההדהמה ההיפנוטית־כביכול של קרבנות הנאציזם.

אנו קרבים לפתרון החידה משאנו מכירים את שיטות האילוף הנאציות. המכונה המחושבת להשחתת אדם, שפעלה בדיוק כמעט מדעי, מחצה את האסיר וסחטה את לְשַׁדו הפיזי והנפשי. פחד של חיה גלויה תמיד לעיני רודפיה הוחדר בכל החושים והוא גבר על הרגלים ואינסטינקטים. הרכנת קומה והשפָלות, שרשרת יסורים ועלבון צורב השופך את מָרָתו בַּכל — עשו את האדם רפה־אונים. רק פסיעה אחת הבדילה בין החיים והמוות. האדם שנתגלגל ונבלע בתהום זו, שקרקעיתה הוא המוות, ציפה לקץ, אם בשויון נפש ואם במתיחות עד־לשגע. אלה ואלה סיימו חשבונם עם העולם הזה.

בפני שני כוחות עוינים ניצב האסיר. הסיוט של הס.ס. צמאי הדם, החובטים באֵשם ושאינו־אשם, ומצד שני — המחיצות החברתיות בין האסירים, השנאה הלאומנית וארס האנטישמיות. הפאשיזם ניצח בתבונה על רגשי האיבה, על הסכסכנות; ההרכב הלאומי והחברתי של האסירים עורבב בכוונה תחילה.

הס מודה בגלוי בזכרונותיו:

„שום הנהלת־המחנה ואולי אף החזקה ביותר לא היתה מצליחה להחזיק־בידיים אלפי אסירים ולשלוט בהם, אילולא באו לעזרתה האנטאגוניזמים שבין האסירים עצמם. ככל שהיו מרובים יותר האנטאגוניזמים וחריפה יותר המלחמה על השלטון בקרב האסירים — כך היה קל יותר לנהל את המחנה.

„דִּבִּידָה את אימפֶּרָה! — זהו כלל החשוב לא בפוליטיקה הגבוהה בלבד, אלא גם במחנה ריכוז הוא מהוה גורם שאין לזלזל בו." *

הניגוד שבין האסירים הפוליטיים והאסירים הפליליים — ימיו כימי המחנה עצמו. בתוצאות המאבק הזה היה תלוי במידה רבה גורל האסירים. שתי החטיבות המתחרות הטביעו את חותמן על המשטר הכללי במחנה; ובשעה שעלתה קרנם של האסירים הפוליטיים — בשנת 1944 — הורגשו שינויים רבים שהביאו הקלה ניכרת במצב הכלואים. על היהודים העיקה בכל כובדה הטראגי השואה שפקדה אותם. היהודים שנכלאו באושביץ היו הענף האחרון היבש מהאילן החסון של יהדות מזרח אירופה; אודים ממשפחות ועיירות יהודיות בעלות מסורת של מאות בשנים, והקומץ האחרון מן הריכוזים היהודיים הצפופים באירופה המערבית. במו עיניהם ליוו את כליון קרוביהם, ובלבם בער פצע היתמות, וצרב האפר. ובאושביץ גופא היה הכל ספוג רצח המוני. השמים והאדמה זעקו: יהודי סופו לקרמטוריום. בעת שהופסקה הרעלת חולים ותשושים מבני אומות אחרות (1943), המשיכו היהודים לשלם מס־דמים בסלקציות קטלניות. לאסירים בני אומות אחרות נותר שביב תקוה שיזכו להחלץ מאושביץ, אך גורל היהודים נחרץ.

האנטישמיות, לעתים בצורת התפרעויות גלויות, הוסיפה נופך משלה למנת הסבל של האסיר היהודי. ואם עוד נזכור שאסירים „אריים" נהנו מחליפת מכתבים וחבילות מזון — נבין כי בסולם המדרגות של אושביץ תפס היהודי את השלב הרעוע השפל והמשפיל ביותר.

ההרכב החברתי והסוציאלי של אסירי אושביץ היה, כאמור, מגוון מאוד. בין אסירי האומות השונות בלט אחוז ניכר של עסקנים פוליטיים ולוחמי המחתרת, המחושלים במאבק אנטי־פאשיסטי ממושך. הם ידעו היטב על שום מה נשלחו לאושביץ, ואך טבעי היה אירגונם והמשך התנגדותם בתנאי המחנה. ואלו היהודים היו המון שנעקר מסביבתו והובא למחנה רק בעוון מוצאו הלאומי והגזעי. היהודים ברובם המכריע היו מיואשים ומדוכאים עד־עפר.

הפולני או הצ'כי הבורחים מן המחנה סיכנו את חייהם למשך ימי הפריצה והדרך. כהגיעם העירה והתערבם בציבור יכלו לסמוך על עורף בטוח המסייע להם להסוות את עברם ולהופיע בשם חדש. ולא כן היהודי, שבחוץ היה פוגש עולם עוין ומַסגיר לצפורני הנאצים; על מצחו ועל חוטמו היה כתוב חטאו: הוא

* ביולטין, כנ"ל, כרך VII.

היה יהודי. הבריחה מן המחנה לא היתה פותחת סיכוי לחידוש החיים והפעולה — כי אם סכנות חדשות, זרות ועזובה.

על הרקע הכללי הזה יש לבחון את גילויי ההתנגדות באושביץ. בעולם המושגים הנורמליים, מקום שאדם נושם במלוא חזהו — המאבק המחתרתי של אסירי אושביץ אולי אינו מעורר הערכה והתפעלות. אך אסירי אושביץ לשעבר, ובעיקר היהודים שבהם, יודעים להעריך נכונה את גבורת האדם הרעב, המחלק את פת־הלחם האחרונה עם רעהו, את גדולת הרוח של רופא או חובש המתרוצץ בגניבה בין הבלוקים להביא הקלה־פורתא לאסיר המסתתר מפני איום בית־החולים.

ההיו אלה רק מקרים ספורים, מעין אורות תועים המדגישים את החשיכה? לאו. לעולם היו תהומות הסבל והבזיון רק צד אחד של המטבע. והצד השני מאיר בכוח הרגשות התרומיים, ביטויי העזרה ההדדית וההקרבה. אושביץ עיוות את דמותו הפיזית של האדם, אך האסירים ברובם שמרו על המהות המוסרית. ורק שני הצדדים, האור והצל, נותנים את התמונה בשלימותה.

אך לא רק תופעות אור ידעה אושביץ. למרות כל הקשיים והמכשולים קמה תנועת התנגדות מאורגנת ורשמה דפים חשובים. ומקומם של היהודים לא נעדר במאבק. הם נשתלבו בחזית הכללית, ובגיזרה שלהם הוכיחו כי מתוך השפל יעלה הכוח, ובתוך החשיכה תישמר הגחלת — האמונה באדם ועתידו האנושי.

האסירים הפוליטיים

את הגרעין לאירגון המחתרתי באושביץ היוו קבוצות קטנות של אסירים פוליטיים, בני לאומים שונים. קשריהם נרקמו עוד בזמנים שלפני המחנה וחברותם הבשילה במתח הסכנות. לא־אחת הם השליכו את חייהם מנגד — מתוך שלהבת אמונה בעתיד ושנאת הפאשיזם. חסינותם עמדה להם גם במחנה. על סף המוות המשיכו לטפח קשרי ידידות ולשמור על צֶלֶם המוסר של הפרט.

מחומר אנושי כזה קורצו קומוניסטים וסוציאלדמוקראטים גרמניים ואוסטריים. החיה הנאצית בגיטאות ובמחנות השניאה את גרמניה ואת יושביה. אפילו צלילי השפה הגרמנית, שפת היינה וגיטה, היו מעוררים בנו סלידה. במשך שנים היו הקולות בשפה הזאת מבשרים רעה. העם הגרמני כולו היה בעינינו שותף לפשע. הוא היה מורעל בידי הנאציזם, מקבל־באהבה את הטירוף, ובכל אופן משלים עם מרותו של היטלר בלי קריאת תגר. ודוקא במחנה, במקום שהכל היה ספוג שנאה וחרון — הכרנו גם גרמנים אחרים.

היו אלה אנשים ישרי־דרך, והיא ששיבצה את חייהם בגיאוגרפיה של מחנות ריכוז. על עברם רבצו שנות בוכנואלד ודאכאו. רק עיניהם השקויות עצבות וכיסופים אין־קץ גילו את המשמעות האמיתית של שמונה שנים בגיהנום מחנות הריכוז. ולמרות הכל לא נשבר רוחם. בימי נצחונותיו של היטלר כבימי תבוסותיו לא חדלו להאמין בצדקת דרכם. הסבל שבמשא־ההכרח ובטחונם־בעתיד נסכו בהם גבורה. מבחינה מספרית הם היו קבוצה מבוטלת, אך השפעתם וכוח קרינתם גדולים לאין ערוך. הם היו ראשונים ליזמת אירגון המחתרת הכללית במחנה, ולא שקטו עד שמיזגו את החוליות המפוזרות לכלי אירגוני מוצק, פעיל ומפעיל. בהתנהגותם לא היה שמץ אנטישמיות, ואנחנו היהודים ידענו להוקיר את העובדה הזאת.

מפני מוצאם הלאומי זכו אסירים אלה לפריבילגיות שונות. היה מותר להם לגדל שיער, ולרובם היו מזומנים תפקידים יציבים במנגנון המחנה. והם היו שוקלים־והופכים בדעתם האם לקבל פונקציות ועמדות, והאם אין בכך משום שירות לנאציזם. ויכוח זה הוכרע כמו מעצמו, לאחר שנתברר במרוצת הזמן, כי ממונים רשעים מתנכלים לחיי האסירים, ובכוח המנגנון הפנימי ניתן לשפר

במידה ניכרת את מנת חלקו של האסיר. המאבק בין האסירים הפוליטיים והאסירים הפליליים היה ביסודו ויכוח על היחס להמון האסירים.

ברונו באום, יהודי גרמני, ששימש בשעתו חבר במיפקדה המצומצמת של המחתרת, מוסר בספרו („וידרשטאנד אושביץ*), שהוא דו"ח רשמי של מחתרת אושביץ — על החשיבות שנודעה לחדירת האסירים הפוליטיים לעמדות־מפתח במנגנון המחנה:

„הרמן לנגבין, קומוניסט אוסטרי, מונה כמזכיר אצל השטאַנדאַרט־אַרצט (רופא ס.ס.) וירטס. עלה בידו עד־מהרה לרכוש השפעה על רופא ס.ס. זה, בעל הסמכויות, ובזכות זה ניצלו אנשים רבים. הודות להשפעתו כבר העיזו חולי־טיפוס לפנות לבית־החולים במחנה; הם אותם החולים שהיו צפויים — עד כה — לזריקות פנול והעדיפו את הגסיסה אי־שם באחת מפינות המחנה."

ברונו באום מציין, שהודות לקשריו של לנגבין עם הרופא הזה יכלו למנוע את המתתם של מאות אנטי־פאשיסטים ונידונים־לגאז.

במאבק שבין האסירים הפליליים והפוליטיים היתה כסדר יד הפליליים על העליונה. אך סוף סוף הגיעו זמנים אחרים. בשנים 1943/44 נתחזק מעמדם של הפוליטיים ולשינוי זה גרמו התמורות בחזית. הסכנה הגדלה־והולכת אילצה את חיילי הס.ס. מ„גזע האדונים" להתחשב עם האפשרות כי העבדים של היום יהיו אדוני המחר. בין הפוליטיים נמצאו מראשי מפלגות השמאל בארצות אירופה, מדינאים בעלי שיעור קומה, עתונאים וסופרים — חומר אנושי נבחר, שעתיד היה להשמיע קולו ברמה. החרדה וחשבון הנפש פילסו להם בהדרגה את הדרך גם למוחות המטומטמים של הנאצים; אם מדעת והכרה ואם מתחושה עמומה התחילו הנאצים משנים את יחסם אל האסירים הפוליטיים בכלל, ואל בני־עמם בפרט.

ועוד גורם כבד־משקל סייע להעלאת כוחם של האסירים הפוליטיים. בשלב האחרון של המלחמה החמיר מחסור ידיים־עובדות ברייך השלישי. נערים הוצאו מבית־הספר לחפירות בחזית. הפצצות הערים גרמו נזקים קשים לאוכלוסייה האזרחית ופגמו במאמץ העבודה. הארצות הכבושות נתדלדלו מאנשים בגיל העבודה, וגיוס העבדים נתקל בקשיים מרובים. במצב דברים זה הוכרחו הנאצים

* (גרמנית) 1949.

לרסן במקצת את תאוות־המשחית ולנצל את עמל האסירים למטרות מלחמתיות. לעת ההיא הורחבו מפעלי הזיון והחומרים הסטראטגיים באזור המחנה. במשטר הטרור נפרצו סדקים צרים. לשם הגברת התפוקה היו דרושים ממונים מוכשרים, בעלי יכולת אירגונית ומקצועית. הפושעים־המועדים שנטיותיהם והתמחותם התאימו למלאכת ההלקאה ושפיכת דמים, נמצאו בלתי יעילים לתפקידים חדשים. על־כרחם נזדקקו הנאצים לאסירים הפוליטיים, בעלי אינטליגנציה וכושר אירגון.

בשנת 1944 הגיעו הנאצים בחיפושיהם אחרי רזרבות לידי צעד של יאוש. פושעים מקצועיים, שהוציאו את שנותיהם חליפות בהכנת השוד ובכפרת עוונותיהם בבית הכלא — הוחזרו לחיק האומה הגרמנית. ניתנו להם מדים נאציים, הם נכללו ביחידות דיבריֶגר ונשלחו לחזית המזרחית.

את השינוי שחל עם מסירת העמדות הפנימיות במחנה לאסירים הפוליטיים, מציינת העובדה, שהיינץ דירמַייר, קומוניסט אוסטרי נתיק, לוחם וינה האדומה וספרד הרפובליקנית — מונה לאַגראַלטסטה באושביץ 1. היינץ מילא את התפקיד הזה, והיה בעת ובעונה אחת חבר מיפקדת המחתרת במחנה. הייתי בשעתו עד לתקרית שגם היינץ היה מעורב בה. לפני הקנטינה של המחנה, שם אפשר היה להשיג דברים חסרי ערך תמורת תלושים מיוחדים שחולקו למצטיינים בעבודה, בתמשך תור של אסירים. אסיר פולני ניגש לתור ודחק מפניו כמה יהודים שקדמו לו. בשעת מעשה הטיל שיקוצים על היהודים. יהודי מן העומדים בתור העז למחות בקול מתון ובדברים שהתוכחה שבהם מרובה על הגערה. תחת תשובה שילח הפורע את אגרופיו. היה זה מעשה שבכל יום, ואיש לא שם לב אליו. אלא שבפעם הזאת עמד היינץ בקרבת מקום ועקב אחרי הנעשה. הוא צעד לעבר המתקוטטים — והפולני, שהרגיש בו, ניסה להמלט.

היינץ רדף אחריו. האסירים שנתקהלו מסביב שמעו היטב את דברי היינץ: „אתה גיבור גדול, מיהודי אומלל וחסר מגן אין אתה מתיירא, אבל מפני אתה בורח". אסירי אושביץ לא ראו את היינץ מכה אדם, והנה הפעם סטר על הלחי בחימה שפוכה. למקרים מעין זה היתה השפעה גדולה על היחסים ההדדיים בין האסירים.

האסירים הפולניים היוו את החטיבה הלאומית החשובה במניין ובאיכות. עד 1943 היה אושביץ בעיקר מחנה של פולנים, ואף לאחר שגדל אחוז היהודים נשארו הפולנים בשיעור גדול. השפה הפולנית היתה (אחרי הגרמנית) שפה רשמית במחנה. עצורים פולנים רבים לא היו תלויים במנות הרעב של המחנה.

מחסנים ובתי מלאכה למיניהם — איפשרו להם להוכיח את דאגתם לרבים מאנשיהם. ועמד להם עוד יתרון מכריע, שנעדר בחטיבות לאומיות אחרות. אושביץ הוקם על אדמת פולין והיה מוקף ערים וכפרים פולניים. העובדים האזרחיים, בעלי מקצוע בבניין ובענפים אחרים, עבדו באזור המחנה ומצאו מגע עם האסירים. הפולנים הצליחו לרקום קשרים של־קיימא עם העובדים האזרחיים האלה. הפולנים היו גם מועמדים טבעיים לבריחה מן המחנה.

לפי זה אין תימה שבהקדם רב התחילו הפולנים להתארגן. אך בעוכריהם היה הפירוד שבתוך שורותיהם ויחסם הבלתי־סובלני וחשדני לבני לאומים אחרים. הפולנים קיימו מספר קבוצות, שקשריהן ההדדיים רופפים ביותר. קבוצות הימין הפולני, התומכות במשטר הטרום־מלחמתי, הפאשיסטי־למחצה, קצינים ופקידים גבוהים בעבר, לא נתנו אמון באסירים אחרים ומיאנו להצטרף לאירגון המחתרתי הכללי. לאחר זמן, כשעלתה על הפרק הכללת הקבוצה היהודית בתוך המחתרת, התנגדו לזה אותם החוגים בתוקף רב, והיו מחזקים את עמדתם בנימוקים של אי־אמון ליהודים, שהם גם חסרים כושר לחימה...

בין שאר הקבוצות פעל חוג חזק מיסודה של פ.פ.ס. (המפלגה הסוציאליסטית הפולנית) — „אושבינצ'ים". בקבוצה זאת היתה השפעה מכרעת למנהיגים מנוסים וידועים של המפלגה, שנמנו על אגפה השמאלי: נורברט בארליצקי וסטאניסלאב דיבוּאַ, ומן הצעירים־יותר יוזף צירנקביץ'. צירנקביץ', ראש ממשלת פולין כיום ואסיר אושביץ לשעבר, הטביע את חותמו האישי על פעולת המחתרת באושביץ. הוא הביא לבסוף את הפולנים לידי איחוד כוחותיהם, ובזכות כוח השיכנוע האישי שלו, בעיקר, נשתלבו הפולנים באירגון המחתרת הכללי.

צירנקביץ' הועסק במחנה כמזכיר שני (או שלישי) באחד הבלוקים של בית־החולים. עבודתו זו שימשה מסוה לפעלו האמיתי. אדם צנוע ושקט, ששמו וזהותו ידועים רק בחוג מצומצם של חברים — היה נמנע מלהופיע בקהל רחב של אסירים, ורק לעת ערב היה יוצא לטיול ברחוב המחנה. גם העובדים במחיצתו ידעו עליו רק מעט. המזכיר הפולני הבלתי־חשוב, ששמר בקפדנות על נקיון גופו, ורושמו כמי שפורש לפינתו וסגור בקליפתו — היה בעת ובעונה אחת הרוח החיה של פעולת מחתרת ענפה. בידיו רוכזו קשרים חשובים עם החוץ, ודעתו האישית הכריעה בשאלות פנימיות רבות. תוך ישיבתו במחנה היה צירנקביץ' מקיים קשרים הדוקים עם קראקוב ומכוון את פעולת חבריו מפ.פ.ס.

בין הפוליטיים־הפולנים תפסו מקום נכבד קצינים לשעבר וחברי מפלגות הימין. שנאת־ישראל היתה מושרשת עמוק בנפשם. אך נחטא לאמת אם לא נציין את הפעולה המסורה והיעילה של פולנים חברים נאמנים. לא אחד מהם עזר והציל יהודים. קרה שמציאות המחנה החשוכה היתה מאירה עיני האדם, ואנטישמי מובהק היה משנה את יחסו ליהודים. אחת הדמויות הפעילות במחתרת המחנה, יאן מוסדורף, שונא ישראל ואַנדק נָתיק, הפך עורו במחנה, כאַב את הטראגדיה היהודית, הושיט יד־תמיכה לרבים, ובסוף אף שילם זאת בחייו.

קבוצות לאומיות אחרות, קטנות במניין, הצטיינו בפעילות מוגברת ובקשרי אחוה הדוקים. החטיבה הצרפתית היתה רובה ככולה פוליטית. הם נתייסרו קשה בתנאי האקלים הזועף והזוהמה, אך איתנים היו בליכודם. קושי נוסף בקיומם במחנה היה אי ידיעתם את השפות הסלאביות וגרמנית. ברגיל שימשו היהודים הצרפתיים כמתווכים, לפי שרבים בהם ידעו קצת גרמנית ואחת השפות הסלאביות. יד המשחית עשתה שמות בצרפתים, אך השרידים חזרו והתארגנו תמיד ועמדו נכונים לימין האירגון הכללי. הצרפתים מספרים בזכרונותיהם, כיצד שמרו על כל אחד מחבריהם. לאט לאט אך בעקשנות היו כובשים מקומות עבודה אנושיים יותר, ובמקרה שאחד מהם חלה היו דואגים לתרופות, למזון, ומחזירים את האיש לאיתנו. מנהג היה אצלם לגבות מס מכל חבר — כמה סיגריות; את הסיגריות ריכזו בקופה משותפת ולעת חג ומועד הגישו כשי לחבריהם החולים.

כאמור, הרוסים והאוקראינים סבלו מאוד במחנה. הם נשלחו לעבודות פרך ובדרך כלל לא קיבלו חבילות מזון. ציינה אותם חברות טובה ופשטות ביחסים. בזכות חסינותם הגופנית התגברו על תלאות ומצוקות. אוקראינים רבים נמנו על האנטישמיים הפרועים, ובחמת־שנאתם גרמו ליהודים סבל לא־יתואר. ולעומת זאת — רוסים צעירים רבים, אנשים שהתחנכו על ברכי המפלגה, שיתפו פעולה עם המחתרת.

הקבוצה הצ'כית, פוליטית ברובה, קנתה לה שם בליכודה הפנימי ובמידת הסולידאריות הגבוהה; אנשים בעלי מזג נוח, נכונים תמיד לסייע לזולת בשעת צרה. במחנה כינו לכל צ'כי בשם „פֶּפִּיצֶ'ק". היתה בכינוי זה חיבה אך גם הַלְעָגָה קלה על השפה הצ'כית שמרובים בה ה„צ'ה". האסירים הצ'כים מילאו תפקידים אחראיים במחתרת.

קומוניסטים יהודים מגרמניה, צרפת, בלגיה ואף מפולין וצ'כיה — נכללו בקבוצות הלאומיות השונות, ואחדים מהם גילו פעילות ענפה ונתמנו לעמדות

מכריעות. אך מרבית היהודים, בעלי זיקה לאומית, התארגנו בנפרד והצטרפו לאירגון כחטיבה לאומית יהודית.

האירגון היה חזק בעיקר באושביץ 1, אך במרוצת הזמן הוקמו שלוחות גם במחנות אחרים. ברונו באום מעריך, כי מ־5% עד 8% של כלל האסירים באושביץ 1 נמנו על חברי המחתרת. בתנאי הטרור של אושביץ ופעולת הסוכנים־המרגלים, יש לראות במספר זה הישג רציני של תנועת המחתרת.

עזרה הדדית ומאבק

ברונו באום מנתח בספרו את המניעים שגרמו להקמת המחתרת:

„כלואים פוליטיים מבתי סוהר בגרמניה וארצות אחרות מצאו את מותם בתאי־הגאזים באושביץ. אחרוני לוחמי החופש מן הגיטו הוארשאי, פארטיזאנים צרפתיים וסובייטיים רבים הושמדו במקום זה. לצד ההרעלה ההמונית בגאזים נמשכה ההוצאה להורג ביריה־מהעורף של פולנים בבלוק 11. בתנאים אלה הפכו האסירים בהמוניהם לפאטאליסטים. הם חיו מסלקציה אחת לשניה. ואחרים היו שואלים מדי בוקר את השאלה הגורלית: האם עוד בערב אחיה, או שכבר היום הזה הנני צפוי למוות בגאז.

„אנחנו מוכרחים היינו, באוירה הזאת, להשתדל לנסוך באסירים רצון חיים ולהוכיח להם כי יש מוצא ממצוקתם. המוצא הזה יכול להיות רק בהתקוממות כללית. לא רצינו להשלים עם גורלנו ללא קרב.

„לראשונה הפצנו בין רבים את ההוראה: כאשר יעמיסו אותנו על אוטומובילים ויובילו לגאז — כשנגיע לצומת הרכבות שלזית עילית—קראקוב קופצים מתוך האוטו ועומדים בקרב עם הס.ס.. לא היה לנו שום סיכוי לנצחון, אך גם לא היה לנו מה לאבד עוד.

„באופן מיוחד מצאה ההצעה הפרימיטיבית הזאת הד חזק בין היהודים ושימשה כאמצעי לגיוס כוחות ביניהם".

ואמת היא: רעיון המאבק באושביץ נולד מגודל המצוקה ומאבדון. אך במעשה האירגון, בהעלאת רעיון ההגנה העצמית, בפנייה החשאית לאדם היה משב רוח של חיים. לרבים באושביץ היתה ההרגשה כי שבו להיות בני־אדם משעה שניתן להם לפעול במחתרת.

הצעדים הראשונים של האירגון היו מכוונים להגברת העזרה ההדדית. המלחמה נגד הרצח ההמוני חייבה מאבק מזוין. אך היתה גם מלחמת־קטנות נגד המוות, המצילה אסיר בודד מנפיחות־רעב, ממחלה, המוציאה אותו משורות הנידונים למוות. את הפעולה הזאת ניתן היה לעשות בלי קרבות דמים, בחשאי ובמסירות נפש.

אסירים שונים המועסקים במחסני מזון ובמטבח הביעו את נכונותם להוציא כמויות מזון ולהעמיד לרשות האירגון. היו שבועות שרוכזו כך כמאה ויותר ככרות

לחם. הלחם והמרק שנאגרו חולקו במנות קטנות לעובדים בעבודות פרך ולתשושים ביותר בקרב חברי האירגון.

אנחנו היהודים אירגנו ברשות־עצמנו מגבית לחם. באיסוף לחם וחלוקתו עסקו לעתים אנשים שהם־עצמם היו רעבים ובמשך חודשים לא אכלו לחם לשובע.

אין־ערוך לפעולה החשובה הזאת שנעשתה בידי אסירים יהודיים רבים. ערב־ערב היו עוברים בבלוקים עם מיכל מרק או מנות לחם, ותמיד מצא המזון את דרכו אל הנזקק ביותר והרעב ביותר. אמנם היתה זאת רק טיפה בים; בדרך זאת נעזרו אחדים, אך את המון הסובלים אי־אפשר היה להושיע. אבל עצם מפעל העזרה הכה גלים. הוכח כי באושביץ תיתכן עזרה לאדם בלי חשבון של כדאיות, כי אם מתוך רצון להציל נפש. הדוגמה עוררה רבים להרהר על דרכם. הסולידאריות נתחשלה, ובלב אושביץ רבו מקרים של חירוף נפש וידידות אמת. מפעל העזרה גילה מֶרֶץ את ניצוץ האמונה באדם. יותר מעצם המרק המימי עודדה לפעמים עובדת הדאגה לזולת, ההרגשה שיש אנשים המעוניינים להציל נפשות, ההוכחה כי חומת הבדידות נפרצה. ולפי דבריו של באום: „פרוסת הלחם, שחילקנו לחברים הנצרכים, היתה בשבילם הוכחה, כי גם בתופת הזאת חיה הסולידאריות".

האירגון היו לו נאמנים משלו שהסתננו ל„עמדות" בקאראנטאַננה ועקבו אחרי החדשים המגיעים למחנה. בכל מקרה שנמצאו ביניהם אנשי מחתרת ולוחמים אנטי־פאשיסטיים היה האירגון דואג להם דאגה ראשונה ומספחם לשורותיו. במשך שנים שלט במחנה מנהג בארבארי: „כל אסיר חדש חייב לסבול... אנחנו סבלנו בשעה שהוא חי בחופש, עכשיו הגיע תורו". לפי הנמקה זו היו הטירונים נשלחים לעבודות הקשות, והובדלו־בחומרה מחברת אסירים ותיקים. כמובן שלא היתה לטענה זאת יסוד מוסרי, ואפילו לא יסוד פורמאלי. חלק־הארי של הבאים היו חבושים שנים בבתי־סוהר או בגיטאות, ואושביץ שימש להם רק תחנה אחרונה בדרך־העינויים. וכן מובן מאליו, כי המשטר המלַבֶּה את הניגוד והשנאה בין החדש והותיק עלה בקָנֵה־אחד עם התוכניות הנאציות. האירגון ביטל את זכויות־היתר המופרכות של הותיקים, והגביר את העזרה לחדשים. הפעולה בשטח זה צימצמה את שיעורי האבידות בקרב האסירים החדשים.

האירגון נתן דעתו על הצלת חברים הנקלעים ברשת המוות של הסלקציות. הסיכויים המעשיים לחַלץ נידונים בעת הסלקציות היו קלושים למדי. אנשי האירגון לא התיאשו וניסו אמצעי מורכב וקשה כשלעצמו. בעת הסלקציות היו הנאצים

מגייסים לעזרה את הקפואים וראשי־הבלוקים. ראשי־הבלוקים קיבלו הוראה מן האירגון לשחרר את האנשים המצוידים בסיסמת האירגון. כשהממונים הקיפו את הנידונים בחומה חיה של זרועות, היה ראש־הבלוק או „נאמן" מטעם האירגון מפנה בסתר את המעבר לאנשי סוד. לפעמים היה ראש־הבלוק מלוה את התליין מס.ס. ורושם את מספר הנידונים. ואלו כשנלחשה לו הסיסמה בפי אסיר איש האירגון — היה פוסח על המספר. כך ניצל מאחת הסלקציות אחד מחברינו הפעילים — יהודה לאופר. באום מספר, שהאירגון חייב את הסרבנים כי ישתתפו במלאכה הבזויה של הסלקציות ויחלצו מקסימום אנשים מתחום הסכנה. בפעולה זאת הצטיינו הממונים: חַיִנְץ דִירְמַיֶיר; אלפרד פונטיוס, קאפו בקומנדו־דיזנפקציון; ורודולף גַבָּל, ראש בלוק 5 — אושביץ 1.

מעיקר המשימות של האירגון היה חידוש אמונתו של האסיר בערכים אנושיים וגשירת גשר לעולם החיצוני. הניתוק מן העולם היה מוחלט כמעט. המכתבים עברו צנזורה קפדנית, וכל רמז דו־משמעי נמחק ללא שיור. העובדים האזרחיים שאסירים רבים היו פוגשים בעבודה נתייראו להחליף דברים ב„נושאים אסורים". כמה מהם שניאותו לסייע בהעברת מכתב או נתפסו בעבירות אחרות שבעזרה לאסירים נידונו בלי שהיות להכלא הם־עצמם בתופת אושביץ. האסיר היה תמיד צמא לידיעות מן החוץ. ולא היתה זאת סתם סקרנות של עֵת מלחמה, שכל יום כמעט מביא עמו חדשות ושינויים, אלא מעיין של תקוות בו תלו האסירים את שארית אמונתם.

אנשי האירגון ערכו מדי שבוע סקירת עיקר החדשות והפיצון בעל־פה בקרב האסירים הנאמנים. אנשים שעבדו במשרדים או בקרבת מגורי ס.ס. הצליחו לעתים קרובות להאזין לשידור החדשות. אנשי־ביניים שמרו על מגע רצוף עם עובדים אזרחיים אחדים, שליחי המחתרת. ממקורות אלה שאב האירגון את הידיעות. במחנה היו נמסרים תמיד מפה לאוזן דברי־רכילות פוליטיים ושמועות שוא, ועד מהרה היה מתברר שכל החדשות המזהירות בשקר יסודן, והתוצאה היתה אך העמקת היאוש המכרסם. סברא אחת אומרת, שהידיעות המפוצצות סבבו ביזמת סוכנים נאציים — לבלבל את האסירים ולדכדך את רוחם. משום כך נזהרו אנשי האירגון בלקט החדשות והיו מוסרים אך ידיעות מעודדות מהימנות. במשך הזמן קנתה לה „הסקירה השבועית" את האמון המלא, והאסירים ציפו לה בדריכות נפש. האסיר היה עוקב בערנות אחרי התנועה בחזית והמתרחש בזירות הפוליטיות. תמרורי דרך חשובים בימי המלחמה, כמו הקרב על סטאלינגראד, כניעתה של איטליה, ההתנקשות בחיי היטלר, הבקיעו להם מיד את הדרך למחנה ועוררו גלי שמחה. בלי ספק היה משקל

רב לידיעות הפוליטיות, אשר בשנתיים האחרונות סימנו את הנתיב של שיחרור ותקוה.

מפעל נעלה־מכל הוצא לפועל עם הצבת המַשדר במחנה. מלב התופת שוגרו ידיעות לעולם הרחב. הודות ליזמת המחתרת לא נשארו פשעי אושביץ לוטים סוד ומעורפלים, ועוד בעצם ימי המלחמה נודעו ברחבי תבל מעשי הקאניבאליות של הנאצים. השידורים עשו דרכם במהירות, וקרה לא פעם שלמחרת הבאתו של טראנספורט חדש היה דבר זה מתפרסם במשדר ונמסר על ידי תחנות ראדיו בבירות העולם.

הקשר היה עם קראקוב. בתוך המחנה הורכב מַשדר לגלים קצרים, שהספיק בשביל להתקשר עם קראקוב. מַשדר שני, בקראקוב, היה קולט את החומר ומוסרו כלשונו ללונדון. אחראי לפעולת השידור היה יוזף צירנקביץ׳.

מחוץ לידיעות השוטפות על הרציחות בבית המוות וכל המתרחש במחנה היו משדרים גם כרזות ופניות למצפון העולם. לעתים היו נמסרים תיאורי חיים של אסירים בודדים שנכתבו בעצם ידיהם. באופן מוסר, כי יום אחד שודרו קורות חיים של נערה סלובאקית שעשתה דרכה מן הגיטו לג׳ונגל אושביץ; ובשעה שהחומר שודר, כבר לא היתה הנערה בת השבע־עשרה בחיים.

בריכוז החומר ועריכתו עסקו שני חברים אוסטרים: אלברט האַאַס ואוטו הֶלֶר. שֵם זה מוכר לרבים. בשנות השלושים כתב אוטו הלר ספר שזיכה אותו בפרסומת רעשנית וכבוד מפוקפק ביותר. שם הספר, שנכתב גרמנית ותורגם לכמה לשונות: „שקיעת היהדות". אוטו הלר היה קומוניסט־מתבולל, ובספרו השתדל להוכיח, שאין אומה יהודית קיימת כלל, ולא נתקיימה מעולם. בספרו הוא מתפלמס בחריפות עם התנועה הציונית ועם הפתרון הציוני. רק נסיון־בירוביג׳אן זוכה לשבחים מצד המחבר. בימי הכיבוש ההיטלרי נאסר הלר, שעל שכמו רבץ חטא כפול: היותו קומוניסט ויהודי. נזכר אני כי בשעת פינוי אושביץ, בטלטולים ללא־קץ בכבישים המושלגים של שלזיה ואוסטריה, פנה אל הלר אחד מחברינו — כמדומני לייבק בראון, ושאלו, האם הוא מחזיק עוד בהשקפות שבוטאו בספרו. איני זוכר את תשובתו של הלר; מר־הנסיון השיב על פי דרכו. ההיסטוריה שאינה יודעת רחמים פסקה עם מי היה הצדק. הלר מת, לאחר זמן קצר, מנפיחות הגוף במחנה אֶבֶנזֶה. חברינו מן הקבוצה היהודית תמכו באיש הזקן ידוע־החולי עד יומו האחרון.

הלר והאַאַס היו עורכים את שידורי אושביץ. לשניהם ניתנה במחנה עבודה נוחה יחסית. במקום סתר ובשעות הפנאי היו יושבים וכותבים. את החומר המוכן

תקעו לשפופרות ריקות של משחת שיניים או לתוך לחם. החומר הכתוב עבר לידי ברונו באום, שעבד במכבסה החדשה בתחום המחנה אושביץ 1. ברונו ערך את החומר פעם נוספת, בשעות הלילה. במכבסה החדשה עבדו בשתי משמרות, ובלילה היתה שמירת הס.ס. פחות קפדנית. בשעה שברונו עסק בעריכה עמד חבר האירגון על המשמר, מוכן כל רגע ללחוץ על כפתור־אזהרה חשמלי. מידי ברונו היה החומר עושה דרכו לצירנקביץ, והוא שידרו לתעודתו. באמצע 1944 הושמע פעמיים בשבוע שידור „קול אושביץ" שהועתק ונמסר באזני העולם.

ברונו באום כותב בספרו:

„אנחנו ידענו בודאות, כי שומעים את קולנו, אך התחנה הלונדונית וכן העתונות העולמית לא מסרו את ידיעותינו. שוב עברו עלינו אכזבות. לא האמינו. באזני האנשים־בחוץ נשמעו הדו"חים שלנו כדמיוניים.

„ורק באמצע 1944, לאחר שהתקדמות הסובייטים והאנגלים הכריחה לפתוח בחזית שנייה, זכו השידורים שלנו לתשומת לב רבה. אנחנו חיברנו קריאה של שבויי מלחמה כלואים במחנות הריכוז הנאציים והיה לנו התענוג לקלוט במו־אזנינו את השידור הזה".

השידור של מחתרת אושביץ רכש לו את הזכות ההיסטורית של ראשון המזעיקים את העולם ומוסרים את פרטי הטראגדיה הגדולה. ממקור ראשון ומהימן ביותר נמסרו תיאורים, מלווים שמות ותאריכים. שום מקור גרמני לא יכול היה להכחיש את אמיתות הדברים. לא ידוע לי אם המקורות המערביים עשו שימוש מלא בחומר שהגיע לידיהם, לא ידוע לי אם נעשה מאמץ כן לבוא לעזרת הכלואים והנרצחים יום־יום. פרשה זאת מחכה עדיין לגילוי והבהרה; אך אינה מוטלת בספק הפעולה החשובה של האסירים עצמם, אשר מתוך לוע החיה מצאו דרך להשמיע את קריאת ס.או.ס.

המכשיר היה מוצנע במקום מבטחים שהיה מחוץ לכל חשד — בלוק הדמים 11. הפעולה הענפה של המחתרת שהכתה גלים בעולם עוררה זעם ורוגז בברלין. דיוק השידורים והתיאום המלא עם העובדות, סמיכות התאריכים שבין המתרחש במחנה, לבין השידורים — הוכיחו לנאצים, כי מקור השידורים הוא במחנה גופא. גדולי הנאצים בברלין יצאו מכליהם.

נשלחה ועדה מיוחדת של הגיסטאפו שחיסטה וחיפשה במחנה, ערכה מאסרים והגבירה את הבילוש. אך הכל לשוא. קול אושביץ המשיך בשידוריו עד יומו האחרון

של המחנה. בסמוך לפני הפינוי נפלו בידי המחתרת מיסמכים המוכיחים, שהנאצים מתכוונים לחסל את אסירי אושביץ. המיסמכים פורסמו מיד ומאושביץ יצאה קריאה נמרצת לבעלי הברית, שינקטו פעולה מידית להצלת שרידי האסירים. הידיעה נמסרה בהרחבה על ידי ראדיו לונדון ותחנות אחרות.

„על דברי האוּברשאַרפירר מוֹל, מנהל המשרפות, שומע למחרת היום כל העולם. את דבריו אמר במושב הנאצים שנועצו באיזו דרך אפשר להשמיד במהירות את האסירים. אוברשארפירר מוֹל הכריז, כי הדבר פשוט מאוד. הוא יסתפק לשם כך בכמה מטוסים.

„באגרת רשמית הזהירו שלטונות ארצות־הברית, בריטניה וברית־המועצות את הגרמנים מפני כל התוכניות לחיסול אסירי אושביץ".

סברא, כי הפעולה המהירה והתגובה החריפה הועילו במקרה זה. זממת הנאצים הוכשלה והם נאלצו לבצע את הפינוי בדרך שהותירה בחיים אחוז מסוים של האסירים.

בנוסף על השידורים נמצאה דרך לשמירת תעודות חשובות והוכחות־בכתב לפשע הנאצי. האסירים משכו את התעודות מן המשרדים ועל ידי אנשי־ביניים מקֶרב העובדים האזרחיים הועבר החומר לקראקוב. אחד האסירים האמיצים, דוד שמוּלבסקי — פעיל במחתרת בבירקנאו, חבר קבוצת „אושבינצ'ים" הידוע בכינוי „דוידק" — הצליח ביוני 1944 לצלם את זוועות הקרמטוריום במַצלמה שהוגנבה מן החוץ. הצילומים הגיעו החוצה והם קיימים בהעתקים רבים; אך „דוידק" עצמו איננו בחיים, כפי הנראה. בגנזים של הועדה המרכזית לחקר הפשעים הנאציים בפולין נמצא צרור צילומים שהיה טמון בשטח בירקנאו. הצילומים הוכנסו לצינור ברזל ונטמנו באדמה. את הצילומים האלה עשו אסירים בעלי מקצוע, בשביל חיילי ס.ס., ואחד הצלמים האלמונים האלה פיתח העתק נוסף, ארז אותו בצרור זעיר וגנזו בחירוף־נפש — בתקוה כי הצילומים יגיעו לידי מי שיחיה בימים טובים מאלה והם ישקפו טיפה מים הייסורים והמוות באושביץ.

בקראקוב הופיע עתון־במחתרת בשם: „הד אושביץ". את החומר היו מחברים במחנה, והופעתו הובטחה על ידי חוגי המחתרת הפולנית. הידיעות שפורסמו בהוצאה זו חיזקו את רגשי השנאה כלפי הגרמנים. פולין ראתה את אושביץ — בראש וראשונה כמחנה הפוגע בגופו של העם הפולני, וזוועות אושביץ נתפרשו כמהלומה על העם הפולני.

„אחריות־דמים ללא גבול, של קומנדאנט המחנה הס, באֵר ואחרים,

כלבי הדמים מהמחלקה הפוליטית — גרבנר, שורץ, בונגר ולכמן, שניתן היה להוכיח את מעשי הרצח שלהם על גופם של אסירים ללא־ספור, וביחוד פולנים — מצאו להם ביטוי בעתון זה. המחתרת הפולנית חרצה עליהם פסק־דין מוות ופירסמה אותו ב„הד אושביץ". הפעולות האלה עוררו חרדה עמוקה בקרב מפקדי ס.ס.".

פרק עשרים־וארבעה

הבריחה

הבריחה מן המחנה היתה כרוכה בקשיים וסכנות לאין ספור. רק מועטים בחרו בדרך זאת ורק יחידים הצליחו להתחמק מרשת הציד הנאצית ואף לחצות גבולות. המכשולים המזומנים למי שמנסה לנוס מאושביץ היו רבים מאוד, והסיכויים להצלחה מועטים ליאַש. כמה סימנים חיצוניים בולטים הסגירו את האסיר לשעבר לידי רודפים בחוץ. העדר שערות, המספר המקועקע על אמַת היד ומראה פנים כחוש ומפוחד זיהו את האסיר גם מחוץ לגדרות התיל. בתחום המחנה קיים היה מנגנון שמירה משוכלל. אחרי כל אדם שניסה מזלו בבריחה היו רודפים מאות ולפעמים אלפי אנשים, הנעזרים בכלבי גישוש, זרקורים וכלי רכב מהירים. האזור סביב המחנה ריק מאדם, ובמידה שנמצאת במרחק ניכר אוכלוסייה דלילה הרי היא זהירה ונזהרת מכל הקשור באֵימַת המחנה.

סתם אסיר שלאַ היו לו קשרים בתוך המחנה ולא יכול להשיג בגדים אזרחיים, תעודה גנובה — לא יכול לחלום אפילו על הצעד הראשון בדרך־הבריחה. האפשרויות האלה היו סתומות לחלוטין בפני הרוב המכריע של האסירים.

אך הקשיים שבפנים היו רק חלק של שאלת הבריחה. כל אסיר הנותן דעתו על בריחה חייב היה לשקול את צעדיו בחוץ. יהודים ידעו דעת היטב, כי אותם המכשולים שמנעו את בריחתם מן הגיטו או הטראנספורט שרירים וקיימים באושביץ במשנה תוקף. הסביבה היתה עוינת, ויהודי שלא היה מצויד בכתובת בטוחה של ידיד שאפשר לסמוך עליו בעת מבחן — מוטב שימשוך ידו מכל תוכניות הבריחה. הפולנים, הצ׳כים ואף הרוסים יכלו לסמוך על עורף טבעי אוהד מחוץ לתחומי המחנה. אבל במקרים של בריחת „האַרים״ היתה היד הנוקמת של הנאצים פוגעת בבני משפחתו של הבורח. לא פעם אחת בלבד היו נכלאים במחנה הוריו הזקנים של פולני שברח — אשר עוונם היחידי היתה מנוסת בנם מגן־העדן שבאושביץ. העונש הקולקטיבי — הנשק הנורא של הנאצים, המופעל בלי סייג, הגביר את הטרור. כל בריחה גררה רדיפות ונגישות נגד הקומנדו או הבלוק להם השתייך הנמלט.

ולמרות כל אלה נמצא מזמן לזמן אחד אמיץ שחרף כל הסכנות היה בורח מאושביץ. על פי רוב היה מוציא זמן רב להכשרת המנוסה, בוחר בתאריך נוח, מצטייד בכל הדרוש ומסתלק. בערב, לעת האַפל, ולפעמים עוד בשעות העבודה, היו

מרגישים בהעדרו. קול הצפירה הבכיינית היה מבשר את המאורע. האסירים ידעו, כי אותו יום יתמשך האפל שעות ארוכות ורוח הנאצים עכורה עליהם, והפורקן הנוח־להם היא ההתעללות באסירים. ובכל זאת היתה בימים אלה הרגשה טובה. כל האסירים ראו את עצמם שותפים בגורלו של הבורח. נמלט חלק ממכונת התופת. הנאציזם אינו כל־יכול. עוד עד שנמלט ישמיע זעקה בעולם. אך השמחה־לאיד לא נמשכה זמן רב, בדרך כלל. לאחר יום או יומיים היו הנאצים מחזירים את האסיר מוכה וכבול. על חזהו ועל גבו מתנוסס שלט גדול: „אני שוב כאן". מדוכא ורצוץ היה מועבר על פני שורות האסירים; פרצופי הנאצים קורנים בנקמתם; ואת לב האסירים מכרסם הספק: אין דרך לבריחה מן הגיהנום. אחר כך, למחרת היום, בא פסק־הדין הקטלני — מוות בתלייה.

עד שנת 1943 נמנו אך נסיונות ספורים של בריחה. בשנים 1943/44 רבו הבריחות, ובשלב האחרון לקיום המחנה געתה הצפירה כמעט יום־יום. והסיבות להתעוררות זו: החזית המתקרבת, פעולת הפארטיזאנים באזור המחנה וקוצר־הרוח הגובר לקראת שעת ההכרעה. מבין 400.000 אנשים שעברו את מחנה הריכוז אושביץ ברחו בסך הכל כמאה אסירים.

היו כמה נסיונות לבריחת קבוצות מאורגנות. בריחה אחת של קבוצת פולנים, קצינים ופקידים בכירים לשעבר, שבוצעה ביוני 1943, נסתיימה בכשלון. כולם הוחזרו למחנה ונתלו בפומבי. מסורת המחנה מספרת, כי בשנה הראשונה של אושביץ ברחו שבויי מלחמה סובייטיים. הרוב המכריע נורו בשעת המנוסה אבל עשרות נמלטו. ב־7 באפריל 1944 ברחו שני יהודים סלובאקים. הם הצליחו לעבור גבולות, להגיע לשווייץ ולפרסם את זוועת אושביץ.

ישעיהו אייגר, אסיר אושביץ לשעבר, מסר בזכרונותיו פרטים מאלפים על בורחים־יהודים מאושביץ. משום חשיבות הדברים נביאם כלשונם: *

„אני נזכר שמות של חלק מן האנשים שברחו מאושביץ־בירקנאו:
1. אדם קז'יז'נובסקי, ברח ב־1942, ב־1943 הובא בחזרה למחנה בשם בדוי, גורסקי, ושוב ברח. 2. מונדק, יהודי מקאטוביץ, ברח ב־1942 והיה אחר כך בהונגריה. 3. גצל, יהודי פולני שהתגורר בצרפת, נתפס בקרבת פאלאנקה. 4. משה ציטראן, יהודי פולני, נתפס על יד

* פרק־זכרונות, מאת י. אייגער. נדפס ב„פון לעצטן חורבן" (כתב־עת לתולדות תקופת השואה — בעריכת י. קאפלאן), מינכן.

פאלאנקה. 5. קובה, יהודי פולני, נתפס על יד פאלאנקה. 6. אייזנבך, יהודי סלובאקי, נתפס על יד פאלאנקה. 7. הניק יצקוביץ, יהודי פולני, חי כעת בצרפת. 8. ראזין, יהודי סלובאקי, היה אחר כך בסלובאקיה והונגריה. 9. צשק מארדאויץ, יהודי פולני, הוחזר לבירקנאו בשנת 1944; מתוך חשש שקלגסי היטלר עלולים להכירו שלחו אותו באותו לילה בחשאי עם טראנספורט לעומקה של גרמניה. 10. יוסף קאגר, יהודי פולני מקלץ, נתפס, גילה גבורה בשעה שהובא לגרדום, נתלה בפומבי. 11. ד"ר קובא, יהודי צרפתי. 12 חיים מושל, יהודי פולני מסוסנוביץ, אחר זמן שוב נתפס והוחזר לבירקנאו. הושמד בקרמטוריום. 13. ידידיה, יהודי פולני מסוסנוביץ. 14. יקותיאל, חי בגרמניה (בשעת כתיבת הדברים). 15. בנימין כמילניצקי מלודז, חי בגרמניה (בשעת כתיבת הדברים). 16. יוסל קאץ, חי באמריקה."

בכדי להתחקות־מקרוב על גורלו של יהודי שיצא בהצלחה את אושביץ והוצרך לפלס את דרכו בעיר פולנית — נביא את עדותה של מאריאנסקה, שמטעם המועצה לעזרת יהודים היתה עוסקת בסידור יהודים פליטי־חרב בקראקוב: *

„הבריחות הקיבוציות אורגנו על ידי אַדם (יוזף צירנקביץ) וחבריו. באחת הקבוצות נמצא האיש, שמעון זידוב, קומוניסט וארשאי, שלחם בשעתו בספרד, היה במחנה־מפונים בצרפת ושם נלכד בידי הנאצים ונשלח לאושביץ. מאושביץ ברח עם קבוצה של ארבעה אסירים נוספים, והודות לקשרי מחתרת נמסר לטיפולה של מועצת העזרה מקראקוב.

„לא היה קל לטפל בו. בַּשָׂקה אמרה זאת בלשון חד־משמעית: ‚כדי להנַכח במוצאו — לא צריך אפילו לפשוט לו את המכנסיים'. ואמנם — מראהו של שמעון היה תמצית הסימנים של הגזע השמי. כיון שהיה בַּרחָן בעל־חשיבות, החלו לעסוק בו מיד אירגוני מחתרת פולניים־סוציאליסטיים. אך היה זה „פאצינט" קשה מאוד. לא רק משום חיצוניותו, אלא גם משום התנהגותו. היה זה, אגב, אופייני לאנשים בעלי עבר קרבי וברחנים ממחנות ריכוז. נדמה היה להם שבאמת

* כתב־יד של מאריה הוכברג (עתונאית יהודית שפעלה בשטח ההצלה, תחת השם מאריאנסקה).

נמצאים בחופש. פשוט — לא די פחדו. שמעון סודר בתחילה בקראקוב, בדירה טובה מאוד, ריקה כל היום. הוא השתעמם, קרב לחלון, למרות שזה נאסר עליו בתוקף, ובסוף קשר איזה פלירט עם נערה שבבית ממול. יום אחד נמאסה עליו הישיבה בבדידות, נענה לקריאתה שמבעד לחלון והלך לבקרה. אינני יודעת, כמובן, את פרטי הפגישה הזאת, אך בשקה סיפרה שהדבר נודע ובעלי הדירה תבעו להוציאו מיד. שמעון המסכן, לאחר שנות המחנות נכסף מאוד לאשה ושכח על פרצופו ועל פגמים יהודיים אחרים.

„העבירו אותו מקראקוב לכפר שבסביבות וייליצ׳קה, אצל עסקנים סוציאליסטיים נתיקים. הם ודאי לא־ברצון אירחו יהודי וקומוניסט, אבל כך היתה הוראת המפלגה. אינני יודעת איזה תפקיד מילאו כאן הנשים, בכל אופן לא זמן רב נמשכה ישיבת שמעון בכפר זה. נדמה שלא הסכים לשבת במחבוא וניהל ויכוחים פוליטיים נלהבים. שוב היה צורך לחפש דירה. הפעם מסרו אותו לידי המועצה לעזרת היהודים. יום אחד הביא לי ולאַדק את תמונתו של שמעון לשם הכנת ה׳קֶנְקַרְטָה׳ (תעודת זהות), והודיע בקיצור, כי מחר אני חייבת לקבל את האיש מידי בשקה במקום מיועד ולהכין בשבילו דירה בטוחה. בקושי השגתי דחייה ליומיים שאוכל לפנות כה־וכה ולהשיג דירה. ולאַדק אמר לי בכנות: ‚אל תחשבי שהוא נראה במציאות כמו בצילום הזה. אַת חייבת להיות מוכנה לכך, שממבט ראשון אפשר להכיר בו שהוא יהודי׳. היתה זאת בימים ההם המלצה מצוינת! אז פניתי לאַניָה והיא סידרה הכל עם בעל־הבית שבדירתו נתחבאה אחותה. בלי קשר עם הסכנה שאיימה על היהודים המסתתרים בדירה הזאת — תבע בעל־הבית סכום של 2500 זלוטי לחודש; ולאחר שראה את שמעון העלה את המחיר באלף נוסף. היה זה מחיר דמיוני. בעד אנשים הנתונים לטיפול השוטף שלנו שילמנו עד 500 זלוטי לחודש, ולעתים, כשהכסף נתאחר להגיע — רק 300 זלוטי לחודש.

„לאחר יומיים קיבלתי את שמעון מידי בשקה, שהביאה אותו ברכבת מוייליצ׳קה. היתה זאת בחורה אמיצה, אך הפעם הזיעה־כהוגן מרוב פחד. היא טענה שמוטב לה להעביר מכונת־ירייה. הודתה כי שמעון התנהג מצוין. היה שָׁקֵט ובוטח, כאילו הגרמנים לא היו קיימים

כלל, לדידו, ואלו כל הפולנים הם ידידי היהודים. בשקה — לשם בטחון — הפכה אותו לנֵכֶה ועטפה את פניו, לרבות האף, בתחבושת. ברכבת סיפרה לסקרנים, שהיא מובילה אותו לניתוח העין בבית־חולים. אבל התחבושת עוררה תשומת לב מיוחדת. נכנסנו עם שמעון לשער הראשון שנזדמן בדרכנו והורדנו את התחבושת. נתגלו העיניים, האף והראש, שעוד לא צימח מחדש את שערו. החלטתי להעבירו דרך הויסלה בסירה. בדרך זאת נדירים היו משמרות המשטרה, ואנשים... אנשים היו בכל מקום. תחילה היה לי חשק רב לומר לו שלא ילך אתי אלא יצעד אחרי. אך פחדי עורר בי רגש בושה. לצדי הלך אדם שעשה את מסע ספרד, ניצל מן המחנות והתנהג כחייל, בלי צל של מורא. איך יכולתי להראות לו שאני אחוזה פחד.

„זה עבר בהצלחה. למדתי בימים האלה להאמין במזל הטוב של אדם. שמעון שימש הוכחה טובה ביותר, כי לא התעודות, ולא הפרצוף הכשר אינם עומדים לו לאדם כמו קורטוב של מזל. הוא ישב בדירתו של עושה תנורים ובשום מחיר שבעולם לא הסכים לתקוע את עצמו לתוך מחבוא מאחורי הארון. יום אחד נכנסו שוטרים — אחד פולני והשני גרמני. הפולני היה תמיד מסוכן יותר. הגרמנים לא הבחינו מיד בפרצוף היהודי. מצאו את שמעון עומד באמצע החדר, שרווליו מופשלים ובידו מטאטא. ברגע זה עשה בשביל טוסיה, בת־אחותה של אֲניה, צלליות נייר. גמר את מלאכתו והתכוון לטאטא את פיסות הנייר שהתפזרו על פני הרצפה. מי יודע אם לא המטאטא הוא שהצילו. הוא היה נראה בן־בית, ולא דרשו ממנו תעודות כלל. שאלו על איזה אורח, המתגורר, כפי שנמסר להם, באותו הבית. ופעם אחרת — בשכונה נערך חיפוש. הגרמנים הקיפו את כל הסביבה ושוטטו בבתים ודירות. עושה־התנורים שלנו, למרות הכסף שלקח משמעון, אמר לו ללכת לרחוב. שמעון לקח מעיל ומגבעת — והלך לטייל כל היום. הסתובב על הגבעות שבחופי הויסלה ואיש לא נטפל אליו, למרות העובדה ששוטרים שרצו בכל מקום. ובסוף, כבר לפנות ערב, הרגישו בו פועלים שעבדו בהוצאת חול מן הנהר. קראו לו ובלי שאלות מיותרות תקעו לידו את ואמרו לו לעבוד. איש לא יידע לעולם את שמות הפועלים הפולנים האלה ולא ירשום את שמותיהם לזכרון תודה

והוקרה. אבל, בעת שמאשימים בסיטונות את הפולנים בפשעים שביצעו ביהודים — מן הראוי גם לזכור את האנשים האלמונים האלה. שמעון עבד עד הערב ובינתיים נגמר החיפוש. אך לא אלה בלבד היו הדאגות מסביב לשמעון. הוא רצה בתוקף להצטרף לפארטיזאנים. לא היה יכול לשבת במקום מחבוא בידיעה ברורה שיבוא יום וילכדוהו כעכבר במלכודת, חסר ישע ומגן. הוא תבע שנמסור לידו אקדח. אך שום איש לא היה מוכן ליטול עליו אחריות לכך. וביחס לפארטיזאנקה עשיתי כמיטב יכולתי לשכנע את חברי, כי חוסר־הגיון הוא להושיב אדם מסוגו בכלוב סגור. אולם לפ.פ.ס. בסביבות קראקוב לא היתה שום תנועה פארטיזאנית, במובן הנכון של המלה. היו קיימות קבוצות לוחמות, אך הן היו מועטות ולא עסקו בשום פעולה קרבית של־ממש. קבוצות פארטיזאניות בסביבה, בעלות ערך מסוים, היו מסונפות לאַרמיה קריובה (א.ק.) — ולהכניס לשם יהודי בעל חיצוניות כשל שמעון אסור אפילו להעלות על הדעת. להפצרותי החוזרות־ונשנות מסר לי בסוף תיאודור „קשר" לתא הקומוניסטי בקראקוב. נפגשתי עם נציגו, פרופ. ויספיאנסקי. היה זה עסקן קומוניסטי ידוע מלפני המלחמה, שפעל באזור שלזיה. אדם ישיש וישר הליכות. הצעתי בפניו את בקשתו של שמעון במלים חמות וביקשתי להעבירו ליחידה פארטיזאנית. הרי היה זה קומוניסט בעל עבר מפלגתי וקרבי מפואר. השאלה הראשונה ששאל הפרופסור היתה: „איך הוא נראה?" השבתי בגלוי, כי בשום אופן אין להעלים שהוא יהודי. הוספתי, שבודאי אין זה מכריע בשעה שמדובר על פארטיזאנקה קומוניסטית. „דוקא כן מכריע," הודה הפרופסור. „אינם רוצים שם ביהודים, אבל אשתדל לשכנע את המקשר ואודיע לך את התשובה". נפגשתי עמו עוד שלוש פעמים — כדי לשמוע שאין להועיל. מסרתי על כל המשא ומתן לשמעון, לא חסכתי ממנו מלים קשות על חשבון חבריו למפלגה. במה הם נבדלו מקבוצות א.ק. או כוחות פאשיסטיים של NSZ? הוא אולי התקומם בנפשו, אך בפָנַי לימד זכות על מפלגתו והשמיע באזני שיעור אידיאולוגי. הוא ניסה להוכיח לי, כפי הנראה, שהצדק אִתם, אם אין הם רוצים לקבל יהודים לשורותיהם. „לא התרגשתי מדבריו. ניחא, שיישב כמו עכבר בחורו. והוא

ישב עד הסוף. בשלהי המלחמה נאלץ להחליף את המחבוא ושוב סידרה אותו אַניה באיזה חדר־אמבטיה ריק. סבל שם מאוד מקור. אך החשוב ביותר — הוא יצא בריא ושלם".

הסיפור הזה, שהבאנו אותו בשלימותו, מגלה לנו שמץ מן הקשיים שחיכו ליהודי בחוץ. והרי שמעון זה לא היה סתם אסיר שברח. הוא נשלח עם קבוצה של בורחים ביזמת המחתרת באושביץ; נמנה עם אותם הספורים שהוחלט להצילם — מתוך אַספקט פוליטי וציבורי. ולמרות כל אלה היה לא־אחת מופקר ונצרך ל„קורטוב המזל" כדי להשאר בחיים. מובן כי הקשיים שעמדו בפני אסיר־סתם החסר את „העורף" של שמעון — היו גדולים ללא שיעור.

פרק מיוחד תופסות הבריחות שביזמת המחתרת. במקרים שונים היתה המחתרת מדריכה את בריחת האסירים. לעתים היו אלה אסירים שנדרשו על ידי תנועת־ההתנגדות הפועלת בחוץ; והיו שנשלחו לשם יצירת קשרי־קבע בין המחתרת באושביץ לבין התנועה הפארטיזאנית או גורמים ציבוריים שונים במחתרת הפולנית.

לפעמים נמלטו אנשים שנמצאו ברשימה השחורה של המחלקה הפוליטית. בבריחות אלה נטלו הפולנים חלק מכריע. הללו הצטיינו בטכניקה מחושבת מאוד, והן עברו בדרך כלל ללא אבידות. הגרמנים היו מחפשים אחר הנמלטים, שלושה ימים רצופים, והיו מקיפים את השטח בשרשרת זקיפים רחבה. משנשמע קול האזעקה — מיד המשמרות שעל הגדרות נכנסים לפעולה; נוספה תגבורת של ס.ס., וגם על ראשי־הבלוקים והקאפואים לא היו פוסחים. כל הכוחות האלה היו עורכים סריקה בשטח, בודקים כל שיח ועץ.

אסיר הבורח וממשיך בדרכו היה אבוד: הגרמנים היו מגלים אותו — ואף במאמץ הגדול ביותר לא יכול היה, במשך שעות ספורות, להתקדם ולהתרחק מאזור הסכנה. לקושי הזה נמצא פתרון מחוכם. האסירים העובדים בשטח המרוחק, בקרבת תחנת הרכבת של אושביץ, חפרו מקומות מחבוא מוסתרים היטב. כל מועמד לבריחה היה יוצא עם הקומנדו העובדים בסביבה זו, ובשעת ההפסקה היה נמלט ונכנס למקום־הסתר באדמה. והיה נוטל עמו מזון וציוד לשלושה ימים. חברים, אנשי סוד, היו מַסוים את המקום מבחוץ. שום עקבות אי־אפשר היה לגלות, כיון שהסתובבו כאן אנשים רבים.

במחבוא המוסכם צריך היה האסיר הבורח, או חבורת הבורחים, לשבת שלושה ימים ולילות. רק בלילה הרביעי אפשר היה להגיח מן החור ולהתחיל להתקדם.

בלילה הזה היתה הדרך פנויה, כיון שהזקיפים כבר הורדו ממשמרותיהם. הבורח היה מגיע למקום המוסכם מחוץ לתחום המחנה, ושם המתין לו איש־הביניים.

באום מספר, כי באחד המקרים ברחו שלושה חברים־נאמנים מבירקנאו. שניים נורו ואחד נפצע, הסתתר ובלילה זחל והגיע למקום המחבוא בקרבת תחנת הרכבת. חברי האירגון הצליחו לטפל בו, לספק לו תרופות ומזון ששה שבועות. לאחר ששה שבועות הוא הבריא לגמרי, צבר כוח והסתלק.

בשביל להכשיר בריחה צריך היה לרכז תעודות, בגדים אזרחיים, כסף וגם נשק. האירגון היה מספק את הכל. אחדים מן הבורחים הצטרפו לתנועה הפארטיזאנית; אחרים הקדישו את פָּעלָם לעזרת חבריהם הכלואים באושביץ ונשארו קָשָׁרים ונאמני־המחתרת בחוץ. אחת הפעולות הנועזות ביותר בתולדות אושביץ, הפריצה למחנה בודי — בוצעה על ידי אסירי אושביץ שברחו מן המחנה וחזרו כדי לשחרר קומץ חברים.

אחד מנסיונות הבריחה ליווּ האסירים בחרדת התרגשות, והוא נחרת עמוק בלבם. היתה זאת הרפתקת הבריחה של מַאַליה. מאליה צִימָטְבּוים, צעירה יהודיה שנולדה בפולין ומיטב שנותיה עשתה בבלגיה, הגיעה עם טראנספורט לאושביץ ב־1942. חיצוניותה הנאה, התבונה והקסם האישי, ידיעת השפות בלטו גם במחנה. הפקחות של ס.ס., גסות ואכזריות, נטו חסד מיוחד למאליה. היא מילאה תפקידים אחראיים במנגנון הפנימי במחנה, ובסוף היתה יד־ימינו של מפקח העבודה מטעם ס.ס. הנאצים רחשו לה אמון בלתי מוגבל. מאליה היתה עוברת דרך־חירות את שער המחנה, יוצאת ונכנסת למשרדי הס.ס. ועם כל הצלחותיה אצל הנאצים היתה אהובה על כל האסירים. בניגוד לנערות רבות שתפיסת השרביט בילבלה את עשתונותיהן והן הפכו למכשיר דיכוי של הנאצים, היתה מאליה בעלת לב מבין ורגיש. בכל עת היתה נכונה לעזור, ועל מעשיה הנפלאים היו מספרים מפה לאוזן.

יום אחד, ביוני 1944, נתבשר המחנה כי מאליה ברחה בחברת ידידה הפולני, אָדק. הכל הכירו את מאליה, והתמיהה היתה כללית. פעם ראשונה שהעזה יהודיה לברוח מן התופת. הדבר נסך גבורה ועידוד בלב המוני הנשים היהודיות. לבריחתה שלה נוסף נופך של אגדה. מוליכי־שמועות במחנה סיפרו, כי לפני בריחתה ריכזה מאליה צרור תעודות חשובות, המוכיחות את מעשי הנאצים במחנה. אמרו, מאליה הציבה לעצמה משימה להגיע לחוץ־לארץ ולגלות את קלונם של הנאצים ברבים.

הבריחה הלהיבה את הכל, וביחוד שמחו היהודים. כשעברו ימים ושבוע ומאליה

לא נמצאה — שככו הרוחות, והמחנה חזר לענייני יום־יום, לשפע הגזירות והתלאות. באושביץ אי אפשר היה להגות זמן רב במאורע אחד, כל יום צפן בתוכו הפתעות מותחות עצבים.

היה ידוע שהנאצים רדפו אחרי מאליה בשצף־קצף, מאוד חרה להם הדבר, שבת־טיפוחם, היודעת סוד, הערימה עליהם והסתלקה. מיד ננקטו אמצעי חירום מיוחדים, והחשד נפל על קבוצה קטנה של האסירים המיוחסים, שאפשרויותיהם גדולות משל סתם אסירים, וידם היתה, כפי הנראה, במעל.

גם בעצם צורת הבריחה נתגלו אומץ־לב ולעג לנאצים. מאַליה ואַדק ברחו במדי הס.ס.. הם התחמקו אחד־אחד ביום או אחר הצהריים, בשעה שהביקורת ליד השער היתה רשלנית למדי ונאצים רבים יצאו לשם בילוי. מאליה ואדק, שניהם יכלו להתנועע דרך־חירות בתוך המחנה, אף הצליחו להשיג מדי ס.ס. וניירות מתאימים. השניים הצליחו לעבור את השער בלי תקלות ולהרחיק מן המחנה.

ולאחר שבועיים ימים, כשעָמְמו הרשמים העזים, ירדה כרעם הידיעה שמאליה ואדק נתפסו והובאו למחנה. הידיעה פעלה כפצצה. רבים ראו בה פרובוקאציה מצד הנאצים, המנסים לעכר את רוח האסירים בשמועות כוזבות ולמנוע בריחות נוספות.

אבל לאחר יומיים נתברר ללא צל ספק כי מאליה נמצאת באמת במחנה. עד היום לא ידוע איך הוסגרו השניים. לפי גירסה אחת הגיעו לעיר הגבול ביילסק ובנסותם לעבור לסלובאקיה נעצרו וזוהו. סברא אחרת אומרת, כי שניהם נשתהו זמן־מה בעיר קאטוביץ, או מילוביאָץ, וכאן העבירו אותם חיי־החופש על דעתם. יום אחד ביקרו בבית קפה גדול, ואותה שעה נזדמן לכאן נאצי מסגל אושביץ. הוא הכיר מיד את מאליה, יצא והזעיק תגבורת. מאליה וחברה נתפסו ונשלחו למחנה.

אבל לא מעצרם של השניים הוא העיקר. את לב האסירים והוקרתם קנתה מאַליה בעמידתה תחת הגרדום.

רעיה כגן, שראתה את מאליה ימים ספורים לפני ההוצאה להורג, מספרת:

„בצהריים כשערכנו את הטורים, ראינו את מאליה בפעם האחרונה. היא ניצבה בחלון הצריף הקטן (שם חיכו האסירים לחקירתם) והסתכלה בקבוצתנו. שוב ראיתי את עיניה ההוגות, המישירות־מבט, את מצחה היפה ואת דמותה השליוה. על אף הסכנה שבדבר (תמיד ישבו תורני ס.ס. בצריף הקטן), נמצא בפלוגתנו מי ששאל: „מה שלומך, מאליה?"

והיא השיבה בחיוך לועג: „תמיד אני חיה בנחת."

הנאצים התכוננו לתלייתה של מַאַליה כאל טקס חגיגי, שצריך לשמש דוגמה ואזהרה. הם רצו להראות בזה לרבים את אחרית גורל האמיצים, המעיזים להמלט מידיהם. אך היתה בדבר גם היד הנוקמת האישית של פַקחוֹת ס.ס. מאנדל וּדְרֶקסְלֶר. הפקחות הראשיות לא יכלו לסלוח לעצמן את „קלות הראש" ביחס למאליה ואת החיבה שהעתירו על בת־יהודים זו.

נערך אַפֶּל כללי, והאסירים הביטו בעיניים דומעות בכיוון הגרדום שניצב באמצע מגרש האפלים. ובתוך שתיקת המוות שנשתררה הופיעה מַאַליה מלווה חיילי ס.ס. כבר בצעדה לעבר הגרדום הרימה את קולה וצעקה, כי בחוץ למדה לדעת שמפלת הנאצים ממשמשת־ובאה. היא קראה לאסירים להיות אמיצים ולהחזיק מעמד. ניסו להפריע לדבריה, אך היא המשיכה חרף המכות.

לפני שהנאצים ענדו את עניבת החנק על צוארה ביקשה מַאַליה להסיר את הכבלים מידיה. הנאצים עשו את מבוקשה. בהרף־עין הוציאה מַאַליה סכין גילוח השמור בקיפולי בגדיה וחתכה את הווריד. הנאצים, רגוזים, בראותם שכל החזיון החינוכי עומד להתקלקל, ניסו להפריע לה. אך מַאַליה סטרה בידיים נוטפות דם על פרצופו של מפקד העבודה הנאצי רוברטס, וצעקה בקול אדירים „בֶּסטְיָה!" (חיות־טרף!).

הנאצים הובילוה לבית־החולים, ציוו להחזירה לאֵיתנה, כדי לענותה ולחזור מחדש על הצגת התלייה. מספרים, כי עובדות בית־החולים הגישו למַאַליה מנת רעל וקיצרו את יסוריה.

פרק עשרים־וחמישה

קבוצת המחתרת היהודית

תופת אושביץ, שנתאכזרה במיוחד לאסירים היהודים, לא יכלה למנוע את הקמת קבוצת המחתרת היהודית, שנשתלבה לאחר זמן בשורות האירגון הכללי. צעירים רבים, שרידי גיטאות ויוצאי תנועות נוער — שאפו לנקמה, למעשה אחרון של התגוננות. הגיעו אליהם הדים מן המרד בגיטו וארשה ומרידות אחרות ברחבי המדינה. אני זוכר את עיני היהודים הלוהטות בעוז ההחלטה, בשעה שסיפרתי באושביץ על המרד הגדול של גיטו וארשה.

תחילה נתלכדה חבורת צעירים מעיירות צ'יכַנוב ומְלאבָה. שרידי הגיטאות האלה הובאו לאושביץ בשנת 1942, וכאן גילו יכולת עמידה ומאמצים לשמור על כל נפש בתוכם. ונמצאו ביניהם חברים שלא אמרו די בעזרה הדדית בלבד וחיפשו דרך לפעולה מקיפה יותר. הם ריכזו גרעין אנשים הנכונים לכל והוגים במעשי התגוננות ונקמה. אחד מן החבורה הצליח להתקשר עם ברונו באום, ובאמצעותו נוצר קשר תמידי בין הקבוצה היהודית והמחתרת הכללית.

בספרו מדבר ברונו באום בהוקרה רבה על הקבוצה היהודית שנצטרפה למחתרת:

„קבוצה אחת מנתה כ־300 איש והורכבה בעיקר מיהודים פולנים וגם מיהודים יוצאי ארצות אחרות. הם היו מגויסים על ידי סיסמתנו: ‚לא לתת להם בלי קרב שיובילו אותנו לגאז'. פגעה בהם העובדה, שמעל לרבע מיליון יהודים הורעלו באושביץ ללא התנגדות. הם אמרו לנו, שהם רואים את עצמם שייכים לאחרוני יהודי אירופה, ואם אין בכוחם למנוע את המוות־בגאז — בשום פנים ואופן אינם מוכנים להכנע ללא התנגדות. אנחנו שילבנו את האנשים האלה בשורותינו והיה לנו אתם נסיון טוב ביותר במיבצעים ובמבחנים. ארבע נערות אמיצות שעל פעלן ומותן אני כותב במקום אחר נשתייכו לקבוצה הזאת."

במרוצת הזמן נסתעפה הקבוצה ומנתה מאות חברים במקומות עבודה שונים. היא יצרה קשר עם בירקנאו והיתה לה שלוחה גם במחנה זה. כמובן, בתנאי אושביץ אי־אפשר היה לקיים ויעודים או אסיפות בהשתתפות אנשים רבים. הפעולה כולה התנהלה על ידי חברים אחראיים לחוליות. נצטרפה קבוצה מצומצמת, מעין מיפקדה,

שריכזה בידיה את החוטים והדריכה את הפעולה בכללותה. הקבוצה היתה נפגשת כמעט מדי יום ביומו.

בין חברי המיפקדה חולקו התפקידים. מרדכי בילוביץ׳־הֶלֶלי היה הרַכָּז, הרוח־החיה של הקבוצה. מרדכי, יליד מלבה, הגיע עם הטראנספורט מצ׳יכנוב, היה הקשיש שבחבורה. היה חסר נסיון בפעולה ציבורית־פוליטית, ודוקא במחנה ניעורו בו כוח ויכולת לנהוג בחבריו. מרדכי קירב אליו אנשים צעירים וידע להפיח בהם רצון חיים ולחימה. בשעות מבחן חמורות גילה קור־רוח ובטחון. כל ימי שהותנו במחנה חי בו ניצוץ של תקוה, ובתקופה האחרונה לפני השיחרור האמין שגָדֵל הסיכוי לשיחרורנו. השני בקבוצה המצומצמת היה אריה (לייבק) בראון. לייבק, יליד ריפין, חניך תנועת השומר־הצעיר, היה בין מייסדי הקבוצה וייצג אותנו בגוף הצבאי שהוקם על ידי המחתרת הכללית. הוא היה האיש הראשון מן המחתרת היהודית עמו נפגשתי במחנה. נשלחתי מבונה למחנה אושביץ, לבלוק 9. בפעם האין־ספור נטלתי פרידה מן העולם הזה והתכוננתי ללכת בדרך כל יהודי אושביץ. במקרה פגשתי איש פולני, שגילה בי עניין. והוא בא אלי למחרת היום והודיע כי הביא אורח, אדם שרוצה לשוחח עמי.

עמד לפני אדם צעיר, טרזן לפי תנאי המחנה. חליפת הפסים שלו היתה עשויה לפי גיזרתו והמכנסיים מגוהצים. פנים רגילות, אף יהודי טיפוסי ועיניים שחורות, ערניות מאוד. השתוממתי, מה היהודי „הפרומיננטי" מחפש אצלי כאן, שאין איש מכיר אותי ואין ערך לחיי. הוא הביט בי, עֵרימת עצמות שהיתה מוטלת על מזרון דל. כשנודע לו שאני יליד וארשה והייתי בגיטו בימי המרד, שאל במפתיע: „האם היית אי־פעם חבר תנועת־נוער?" הסתכלתי בו ובחנתי את פניו. אין ספק שדיבר מתוך כנות; ומלבד זה הייתי אדיש לכל והשלמתי עם גורלי. עניתי: „כן, הייתי חבר השומר־הצעיר". לייבק קפץ בשמחה. „באמת אתה חבר קן וארשה, גם אני איש תנועה". העלינו זכרונות, וברגע מסוים שאל אותי לייבק, כיצד היו נכנסים לחדרה של טוסיה אלטמן בגיטו. זכרתי היטב את חדרה בוארשה. החדר נגע בקיר הפרוזדור, וכל הבא צריך היה להקיש על הקיר שלוש פעמים. אמרתי זאת ללייבק. הוא ביקר בעת המלחמה בוארשה והכיר את הסימן שפתח את דלת חדרה של טוסיה. לא היה גבול לשִמחתו. כך התחילה הידידות שהתמידה בתנאי המחנה, עד שנפרדו הדרכים ולא ראיתיו עוד.

לייבק היה טכנאי־שיניים, ובזכות מקצועו, שבעקיפין יש לו נגיעה לרפואה, הפך לחובש בבלוק החולים באושביץ. הוא הפליאני תמיד באופטימיות שלו. רגזתי

על כך לא פעם, הדריכו את „מנוחתי" דוקא האמונה והשלוה שלו ברגעים קריטיים ביותר. במשך הזמן נסתבר לי, שלייבק יודע להיות רציני, ומצב־הרוח הטוב מכסה לעתים על יסורי נפש נוראים. שמחת החיים שלו שנשתמרה במחנה הדביקה רבים. הוא ידע להשמיע סיפור, בדיחה, או את החדשות האחרונות מכל חזיתות אירופה. במחנה הכירו אותו הכל, יהודים ולא־יהודים. בפולנית משובשת שלו ובגרמנית היידישאית הפליא לעשות בשעת הצורך. לא ידע ליאות בפעולות העזרה. כל הימים במחנה היה עמוס דאגות הזולת. היה מתרוצץ ונפגש עם אנשים, „מגייס מתחת לאדמה" אוכל ותרופות, שולח מכתבים וחבילות. הוא־עצמו היה כמין מוסד באושביץ. ראינו בו בר־מזל, המצליח בכל. היה מקפיד על לבושו ונקיונו, ולדבריו היתה זו סגולה יפה לקשריו הענפים. לייבק היה אחת הדמויות הערות ביותר בנוף המחנה. בתוך המחתרת היה דרוך תמיד ומוכן למעשים. אחרי הפינוי נתגלגל למחנה אבנזה בקרבת מַאוטהאַוזן. המחנה הזה עשה שַמות בשרידי אושביץ שהגיעו אליו, אך ללייבק שיחק המזל גם כאן. הוא הסתדר איך־שהוא, וכרגיל היה מלא־כרימון דאגות לעמיתיו. לאַבנזה נקלע גם ד"ר מוסקוביצ'י, ידידי שלי ושל בראון. מוסקוביצ'י לא ניחן בזריזותו של בראון, והוא הוכנס לבלוק רצחני, שבראשו עמד פושע־אנטישמי. לייבק חיפש דרך להציל את מוסקוביצ'י. האפשרות היחידה היתה — להעבירו לבלוק אחר ולקומנדו אחר. באַבנזה לא עמדו לו הקשרים שהושגו בשעתו באושביץ, והיה צורך בשוחד. ממקור הידוע אך לו השיג לייבק כמות גדולה של סיגריות ומסרן לאיש שהבטיח לסדר את ההעברה. אותו לילה נערך חיפוש והסיגריות נמצאו במיטתו של האדם הקשור עם בראון. אחרי שהומטרו עליו מכות, גילה האיש שאת הסיגריות קיבל מלייבק. באמצע הלילה באו הבריונים והוציאוהו ממיטתו, היכו אותו באכזריות ורצו להוציא מפיו מה מקור הסיגריות. בראון לא גילה דבר, ולמחרת היום לא נמצא עוד בחיים. היה זה בחודש האחרון לפני סוף המלחמה.

החבר השלישי בקבוצה היה משה קולקה, צעיר מצ'יכנוב שעבד במכבסה החדשה במחנה. כאן עבד גם ברונו באום, ומשה הצליח להתקרב אליו ולמסור לו בשעת כושר על קיום הקבוצה המחתרתית היהודית, שעז רצונה לפעול בשיתוף עם המחתרת הכללית. באופן זה — באמצעות משה — נרקם החוט, ובמשך הזמן היה קולקה המקשר הקבוע בינינו ובין מיפקדת המחתרת. צעיר אחר מצ'יכנוב, נוח זבלודוביץ', שפעל במחתרת בעת היותו בגיטו, היה אחראי לקשרים עם בירקנאו. הודות לעבודתו היה נוח מזדמן לפעמים למחנה הגברים והנשים בבירקנאו. באמצעותו

הוקמה השלוחה בבירקנאו ונוצר מגע של־קבע ביניינו לבין חברינו במחנות אלה. יהודה לאופר, צעיר מסלובאקיה, מנתיקי היהודים במחנות הריכוז, ואני היינו אחראיים לקומנדו הגדול „אוניון". ב„אוניון" עבדו כאלף יהודים ביום ובלילה, ומחמת חשיבותו של מקום עבודה זה אורגן כאן תא גדול וחזק.

בסיוע המחתרת הכללית וביזמת חברינו אורגנה מגבית לחם. את הלחם שקיבצנו חילקנו בעיקר בין נשי „אוניון". מצב הנשים היה תמיד גרוע ממצב הגברים. בנוסף על הלחם מצאנו דרך להשיג אילה לבנים ובגדים, ולייבק בראון הצליח תמיד להשיג תרופות לנצרכים.

מדי שבוע היינו מפיצים את הסקירה הפוליטית, שנמסרה לנו מפי האחראיים במיפקדת המחתרת. לא הסתפקנו בידיעות השוטפות, וכמה פעמים חיברנו כרוזים בכתב, בשפות יידיש ופולנית. הם הופצו בכמה טפסים באושביץ 1, והודות לנוח הגיעו גם למחנות בירקנאו.

החברים המרכזיים והכוח העיקרי של הקבוצה היו באושביץ 1. כאן הגענו למעמד ניכר. סימן ברור לגודל משקלנו היה במינוי שלושה מחברינו, ביניהם גם מרדכי הללי, לעמדות שרַייבָּרים (פוקדים) בבלוקים. שרייבר היה ממלא מקום של ראש־הבלוק, וחברינו היו היהודים הראשונים בתפקידים אלה. העמדות האלה הושגו ביזמת המחתרת ולפי תביעתה. השרייברים היו בעלי סמכויות גדולות, ובידיהם היתה מרוכזת הכרטיסייה, המשקפת את תנועת האסירים מבלוק לבלוק. השרייברים יכלו, בשעת צורך, להכניס שינויים בכרטיסי האנשים, לחַפות על מישהו ולהעביר ידיעות ממקום למקום. השרייברים של המחתרת מונו בבת־אחת בשורה של בלוקים ונמסר להם תפקיד רציני במערכת ההכנות להתקוממות הכללית. אחד החברים, אסיר ממוצא צ'כי, פרופסור הַרְפַּד, קומוניסט ותיק ומנוסה בעבודת מחתרת, היה אחראי לרשת השרייברים. השרייברים שלנו הוכיחו, כי בעלי תפקידים מסוימים מקרב חברינו במחנה עשויים לעזור ולהקל. מרדכי ושני חברינו, צעירים מקראקוב שהגיעו עם הטראנספורט מפלאשוב, היו בתפקידיהם שליחי המחתרת.

בהכנות להתקוממות שולב באופן פעיל קומנדו של מכבי־אש. קומנדו זה היה מצויד בחומרים רבי־ערך, וניתנה לו אפשרות לנוע בין המחנות. מיפקדת המחתרת מסרה לנו, כי שלושה מבין חברינו יצורפו לקומנדו זה, שעד כה היה חסום בפני יהודים. יהודה לאופר, מייזלס וסימון הוכנסו מטעמנו למכבי־אש.

פרק עשרים־וששה

תוכנית התקוממות כללית

במשך הזמן קרמה עור וגידים התוכנית הכללית למרד אסירי אושביץ. החזית המזרחית נשברה, והצבא האדום הלך מנצחון לנצחון. ברגשות מעורבים עקבו האסירים אחרי זירת הקרבות. על השמחה וניצוצות התקוה האפילה החרדה, שמא עוד ינסו הנאצים להשמיד את אחרוני העדים לרצח. ביחוד היה יסוד להניח, כי הנאצים ירצו בכל תנאי לסיים את מלאכת ההריגה ביהודים הנותרים. האירגון נתן דעתו על הסכנות ועל הסיכויים. המוצא היחידי בשעת הסכנה היה רק במיבצע ענקי, שינתץ את חומות המחנה ויבקיע דרך אל העולם החופשי. ההצעה חדלה להיות חלום כָּמוֹס בעת שבהרי הקארפאטים נתבססו פְּלַגות פארטיזאנים. בין הקבוצות הפארטיזאניות היו גם יחידות מזוינות וממושמעות היטב, כפופות לפיקוד הצבאי הסובייטי.

בתוך המחנה, ליד מיפקדת המחתרת, הוקם גוף צבאי מצומצם האחראי להכנות הצבאיות. כאן נמצאו אנשים בעלי עבר ונסיון צבאי: האוסטרי היינץ דירמאייר והקומוניסט הפולני ברנארד שְׁבִירְשְׁצִ׳ינה. מִטעמֵנו עסק בהכנות אלה לייבק בראון.

התוכנית כולה עובדה בשיתוף הדוק עם אסירי בירקנאו, בודי ומחנות אחרים. בשלב הראשון טיפלה המיפקדה בריכוז נשק. בדרכים שונות נאספו קצת כלים, בעיקר אקדחים. מבחוץ הגיעה כמות גדולה (20 ק״ג) של חומר נפץ שהוגנבה למחנה. הוחל בנסיונות להתקנת פצצות מחומר הנפץ שהוצא מבית־החרושת „אוניון״.

לחוליות השונות כבר נמסרו המשימות הראשונות כשלבי ההכשרה לתוכנית ההתקוממות. בקוים כלליים נצטיירה התוכנית כך: ביום א׳ אחר הצהריים צריכים היו לפתוח במרד מפינות שונות בבת־אחת. קבוצת אסירים מזוינת תפרוץ לבתי המגורים של הס.ס. על חברים אחרים הוטל לפוצץ את בנייני מיפקדת המחנה והשמירה. תוך כדי זה צריכים אסירים אחרים להשתלט על מחסן הנשק שבמחנה.

הוכנו מספריים גדולות כבדות לפריצת הגדר. חוליות שנקבעו מראש עמדו לפתוח את גדרות התיל בכמה קטעים ולאפשר להמון האסירים לפרוץ מן המחנה. כל הפעולה תקבל סיוע מאת הפארטיזאנים מבחוץ. ההתקוממות הפנימית הוצרכה להשתלב בהתקפת כוחות מבחוץ. אחרי השתלטות על המחנה צריכים היו אלפי אסירים לעלות על כלי רכב ולהמלט מהר בכיוון ההרים. הנקודה האחרונה נראית לי כחלשה ביותר בכל התוכנית. קשה לתאר כיצד יכלו כוחות המחתרת לרכז כה

הרבה כלי־רכב מתאימים שיספיקו לבצע בסדר ובמהירות הובלת עשרות אלפי אנשים.

ישעיהו אייגר, שלפי עדותו היה פעיל במחתרת בבירקנאו, מוסר פרטים מן הידוע לו על תוכנית ההתקוממות:

„1. התוכנית צריכה היתה לצאת לפועל בשבת, בשעה ארבע אחר הצהריים. אותה שעה מתרכזים אנשי ס.ס. רבים במיפקדה כדי לקבל את רשיונות היציאה ליום א'.

„2. מתחת למיפקדה צריך היה להניח חומר נפץ בכמות גדולה לשם הריסת הבניין. להנחת חומר הנפץ נקבע החבר אלברט, שעבד במחנה בתור חשמלאי. מתפקידו היה גם להתקין את הצפירה, שהיתה מורכבת על גג המיפקדה. מן הצפירה נמשך חוט לתוך האדמה. אלברט צריך היה לחפור ולגלות את החוט, ובשעת החלפת החוט המקולקל־כביכול, להכניס לתוך האדמה קופסה עם חומר נפץ. את הפתיל היה צריך להעביר לסדנת החשמלאים, שנמצאה במרחק כמה מטרים מן הבניין.

„3. בכל המחנות וגם בקרמַטוריום צריכים היו ‚נאמנים' שנקבעו על ידנו לנהל את הפעולה במקומות, ומיד אחרי התפוצצות המיפקדה — להצית את הקופסות המונחות מתחת למשרפות ובלוקפירר־שְׁטוּבָּה.

„4. תוך המהומה הגדולה הוצרכו לחתוך את החוטים ולהפנות את האסירים בכיוון מוסכם, מקום שיחכו להם הרבה פארטיזאנים מז'ביז'ין.

„5. הקומנדו ‚צַלַגֶה־בֶּטְרִיב', שמנה 1.300 אנשים (עסק בפירוק מטוסים מופלים ובשיפוץ נשק מקולקל) היה רובו־ככולו מאנ"ש. אחרי האזעקה צריכים היו ליטול את הנשק ביד ולהיות נכונים להתגונן בכוח. היו ביניהם רבים שבויי־מלחמה רוסיים, שידעו להשתמש בנשק".

התוכניות המפורטות להתקוממות הכללית של אסירי אושביץ נשלחו לקראקוב, לשם תיאום עם המחתרת בחוץ. הובטח לנו, שאחרי בדיקת התוכניות תינתן התשובה בדבר חלקה של המחתרת הפולנית בחוץ בביצוע הפעולה.

בין הפולנים נפוצה הסברא, שאסירי אושביץ המשוחררים יוכלו להצית את אש המרי בכל אזור קראקוב ושלזיה עילית. בקראקוב צולמו התוכניות, ואחד

ההעתקים נשלח בחזרה למחנה. הוא נמסר לידי עובד אזרחי נאמן, שעבד בקביעות במחיצתם של האסירים. איש זה שימש פעמים רבות קשר בין המחנה לבין המחתרת בקראקוב. לרוע המזל נתפס האיש בדרכו למחנה, ובשעת החיפוש נמצאו אצלו התוכניות המפורטות של ההתקוממות. הוא הובא לאושביץ 1. המחלקה הפוליטית ניסתה בדרכים הבדוקות בידה להוציא מפיו הודעות על המחתרת במחנה. הוא עבר את כור העינויים של המחלקה הפוליטית באושביץ ולא גילה דבר.

לאירגון המחתרת הגיעו ימי חרדה. בידי הנאצים נמצאה הוכחה עובדתית לקיום מחתרת ענפה שתיכננה פעולה נועזת. האיש שנפל לידיהם יכול להוליכם ללב האירגון ולפגוע בפעילים הבכירים והאחראיים. וגרוע מכל — תוכנית שהושקעו בה כוחות רבים והיא מחוז התקוות — אבדה ואיננה.

הנאצים נקטו אמצעי חירום מידיים, כדי לשתק את כוח ההתנגדות של האסירים. בראש וראשונה הוגברה השמירה והוחדרו סוכנים חדשים לבין שורות הכלואים במחנה; במקומות העבודה בוצעו חיפושי־בזק רבים בבגדי האסירים וחפציהם. כל אלה לא הוסיפו הרבה, והנאצים המשיכו לגשש כסומא בארובה.

לבסוף חזרו הנאצים לשיטות הבדוקות של עונשים קולקטיביים, כשהעיקר איננו חיפוש האשם או החשוד, אלא הריסה טוטאלית ונקם טוטאלי. הוחל בהוצאת כל האסירים הפולניים ממחנה אושביץ; ואחריהם המשיכו להוציא אסירים בני לאומים אחרים — מחוץ ליהודים. מלבד הטעם של סכנת המחתרת, שעל קיומה ופעולתה המסועפת כבר ידעו הנאצים, הם ראו הכרח לסלק מכאן את האֶלמנט הפולני, בעת שהאזור — הפולני בעיקרו — עמד ליהפך לחזית המלחמה. שבוע־שבוע היו טראנספורטים של פולנים יוצאים מערבה, ללב גרמניה. לא־ברצון היו האסירים הפולנים עוזבים את אושביץ. רובם השיגו להם מקומות עבודה, תוספת מזון וקשרו קשרים עם חברים. אושביץ נמצאת בתוך פולין, והיציאה אל הלא־נודע היתה תמיד זרועה סכנות. אך הנאצים לא התחשבו עם רצונות האסירים. הפינוי השיטתי של הפולנים נמשך, ובמקומם הוכנסו למחנה יהודים.

פינוי הפולנים פגע קשה במחתרת אושביץ. בין המפונים היו רבים מנאמני המחתרת. הקשרים שובשו ונותקו. „נאמנים" שיצרו מגע עם עובדים אזרחיים נעלמו ולא ניתן היה להחליפם. נוצר מצב של אי־בטחון. שום איש מן הפעילים במחתרת לא ידע, אם לא יגיע תורו מחר לצאת עם הטראנספורט. הבניין שהוקם ברוב עמל נפגע והחל מתפורר. הפעולה הסדירה של המחתרת שותקה במידה רבה, והתוכנית להתקוממות נגנזה ובטלה.

פרק עשרים־ושבעה

מרד הזונדרקומנדו

בזמן שההכנות הכלליות להתקוממות היו בעיצומן הוטל על הקבוצה היהודית להביא כמויות חומר נפץ מבית־החרושת „אוניון", לשם ניסוי בייצוּר פצצות במחנה. יהודה לאופר ואני היינו אחראיים למשימה. הנחנו מראש, כי הוצאת חומר־נפץ מבין כתלי בית החרושת תיתקל בקשיים מרובים, והנה נתברר שהמכשולים הם למעלה מהמשוער. כל מאמצינו היו לשוא. רק קבוצה קטנה של בחורות, שעבדה במחלקת חומרי־הנפץ, הועסקה במקום שבוצע גמר הכנתו של הנֶפֶץ. הבחורות היהודיות שעבדו כאן היו נתונות להשגחה חמורה, עקבו אחר כל צעדיהן ונאסר עליהן לבוא במגע עם אסירים אחרים, וביחוד גברים. בכל המחלקות האחרות נוצלה שעת ההפסקה לפגישות־חטף, ולרוב העלימו גם הנאצים עין ואוזן משיחות אלה. אבל המחלקה לחומרי נפץ — שַאני. כל הנסיונות מצדנו להתקרב למחלקה, לפתוח בשיחה, לחדור פנימה באמתלה כלשהי — לא עלו יפה. עד־מהרה סיכמנו לעצמנו, שרק באמצעות הנשים העובדות במפעל נוכל להשיג את מבוקשנו. עד כה לא היו לנו קשרים נאמנים עם נשים העובדות במפעל, ולא הכרנו נשים שיכולנו לבטוח בהן בעניין שהוא כה חשאי ורב סכנה. לאחר שורת התיעצויות נשלח נוח לבירקנאו, וכאן, בסיוע החברות שלנו במחנה הנשים, הוצרך למצוא מגע עם העובדות במחלקת חומרי־הנפץ. היתה לנו חברה אחראית ובעלת יזמה בבירקנאו, היא רוּזָ'ה רוֹבּוֹטָה. רוז'ה הבטיחה עזרתה. לא יצאו ימים רבים ופעלה נשא פרי. כמה מעובדות המחלקה הסכימו למסור כמויות קטנות של חומר. חברה אחרת, הדסה, עובדת ב„אוניון" נקבעה כמקשרת, ובשעת כושר היתה נוטלת את הצרור הקטן במקום המוסכם ומביאה אותו בשעת ההפסקה אלי או אל יהודה.

אחד מחברינו, נפח לפי מקצועו, הכין לנו בי־אוכל שתחתיתו כפולה. שמרנו שהכלי יכיל תמיד קצת תה או שיירי מרק, ולבין שתי התחתיות היינו דוחסים את החומר, הצרור בנייר. אסירים רבים היו מצוידים בכלים ממין זה ושמרו בו חלק מן המרק לשעות הערב. הכלי לא היה מעורר תשומת לב. בשעת החיפוש היו הנאצים אך מציצים לתוכו, בלי לנגוע בו. לאחר שהיינו מגיעים בערב למחנה נמסר החומר לאחר מחברינו, ובאמצעותו הועבר למחסן האירגון.

היו בפעולה הזאת גם שעות סכנה ומתח. אני זוכר שבאחד הימים עמדנו לצאת, אחרי עריכת השורות, בדרך מן העבודה למחנה. עמדתי כרגיל על יד יהודה. לפתע

החלו הנאצים בחיפוש. את החיפושים ממין זה היו עורכים ביסודיות. הנאצי היה ממשמש בכפו את הבגדים ובודק כל דבר בולט. ברגע שהתחיל החיפוש לחש לי יהודה על אוזני, שאת החומר לא הספיק הפעם להטמין בתוך בי־האוכל, והוא מחזיקו בתוך חפיסת סיגריות השמורה על בטנו. משמע — אָבוד. מסביבנו — עיניים בולשות של נאצים. אסור היה לעשות תנועה בלתי זהירה. לא היה כמעט ספק שהנאצי יחוש בחפיסה שמאחורי הבגדים. היה מתגלה החומר — היינו ממיטים אסון על עצמנו, ואולי גם על רבים אחרים...

עמדתי חיוור, ורעד עבר את גופי. הנאצי שערך אצלי את החיפוש חש באי־השקט שלי והתעקש לגלות את הסיבה על גופי. רגע ארוך ללא תוצאות. הדבר הזה הצילנו. אחרי בא תורו של יהודה, ומראהו לא עורר, כנראה, את תשומת לבו של הנאצי; לאחר שנתייגע בחיפוש חסַר התוצאות אצלי, בדק אצל יהודה רק את כיסי המכנסיים — ומיד עבר אל האסיר הקרוב בשורה. מאז למדנו לקח ונזהרנו יותר בהעברת החומר.

בעת ובעונה אחת עם העברת כמויות זעירות של חומר־נפץ למחנה אושביץ 1 נשלח חומר גם למחנה בירקנאו. את העברת החומר יזמה רוז'ה רובוטה, ובאמצעותה מצא החומר את דרכו לתא המחתרת בזונדרקומנדו. בסיוע כמה אסירים, מומחים לדבר, הורכבו פצצות מתוצרת עצמית ונמסרו לרשות הזונדר.

ישעיהו אייגר מספר ברשימתו:

„כמה חברים מתנועתנו יכלו, הודות לעבודתם, להתנועע חופשית ולהגיע לחלקים שונים של המחנה (גאָדל זילבער, דוב). הם היו באים תכופות למחנה הנשים ובתיווכם קשרנו מגע עם קבוצת בחורות שעבדו בבית־חרושת לזיון „אוניון". את חומר הנפץ היינו מוסרים מדי יום לטכנאי הרוסי בשם בורודין. בורודין היה מכניס את החומר, ביחד עם חומרים כימיים אחרים שהיינו מספקים לו, לתוך קופסות־פח של שימורים, הקופסות המוכנות חולקו אחר כך במקומות השונים."

נוח חזר מאחד הביקורים השוטפים בבירקנאו ומסר לנו, כי הזונדר מתכוון למרוד — בלי להתחשב עם תיכנון ההתקוממות הכללית. בימים ההם הופסקה השמדת יהודי הונגריה, ואנשי הזונדר הכינו עצמם יום־יום לנסיון שיעשו הנאצים להורגם. עובדי הזונדר לא השלו את נפשם, והיו להם הוכחות ברורות שגורלם תלוי על בלימה, ובמשך ימים ספורים ייחרץ הכל. הם היו מאורגנים והחליטו לפעול.

ללא שהות רבה העברנו את הידיעה למיפקדת האירגון. אנשי האירגון תבעו

תיאום בפעולה וטענו שכל התפרצות בטרם זמנה עלולה לסכן את סיכויי ההתקוממות הכללית ואף להמיט שואה על האירגון עצמו. נתבקשנו להתקשר עם הזונדר ולהפציר בהם שיחכו עד הינתן האות.

לאחר שהושלמה „אקציון הס" הוצאו כ־160 איש מן הזונדר ונשלחו לטראנס־פורט. היתה זאת הפעם הראשונה שאנשי זונדר לא חוסלו לאלתר משכילו את עבודתם, אלא הועברו בדרך רגילה למחנה אחר. דבר זה יכול היה לשמש פתח־תקוה לזונדר, שמנה בעת ההיא קרוב לאלף אסירים. עד־מהרה נתברר ש„הטראנספורט" היה רק מעשה־רמיה נוסף של הנאצים. האנשים המיועדים למשלוח הורעלו במקום מרוחק מן המחנה. האירגון דאג לכך שהידיעה על גורל אסירי הזונדר תגיע לחבריהם שנותרו בבירקנאו. היא חיזקה את הזונדר בהחלטתו שלא לחכות, כי אם למרוד בשעת הסכנה שתבוא. אנשים אלה התכוננו למרד חודשים רבים. לרשותם עמדו אקדחים אחדים, תת־מקלע ופצצות שהוכנו מן החומר שהובא מ„אוניון".

לצערנו, אין בידנו פרטים מהימנים על ההכנות ושמות האחראיים במרד הזונדר. אייגר מוסר את שמותיהם של יעקל האנדלסמן ויוסף וואַרשאווסקי כמכיני ומחוללי המרד; ברשימה אחרת נמסר שהמרד הוכן ובוצע על ידי יהודים יווניים, קצינים לשעבר בצבא היווני (סברא שאינה מתקבלת על הדעת); בפרסומים אחרים אנו נתקלים בשמות ופרטים אחרים. לפי שלא נותר, כנראה, איש מן הפעילים במרד — קשה לקבוע בודאות את הרכב המתקוממים, שמות האחראיים וצירוף המאורעות בשעת ההתקוממות עצמה.

ביום שפשטה הידיעה על טראנספורט שני שיורכב מאנשי הזונדר — פרץ המרד. הוא הקיף במשך דקות ספורות כשש מאות איש מבין עובדי הזונדר. הקרמטוריום מס. 2 נשרף ופוצץ כליל. הקאפו הגרמני הידוע באכזריותו הושלך חיים לתוך הכבשן. ובקרב פנים אל פנים נהרגו ארבעה אנשי ס.ס. ונפצעו רבים. שטח המשרפות הפך למערכה. האסירים פרצו את הגדר ומאות נתפזרו בסביבה. קמה בהלה בין הנאצים. אלפיים קלגסים הוזעקו והוכרז מצב־הכן במחנה. הנאצים קראו את האסירים היהודיים בבירקנאו לאֶפל. הם התרוצצו כעכברים בבוא הסערה. נמוגו הבטחון העצמי וגאוַת הנאצים. נתברר שאומץ־לבם עמד להם בעיקר בשעות הרצח.

אסירי בירקנאו ומחנות אחרים לא באו לעזרת האסירים המתקוממים. גורל המורדים נחרץ מראש. אך יום המרד של הזונדרקומנדו היה לסמל של נקמה ועידוד לאסירים. במקום ששימש במשך שנים גיא ההריגה למיליוני קרבנות נפלו — מידי

האסירים — הנאצים הראשונים באושביץ. והיו אלה יהודים שנלחמו. במחנה הענקי, שמנה רבבות אסירים כלואים, פרץ קומץ יהודים את אוירת הכניעה וההשלמה עם הגורל. התקוממות הזונדר הוכיחה לאסירים, בני אומות אירופה, כי היהודים יודעים ללחום על חייהם.

הנאצים הרגו כל איש־זונדר שנפל לידיהם. נקמתם הפראית לא ידעה גבול. רק מועטים שהסתתרו בחורים ויצאו לאחר יום, כששכך במידת־מה זעם הנאצים, נשמרו לשעה; הנאצים פתחו בחקירה, והנותרים בחיים היו דרושים להם לגילוי הקשר.

כעבור שבועיים העלתה החקירה הנאצית כי חומר הנפץ, שהיה בידי המורדים, הוצא ממחסני „אוניון". סוכן נאצי הסתנן לבין האסירים ובָגַד. הכרתי את האיש. שמו היה אוֹגן קוֹך, פוֹראַרבייטר (ראש חוליה בעבודה), יהודי־למחצה מצ'כיה. עבד אתי במחלקה אחת בבית־החרושת. על פניו היה נסוך תמיד חיוך מתוק וערמומי, השתדל להתחבב על התקיפים וזילזל באסירים פשוטים, מן השורה. תחילה לא חשדנו בו. סלדתי מן האיש מסיבה אחרת. יום אחד, בבית החרושת, התנפל באגרופים על נער קטן ומסכן שנכשל באיזו שגיאה ליד המכונה, איים עליו בגרמנים ובהוצאה מן הקומנדו. מבלי משים נמשכתי לחילוף דברים חריף, וכאשר העז לאיים גם עלי סטרתי לו על פרצופו. ציפיתי לתגובה מצד קוך, ואודה על האמת: הייתי מודאג לגבי התוצאות האֶבנטואליות. להפתעתי לא באה שום הלשנה אחרי הקטטה, ואדרבה, קוך ביקש את קרבתי, היה משתדה לפעמים אצל המכונה שהייתי רכון עליה, פותח בדברים, מנסה לכוון את השיחה לענייני אנשים שונים, המצב הפוליטי וכו'. בימים ההם לא עלתה כלל על דעתי שיש לחשוד באיש הזה; ונהפוך הוא: כמעט כל האנשים במחלקתי היו מסונפים לאירגון וידעו עַל פעולתו של האירגון. משראו את התקרבותו אלי — הציעו לי למשוך אלינו גם את קוך. לא־אחת שקלנו בדבר. כבר הייתי קרוב להכרעה חיובית, ואך קו אחד בהתנהגותו הרתיע אותי. קוך היה מתרפס בפני אנשי ס.ס. כל נאצי שהיה מתקרב למקום עבודתנו היה נתקל בפרצופים אטומים של אנשים; ואלו קוך היה מושך חיוך, צועד ליד החייל כרוצה להצמד אליו, מסביר ומדבר בלי שנשאל ונתבע לכך. לאחר זמן התחלתי אף לחשוד בו. עוררו בי חשש יחסיו האינטימיים עם הקאפו של הקומנדו, שיחות תכופות עם הס.ס. התנהגות כזאת, יוצאת דופן, חייבה אותנו להזהר ולעמוד על המשמר.

לאחר שמונה קוֹמַנדוֹפירר חדש, איש גיסטאפו, שמתפקידו היה לחקור את עניין חומר הנפץ, נתגלה פרצופו הבוגדני של קוך. ללא שום יסוד שאפשר לתרצו בצרכי

עבודתו במפעל, קיבל רשות להתהלך בכל מקום באין מגביל. התירו לו, כפי הנראה, לשוחח עם כל אחד, לפעמים נעלם למשך שעות תמימות ולא יכולנו לקבוע את מקום המצאו. בסוף הצליח להעלות ברשתו נערה יהודיה מבלגיה. הוא נשבע לה אהבה, המטיר עליה מתנות, ובלי שתרגיש בכך כָּפָה עליה פעולת ריגול ומסירת ידיעות. באמצעות הנערה הזאת עלו הנאצים על עקבות פעולתנו במחלקה לחומרי נפץ.

עוד קודם לכן נאסרו שתי בנות מעובדות המחלקה וקאפו יהודי של הקומנדו, שולץ, אדם רשע, אכזר והובאו לבונקר. הנערות הכחישו הכל, הקאפו שולץ לא נתקשה להוכיח שהוא כלב נאמן של הַנאצים, ואחרי יום או יומיים שיחררו הנאצים את שלושתם.

ההנחה כי נשים יהודיות יכלו להיות שותפות להברחת חומר נפץ לא נתקבלה, כפי הנראה, על דעתם של אנשי הגיסטאפו, והם החליטו לבלוש בכיוון אחר. רק לאחר ההלשנה של קוך נאסרו הבנות בשנית, והפעם היו הנאצים מצוידים בפרטים והוכחות.

אלה גֶרְטְנֶר, הקרבן של קוך, ושתי עובדות המחלקה לחומר־נפץ הושלכו לבונקר. הנאצים אחזו בשיטה מוחצת של עינויים כדי להוציא מפי הנערות הצעירות את הידוע להן על המחתרת ועל פרשת המרד של הזונדרקומנדו. ידענו כי חלה התפתחות חמורה. אך כעבור יומיים נתרחש הנורא מכל. לעת ערב המתין לקומנדו שלנו מרדכי. הוא מסר לנו בלחש כי רוז'ה רובוטה הובאה לבונקר. מיד היתה ברורה לנו משמעות הדבר. הנערות לא עמדו בעינויים. החוליה הקרובה נפרצה. אין ספק שהנאצים עלו על עקבותינו, ומאסרנו הוא וַדאי במשך השעות או הימים הקרובים.

עברו עלינו ימים קשים. רוז'ה הכירה היטב את שמותינו וידעה על אופי פעולתנו. היא היתה בת 23, חניכת השומר־הצעיר בעיר צ'יכנוב. בימי המלחמה הקימה מחדש את הקן והיתה הרוח החיה במחתרת. ידענו כי רוז'ה עשויה ללא חת, נתנו בה אמון מלא. אך האם אפשר לבטוח במי שנמסר לתעלולי־הרוצחים מן המחלקה הפוליטית, הנוכל לבטוח בעצמנו, כל אחד כשלעצמו, בשעה שנימצא במצבה? האפשר להאשים אדם שכלו כוחותיו בחדר האפל בשעה שרומסים את גופו, חורכים אותו באש סיגריות, שוברים אצבעות ותולשים שערות? היכול אדם בשר־ודם לעמוד בעינויים אלה ימים ולילות, מבודד, מנותק מכל באפלת מחנה הריכוז?

יהודה, אני ונוח היינו הקרובים בתור. בלילות הארוכים חיכינו למאסר. בשעות העבודה נצטייר לנו כל נאצי המופיע בבית־החרושת כמי שבא לקחתנו. תחושה איומה היא לדעת את חומרת הסכנה הבלתי אמצעית בלי יכולת לעשות כל־מאומה.

ההכרח לחכות בכלוב בדריכות מורטת עצבים. תיכננו במשותף איזה סיפור בדוי שנספר למחלקה הפוליטית, ובסתר לבנו חשבנו על התאבדות.

ואולי לא המוות הוא שהפחידנו ביותר. במשך השנים השלמנו עם המוות והוא היה מיודענו הותיק. יראנו מפני העינויים, חששנו שמא אנחנו, אסירים יהודיים, נמיט אסון על אירגון המחתרת באושביץ.

עברו ימים. מדי בוקר היו מובילים את רוז'ה מן הבונקר למחלקה הפוליטית. בערב החזירוה עם חברותיה. בגדיה קרועים ובחלקי הגוף החשופים פצעים שותתים דם. את פניה קשה היה לזהות. עמדנו ברחוב המחנה וניסינו למשוך עלינו מבט אחד שלה. בני־עירה וידידיה רצו להחליף עמה מבט, למען תדע כי דאגתנו נתונה לה בכל מה שעובר עליה. אך היא לא הכירה איש. הלכה בין שני אנשים שתמכו בה, וכוחותיה הולכים וכלים.

רעיה כגן, שנוכחה פעם בשעת חקירתה של רוז'ה רובוטה, מוסרת:

„כאשר הובאה הבחורה בפעם הראשונה, שלחני בְּרוֹך (נאצי) החוצה, היה עליו להכותה עד שתפצה פיה. כעבור שעות אחדות נקראתי לשוב למשרד ולערוך דין־וחשבון. מצאתי את הבחורה שבורה, רצוצה והמומה מן המכות שספגה. בגדיה נקרעו ונחשפו מערומי שדיה, אבל היא ישבה אדישה."

באותם הימים נתקיימה פגישה — בלתי מתקבלת על הדעת במציאות של אושביץ. פנה אלינו יעקב, קאפו של הבונקר, והודיע שהוא מוכן להכניס את נוח בלילה לתוך הבונקר ולאפשר לו להפגש עם רוז'ה. הסכנו תחילה. המותר לנו לסמוך על יעקב, האין זאת מלכודת מחוכמת של הנאצים? אך בשעות אלה לא יכולנו להתלבט הרבה. הפיתוי להפגש עם רוז'ה ולשוחח עמה היה חזק מכל הסיכונים. החלטנו בחיוב — ונוח הלך בשליחותנו לפגישה לילית זו.

יעקב הצליח לשַכֵּר את הנאצים השומרים והוא הכניס את נוח לתוך המסדרונות האפלים של בית־המוות. לאחר שנפתחה דלת הברזל הכבדה ונוח נכנס לתא הבחין ברוז'ה השוכבת על הבטון הקר. היא לא הכירה אותו. שעה ארוכה עמדו שני האנשים, ידידי נעורים, בלי שהאחת תכיר את השני. אט־אט נתאוששה רוז'ה. והיא סיפרה לנוח את קורות הימים האחרונים. היא מסרה לו, כי לא הזכירה את שמנו בחקירה. הטילה את הכל על מישהו שעליו ידעה בבטחה כי איננו עוד בחיים. אין לנו לחשוש. חייה אבודים, אך היא ידעה ותדע להיות נאמנה עד תום.

נוח הביא לנו פתק מרוז'ה. פריסת שלום אחרונה. היא אמרה לחוקרים־המענים,

כי ביזמתה־היא מסרה את החומר ל„זונדר", ואין היא מצטערת על המעשה. היא כתבה לנו, שקשה להפרד מהחיים. אך לנו אין יסוד לחשוש. היא לא תבגוד. שְמָה הוא האחרון בפרשה הזאת, שיִוָדע לגיסטאפו. רק בקשה אחת לה: אפשר שבאחד הימים יגיע מישהו מאתנו לעולם החופש, ועליו היא מטילה את חובת הנקמה. הפתק היה חתום בברכה השומרית „חזק ואמץ!"

לא עברו ימים רבים וב„אוניון" הודיעו, כי על העובדות לחזור בשעה מוקדמת מן העבודה למחנה. ככל מקרה בלתי רגיל בסדר־היום של המחנה עוררה גם פקודה זו ניחושים שונים. לא זכרנו אפילו מקרה אחד, בכל שנות כלאֵנו, שהאסירים יפסיקו את עבודתם לפני המועד. רק בסלקציות, כשהובלו אלפים למוות, לא חסו על השעות. אבל הסלקציות נועדו ליהודים בלבד, והפעם נקראו הכל.

ואמנם באותו אחר־הצהריים הוּצאה לפועל התלייה. ניתלו ארבע צעירות, שהיתה להן יד בפרשת חומר־הנפץ. ורוז'ה רובוטה ביניהן. סיפרו, שהיתה שקטה ושלֵוה בעלותה לגרדום. מרצונה ויתרה על הליווי של התליינים. ניגשה לעץ התלייה בכוחותיה־היא, על אף תשישותה לאחר ימי העינויים הרבים — והושיטה את חייה הצעירים.

הנשים הרבות שחָזו מאוֹנס במַראֶה קלטו רק מלה אחת מפיה: נקמה!

ברונו באום כותב בדו"ח המחתרת שלו:

„הנהלת המחנה נתאכזבה מלגלות דרך הבחורות האלה את תנועת המחתרת כולה. הן נידונו לתלייה פומבית במחנה הנשים. בלילה לפני ההוצאה לפועל עלה בידנו לשוחח עם אחת מהן. היינו בלילה בבונקר ושוחחנו עם הנערה, בת־עשרים אולי. היא ביישה אותנו כאשר רצינו להפיח בה אומץ, כיון שהיא עודדה אותנו. הנערה אמרה לנו, שהיא גאה על פעלה ועל היותה חברה בתנועת ההתנגדות, והיא תמות בשלֵוה. רק לעתים נדירות היינו כך נפרדים מחבר.

„מי היו הבנות האלה? נערות יהודיות צעירות, בנות 18—22. הן באו מפולין, ולמעשה עשו את חיי־הבגרות בכבלים. בשנת 1939 הן הושלכו לגיטו, ובשנת 1942 או 1943 לאושביץ. על הרציף, כבר עם בואן, לקחו מהן את הוריהן ואת אחיהן, ושלחו אותם לגאז."

פרק עשרים־ושמונה

מעשי מרי ונקמה

אחת הפעולות הנועזות שיזמה המחתרת הכללית הוא הנסיון לשחרר את אסירי בודי. בודי נמנה על אחד הסניפים הקטנים יותר של אושביץ. עבדו כאן בעיקר בחקלאות. המחנה היה מרוחק ממרכז אושביץ, והשמירה עליו לא היתה חזקה ביותר. את הפעולה עצמה ביצעו אנשי המחתרת מבחוץ ובתוכם קבוצה של שבעה פולנים, ותיקי אסירי אושביץ, שברחו בשעתו מן המחנה וחזרו לשחרר את הכלואים.

הפעולה נועדה לתאריך 6 בדצמבר 1944. הקבוצה של המחתרת הסתתרה באחד הבתים הריקים בקרבת בודי. הם התכוננו לשהות במקום עד הלילה, ובחסות החשיכה לצאת ולהתקיף את המחנה. בשעה ארבע אחר הצהריים יצא אחד מאנשי הקבוצה לסיור. לרוע מזלו נתקל בו אחד מחיילי הס.ס. שהכירו מימי שבתו במחנה. הלה הזעיק את הס.ס. ומיד הופיעו שתי מחלקות מזוינות. הנאצים הקיפו את הבית. באותה שעה עברה רכבת עם חיילי וֶהרמאכט. קמה ערבוביה גדולה, ואיש מן הגרמנים לא ידע מה מתרחש כאן. הוהרמאכט, מחשש התנפלות של פארטיזאנים, ירה בס.ס. שני האנשים הנצורים בבית ניצלו את האנדרלמוסיה, והסתלקו, אך נורו בשעת בריחה. אחרים לחמו בגבורה. כולם נפלו, נשאר רק איש אחד בשם ויקֶרנט. מחמת האש שפשטה בבניין נאלץ לצאת ולמסור את עצמו לידי הנאצים. הם העלוהו על מכונית. בדרך קפץ והתחיל לברוח. ניסו לתופסו, אך ללא הצלחה.

לאחר שנכשלה תוכנית ההתקוממות הכללית של אסירי אושביץ, נתרכזו מחשבות ותוכניות האסירים בכיוון אחר. הוחלט לשגר מן המחנה קבוצת אסירים, מן החברים המרכזיים בתנועת המחתרת, ולחייבם להגיע לחזית הסובייטית, למטה הצבא האדום. היה עליהם למסור על מצב אסירי אושביץ ולתבוע עזרה דחופה להצלת רבבות האסירים הכלואים במחנה.

היה עוד טעם אחד שהניע את האסירים הגרמניים הותיקים למעשה זה. בימים ההם דובר הרבה על מגמת הנאצים לגייס כל איש ממוצא גרמני ולשלחו לחזית. והיה יסוד להניח כי במצבם הנואש יגייסו הנאצים את קרבנותיהם הפוליטיים ויהפכום לבשר תותחים. רבים בקרב האסירים הפוליטיים נדרו נדר, כי לעולם לא ילבשו מדים נאציים, לעולם לא יילחמו למען היטלר. החשש שמא מתכוונים הנאצים לגיוס טוטאלי של הפוליטיים, המריצם לחשוב על בריחה.

היוזם והמתכנן העיקרי של הבריחה היה קומוניסט אוסטרי, רודולף פרימל,

הידוע במחנה בכינויו „רודי". רודי היה בשעתו אחת הדמויות המרכזיות במפלגה הקומוניסטית האוסטרית. השתתף בהתקוממות־פברואר בוינה ולאחר תבוסת ה„שוצבונד" הסתלק לחוץ־לארץ. ב־1936 התנדב לבריגאדה הבינלאומית בספרד והיה בין מייסדי היחידה האוסטרית. בספרד התחתן. לאחר נפילת ספרד הרפובליקנית נדד לצרפת, וכאן נפל לידי הנאצים. מאז ידע אך בתי־סוהר ומחנות ריכוז. באושביץ היה אחד הראשונים שהניחו יסוד לתנועת ההתנגדות. כחשמלאי בקומנדו של מוסכי מכוניות נהנה מחופש תנועה ונפגש לעתים עם אנשי ס.ס. רודי היה בעל קסם אישי, חביב על הבריות, מעורר כבוד בשכלו הנוקב ובהשכלתו השורשית. האסירים העריצו אותו ואף הנאצים נטו לו חסד. רודי נסתייע במעמדו, נתמחה בחדירה לתוך מקומות שונים וקשר קשרים רבים. היתה לו פרשה פרטית יחידה במינה באושביץ. נולד לו בן בעת שהוא כבר היה כלוא בבית־הסוהר. אך לפי שהזוג לא ערך נישואין כדת — אי־אפשר היה לרשום את בנו בדפתראות. הוריו ואשתו שחיו בגרמניה פנו להנהלת המחנה וביקשו להרשות טקס חתונה באושביץ. התנהל משא־ומתן ממושך ומייגע ובסוף הסכימו הנאצים לחתונה. הוריו ואשתו, והבן שלא הכירו מעולם, הגיעו לאושביץ, למחלקה הפוליטית. רודי הובא לבניין המחלקה וליום אחד נהפך לחתן. הלבישו אותו בגדים אזרחיים וערכו חתונה. אחר כך ניתנה לזוג ארכה של 12 שעות. לאחר זה חזר רודי להיות אסיר אושביץ, והוריו ואשתו ובנו חזרו למקום מגוריהם בגרמניה.

רודי עסק בהכנת הפצצות מטעם המחתרת. קשריו המסועפים איפשרו לו להתקרב אל כמה מאנשי ס.ס. ולרכוש אחדים מהם למען המחתרת.

רודולף פרימל וידידו ויקטור וָסָלי, קומוניסט אוסטרי צעיר, אירגנו את מנוסת החוליה הראשונה. אחד מאנשי הס.ס. שעמדו בקשר עם רודי, נהג, הבטיח להסתיר את הבורחים בארגז־עץ גדול ולהוציאם באוטו מתוך המחנה. התוכנית עובדה לכל פרטיה והיתה נטולה כל סיכון. הנהג מס.ס. הבטיח להביא חבר נוסף, פולקסדויטשה המשרת בס.ס., המוכן לשתף פעולה.

ב־29 באוקטובר 1944 יצאה התוכנית לפועל. בשעה 9 בבוקר נמצאו שלושה חברים המזומנים לבריחה במקום המיפגש. האיש הרביעי, אדוארד פוס, איחר את המועד דקות ספורות וכבר לא מצא נפש חיה במקום.

האוטו עבר את שערי אושביץ. לא עלה בדעת הזקיפים לסרוק מכונית מוכרת, העסוקה בקביעות בשירות המחנה. אך בתחנה הראשונה שנקבעה, שם חיכו להם

שני אנשים מן המחתרת הפולנית שבחוץ, היה מוצב מַארב של הס.ס. שני שליחי המחתרת נתפסו, נורו בו־במקום, והאוטו הוחזר למחנה יחד עם הארגז.

האסירים הכבולים בתיבת־העץ לא ניחשו את הרעה. ורק כשנעצר האוטו והועלה מכסה הארגז, נוכחו לדעת שמצפה להם לא החופש, כי אם הלוע הפעור של הבונקר. התנגדות או התגוננות לא באה בחשבון. האוטו היה מוקף ס.ס. מזוינים, הצוחקים ומלגלגים ברוב הנאה על השלל הבלתי רגיל.

העצורים הוכנסו ערומים לתאים נפרדים בבונקר. לאחר שעתיים הביאו גם את רודי ווסלי לכלא המחנה.

נתברר כי אחד משני הס.ס., השותפים לקשר — הנהג — בגד והסגיר את כולם לידי הגיסטאפו. אמנם, החייל השני, פולקסדויטשה, נשאר נאמן עד הסוף ושילם בחייו את מעשהו. המלכודת הוכנה מראש, והנאצים שמו את ידיהם על כל מי שנודע להם כמעורב בדבר. בעצם אותו הערב בולעים כל העצורים מנת רעל. רינוך, קומוניסט פולני מקראקוב מת, ואלו אחרים אינם מצליחים בהתאבדות, ונשארים בחיים.

הנהלת המחנה השתדלה להפריד בין הכלואים ולנתקם כליל מן העולם. אך הסולידאריות של האסירים היתה לכוח איתן בשעה ההיא. זרוע המחתרת הגיעה לכל מקום, ואפילו בשעת החקירה והעינויים הופעל קשר חשאי, באמצעות אסירים העובדים במחלקה הפוליטית. הכלואים היו ידועים ואהובים על הכל. בדאגה וחרדה ליוה המחנה את שעות העצורים בבונקר. מדי בוקר וערב, בשעת יציאתם והחזרתם לבונקר, בירכו אותם בסתר עשרות אסירים. האסירים הצרפתים מספרים, כי הגישו לחברים הכלואים בבונקר את השי שאספו למען החולים — סיגריות. הודות לקשר ההדוק שנשמר בין המחנה לבין הכלואים הוכן קו־הגנה נבון. העצירים טענו, כי הנהג הבוגדני שידלם לבריחה והתכוון, כנראה, לזכות בפרס בדרך פרובוקציה. לטענה הזאת היה יסוד. הנאצים לא נתנו אמון רב באנשיהם, והלה היה רשום בגיסטאפו כמעורב בכמה מקרים של הפרת סדר. הגנה ממין זה עשויה היתה להתקבל על דעתם של אנשי הגיסטאפו.

הנאצים היססו זמן רב. חודש ימים נמשכו החקירות והעינויים. ניעור סיכוי קלוש. אבל ההכרעה הסופית נפלה בברלין, כפי הנראה. בין הכלואים היו שמות ידועים, הכרטיסיות האישיות שלהם סיפרו על שנות פעולה ציבורית ועבודת מחתרת. השינויים המהירים והתהפוכות בחזיתות המלחמה אילצו את הנאצים־במחנה להזהר

קצת ולהרהר לפני החלטה הרת־גורל. והיה נוח יותר לחַפש אליבי בפקודה מפורשת מברלין, שאמרה: מוות.

ב־29 בנובמבר הוקם הגרדום במגרש האַפלים באושביץ 1. למחרת היום כונס כל המחנה לאַפל סביב עמודי התלייה. ותיקי האסירים חזו פעמים רבות ברצח ראנה — ואף אנשים שידעו מכאובים וסבל הרכינו ראשיהם והזילו דמעות. ראיתי את היינץ דירמאייר, לעת היא לאַגראַלטסטה של המחנה, עומד במרכז המגרש, זקוף בעמידת דום, ללא ניע. רק דמעות גדולות קלחו בקילוח רצוף על פניו. היינץ נפרד מידידיו, חבריו לקרבות ולסבל. אלפי אנשים נפרדו מקבוצת חבריהם — לב המחתרת באושביץ.

הנאצים קראו לתגבורת צבאית. לפני התלייה עלה הֶסלֶר, מנהל המחנה, לדוכן המיפקדים, ונשא נאום באזני האסירים. הוא דיבר על חובת הציות ומשמעת, כשיגרת הלקסיקון הנאצי השוטף. אך בסוף דבריו נשמע מעין רמז בנימה חדשה: הוא מצטער על החיים הצעירים העומדים לפני התלייה, הוא אינו אשם, עליו לבצע את החובה שהטילו מגבוה.

התחיל טקס התלייה. אחד־אחד קרבו החברים אל הגרדום. דממת המוות הופרעה על ידי קריאה גאה ורמה של ראשון הנידונים: תחי פולין! הנאצי הכה על ראשו. ומיד נשמע קול האסיר השני: יחי הסוציאליזם! תחי ברית־המועצות! ויקטור וֶסלי הצעיר צעד בוטח לעבר עץ התלייה. קולו הרענן חָדר בעוצמה: הלאה הרוצחים הפאשיסטיים! תחי החירות!

חודשים ספורים לפני תבוסת הנאצים וגאולת השיחרור תמו חייהם. הם עברו מחנות ובתי כלא, התנסו כה הרבה במשטר הפאשיזם במשך שנים. ואם כי לא זכו להיות בני־חורין — תמיד שמרו על ניצוץ החיים ותמיד ידעו להציתו בנפשות אחיהם לסבל.

בשנה האחרונה, בעת ששינויים רבים נתחוללו במחנה, ידע האסיר להגן על עצמו גם מפני ממונים אכזריים וסוכני הנאצים. סיפרתי למעלה על אוגן קוך, שהסגיר לנאצים בנות מן המחלקה לחומר־נפץ שב„אוניון". בברנש זה ניסו להשתמש גם בפרשת הבורחים בתיבת־העץ. לילה אחד הוכנס קוך לתא עם אחד החברים, כדי להוציא ממנו את האמת. אך חברי האירגון היו מלומדי השיטות הנאציות ולא פתחו את לבם בפני הסוכן. קוך לא הצליח במלאכתו.

כאשר פונה אושביץ ביאנואר 1945, וחלק גדול מן המפונים הגיע למחנה הריכוז מאוטהאוזן באוסטריה־עילית, היה גם אוגן קוך בין הבאים. עוד בשעה

שעמדנו ערוכים בתור למקלחת של מאוטהאוזן הופיע אסיר מקומי, בליווי אחד החברים הנתיקים ממחתרת אושביץ, ושאל על קאפואים־רוצחים וסוכנים שבאו עם הטראנספורט. מסרנו את שמו של קוך. לאחר דקות ספורות הוקרא שמו. בלי דעת הצפוי לו יצא מן השורה והלך אחרי האסיר. כפי שנודע לנו אחר כך הוליכוהו למרתף בבניין שבו נמצאה המקלחת והכוהו מכות קטלניות. נתברר שקוך לא נרשם כלל במחנה מאוטהאוזן, מאחר שחוסל מיד בבואו לכאן.

האיש השני שהיה לנו עמו חשבון נוקב היה שולץ, הוא קאפו משמרת הלילה בבית החרושת „אוניון". שולץ היה יהודי מיוגוסלאביה, טיפוס נאלח — בעל נטיות סאדיסטיות, פחדן עלוב ומתרפס כלפי הנאצים ותקיף בכל הנוגע לאסירים. היו שמועות כי שולץ זה כפוף למחלקה הפוליטית, שאילמלא כן קשה היה להסביר את העובדה שיהודי עומד בראש קומנדו גדול. האיש היה חסר כשרון אירגוני והבנה בענייני עבודה. כמה פעמים, בלחץ העובדים, סר חינו בעיני הגרמנים שבמפעל והם תבעו להחליפו. אבל שולץ נתמך מצד הס.ס. במחנה והללו חשו תמיד להגנתו. קאפו זה היה מנצל את תפקידו כדי לקיים יחסי־מין עם נערות רבות. בתור קאפו יכול היה להתנועע בשטח בית החרושת ללא הגבלה. בלילה היתה השמירה רפה יותר, ושולץ היה יכול להתחמק עם שללו למקום־סתר למשך שעה או שעתיים. להרפתקות אלה היה נוטל עמו בחורות־אסירות שעבדו במפעל. אחדות מהן היה מפתה במזון ובהבטחות עבודה קלה, ואחרות היה כובש באיומים. האסירים ידעו על מעשיו המגונים והוחלט לשים להם קץ.

לילה אחד — כשהיה חופשי מעבודה — ארבו לו כמה מחברינו הנאמנים, ביניהם מִיטֶק האלברשטאדט ואַדם קובאלסקי. בעת שהאיש ירד לצרכיו באמצע הלילה, הוציאוהו בכוח לרחוב המחנה, הטילו על הארץ והמטירו עליו מכות. לדעת נבוני־דבר היתה המנה שספג מספיקה בשביל שלא יחזור עוד ל„אוניון". אך שיחק לו מזלו. בשעה שהיה מוטל חסר הכרה ברחוב המחנה עברה לידו עגלה, שעשתה עבודת לילה, ומיד הועבר לבית החולים. הנאצים, בחששם כי ינסו להרעילו בבית־החולים, הודיעו שהאחריות לחייו נופלת על האסירים העובדים בבית־החולים. כך הצליח שולץ להתחמק, ולאחר כמה ימים הבריא וחבוש תחבושות חזר לעבודתו ושוב הידהדו צעקותיו באזנינו. נקמת האסירים השיגה אותו אחרי הפינוי, במחנה בוכנואלד. אף הוא שילם בחייו את התעללותו באסירים בני־עמו.

ניסינו, בפרקים הקודמים, לפענח את התנהגות הקרבנות בפתחי בית־המוות של

בירקנאו. עובדה היא שקומץ נאצים־בריונים השתלט על אלפי בני־אדם, יהודים ולא־יהודים. עובדה שגם אסירים קרבנות הסלקציה צייתו והלכו למוות. נכון כי רבים בהם חיכו למוות שישים קץ ליסוריהם. אך מדוע לא השתוללו, לא עטו באגרופים על המרצחים, לא ניקרו את עיניהם, לא ניסו לנקום בשעה האחרונה בחייהם?

אין תשובה בפינו לשאלות אלה. הנאציזם דחק בני־אדם למצבים — פסיכיים ופיזיים — שאין להבינם בקאטגוריות מחשבתיות נורמאליות. איני מאמין כי מומחים־לדבר, שלא טעמו טעם אושביץ, יוכלו לחקור ולהבין את מצבו של אדם על סף בית־מוות נאצי. אף אנשים שחשו על בשרם ונפשם אך זכו לחזור ולחיות חיי חופש — שוב אינם מסוגלים להמחיש לעצמם את התנהגותם בימים ההם. כך היו הדברים. ואין לתלות את הקולר בחולשת יחידים. זאת היתה דרכם של מחנות אדם, ובתוכם יחידים שהוכיחו בעבר לא פעם אחת כוח מעשה וכושר מנהיגות. בפתח בית־המוות נכשלו בדומה לאלפים ומיליונים אחרים אלמונים.

משום כך יש עניין מיוחד במעשי התנגדות ספונטאניים שאירעו בשעה האחרונה לפני המוות. מקרים כאלה היו רבים. הם לא נרשמו, ורובם ככולם נשכחו. עדים חיים לא נותרו, ותמונות הגיהנום שעל סף בית־המוות לא יתגלו לעולם.

אך מעשה אחד בלתי רגיל נתפרסם וזכה להוקרת האסירים במחנה. באוקטובר 1943 הגיעו עם טראנספורט מצרפת 1.750 יהודים. לטראנספורט הזה היה עבר „יוצא דופן". הבאים לא היו יהודי צרפת, כי אם אותם האֶמיגראנטים, בעלי דרכונים זרים, שלוקטו בזמנו בפולין, הושבו ב„הוטל פולסקי" וכעבור זמן נשלחו לצרפת. חלקם נשלחו למחנה ויטל בצרפת, אחרים הגיעו לברגן־בלזן. הטראנספורטים מויטל הלכו רובם לבירקנאו, ואחד הטראנספורטים האלה הגיע בשלהי אוקטובר 1943.

בשעת „הכנת" הנשים „למקלחת" סרבה אשה יהודיה צעירה — רקדנית, לפי השמועה — להתפשט בנוכחות הגברים־נאצים. רַאפורטפירר שילינגר, כלב צמא דמים, שנוכח במקום, עט וניסה לקרוע מעליה את בגדיה. האשה סטרה על פניו. החל מאבק שהוכרע בן רגע. בתנועה זריזה תפסה האשה את האקדח מנרתיק־הצד של הנאצי, הרגה אותו במקום, ופצעה בברכו נאצי שני, עוזרו של שילינגר. הנאצים הרגוזים־להשמיד ערכו הרג בטראנספורט וכמעשה נקמה רצחו אותו יום תריסר אסירי בירקנאו.

בליל סילבסטר אור לשנת 1945 התאספו כעשרים חברים, רובם ככולם פעילי המחתרת היהודית, בחדרו הקטן של מרדכי, בבלוק א/15 באושביץ 1. ניצלנו את הלילה שהנאצים עסוקים בהילולה והתרכזנו לפגישה יחידה במינה בקורות המחנה.

חשנו שקרוב הוא סוף המלחמה. ראינו את עצמנו כאחרוני היהודים, שאם גם אינם בטוחים בחייהם, מכל מקום זכו לראות במפלת הרשע. מישהו, דומני לייבק בראון, אמר דברים, שרנו שירים עבריים, שירי הארץ. ואחר כך נתעורר שוב הויכוח — שהעסיק אותנו הרבה. אם יתרחש הנס, ונצא מכאן — מה נעשה. אמר לייבק ואמר מרדכי, יש ללקט את „צרור העצמות" ולעלות ארצה. אמרו אחרים, עדיין לא תגיע השעה, ראשית־כל יש לסיים את חשבון הנקמה. ורק זכות אחת יש לחיינו אחרי אושביץ — להיות שליחי הנרצחים בעולם הזה, לנקום ולהזהיר בפני אושביץ. בימים ההם לא ידענו כי בחודשים האחרונים האלה עוד נשתה לרוויה מקובעת היסורים...

פרק עשרים־ותשעה

הפינוי

נפילת אושביץ לידי הצבא האדום לא באה כהפתעה. ימים רבים קודם הפינוי סיפרו האסירים על הסתערות־הענק ששוברת ומוחצת את הכוחות הנאציים הנסוגים; העובדים במשרדי הנאצים מסרו מפה לאוזן על תכונה מוזרה שכבשה את סגל הס.ס. על חיסול ושריפת התעודות והמיסמכים, ובסוף חזרו העובדים בסביבות תחנת־הרכבת והם סיפרו בהתרגשות, כי בהגיע אדם את אזנו לפסי הרכבת הוא קולט מן האדמה הד עמום ורחוק של פגזי תותחים. חיילים ותיקים, מנוסים בקולות נפץ, גילו מומחיות מופלגת והבטיחו: „אין שום ספק, הארטילריה מנגנת עשרות קילומטרים מאושביץ". ובכל זאת לא העז הלב להאמין. כבר ידע הלב יותר מדי צפיות, ויותר מדי אכזבות, שהטילו אותך בחזרה לעומק האפלה. וכך קרה הדבר כי הפינוי, ולאחר כמה חודשים עצם השיחרור, ירדו עלינו כזעזוע כביר שיש בעוצמתו כדי לנפץ את הלב לרסיסים.

עד ה־16 או ה־17 ביאנואר לא היה כל חדש באושביץ. ורק בשעה 10 וחצי בערב, כשהאסירים כבר שכבו על דרגשיהם, הידהדה קריאה על פני כל המחנה: — הפוקדים למשרד המחנה! קריאות אלה היו מעשה יום־יום ולא היה בהן כדי להצביע על משהו מיוחד. אבל השעה המאוחרת ורוחם הנסערת של האסירים ייחדו חשיבות לקריאה זו. הפוקדים, ובתוכם החברים שלנו, התייצבו במשרד המחנה. מיד הבחינו בעצבנות הבלתי שכיחה של הס.ס. הפוקדים נשארו בפרוזדור, ומדלת לדלת התרוצצו הנאצים כשפרצופיהם סתומים. אחרי שעה של טיכוסי עצה מאחורי הדלתות נזכרו בשרייברים המַמתינים, הופיע בפניהם מנהל המחנה והודיע בקיצור, כי במשך הימים הקרובים עומדים לפנות את המחנה. כדי שהפינוי יוצא לפועל בסדר, בלי בהלה מיותרת, צריך לשלח כבר מחר את הטראנספורט הראשון. השרייברים יכינו עוד במשך הלילה את הרשימה וימסרו מחר למשרד.

הידיעה עשתה לה מיד כנפיים. המחנה לא עצם עין בלילה זה, והלב פעם בחוזקה. על דעת עצמם ביטלו האסירים את עוצר הלילה, ומאות אנשים יצאו לרחובות, התקהלו בפינות המחנה ופירשו את משמעות המאורע. חברים וידידים התלחשו על המעשים שיש לעשות. המחנה היה כמרקחה.

מרדכי עורר את אנ"ש ושלח את משה אצל ברונו באום, בהוראה, לברר מה יחס המחתרת לפינוי, ולהנדע את מי־ומי כדאי לשלוח בטראנספורט הראשון. משה חזר

הראשון יש לכוון את הקשישים והחלשים, כדי להוסיף להם זמן להליכה. בתנאים הנתונים עלולה כל שעה להיות מכרעת, והיוצאים במאוחר צפויים לקשיים רבים יותר בדרך.

לרבים בתוכנו גרמה ההוראה אכזבה קשה. שנים ציפינו לשעת כושר זו. האמַנו כי רעמי התותחים הקרובים לאושביץ יתנו את האות לתחילת ההתקוממות בפנים המחנה, שתחַלץ אותנו ותפתח את דף הנקמה. והנה, הנאצים הבורחים מאֵימַת היד הנוקמת נוטלים אותנו עִמָם לחיבוטים חדשים והָמשֵך היסורים. אמנם, נאמר לנו שאין הטראנספורטים יוצאים למוות; אבל מי פתי ויאמין עוד לגרמנים. חששנו כי מושכים אותנו למלכודת, מרחיקים מאזור האש, מקום ש„התאזרחנו" יתר על המידה, ואי־שם בדרכים המושלגות והעזובות יושם לנו הקץ.

אחדים הציעו פעולה נפרדת, על דעת עצמנו; ובנדון זה נחלקו הדעות. כיהודים, היה לנו אך סיכוי לשבת ימים מועטים במחבוא מרוחק ממקום יישוב. שום דרך מעשית אחרת לא נצטיירה באופק. ומנין הבטחון, שהצבא הסובייטי, בהסתערותו הנוכחית שהחלה ב־11 ביאנואר, יגיע עד אושביץ? ואם, מטעמים שונים יתעכבו שוב שבועות־מספר — אנחנו נימצא בתוך קו החזית, טרף קל לקלגסים.

ניסינו להתקשר פעם נוספת עם ברונו והודענו, כי חברינו לוחצים מאוד ותובעים פעולה יזומה. תשובתו של ברונו היתה, שעלינו לצאת עם הטראנספורט האחרון, בשורות האחרונות, ולחכות להוראות. הטובע נאחז בקש; אחדים פירשו את ההוראה של ברונו כרמז למעשה־התקוממות העתיד להתחולל בדרך.

האם טעינו בהערכתנו, ואי־האמון שלנו היה חסר יסוד? — כיום ידוע, שהיו מוכנות תוכניות חשאיות המצוות לחסל את כל היהודים ולמנוע את שיחרורם בידי צבאות בנות הברית. בשעת פינוי ארצות אירופה המערבית, ממש ברגעים האחרונים, השתמשו הנאצים באוירונים האחרונים שלהם לחטיפת יהודים. רעיון־הטירוף הנאצי — להשלים את מלאכת הרצח עד תום — הילך אֵימים עד יום שלטונם האחרון.

בין המיסמכים שנמצאו אחר המלחמה מצויה הוראה של אחד המפקדים הבכירים של הס.ד. בגנראל־גוברנמנט (הפולני), שנכתבה בתאריך 21 באבגוסט 1944 והיא מכוונת למפקדי מחנות־ריכוז, ובה נאמר: „צריך למנוע בכל מחיר שיחרור אסירים יהודיים על ידי האויב, על ידי הצבא המערבי או הצבא האדום, לא צריכים הם ליפול לידיהם חיים".*

* ארתור אייזנבאך, „המדיניות הנאצית להשמדת היהודים" (פולנית).

ואם למרות הכל נותרו שרידי יהודים, פליטי האש הנוראה — אין זה אלא מחמת האנדרלמוסיה שנשתררה בשבועות האחרונים ושיבשה אף את הסדר הגרמני המסורתי. ולפי שההוצאה לפועל של הרצח נמסרה בכל מקום למפקד המקומי — נרתעו רבים מלבצע את הזממה לאחר שנפלה עליהם אימת האחריות.

למחרת היום לא יצאו רוב הקומנדו לעבודה. רק אסירים העובדים במפעלי הזיון החיוניים עוד נאנסו לתרום למאמץ המלחמתי הנאצי. בבוקר יצאו הראשונים את המחנה. נפתחו המחסנים, והנאצים התירו ליטול בגדים ולבנים חדשים, לחם וקופסות בשר.

חצי שעה אחר יציאת הטראנספורט הראשון נתקבלה הוראה חדשה של הנאצים להכין משלוח נוסף, גדול יותר במניין. בשעת הצהריים נודע שוב, שכל ההוראות הקודמות בטלות, והפקודה האחרונה מחייבת את כל אסירי אושביץ 1, 2 ו־3 — מחוץ לקומץ ממונים וחולים — לצאת את המחנה לדרך בלתי נודעת.

רד הלילה, אור ל־18 ביאנואר. גלים, גלים יצאו האסירים את הבלוקים ושוטטו ברחובות המחנה. מדי שעה נערכו שורות אנשים, צרורות על גביהם, ובהליכה מאוששת היו עוברים את שער המחנה ונפרדים מן הכתובת: „עבודה — הדרך לחיי־רות". המחסנים שבפנים המחנה נפרצו והוצאו כמויות מזון ובגדים. במחסן־סתר נמצא כהל, ורבים השתכרו. בכל מקום זללו בפראות, עד־טמטום — לאחר אלפי ימים של רעב תמיד. הנסיון לשבור את הרעב בלילה זה לא היה אלא אשליה. הוא רק גרם למגיפת שילשולים שהתנקמה באכזריות בַּצוֹעדים. בשבועות הראשונים אחרי השיחרור מתו אלפים מאכילה מופרזת. הגוף לא יכול היה לקלוט את השמנים שדחסו לתוכו, כלי העיכול המצומקים לא הורגלו לפעולה מאומצת ואלפים שילמו בחייהם את מחיר בולמוסם. במשך זמן ארוך אחרי השיחרור היו האסירים מניחים פרוסת־לחם תחת הכר לפני השינה.

הנאצים — כאילו בִּלָּעתם האדמה אותו לילה. לא ראו אותם בשטח המחנה. מלֶוֵי השיירות הופיעו בלבוש חורפי חם עם ציוד של מזון. הנאצים מסגל־אושביץ רק חדרו מעת לעת למחנה, בהולים על עסקיהם, בלי שיתנו דעתם למעשי הכלואים. היה זה ליל חופש לאסירים. אך בחוץ עמדו משמרות כרגיל, ואושביץ היה מוקף שריון.

בשעות אחרונות אלה העדיפו אסירים רבים דרך של הֶסְתֵּר במחנה. בשטח המחנה העזוב משומרי־פְּנים אפשר היה למצוא מקום מחבוא. יכולתי, בלי קושי, להצטייד באוכל למשך ימים ולצפות־לראות איך יפול דבר. רבות הירהרו האסירים אחרי הצו המחייב את החולים להשאר במחנה. רבים מבין החולים, וביחוד החולים־למחצה, קמו

מדרגשיהם ויצאו כושלים לדרך. אך נמצאו אחדים שבהתעלם מכל הסכנות החליטו שלא ללכת — ולהתחבא. הם גרסו כי מי שאינו מסתכן אף אינו זוכה; ובעיקר, אסיר בידי הנאצים — ממילא אין לו הרבה לסכן.

אחד מידידי הקרובים במחנה, זכריה פ., בא אלי בליל הפינוי והציע מחבוא משותף. בדרך מן המחנה למפעל „אוניון" נמצא, לדבריו, מקלט עזוב, שיכוסה רק למחצה. המקום הוא בצדי הדרך, ובלי חיפוש מדוקדק וידיעה ברורה על קיום המקום אין לגלותו. זכריה כבר עשה את כל הסידורים. כוונתו היתה לצאת את המחנה עם אחת השיירות ואחר הספירה להתחמק בסמוך לשער, ובחשכת הלילה להגיע למקום המרוחק־מעט מן המחנה. זכריה הכיר כל אבן בסביבה והבטיח שהתוכנית מוכרחה להצליח. הפיתוי היה חזק מאוד. בכל זאת, אחרי ששקלתי והפכתי בדעתי, העדפתי לצאת עם חברי ולחלק בפל את גורלם.

יצאנו עם הטראנספורט האחרון, בערך בשעה שלוש בלילה. נדחקנו לתוך השורות האחרונות. מסביבנו, בשורות הקרובות, הכרנו אנשי מחתרת נתיקים, בני לאומים שונים. שעה ארוכה עמדנו. הקיפו אותנו זקיפים שנשקם דרוך לירייה. כל אחד החזיק בידיו את הצרור, שנצטבר במשך שנות אושביץ ומשלל הלילה האחרון. נמצאה כאן חפיסת סבון המחנה — שהיה בו צד חיובי וצד שלילי: הצד השלילי — שלא העלה קצף ולא סיבן; הצד החיובי — שבזכות תכונתו הראשונה לא קשה לשמרו זמן ממושך. „עשירים" שבנו נטלו גם חליפת לבנים. והעיקר — לחם וקופסות בשר משומר, וכלי אוכל.

שמחה וחרדה מילאו את הלב על גדותיו. דומני, מרדכי הוא שאמר: „זאת היא שעה גדולה, הם בורחים; אם רק לשם כך סבלנו — היה כדאי, היה כדאי לסבול ולהגיע לרגע זה."

עמד החורף הפולני בעיצומו. השדות והדרכים כוסו מרבד שלגים לבן. כפור יבש עוצר את הנשימה, חודר לשמורות העיניים.

התחלנו לצעוד. איש לא ידע מה המטרה שאליה יש להגיע ובאיזו צורה נובא לשם. במאות המטרים הראשונים כבר נשמעו צעקות: לאַוס! לאוס! המזרזות את הנחשלים. בהצטלבות דרכים ראשונה חיכו לנו מאות אנשים מבירקנאו. הם צורפו לטראנספורט שלנו, והשיירה מנתה כבר מעל לאלף איש.

אחרי קילומטרים אחדים נחלשו האנשים. בין היוצאים היו גם חולים וחלשים וסתם מוזלמנים. כוחותיהם עזבום לאחר הליכת שעה או שעתיים. האומללים גררו את רגליהם במאמץ רב, וככלות כל הכוחות, על־סף חוסר־ההכרה, נאחזו בגבעולי

שיחים שבדרך והביטו באַלם־תחינה אל העוברים על פניהם. ניסינו לזרזם, לתמוך בכושלים, אך הכל לשוא. אחרי מטרים אחדים הם נפלו בכל כובד משקלם ורגליהם מיאנו ללכת. יחידים ניצלו בכל זאת, הודות לעזרה ועידוד של החברים. אני נזכר דמותו של אסיר גרמני קשיש שקרס־ישב על גדמת אילן שבאמצע הדרך ולא ענה לכל ההפצרות. ניסו להקימו, והוא ניענע בראשו בשלילה. חייל ס.ס. ניסה להקימו ולשדלו ללכת. הזקן קם, התנודד על הרגליים וצנח ליד הגזע. התרחקנו כמאה מטר ואת האויר פילח קול ירייה של נשק אבטומטי. בחושים הדרוכים של אסירים תפסנו מיד את האמת המרה: אדם שתשו כוחותיו נידון למוות. עד־מהרה גילינו כי לאורך הדרך, על רקע השלג הלבן, מוטלות גופות אנשים שנורו בטראנספורטים הקודמים. מיצעד הצללים בליל חורף פולני עתיד היה לשלם מס דמים. נחרדנו. כל עלפון קל בדרך, נקע ברגל או חולשה של־ארעי, נשלם בדמינו. ומי יודע כמה זמן נצטרך ללכת? חלפה ההקלה שליוותה אותנו בשעת יציאה מאושביץ.

עלה בוקר, ושמש חורפית קרה וזהובה נמוכת־לֶכֶת ליוותה אותנו בדרכנו. עברנו על פני בתים ושדות. מוזר היה לראות אנשים עוסקים במלאכות רגילות, יוצאים בעגלות־סולמות עמוסות, מאכילים תרנגולות. רָחַקנו מן המחשבה שכאן, בחוץ, דורכים בני־אדם במסלול החיים הישן. ילדים יצאו מפתחי הבתים ורצו בכיוון השיירה. אך מיד יצאו בעקבותיהם ההורים ומשכום לתוך הבתים. מוקצים היינו. תריסים הוגפו בעת שעברנו ליד הבתים, אנשים סגרו מאחוריהם את דלתות הבתים, ולא הישירו להביט בפנינו. ורק זעיר שם הופיעה דמות אשה או גבר מכורבלים במעיל ומודדים במבט של ציפיה כל שורה ושורה. נשותיהם וקרוביהם של האסירים תושבי הסביבה חיפשו בין המפונים את יקיריהם. פעם או פעמיים היינו עדים לפגישה נרגשת של בעל ואשתו. הם דיברו בחפזון, בצמאון. הזקיף ניסה להפריע, אך בסוף השלים עם השיחה ורק נתלוה מן הצד ושמר על מרחק נאות בין השורות לבין האשה שמן־החוץ.

לעת צהריים אחזה בנו עייפות. הרגליים כבדו מאוד וכל צעד גרם כאבים. הצרורות הדלים הפכו למשקל רב. חברתנו נאבקה עם העייפות. כמה וכמה פעמים הוצרכנו לתמוך במישהו. היינו נוטלים את צרורו. שולבים את הזרועות משני עבריו. לאחר זמן מה היה האיש מתאושש וממשיך בכוחות עצמו. את הארוחות אכלנו בצוותא ואת כל הצרורות עשינו צרור אחד.

לייבק היה פעיל גם במסע. בשעת ההפסקה הראשונה קלט בשורה האומרת, כי במרחק־מה אורבים פארטיזאנים וקרובה ישועתנו. ובאמת, בערך בשעת הצהריים

נשמעו יריות. הנאצים ציוו עלינו לרדת מן הכביש ולשכב בשלג. שכבנו כרבע שעה, היריות שככו ושוב ניתנה פקודה לקום. המשכנו ללכת.

אחר הצהריים גברה העייפות. למרות הקור החורפי החריף ניגרו טיפות זיעה כבדות ממצחנו וחום כבד חנק וצרב מבפנים. הפסקנו לשוחח; לא היה כוח. לאט ירד הערב. ניסינו לנחש, אם יאיצו בנו אף בלילה. היה ברור שאם יעלה בדעתם להמשיך את המסע בלילה, כולנו אבודים. בינתיים נשמעו היריות תכופות.

נתברר שמחמת חשש הבריחה לא העזו הנאצים להוליכנו בלילה. קרבנו לאיזה בית, שמסביבו מגרש גדול מכוסה שלג. הזקיפים התחלפו. המלוים שלנו הלכו לשכב בבית, ואנחנו נשתטחנו על השלג. השומרים סגרו את השדה במעגל. חששנו שלא נוכל להרדם בקור; אך העיניים נעצמו בכוח ושקענו בשינה כבדה. התעוררנו עם שחר לקול משרוקית. ניתנה לנו מחצית שעה לשם היערכות ליציאה.

משום־מה היה לי ועוד לכמה חברים היום השני קל מקודמו. הערכנו, כי ביום הראשון עשינו דרך של עשרות קילומטרים. איש לא ידע, שהגענו קרבים לגבול הצ׳כי.

ביום השני לעת הצהריים התחילו רבים להשליך דברים מתוך החבילות. נמצאו שהשליכו גם את המעיל שעל גופם. אותם האנשים שלאחר איזה שעות קפאו מקור, לא יכלו עכשיו להתגבר על העייפות והחום. השלכת המעיל הדקיק, שהיה כיסוינו היחידי, נתנה רק אשליה של הקלה, ולעומת זאת היינו זקוקים לו מאוד בשעות הערב והלילה.

נודע לנו שחרף השמירה ברחו בלילה אנשים מן השיירה. בבוקר, עם היציאה, היינו מיואשים ולא האמַנו שנרחיק לכת. ובכל זאת נוכחנו לדעת, שגנוזים בנו כוחות. ושוב בא הערב. הפעם לַנו באורוה מלאת זבל וצחנה. נדחסו לשם כמאתיים איש, ולשאר לא הספיק המקום. ויתרנו על קורת־גג ונשכבנו בחוץ, לחוצים זה לזה — והקור חדר לעצמות.

ביום השלישי למסע התחילה השיירה מתמעטת במהירות. האנשים הגיעו לקצה גבול היכולת — עשרות נורו כל שעה. במשך שלושת ימי ההליכה לא קיבלנו טיפת מים חמים. אכלנו מן המלאי שהתחיל מתרוקן, ורק בזמן ההפסקות הממושכות שתינו מים. בלילה אור ליום השלישי של המסע נשארו רבים רבוצים בשלג. הקיצונו בבוקר וראינו דמויות אנשים קפואים למחצה, שכובים באדישות של טרם־מוות. הנאצים ירו אליהם ברביצתם על פני השלג הלבן הקופא.

ביום השלישי הלכנו קודרים. העלינו סברא, שבכוונת הנאצים לחסל אותנו במסע ממושך. לא ידענו לאן פנינו מועדות. לעת צהריים הגענו לתחנה צ׳כית, בוהומין.

כאן המתינו לנו קרונות משא פתוחים, בלי כיסוי־גג. הועמסנו בצפיפות רבה, בעמידה, ואחר שעה או שעתיים זזה הרכבת. השיירה, אחרי שעברה עשרות קילומטרים בשלג ובכפור, נצטמקה באופן אכזרי. מאות חברים היו מוטלים לצדי הדרכים וסימלו במותם את נתיב היסורים של הפינוי.

הרכבת נתגלגלה, ושוב לא ידענו להיכן ולשם מה מובילים אותנו. החבורה שלנו לא השאירה קרבנות בדרך ועודדנו זה את זה בתקוה, שכנראה אין מתכוונים לחסל את כולנו. והראיה, שמצאו בשבילנו קרונות ומשלחים למרחקים. קרונות ניתנו לנו — אך מצבנו בתוכם היה ללא נשוא. לא היינו מפונקים יתר על המידה — וכאן קרובים היינו לטירוף דעת. אחדים, באזלת כוחותיהם נשכבו על רצפת הקרון; בזאת גברה הצפיפות, והעומדים לא יכלו לשנות מעמידתם, להניע רגל... איני יודע, איך עברנו סוף־סוף את ליל הבלהות הזה. זה־כבר למדנו לנמנם בעמידה, וכך עשינו, כפי הנראה, את מרבית אותו הלילה. לעת בוקר חיכה לנו פיצוי על הסבל ועל הצפיפות. עברנו על פני גשר בעיר צ׳כית גדולה. מתחת לגשר, למטה, הלכו לעבודתם מאות פועלים, עם צרורות מזון מתחת לבית־השחי. כשראו אותנו בקרונות הרכבת ושמעו שהננו מאושביץ, נֶעמדו האנשים וצעקו בקול נרגש: „נאַ זדאַר, שלום, חברים!" ובעקבות המלים עפו החבילות הקטנות, ארוחות הפועלים, ונפלו לתוך הקרונות כלהקת יונים צחורות. היינו נרגשים ומשולהבים. מן הקרונות השועטים נשמעו מלות תודה בצ׳כית — ואחד הפועלים שם למטה נעמד וצעק בקול גדול: „החזיקו מעמד, חברים, עוד מעט, עוד מעט!"

בצהריים עמדנו בתחנה אוסטרית. ביקשנו מים. אך ראינו רק מבטי לעג ושנאה. איש מבין העוברים ושבים לא נתן לנו את מבוקשנו. וכמובן, נאסר עלינו לזוז מן הקרון. גם את צרכינו עשינו בפתח הקרון — כשגופנו נטוי החוצה. בסמוך לפני תזוזת הרכבת הופיעה אשה עם דלי. היא מילאה את הדלי מים וניגשה לאחד הקרונות. קולות מתחננים נשמעו מקרונות אחרים. האשה עם הדלי פתחה במרוץ. כאחוזת קדחת רצה, הדלי בידה, מן הברז לקרון ומקרון לברז. לא היה בכוחה להשקות את מאות הפיות הצמאים. אך היתה נחמה גדולה בתמונה זו של אדם אחד בודד ברוח הסדומית שמסביב. הנאצים הביטו בה בלעג, ואחדים צחקו בקול והשמיעו הערות מעליבות — אך לא הפריעו לה. והאשה, לא נתנה דעתה עליהם. הרכבת כבר זזה — והיא עוד התרוצצה, וכך ראינו אותה נעלמת באופק והדלי־מלא־מים מונף בזרועותיה.

באותם שני ימי נסיעה במסילות צ׳כיה ואוסטריה לא הרעב והצמא היו העיקר אלא הקור. היה חשש רציני שחלקי גוף שונים יקפאו. הקור חדר לעצמות ושיתק את

הגוף. חבר לחבר שיפשף בחוזקה את הידיים והרגליים, ועשינו כל מה שאפשר כדי להתחמם. אך מאמץ התנועות היה למעלה מכוח העומס של הגוף. וכבר היו מתים אחדים בקרון, שהושלכו החוצה בשעת הנסיעה.

עשינו עוד לילה אחד בקרון. ולמרות עקת מצבנו נכבשו העיניים למראה הנוף הנהדר של אוסטריה. נסענו מוינה דרך סן־פלטן בכיוון ללינץ, ארץ הרים ויערות, ארץ האַלפים המושלגים ופסגות הקודחות בעננים. למרגלות ההרים — כפרים, בתים לבנים מכוסים גגות רעפים אדומים, ותריסי חלונות צבעוניים. ארץ גלויות ססגוניות ואגדות. ואת הנוף האגדתי חוצה רכבת צללים, אחרוני הנותרים מאושביץ.

בשעה תשע או עשר הגענו לתחנה קטנה, מאוטהאוזן. כבר ידענו את המקום. מחנה הריכוז במאוטהאוזן היה ידוע לשמצה בין מחנות הריכוז באוסטריה וגרמניה. בסביבה הררית, בתוך הנוף הנהדר, הוקם מחנה ריכוז. רוב האסירים עבדו במחצבות אבן ונקברו מתחת לאבנים.

צעדנו בחוצות העיירה הקטנה בכיוון למחנה. שום איש לא שם לב אלינו. כנראה, היו רגילים כאן במראָה אסירים. ואף אנו, לאחר חיבוטי הדרך, שוב לא נתרשמנו־במיוחד משום דבר.

אחרי כמה קילומטרים של הליכה אטית, רוב האנשים נסחבים שלובי־זרוע באחרית הכוחות, נתגלה המחנה מבין ההרים. אותם המגדלים, אותם חוטי תיל, אותם הזרקורים, וגולגולת־המתים של קובעי החיילים.

עברנו בשער מאוטהאוזן — ולפנינו עוד שלושה וחצי חודשים, שלרבים מאתנו היו הקטע הקשה ביותר בנתיב היסורים של מחנות ריכוז, ולאחרים — החודשים האחרונים בחייהם.

פרק שלושים

אודים בכף־הקלע

באַפל האחרון במחנה השתתפו: 48.342 גברים, בערך 16.000 נשים ו־96 שבויי מלחמה סובייטיים. בפינוי יצאו את המחנה כ־58.000 אסירים. מעל לששת אלפים הנותרים נשארו במחנה. היו אלה בעיקר החולים שבבתי החולים של המחנה ומעט מתחבאים ואנשי הסגל הרפואי מבין האסירים.

רופא יהודי, ד״ר יעקב וולמן, יליד לודז׳, אסיר אושביץ שנשאר במחנה עם החולים, סיפר לי את קורות הימים האחרונים של המחנה.

ביום הפינוי, בשעת הצהריים, הודיעו הנאצים, שכל האנשים המסוגלים ללכת צריכים לעזוב את המחנה. רק החולים הזקוקים לטיפול ונאלצים לשכב נשארים בבלוקים. הנהלת המחנה לא הכריחה את הרופאים והחובשים להשאר. ניתנה יד חופשית לכל רופא וחובש לנהוג כרצונו. כמה רופאים, וביניהם ד״ר וולמן וד״ר גורדון, התארגנו והחליטו להשאר. אמנם, החלטה זאת היתה הרת־סכנות. היה ברור שהנשארים צפויים למוות, וקץ הרופאים לא יהיה שונה מקץ החולים. אותם הרופאים והחובשים שהכריעו להשאר שידלו את החולים האיתנים־יותר כי ייצאו לדרך. ורק החובה המקצועית, האחריות לחוליהם שהעמידו אותה מעל לזכות־לחיים, אילצה אותם־עצמם להשאר עם הנדונים למוות.

מיד לאחר שיצאו אחרוני המפונים נודע, כי „שפרנגקומנדו״ (קבוצת חבלנים) הגיע לאושביץ, כדי לפוצץ את המפעלים ובסוף „ליישר את המחנה עם האדמה״.

ההחלטה של כמה רופאים להשאר — השפיעה באופן מרגיע על החולים. נמצאו חולים־קודחים שהתכוננו לצאת, ורק ההוכחה שאינם עזובים לנפשם עצרה בעדם. נמצאו אסירים שלא עבדו כלל בבית־החולים, אך משום שהם היו ידידים ומיודעים של הרופאים הנשארים־במקום, החליטו גם הם להשאר במחנה.

כך נשארו בבלוק של ד״ר וולמן (21) באושביץ־1 — 3 רופאים ו־7 עוזרים (ביניהם א. קובלסקי). באושביץ 1 היו כ־1.200 חולים, אך לאחר שהחולים מבירקנאו ומחנות אחרים רוכזו כולם באושביץ 1 נמנו כאן מעל ל־5.000 חולים.

לסגל הרפואי הדל לא הספיק הזמן לחשוב על התפתחות המאורעות. את כל זמנם טרפו הדאגות הקטנות והצורך לספק אוכל ותרופות לשוכבים במיטות. המחנה נשאר בלי מים וחשמל. המטבח נשדד ונהרס. אפשר היה להתקיים יום אחד, אך מה לעשות אם המצב הבלתי ברור יימשך שבוע ואולי שבועות?

במהירות רבה הקימו האסירים גוף אירגוני. יצאו למחנה, פרצו מחסנים והחלו להוביל מזון לבלוקים. חולים שיכלו להתהלך באו לעזרת המטפלים. יהודי אוסטרי, ארנסט, קיבל עליו את הנהלת המטבח. הוקם מטבח של־ארעי ובעזרת עגלה וסירים הובלו חמשת אלפים ליטר מים להכנת הארוחה החמה הראשונה.

נקבעו אחראיים לבלוקים, למזון, לתרופות. לא חסרו מקרים של הפרעת סדר. בבלוק 21 שוכנו הנשים החולות שעברו מבירקנאו. בלילה יצאו ה מ ת ח ב א י ם וניסו לפרוץ את דלתות הבלוק. רק הודות לעמידת הרופאים המועטים נמנעו פריצות ומעשי פשעים.

בתוך המחנה היו האסירים חופשיים לנפשם. הס.ס. היו בבל־ייראה. איש לא שאל ולא התערב בענייניהם. אך בחוץ עמדו המשמרות כמקודם. המחנה היה מוקף כוח צבאי, והאסירים ידעו היטב שאין ערך רב לחופש שניתן להם.

בתוך המחנה נשארה קבוצה קטנה של קאפואים ועובדי „אוניון". לפי התוכנית הוצרכו הללו להתעכב שבוע ימים, לעזור במלאכת הפירוק והפיצוץ ולצאת למקום אחר. והנה ללא שום הסבר הקדימו את יציאת האנשים האלה, שבמקום שבוע שהו אך שלושה ימים. משיצאו — נשארו במחנה אך חולים ו„פראיים", אלה המתחבאים ומגיחים רק בלילות. כמה מן ה מ ת ח ב א י ם העזו לצאת את גדר המחנה ונעלמו. מתוך יזמתם־הם החלו הרופאים והחולים־קל לחפור תעלה מתחת לגדר, שאיפשרה לעבור מתחת לגדרות.

את העבודה הגדולה של טיפול שוטף ב־5.000 חולים עשו הרופאים בעזרת החולים עצמם. אנשים „מתים־למחצה" קמו והתנדבו לעבודה. לפעמים נאלצו חמישה לאחוז בשק אחד, אך הם גררוהו והביאו למקום המיועד. המטבח היה קטן ואפשר היה לבשל רק 150 ליטר מרק בבת־אחת. המטבח עבד 24 שעות ביממה, ואנשים אכלו במשמרות־שונות־ומשונות, לפעמים ביום ולפעמים בלילה. המזון שנאגר כָּלַל איטריות, קופסות בשר וקמח. החולים היו אסירי תודה על המרק המזין ואימצו את כוחותיהם לסייע בעבודה ובשמירה על הסדר. את המים היו מביאים מקצה המחנה, מבריכה קפואה. חובש יהודי שעבד בבית־המרקחת של הס.ס. הביא תרופות, ואפשר היה להמשיך ולהגיש עזרה רפואית.

כעבור יומיים התחילו להופיע במחנה אנשי ס.ס. בודדים וחיילי הוהרמאכט. הם שוטטו, הסתובבו, ירו בכל הנקלע בדרכם. האסירים נמנעו מלצאת את הבלוקים לאור היום, ואת כל העבודה עשו בלילות.

ביום השלישי או הרביעי לפינוי הגיע שריד ממחנה יַבוז'נו, שהצליח להמלט, והודיע שכל החולים במחנה הקטן שביבוז'נו נרצחו.

ואולם אי־הבטחון של הימים לא גרע מתחושת הקץ המתקרב. החזית עמדה בשער, ויום־יום ניכרה התנועה הכבירה הפונה לעבר המערב. רעמי התותחים, שרידי גייסות, ורבים הבורחים בעגלות וכלי רכב שונים בקרבת המחנה העידו כי ימי השלטון הנאצי ספורים.

ביום הרביעי אחר הצהריים בא אחד בריצה לבלוק 21 והודיע, כי למחנה נכנסה פלוגה סדירה של אנשי ס.ד. * בעד החלון ראו שאת רחובות המחנה מילאו מאות קלגסים מזוינים. ברווחים של עשרים צעדים ניצבו חיילים על המשמר. אחרים מבין החיילים חדרו לתוך הבלוקים ומיד פתחו בצווחה ארורה: „ראוס! אלס ראוס!" („לצאת! כולם לצאת!"). במהירות הבזק הועלו הבריאים והחולים־קל לעליית הגג. בין החולים־קשה היתה בהלה. לא הספיקו למצוא עצה — וכבר פרצו לבלוק שלושה חיילי ס.ד. ותבעו וציוו שכולם ייצאו וייערכו בשורות לפני הבלוק. ד"ר וולמן טען בתקיפות, שיש לו הוראה אישית ממפקד המחנה, המחייבת להשאיר את החולים במקומותיהם, והמַנה אותו לאחראי על שלומם ועל בריאותם. חיילי הס.ד. לא היו בקיאים בענייני מחנות ריכוז. עשה עליהם רושם בטחונו־העצמי של הרופא. הם השיבו שאין בכוחם לשנות את הפקודה של מפקד יחידתם, אך אינם מתנגדים שד"ר וולמן ייצא את הבלוק, יתייצב בפני מפקד היחידה וימסור לו את טענותיו.

הרופא יצא והלך בכיוון השער, בקרבתו רוכזה מיפקדת היחידה. כל עשרים מטרים עוכב על ידי חיילים, אך מלת הקסם „צום קומנדופירר" („אל מפקד היחידה") פתחה לו את הדרך. ליד השער עמדו בקבוצה קצינים ותת־קצינים. הרופא נשאל, מה רצונו. השיבו לו, שהקומנדופירר איננו ויופיע בעוד כמה רגעים. סוף־סוף הופיע האיש — גרמני שמן, פרצוף של שׂררה ורצח. ד"ר וולמן ניגש ופתח בסיפורו. הנאצי לא נתן לסיים את המשפט. — „איזה חולים, איזה פקודות, את מי זה מעניין, כולם החוצה עד האיש האחרון."

כאן לא היה עוד מה לעשות. נאצי אחד ניסה לדחוף את ד"ר וולמן לתוך שורת האסירים הערוכה. בקושי התחמק, בטענה שרק בעזרתו יוכלו החולים לרדת מן הבלוק. כשהגיע בחזרה לבלוק 21 כבר עמד חלק מן החולים בחוץ, אחרים ירדו מן המיטות, ושלושת החיילים המריצו את כולם בצעקות. בקוצר רוח ציפו החולים

* זונדרדינסט, שירותים מיוחדים

לישועת הרופא. הוא חזר בלי מענה בפיו; עלה לבלוק מתוך כוונה להאריך את ההורדה ככל האפשר.

הכל נראה אבוד. לא היה ספק בדבר, שהנאצים מוציאים את החולים־קשה אל מחוץ למחנה כדי לחסלם בשדה הפתוח. המאמצים שהושקעו, התקוות שניעורו — הכל לשוא. אין מוצא, אין הצלה.

ובאותו רגע הופיע אסיר שזעק בכל ישותו:

„דוקטור, הם אינם! כולם הסתלקו!"

התרחש הנס. המחנה היה ריק מנאצים. בבהלה עזבו הכל, הניחו את השורות הערוכות, את החולים בבלוקים, ונעלמו.

רק לאחר ימים נתברר פשר החפזון המוזר. הנאצים — יחידת־חיסול שצעדה בשולי החזית הנסוגה — התכוונו לצאת ברכבת האחרונה מתחנת אושביץ. לפי התוכנית עמדה הרכבת להפליג בשעה שבע בערב. אך יחידת חלוץ סובייטית פרצה קדימה וסיכנה את המקום. צאת הרכבת הוקדמה בשעתיים, והיא הפליגה בחמש. שתי שעות אלה הצילו חיי אלפים. היחידה הנאצית לא השלימה את המלאכה.

הנאצים עזבו את אושביץ. טבעת הזקיפים הוסרה מעל המגדלים והמשמרות. המחנה היה פתוח.

לאחר שעתיים נכנסו חלוצי הצבא האדום. מזוינים בכלים אבטומַטיים התקדמו דרוכים בשטח המחנה. מתנועותיהם הזהירות ומַבטם הבוחן הבינו האסירים, כי הם מוכנים להתקפה ממַארב.

אך כעבור רגעים ספורים פרצו החולים את הבלוקים. הם נפלו על צוארי חיילי החזית המאובקים, ומעומק לבם פרץ בכי, בכי שמחה וכאב, בכי של ניצולי אושביץ.

החיילים הביטו בשלדי אדם מעוקלים, בגופות מעוּנים, ואולי יותר מבכל עֵת אחרת הבינו את טעם המלחמה הזאת וטעם הנצחון.

קמו חולים, קודחים ונכים. כוחות חיים נכנסו בשברי אדם, נשקו לנשק ולחיילים, בירכו על השעה הגדולה, על השיחרור.

המפלצת הפאשיסטית ברחה מאושביץ — אך עוד עמדו הבלוקים והמגדלים והגדרות והתאים, והכל. שוחררו אוּדים. נותרו תוצאות הרצח והזעקה.

דפי זכרונות

נפתחו דלתות הקרונות, מבחוץ עלו צעקות של הנאצים, כולנו התחלנו להדחף, להתפרץ קדימה. ברעש ובהמולה השארנו את המטלטלין בתוך הקרונות. אחרי שחַשנו את הקרקע מתחת לרגלינו היתה השאלה הראשונה, שהתעוררה בלב: לאן הגענו? אך לא היה זמן ואפשרות להביט מסביב. הנאצים מתרוצצים מסביבנו, צועקים, מקללים ומכים בלי הבחנה בכל מי שמזדמן בקרבתם. אנחנו הצטופפנו, היינו חסרי אונים, לא ידענו מה עלינו לעשות, מה פשר הצעקות והמכות. איש לא ידע איך ומתי מצא את עצמו בתוך שורות סדורות. השיירה התחילה להתקדם. כעשרה מטרים לפנינו עמד קצין ס.ס. מצוחצח ומדד אותנו בעיניים קרות וקפדניות. לפי תנועת היד שלו כוונו האנשים שמאלה או ימינה. הופרדו משפחות, נשים מבעליהם, ילדים מהוריהם. בכי מילא את האויר, אך לעזרת היד המכוונת עמדו עשרות חיילי ס.ס. משתוללים, שדחפו וזרקו כל אחד למקומו כחפץ דומם. השיקול של הקצין היה מקרי. מראה פנים, פצע קל ביותר, הגיל — אלה הדברים הקובעים: לחיים או למוות. נוצרות חוליות של אנשים ממוינים. אני מביט מסביבי, בכל מקום אנשי ס.ס. מזוינים ובמרחק־מה רובצים חיילים ועל־ידם חבילות קש ומכונות ירייה מוסתרות.

בתחנת הרכבת תקף פחד פתאומי את כולנו. האיומים, המכות, היריות מסביבנו בילבלו את עשתונותינו, ותגובתנו היחידה ברגעים האלה היתה: פחד. במרחק מטרים אחדים אני רואה את הרופא שלנו שוכב על האדמה בלי רוח חיים. היה זה ד"ר בראון, שעבד בעירנו כשנה. לידו היו מוטלות אשתו וילדתו הרכה. כנראה, הוא הכיר את המקום אליו הגענו. הקדים את מותו והזריק סַם־מוות לעצמו ולבני משפחתו.

עוד בצ'כנוב גילה לי כי יש ברצונו לשים קץ לחייו. שוחחתי אתו ארוכות ובסוף הוא קיבל את דעתי, שצריך לחכות ולהתמצא יותר במצב. הוא מצדו טען שחייב אדם למנוע מהנאצים את האפשרות להתעלל בו.

נשמעה פקודה: לצעוד. על הפקודה חזרו עשרות אנשי ס.ס., שעמדו מסביבנו. צעדו גברים עד גיל 45 בכיוון המחנה. לאורך השורות ליוו אותנו חיילים מזוינים במספר רב. בדרך הציעו לנו המלוים למסור לידיהם שעונים, עטים, כסף, היות ואנחנו לא נצטרך לזה יותר.

הגענו לשערי המחנה. כאן ספרו אותנו באופן קפדני. לאחר שנכנסנו למחנה דחפו אותנו לתוך אולם גדול והזהירו אותנו שאסור לעזוב את המקום. נשארנו כאן כל הלילה. בשעות הבוקר התגנב אחד מאסירי המחנה אל חלון האולם מבחוץ וביקש לחם. כבר בכניסתנו למחנה ראינו אסירים בודדים, בבגדי פיז'מה משונים, החומקים בחופזה. כעת ראיתי אסיר עין בעין. בפנים ובעיניים היה עצב וסבל שאין לתאר במלים. שאלתי אותו על שם המקום הזה. הוא הביט עלי בתמהון ואמר: אושבינצ'ים. השמועות על המחנה הזה הגיעו גם לצ'יכנוב וידענו כי אושבינצ'ים פירושו מוות.

לא האמנתי למשמע אזני וחזרתי שנית על שאלתי, כשמסביבי נדחקים חברי לצרה. הוא ענה לי שוב: הנכם נמצאים בבירקנאו, סניף של אושבינצ'ים. ברגע הראשון לא האמנתי לדבריו; בדאי, טוב יותר ונוח יותר לחיות באשליות.

אך המחשבה על גורל משפחתי לא נתנה מנוח. אולי הצליחו להמלט, אולי, בכל זאת, נשארו בחיים. כל אחד מאתנו שקע בצרותיו האישיות. הכרנו איש את רעהו, זה עשרות שנים היינו חיים את חיינו בשמחה ובעצב, את החיים הרגילים האנושיים. ופתאום, תוך יום אחד, מצאנו את עצמנו עקורים מכל. לא בית ולא משפחה, והחרדה לקרובים־ויקרים מכאיבה וטורפת את העצבים. מישהו העלה את אפשרות ההתאבדות. דיברתי נגד המוצא הזה. הזכרתי את התמורות בחזיתות, שבישרו מפנה לרעת הנאצים, וטענתי שמוות כזה הוא ללא שחר וללא תועלת. אם נגזר עלינו למות יש לנסות את מעשה הנקמה.

שיסעו אותי באמצע דברי. שוב נשמעו צווחות ונחתו מהלומות. ערכו אותנו בתור, הופיעו סַפָּרים שהחלו לגזוז כל מִצְמַח שיער שעל הגוף. לקחו מאתנו את כל החפצים האישיים, כולל הבגדים, ורק חגורה יכולנו להשאיר אצלנו. קיבלנו את מַדי האסירים. כל זה נעשה בריצה, כשהצעקות „לאוס! לאוס!" אינן פוסקות לרגע. וכבר לא היה זמן להרהר על שום דבר.

הבגדים שקיבלנו הם דקים ועשויים עץ וגם סוליות הנעליים הן מעץ. היינו צריכים למהר והנעליים הפריעו מאוד.

בחודש נובמבר 1942 הפכנו לתושבים קבועים של המחנה. הכניסו אותנו לצריף, שבעצם היתה זאת אורווה סוסים, ובשפת המחנה נקרא בלוק. בתוך הבלוק — שלוש קומות של דרגשים. הגובה של כל שלוש הקומות מגיע למטר וחצי. גם הרוחב של „המיטה" הוא מטר וחצי ועל כל אצטבה כזאת ישנים חמישה אנשים.

הבלוקאלטסטה, גרמני שנידון לעשרים שנות סוהר עוד לפני פרוץ

המלחמה, שורק במקום לדבר. לאחר שהוא השמיע שתי שריקות וסָפַר עד חמש — עלינו להמצא בחוץ ולהערך בעשיריות, הנמוכים ראשונים משמאל, וכל השאר אחריהם — לפי הגובה. מי שלא יספיק — כבר לא יצטרך לצאת ולהערך בשורה; הממונה ישכיב אותו.

למחרת בבוקר עמדנו פעם ראשונה במיפקד. לפני המיפקד חילקו לנו תה שריחו משונה מאוד. עשרה־עשרה קיבלו קערה בת שני ליטר. הקערה עברה מיד ליד. איש מאתנו לא טעם מן המשקה, מתוך חשש שהוגש לנו רעל. מעולם לא טעמנו דבר בדומה לזה, והריח היה בלתי מוכר. למזלנו ירד גשם, והבלוקאָלטסטה לא השגיח ששפכנו את ה„תה" על האדמה.

לאחר שעתיים של עמידה במיפקד, כשאנו כולנו רועדים מקור בבגדים הדקיקים שלנו, באה הפקודה: דום. הבלוקאָלטסטה מוסר את מספר הקרבנות העומדים עדיין על הרגליים. המיפקד הסתיים, אך עלינו להשאר במקום.

מַתחילה „התעמלות": דום, נוח, מיצַן אַב, מיצַן אוף (הורד כובע, חבוש כובע!). שלוש שעות ללא הפסקה. אלה שלא הספיקו למלא את הפקודה במהירות הדרושה, או לא הבינו נכון את הצעקה, נענשו. היה עליהם להתגלגל בבוץ, לבצע קפיצות ולרוץ. אחרי שלוש שעות באה הודעה שעלינו להתייצב במשרד המחנה.

כאן מקעקעים לנו מספר על אמַת היד. ממלאים שאלונים. שואלים פרטים שונים ורושמים בכרטיסים, על גליונות נייר ארוכים. במשרד הצלחתי לחטוף שיחה עם אחד האסירים שעסקו ברישום. הוא היה יהודי ופניו עוררו אמון. שאלתי אותו, כמה זמן הוא נמצא במחנה. הוא השיב לי שהוא נמצא כבר ארבעה חודשים באושביץ. הבעתי את תמיהתי, שאדם מסוגל להחזיק מעמד ארבעה חודשים בתנאים אלה. האסירים האחרים שעבדו ברישום הטראנספורט החמירו מאוד ולא היו מוכנים לשום חליפת דברים. בכל זאת העזתי לפנות בשאלה נוספת. האיש היסס רגע, הביט עלי וכנראה נזכר במצבו לפני ארבעה חודשים — והשיב לי.

סיפרתי לו שהגעתי לתחנת הרכבת עם אשתי ושתי בנותי. שאלתי, האם ישנה דרך שאוכל להוודע משהו על גורלן. הוא ענה שרצוי לא לחשוב כעת על בני משפחתי. לא אוכל לעזור להם. אם הם חיים — חייבים הם לדאוג לעצמם. בכלל, במחנה דואג כל אחד לעצמו. זהו חוק־חיים כאן...

אחרי שחזרנו לבלוק שקלתי את דבריו. החלטתי ללחום עם המוות, לא להכנע, וכל עוד נשמתי־בי להיאבק עם החיה־הרעה.

למחרת יצאנו לעבודה מחוץ למחנה. נפגשנו בדרך עם קבוצת נשים שיצאה

ממחנה הנשים. כל אחד השתדל להסתכל לעבר זה, בתקוה כמוסה שיכיר את קרוביו. בשורה אחת אתי צעדו שלושת גיסַי. חיילי ס.ס. המלוים אותנו אסרו עלינו להביט לצד הנשים העוברות, ומיד באו מכות לחזק את הפקודה. הכריחו אותנו למהר, להחיש צעד. בכל זאת הצליח אחד מגיסַי להכיר בין הנשים העוברות את אשתו, רחל. המשכנו בשתיקה אך הפגישה הזאת עודדה אותנו ועוררה תקוות בלב כל אחד.

הגענו לשערי המחנה. שוב מונים אותנו. אחדים כשלו ולא היו מסוגלים ללכת. היינו צריכים לסחוב אותם, וכאשר הגענו לבלוק ציוו עלינו להניחם בחוץ אצל הקיר. לאחר המיפקד העברנו אותם לצריף בית־החולים.

כבר היינו שלושה ימים בבירקנאו, מחנה־בת של אושביץ המרוחק שלושה קילומטרים מן המחנה הראשי. ביום השלישי, לאחר גמר העבודה, תפס אותי אחד הקאפו לעבודה נוספת. היינו כמה עשרות אנשים, שנתפסו במקומות שונים. הובילו אותנו לאחת הפינות של המחנה ושם נתגלה לעינינו מראה איום: ערימה גבוהה של גוויות, ומן־הצד גוויות מפוזרות בצורות מוזרות ביותר. לידנו עמדו מכוניות, וניתנה פקודה להעמיס עליהן את הגוויות.

היתה כבר שעת המחשך והצלחתי להמלט מן המקום. אך תמונת זוועה זו נחרתה בזכרוני.

ביום הרביעי להיותנו אסירים, במיפקד הבוקר, קראו חמשים שמות ומספרים מן הטראנספורט. אני ושלושת גיסי היינו ביניהם. ריכזו אותנו והודיעו שאנו עוברים למחנה אחר. ותיקי האסירים קינאו בנו ואמרו שהתנאים במחנה החדש טובים יותר. עוד באותו יום הועברנו, כל החמשים, למחנה מרכז אושביץ. עד־מהרה התבררה לנו סיבת ההעברה. אנחנו היינו רשומים כנגרים, והמחנה היה זקוק לבעלי מקצוע אלה באושביץ 1.

בשבילנו — התנאים כאן קלים יותר. נקי יותר, הבלוקים הם מלבינים, ועבודתנו היא מתחת לקורת־גג. והנה, ביאנואר 1943, בעת כפור עז ביותר, העמידו אותנו עירומים בחוץ וחיכינו זמן רב למקלחת. לאחר עמידה ממושכת הורשינו לרוץ למקלחת, וכאן התיזו עלינו מים רותחים. ושוב הוצאנו החוצה עירומים ורצנו לבלוק.

רבים שילמו בחייהם את ליל המקלחת.

מרדכי הללי

בהתחלת שנת 1942 הוציאה הממשלה הסלובקית גזירה, לגרש מארצה את כל היהודים — גברים ונשים, המסוגלים לעבודה, ולמסרם לרשות השלטון הנאצי במטרה לסייע למאבק המלחמתי של הרייך השלישי.

לא עברו ימים רבים וההכנות לביצוע הגזירה לבשו עור וגידים. בעזרת יחידות מתנדבים בשם „הְלִינְקוֹבָה גַרְדָה" (ע"ש המנהיג הפאשיסטי הסלובקי — הכומר הלינקה), אשר הורכבו מיסודות לאומניים־ריאקציוניים ומפוקפקים, אורגנו בכל רחבי המדינה מקומות ריכוז לקרבנות הצו. תחת מסוה הגזירה חטפו אנשי „הגרדה" כל יהודי שנקלע לידם, בלי הבדל גיל ומין, ורק מתי־מספר, אשר קשרים הדוקים להם עם הרשות המקומית, הצליחו להתחמק מלועם.

למרות הידיעות המרובות על רדיפות היהודים בגרמניה ובארצות הכבושות בידם וכן התיאורים הקודרים והשערות וספקות המכרסמים, לא עלה על דעת שום איש מאתנו כי הדרך בה יובילונו תהיה דרך האבדון.

יהודי סלובקיה, אשר רק לפני 4 שנים היו חוסים בצל הדמוקראטיה מיסודם של מַסאריק וּבֶנֶש, לא הוכשרו בתקופה הקצרה הזאת לתפוס את גודל השואה האורבת להם. ולפי שבאופן רשמי היתה מטרת הגזירה לספק לגרמניה כוח עבודה, שדַלַל בה מחמת הגיוס הטוטאלי לשירותים הצבאיים השונים — הרי הוכשרה הקרקע כדבעי, ועבודת „הגרדיסטים" לא נתקלה בשום התנגדות מאורגנת.

במקום מגורַי — מֶזִילָבּוֹרצָה — עיירה קטנה בצפון־מזרח סלובקיה, אשר שָקטה על שמריה מאות בשנים (עיירה טיפוסית מסיפורי שלום־עליכם) קיבלו היהודים את צו הגירוש כגזירה־משמים שאין להתנגד לה. כשהגיעו „הגרדיסטים" והתחילו להפריד בין ילדים להורים ובין בעל לאשה, היו מחזות בכי, התעלפויות ותחנונים הביטוי היחידי שניתן לסבל ולמורא. ורק יחידי סגולה העיזו להתחמק מידי הרוצחים, ולברוח ליערות שהקיפו את העיירה מארבע רוחות. כמה מאלפת העובדה, כי בעת שבאו הגרדיסטים, בשעות הלילה, לקחת אותי מביתי, מצאו הורי שאין זה אלא טבעי לגמרי למסור לרודפַי את כתובתי במַסוֹריה — שם עבדתי במשמרת לילה.

ובחצות הלילה באו למקום עבודתי שני „גרדיסטים" וכחיות־טרף גררו את טרפם למקום הריכוז, שם כבר חיכו לנו כמה מאות קרבנות מבין יהודי העיירה. אחד משומרי מקום הריכוז, „גרדיסט" חברי־לשעבר מבית־הספר, איפשר לי לגשת

הביתה לפנות־בוקר, כדי להחליף את בגדי ולהצטייד מעט לדרכי הארוכה. אמי ז״ל עמדה על רגליה כל הלילה והכינה בשבילי דברי מאפה כיד הכשרון הטובה עליה, שלא לקפח חלילה את צידתי לעומת שאר יוצאי העיירה. נפרדתי מאבי ז״ל, מקרובי וידידי, שעדיין נשארו במקום, ובלוויית אמי, מצויד בכל־טוב, חזרתי למקום הריכוז. לפני דלת הכניסה נפרדתי מאמי — לנצח — ודבריה האחרונים היו: „ילדי היקר! הלואי ועוד אזכה לראותך בחיי״.

בו ביום, אחרי הצהריים, יצאנו בשיירה, בלוויית משמר מזוין של „הגרדה״, לבית־הנתיבות, שם חיכתה לנו רכבת מיוחדת לז׳ילינה — עיר במערב סלובקיה, בה הוקם מחנה ריכוז לכל יהודי סלובקיה.

„הגרדיסטים״ המקומיים, הגם שלא הצטיינו בנימוסיות והיו משמיעים גידופים חריפים ועלבונות על־חשבון התעסקותם של היהודים בעבר, בכל זאת לא הגיעה חוצפתם עד כדי פגיעה גופנית. את טבילתנו הראשונה קיבלנו רק ברכבת שהסיעה אותנו לז׳ילינה. בדרכנו זו עברנו בחבל סלובקיה המשתרע לרגלי הרי הטאטרים. הסביבה היתה מיושבת במידה ניכרת באוכלוסייה גרמנית, שהצטרפה בשנת 1938 להנלין, המנהיג הנאצי של הגרמנים הסודטיים, וסייעה במלאכת ההסתה נגד הרפובליקה הצ׳כוסלובקית. כשנכנסה הרכבת לחבל ארץ זה עלו עליה פולקסדויטשה מאוכלוסיית המקום ומיד החלו במעשי התפרעות והמחישו לנו היטב את מטרת נסיעתנו. יהודי העיירה שלנו, דתיים רובם ככולם, גידלו זקן ופיאות. הפולקסדויטשה, מצוידים בסכינים של־מטבח, התחילו לקצץ בזקנים של היהודים. בחור צעיר, שזקנו היה קצר מכדי אחיזה, קצצו לו את הזקן יחד עם עור הסנטר. בקושי רב הצלחנו לעצור את זרם הדם ולהצילו ממוות לאלתר. הוא מת בתוצאת זיהום של הפצע ימים ספורים אחרי שהגענו למַידנק. במהומה שהתחוללה עם התפרעויות הפולקסדויטשה נתברר לנו, כי לא לשם עבודה אנו מובלים מבתינו, אלא למטרה אחרת לגמרי. כמה מבין הנוסעים ניסו לקפוץ מן הרכבת. הם הצליחו — היות והשמירה היתה רופפת למדי. וכשהגענו למחרת היום לז׳ילינה, נלכדנו ברשת מאורגנת ומאומנת היטב בשיטות הס.ס.

בז׳ילינה — מחנה הריכוז הגדול לכל יהודי סלובקיה — עברנו את שלבי ההתארגנות האחרונים לפני שנשלחנו אל מחוץ לגבולות המדינה. כאן דיברו אלינו רק בשפת המכות והבעיטות והפסיקו להתייחס אלינו כאל בני־אדם. כל עבודה חייבים היינו לעשות בריצה. שדדו מאתנו כל חפץ בעל ערך ואיימו בהריגה באם לא נמסור להם את החפצים המוסתרים. יהודי מגדל זקן ופיאות היה בבל־ייראה.

הייתי עד למקרה שיהודי סירב למלא את פקודת ה„גרדיסט" ולהסכים לגיזוז זקנו. הכל התרחש במהירות רבה. היהודי ניצח — זקנו נשמר, אך כעבור רגעים ספורים צנח בעל הזקן מת על האדמה.

שניים או שלושה ימים טולטלנו והועברנו מצריף לצריף וחולקנו ליחידות של מאה איש כל אחת. במרוצת הימים האלה הצליחו כמה עשרות יהודים להשתחרר מהמחנה — על ידי זה שהשיגו אישורים מתאימים ממוסדות ממשלתיים שונים, בטענה שהם חיוניים למשק המדינה. אחרים הוצאו מן המחנה באמתלה מחוכמת של הסתבכות בפרשיות משפטיות שונות. הללו הועברו לבתי־סוהר אזרחיים, ומשם שוחררו במתן־שוחד שמן.

והנה הגיע הלילה (נדמה לי, ליל סדר־פסח הראשון — חג שיחרורנו). בקללות ארסיות על חשבוננו ובהודיות לפירר שבזכותו נפטר העם הסלובקי מהעלוקה היהודית, ליוו אותנו „הגרדיסטים" לרכבת ושם הועמסנו מאה בכל קרון. הדלתות נסגרו, הבריחים הוגפו והרכבת זזה. אנו מוסעים בכיוון בלתי ידוע.

מסופקני אם היו מאה אנשים בין יהודי סלובקיה ששמעו על מחנה הריכוז באושביץ, ובטוחני שאף אחד לא ידע על קיומו של המחנה מַיְדַאנֶק. בכל אופן, בין מאה היהודים שנסעו עמי בקרון לא ידעו כלל על מחנות אלה. בעת היותנו בז'ילינה ידענו — אם בכנות ספונטאנית ואם במופגן — לשמור על יחסים הדדיים הוגנים. ברכבת התחילה השיטה הנאצית לתת את פריה. בקרון־משא שקיבולו 50 איש בדוחק — נדחסו מאה אנשים. טילטלנו עמנו ציוד אישי רב — מזוודות כבדות ותרמילים למיניהם. אין פלא כי בשטח הצר של הקרון התחיל כל אחד להיות מיותר בעיני חברו, וקיום הזולת הפך למעמסה. חמישה הימים שעברו עלינו משעה שנתפסנו למלכות הרשעה נתנו אותותיהם בגוף ובנפש. כל אחד ניסה לכבוש לו מקום נוח בתנאים הנתונים, ואפילו על חשבון עמיתו־מתמול.

יותר מדי קרובים היינו — הן מבחינת הזמן הן מבחינת המרחק — לביתנו, טרם סבלנו חרפת רעב ועוד לא התעוררו בנו געגועים עמוקים למשפחתנו או רעב כרוני ורדיפה אחרי מזון. עדיין לא תפסנו לעומקו את השינוי שחל במצבנו ופחות־מכל ידענו לצייר לעצמנו את תמונת המחר. טרם השלמנו עם העובדה שאנו מנותקים ניתוק מוחלט מן העולם החיצוני, לא נתנו לחדור למחשבה כי לא נוסיף לראות את היקרים לנו — הורים, נשים וילדים. חלמנו בהקיץ והאמַנו כי הרע יחלוף וייעלם

בן־לילה. וכי אפשר להעלות על הדעת שכך, וגרוע־מכך, נגזר עלינו להמשיך עד צאת נשמתנו?

השאלה החוזרת בפי כל דיירי הקרון היתה: לאן מובילים אותנו? צורת חיים, בה האדם עדיין לא התנַסה, אינה ניתנת להתפס אפילו בנוסח דמיוני. כל אחד מבין יודעי־דבר שבקהלנו הביע דעה או סברא שהיתה קרובה ביותר לעולם מושגיו ותפיסתו הנפשית — עם תוספת נופך אשליות. הדעה הכללית שקנתה לה שליטה בקרב היהודים אמרה, כי יקחו אותנו לגרמניה, לסביבי עיר תעשייתית גדולה, שם יחלקו אותנו בין תושבי המקום ויבטיחו לנו קיום הוגן. הדבר היחידי שיידרש מאתנו היא עבודה בתעשייה או בחקלאות, כל אחד לפי הכשרתו המקצועית או כושרו הגופני. ואמנם, הפרסומים והתעמולה של מוסדות ממשלתיים המטפלים בגירוש לפני צאתנו את גבולות סלובקיה היו נוחים ליצירת אשליות מסוג זה. היו בודאי גם מי שחזו בחלומם את התועלת שתצמח להם, וכשיחזרו הביתה, אחרי הסערה, יוכלו לספר, ולא בלי שמץ גאוה, על נסיונם הרב ובקיאותם שרכשו להם בנכר.

הלילה היה חשוך והקרונות מוגפים. לא יכולנו לנחש את כיוון מַסעה של הרכבת או להכיר את השטח מבחוץ. בויכוח האין־סופי על מטרת נסיעתנו וכיוונה עברו שעות והרכבת נעצרה. שמענו חילופי דברים בחוץ בשפה הגרמנית. הבינונו שהגענו לגבול, יוצאים את סלובקיה ונמסרים לידי השלטון הגרמני. טרם הכרנו את פרצופי הס.ס. ומשום כך לא הצטערנו על כך שאנו יוצאים מצפרני „הגרדיסטים", שאותם ואת אכזריותם למדנו להכיר בתקופת שהותנו הקצרה בז׳לינה. ציפינו שהרכבת תפנה עכשיו שמאלה בכיוון הרייך הגרמני, וכל השערותינו יתאמתו. והנה זזה הרכבת. העייפות גברה על אי־הנוחות ונרדמנו. עם אור היום התאכזבנו מרה. מבעד לסדקי הקרון יכולנו להתבונן בשטח ולהכיר את הסביבה. היו בינינו אחדים שתרו בגרמניה ובפולין לאורכן ולרוחבן. מתוך צורת הבנייה של הכפרים קבענו שאנו מובלים לעומקה של פולין. שמענו על מר־גורלם של יהודי פולין מפי פליטים שברחו לסלובקיה אחרי פרוץ המלחמה, וצמרמורת אחזתנו כשהעלינו בדעתנו כי גורל כזה צפוי גם לנו. זה סוף כל הניחושים על העבודה בתעשייה ובחקלאות בגרמניה. מחרישים ומכונסים־בתוכנו שאלנו לבאות.

ללובלין הגענו בחצות הלילה, אחרי נסיעה של 48 שעות בדיוק. את שמירתנו קיבלו לידם אנשי ס.ס. לאטבייים. נשארנו בקרונות עד אור הבוקר. במשך הלילה התקרבו השומרים לקרונותינו ודרשו שנמסור להם כל חפצי־הערך אשר ברשותנו, בטענה שלמחרת היום ממילא נהיה נאלצים למסור את הכל. אבל אנחנו לא התפתינו.

עמדנו על זכותנו לשמור בידנו את רכושנו הפרטי. כעלות השחר נפתחו דלתות הקרונות ובדרכנו מתחנת הרכבת למחנה מַיְדַאנֶק חייכה אלינו השמש בזינה.

מהלך 5 קילומטרים בערך מתחנת הרכבת של לובלין עד בית־החיים שהקצו לנו השלטונות הנאציים. לפנים שימש המקום כאחד הפרברים של העיר לובלין. לכבודנו פוּנתה האוכלוסייה האזרחית — לבל תפריע לנו ולגרמנים בעבודתם הפוריה.

המחנה, כפי שאנו מצאנו אותו, השתרע על שטח גדול של שדות מעובדים לשעבר, מגודר בגדרי תיל מחושמלות עם שרשרת זקיפים מסביב. מלבד 15 עד 20 צריפים בטרם גמר בניינם היה הכל שומם כמלוא העין. כדי לקדם את פנינו כהלכה העבירו לכאן הנאצים, יומיים לפני בואנו, כ־50 מחנכים — אסירים פליליים, מרצחים־לשעבר, שאומנו והוכשרו לתפקידיהם המיוחדים באחד ממחנות הריכוז שבגרמניה במשך 5 עד 8 שנים. מלבדם נמצאו כאן כ־30 שבויים אוקראינים, שלימים נסתבר כי הם ממלאים תפקיד של קברנים לרבבות החללים מיהודי לובלין אשר נהרגו ונורו ביערות הסביבה. גם האוקראינים — אם כי לא קיבלו הכשרה ממושכת בבתי האולפן הגבוהים של גרמניה הנאצית — גילו זריזות תפיסה וסיגלו לעצמם את תורת שוביהם במהירות ובדייקנות ולעתים אף עלו בחריצותם על רבותיהם.

שלושה חודשים הייתי במחנה מַיְדַאנֶק, מאפריל עד יוני 1942. במשך הזמן הזה הקימו שם יהודי סלובקיה מפעל למופת. מספר הצריפים גדל עד 200 בערך. הביקוש אחרי מקום מגורים גדל מיום ליום, כיון שהטראנספורטים זרמו בלי הרף. בחזית הכניסה למחנה התנוסס לעין השמים הכחולים סמל־כבוד של הפאשיזם — הקרמטוריום. גם כאן היתה העבודה רבה, וביעור הישן מפני החדש התנהל בקצב ובסדר גרמני מתוכנן. ולא חסרו מקורות פרנסה ללוּעוֹ של מלאך־המוות. דיינו אם נציין שמחסור המים במחנה הפיל הוא־עצמו 50 קרבנות ליום. במרכז המחנה עמד מיכל מים, עשוי עץ, שהיה צריך להספיק ל־5.000 אסירים. תפוסת המיכל היתה כ־500 ממ"ע והוא נתמלא פעם אחת ביום. ואם עוד נוסיף, כי חמישה אוקראינים היו ממונים על הסדר אצל המיכל — לא יקשה להבין שבמקום המים זב פה דם בשפע. השיטות והצורות של הרצח שהמציאה החיה הנאצית רבות ללא ספור.

באחד הימים עבדתי בקומנדו, יחד עם חמישה אסירים. מתפקידנו היה להעביר חלקי צריפים שהיו מונחים במרחק 1 קילומטר מן המחנה. בדרכנו עברנו ליד צריף קטן. עמדו כאן 500 יהודים, נשים וגברים, זקנים וטף — כולם בבגדים אזרחיים. לפי לבושם הכרנו אותם — הם היו מבני יהדות פולין. כל אחד החזיק ביד אחת מברשת

ובידו השנייה דלי עם מים. ניתנה להם הפקודה להכנס לצריף ולשטוף את הרצפה. אחריהם רדפו פנימה כ־20 מרצחים ומגלבים בידיהם ושמענו את צריחותיהם הפראיות: „ביק דיך" („התכופף!"). לא עברה כמחצית השעה ולמקום הגיעו האוקראינים, שטיפלו בהעברת הגופות. מה נורא הדבר להוסיף בזה, כי המגלבים שבהם נרצחו האנשים היו מתוצרת מַידאנק; הם נעשו מרצועות התפילין, שהביאו עמהם היהודים.

מחוץ לעבודות שהיו קשורות בהרחבת המחנה, נשלחנו גם לעבודות חוץ, כמו יישור שטחים — להקמת שדה־תעופה, וכן בית־חולים צבאי ששוכן בבניין של „ישיבת חכמי־לובלין" לשעבר, וכן לתחנת הרכבת של לובלין לשם פריקת קרונות פחם.

כשגדל מספר האסירים התברר כי החלוץ המאומן מאנשי העולם־התחתון, שהובא לכאן במיוחד להרוג ולרצוח ולדלדל בקצב מזורז את תושבי המחנה — אינו מספיק להשתלט ביעילות על הקומנדו הרבים שמספרם גדל עם הטראנס־פורטים. 50 קאפו לא יכלו להשגיח על מאה קומנדו ומעלה. היה הכרח להכשיר רוצחים — גם מאחינו בני־ישראל. הגרמנים מלומדי נסיון והצלחה לא פיקפקו בהצלחתם גם במשימה זו.

לא מעט דובר ונכתב על הנושא „האם מותר היה ליהודי לקבל על עצמו תפקיד של קאפו, בידיעה שחייו תלויים בהמתת אחרים?" לי נדמה, כי שום אדם מאלה שחשו על־בשרם את אימת הנאציזם, ואפילו הוא קל־תפיסה ביותר, איננו מסוגל להסביר כיום את המניעים הנפשיים והגופניים, הפחד, הכאב ואזלת היד, שפעלו בצומת אחד ובערבוביה בשעה הגורלית, כשהועמד פלוני בפני הברירה: „להיות או לחדול". וסבורני, מי שלא התנסה בנסיונות כאלה — בל ינסה כלל לשפוט בדבר.

היה זה בוקר אחד מימי האביב, כשהשמש נדבה מקרן השפע שלה גם למחנה מַידאנק כמה קרני אורה — כדי לחלץ את עצמותינו ולייבש את הבלואים שעל גופנו, הרטובים עדיין מגשמי יום אתמול. כ־1000 אסירים נערכו לפני שער המחנה. היה עלינו לצאת לתחנת הרכבת בלובלין ולפרוק פחם מקרונות. והנה ניצב איש ס.ס. בפני בעיה חמורה. לקומנדו הזה אין קאפו אשר יפקח על טיב העבודה וישתתף ב„גיוס" מכסת המתים שצוינה ליום זה לקרמטוריום. איש ס.ס. בחן את שורות צאן מרעיתו. עיניו החצופות נתקלו בדמות אסיר, שהיה משכמו־ומעלה מכל חבריו ולפי מיטב הערכתו ושיפוטו של איש ס.ס. ראוי היה לשמש בתפקיד של קאפו ולהכנס לפני־ולפנים האוליגארכיה במחנה. הס.ס. קרא לעומתו „בוא הנה". האסיר ניגש

ונעמד דום. הס.ס. פונה אליו: „אתה תהיה קאפו". „לפקודתך, המפקד" — משיב האסיר. „האם ידועים לך תפקידי הקאפו?" שואל הס.ס. „לא, מפקדי" — סינן האסיר. הס.ס. מסביר: „אתם יוצאים לעבודה אלף הֶפְטְלינג (אסירים), ועל הקאפו לדאוג שיחזרו בחיים רק 800. הבינות?" האסיר משיב בהיסוס: „את זה אינני יכול לעשות." הס.ס. מתנפל עליו ולאחר כמה דקות היה האסיר מוטל בלי רוח חיים. השמים לא נתקדרו, השמש לא פסקה מחיוכה וגם הס.ס. לא התיאש. מיד הוציא מבין השורות אסיר שני והציע לו את הגדולה שהחמיץ הראשון. תשובת האסיר הזה הכילה שלוש מלים בלבד: „יַאוֹהל, הר שרפירר!" (לפקודתך, המפקד!).

גם אני זכיתי לפגישה נדירה בימי שהותי במַיְדַאנֶק. בהזדמנות זו באתי במגע הדוק עם מפקד המחנה בכבודו ובעצמו. בעבודתי בהעברת חלקי צריפים ממקום פריקתם למקום בניינם היתה לי אפשרות לסחוב בשעת הכושר כמה תפוחי־אדמה שהיו כמונים באדמה ולהעבירם לחברי שעבד בפחחיה. בשכר מלאכת הצלייה קיבל חברי את מחצית המנה. את התפוחים החבאתי מתחת למעיל. לא שיחק לי המזל ובעוברי אצל שער המחנה תפסני־בקלקלתי אחד מאנשי ס.ס., הממלאים את תפקידם בספירת היוצאים והנכנסים בשערי המחנה. הוא פטרני מיד ממשא הצריפים, כיבד אותי במנת „מכות יבשות", ברר את תפוח־האדמה הגדול ביותר ותחבו לפי והעמידני לעונש בין שתי גדרות התיל המחושמלות, בקרבת הכניסה למחנה. אחרי המיפקד זומנה לי הפתעה. גזר־דיני הוצא והיה עלי לספוג 75 מלקות. הועליתי אל „מזבח" המחנה (סַד שקושרים בו ידיו ורגליו של האסיר), ומפקד המחנה — הוא ולא שליחו — הזדרז לקיים במו־ידיו את מצות „ובערת הרע מקרבך".

למרות כל מעשי האימים, שבוצעו עלינו ולנגד עינינו, לא פסה התקוה ולא חדלה אמונה מלב. אלה השליכו את יהבם על אלוהים שבשמים, ואחרים ציפו לעזרה בדרך־הטבע. שמועות על התקרבות החזית המזרחית וכן על התפוררות השלטון הנאצי מצאו להן מהלכים בקרב אסירי המחנה. רבנים וחוזי עתידות מבין היהודים האדוקים שיכנעו בקלות את מאזיניהם כי הגאולה קרובה לבוא. היו שדחקו את הקץ והרבו לחשב מועדים. אולם הרעב, המכות והמחלות עשו את שלהם, הפילו חללים למאות ולאלפים, ואין פלא שבאחד הימים, כשהוכרז במחנה כי מבוקשים בעלי מקצועות למיניהם, קפצנו על המציאה כמוצאים שלל רב. סברנו שסוף־סוף הכירו הגרמנים בטעותם ואנו מועברים למרכז גרמניה לחיי־עבודה סדירים, והחלום הישן מתגשם.

מכל אלפי הנרשמים זכו להתקבל רק 400 אסירים, ואני בתוכם. נרשמתי כמסגר,

ויחד עם האחרים הועמסתי ברכבת שנשלחה בכיוון בלתי ידוע. אחרי יומיים של נסיעה ומקץ שלושה חודשים של ישיבה במידאנק הגענו למחנה אושביץ.

ומיד נוכחתי לדעת שעדיין אנו טירונים, וטרם רכשנו נסיון נכון בדרך החיים במחנות הריכוז. לא יכולתי להבין ועד היום לא מצאתי פתרון לתעמולה: לשם מה מצאו הגרמנים לבחור בנו ולהסיענו ברכבת מיוחדת (בעיצומה של המלחמה עם רוסיה) ממַידאנק לאושביץ. האם להמיתנו כאן? האם חסרו אפשרויות הריגה במַידאנק? גדולים־במינם מעשי הרוצחים, ומי יבינם־לאשורם.

למחנה אושביץ הגענו בערב, בגלל הסגר (בלוק־שְפֶּרה) וכן שלא להפריע למנוחת האסירים הנתיקים — שוכנו ארעית במרתף של בלוק 14. בזמנו היה המחנה מחולק לשניים. מבלוק 1 עד 11 נתפרס מחנה הנשים, וכל היתר שימש מחנה לאסירים־הגברים. בין שני המחנות חצה קיר. למחרת עברנו את כל הסידורים הדרושים: מרחץ, החלפת־בגדים, כתובת־קעקע, והועברנו לדיור־קבע בבלוק 17. דיירי בלוק 17 היו רתוקים לקומנדו „בונה", ופירוש המלה בונה בימים ההם היה המשך־החיים המסתכם בכמה ימים בלבד. כ־95% מן היהודים שנמצאו בזמנו באושביץ — רובם מסלובקיה ומיעוטם מצרפת — מצאו את מותם בקומנדו זה. בונה היתה מרוחקת אך מעט מאושביץ. על מנת להגיע לשם היינו צריכים ללכת ברגל עד תחנת הרכבת של אושביץ; משם נסענו כברת דרך ברכבת ושוב 5 ק״מ ברגל עד מקום העבודה. בשביל להגיע למקום העבודה בשעה 7.00 בבוקר העירו אותנו בשעה 2.30 אחר חצות. מן העבודה חזרנו למחנה לא לפני שעה 8.00 בערב. עד שקיבלנו את מנת הלחם ועד שהצלחנו לעלות על הדרגש ולהסתדר בו בצוותא עם עוד שני אסירים כבר היתה השעה קרובה לעשר בערב.

העבודה בבונה כשלעצמה היתה מפרכת מאוד. בעיקר היו אלו עבודות חפירה ובניין. הנחנו את היסודות לבית חרושת ענקי לתעשייה כימית. הקצב היה ללא נשוא. 12 שעות ללא הפוגה, ומעלינו הנוגשים והמגלבים בידם; בלי טיפת מים מתחת לשמש הלוהטת. כאן פגע בנו לראשונה הארס האנטישמי הטבוע בפולנים, לרבות האינטליגנטים, שרבים בתוכם לא בושו לתת כאן פורקן לשנאתם שלא ידעה גבול וסייג. בתנאים האלה אין פלא שמדי יום חזרו רק 50% מן האסירים, כשהם נושאים על־שְכֶם את חבריהם המתים עד למחנה, כדי שלא יחסר המספר בעוברם בשער המחנה. למזלי הטוב — מקץ שבועיים לבואי התפרק הקומנדו־בונה (מאחר שהקימו שם מחנה ריכוז נפרד) ואני נפטרתי מהסיוט הזה. בלוק 17 הפך לחיל־המילואים

בשביל קומנדו אחרים הזקוקים לעובדים. כך התגלגלתי למקומות עבודה שונים ומשונים, למן המשופרים והמבוקשים ביותר (מקומות שאפשר היה להשיג דברי מאכל), ועד הגרועים והאיומים ביותר (כמו העברת גוויות למשרפה). מקרה נורא, אף לפי מושגי המחנה, קרני באחד הלילות. מן הבלוק שלי לקחו 50 אנשים למחנה הנשים בבירקנאו — להעמיס על מכוניות־משא גוויות נשים ולהעבירן למשרפה. היה זה בעיצומו של קיץ, בלילה, כשכל תושבי אושביץ שקועים בשנתם, מוטלים על דרגשיהם כמו בולי עץ, מחליפים כוח לקראת יום הדין הבא, בלי לדעת עדיין אם גם בלילה הבא יזכו לנשום את האויר הדחוס ומפיץ־המחלות של הבלוק... באותה שעה עלינו אנחנו החמשים על מכונית־משא שהמתינה לנו ליד שער המחנה. במחנה הנשים נמצא בלוק 7, שבמשך כל היום אספו לתוכו את המוזלמניות ובערב העמיסון במכוניות, כדי לפנות מקום לבאות אחריהן בתור, ומשם הוליכון לדרכן האחרונה. במשך היום עוד טיפלו בהן הבלוקאֶלטסטה והשטובנדינסטה וניסו להפריח נשמות רבות בלי להזדקק לגאז. כאמור, בעת העברתן למשרפה היו רובן נטולות רוח חיים; אך בין המאות הרבות נמצאו אחדות שעוד פירפרו בין העולמות. מיד עם רדתנו מן המכוניות הרעישו אותנו הצעקות „לאוס", „לאוס" — כלומר, מהר, מהר, שבקעו מפי מלאכי־המוות שכיתרו אותנו בלהקת כלבים מאומנים שלא פסקו מלנבוח ולנשוך אותנו. היה לילה שקט של ירח במלואו. רוח קלה ליטפה את העיניים המבקשות להעצם, העייפות עד כאֵב. אך לא למענן נוצרו פלאי הטבע. מנת־חלקנו בלילה זה היה לתפוס את אחת מאחיותינו המוטלות על הרצפה, ספק חיה ספק מתה, זה ברגליה וזה בכתפיה, ולהשליכה על המכונית כהשלך שק תפוחי אדמה. בתופסי ברגלי אחת הגוויות שמעתי פתאום קול קורא בשמי. הגוויה שבידי פקחה עיניה ושאלה בקול עמום: „האם אתה הוא זה?" נדהמתי, ורגליה נשמטו מידי. באותו רגע חשתי מהלומה אדירה בראשי והדם שטף את פני. מיד התאוששתי והמשכתי לעבוד. היתה זאת בת העיירה, חברתי מספסל־הלימודים.

בשלהי הקיץ 1942 השתוללו מגיפות ומחלות רעות בקרב אסירי אושביץ, והנאצים חששו שמא לא יבחינו החידקים בין דם נחות דרגה לדם אַרי ויעיזו לפגוע גם בגופי הס.ס. הנעלים. על מנת לעצור בעד התפשטות המגיפה החליטו לבצע חיטוי יסודי וטבילה ברותחין לאסירים. למטרה זו העבירו את הנשים מאושביץ לבירקנאו. את החלק המפונה של המחנה הכשירו אחרי חיטוי וניקוי לקליטת הגברים מן החלק השני של המחנה. אבל אם יש לטהר — רק בדם ישראל יטוהר. לפני ההעברה הזאת נערכה בין האסירים סלקציה, ונדמה שזו היתה הגדולה והאכזרית בדברי ימי

אושביץ. לפני שזכה האסיר להכנס לפלטרין של המחנה החדש היה עליו לעבור עירום לפני רופא המחנה (מנגלה ימ"ש), ולפי מבנה גופו של האסיר, אם דל הוא או שמן, קבע הלה את מידת כושרו של האסיר להמשיך ולסבול, ואם הגיע הזמן לפטרו מיסוריו. ביום שבוצעה הסלקציה עבדתי בקומנדו ששמו „קנדה". כאן מוינו החפצים האישיים שהביאו הקרבנות מכל חלקי אירופה לאושביץ. לא בקלות זכה האסיר לעבוד יום או יומיים בקנדה. עובדי הקומנדו הזה היו נערכים בחצר המטבח. ולפי שמרובים היו הקופצים על המציאה, התחוללו כאן קטטות מדי בוקר, ולא נתיישבה דעת האסירים עד שהקאפו נעזר בעובדי המטבח (כולם פולנים, שונאי־ישראל מובהקים), וכל אחד מהם, בול עץ בידו, ניגש בלב־שמח להשליט סדר בשורות המתנדבים הרבים. ולא היה יום בלי שנתקפחו חיי אדם או שניים בקטטות אלה.

כבר יצאו ששה חודשים מזמן שעזבתי את בית הורי, תקופה שבלי ספק נתנה אותותיה במבנה גופי ולא נותר ממני אלא שלד של עצמות. חודש רצוף חליתי בטיפוס־הבטן. רצון החיים שבי היה כנראה חזק, ולא שמעתי לעצת השטובנדינסטים, שבלהיטותם להפטר ממני שלחו אותי למרפאה — ביודעם היטב מה צפוי ליהודי חולה־טיפוס, המזדקק לבית־חולים.

וכך המשכתי בכוחותי האחרונים. מכות לא הכאיבוני ורגשות לא הפריעוני. והנה, כשחזרתי מעבודתי ביום הסלקציה הגדולה כנ"ל, כבר היו הסידורים מוכנים לרצח המוני. נתקבלה פקודה להתפשט עירומים ולהערך לפי הקומנדו. לא יצאו שעתיים ואני מצאתי את עצמי עומד בין בלוק 15 ו־16, אחד השטחים שהוקצה לריכוז המוזלמנים, שבגמר הסלקציה יועברו ישר לקרמטוריום. לא היו שום ספקות ביחס לגורלי. הפעם כבר הייתי בעל נסיון עם וָתק. רגע אחד היתה בי כמין שמחה־לְאֵיד — שסוף־סוף אני משתחרר מתגרת יד הנאצים, מן העמידה המייגעת ומכל שאר תהליכי העינויים. כמעט־נהניתי, כי יכולתי באין־מפריע לשכב על האדמה, בין גוויות שאר חברי, ולחמם את גופי הערום בהֶבֶלָם הדועך. אילו היו רוצחי מזדרזים ומעבירים אותי לאלתר לקרמטוריום — אולי הייתי מברך על המיתה ומחלק בכל את גורל כל ישראל. אולם כיון שנתנו הפוגה של שעתיים, איחרו את המועד — ואני נותרתי בחיים.

בערימת המתים, לאחר שהיה נדמה לי כי השלמתי עם גורלי, עלו בזכרוני מאורעות מילדותי ומבית הורי והתעוררה בקרבי עוד משאלה אחת לראות את אמי ולבשר לה כי אני הולך למות. בתוך האפלה הצלחתי לזהות את שכני, יהודי בעל־משפחה מעיירתנו, וכפי ששמעתי מפיו — אף הוא הרהר על אשתו וילדיו. בתוצאת

ההרהורים והשיחה שנקשרה ביניינו שוב היה נדמה לי, כי החיים נמשכים בכל זאת, ועוד לא השלמתי עם הקץ האפל המכסה על הכל. כמו־כן נתעוררה בי חימה־להשחית, ואמרתי לעצמי שעוד מוקדם מדי להכנע, וצריך עוד לצפות לנקמה. ואולי לא רחוק היום ושלטון־האימים הזה יתפורר, ונחזה בנקמה הגדולה.

בינתיים הלך המחנה והתרוקן. השעה כבר היתה הרחק אחרי חצות ורק קומנדו מועטים נשארו עד לגמר המלאכה. השטח המגודר בו נמצאנו נשמר ע"י בלוק־אלטסטה של המחנה. ולפי שלא נתגלה אף מקרה אחד של התנגדות היתה שמירתם רופפת מאוד. אני ושכני חמקנו חרש מן השטח המגודר והסתדרנו בשורה האחרונה של קומנדו ד.א.וו., שעמד לחזור למחנה בגמר עבודתו ובו חסרו בדיוק שני אסירים להשלמת המאה. קיבלנו כמה בעיטות מהקאפו, שטען כי באשמתנו נתעכבה עד כה ההעברה של המאה, וכך עברנו בשלום את השער הנכסף. חברי שפגשו אותי למחרת ברכוני בברכת מחיה מתים. מכאן ואילך ועד שעברתי ל„אוניון", בקיץ 1943, עבדתי בקומנדו ד.א.וו., רוב התקופה במשמרת לילה ומיעוטה במשמרת יום.

יהודה לאופר

הגעתי למַידאנק עם שיירה של 1.500 יהודים ב־5 במאי 1943.

האביב, כדרכו, גירה את הגוף בקסמי הטבע. בשביל העולם היה זה אביב של תקוות, בחזית המזרח נשברה זרוע המרצח הנאצי, והבריות התחילו להנבא על המועד המשוער לסוף הטבח. לנו היה זה אביב שחור, אביב גיטו וארשה וחורבן יהדות פולין על עיירותיה וריכוזיה הגדולים.

הייתי מונח פצוע בבונקר ועמי חוג קטן של חברים וידידים. הלכו הנאצים מבית לבית, מחצר למרתף, בלשו ודלקו אחרי אחרוני הניצולים בימי המרד הדועך. זעמם לא ידע גבול. הם הפציצו את יסודות הבתים, הפילו את שלדי החומות ומתחת לגושי הבטון והאבן נקברה הטראגדיה על אחרוני נפשותיה.

לתוך הבונקרים שכניסתם נתגלתה ויושביהם סירבו לעזבם, השליכו גאזים מרעילים. בתחילה ניסו בפיתויים. עמד יהודי אומלל ושבור, ובאיום של מיתה־לאלתר צריך היה להעביר קריאות והבטחות שונות בעד הפתח הצר למוסתרים בבונקר. הנאצים עצמם לא העזו לרדת פנימה. ואחרי שהשידולים הבוגדניים לא הועילו בא השימוש בכלור. אחד אחד יצאו האנשים ההמומים, מורעלים למחצה. בחוץ, באור השמש, חיכו להם קלגסים, מזוינים בתת־מקלעים. חלק מן היוצאים, בעיקר צעירים, נורו בו־במקום, והאחרים נרדפו עד לאומשלאגפלאץ — שם המתינו קרונות משא לטרף היומי.

גם אני הוצאתי כך מאחד הבונקרים ברחוב פראנצ'ישקאנסקה 30. כאמור, הייתי פצוע מימי המרד, מצחי כולל העין הימנית היו חבושים בתחבושת גדולה, והנאצי עבר על פני בלי שאעורר בו חשד כלשהו.

בימים ההם הלכו כל הטראנספורטים לטְרבְלינקי. את שיטת טרבלינקי ידענו היטב. בשעתו עיינתי בתוכניות של מחנה מוות, שנרשמו במחתרת, ואילו הייתי מגיע אליו — יכולתי להכיר כל מבנה ולדעת למה הוא משמש. אבל לא עלה בגורלי להגיע לטרבלינקי. ידי המרצחים בטרבלינקי היו מלאות עבודה והם סירבו לקבל אותנו. משום כך נשלחנו למַידאנק.

ובמַידאנק היתה טכניקה אחרת. טרבלינקי היה כולו מחנה השמדה, ורק מתי־מספר מבין המובלים לכאן הוחזקו לעבודה בקבורה, במיון הבגדים ובשירותים השונים בבית הגאזים. ובמַידאנק ידעו גם את הרצח בגאזים, אבל

כאן היה מחנה ריכוז; חלק הטראנספורטים נשלח מיד לקרמטוריום, ואלו אחרים עוד נתחייבו להכיר תחילה את שיטות החינוך הנאציות, ורק לאחר שכלה גופם וכוחם מצאו את עצמם משוחררים מסבלות ושמחות של העולם הזה.

הרכבת שלנו טולטלה 24 שעות במרחק הקטן יחסית שבין וארשה ללובלין. במשך כל הזמן לא נפתחו דלתות הקרונות החתומים ובשעות האחרונות למסע לא היה ידוע כלל, מי חי במַערבולת הגופות ומי נפח נשמתו. לתחנת לובלין הגענו עם שחר. ברגל, בחמישיות, שלובי זרוע, עשינו את הדרך למחנה. לידי היתה אריֶלה ג., חברת גדודי בתנועה וידידת נעורי. בסיבוב הכביש המוביל לשערי המחנה עמד קצין ס.ס. שהחזיק מַגלב בידו. בעוברי על פניו זקפתי את עיני, הוא הרגיש בכך ולא היה מוכן לסלוח לחוצפתו של היהודי. קיבלתי את המכה הראשונה במגלב, שהיה עבה בקצה אחד ודקיק בקצה האחר והיה כלי־שימושי לכל הס.ס. והממונים במחנה מַידאנק.

אריֶלה אמרה: „הוא נתן בך את עינו, הם לא יתנו לך לחיות." על יד השער הופרדנו — הגברים לחוד, והנשים והילדים לחוד. ובפעם האחרונה ראיתי אז את אריֶלה.

לא היו לנו אשליות, הלכנו — נכונים לגרוע־ביותר, כבעל־חיים המובל לשחיטה, שבתחילה הוא מתגונן, נאבק, ובסוף נעשה אדיש ומשלים עם הכל. ישבנו על כר דשא טבעי גדול שבתוך המחנה וחכינו עד שיבוא תורנו להכנס למקלחת. רק בערוב היום קיבלנו פקודה ללכת בסך למרחץ. בחדר הראשון היו אסירים־יהודים גוזזים במהירות את שערות הראש. אחד החברים שבא עמנו שאל את הסַפּר: „תאמר לנו את האמת, האם אנחנו הולכים למקלחת או שזה רמאות. אנחנו יודעים את הכל, אינך צריך לחוס עלינו, דבר." האיש צחק וענה: „אתה הולך למקלחת, לעת עתה תחיה, מה שיהיה אחר כך תראה בעצמך. אבל לא כדאי לך לדעת יותר מדי. כאן לא יודעים ולא רואים כלום."

במקלחת היו באמת רק מים, ובפתח בית המרחץ קיבלנו בגדי פיז'מה של בד־עץ גס וזוג קבקבים שלא היו אלא פשוטי־עץ עם רצועת בד מעליהם. מישהו תלה על צוארי חוט עם מספר הנקוב בפיסת־פח ואמר שעלי לשנן את המספר ולדעת אותו בעל פה. כך הפכתי לאסיר.

שוכנו בשדה־4 במחנה מַידאנק. בימים ההם היה המחנה מחולק לחמישה קטעים — שדות. ארבעה קטעים תפסו האסירים־הגברים ובחמישי נכלאו הנשים. בקטע הראשון והשני נמצאו האסירים הותיקים, מסודרים בקומנדו, שעברו כבר

את חיבוטי הטירונות וכעת היו בחינת בקיאים ומנוסים בכל הנוגע למחנות ריכוז. לשדה השלישי והרביעי הוכנסנו אנחנו, החדשים הירוקים. בעצם לא היו השדות האלה אלא קאראנטאננה גדולה. הקטע שלנו היה עשוי בצורה פשוטה. באמצע היה כיכר־מיפקדים גדול, ומשני צדיו שורות־שורות של אורוות־סוסים שנועדו למגורינו. בין הקטעים השונים הפרידו גדרי תיל, וכל שדה היה עולם סגור ומסוגר, המנותק כליל משכנו. את פנינו בבלוק קיבל אדם, החטוב מגוש בשר אדיר, בעל תוי פנים גסים. היה זה ראש־בלוק, המכונה במחנה „נפתלי גזלן". ליד ראש־הבלוק ניצב חבר עוזריו, ואנחנו מנגד, והלז פתח בנאום מעין זה:

„אתם אינכם מכירים אותי, אבל בקרוב נכיר זה את זה. ראשית כל תעשו הכרה עם השוט שלי — וכאן העיף באויר את מגלבו ונשמעה מעין שריקה. — אני לא מכה סתם, אני מכה לפי שיטה. מי שינסה להתחמק ממכות, יכיר את זה היטב. ביחוד אני שונא בעלי משקפיים. „ינטליגנטים" מטונפים, אוכלי לחם חנם. כאן גמרתם לשלוט בנו, כאן אני עושה את העולה בדעתי. עליכם להשמע לי ולשטובנדינסטה. כעת אתם אלף איש על הבלוק שלי, אבל כעבור חודשיים יינתרו רק מאתיים. זהו הנוהג במַידאנק. לדידי יכול כל אחד לחיות, אבל אני אדאג שמאלף יהיו מאתיים." לא הספקתי להתאזרח אצל נפתלי גזלן בבלוק. לאחר יומיים נגנב ממני קבקב אחד בשעות הלילה. חיפשתי, שאלתי, העזתי אפילו לגשת ללאגר־קאפו, אסיר גרמני פוליטי שהיה חולש על כל הקטע שלנו. במקום תשובה קיבלתי ממנו עשר מכות במַגלבו, ומאז ידעתי כי יש למעֵט בשאלות ובתלונות.

הבקרים היו עדיין קרים ורטובים. עמדנו שעות עם שחר באפל הבוקר. רעדתי מצינה ורגלי אחת יחפה. ביום השני עמדנו זמן יותר מהרגיל. אמרו כי חסר הפטלינג אחד. הקאפו וראשי־הבלוקים התרוצצו וחיפשו בכל פינה ואנחנו עמדנו במקום אחד. בסוף נמצא האיש תלוי באחד הבלוקים מתחת לתקרה. הבהלה נגמרה וחיי מידאנק חזרו למסלולם. באותו לילה אחזה בי צמרמורת. היה לי קר וחם, נגד העיניים ריצדו כתמים שחורים. קמתי עם אחרים ונסחבתי לאפל. אך כאן לא יכולתי לעמוד בשורה. חברים תמכו בי, אבל ביקשתי שיניחו לי. נשכבתי על יד העומדים. לאחר שהאפל נגמר סחבו אותי החברים לאפל החולים. הרופא קבע מיד: דלקת־ריאות קשה. יחד עם חולים אחרים הלכתי, יותר נכון זחלתי, לשדה אחר בו היה הרֶביר.

השכיבו אותי באצטבה צרה ביחד עם אוקראיני זקן. הזקן היה כנראה חולה

שחפת, והשיעול הגרוני היבש לא הרפה ממנו לא ביום ולא בלילה. הוא שמח על שותפו־למיטה היות ולא יכולתי לאכול מאומה וכל המנות שלי נפלו בחלקו. אך לא זמן רב נמשכה השותפות הזאת. באחד הלילות התעוררתי וחַשתי כי נוגע בי גוף קר כקרח. פלטתי צעקה, הופיע החובש וגער בי שאני מפריע למנוחת החולים. האוקראיני שותפי־למיטה היה מת. היה עלי לשכב על ידו כמה שעות ורק בבוקר הוציאו אותו, ולא עברה שעה קלה וקיבלתי שותף חדש. הפעם היה זה נער יהודי מסביבות לובלין, שהיה כלוא במחנה חודשים רבים.

אחרי יומיים בא רופא לבדוק אותי. מצא אצלי הסתבכויות עקב ההרעלה בגאז. באותו זמן שכבו כבר חולים רבים, מורעלים למחצה. בימים הראשונים לא הורגשו תוצאות ההרעלה ורק כעבור זמן הופיע חום, יובש וקצף על השפתיים.

אחרי הבדיקה הכללית שאל הרופא על הפצע שליד העין. לא רציתי לגלות את מקור הפצע, אך הוא חש מיד ברסיסי רימון שמתחת לעור.

למחרת היום הביא לי החובש, יהודי סלובקי, תרופות שונות שלא ניתנו לאיש מבין החולים. הוא אמר לי שאינו מבין את התנהגותו של הרופא, איש פולני, שבדרך כלל שומר על התרופות למען האסירים המיוחסים, והפעם ציוה עליו לטפל בי ולא לחסוך מן התרופות הנדירות ביותר. בעקבות המעשה שינו כל הממונים את יחסם אלי. השותף־לאצטבה הוצא, נשארתי לבדי, קיבלתי מזון טוב יותר.

שלושה שבועות שכבתי בבית חולים. נגועי ההרעלה מתו ברובם. לי עמדו אולי התרופות, הקדחת חלפה, יכולתי לאכול, והאש שבערה בתוכי העיקה פחות. אחרי שלושה שבועות לא יכולתי עדיין לעמוד על הרגליים. אבל יעצו לי לא להשאר כאן יותר; היה צפוי מיון חולים, וכל יהודי ששכב כאן יותר משלושה שבועות נידון לגאז.

וכך הוחזרתי למחנה הבריאים. אך ימי המחלה הפכו אותי למוזלמן. סבלתי מסחרחורת־ראש וחולשה מוזרה ברגליים. הייתי סופג מכות ולא שמרתי על נקיון גופי. אסירים אחרים היו מתרחקים ממני כמנגוע־דָבֶר. רבים מבין חברי לא מצאתי יותר. הייתי עזוב ואדיש לכל, עשיתי את חשבוני וידעתי כי במַידאנק לא אאריך ימים.

במידאנק לא נמצאה עבודה לאסירים החדשים. רוב שעות היום היינו עושים „ספורט": מתאמנים בהסרת הכובע, או מעבירים אבנים ממקום למקום.

כיון שלא עבדנו — קיבלנו רק 165 גראם לחם ליום ו־¾ ליטר מרק. בכל מלוא השדה־4 היה רק בית־שימוש אחד בצורת בור מוארך עם משענת משני הצדדים. כחמשת אלפים אנשים נזקקו לבור זה. השלטון על המקום נמסר לכמה מרצחים אוקראינים, ומדי יום היו הם משליכים יהודים אחדים לתוך הבור פנימה. נאלצנו לקום משנתנו לפני אות הקימה ולרוץ בלי נשימה, בכדי להגיע למקום לפני שיופיעו האוקראינים. בשעת העמידה בתור לחבית המרק היו מופיעים לפתע כמה אוקראינים עם מגלבים בידיים; בן־רגע היו הכל עוזבים את המרק והקערות ובורחים בבהלה ממקום הפורענות. לקול הצעקות מגיעים הס.ס. הממונים שלנו, יהודים, טוענים כי אנחנו הגורמים לאי־הסדר, והנאצים פוקדים עלינו „ספורט" בתור עונש. מיד בא נפתלי־גזלן וקאפו שונים חסידים נלהבים של ספורט וכולם צופים במחזה בהנאה רבה.

כבר עשיתי שמונה או תשעה שבועות במידאנק וקצתי בכל. חשבתי הרבה על התאבדות אבל לא מצאתי בי כוח לעשות מעשה. ובשבוע התשיעי הופיעה במחנה ועדת קצינים גבוהים שביקרה בכל הפינות. פשטה שמועה כי עומדים לשלוח טראנספורטים לגרמניה לעבודה בתעשייה, כי חל שינוי במדיניות הנאצים, ומעכשיו ישמרו על החיים ויעסיקו אותם במלאכה פרודוקטיבית.

לא נתתי אמון בשמועות וניחושים, אך בימים ההם קרה דבר שהיה בחינת מהפכה במידאנק. המגלבים — כלי־התפארת של כל הס.ס. והממונים במידאנק. נעלמו. באַפל־בוקר אחד ראינו את כל הקאפו בחרפתם — נלקח מהם הנשק האישי האהוב. ואמנם התחילו בהרכבת טראנספורטים. יום־יום היו נערכים אַפלים המוניים, והקצינים הזרים היו ממיינים הלוך־וחזור ומוציאים את החזקים ביותר מבין השורות. לפעמים היו שואלים למקצועות האסירים. הכל כאילו העיד שהפעם אין זה סתם פח שטומנים הנאצים. ולשם מה הם צריכים לשחק עמנו במחבואים? בגיטאות, בעולם החופשי, בשעה שהיינו מאות אלפים, מיליונים, והיה ביכולתנו להתארגן ולהאבק — השתמשו הנאצים בפיתויי רמאות, בצביעות וכזב והוליכונו־שולל. אבל כאן, מאחורי גדרי תיל, כשאנו ערומים־מכל, טרף קל, חסר־הגנה בידיהם, אין הם צריכים כלל להעמיד פנים. בנו אין צורך להתחשב. ואם כך הדבר — סימן שיש ממש באותם הטראנספורטים.

סברנו גם שלא יתכן להקלע למקום הגרוע ממידאנק. יהיה מה שיהיה — העיקר, לברוח מסיוט מַידאנק. והנהירה לטראנספורטים היתה רבה ביותר. הלך טראנספורט אחד, שני ושלישי, ואני נשארתי עומד בשורות. הקצינים הממיינים

פסלו אותי כל פעם מחדש. והגיעה השעה של הטראנספורט האחרון. החלטתי כי זאת הפעם אני מוכרח לחדור פנימה. עמדתי בשורה, זקפתי את גופי, ניסיתי להקנות ארשת חיונית לפני ולמרות הכל נכשלתי. הס.ס. עבר ואפילו לא זיכה אותי במבט. מיואש, שכבתי בערב על דרגשי בבלוק. לידי היה חברי מימי התנועה והגיטו — יוּלֶק וִינטֶר, בנו של העסקן הותיק ש. וינטר. יולק היה שותף למועקתי, כמוני נפסל בכל המבחנים. ובאותו ערב עלה רעיון במוחי. היוצאים לטראנספורט היו מרוכזים בבלוק מיוחד שהיה סגור במשך היום, אך בלי ספק אפשר לחדור לתוכו בלילה. את הרישום היו עורכים רק ערב יציאת הטראנספורט. התחבולה עלתה בידנו. בזהירות פתחנו את ־לת הצריף של הבלוק, שום שמירת־לילה לא ניכרה כאן, ואנו התגנבנו לדרגש ריק הקרוב ביותר. למחרת היינו ככל השאר הכלולים בטראנספורט.

שוב תחנת לובלין ושוב יציאה בקרונות משא. אך להפתעתנו הוכנסנו רק 50 לקרון, קיבלנו ככר לחם שלם לאיש ונתח נקניק. על רצפת הקרון פיזרו קש לנוחותנו. אולם השמירה היתה חזקה מן הרגיל. לכל קרון הוכנס איש ס.ס. שהשגיח עלינו כל הזמן. בלילה זזה הרכבת, ועם אור היום מצאנו שהיא מתקדמת בקצב מהיר מערבה. לפנות ערב הגענו למקום המיועד. ירדנו בבית הנתיבות הקטן של עיירת אושבינצ׳ים וברגל הלכנו למחנה.

היינו באושביץ. לילה שלם עמדנו עירומים בשורות וחיכינו לאדונים החדשים. בבוקר, אחרי הארוחה, הופיעו קצינים מסגל אושביץ לקבל את פנינו. אחד מהם, כנראה הגדול־שבחבורה, רגז מאוד וצעק: „ואס מאַכט מאַן מיט דיזן שייס!" („למה תצלח טינופת זאת!") נתעוררה מהומה והחלו למיין אותנו מחדש. הכרתי במידאנק שני נערים צעירים — אחים, שהגיעו מוארשה. במשך כל הזמן טיפל האח הבכור בצעיר, שימש לו מגן בכל שעת סכנה. חיבבתי את שני האחים, למרות העובדה שמעולם לא שוחחתי עמם. מפינתי בבלוק, בערב, הייתי עוקב אחרי ישיבת האחים על הדרגש הקרוב. ראיתים מחלקים את מנת הלחם הזעומה וכל אחד מנסה להגיש לשני את החלק הגדול יותר, לפני השינה היו מספרים איש לאחיו זכרונות מן הבית, ואני הייתי מקשיב בחשאי ומשתף עצמי בסודם ומגנב קורטוב חמימות לעצמי. כעת, במיון האחרון באושביץ, הפרידו בין האחים — הצעיר הוצא מן השורה ונשלח לקבוצת המוזלמנים. עד היום אני שומע את הזעקה הנוראה שיצאה מלב הנער האומלל. עוד בעומדו בין הקרבנות היה מתחנן ומסביר לס.ס. כי אחיו עומד בקבוצה השנייה, כי הוא צעיר וכשר

לעבודה. הדבר לא נמשך הרבה, הגיע אוטו־משא והאנשים הועמסו ונעלמו.

ואני עמדתי במבחן. אמנם ברגע האחרון, לאחר שכבר עברתי בשלום את סקירת עינם של המרצחים, צעק אחד מהם: „צוריק!" („חזור!") עשיתי עצמי כלא־שומע, אבל בעיטה של חייל ס.ס. החזירה אותי מיד למקום המיון. אך הסתבר שהפעם לא היו לרוצחים ספקות ביחס לכושר גופי. הפצע שמתחת לעין, שעדיין לא התרפא, הוא שעורר את תשומת לב הרופא, ועל כן קרא לי בחזרה. הוא שאל האם הפצע נגרם על ידי מכה שקיבלתי במַידאנק. ניענעתי בראשי סימן הן ונשלחתי בחזרה לשורות „המאושרים".

עמדנו במחנה אושביץ 1. עשו עלינו רושם עז הבלוקים מלבינים, נקיון הרחובות וחיצוניות „נסבלת" של האסירים. אילו הורשינו להשאר במקום הזה, שהיה נדמה לנו כגן־עדן עלי־אדמות, אחרי מַידאנק! אך בו־ביום הועמסנו על אוטומובילים והועברנו למחנה בונה.

שוכנו באוהל עצום ששימש קאראנטאננה. הוקצב לנו חודש ימים למנוחה ולאחר מכן היה עלינו לצאת לעבודה. ראש־הבלוק, אסיר גרמני, נאם נאום ארוך והסביר לנו שמעולם לא ראה יהודים „בני־חורין", אבל במחנה למד לדעת שהיטלר צודק ביחס אלינו. אלא שבבלוק שלו לא תהיה אנטישמיות. אם נציית, נשמור על משמעת וסדר, הוא מבטיח לנו מנת אוכל שלימה ויחס הוגן, בלי מכות. אבל אי־סדר לא יסבול, ועל כל הפרת משמעת יעניש אותנו בחומרה.

התחילו ימי האילוף בידי החיה הרעה הזאת. במקרה שאחד מאתנו לא עמד „יפה" בתור לארוחה — היינו נשארים כולנו בלא אוכל. במשך היום אסור היה לנו להמצא באוהל, ובחוץ היו צדים אותנו לכל מיני עבודות פרך.

אני לא הספקתי לגמור את חוק הלימודים לפי מתכונת ראש־הבלוק שלנו. קיבלתי חום גבוה ונשלחתי לרביר (בית־החולים). הרופא קבע שוב: דלקת־ריאות חריפה.

התנאים בבית־החולים בבונה היו שונים בהרבה מאלה שבמידאנק. חדר־החולים היה נקי. יכולנו להתרחץ כל יום ושכבנו על סדינים. אמנם לא היו כאן תרופות ואת כל המחלות שבנמצא ריפאו באותן הגלולות עצמן, אך הרופאים־האסירים והחובשים התייחסו אלינו כאל בני־אדם. בימים ההם הגיעה למחנה הידיעה המשמחת על נפילת מוסוליני והפאשיזם האיטלקי. החולים־קשה ירדו מן המיטות וחיבקו איש את אחיו. כרגיל בנינו על אשליות ובדמיוננו ראינו את רב־הטבחים הנאצי מתפלש בעפר. למעשה עוד היו לפניו יותר משנה וחצי של שלטון בלי מעצורים.

רעה־חולה אחת היתה בבית־החולים בבונה: אסור היה לשכב כאן יותר משבועיים. כל חולה שלא הבריא אחרי שבועיים נשלח למחנה אושביץ 1, ולפי השמועה — שם היו מרפאים אותו לנצח. שכבתי שבועיים, החום חלף, החזירו לי את בגדי ושלחו לבונה. למחרת היום יצאתי לקומנדו, אך עשיתי רק כמה צעדים עם מריצה עמוסה והתעלפתי.

ושוב סחבו אותי לבית־החולים. הרופא הנאצי והשני, אסיר־פולני, נועצו אך רגע אחד והכריעו: „נַך אושביץ.“ לא יצאו שעתיים ואוטו קטן הוביל אותי עם עוד שני יהודים לבלוק 9 באושביץ 1. בלוק 9 מילא בימים אלה תפקיד מיוחד. מכל המחנות הקטנים, סניפי אושביץ, הביאו לכאן את הנפלטים משורות העובדים. להלָכה היה זה בלוק „הבראה“, אך היתה זאת „הבראה“ מוזרה. המזון היה דל יותר מן הניתן במחנה, ומדי שניים־שלושה שבועות היה רופא נאצי בודק את המבריאים, מתבונן בגופם ושולח אחוז ניכר למוות. ל„בית הבראה“ זה נקלעתי גם אני. כשעמדתי בשורת החדשים לפני פוקד הבלוק — שלפי המסורת הנאצית רשם אף את שמות ההורים והקרובים וכל הכרוך בך ובעברך — שמעתי יהודי יווני המנסה בלשון יידיש פגומה, שלמד במחנה, לענות לפוקד על שאלותיו. במשולש האדום של מעיל הפוקד נמצאה האות P — סימן שהוא פולני. יצאתי מן השורה ותירגמתי לפולנית את תשובות האיש. כשהגיע תורי אצל הפוקד נשתהה עמי ושאל על בית־הספר שבו למדתי. התברר שאחד ממוריי הוא מַכר־נתיק שלו. הפוקד רשם מה שרשם, ואני חזרתי לדרגשי בהרגשה מעיקה, שהפעם לא אוכל להתחמק. זאת היא התחנה האחרונה, ומכאן מוליך קו אחד — לעולם שכולו טוב, לפי שאין בו כל רע.

בשעת הצהריים שמעתי איש קורא בשמי. לא נחפזתי לצאת מדמדומי־עלפוני, אך כאשר הקול הוסיף לקריאה את המלה „החדש“ — זקפתי את גופי וראיתי כי הפוקד הוא שמחפש אחרי. הוא קרב אלי ובידיו קערה אדומה שקיבולה שני ליטרים והיא מלאה מרק. לא האמנתי למראה עיני. היתכן שמישהו עוזר לזולת באושביץ — בלי טובת חשבון ובלי גמול חומרי, אלא רק מתוך יחס אנושי פשוט? אבל עיניך הטובות של וַלַאדֶק ז. חייכו אלי והוא אמר: „קח, קח, אני אינני רעב.“ היה זה אושר — לו זכיתי פעם ראשונה מיום שהותי במחנה.

האם יכול אדם שבע־לחם להבין את מהותה של המלה רעב? „אני רעב“, אומרים אנו כאשר מאיזו סיבה שהיא לא אכלנו את ארוחתנו בזמנה, או שלא ערב־לחכנו המזון שהוגש לנו. „אני רעב“, אומר אדם במלחמה כאשר כילה את

מנתו ועדיין תאבונו עמו. אבל „אני רעב" של המחנה הוא אחר. זאת היא זעקת הגוף הדורש תמיד מזון, זהו רעב שאינו יודע גבול וזמן, זהו רעב של כל תא בגוף, זהו מתח עצבים בלתי פוסק.

ומשום כך יש במעשה העזרה־במזון של אסיר לאסיר יותר מתמיכה בשעת צרה, יותר מפיקוח נפש. יש במעשה כזה משום הוכחה ללא ערעור, כי רגש אדם חזק מכל סבל והשפלה.

מאז אותה ארוחת צהריים היה ולאדק משתהה ליד מיטתי פעם או פעמיים ביום ומביא דברי מאכל שונים. הוא מסר לי כמויות גדולות של מזון ואמרתי לו שאיני יכול להתגבר על הכל. „אין דבר, אמר, תן לחבריך שהם רעבים." וכך ניתנה לי אפשרות ראשונה להגיש לזולת מנה של אוכל.

ולאדק ז. היה נוטאריון מהרובישוב שבקרבת לובלין. אדם בעל השקפות מתקדמות, שכאב עמוקות את שואַת עמנו. היה בא אלי בערבים וביקש לשמוע על וארשה, על הגיטו, על אישים שונים. לא ידע ליאות ברצונו הכן לדעת כל מה שהתרחש מאחורי חומות הגיטו. ורק כשראה אותי שאני סחוט ומדוכדך, היה נזכר את מצבי ואמר: „די, די, מספיק בשביל היום."

בערך שבוע ימים אחרי שהגעתי לבלוק 9 הופיע גם מלאך־המוות בדמות־רופא לביקורו השגרתי. הייתי באותה שעה מוזלמן מושלם, חומר אידיאלי בשביל הקרמטוריום. בבוקרו של אותו יום בא אלי ולאדק. הוא תיכנן תוכנית נועזת. כפוקד, היה יכול להוציא את כרטיסי מבין הניירות, אך אני הייתי צריך להעלם לזמן שהותו של הרופא. והוא בחר למטרה זאת מקום בטוח מאוד — את מיטתו שלו. התנגדתי להצעתו. מישהו מן החולים, ארי־אנטישמי שלא היה חייב לעמוד למיון, יכול היה להלשין על ולאדק ולחרוץ את דינו לכליון. היה זה קרבן גדול־מדי מצדו, ואני ידעתי להעריך נכונה את הסכנה הכרוכה בזה. ולאדק התעקש, ואני נכנעתי. בשעה שרופא הס.ס. בא לבלוק שכבתי אני בחדר הממונים ויצאתי ממנו רק לאחר שחלפה הסכנה.

לא עברו ימים מועטים ובאמצעותו של ולאדק הכרתי את לייבק בראון וקשרתי את חוט הקשר הראשון עם המחתרת.

בלוק 9 היה בשבילי בית הבראה אמיתי. עצמותי העלו בשר, ואט־אט התחילו חוזרים אלי כוחותי. הגיעה השעה לצאת למחנה. ושוב ולאדק הוא שטיפל בעניין. הוא התקשר עם מכריו הרבים בקרב הפולנים וחיפש לי מקום עבודה־קומנדו

במחנה. היו לו אפשרויות רבות, אך הוא הציע לי את „אוניון". לדעתו היה „אוניון" מקום שבו יש ליהודי הסיכוי הרב ביותר להשמר. גם לייבק בראון היה בעד „אוניון", מטעמי הפעולה במחתרת. וכך נרשמתי כמסגר ויצאתי למחנה ולעבודה בבית־החרושת לנשק. לאחר זמן קצר הכרתי כאן את יהודה לאופר ונרקמה ידידות־אמת שהתמידה כל הימים.

התחיל פרק חדש בחיי במחנות ריכוז — הפגישה עם בני־אדם.

ישראל ג.

יום באושביץ

אושביץ — אושבינצ'ים — גיהנום עלי אדמות. שורות ארוכות של בלוקים — צריפי־אבן — מגודרים גדרי תיל מחושמלות, בל יעיז אדם להתקרב ולהציץ החוצה. ובמרחק מה — שאול תחתיה — ארובות מזדקרות, הפולטות עשן ספוג ריח בשר חרוך.

על דרגשים בני 3 קומות שוכבים האסירים — ספק בני־אדם, ספק צללים. אני שוכב בעליית הגג — הוא הדרגש העליון המגיע כמעט עד הגג, המכוסה פח. בחוץ כפור, הכל מכוסה שלג לבן, הדרגש הדל העשוי שק עם שכבת קש דקה ושמיכה מתפוררת — נהפכים לגוש קרח. רק בכוח העיפות והתשוקה העזה לברוח מן היסורים נעצמות העיניים, ומקופל כפקעת אני שוקע בשינה טרופה; שכן גם בלילות אני דרוך לכל רשרוש וקריאה.

השעה היא 4.15. את הדממה פולח קול הפעמון ומיד פורצות צעקות פרא של הממונים: „אאופשטין". אני נצמד חזק לדרגש. המזרון המחומם מעט נראה לי עתה כשיא הנוחות וההנאה. אבל אין ברירה. מן הקומות הנמוכות יותר כבר „מתעופפים" השמיכות והמזרונים וגופות אדם. ראש־הבלוק ועוזריו מבצעים את התעמלות הבוקר היומית. אני קם, מנסה להעלות על גופי את טלואי הבגדים במהירות האפשרית, לרוץ למטה לחדר הרחצה, ולחזור כדי לסדר את הדרגש בצורה סימטרית, כדוגמת קופסת גפרורים.

טרם מאיר היום ואנו עומדים שורות שורות לפני הבלוקים, מוכנים לספירת הבוקר.

אלפים — אלפי צללי אדם נפלטים החוצה, מתרוצצים אנה ואנה, כי העמידה בכפור קשה כפליים. זה אל זה פונה ומבקש שיחבוט לו בידיו על הגב הקפוא, בשביל לחממו קצת. מי שלא נענה אינו שומר שום טינה; יודע הוא ומבין שכל מאמץ פיזי הוא למעלה מכוחותיו של החבר.

הבלוקים התרוקנו, כל מי שרגליו נושאות אותו יצא החוצה; אלה שמתו או נהרגו הלילה — גוררים אותם מחוריהם ומשכיבים לרגלי העומדים בשורות. חי או מת — האסיר חייב להתייצב לספירת הבוקר. המספר מוכרח להתאים.

עם אור היום מופיעים אנשי ס.ס. פרצופיהם רעננים, המדים נקיים. בחפזון

מיישר ראש־הבלוק את שורת האסירים, כשמכות ובעיטות משמשות לשון ההסבר והשכנוע.

המיפקד נגמר וכל אחד מתייצב עם קבוצת העבודה שלו בשורות הערוכות. דרך השער הראשי יוצאות הקבוצות למקומות־העבודה לסוגיהם. על הבמה יושבים כשבעים אסירים, מטובי המוזיקאים של אירופה, ומנגנים שירי לכת. בקצב צועדים האסירים, ולפקודה „אַאוּפְּן רֶכטס" („ימינה שור!") פונים כל הראשים כבמחוגה לעבר אנשי ס.ס.

בסתיו 1942 עבדתי ב„קארטופל־קומנדו". לאחר שהוצאו תפוחי־האדמה היה צורך לרכזם ערימות־ערימות ולהטמינם באדמה, מפני הקור. העבודה אורגנה כך, שדאגו להכחדת העובדים יותר משדאגו לתפוקת העבודה.

שניים־שניים מן האסירים קיבלו סל גדול והיו ניגשים לקרונות מלאים תפוחי־אדמה. כאן נתמלאו הסלים במהירות בידי אסירים אחרים, והעומסים נאלצו לרוץ למקום הערימה כשסלם הכבד בידיהם. בשני צדי השביל הצר עמדו אנשי ס.ס. וקאפואים שהרביצו לאסירים במקלות עבים. בפלוגה זאת היו יוצאים בבוקר כאלף אסירים, ומחציתם לא היו חוזרים חיים למחנה.

יום אחד, כשעברנו ליד השער בחזרה מן העבודה, שמעתי את מפקד המחנה הס מעיר לקאפו: „זוֹ פִילָה לֶבֶּן נוֹך פּוֹן דִי הוּנְדֶה" („כה רבים מן הכלבים האלה עוד נשארו בחיים"). הרמז עשה את שלו ולמחרת היום הוקטן מספר החוזרים עד 10% בערך, ויתרם הובאו פצועים־קשה והרוגים.

זמן־מה עבדתי במקום שנקרא „הולץ־קומנדו". היו אלה כמה מאות אסירים תשושים וסחוטים שלא צלחו עוד לשום פלוגה סדירה. מתפקידנו היה לסדר בערימות עצים שנחטבו. העבודה עצמה לא היתה קשה, ובכל זאת השתדל כל אחד להתרחק מן הקומנדו הזה כמו מאש. כמה וכמה פעמים נאספו כל העובדים כאן ולעת ערב נשלחו לתאי הגאז. האסירים שעבדו בקומנדו זה הביטו יום־יום לתוך עיני המוות האוחז בהם. אדם המת מאות פעמים, העומד כל יום על סף הקץ, אינו מפסיק מלאהוב את החיים ולשאוף לחירות.

יום העבודה היה נמשך בעינינו כנצח. משעה 12.00 עד 1.00 היתה הפסקה לארוחת צהריים. כל אחד קיבל מעט מרק מימי. כל אחד חיפש בתוך התבשיל סימן של מזון מוצק, ואם מצא פלח של תפוח־אדמה, או אפילו קליפה — לא היה גבול לאושרו.

אחרי האוכל הציק הרעב לא פחות, ולפעמים עוד יותר, כי המנה הספיקה רק

לגירוי התאבון. תפילה חרישית רחשה בלב כל אסיר: לחיות ולזכות ליום שאפשר יהיה לשבת לשולחן ערוך ועליו ככר לחם שלם שיכולים לפרוס ולפרוס ממנו.

לאחר שתם יום העבודה חוזרים למחנה בסדר היציאה. ושוב רועמת תזמורת רבת צלילים, שוב מנקרות את העיניים אותיות הכזב שמעל לשער: „אַרבייט מאכט פריי". משמע, הקיום של הגוף הוא ממש בתוך המציאות הנוראה, ורק הנשמה עוד מנסה לרחף בעולם של זכרונות.

לאחר שתם יום העבודה עוד מזומן לנו מיפקד־הערב. ושוב עינויים. פעם אחת, בשנת 1942, עמדנו דום משבת לפנות־ערב עד למחרת בצהריים בלי הפסק. ואם שיחק לנו המזל והמיפקד נסתיים במהירות בלי אירועים מיוחדים — ניתנה פקודה להתפזר. לאחר שהאסיר התחמק מכל הסכנות היתה פנויה הדרך לבלוק. יכולתי לשבת על הדרגש, לנסות להקיף את עצמי שתיקה, או לשוחח עם השכן. בערב קיבלנו את ההקצבה היומית: מנת לחם של 250 גראם עם פרוסונת מרגרינה או נקניק. ומיד נתחדשו הויכוחים הקבועים שבין האסירים: מה עדיף? לאכול את כל המנה בבת־אחת ולפחות פעם אחת ביום להשתיק את הרעב, או לחלק את המנה, שאפשר יהיה „להחיות את הנשמה" בכזית־לחם כשחולשת־הלב מגיעה לשיאה.

אפילו על „יצועֵנו" בלילה לא היינו חופשיים מהתאכזרות הממונים. כבר כבו האורות והשתרר שקט אחרי יום מלא פורענויות, ופתאום הקפיצה צריחה חדה את הכל. „פוּס־אַפּל" — צעק ראש־הבלוק. נערכה בדיקת רגליים. כל אחד חייב לשרבב את הרגליים מתוך השמיכה, וראש־הבלוק קובע אם הרגליים רחוצות כראוי. אוי לזה שמחמת הקור או העייפות לא טבל את כפות רגליו במים. ואם נתן בך הממונה את עינו לרעה, לא עמדה לך אפילו הרחיצה הקפדנית ביותר. „פוס־אפל" העיד על רוגזו של ראש־הבלוק, שהיה משככו בהפלת קרבנות. למחרת היום היו קרבנות ה„פוס־אַפּל" מונחים ליד השורות בשעת ספירת בוקר של האסירים.

בסוף שנת 1943 היו באושביץ כמה מאות אסירים שחלקם שפר עליהם. האנשים האלה שעבדו במחסני המזון והלבוש, במכבסה (שם עבדתי גם אני), היתה להם אפשרות להוציא חפצי־ערך שונים ולהשיג תמורתם תוספת מזון. כמובן, העיסוק הזה היה כרוך בסיכון. אבל שום סכנה לא יכלה להרתיע את האסירים מרדיפת מזון. באותם הימים עוד רבו הסלקציות של „מוזלמנים", ודלדול הגוף היה זהה עם פסק דין מוות.

עם ידידי היקר באדם, לייבק בראון, קיבלנו עלינו לעבור בבלוקים בשעות

הערב ולאסוף אצל חברים „בעלי יכולת" שיירי מזון למען הנזקקים יותר. הגענו לכך שהיו לנו תורמים קבועים. קיבלנו מרק, לחם ולפעמים אף פרוסות מרגרינה או נקניק. את השלל היינו מביאים לבית־החולים ומחלקים בין האסירים המחלימים, הנצרכים ביותר.

בין אלה היה הרב מזאווייצ'ה, איש ישר ותמים שנתייסר הרבה. בעמל רב הצלחנו לסדרו בעבודה נוחה ובטוחה. בכמה עליות־גג בבלוקים הותקנו סידורים לייבוש כביסה. בכל מקום כזה הופקד אסיר לשמירה. מתפקידו היה להוריד את הכביסה היבשה ולתלות לייבוש את הכבסים הרטובים. בעבודה הזאת היה ניתן להתרחק מעיני הנאצים, ואף לפוש מעט. היה זה מקום אידיאלי בשביל הרב, שיכול להתבודד כאן ולהתמסר להרהורי תורה. כל ימיו כאן לא טעם הרב ממאכלות המחנה. עשינו ככל יכולתנו לספק לו לחם, מרגרינה, תפוחי־אדמה, ובאלה החיה את נפשו.

במתן שוחד הצלחנו לסדר גם כמה חברים אחרים בעבודה קלה יותר, ובאופן כזה ממש להצילם ממוות. היינו מתכנסים בחשאי, כל יום א' בשבוע, כדי להחליף ביניינו ידיעות פוליטיות שהצלחנו לקלוט ממקורות שונים. בין המשתתפים הקבועים בפגישות אלה היה גם הרב מזאווייצ'ה. יהא זכרו ברוך.

לפעמים שמענו הרצאות על נושאים שונים. אחד מן החבורה, יהודה רז'מיבש מיהודי הונגריה, חיבר שירים עבריים וקראם בפגישות החשאיות שלנו. היו אלה נצנוצי אור והויה אנושית בים השכול והאכזריות — מקור של נחמה.

בן־ציון יצחקי

...בסוף 1942 הועברתי עם עוד 250 צעירים לאושביץ, לבית־ספר לבניין. אוכלסנו בבלוק 7. ראש־הבלוק היה גרמני, אולשבסקי, אסיר פלילי ותיק ששנות מאסרו הגיעו כבר לשתים־עשרה, ובסך־הכל טיפוס שפל ואכזר. יאנק השטובנדינסט היה עוזרו הנאמן.

החזקנו מעמד רק הודות לעובדה שבחודשי החורף האלה לא יצאנו לעבודה במרחקים, אלא למדנו לבנות ולטייח. עבר החורף הנורא שהפיל אלפים, עשרות אלפים, מבני־עמנו.

בא האביב של שנת 1943 ועמו בקעו ניצני תקוות. מן החזית המזרחית פרץ נחשול המבשר את המפלה הבלתי נמנעת של הטומאה הנאצית. שרידי גיטו וארשה הביאו עמם למחנה את בשורת המרד הגדול. זקפנו את גבנו, והלב הנפעם ביקש מעשה.

ידענו כי הנאצים ינסו לטשטש את עקבות מעשיהם הרצחניים שביצעו על גופה של האנושות ובפרט על העם היהודי. במעמקי ההשפלה והקדרות ניעור הצורך לעשות משהו שיחזיר תוכן לחיים וטעם למוות. בפגישה חשאית של בני־נוער יהודי ששרדו מיוצאי עיר צ׳יכנוב הועלה הרעיון להושיט עזרה וסעד לעלובים ביותר, לעומדים על סף הכליון. מוטק ברגסון, שעבד בקומנדו מובילי הלחם, קיבל על עצמו לספק מדי יום כמה ככרות לחם. נוח זבלודוביץ׳ ואחיו חנן עבדו זמן־מה בבלוק 24, שהיה תפוס ברובו על ידי „פרומיננטים״, שהותירו בסעודתם חלק מהמרק של המחנה. נוח ואחיו היו מקבלים את המרק ומחלקים אותו בין חבריו הרעבים.

באותו זמן התקרבנו למרדכי בילוביץ׳ (הללי) ולייבק בראון, איש נבון ובעל־לב, שעבד כחובש בבית־החולים. לייבק התחיל להוציא כמויות ניכרות של תרופות ומשחות שערכם במחנה היה רב לאין־ערוך להצלת חיי אדם. העזרה ההדדית והארגון החשאי של יוצאי צ׳יכנוב הפכו לשם־דבר במחנה. אני הייתי אחראי ל„ריכוז״ הלחם וחלוקתו, כיון שהייתי חופשי בערבים יותר מאחרים.

בכל הפעולות האלה לא אמרנו די. חשנו שאין להסתפק בהצלת הגוף, באמצעים הדלים שלנו, אלא יש לתכנן ולחתור למעשה של פעולה מזוינת רבת־ממדים. אך לשם כך היינו זקוקים לקשרים, לתמיכה מבחוץ. ידענו שבתוך המחנה פועל איזה ארגון חשאי, מחותר היטב, שבראשו עומדים אסירים פוליטיים מחוגי השמאל.

אבל טרם הצלחנו להתחקות על עקבותיו, אף לא ידענו איך לעשות את הצעד הראשון.

פעם אחת, בטיול אחרי ה„אפל", נתקלתי בשטובנדינסט, שהיה אתי בבלוק אחד. שמו היה נתן. אחרי ששוחחנו ארוכות על הייחוד שבמצב היהודים במחנה, העירותי שרבים מבני הנוער היהודי משתוקקים למעשה נגד הצורר. אמרתי לו, כי במחנה יש לחשל כוח שיוכל לעמוד בשעה שינסו לחסל את אחרוני האסירים. הוא נתן בי מבט חודר ובוחן ושאל אותי, כאילו דרך אגב, האם הננו מוכנים לבנות תאי־חברים שיעסקו באיסוף ידיעות למען אירגון־מחתרת? הסכמתי מיד וציינתי שלא רק את המלאכה הזאת אנו מוכנים לקבל על עצמנו אלא גם כל פעולה אחרת.

אז סיפר לי נתן שקיים במחנה אירגון מחתרתי מסועף, שהצטרפו אליו אסירים מבני לאומים שונים, גרמנים — אסירים־פוליטיים, צרפתים, פולנים, בלגים ועוד. הוא הציע לי להפגש עם חבר אחראי. שמו היה ברונו. השתוממתי שאדם זה עליון הצביע נתן עבד אתי בקומנדו אחד והכרתי אותו חודשים רבים, שוחחתי עמו לא־פעם, ולא עלה על דעתי שהוא מרכז בידיו חוטים לפעולה חשובה.

ברונו היה קומוניסט יהודי, מיוצאי גרמניה. בעל קומה בינונית ועיניים שחורות יוקדות. עלי עשה רושם של שתקן, אך במשך הזמן נוכחתי שהוא יודע לדבר הרבה בשעת הצורך. ידעתי כי ברונו מוקף ידידים גרמנים אריים ששמעו דבריו בכובד ראש. ברונו היה אסיר מחנות הריכוז משנת 1933.

בתחילה נצטמצם הקשר שבינינו רק במסירת ידיעות על המצב בחזיתות הצבאיות והפוליטיות. כל ערב נפגשתי עם חברי ומסרתי להם את תמצית הדברים שבפי ברונו. ברונו בחן אותנו זמן ממושך. הוא נפגש עם מוטק בילוביץ׳ כנציג האחראי שלנו ואחרי השיחה הזאת חל מפנה ביחסים.

אנחנו מצדנו הרחבנו את המסגרת, כללנו חברים רבים ותבענו מברונו להפקיד בידינו משימות רציניות יותר. מסרתי לברונו על חברינו בבית־החרושת „אוניון" והקבוצה במשמרת לילה של DAW. ברונו אסר עלינו לנקוט פעולה על דעת עצמנו. היה צדק בדבריו. כל פעולה נמהרת עלולה היתה להמיט שואה על כולנו. נודע לנו כי לפרקים מארגנת המחתרת יציאת אנשים נאמנים, לשם קשרים עם המחתרת בחוץ ועם התנועה הפארטיזאנית. יום אחד הודיעה הצפירה הממושכת על בריחת שני אנשים. אחד מהם היה נתן, המקשר הראשון שלי. התחלנו לחשוב על הוצאת חבר שלנו אל מחוץ לגדרות המחנה. נוח גילה פעם את אזנינו על נכונותו לנוס יחד עם אברהם בוימגרט. נוח היה בעינינו אדם מתאים לתפקיד זה. לפי מראהו היה „ארי"

מושלם. הוא היה בעל חוש־התמצאות מצוין וידע לספר מה שעוללו לעם היהודי ועל ה„סוד" הנורא של אושביץ. ברונו הסכים להצעה שלנו. דרשתי ממנו כתובת בטוחה שתשמש תחנת קשר בשביל הבורחים. ברונו הפנה אותי לאיש־מחתרת אחר בבלוק 1. אף הוא יהודי גרמני, בשם מאקס. הלה מסר לי את הכתובת, שהוצרכתי לשנן אותה בעל־פה. כבר עשינו את כל ההכנות המעשיות לבריחת חברנו. נוח הצטייד במזון ובאקדח לדרך. אך ברגע האחרון ממש נרתענו מביצוע התוכנית. הסיכון היה רב למדי, ואלו הסיכויים לפעולה חשאית של יהודי בחוץ היו אפסיים.

בינתיים הידקנו את הקשרים עם חברינו העובדים ב„אוניון". האחראיים לפעולה היו יהודה לאופר וישראל גוטמן (יורק). הודיעו לי פעם בערב, שעלי לחכות אחרי העבודה ליהודה שהוא ימסור לידי חפץ חשוב. קיבלתי ממנו חצי ככר לחם. הבאתי את הלחם למקום עבודתי ושברתי אותו לשניים. מצאתי בתוכו צרור קטן של חומר נפץ. את החומר היה עלי להעביר לבלוק 17 במחנה, לאיש־מחתרת העובד בקומנדו באַו־הוף. אחר־כך נודע שבבאו־הוף היה קיים סְליק עם נשק של המחתרת, ושם גם רוכזו רימונים ופצצות שהותקנו בידי אסירים בתוך המחנה.

הקשרים עם המחתרת נתהדקו באופן הדרגתי. בשנת 1944 השתלטו אנשי המחתרת על עמדות־מפתח רבות במחנה. גם חברים שלנו מונו לתפקידים אלה. מרדכי בילוביץ' ושני חברים אחרים מיוצאי קראקוב מונו לשרייברים (פוקדים). על ידי חברינו אלה ובעלי עמדות אחרות ניתנה לנו אפשרות להיות שותפים בהכרעות שונות, לשמור על חברינו, להגן על הצפויים־לסכנות; ובעיקר — הודות לחילופי־גברי אלה בתפקידים החל להשתנות היחס של הממונים. עלה ערך האדם וכבוד חייו באושביץ.

יום אחד הודיע לי ברונו, כי עלי להפגש באופן דחוף עם איש־המחתרת קאפו וילי, הקאפו של בית־המטבחיים. עוד באותו ערב ראיתי את וילי. הוא תבע מאתנו להציב שמירה על חלק מגדר המחנה, הגובל עם בלוק 11, וביחוד לעקוב אחרי המתרחש בבלוק 11. מדי יומיים היה עלינו למסור דו"ח מפורט. ערבים רבים עשינו בשמירה הזאת וראינו אנשים מובלים ונרצחים בבלוק 11. כיום אני מבין, כי הנתונים שנמסרו בדרך זאת היו מיועדים לדו"חים שהמחתרת שיגרה בקביעות החוצה.

בימים ההם קיבלתי ממשרד סידור־העבודה של המחנה הודעה, שעלי לעבור למקום עבודה חדש, מחוץ למחנה. דבר זה עלול היה להכביד על קשרינו, והשתדלתי לעקוף את הגזירה. אותם הימים כבר היה בידנו די כוח לכך. לייבק בראון קיבל אותי כחולה לבית־החולים של המחנה. שכבתי שם שבוע ימים. בינתיים הוסחתי

מדעת הפקידים של סידור־העבודה. יצאתי למחנה וחזרתי למקום עבודתי הקודם.

הגרמנים עוד הצליחו לפני חיסול המחנה להתנקם בכמה חברים מרכזיים של הנהגת המחתרת. בעטיו של סוכן נאצי הם הוסגרו בשעת הבריחה. לעולם לא אשכח את התמונה: במעמד כל אסירי המחנה, הניצבים באַפל, הובילו את נאמני המחתרת לגרדום. הם היו מוכרים־לכל כלוחמים ללא־חת על האחוה בין האסירים, על הקלת גורל האדם. בעומדם על משקולת־התלייה השמיעו קריאות אנטי־נאציות והכריזו על אמונתם הבלתי־מנוצחת בשחרור האדם והעולם.

אלפי האסירים עזבו את מגרש האַפלים כשדמעות חונקות גרונם. רק אחד ויחידי עוד נשאר במקומו לאחד שהכל התפזרו. היה זה היינץ. התלויים היו אחרוני חבריו, ידידיו למאבקים ומבחנים רבים. בידיים רועדות מקור לטף את גופותיהם ונפרד מהם לנצח.

משה קולקה

ביקור אצל רוז'ה בבונקר

עבר עלי החורף הראשון במחנה. האנשים סביבי נעשו אדישים לכל, עיניהם חזו יום־יום ברציחות. אלה שנותרו בחיים הסתגלו לגיהנום, אינסטינקט הקיום כפה עליהם את המציאות בצורתה המפלצתית. ובתוך כל זה היתה חותכת העובדה, כי אין לנו שום סיכוי להציל את חהיים. אחדים טיפחו, בלילות לא שינה, את המחשבה על נקמה, על התפרצות חד־פעמית, בחינת „תמות נפשי עם פלישתים".

היה קורה שמישהו מסיח את לבו בפני ידיד־נעורים ומגלה את סודו. ואז היה מתברר שאינך יחיד, שרבים הם החושבים על מאבק, רבים מחפשים דרך. באביב 1943 התחלנו אנחנו, בני נוער מצ'יכנוב, באיסוף לחם לעזרת הרעבים ביותר. לא הצלחנו לעשות גדולות. אך עצם המעשה, הפעילות האנושית, הפיח רוח חיים ועורר העזה.

כשקמה הקבוצה היהודית במחתרת הייתי בין ראשוני חבריה. הוטל עלי למצוא קשר עם מחנה הנשים. וחשבתי קודם כל על רוזָ'ה רובוֹטָה. הכרתי אותה מימי הילדות, ידעתי את מסירותה ואומץ־רוחה בפעולתה במחתרת „השומר הצעיר" בגיטו צ'יכנוב.

נפגשתי עם רוז'ה. בימים שנערכה הפגישה כבר היתה עובדת במקום נוח, אוכלת לחם לשובע. כרבים אחרים יכלה גם היא להשכיח מלבה את כל הסובב אותה ולדאוג רק לעצמה. אך היא לא הלכה בדרך זאת. חינוכה, אופיה, דרכה בעבר היו חזקים מן השיטות הנאציות, ורוז'ה היתה תמיד דרוכה למעשה. כאשר סיפרתי לה על קבוצתנו, על מעשינו, הבריקו עיניה באש חיים. הופתעתי לשמוע שהיא לא ישבה בחיבוק־ידיים. בכוחות עצמה התחילה לארגן פעולת עזרה ורכשה לה חוג של ידידות ומעריצות.

כעבור זמן פניתי לרוז'ה בעניין מסובך ומסוכן עד מאוד. על חברינו הנאמנים בבית החרושת לנשק „אוניון" הוטל להוציא חומרי נפץ לצרכי הפעולה במחתרת. במשך שבועות ניסו חברינו להתחקות על עקבות הנערות שעבדו במגע עם החומר המבוקש. כל תחבולותיהם נכשלו. נותרה רק דרך אחת: לפנות

לרוז׳ה. הודות לקשריה וכוח השפעתה יכלה לשכנע את הנערות הצעירות, שחייבות הן להסתכן ולשתף פעולה. לאחר שהסברתי את הפרטים לרוז׳ה, הסכימה לנסות את כוחה ואמרה שאחדות מן הנערות, יוצאות פולין, העובדות ב„אוניון", מוכרות לה היטב. לאחר כמה ימים כבר היו לזה תוצאות. כמויות ראשונות של חומר־נפץ הגיעו למחנה.

אף אני לא ידעתי בימים ההם, כי רוז׳ה אינה מסתפקת בהעברת החומר,

רוז׳ה רובוטה (1921 — 1944)

באמצעות הנערות, לחברים שלנו ב„אוניון", וכי ביזמתה מגיע החומר במישרין אל יחידות הזונדר. אמנם ידעתי על המגע ההדוק שקיימה רוז׳ה עם אחדים מעובדי המשרפות. בעת פגישותינו סיפרה לי לא פעם על הטראנספורטים השונים שהובאו לאושביץ, ומעשים מיוחדים ונדירים שהיו על סף בית המוות. את האינפורמציה יכלה להשיג רק במישרין מן הזונדר. אני לא הרביתי לשאול שאלות, לפי שמאוד־מאוד היינו זקוקים לידיעות אלו, שצורפו לדו״חים הסודיים של המחתרת — ולא רציתי „לקלקל".

רק אחרי התקוממות הזונדר, שהוכנה זמן רב והפכה לקרב גלוי בין הנאצים והעובדים, נודע לנו כי לרוז׳ה היה חלק בדבר.

באו ימי חרדה. הנאצים, המאומנים בבילוש, עלו על עקבותינו. רוז׳ה נאסרה והובאה לבונקר.

זכיתי לראות את רוז׳ה בפעם האחרונה, ימים ספורים לפני מותה. בחשכת הלילה, כשכל האסירים שכבו על דרגשיהם והיציאה מן הבלוק היתה סכנת־נפשות ממש, ירדתי לתוך הלוע של חיית־הטרף — הבונקר של אושביץ. עד היום אינני יכול להשתחרר מתחושה מוזרה של צימור העור וסימור השיער לזכר המסדרונות האפלים, שורות התאים, האנחות וקריאות הכאב. ירדתי בסולם מדרגות כשקאפו הבונקר, יעקב קוז׳לצ׳יק, משמש לי מורה דרך.

נכנסתי לתוך התא של רוז׳ה. על הבטון הקר שכבה דמות כצרור בלואים. לקול הדלת הנפתחת הפנתה אלי את פניה. כמעט לא הכרתיה. רק עיניה לא השתנו, והביטו בעגמה קודרת. עברו רגעים, עד שפרצה מלבה אנחה כבדה. אחר כך דיברה את דבריה האחרונים.

היא אמרה לי כי לא בגדה. היא ביקשה לומר לחברים שאין הם צריכים לפחד. עלינו להמשיך. יותר קל לה למות בידעה שיש המשך למעשינו. חבל על החיים, ועל כך שיש להסתלק מן העולם, אך על המעשה שלה אינה מצטערת. ואינה מצטערת שכך עלה בחלקה למות.

קיבלתי ממנה פתק בשביל החברים בחוץ. הוא היה חתום בברכת חזק ואמץ!

הגיעה שעתי ללכת ויצאתי את הבונקר. היתה זאת הפעם האחרונה שראיתי את רוז׳ה פנים אל פנים, אך דמותה לא אשכח לעולם.

נוח זבלודוביץ׳

עלי השכול והשילום

מרחק של עשר שנים ועוד שלוש מפריד ביני לבין קיץ 1944, הקיץ בו נגזרה הגזירה, ואף הושלמה כמעט, על יהדות הונגריה.

רב המרחק מיומַי־עתה לבין זכרונותי שרקָעָם המציאותי צמח ועָצַם בין צריפי אושביץ, לנוכח הכבשנים. נער הייתי ואך כהרפתקה מבעיתה מעט נראתה לי הנסיעה בקרונות הדחוסים; ואלו רקע צמיחתי לאיש הרואה את העולם והויותיו בעיניים מפוקחות היה בשנים הסוערות שלאחר מלחמת העולם השנייה. אף על פי כן, אך אעצום עיני ושוב הנני הנער העוטה בגדי־פסין, ניצב בתור למרק קלוש, ורושם, שלא כרצונו, חזיונות הביעותים. שוב הנני הנער הניצב מול האשים הגדולות של אושביץ.

אפקח עיני, והנה — קיבוצי חי מסביבי בקולות רועמים ודקים, באוושות קלות. ותהיתי אני בלבי: לשם־מה עלי לרדת שוב אל תחתית השאול? לשם־מה ללבוש שוב בגד־הפסין, ולחוש ריח הבשר החרוך?!

זמן רב סברתי, לשמחת לבי, שאוכל לגנוז זכרונותי, לא להעיב זוהר שמים צלולים; ולא במקרה סברתי כן; שהרי השקפתי היסודית אומרת לי, כי צווינו לתקן את החיים, ולא להתספק בבכי של־עקרות על־מה שחלף. אבל עכשיו נראה לי כי החיים עצמם תובעים ממני, למען המשכם האנושי — לחטט בין רשימות שהצהיבו מיושן, לחזור ולרדת אל נבכי נפשי: לרשום עלי השכול והשילום, בשביל לזכור ולהזכיר, כי לא תשוב עוד אושביץ, למען שאת קולי לנגד הללו שחוזרים ומקימים על רגליהם הרקובות אותן מפלצות שהציתו את האש של כבשני אושביץ.

קורות אושביץ, לדידי, לא בנסיעה בקרונות החתומים התחילו, כי אם עוד קודם לזה, עת רוח אביבית נשבה מעל לחוצות השלוה...

אעצום עיני ואפסע על שבילים נשכחים — והנה האבנים־הפוצעות שנזקרו לי בשוליהם.

רוח אביבית קלה נשבה מעל לחוצות עיר מחוז נמנמנית. שלג לא נותר עוד, ואף לא חתימת שלג עכור בצדי הדרכים, ורק שלוליות דלילות מעטות הזכירו באביונות את המרבד הלבן שכיסה זה לא כבר את מדרכות העיר, גגות בתיה, ומגדלות כנסיותיה. הנקבוביות כולן רוו עד־שבעה ותבעו המשכן הטבעי: פריחת האביב. מעגלות חיים שהורגלו לתנומת החורף ניעורו, והבריות אשר בחישוקיהם —

כאילו נולדו מחדש, סיכמו פרשיות וחוטי החדשות טוו, כחוק.

ה„זמן" בישיבה הקטנה של הרבי המקומי — שתחילתו עם תום „הימים־נוראים" (והם־הם החגים) של הסתיו — קרב אל סיומו, לקראת חג הפסח. באה העת לחזור ולשנן את דפי הגמרא הרבים שנלמדו בחורף; עת המבחנים הגיעה. ובאם ביצבת, כצופה, בצדי הנתיב הקבוע ממשכנות בחורי הישיבה אל בית־מדרשו של הרבי, וראית כיצד חופזים הבחורים ועיניהם מופנמות, ובמוחותיהם משננים מחדש את החומר הנוקשה, מחדדים את בקיאותם בו, שתיבחן לאחר שעה קלה על ידי הרבי הישיש.

היום יום הבחינות, ובחורי הישיבה, שמניינם כארבעים, פוסעים בפעם האחרונה ב„זמן" זה בנתיב הידוע. לבושים בגדי־חג, ובינתם, שצמאה בחודשים האחרונים למאורעות עולם, כצו התקופה, אטומה עתה לכותרות העתונים המבשרות קרבות באיטליה ובאוקראינה המערבית בקרבת הגבול ההונגרי; בינתם, כחוד החרב, ממתינה ברטט לתכסיסי היריב, הוא הרבי, ובקיאותו המופלגת בכל כרכי הש"ס ונספחיהם.

אם כי הלוח מציין את יום הארבעה־עשר במארס 1944.

יהדות הונגריה רוגעת, על אף העובדה, שקילוחי סבל דקים, מֵי הדמע והדם היהודי שגאָה בפולין, עוברים מזה שנים בין בתיה, בדמות הפליטים מֵהָתָם. אך כוחם דל היה מלערער חומת שאננותם זו, שקודשה לא פעם במאמר צדיקים.

פליטי חרב בודדים פסעו אפילו בין שורות הבחורים שמגמת פניהם בית המדרש. סיפורים להם — ואף צו השתיקה להם. צו מפורש ורב עוצמה, שרק בקיימם אותו מובטחים להם תמיכת הקהילה וחיים „לגאליים". אף על פי כן סיפרו את סיפורם לבחורים כשבתם בצוותא בערבי החורף הארוכים, אף נקלטו הזרעים — מעֵיניהם הכבויות, אם לא מסיפורי־דבריהם. ואולם תור האביב עתה, ופרחו הראשון הוא פרח השאננות.

תמו הבחינות. החמימות הטובה של סיום־מלאכה וטרם חופשה של חודשים־ מספר הניסה ביד קלה את מועקת הימים האחרונים. חדר עבודתו של הרבי מרווח היה. רהיטיו בהירים והש"סים, שכורכו באריג זהבהב, חייכו כאילו אל חבורת הבחורים שהתגודדה סביב הרבי, הישוב בכיסא המסעד הרחב ומחלק ביד רחבה את הפרוטות להוצאות הדרך. אט־אט נתרוקן החדר ולבסוף נותרו רק אחדים החביבים על הרבי: בני משפחות רבניות מיוחסות.

אחרון נותר צעיר הבחורים, שמפאת יחוסו הרבני המובהק, או מהיותו

ה„בנימין" של הישיבה, זכה ב„זמן" האחרון לתשומת לבו המיוחדת של הרבי. הוא המתין־בשלוה בפינת החדר וראה את הבחורים נרכנים אחד אחד, נושקים לידו הישישה של הרבי, מקבלים ברכת הפרידה ונעלמים. אחד אחד. ארבעים במניין. יוצאים ומגיפים מאחוריהם את הדלת. הרבי דמם.

שעה ארוכה לא הופרעה השתיקה בחדר הספרים. עיני הרבי, הישוב ליאָה בכסאו, כשידין רפויות על המשענות הרחבות מעץ בהיר — כאילו עקבו אחר בחוריו, בצאתם לרחוב הידוע, ובפנותם אל בית־הנתיבות, שם המתינו הרכבות.

ואַחַר, וכאילו מתוך מאמץ, הפנה הרבי את ראשו השב אל הנער שבפינת החדר, והביט בו. ומוזר הדבר: מבטו הוא כשל אובד־עצות, אף דיבורו בנגינה מוזרה:

„התשוב אלי, ב,זמן' הבא?"

הנער נבוך. בלתי צפויה היתה השאלה הזאת דוקא, ואלו תשובתו מוזרה שבעתיים: „איני יודע..."

והנה, הרבי לא הופתע כלל, וכממשיך לטוות חוט הרהוריו, אמר:

„כמה ישובו מהם?"

תחושה מוזרה שלטה בנער: שכאילו מצווה הוא לעודד את הרבי; שלא באמונתו אמר:

„כולם ישובו. הרי צעירים הם, ועליהם עוד ללמוד הרבה."

„גש הנה," אמר הרבי, וכשניגש הנער שאלו כאילו בחומרה:

„בן כמה אתה?"

„באלול אשתקד מלאו לי ארבע־עשרה."

„כלומר... אתה בן י"ד ומחצה..."

„כן. אני בן י"ד ומחצה," אמר הנער.

„צא לדרכך," אמר הרבי. „סע הביתה."

בשעה שתיים אחר הצהריים עצרה הרכבת בעיר מכורתו. הגשם לא פסק. אף על פי כן העדיף את ההליכה עם מזוודתו מנסיעה באוטובוס החרקני. לאַטו צעד ברחובות הידועים, קלט את מהות עירו ופניה בראייתו שחדשה היתה לחלוטין.

שם העיר פּאַפּא, ולה כ־30.000 תושבים, ובהם כ־5.000 יהודים. מרחק של 80 קילומטר מפריד בינה לבין הגבול האוסטרי, שבינתיים נהפך לגבול הרייך השלישי. עיר־שדה אופיינית, שכל־עיקרה מֶרכז לאזור חקלאי. אך מצויה בה גם תעשייה לא־מבוטלת של אריג — בידי יהודים — טבק, זבל כימי, ולבינים שרופות. מרכז צבאי

חשוב; שדה־תעופה שלה שימש בסיס עיקרי לצנחני הונגריה. והמיוחד שבה — בתי־אולפן גבוהים, בהם למדו בשעתם רוב משורריה וסופריה המהוללים של הונגריה. עיר ליבראלית שישבו בה בצוותא שאננה פרוטסטאנטים עם קאתולים, ויהודים, ואין מַכלים דבר.

אופיה הציבורי — פרובינציאלי מובהק, מהול בקצת תרבות שנאצלה מבתי־האולפן המרובים; חיים ציבוריים רדומים, כשהמפלגה השלטת היא הליבראלית, ושליטתה היא לא־במעט בזכות קולות היהודים, שכולם מצביעים בעדה. הפאשיסטים מועטים כאן, אף נלעגים במיעוט־כוחם. הקהילה היהודית מאורגנת, בעלת ייחוס של מאות בשנים, והיא נושאת־בגאוה את קוי ייחודה הבולטים של יהדות הונגריה. משומדים מעטים, ומתבוללים לא־מעטים. הקהילה מקוטבת: אורטודוקסים עם רב משלהם, עם בית־כנסת מופלג־בשנים המתנוסס בטבור הגיטו העתיק; יהודים שקטים, קופאים על שמרי־הדורות. וכנגדם — החסידים עם רבי שלהם, שהובא לכאן לפני כעשר שנים, בעת פילוג הקהילה, ולרשותם בית־מדרש הומה ומפויח. הללו צעקנים ודינאמיים, ומקיימים ישיבה שבה 350 בחורים.

תהום פעורה בין שני הקטבים. האורטודוקסים — „יהודים הונגריים". אורח חייהם אינו נבדל הרבה מזה של ההונגרים, אינם בולטים בלבושם והתנהגותם; למראית עין, גוף אורגאני בגוף העיר. החסידים פרועים, לבושם והתנהגותם מנקרים עיניים בעיר ההונגרית השורשית. שפתם יידיש בעיקר, ובית־המדרש של הרבי כנטע זר ומתנכר באדמה ההונגרית. הרבי נוהג כהלכתו, אפילו מחלק „שיריים". בימות החגים יוצאים חסידיו בריקודים של דביקות הנראים כאן כשאולים, כלא־מזה. אוירה של מסתורין שוררת באפילת בין השמשות בין כתלי בית־המדרש, עת מכלים החסידים את שיירי הדגים של־שבת, ב„שלוש־סעודות".

ארגון החסידים קפדני וחמור, ויעיל. ארגון האורטודוקסים רופס וחסר כוח. מיטב בניהם, שהצטרפו לתנועות נוער ציוניות, יצאו להכשרה חקלאית בסמוך לעיר, ואחר עלו לארץ־ישראל. יתרם, והם הרוב הגדול, מאוגדים במין אירגון פושר, „תפארת־בחורים", שמארגן אחת לשנה, בחנוכה, נשפים אמנותיים בהם מציגים בני החנוונים חזיון תנ"כי, וכן נשפי פורים המסתיימים בהגרלה־רבתי שהכנסותיה קודש למושב־הזקנים של הקהילה. מיעוטם המבוטל של הנוער היהודי קומוניסטים הם, ומתכנסים לעתים בדירה פרטית, או, לתפארת הקונספיראציה — בבית־העלמין היהודי הישן, ומדקלמים משירי מאיאקובסקי, יוז'ף אטטילה ואַדי. [ואלו חלקם הגדול של הגברים הצעירים כבר מגויסים ל„שירות העבודה" של־כפייה והם נמקים עתה אי־שם

בערבות אוקראינה, שם הם משמשים לגרמנים כְּמַפֵּני מוקשים — או מפוצצי־מוקשים בגופם — לטיהור הדרך בשביל גייסותיהם התוקפים.]

היה זמן וקהילה זו ידעה חיים ערים ותוססים. היא קיימה, מלבד בית־הספר העממי, אף בית־ספר תיכון יהודי. אך עם הפילוג, שחצה אותה, גותרה מחוסרת יזמה וסתגלנית. התנועה הציונית אינה פופולארית כאן, ואם נמצא לה תומך — אינו נושא קולו, כי יודע הוא שאך על שערים נעולים יתדפק.

במידה רבה שולטים היהודים בסחַר העיר, הרחובות הראשיים שלהם הם, ואף התעשייה בחלקה. מגוריהם — ברחובות שמסביב בית הכנסת הגדול, אך בשנים האחרונות פרצו את הגדרות שכיבדו עד כה מרצון, והסנוניות־הראשונות משלהם כבר קבעו להם מקום ברובעים „גוויים" מובהקים.

כשבא הנער אל הרחובות הידועים, והגשם לא פסק, ראה את החזיון הידוע של ערב־שבת: ילדים עליזים נשאו הביתה חלות ועוגות שנאפו אצל האופים היהודיים, אחיהם נשאו קדירות „הטשולנט", והנותרים חפזו אל בית־המרחץ. רבים התגודדו סביב המַספרות שברחובות הצרים — שנשאו את שמותיהם הגאיונים של גדולי ההיסטוריה ההונגרית.

הנה רחוב הילדות, הפושט אליו זרועותיו כבית אבא־אמא. הכל נשכח: הבחינות והרבי, הרכבות; הוא בביתו. וכאן המתינו לו הוריו, ארבעת אחיו — הוא השלישי בין הילדים — ושתי אחיותיו, בני־דודיו, הדודות, והשכנים.

והתאריך: חמישה־עשר במארס 1944.

ככל שקרבה החזית אל גבולותיה המזרחיים של הונגריה כן פחת אמונו של היטלר בהורטי, שליט הונגריה, וממשלתו. גרזרת הנאצים היא הונגריה מזה שנים, אף על פי כן נשבו בה לאחרונה רוחות הפכחון, רוחות של סכנה להיטלר. עם הפשרת השלגים החליטו הנאצים לפעול, ובשבעה־עשר במארס (1944), הוא יום א' בשבוע, עברו גייסותיהם המשוריינים את גבולות המדינה, והשתלטו עליה, למעשה עוד בו־ביום, ללא כל התנגדות.

בצהרי אותו יום יצאו ילדי העיר פאפא לכיכרותיה המרכזיות ובהתלהבות רבה הזינו עיניהם בטאנקים ובתותחים הרבים, באופנועים הזריזים, בזחלים הטרופיים הנהוגים בידי שרידי גייסותיו המובסים של רומל — ובחיילים המכורבלים בסגיניהם; מעניין: אחיזתם את הרובים היא שונה מאשר אצל החיילים ההונגרים. אף הנער ואחיו, ככל הילדים היהודיים, לא נעדרו מכיכרות

העיר. הם הסתירו את פאותיהם הארוכות מתחת לכובע הקאסקט, והתרוצצו בינות לשרשראות הטאנקים וגלגלי התותחים. וגדולה היתה שמחתם משאוכסנו חיילים גרמנים אף בבית־הספר היהודי. איזו תחושת מוֹרָא מגָרה חילחלה בעצמותיהם כשסובבו סחור־סחור לבניין הצהוב הידוע; כתחושת טרם־בחינות של סוף השנה.

לאחר שבועות מעטים הסתלקו החיילים הגרמנים מבית־הספר היהודי. ומיד עטו אליו הנער ואָחיו. הם פישפשו בכל פינה, ואף מצאו כדורי רובה רבים. ימים לא־מעט עסקו בפירוק הכדורים, מיון הקלעים הנוצצים ותרמילי הנחושת. את אבק השריפה אספו בשקית־עור חומה, וערב אחד ירדו החמישה בסַך לאחד ממרתפי החצר והטמינו שם, באחד הסדקים, את השקית החומה. שעה ארוכה ניצבו דמומים בחשיכה, ואחר, להצעת הקטן שבהם, נשבעו שלא לגלות לשום בריה את סוד מַחסן־הסתרים.

אילו נשאלו, למה עשו זאת — לא היו יכולים להשיב; היה זה עיסוק מגרה צבאי, ותו לא. ואולי בכל זאת? אולי ניצנץ בתוכם מַשהו מראיית הנולד, מחמת האנדרלמוסיה הכללית ששלטה מסביב?

אין לדעת, אף אין פנאי לקושיות; עיסוקים מגרים חדשים תפסו מקום קודמיהם. לימודים אין — ויום אחד התחילו מותחים גדר, מלוָחים שנלקחו ממחסן יהודי ידוע־שֵם, סביב הגיטו. יומם ולילה נשמעה הלמות הפטישים, עד שהושלמה המלאכה — והמאורעות פנו תפנית מסחררת.

היה אביב, ובאחד הימים הבהירים הופיעה בגיטו שיירה ארוכה של עגלות־איכרים, פרקו את משאן. — יהודי הכפרים מן הסביבה — והסתלקו. לאחר ימים מעטים עקרה מן הגיטו שיירה, קטנה יותר, שמנתה חמשים נפש: ראשי הקהילה, משפחותיהם ומקורביהם. השמועה אמרה שנסעו ברשות הגרמנים לעיר הבירה. שטח הגיטו נצטמצם, כאילו קרסו השמים מעט והשפילו, החלל נדחס, התחילו מלחששים על יציאה לבית־החרושת ללבינים, ומשם לעבודה בגבולות המזרחיים של הונגריה.

נערי הגיטו עסוקים היו בעבודה המגרה בסודיותה: חפרו בורות קטנים במעבה המרתפים שבחצרות, והטמינו בהם את אוצרות המשפחה. עוד לא כילו מלאכתם והנה פשטה השמועה כי בעוד יומיים יעברו לבית־החרושת ללבינים שרופות, בסמוך לתחנת הרכבת. אותו לילה היה ליל המתאבדים הראשונים, בקרב היהודים. איש לא ברח. ואיש לא קם למרוד.

בהתאם לצו גילחו הגברים את זקניהם, וכך התהלכו מוזרים, ואולי מגוחכים, כאילו הופשטו מִלְבוש יקר נושן.

יומיים אָרכה ההעברה לבית־החרושת ללביגים שרופות. וכאן שהו שבוע. איש לא ברח. כל הפקודות והצוים נתמלאו בקפדנות; שהרי ידוע, כי זאת הדרך הטובה ביותר לעמוד במערבולת זו שנעשית מטורפת־וטורפת מיום ליום.

חיים פעלתניים, אם כי מוּעמים מעט, פיכו באולמי בית־החרושת ללביגים שרופות. הנערים חיפשו ומצאו את המשרפות־ללביגים, שם התרוצצו, שיחקו במחבואים, ימים על גבי ימים. נדרשה מָנָה לא־מבוטלת של העזה מאלה שנכנסו ראשונים לתוך המשרפות — אפילה שכנה בהן, ומין זרות; אך משנכנס הראשון — כאילו ניטל הכישוף, ושוב לא היה שום נער מפחד מפני זה הלוֹע הפעור.

5.000 היהודים חולקו לשתי קבוצות, וכל קבוצה — ליחידות של 80 עד 100 איש, יחידה לקרון; והקרונות — יבואו. ראש המשפחה נצטוה לזכור היטב את מספר הקרון, ומשבאה רכבת הקרונות התנהלה ההעמסה במהירות, ללא שהיות יתירות.

בלילה אור לחמישה ביולי (1944) הוטענה הקהילה היהודית של העיר פאפא על עשרות קרונות, שמיד נחתמו בשלשלאות ברזל, ובו־בלילה נעו הקרונות, ומגמת פניהם צפונה.

חושך ודממה, ורק כמין תנועה גלית מפסיקה זרימת חלומו הטוב של הנער אצל כתפי אמו, שעיניה פקוחות. טובה השינה וחמימה, אך מוזר, אין זה חדר השינה המשותף לי ולאחי, אף לא החדר השכור לארבעת הבחורים בישיבה — כי אוושות רבות מסביבי, אף תנועות רבות; והרי...

נשמע קול חד צורמני, וקשקוש יללני של ברזל בברזל, קרן אור בודדת חולפת בחלל החדר, מאירה את החלון, והחלון מסורג — התנועה הגלית קפאה — הקרון.

„איפה אנחנו?" שאל מישהו מבטן הקרון.

איש לא השיב, אף כי איש לא ישן, והשאלה ניצבה גדולה וכבדה כהגולם־מפראג בחלל הקרון. איש לא ישן בלילה זה, הלילה השלישי בקרון; ידעו כי הונגריה וסלובאקיה מאחוריהם, ידעו כי בפולין הם. ולאן נוסעים מפולין מערבה?

לא, עדיין שמות פולניים לתחנות... אבל, הרי לעבוד נוסעים! „לעבוד נוסעים" — אמר מישהו בשפל קול.

„אַל תאמין,״ לחשה אם הנער באזניו, „אל תאמין. האגרות — מפולין באו. ואף משם פסקו לבוא. אל תאמין, בני. להם — אל תאמין.״

בוקרו של השמיני ביולי — הוא י״ז תמוז תשי״ד — היה נאה וצלול. נוסעי הקרונות היו מיוגעים. השיחות נדמו, אף פסק ריב השפתיים על דבר העמידה, לפי התור, אצל החלון המסורג, ורק הנער ניצב שם, חש, ככולם, כי הרכבת מאיטה את הילוכה, אך הוא היחידי שראה את בנייני התחנה הנחמדים העשויים לבינים אדומות ומתנהלים עתה בעצלתיים לנגד עיניו הסופגות. מַשהו ביתי מובהק נשקף מן הבניינים נמוכי הקומה, אף מפויחים בחלקם. אֵימה לא היתה בהם. ומתוך הַהֶרגֵל, יותר מאשר מסקרנות, עָקַב אחר תנועת האותיות השחורות שריצדו לנגד עיניו על הלוח הלבן: Auschwitz באותיות גוטיות. שֵם ראשון של תחנה באותיות גוטיות. „אל תאמין להם״... אמרה האם.

שעה לא ארוכה עמדו הקרונות בסמוך לתחנה בקירבתם של קרונות ריקים רבים, אשר קצתם הוטענו ערימות בגדים, ושוב הונעו הגלגלים והקרונות התגלגלו בשופי, כאילו מורקו הפסים בחמאה.

פסי ברזל רבים נוצצים, ומשני העברים גדרות תיל כפולות, כגרדומים. מעבר לגדרות אנשים רבים, נעים, יושבים, עומדים, מסתכלים בקרונות, ובגדי כולם כשל אסירים, בגדי־פסין. במרחק לא רב ארובות בית־חרושת, מעוגלות אף מרובעות, פולטות לשונות־אש חיוורות. „אנחנו בגרמניה״ אמר מישהו, „בתי־חרושת רבים שהופצצו על ידי האנגלים. משמע שיהיה מה לבנות מחדש, ואני יודע כי הגרמנים מכבדים את אלה שיודעים לעבוד. ואני יודע לעבוד. אני יודע לעבוד.״

השעה שתיים אחר הצהריים. שרב כבד. פסי הברזל הרבים מסנוורים בצחצוחיהם, מכים בעין. אנו נמצאים בתווך בין שני טורים ארוכים של מחנות. לנגד עינינו שער גדול שכיפתו זוקרת אל־על מחודדת.

מורידים אותנו מן הקרונות. הכל חדש מסביב, כמין הרפתקה. משפחתנו חולקה בידי אסירים־מתלחשים המתרוצצים בלא מהומה כמלצרים מאומנים. הם אמרו: „הנשים והילדים הקטנים שמאלה. הגברים וילדיהם הגדולים ימינה. מהר. מהר.״ שפתם יידיש. אחדים מהם קפצו לקרונות והנער ראה אותם טורפים בשיניהם דברי המאכל שמצאו, מכל הבא ליד.

הנער נותר עם שני אחיו המבוגרים. גם אביו אצלו. ואמא? היכן אמא? „היכן אמא?״ שאל את האח.

„אמא, מהעבר השני,״ השיב אחיו הגדול. הנער הביט לעבר השני של פסי הרכבת וראה גדרי־התיל הכפולות, שערימות־העץ הגדולות, להסקה, הסתירו מעיניו את אשר מאחוריהן. ושם —

שם ארובות גבוהות מרובעות, המזדקרות מעל לערימות העצים להסקה, ארובות הפולטות אש ועשן ובינותן גלגל השמש השגיאה־אדומה בטרם שקיעתה. שם מתנהל־מתפתל טור ארוך קודר. נשים וילדיהן הקטנים הם שהיוו בעיקר את השיירה הרחבה. לאט, כמעט בהדרת־כבוד, התקדמו. אל האשים הגדולות.

לאַט הלכו, כדרך אל הסוף. מקפלים בלא־יודעים את הַהִשְׁתַּהוּת של האדם כל עוד לא חקר וגילה את צפונות החיים המלאים־עניין, ועוד המוות מוקדם־מדי.

משבא הנער אל מנגלה כבר לא היתה השמש. אבזמי החגורות של הקצין גבה־הקומה התנוצצו עמומות בדמדומים ובשאון הרב. שני אחיו הגדולים כבר הלכו ימינה, והוא נותר עם אביו.

„בן כמה אתה?״ שאל הקצין (אל תאמין להם, אמרה אמא.)

„בן חמש־עשרה!״ ענה הנער בלהיטות. הקצין חייך.

„אתה יודע לרוץ?״

„כן. טוב מאוד!״

„אז... רוץ!״ אמר הקצין ובידו הצביע ימינה, הכיוון שבו הלכו שני אחיו הגדולים. הנער רץ. וכנזכר משהו עצר בו, כעומד לשוב על עקבותיו — לראות מה היה לאביו. „רוץ!״ צווח הקצין קצרות.

הנער פנה שוב לריצתו, ועוד הספיק לראות את אביו צועד בכיוון שמנגד, וממנו, מן הקצה הרחוק של הכיוון הזה, מַגיחה העלטה בולעת את הדרך.

„לפשוט הכל! להשאיר רק הנעליים וחגורות העור!״ צווחו האסירים הידועים־כבר, שעכשיו התרוצצו כמלצרים מרוגזים ומרושעים בתוך המון הגברים המבוהלים.

פנס־יתום חיוור האיר את האולם שגודלו בינוני. באחד מקירותיו יש חלון גדול. כמה ברושים נשקפים כאן, מוארים עד לפרטי־פרטיהם הדקים באשים הגדולות הבוערות מאחוריהם. אצל החלון הסַפר. בא תורו של הנער להסתפר, ומבטו תקוע באֵשים הגדולות.

„מאַין אתה?״ שאל הספר.

„מהונגריה.״

הספר ריוַח מעט את שמורות עיניו.

„מה אתה רואה שם?" שאל, קורץ בעינו אחת לעֶבר האֵשים.

„בית־חרושת."

שיניו הצחות להתמיה של הספר נחשפו כולן בצחקו.

„לֵך!" נהם כשכילה את מלאכתו בנער, ודחפו בחוזקה עד שהנער מָעד ונפל.

„לך! את הוריך צולים שם, זאטוט!"

לילה צונן. כעדר כבשים מבוהלים לאחר הגז, נכרים זה לזה בלבושם החדש — כך נראו פליטת גבריה ונעריה של ק"ק פאפא משנדחקו לתוך הלילה גזוזים ועוטים את בגדי־הפסין. „איפֹה?" שמע הנער את קריאת אָחיו הגדול. אחיו מחפש אחריו, מפלס דרכו בחשכת ההמון העוטה לבוש אחיד.

„איפֹה?" נשנתה הקריאה, והנה הוא רואה את אָחיו מגשש במבטיו את פני הקהל הרב שהוארו קלושות בזוהר האֵשים הגדולות. ומשמצא הלָה את האָח, הצעיר ממנו שנתיים, אחז בידו בחוזקה. דיבור לא יצא מפיו. בן שבע־עשרה היה.

אחר־כך חיפשו שני האחים אף מצאו את האח השלישי, האמצעי שביניהם.

האסירים הזריזים סִדְרו אותם ברביעיות, כיוונו אותם לרחבת המיפקדים ופקדו עליהם ללכת. שלושת האחים פסעו יד־ביד בתוך ההמון, הגדול בתווך והצעירים לצדיו. משמאלם חושך ודממה, מימינם האֵשים הגדולות. הם עברו בשער גבוה, ועוד שער אחד, ועצרו. מנו אותם בקול גדול: 100, 124, 278, 367, 367, 367! — סיכם מישהו בקול גדול.

והקהילה היהודית בעיר פאפא מנתה כאלפיים גברים ונערים.

קצב הליכתם הואט עתה הרבה. הלכו על כביש חלק. החשיכה היתה מוחלטת. משני העברים נצטיירו קלושות קוים מרובעים גמלוניים. לאחר הליכה קצרה עצרום אל מול גוש דומם, ופקדו עליהם להכנס. נכנסו.

נורת חשמל בודדת האירה את הצריף, שבטבורו, לכל אורכו, הזדקר מישטח מרובע מלבינים אדומות. גובהו כגובה ילד קטן. פקדו עליהם להסתדר משני צדי המישטח, לעומק הצריף, בין עמודי־העץ התומכים את הגג שנמוג באפלולית. הסתדרו. פקדו עליהם לקרוס, וקרסו.

אותם אסירים זריזים שוב הופיעו ודרשו לדעת, הפעם בלחש, את פרטיהם האישיים, שנרשמו בכרטיס צהבהב מנייר נוקשה, ואחר כך הסתלקו.

החדשים היו שרוים באפלולית, ואלו הכיסא שהועלה, ביד אלמונית, למרכז

המישטח הואר מעט באורו העכור של הפנס הבודד. בירכתי הצריף ניצבה קבוצת אסירים דוממת, בדולה מן החדשים. לאחר שהייה קלה נעתק אחד מהם, קרב אל המישטח, עלה וישב על הכיסא. בעלותו היה ניכר שצולע על רגלו הימנית. ישב שפוף וְדָמֵם. אחר כך נשא את ידו הימנית ורמז בה לשניים מהדוממים בירכתי הצריף. אחד מהם היה גבוה, ממושקף, כובע־פסין שטוח חבוש לראשו. הוא נעמד אצל הכיסא. חברו נעצר מאחוריו, גלוי ראש היה ובידו צבת.

הגבוה הממושקף פסע אחת קדימה, ודיבר. בהונגרית. („אני מכיר אותו!" לחש מישהו בהתרגשות אצל אזנו של הנער. „יהודי, מבודאפשט! וַיס שמו.") הממושקף אמר: „אני מכיר אתכם. במקלחת השאירו־לכם את נעליכם וחגורותיכם. לבטח הצפנתם בהן זהב ודולארים. בטרם תצאו מן המקום הזה תעברו כולכם את מכונת־השיקוף, שמסוגלת למצוא הכל. גם את הזהב והדולארים שלכם. אני מציע לכם למסור הכל מרצונכם הטוב. אם לאַו, והמכונה תמצא אצלכם מִשהו מסוג זה, אני אֶתלה אותו, כאן. אמש תליתי 22 טפשים כאלה."

איש לא זע. הצולע הישוב בכיסא המוגבה ניענע בשויון־נפש את רגלו המשותקת. היהודי מבודאפשט הוסיף לדבר:

„אתן לכם חמש דקות לשיקול־דעת. אתם אינכם יודעים עדיין לאן באתם, למעשה. זכרו, חמש דקות יש לכם."

ברור־ומפורש היה לנער, שאיש לא ייצא מן השורה; הרי ברור שאיש לא הצפין שום דבר בנעלו או בחגורתו. ומה רב תמהונו כשהבחין באחד גבוה היוצא בהיסוס מן השורה ונעמד לפני הצולע הישוב בכיסא. משבא לתחום האור הכירו הנער. היה זה הסנדלר זָלינקו, שהיה מַנְעיל אף את הנער.

הסנדלר חלץ את נעלו הימנית והושיטה לצולע. הלָה נרכן מעט, כאומר ליטול את הנעל, אך לא זאת עשה; בתנועה זריזה חָפן בכפו את ראשו של הסנדלר, כופפו ושם על צוארו את רגלו הפגומה. מיד באו שניים מירכתי הצריף ובמקלות ארוכים, בלא דיבור, התחילו מַלקים את הסנדלר, הכפוף לארץ, שבוי בקולר הרגל הצולעת.

בעל הצבת, שחטף את הנעל מידי הסנדלר, פרם במחי אחד את העקב מן הנעל, הוציא מתוכו שטרות מגוללים והושיטם לצולע, שהביט בשויון־נפש כיצד נקרע לקרעים מעילו של הסנדלר תחת מטר המלקות. ומשניגלו לעין קרעי חולצתו, מגואלים בדם, המיש את רגלו מצואר הסנדלר, והלה התנודד ונפל לרצפה בחבטה עמומה.

בדממה שנשתררה בצריף שמע הנער ברור את קול הרב האורטודוקסי של ק"ק פאפא, מלַחשׁש: „שיר המעלות... ממַעמקים..."

32 צריפים מאורכים ניצבים בטורים מקבילים, פֶּתַח מול פתח, משני צדי הכביש החוצה לכל אורכו את מחנה E המכונה גם „מחנה הצוענים", משום שהטור הזוגי של הצריפים מ־4 ועד 32 אוכלס צוענים. לטור הבלתי זוגי מ־3 ועד 29 הוכנסו יהודי הונגריה. שער המחנה ניצב על שפת הכביש המוליך לכבשנים. הקצה האחר של הכביש גובל בפסי הרכבת שמכונים „ראמפה", לשם מגיעים הטראנספורטים החדשים.

מחנה E הוא הרביעי במחנות, המשתרעים כסִדרָם לִמן הכביש המרכזי, והם מצוינים באותיות כסדר האלף־בית הלאטיני. לאחר E ישנו F, שם נעשים הניסויים השונים. וכאן נפסק הסדר הקפדני, משום שמחנה G אינו בנמצא, ובמקומו ניצבים הכבשנים. הלָצָה של חדר המשרפות אומרת שאמנם קיים גם מחנה G אשר פירושו אלוהים (Gott) — שזה שער השמים....

המחנות אחידים — הן באורכם הן ברוחבם (רוחבם כ־150 מטר). אסירי מחנה E — רק כ־200 מטרים מפרידים בינם לבין הקָרָמוֹ, כלומר הכבשנים; כל רוח מצויה מביאה לנחירי־אַפּם את ריחו הכבד של הבשר החרוך. ריח זה הוא השליט במחנה בכל שעות היום, בכל שעות הלילה.

בלוק 11 הוא בלוק הנערים. מניינם 1.200. כשפוקדים עליהם לשכב הם נשכבים על צדם האחד, ובמצב זה הם שרויים כל שעות הלילה. עם שחר מגרשים אותם החוצה. בחוץ עוד חשיכה גמורה, ורק במקרה שהכבשנים עבדו במשמרת־לילה, וארובותיהם עוד פולטות את האש, מוארים הנערים באור קלוש. שעה זאת של טרם־שחר היא תמיד קרה מאוד באושביץ, וכדי להתגונן־מעט מפני הקור, ואולי כדי לשמור עוד רגע־קט על חומו המועט של הלילה — מתגודדים נערי אושביץ סביב מרכז סמוי, וכעדר כבשים ניצבים פקעת אחת עד בוא השמש. הקיצוניים במעגל נרעדים תכופות מגודל הצינה ושיניהם נוקשות זו לזו.

חלפו שבועיים למן ה־8 ביולי, בו הובאו שלושת האחים אל מחנה הצוענים. משלושת האחים נותרו אך שניים. השלישי, האמצעי, נלקח ביום השלישי למקום מן המקומות. השניים־הנותרים הם ככל נערי אושביץ; תרים כל שעות היום אחר דבר מאכל שישכך מעט את רעבונם האינסופי היוצק משקלות עופרת לתוך רגליהם.

כל שעות אחר־הצהריים הם ניצבים, כחבריהם, אצל גדר־התיל הכפולה הטעונה חשמל, שמפרידה בינם למחנה D. הם ממתינים כאן לפירורי הלחם המועפים משם לסירוגין. כי זאת לדעת: אסירי מחנה D עובדים, שלא כאסירי מחנה E. וכששבים הללו מעבודתם ניצבים כל אסירי מחנה E אצל הגדר ומצפים לפירורי הלחם; פירורים עפים, נוחתים באדמת החימר של מחנה E ונרמסים ברגלי הממתינים ומתאמצים־לשוא לתפוס את המזון במעופו. אך אין האנשים מסתלקים ממשמרתם — כי מי יודע? אולי יצליחו לצוד את הלחם באויר, בטרם נרמס באדמת החימר?...

שבועיים חלפו מיום בוא האחים לאושביץ. יום רגיל, ככל הימים. השחר ככל השחרים קר ואפל, ואלו משנתפרדה חבילת הנערים המקובצים מצאו עצמם האחים השניים לנוכח גבר גבה־קומה שמצעק את שמותיהם בקולי קולות. ניגשו אליו. האיש היה זר להם. אף על פי כן הוא הכירם, ונסתבר כי היה זה ידיד אביהם, וכיום עובד במשרד המחנה. הוא הוציאם מן הצריף. את הנער לקח למחסן הבגדים שבמחנה, ואלו את אחיו לקח אליו למשרד.

מַקס הוא קאפו מחסן הבגדים. קומתו בינונית. מוצק ורחב כתפיים. פניו אדמוניים מרובעים, סימטריים ממש, כחצובים מגוש גרנית אדום. עיניו כאבנים ירוקות הקבועות במרחק רב זו מזו, עיניים יציבות. את ראשו מגלח הסַפר מדי שבועיים.

מוצאו מגרמניה, קומוניסט, שאחר השתלטות היטלר ברח לפולין בה נולדו הוריו. בפולין התגורר בעיר קיאֶלץ, שם המשיך לעבוד במקצועו, כמהנדס. אשה צעירה היתה לו, וידיד — רופא, רווק. בשנת 1942 הלשין עליו מישהו מתושבי הגיטו המקומי, כי הוא קומוניסט ומוצאו מגרמניה. נלקח לאושביץ. ידידו הרופא התחתן עם אשתו. מַקס הוא אָדם בין הזאבים־הטורפים של הקאפו למיניהם. שתקן מופלג. שבועות רבים הוא בוחן אותך בעיניו הירוקות, ואתה יודע: שום דבר מישותך האמיתית לא נעלם ממנו. לאחר שבועות־הבחינה הוא מזכה אותך לעתים במשפטים מקוטעים.

מחסן הבגדים הוא צריף 31, בקרבת פסי הראמפה ומול הכבשנים ממש, שממכוֹן־החיטוי בסביבתם מובאים לכאן בגדי החנוּקים. כאן ממַיינים, חותמים ושולחים לגרמניה.

לעתים נצב מַקס לפני הצריף, והנער על ידו. הם מביטים בקרונות החתומים

שבאים, יום יום (ולעתים מקיץ הנער בלילה משנתו בקיטון הצריף, ושומע את גניחת עצירתם של הקרונות, וצווחת הפקודות, בגרמנית). ממקום עמידתם רואים השניים כיצד יורדים החדשים מן הקרונות ונלקחים לקרמו.

ויש שמביטים ארוכות באשי הכבשנים שדועכות באותה שעה שמורדים החדשים מן הקרונות — כמַמתינות.

„כחיה טורפת שמַמתינה," אמר מקס, וזה דיבורו הראשון מאז בא הנער אל מחסן הבגדים. „כחיה טורפת שבוטחת בכוחותיה, כי יודעת שתקבל את מנתה היומית."

ואחר מתעצמת האש, וככל שנבלע הטור המתקדם לאורך הגדר הכפולה כן נישאות הלהבות. וכשאפס הטור צוהלות הלהבות, שולטות בכל.

באבגוסט 1944 חיסלו הגרמנים את גיטו לודז'. 70.000 יהודים היו בו. למחנה באו כמה אלפים מהם; ויתרם — לכבשנים. המיבצע ארך שבועות מספר; יום יום משלוח, ואף בלילות. ומקס והנער עומדים אצל דלת המחסן ומתבוננים. המשלוח האחרון קטן היה מקודמיו, קרונות מעטים, ונוסעיהם מלובשים־יפה, אפילו במין מַדים וכובעים מוזרים. איש מהם לא נכנס למחנה; האש כילתה את כולם. במשלוח הזה באה כל הנהגת הגיטו, שנלקחה כולה לכבשנים.

„כך משלמים הגרמנים למשרתיהם," אמר מקס.

הנער הולבש במיטב הבגדים שבמחסן, ממזַנדותיהם החתומות של בני אצילים פולנים, שנלקחו מאבותיהם כבני־ערובה... וליתר־בטחון הושכנו בארובות הקרמו. הנער יצא לפעמים לטייל עם הממונה שלו. גם בטיולים ממעיט מַקס בדיבור, והוא אך מלמד את הנער לראות. כשעוברים אצל קבוצת אסירים ליד מחנה D המתקוטטים על פירורי הלחם המועפים באויר — עוצר מקס ואומר:

„כאן יגווע האור באדם."

כשניצבים אצל גדר הראמפה ורואים נערה תומכת באמה החולה בדרכן לקרמו, אומר מקס:

„וכאן גובר האור שבאדם שבעתיים."

ומקס יודע כי גורלו נחרץ, הוא נתון להשגחה קפדנית, ולא ייצא מכאן חי.

הוא יודע כי ממשפחת רבנים הנער — ואלו מקס אתיאיסט. אך דרך הסברתו הוא כטיבו, במשפטים ספורים, בדוגמות מן החיים.

לא הרחק מתחום הכבשנים משתרע שטח נרחב, שומם משיח או עץ, המכונה „קאנאדה". חפצי המומתים, פרט לבגדיהם האישיים, מושלכים לכאן ונערמים

בערימות גדולות, גבעות ממש, וצבא של אסירים ממיין את ה„אוצרות" כאוצרות קאנאדה האגדתית.

מדי שבוע נוסע מַקס לקאנאדה ומביא משם בגדים למיון במחסן. לעתים הוא לוקח עמו גם את הנער. שבוע ימים לאחר הערב שהנער ואחיו סיפרו לו את קורותיהם, וקורות משפחתם הרבנית, לקחם עמו בפעם הראשונה בנסיעתו לקאנאדה.

כשקיבלו את משלוח הבגדים למחסן כבר שקעה השמש. שעת בין־ערביים אפורה נחה דוממת על ערימות החפצים ודברי־המאכל שנערמו כאן ועתה הוארו מעט בנגוהות שהסתננו מזוהר הקרמו. מַקס הוליכם אל בין הערימות, פסע בניחותא, התבונן בהן כמחפש משהו שאבד, לבסוף עצר ואמר: „תתבוננו." הערימה היתה גדולה במיוחד, גבעה ממש.

החומרים שלה כאילו אבני־חן היו; ברור השתקפה בהם אש הקרמו. היו אלה שקיות־קטיפה לרבבות. שקיות־תפילין בהן שוזרו בחוטי זהב וכסף ואדום וירוק וסגול שמות בעליהן. קרועות רמוסות נשתרבבו מהן רצועות־התפילין הדקיקות ואבדו באדמה הבוצית. הגוילין שבקעו מן ה„בתים" חרקו באוושה דקה מתחת לסוליות נעלינו. האֵשים צהלו. „העוד תאמינו באלוהים?" אמר מקס.

הנער ואחיו מתגוררים בקיטון הצר שבמדרון מחסן הבגדים. הערבים קרירים באושביץ, ועל כן מעלים אש בתנור־הברזל הקטן שבפינת הקיטון. תדיר נדדה השינה מעיניהם. בחלון השתקפו האשים הגדולות, ובחדר ישבו השניים, שברכיהם משוכלות, והביטו באש הקטנה שבערה בתנור הקט: האֵש האֲדמית.

„מה עשית היום במשרד?" שאל הנער את אחיו הגדול. האח לא מיד השיב לו, שתק. ואחר דיבר.

„חתמתי במו ידי את גזר דינם של כל הצוענים שבמחנה זה." השתתק, מיעך בכפו העצבנית הגדולה את קמטי מצחו הרם, מצח רבני. ואחר־כך נתפס לדיבור, דיבור שוטף ומהיר. בן שבע־עשרה היה.

„אתה זוכר, כשבאנו לכאן נרשמו פרטינו האישיים על כרטיס צהבהב מגייר נוקשה. כל הפרטים. כל מדורי הכרטיס מולאו בקפדנות. רק מְדוֹר אחד נשאר ריק ברישום הראשון, ‚המדור ‚מת:' ולידו מקום מתאים לתאריך המיתה.

„היום לקחו אותי למשרד המרכזי, הושיבוני ליד שולחן גדול במרכז החדר. על השולחן נערמו כרטיסי הצוענים שמסומנים באות: Z שחורה. עוד היו על השולחן: חותמת מאורכת וכרית להספגת החותמת בדיו, ועל החותמת ספרות התאריך של

מחר. ואני חתמתי היום, כל היום, את תאריך־המחר על כרטיסי הצוענים שחיים עדיין, וידעתי כי הם חיים עדיין. ראיתים דרך החלון. חתמתי את גזר דינם, אני..."

אחי לא סיים את משפטו, אבל הנער ידע את אשר לא הוסיף, אשר רצה לומר: אני, שאת גזר־דיני יחתום מאן־דהוא, ואני עוד אנשום ואנוע על רגלי.

„הלילה יקחו אותם לקרמו," הוסיף לאחר שתיקה ארוכה.

וכך ישבו מול האש הקטנה שבקיטון. כל הלילה. והם שמעו היטב את נהמת המשאיות שבאו אל המחנה, עצרו מול צריפי הצוענים, ואחר התחילו היללות. כי הצוענים ידעו את הצפוי להם. אף יריות וקריאות רמות שמעו השניים, וגם את ריצתן הבהולות של רגליים יחפות רבות בחשיכה הגמורה, שהוארה מעט באשי הקרמו שתחילתם בעצלתיים ואחר גברו ושלטו כל אותו לילה.

למחרת נסע הנער עם מַקס אל מכון־החיטוי שאצל הכבשנים. העמיסו בגדים על המכונה. שבועות רבים קירצף הנער את האות Z האדומה שהוטבעה בבגדי הצוענים.

כ־20.000 נערים יהודיים מגיל 14 ומעלה הובאו בקיץ 1944 למחנה E או מחנה הצוענים. רובם מהונגריה ומיעוטם מגיטאות פולין שחוסלו זה לא־כבר. בלוק 11 הוא בלוק הנערים. אם כי לא כל נערי מחנה E רוכזו שם. מהם היו גם בבלוק 13, 26, 24, והיו שנמצאו ביחד עם הגברים. אולם בבלוק 11 היו רק נערים.

מניינם משתנה, לעתים 400—800, לעתים 1.000—1.200. קרה שרוקן הצריף ונלקחו הנערים, מי לעבודה ומי לחיי־עולם. ותמיד באו חדשים.

„הני נעורים" נוסח אושביץ נוצר, כדרך הטבע, בבלוק 11. ובערבים, ובעיקר בשבת אחר־הצהריים, עלה נכדו הצנום של השוחט מִזיֶרץ — עיירה ליד פאפא — על מישטח הלבינים האדומות בטבור הצריף, ושר. קולו צלול היה להפליא, וגם כינויו כקולו: „הזמיר".

נער מחסן־הבגדים הכירו מקודם, מן הבית. ובאותן שעות רבץ אף הוא בין שאר נעריו הרובצים של בלוק 11, ודמם ככולם. חלונות לא היו לצריף, כי אם אשנבי איוורור זעירים מתחת לגג. אף על פי כן באו ונקהלו הגברים מן הצריפים הסמוכים לשמוע את שירת הזמיר. הם הצמידו אזניהם אל הלווחים הגסים והקשיבו. דעך היום, כי שקעה השמש, ולעתים אף האֵשים הגדולות שבתו ממלאכתן. עוד שעה קלה ויבואו משרתי־הנאצים לגרשם לצריפיהם — ידעו זאת המַאזינים בחוץ — ויגוז החלום, אך כל עוד לא באו עמדו שם דוממים, הגברים, כמוהם כנערים שבפנים בלוק 11.

בספטמבר 1944 החליטו הגרמנים לחסל את נערי מחנה E. במחנה נמצאו אז כ־10.000 נערים. וכדרכם ניגשו אל המלאכה בתוכנית מחושבת מראש.

מדי שבוע בא מנגלה למחנה. הוא ציוה להעמיד את הנערים בטור ארוך, ובעוברו בחנם בקפדנות, כביכול, והסתלק. כשבא בפעם השנייה ציוה להוציא אחדים מן העומדים בטור, את החזקים והמגודלים שביניהם, והלך. הללו קועקעו באמת־זרועם ונשלחו לעבודה. ככל שתכפו ביקוריו של מנגלה כן גדל מספר המובדלים מן השאר, ולאו־דוקא החזקים שבהם. אלה נשלחו לקרמו. הנערים ידעו זאת. אף ידעו כי המובאים לשם מוכנסים לאולמות אטומים ורוויים בגאזים מרעילים עד־חנק. ומשידעו זאת — שוב לא הלכו לקרמו מרצונם.

כשהובדלו מן השאר והובאו לצריף מרוחק מבלוק 11 — פרצו בלילה את אשנבי האיוורור הזעירים ונפוצו במחנה. לצאת ממנו אי־אפשר: גדרי־התיל מחושמלות.

וכך נתחבאו בסדקי המחנה הצוחנים. כעכברושים נרדפים. אור־אז החל המצוד. מפקדי־הבלוקים וסגניהם פשטו במחנה, בדקו כל סדק וחור, גילו את הנערים והובילום למשאיות שהמתינו בקרבת השער, וכשנתמלאו הפליגו אל הקרמו.

מנגלה המשיך בשלו והסלקציות הפכו למחזות שכיחים. מרצונם הטוב לא יצאו הנערים את הצריפים; הם הוצאו בכוח. וכשהועמדו בטור הארוך, הוקף השטח ע"י משרתי־הנאצים שתפסו את הנערים הנסים, כתפוס ארנבת מבוהלת.

מספר הנערים פחת, אבל סדקי המחנה נתמלאו תמיד מחדש (הנער ואחיו לא יצאו כל אותם שבועות את מחסן הבגדים).

בתחילת אוקטובר לא נותרו אלא כשמונה מאות נערים שהתחבאו במקומות שונים במחנה.

הובאה תגבורת של משרתי־הנאצים שערכו, ימים רבים, את המצוד הגדול האחרון.

אחד אחד נמצאו העומדים־על־נפשם, הוצאו — מתנגדים נושכים ובועטים — מהבורות הצוחנים, והובאו כבולים בזרועות החסונות של מפקדי־הבלוקים, אל בלוק הנערים, הוא בלוק 11.

שמונה מאות היו. וכל אחד מהם נתיק החזית העלובה. ללא אשליות. עיניהם גדולות כשל החיות הקטנות, גוום פריך וחלוש, בגדיהם קרעים צוחנים.

חמישה ימים הוחזקו בלא מים ומזון בבלוק 11. ומדי יום בא אליהם מפקד־הבלוק ותיאר באזניהם את הדרך בה יעברו אל המוות. לא השיבו לו. הנערים ישבו

שפופים על רצפת הבטון ועיניהם בולשות אחר אשנבי האיוורור. ומדי לילה ניסו לפרוץ. לשוא. כי הבלוק נשמר יומם ולילה. אף אחד מהם לא ברח. וכל לילה ניסו לפרוץ.

תמו חמשת הימים של הרעב והצמא והנסיונות העקרים לפריצה. אבל השמונה מאות לא נשברו. וכשבאו המשאיות בלילה השלישי, ערכו אותם נערים ידועי־קרב את מלחמתם הנואשת האחרונה. בודדים היו, תנים סובבום, איש לא סייע להם, איש לא לימדם תכסיסי מלחמה, איש לא יצק בלבותיהם את מושג הקרב האחרון. אך הקרב נמשך כל אותו לילה. ועם שחר צהלו האשים הגדולות.

לאחרונה.

כי לאחר ימים מועטים פרץ מרד בזונדרקומנדו של עובדי הכבשנים. שניים מן הכבשנים פוצצו. וקרוב היה היום שלא שרפו עוד בני־אדם חיים באושביץ.

לאחר שבוע ימים הגניב מַקס את הנער ואחיו לתוך משלוח גברים שיצאו לעבודה. וגם זה לא עמד לו לאָח, שאיננו עוד. ואף מַקס איננו עוד, ורק הזיה היא כשאני מדמה עתה להביט לעיניו היציבות. ואיך יהיו עיני פקוחות?

זאב שיק

ניצוצות בשחור

אנחנו נכנסים למחנה אושביץ. מתגלה לעינינו מראה מוזר. בתים נמוכים וארוכים, מסביבם שלוליות בוץ, כאילו צמחו מתוך בצה. נערות מגולחות־ראש לבושות פיז'מות רכונות על מריצות נעות במהירות מסחררת. הכל מסביב מתנהל בקצב מהיר כעל בד הסרט, והאנשים מזכירים דמויות שבתיאטרון בובות. אבל גם לנו לא נשאר זמן להתבונן במצב. הקצב גרף את החדשות. הצעקות „לאוס" „לאוס" מובילות אותנו לצריף. כאן אנו זוכות לשיעור הראשון בקבלת הפנים במחנה. נערות יהודיות מסלובקיה, אסירות ותיקות, מקעקעות את המספרים על ידינו. מחט חלולה, ספוגה דיו מיוחד, חודרת עמוק לתוך העור וחורטת מספרים שלא ייפחקו לעולם. מרגע זה אנחנו מפסיקים להיות אנשים והופכים למספרים. בתוך הצריף הגדול מופיעות נשי ס.ס. לבושות מדי צבא עם כובע גנדרני על השערות. לפי פקודתן אנחנו מתפשטות והן בוחנות בעיניים מאומנות את גופותינו. גילו אצל כמה נערות פצעים וצלקות טריות. הן אינן בודקות את טיב הפצע, את הסכנה הכרוכה בדבר, אלא בלי כל הסבר מתחילות להוציא את הנערות מהשורה ולהעמידן בצד. הקרבנות פורצות בבכי, מתחננות, אבל איש לא מקשיב לדבריהן. כנראה כל זה כבר התרחש לא פעם אחת והעושים כאן רגילים במחזה הזה, החוזר עם כל קבלת החדשות. אין כאן התרגשות ולא תמיהה אלא שיגרה.

אותנו, „המאושרות" שעמדו במבחן, שולחים למקלחת. קילוח דק של מים חמים וכעבור דקה מבול של מים קרים כקרח.

בערב, על רגליים כושלות, אנו מגיעות לבלוק. אני עומדת ושוקלת באיזו דרך להדחף לתוך האצטבה־דרגש. אך העייפות מתגברת על ההיסוסים. שמונה בנות, אחת אחרי השנייה, נדחסות ומונחות על הלוח של האצטבה. אנו שוכבות כמו שקים מלאים במחסן. הבחורות בעלות התפיסה המהירה עלו מיד על האצטבה העליונה. שם אפשר לפחות לשבת בנוח, לא דורכים עליך בשעות הלילה, וקש ולוחות אינם נופלים על הראש.

וכך מתחילה הקאראנטאננה. אנו מופרדות מיתר חלקי המחנה. עדיין חושך בחוץ ואנו כבר עומדות מסודרות בחמישיות על מגרש האַפלים. אחת נצמדת לגב השנייה כדי לחמם קצת את הגוף. אך בהשמע הצעקה „אכטונג!" הכל מתיישר, מזדקף כמוקפץ. מתקרבת המפקחת מס.ס. לשם קבלת הראפורט. אנחנו משתדלות

להקנות לפנינו מבע מרוכז. עוברות שעתיים של צעקות, שריקות, איש אינו יודע איפה ואיש אינו יודע מדוע. ואנחנו עומדות יגעות ומסומרות לאדמה. בסוף, אנחה של הקלה — ניתנת הפקודה לחזור לבלוקים.

עכשיו מותר לנו לנוח ולשכב על הדרגשים. הראש מנסה לברוח ממחשבות אך הן רודפות ואינן מרפות. מתחילות השיחות עם השכנה. ושוב קטע מן החיים שהיו ואינם וקרובים שעוד אתמול היו והיום אינם. דמעות, דמעות חונקות. העיניים הן יבשות והבכי הוא כצעקה ללא מלים.

וישנן כבר זכרונות מיום אתמול. חויות חדשות.

...עומדות נערות עם מספריים. אנחנו קרבות לפי התור וכל אחת מנסה להיות אחרונה. כמה תגועות זריזות בטוחות ונעלמו התלתלים, כיפת השערות הזהובה, או שערות פחם מבריקות. ישנה הרגשה של עירום ועריה — חילול הגוף. עמדנו כבר עירומות בנוכחות קלגסים. ובכל זאת הפגיעה והעלבון אינם חולפים ועוברים אלא נשארים.

הגרמנים גזלו מאתנו את חלק הגוף היחידי שעשוי היה להשמר בתפארתו הקודמת. הגוף מצטמק, הפנים מאבדות צורה, אבל עטרת השערות יכולה להשאר למרות הכל רעננה וחיה כתמיד. ואולי משום כך יצא קצף המרצחים על שערותינו.

אנחנו מביטות אחת על השנייה. וכולן חושבות אותה מחשבה עצמה. איזה דמיון מפליא בינינו. בן רגע היו כל הפרצופים לפרצוף אחד.

את ההרהורים מפסיקה אחת השכנות. היא פונה אלי ושואלת:

„לוסיה, האם האנשים האלה בחוץ, בארץ הזאת ובארצות שמעבר לים, הנחפזים לעסקיהם היום־יומיים, יודעים עלינו? האם יש ביניהם גם אחד שחושב על מישהו מאתנו?"

איני מספיקה לענות, כיון שאת חלל הבלוק ממלאת צעקת ה„בלוקובה": „אַנְטְרֶטֶן!" תגובתנו הראשונה לכל הפתעה היא תמיד — פיק ברכיים, פחד. אבל הפעם „זה כלום" — סתם מובילים אותנו אל מגרש האפלים. אנחנו מתיישבות על האדמה, אחת על יד השנייה, ולפנינו מתנוססות ערימות אבנים. מחובתנו לשבור את האבנים לחצץ. המכשיר היחידי לכך הם האגרופים. אנו אוחזות בכל אגרוף אבן ובכל הכוח דופקות אבן על אבן. „הבלוקובה" עוברת מעל לראשינו ובודקת את גבנוני החצץ. וכרגיל בוחרת לה קרבנות בכדי להעניש את המסכנות שתפוקתן אינה משביעה רצון ובכדי ללמד לקח לאחרות. ואני איני יכולה להשתחרר מהמחשבה המנקרת במוחי: „לקחת אבן (את האבן הזאת עם הקצה המושחז) ולהשליכה בכל

הכוח על ראש המפקחת או הבלוקובה". אבל זה אינני עושה ואני יודעת שתמיד אחשוב על זה ואף פעם לא אהיה מסוגלת לבדי לעשות זאת.

אסור לדבר בשעת עבודה. נשמע רק קול האבנים הנופלות. וכך יושבות כשמונה מאות נשים. אין כבר כוח לשבת. הגבות נתמכים הדדית, אבל הידיים אינן מפסיקות לדפוק. נדמה לי שלא אוכל כבר להרים את היד, היד היא כבדה כהר ברזל. ובכל זאת היד אינה מפסיקה לפעול. העיניים הקרות מחכות רק לרגע של הפסקת תנועות, לחולשה. ואז נופלות הקללות והמכות. וההתגוננות בפני האפשרות הזאת נותנת כוח. והיד מתרוממת הלוך ושוב, הלוך ושוב.

ואחר כך צהריים. צריך לקום. אך זה לא פשוט. הרגליים נרדמו ואינן נשמעות לפקודת הגוף. אחת מושיטה יד לשנייה, ובסוף, בכוחות משותפים, כולן שוב ניצבות בעמידה. אני מסתכלת על חברותי. הנערות הצעירות שעוד לפני כמה חודשים טיפחו את גון פניהן ורבות היו יפהפיות, בעלות חיוך מקסים ועיניים שובבות — דומות כעת למחנה זקנות מיובשות ועלובות.

הגיעו החביות עם האוכל. בקאראנטאננה מקבלים רק ½ ליטר מרק. לפני שהתבשיל מחמם את הקיבה, הכל נגמר והתחתית ריקה. אך לא כולן אוכלות. רבות לא נגמלו עדיין מהרגלי הבית וסולדות מהטעם המבחיל של נזיד המחנה. חברות רבות עטות בלהיטות על המנות של המסכנות ואחרות טורפות אותן בעיניים. אחרי שגמרתי לאכול קרבה אלי חברה שאני מכירה אותה מכבר. היא מבקשת ממני את הקערה. הנערה תוקעת את ראשה לתוך הקערה ומלקקת את מולקולות המרק שדבקו בדפנות הכלי.

אחרי הצהריים מותר לנו ללכת לבית־שימוש. אנחנו צועדות בקבוצות מובלות על ידי „השטובובה". עכשיו הגיעה העת למסור בפומבי את האוכל שלא נעכל. רוב הנערות קיבלו כבר שלשול, ולדעת המנוסים במחנה זהו סימן רע.

אחרי הצהריים אני שוב שוכבת על הדרגש. הפעם מגרש את כל המחשבות הריח הנפלא המגיע מאחורי המחיצה, שם „הבלוקובה" ועוזרותיה מכינות לעצמן ארוחה מיוחדת. אני כולי קנאה כאֵש בוערת. ואני יודעת: המרחק ביני ובין הממונות האלה הוא כמעט כמרחק שבין החופש ומחנה הריכוז. הממונות מתייחסות אלינו כאל בהמות שנמסרו להשגחתן, ואולי רק הבדל אחד מפריד ביניהן ובין רועה. רועה בהמות, בדרך כלל, מעוניין לפטם ולהשביח את עדרו, ולעומת זאת היו הממונות „המוצלחות" משתדלות לדלדל את שורותינו ולשבור אותנו פיזית ורוחנית.

היו ימים וגם הן היו חדשות. מאז עבר זמן רב ורוב חברותיהן אינן יותר. הן נשארו מועטות, שבעות, גאות על מעמדן. והן נוקמות בנו על סבלן, על השנים שעשו בלי בית, בלי גבר, בלי חירות. כל המרץ שנצטבר בגוף הגס והמושחת מתפרק על גבינו ומחיש את המוות.

עברו 15 ימים של קאראנטאננה, ארוכים כנצח. רבות נשברות, מאבדות את רצון החיים. רבות הולכות ל„רביר" (בית החולים) כדי לצאת משם לגאז. ואחרי 15 יום אושביץ רק 500 מבין 800 הנשים עוברות את שערי מחנה הקבע.

מכבסה

מבנה מרובע ואפור עם חלונות זעירים שאינם מאפשרים להבחין בין חורף לקיץ. כאן מכבסים את לבני האסירים. ארבעים נשים רכונות על אמבטיות־פח עגולות, ולמלוא הרצפה מונחים לבנים. למעשה אלה סמרטוטים מתפוררים, חסרי צבע ומכוסי צואה. ובפל שורצים כינים ופרעושים. גם החיטוי שקדם לכביסה לא המית את הטפילים השונים. יש ואיני רואה אלא אַרמַדות של כינים אוכלות ונושכות. נדמה לי שיש להם פרצוף גדול והוא לועג וצוחק.

ואנחנו צמודות לאמבטיות. הסרחון והאדים מתפרצים מהאמבטיות בנחשול אדיר. מכל הגוף נוטפים מי־זיעה וסביב הרגליים נוצרות שלוליות של ממש. אוחזת בי עייפות ואני סבורה כי לא אוכל יותר וכעבור רגע אשקע בתרדמה. אבל מספיקה צעקה אחת, גידוף אחד בנוסח: Ihr Drecksäcke, ואני כבר ערה לגמרי.

גמרנו את שלב שפשוף הלבנים. כעת מַעבירים את הסמרטוטים לדודים גדולים. אנו אוחזות את הלבנים בזרועותינו ובריצה מעבירות אותם לדוד. על יד הדודים עומדת האחראית ומזרזת אותנו בצריחות ובבעיטות.

אנו מצפות לביקורת. הדלת נפתחת ונכנסים ס.ס. במדים. בזהירות ניגשים לאמבטיות. מבט אחד הקצינים נתקל בכינה המטיילת לתומה על אחד הסמרטוטים. הוא קורא לחבריו ומשתף אותם בתגליתו. „איך זה יתכן שאחרי חיטוי בגאזים, הממיתים בני־אדם — הוא אומר — נשארו עדיין הכינים בחיים. אולי הגאז הוא חלש מדי. אם הכינים מצליחים להשמר, מי יודע מה מתרחש עם אנשים."

אנחנו שומעות את השיחה ועושות עצמנו כלא שומעות.

כעת הם מביטים עלינו. אין זה מבשר טובות. עובר אותי רעד. אולי ירצו לנסות עלינו את כוחו של הגאז או לשפר את פעלו? בלי שירגישו בכך אני משפשפת את הלחיים בכדי להעלות עליהן כתמי סומק. כל אחת דוחקת באופן מלאכותי את

החזה קדימה, חזה שהוא חלק כלוח. ברגע זה כל אחת חושבת: „הרי אני אינני מוזלמן, החברה שלי העומדת בקרבתי אינה אלא עור ועצמות, אולם אני, כמעט ולא השתניתי."

בניין הקרמטוריום עומד מול המכבסה. אנו קרובות מאוד למשכן ששימש מקום לרצח רבות מהקרובים והידידים. בזמן הטראנספורטים התכופים אנו עובדות בשתי משמרות. כולנו מתגוננות בפני עבודת לילה. את הלילה מפסיק בלי הרף קול האנשים המובלים למוות. רכוב על אופנוע עובר מפקד הקרמטוריום, אחריו האוטו עם הצלב האדום העמוס קופסות גאז ואחריהם שיירת הקרבנות.

והאמבטיות במכבסה מתמלאות עריסות כביסה של נשים וטף. אנחנו שותקות לרוב. אך לעתים אחת הנשים העובדות, אם ששכלה ילדים, אוחזת בידה חולצה זעירה, מלטפת ומנשקת ומעיניה זולגות דמעות.

ובא החורף הקשה ועמו הטיפוס. המורעבות והקופאות נתקפות על ידי המגיפה. אחת אחרי השנייה נעדרות מהמכבסה. ואחרי שבועיים — סלקציה בעבודה. כמעט כל הקומנדו הולך לגאז, ורק כמה צעירות נותרות לפליטה. ואחר כך עוד סלקציה — הפעם במחנה. הם רוצים לחסל את הטיפוס ומסלקים אותו יחד עם בני־האדם. אנו ניצבות ב„סלקציה לשונית". כל אחת עוברת לפני רופא ס.ס. ומוציאה את הלשון החוצה. הרופא מחפש על הלשון סימני טיפוס. ושוב צועדות שורות לבית המוות.

בחורף זה נשארות מ־80 עובדות מכבסה בשתי משמרות בערך שלושים נשים. וגם מהן נופלות אחדות אחוזות מַלריה. האחרות, כולן שלדים־מוזלמנים, נאבקות על כְּזַיִת־לחם.

אנחנו לוקחות בחשאי כביסה מהאסירות המיוחסות במחנה ותמורת העבודה מקבלות מנת לחם או מרק. הלבנים שהם „רכוש" המיוחסות שונים לגמרי מהסמרטוטים הרגילים. אלה לבנים עדינים — ממיטב המשי והתפירה שבבירות אירופה. הקאפו של המכבסה משלימה בלי אומר ודברים עם העובדה. המיוחסות הן חברות שלה ומַכרות ורצוי לה לשמור על היחסים. והודות לה זוכות גם אנו במנת לחם נוספת.

חזקה ועזה היתה השאיפה לראות את העולם שלאחר המלחמה, ולו רק יום אחד. תיארנו לנו בצבעים נפלאים את יום השחרור. ראינו בחזוננו את רב־הטבחים המובל בכלוב ממקום למקום, בכדי שיוכלו בני־אדם לחזות בטופס יחיד־במינו של חיה טורפת.

כיום כל זה נשמע כתמימות. אך אני לא יכולה להשתחרר מההרהורים האלה. ונדמה שהעולם לא השתנה. ואם העולם לא שונה — האם נעקרו שורשי הנבלה. מי יודע?

פגישה עם בני־אדם במחנה

כמה תמונות בלתי נשכחות ניצבות חיות בלוח הזכרון. אני סבורה שהתמונות האלה מכפרות על שנות הניוון וההשפלה.

למרות הכל מנסה האדם ליצור לעצמו אשליה של חיים. אם אין בכוחו לשנות את המציאות הסובבת, הוא עושה הכל בכדי להציל את „האני" שלו. הוא מתרחק מכל מעשה שיש בו משום ניצול הזולת, שימוש בכוח ואכזריות. האדם מעמיד מול אושביץ את הערכים החבויים בנפשו ושומר כקנאי דתי על מצוות יום־יום שבהישג ידו. בעולם של חיים רגילים ומעשים רגילים קיים טיפוח השיתוף שבין האנשים לשם קידום החברה. ואם הניצוץ הזה של שיתוף בונה נשמר גם באושביץ והבקיע לו דרך לאפלת המחנה — הוא משמש הוכחה שהטוב והמיטיב טבוע באדם ואין לרצחו נפש. אפשר להרגו רק עם הגוף. בכל מקום, ואפילו בתופת אושביץ, בגוף החי יתעוררו רגשות אנושיים ותגובות אנוש.

...אני שוכבת על הדרגש. הגרון הוא יבש ונדמה לי, כי פי מלא גרגירי חול מחוממים בשמש. אני מנסה לדחוס מהבלוטות קצת רוק, אך בתוכי הכל יבש ובוער. זהו טיפוס־הבהרות במחנה.

אני קודחת כבר שבועיים. נדמה כי אני מאבדת את הכרתי ושוקעת בתהום עמוקה. אך מנגד פועל איזה כוח שממחיש לי כי הכניעה המפתה, המתוקה, היא הסוף שאין מאחוריו כלום.

ופתאום, כאילו ממרחקים מגיע אלי קול: — „לוסיה, קחי תפוח־עץ, זה יטיב לך. וכאן בתוך הנייר יש קצת סוכר — קחי גם את זה, זה בשבילך."

אין לי כוח בשביל להושיט יד. אך האשה העומדת לידי מבינה למצבי. היא פותחת את פי הצמא ונוסכת לתוכו את גרגירי הסוכר ומגישה לשפתיים ספל מים. טעם טוב; טעם גן־עדן בפי. וחוזר ונשמע הקול הרחוק: „לוסיה, עורי לוסיה, אל תיכנעי. היום — יום השלושה־עשר לחולייך. זהו המשבר. החזיקי מעמד וניצלת. חבל עליך."

מי מדבר אלי במלים אלה, מי מלטף את פני הלוהטים? אולי באה אמי הטובה וחשה כמו אז כן עתה כי בתה זקוקה לה, כי רע לה.

על ידי עומדת בסיה, נערה פולניה שהובאה מן הפאביאק. היא מסבירה לי שקיבלה חבילה מהבית ובאה להתחלק אתי. בקולי השבור אני שואלת: „בסיה, מדוע את עושה זאת?"

„טפשונת — עונה הנערה — תתחזקי קצת, האם אני צריכה את הכל לזולל לבד?"

...אני עומדת באַפל וקופאת מקור. החברות נצמדות אלי ומעניקות לי קצת מחום גופן. בעוד רגע תישמע השריקה. האַפל תם. ואיך להגיע דרך האבנים והבוץ למקום העבודה? אני חשה כי עצבי על סף ההתמוטטות. אני מפחדת ללכת, איני מעיזה לזוז בכוחות עצמי. אני מחפשת יד עוזרת שתוביל אותי למכבסה. והנה מופיעה צילה. היא עצמה מוזלמן. כל השיניים הקדמיות הוציאה לה „הבלוקובה". בקושי עומדת על רגליה. היא עלולה לאחר ומצפה לה עונש מידי הקאפו. ולמרות כל זה אינה עוזבת אותי.

„הישעני עלי — היא אומרת — וצעדי בבטחון." ושתינו, איך־שהוא, סוחבות את הרגליים. וישנה הרגשה טובה בלב.

...„אוניון" — בית חרושת לנשק. מכונות ענקיות, זוללות שמן. אנו משרתות אותן 12 שעות ביממה. אנו עובדות למענם, למען התעשייה הנאצית. אבל כאשר המשגיח הנאצי נעלם לשעה קלה נותנים למכונה „לעבוד על ריק" או מזיזים־קל את הסכינים, וכל התוצרת היא פגומה.

כאן בשטח בית החרושת אני נפגשת פעם ראשונה במחנה עם גברים־אסירים פנים אל פנים. וביניהם חברים הפועלים במחתרת. דמויות של יורק וליבקה עוברות נגד העיניים. בחורים מצוינים. לחייהם שקועות כמו של כל האחרים, אך בעיניהם בוער ברק המעשה.

הם תומכים איש ברעהו ורואים אותם תמיד ביחד — כצמד אחים.

יורק מבריח לחם מן המחנה. עמוס שני ככרות לחם, שהסתיר מתחת לחולצה, מתקרב למכונה שעל־ידה אני עובדת ואומר: „לוסיה, תחלקי את הלחם בין הרעבות ביותר, תני לכל אחת רק מנה אחת, אין יותר." בשעת ההפסקה, כאילו במקרה, הוא פוקד חבר אחר ומדבר על דא ועל הא ובשעת המעשה מוסר את החדשות האחרונות בחזית. יש בכך נחמה ומתעורר זיק של תקוה.

אני יודעת שהבחורים עוסקים בהברחת חומר־נפץ. ראיתי אותם לא פעם בלחישות ומלאכה סודית. בא מרד הזונדר ואחריו חקירה ומאסרים. שלוש בחורות

מהקומנדו שלנו משלמות בחיים. רק השתיקה של רוז׳ה רובוטה מצילה את הבחורים ושמה קץ לדליפה.

הבחורים מדברים הרבה על קץ המלחמה. רבים הם סימני החזית הקרבה ושקיעת הנאציזם. במחנה למדנו להיות דרוכים לכל צרה אפשרית. אנו מתחילות להרהר על האַוַאקואַציה האפשרית. והדאגה הראשונה — נעליים. נעלי־עור שיוכלו לעמוד בדרכי החורף.

אני מחפשת את יורק בצרתי. וקרב ה־17 ביאנואר, יום הזכור היטב לכל אסיר אושביץ. מתחילה האַוַאקואַציה. לא יורים בנו אלא רודפים הלאה. השעה כבר ארבע וקרוב זמן היציאה מכתלי בית החרושת. והנה — היציאה האחרונה. וברגע האחרון ממש מופיעים יורק וליבקה. בידיהם זוגות נעלי־עור. אני מקבלת זוג אחד והדסה ז. את השני.

אנו נפרדים. לוחצים ידיים. היום מותר לעשות את זה — הנאצים איבדו את עשתונותיהם. ואיש מאחל לרעו: „החזק מעמד, להתראות בארץ."

ומחכים לנו הכבישים המושלגים של גרמניה.

לוסיה פרסטנברג

ילד גדל באושביץ

(ליאון שלאָפסקי, בן 12 עם פרוץ המלחמה)

בשנות ילדותי שמעתי רבות על מלחמת־העולם ועל חוויותיהם של בני־אדם שונים במלחמה. דמיונו של הילד לא השיג כל זאת. אך עתה, לאחר שעבר עלי כל־כך הרבה, מבין אני ואף משתתף בצערם של אלה שעברו עליהם יסורי גיהנום.

נולדתי ב־15 במאי 1927 בעיר פרוז׳אן. עד 1939 גמרתי שש כיתות „תרבות״. לאחר מפלתה של פולין נכנס הצבא האדום ואני המשכתי בלימודים. ביום פרוץ מלחמת גרמניה־רוסיה הייתי במחנה פיונרים ליד הנאַרוץ׳. משם ברחתי עם הצבא האדום לרוסיה. ליד סטולפצי נפלנו בשבי הגרמנים. היינו יחד 10.000 איש. ישנו תחת כיפת השמים בשדה מוקף תיל דוקרני. לא קיבלנו כל אוכל. הם אמרו לרכז יותר אנשים כדי להשמידם. „אין אנו מטפלים בעשרת אלפים,״ — אמרו. והרעב היה קשה מנשוא. פעם עברה על ידנו פלוגת־רוכבים ועזבה מאחריה סוס אחד חולה. בלילה סחבנו והכנסנו את הסוס לתוך המחנה וכל מי שסכין בידו כרת אֵבר מן החי ואכל בו־במקום. הסתכלתי בכל זה וראיתי שאין לי שוב מה להפסיד. לאחר שבוע גמרתי בנפשי לברוח.

פעם, בליל גשם וחשיכה, חמקתי מאחורי החוטים ונמלטתי. לא היה לי כוח לרוץ, אך המחשבה שנמלט אני ממוות, הוסיפה לי כוח ורצון. ביום נאלץ הייתי להסתתר ביער ורק בלילות יכולתי להמשיך דרכי. המרחק אל עירי היה 150 ק״מ. שרכתי בדרך אחוז פחד, וכאשר הגעתי לסביבות פרוז׳אן נפלתי שוב בשבי. נמלטתי והגעתי לעירי. בפרוז׳אן אורגן אז גיטו. בבית נודע לי שהמשטרה חיפשה אותי, וביודנראַט לא רצו לרשום אותי. הם היו חייבים להודיע לבירגרמייסטאָר (ראש העיר) וזה היה מוסרני בידי הגיסטאפו שהיתה מוציאה להורג בתלייה בטבור השוק. לאַשרנו, לא היו בגיטו פרוז׳אן מקרים כבגיטאות אחרים, שכל האוכלוסייה הוכרחה להסתכל במחזה ממין זה.

כל אותו חורף הסתתרתי בבית. עם בוא האביב הלכתי ליער לפארטיזאנים. הם לא רצו לקבל אותי כיון שהייתי מחוסר נשק. אך נשארתי אצלם הודות לידיעתי את השפה הגרמנית. הפלוגה שלנו היתה קטנה ומפקדנו — לויטנאַנט רוסי בשם סוכארב. האוטריאַד שלנו נקרא על שמו. אף בנשק לא היינו עשירים ביותר. במהלך הימים גדלה פלוגתנו באנשים ובנשק. ואז הפלנו פחד על הגרמנים. בדרכם הלכו

רק בחבורות. גם זה לא הועיל להם, שכן היינו מניחים מוקשים בדרכים. היינו מעכבים מכוניות־משא מובילות ביצים וחמאה, שהגרמנים חמסו אצל האיכרים והוציאו לגרמניה. חלק נטלנו לעצמנו ואת השאר הובלנו לגיטו בשביל היהודים. על המכונית שפכנו בנזין והעלינו אותה באש.

פעם, אחר עבודה מסוג זה, הגיעו 12 מכוניות עם „שוצפוליציי", הם הקיפו את היער ופתחו אש. לתוך היער פחדו להיכנס. את כלביהם בלבד שילחו לתוך היער. היריות נמשכו כל שעות אחר־הצהריים ובערב חזרו הגרמנים לעיר.

בשעת היריות נפצעתי ברגלי השמאלית. פצעי הגליד חיש ושוב לקחתי חבל בהתקפות שונות. פעם, בשעה שבאתי לגיטו, לקחו אתי ליער צעירים שהיה להם נשק, נפלתי בידי המשטרה, אך הצלחתי לפרוץ ולברוח חזרה אל חברי. לא נרתענו ומדי לילה באנו לגיטו ולקחנו אנשים ליער.

הגיטו היה כבר מוקף על ידי „שוצפוליציי". נודע לנו שהגיטאות הקרובים הולכים ומתחסלים. יהודים נורו ביערות הסמוכים או הובלו למחנות שונים.

חלקם הגדול של היהודים לא רצו להאמין לנו, שבמחנות אחד דינם להישרף. הם נטו להאמין לגרמנים המבטיחים, שאך לעבודה בגרמניה הם מובלים. וכך הלכו כצאן למשרפות באושביץ, טראֶבלינקה, מַידאנק ועוד. רק מועטים האמינו לנו והלכו אתנו ליער. והם־הם שנשארו בחיים.

מצב היהודים הורע מיום ליום. שמענו על חיסול גיטו ביאליסטוק. מגיטו גרודנה לא נשאר איש, כולם הוצאו. היה ברור לכל, שעתה הגיע תורה של פרוז'אן. השתדלנו להוציא יהודים רבים ככל־האפשר מתוך הגיטו, אך הם לא רצו ללכת אתנו. הם אמרו לנו שאנו באַנדיטים יהודים ובמעשינו נביא כלייה עליהם. כל אלה סופם המר היה כשל כל היהודים.

לילה אחד, בבקרי בגיטו, נתפסתי על ידי הגיסטאפו. הם רצו לירות בי, אבל — כמו בפתגם היהודי — „היה לי מזל יותר מאשר שנים ארוכות" והם לא ירו בי. היהודים פדו אותי והושיבוני בבית־הסוהר של הגיטו.

ב־25 ביאנואר 1943 נטענתי כמליח בחבית יחד עם אַלפיים וחמש מאות יהודי פרוז'אן לקרונות ונשלחתי לאושביץ. בגיטו פרוז'אן היו אז 12 אלף יהודים והם חולקו לארבעה משלוחים. המשלוח הראשון יצא ביום ה', האחרון ביום ב'. זה שלי היה השני במניין.

בכל קרון היו כ־150 איש ולמרבה הצרה סחב כל אחד חבילות. עוד נמצאו פתאים שלא אָבו להאמין, כי זוהי דרכם האחרונה ובדרך זו לא יתרחשו נסים. הם

קינאו באחרים שנטלו אתם צרורות גדולים יותר ולא הגו במה שצפוי להם.

בקרון היו עמי הורי וארבעת אחי הקטנים. הקטן־בהם היה בן שנה וחצי. היינו דחוסים כל כך, שהעומד לא יכול לשבת והיושב לא יכול לעמוד. איש לא חשב על

[illegible]

אוכל. — מים, מים! — זו היתה תשוקתם היחידה של זקן ונער, אך גם שתייה לא באה בחשבון. הקרונות היו חסומים, אשנביהם הקטנים מרושתים תיל דוקרני. קרונות־משא לבקר.

הושטתי מבעד החוטים כלי קטן, לשאוב מעט שלג. הזקיף הגרמני הפלבי,

שישב על גג הקרון, ירה מיד לתוך הקרון. לאושרנו לא פגע באיש. בקרונות אחרים רבו מקרים כאלה ורבו הקרבנות.

ליד צ׳נסטוחוב רציתי לקפוץ מן האשנב. כבר קרעתי את החוטים אך אמי לא נתנה לי. היא אמרה שזהו מוות ודאי. כמה מאתנו קפצו אך מצאו את מותם. אחד נכרתו רגליו בגלגלים ונוסף על כך ירו בו הגרמנים שעל הגגות. בכל זאת נמצאו שאמרו, מוטב ליפול בכדור מלהישרף — והמשיכו לקפוץ.

אף־כי יום חורף היה, קשה מנשוא היה החום שבתוך הקרון. לא הספיק האויר לכולם. בני־אדם התעלפו בצמא. נורא ביותר היה מצבם של הפעוטים. הם לא הבינו כלום, לא ידעו מה צפוי להם ובלי הרף בכו וצעקו: „מים!״ אמהות רבות נתנו לילדיהן לשתות שתן, וזה עוד הגביר את הצמאון.

לא יכולתי להסתכל בכל זה. כל תשוקתי — לקפוץ בחלון. אך אמי החזיקתני בכוח בידי. היא אמרה, שאם לגווע, מוטב נגווע יחדיו. לא התוכחתי. ידעתי כי אלו הן השעות האחרונות שאני אתה. מוכרח הייתי לסתום את אזני שלא לשמוע את בכי התינוקות.

סמוך לקראקוב עלה בידי לחפון מעט שלג. לא אשכח לעולם את הרגע שהכנסתי את השלג לקרון ומה שאירע אז. את קמצוץ השלג הראשון מסרתי מיד לקטון־אחי. על ידי עמדו עוד שלושה אחים קטנים והתחננו בעיניים מתעלפות, שאתן להם ללקק מהשלג. אך לא נתתי להם: על ידי עמדה אשה מתעלפת־למחצה ותינוק בן 10 חודשים בזרועותיה. נתתי לה את קמצוץ השלג שנשאר לי. ואף על פי שעבר עלי הרבה בזמן האחרון ולבי היה לאבן, בכל זאת נתלחלחו עיני בדמעות. אחי הקטן הציץ בי ופרץ בבכי ואמר שטוב עשיתי וכי „אין הוא רוצה בכלל לשתות״. נשקתי לו ושנינו פרצנו בבכי.

לא אתאר הלאה את הכל, כי הדברים מכאיבים ועוד עתה יעלו דמעות בעיני מדי כתבי זאת.

אחרי נסיעה שנמשכה ג׳ ימים ולילות נעמדנו בתחנה הקרויה אושביץ. באויר הורגש ריח עצמות חרוכות. כל אחד הבין את משמעו של הדבר.

לפתע נפערו דלתות הקרונות. זרקורים חזקים שילחו בנו את קרניהם. אנו, שזה שלושה ימים לא ראינו אור, היינו מוכי סנוורים. נוסף לכך ירד עלינו מטר אבנים וחבטות־מקל. קמה בהלה גדולה. ילדים בכו, זקנים גנחו. מעל לזעקות נשמעה צווחת הכלבים: „פֶרפלוכטה יודן, אַלה האֶרוֹנטר!״ החלו קפיצות. אני קפצתי ראשון כדי לקבל מידי אמי את הילד, אשר במשך כל הדרך היה אחוז בזרועותיה. אמי מסרה לי

את הילד ואני פסעתי פסיעה אחת. אותו רגע השליך גרמני את אמי מהקרון והיא נפלה לארץ. רצתי להקימה ואז הונחתה מכת־אֵלה בראשי. דם שטפני. אך לא היתה הדעת פנויה להרהורים. בקרונות נשארו המתים בלבד ואלה שהתעלפו בצמא וברעב.

וכל הזמן הומטרו עלינו פקודות ומכות. בקעו קולות־הכלבים של הגרמנים: „גברים לימין, נשים לשמאל, ילדים וזקנים הצדה!"

ילדים וזקנים הושלכו כאבנים לתוך מכוניות־משא. אנשי ס.ס. דרכו עליהם במגפיהם, לפנות יותר מקום.

הכל יצאו בכיווּן ליער, במקום שניצבו המשרפות, שטרם שבעו גוויות יהודיות ולהן ארובות גדולות, שעתה נתמשכו מהן לשונות־אש.

אמהות צעירות רבות, שלא רצו להיפרד מילדיהן, הוטענו אף הן ונשרפו עם ילדיהן.

ניצבתי המום כשיכור. שלושה ימים לא בא אל פי אוכל או מים. הדם שטף מגולגלתי כמדלי. וברגע זה אָבדו ממני כל יקירי, פרט לאבי שאתו הייתי אחר־כך במחנה. לא ראיתי אותם יותר, לא נפרדתי, אפילו לא התנשקתי. אָבדו לי כל קרובי!

משהסתדרו עם הילדים, ניגשו התליינים אלינו. כל אחד מאתנו הוכרח לעבור לפני הרופא שבידיו היה גורלנו. הנשלח ימינה — נשאר בינתיים בחיים. ואלה שלשמאל הלכו ישר למיתה.

חייב אני להודות, כי נמצאו אמהות שנהגו אחרת. הן השאירו את ילדיהן והתייצבו בין הטורים של הנערות הצעירות. אל־נא נחשוב להן זאת לחטאת. באותם הרגעים היינו כולנו כחיות־פרא. כל אחד רצה להציל חייו ולוּא לזמן קצר.

אינני יודע מה אירע לאמי ולאחי. אך לבי בטוח שאמי לא נפרדה מהילדים וכדוגמת אמהות מרובות אחרות נשרפה על־ידי הגרמנים, המרצחים הפאשיסטיים.

בשעה שכותב אני זאת דומה עלי, שעודני שומע את הצעקות ההן של הילדים והזקנים. הלילה ההוא חרות היטב בזכרוני.

מרגע לרגע גבר השקט על פני הכיכר עד שקמה דממה. ולא נותרו על הכיכר אלא 150 נערות ו־150 גברים. כל הנותרים מבין 2.500 האנשים נשרפו אותו לילה. משנוקתה הכיכר על ידי ה„זונדרקומנדו" (כאילו לא קרה כאן דבר לפני שעה קלה) הובלנו למחנה. כל הדרך שאלתי עצמי: למי טוב יותר? לי ולאבי, שחיים אנו עדיין, או לאמא ולארבעת אחי הקטנים, שעוד מעט ויישרפו. תשובה לכך לא מצאתי לא אני ולא אבי.

הגענו לשער מחנה־בירקנאו. מיד, בטביעת־עין ראשונה, ראיתי שבריחה בלתי־

אפשרית. היתה שם גדר כפולה של תיל דוקרני שעבר בו זרם חשמל. כל 50 מטר התנוססה עמדת־שמירה ובה שניים מאנשי ס.ס. עם מיקלעים. נוסף לכך הואר המחנה בלילה בזרקורים ומנורות חזקות. ראיתי שנפלנו בפח. כל אחד הירהר רק בדבר זה בלבד ואף התפלל שלא יצטרך להתענות הרבה לפני המיתה.

הוכנסנו לבלוק 20, שם ערכו אצלנו חיפוש ולקחו מאתנו הכל. לא היה הרבה לקחת, שכן בשעה שעמדנו בכיכר, נודע לנו שיחמסו את חפצינו. על כן רמסנו ברגלינו שעונים, קרענו שטרות־כסף והטלנו דברי־ערך לתוך השלג. בכל זאת שדדו מאתנו הרבה שעונים ותכשיטים. נמצאו אנשים שעוד האמינו בכוחו של הכסף והזהב.

למחרת בבוקר הובילו אותנו לחדר־רחצה והזרימו עלינו מים קרים. בחוץ עז היה הכפור. כפו אותנו לעמוד מתחת למים 15 דקה. אחר כך גירשונו לשלג כשאנו רטובים, ואת בגדינו לא החזירו לנו. תחת זאת חילקו לנו את תלבושת־המחנה: כותונת, מכנסיים, מעיל עליון וקבקבי־עץ. משם הובילונו לבלוק שני, מקום שקיעקעו בזרועו של כל אדם מספר. מספרי שלי היה 98728.

רבים מחברי נפלו מיד ביום הראשון ברעב, צמא וקור. אך היתה זו רק אתחלתא של צרותינו. כך עבר היום הראשון במחנה. ולנו היה זה היום הרביעי ללא מזון ומים. קיבלנו רק מכות אַלה ויד. למחרת, במיפקד־הבוקר, נעדרו כבר רבים מאתנו. חמישה רצח ה„בלוקאלטסטה" במו־ידיו.

ראש־הבלוק שלנו היה מַלח פולני ומתאגרף־לשעבר. משנטפל למישהו לא היה זז ממנו עד שהלה נפח את נפשו. איש לא עמד בפני סטירת־לחי שלו, ומשנפל האיש היה המַלח נעמד עליו, רגל אחת על צווארו ומשניה על בטנו. כך עמד על קרבנו עד שהחל הדם שוטף מפיו. נטל המלח מקל וחבט עוד כמה פעמים על כליותיו וריאותיו והקרבן היה „גמור". אז נטפל לשני ושלישי. וכך מדי יום ביומו — צריך היה לכמה הרוגים לסעודת־שחרית שלו.

לאחר המיפקד נשארנו עומדים בחוץ עד שעות הערב. בחוץ היה קר. השלג היה עמוק. לאיש מאתנו לא היה סודר או כובע. כולנו גזוזים עד עור־הגולגולת ורבים מאתנו עמדו יחפים, כי כל „האַפטלינג" בעל־ותק במחנה רשאי היה לסחוב מאתנו, ההאַפטלינגים מקרוב־באו, את נעלינו, אם מצאו חן בעיניו. ולא ייפלא שלאחר שבוע אחד נותר רק שליש אחד מאנשינו.

האוכל היה מיצער. בבוקר ליטר קפה שחור ל־15—20 איש. לרוב היה ה„שטובנדינסט" שופך את הקפה כעונש ואנו התחייבנו בישיבה על בהונות משך

יום תמים. בגרמנית כינו לזה „קניבוֹיגן". לארוחת הצהריים קיבלנו כמה תפוחי־אדמה רקובים בקליפותיהם בתוך מים שהושרו בהם סלקים רקובים. בימים הראשונים לא יכולתי להגיש את האוכל אל פי. ביפרתי רעב על אכילה זו. אחר־כך הסכנתי. והרע ביותר, שלאחר חודש אחד לא היה עוד בנמצא מי שיסכין. לארוחת ערב קיבלנו פרוסת־לחם קטנה במרגרינה, ריבה או עם נקניק מבשר־סוס. קיבלנו רק מחצית המנה שנקבעה לנו לפי התקנון. את המחצית השניה גנבו ה„שטובנדינסט" וחילקו למכריהם.

הכל ידעו על כך. אך שתקנו, כי ידענו שכל מלה מיותרת כמוה כמוות (כל זה היה בבלוק הקאַראַנטאַננה). על רחיצה לא דיבר איש. במשך חודשיים שהייתי בקאראנטאננה במחנה־הצוענים לא התרחצתי אפילו פעם אחת. רק זו בלבד שטבלנו את אצבעותינו בקפה וניגבנו את עינינו. אחר כך שתינו את הקפה.

ביום 17 במארס 1943 העבירו אותנו לאושביץ. שם נתחדש עלינו כל הטכס כמו בבירקנאו. מקלחת, החלפת־בגדים. מסתבר שלא חסרו אף מכות באלות ופרגולים. שם חילקונו לעבודות שונות. אני הלכתי לעבוד בתור נגר. אבי, מסגר לפי מקצועו, היה כאן לפועל שחור.

הראיתי שקידה רבה בעבודת הנגרות ושקידתי עמדה לי להינצל ממכות. הודות לכך אף עבדתי כל הזמן תחת צל־קורה, ובחורף היה זה דבר גדול. שם עבדתי שנתיים. בית החרושת נקרא D.A.W. המַייסטר משך לי חסד. בהמשך הימים העבירני למשרד. שם עבדתי מעט ויחד עם שאר העצורים „אירגנתי" אוכל. סייעתי הרבה בלחם בידי אבי, דודי ויהודים אחרים במחנה. לא־פעם נתפסתי על ידי הגרמנים בעוון כבד של מסירת פרוסת־לחם לנערה וספגתי 25 מלקות. אך לא נפחדתי.

במחנה באתי במגע עם חברי המחתרת סוקולוביץ, וגורדון. סיפקתי להם ידיעות שונות ועתונים גרמניים. פעם ראשונה נפגשתי אתם בליל 7 בנובמבר 1943, ז. א. ביום השנה למהפכה הרוסית הגדולה. חרש שרנו אז את האינטרנאציונאל.

כך עברו חודשים במחנה. בראשית שנת 1944 נערך חיטוי גדול נגד כנים. בליל כפור ניצבנו עירומים בשלג עד הבוקר. רבים נפלו כזובים. אף מחברי גוע אחד ונשארנו בסך־הכל חמישה. אינני מזכיר כאן את החברות. הן חיו זמן קצר בערך. אצלן בבלוק פרצה מחלת־טיפוס והגרמנים שרפו את כל הבלוק על החולים אשר בו.

אחר החיטוי חליתי בדלקת שתי ריאותי. לא חשבתי כלל על הליכה לבתי־

חולים אשר כמוה כמוות ודאי. מהלך הייתי לעבודה במשך שבועיים ולי 39 מעלות־חום. אחר־כך ירד החום מאליו ואני הבראתי.

אך בינתיים, בעקב ההצטננות, חזר ונפתח הפצע הישן שברגל, שהעלה מוגלה. לצרה זו לא הייתי מוכן. ערכו אז סלקציות לעתים מזומנות, ואני נאלצתי להסתתר. הליכה לסלקציה במצב זה משמעה מוות. אמנם, גם כל המסתתר דינו מוות. ואף־על־פי־כן ביכרתי להסתתר.

סלקציות כאלו עברו עלי כ־25 [פעמים], והרגל צבתה מיום ליום. אסור היה שהדבר יינדע לאיש. הסחתי את סודי לדוקטור גורדון שאתו נזדמנתי תכופות. הוא עבד אז בבית־החולים וכל ערב הביא לי תחבושות ומשחות. כך עברה שנה תמימה.

בינתיים נתקרבה אט־אט החזית. במשרדו של מנהל־הנגריה שמעתי לא־פעם הודעות רשמיות ובבואי בערב למחנה סיפרתי לחברי. עתים סחבתי עתון ומתוך סכנת־נפשות הגנבתיו לתוך המחנה.

הגרמנים עשו בינתיים את שלהם, כלומר, תולים היו בעוון כל בורח כמה מהעצורים. הדבר נשנה מדי כמה ימים. אף המשרפות לא נחו. הן שרפו ללא־הרף וללא־הבחנה יהודים מפולין, צרפת, הונגריה ויוון. הכל בלעו הלהבות.

בינתיים פרצה מרידה בין עובדי ה„זונדרקומנדו" שהיתה מיועדת לאש. לפי מנהג המחנה, עובדים היו אנשי הזונדרקומנדו ליד המשרפות משך כמה שבועות ואחר־כך הלכו לאש ופינו מקומם לחדשים (למען לא יידעו העוסקים־בכך את מספר הנשרפים). הם התמרדו, פוצצו את הקרמַטוריום מס. 3, פרצו את התיל ונתפזרו לכל עבר. כולם נורו בשעת בריחה. אך הם נפלו כגיבורים. לדאבוננו מעטים היו לנו גיבורים כאלה. על־כן פעלנו כל־כך מעט.

בא חורף 1945. האויר היה טעון משהו מיוחד וחדש. עבדנו כמקודם. הגיע יום 12 ביאנואר 1945. אותו יום לא בא המנהל למשרד. ניצלתי את העדרו ופתחתי את המַקלט בגל־מוסקבה. זה כמה ימים ידענו, שהצבא האדום מתכונן להתקפת־חורף. והנה, במפתיע, שמעתי את הידיעה החשובה. הצבא האדום מתקדם! — השמועה פשטה בינינו כדליקה. אך בינתיים לא נראה כל שינוי במחנה. ב־14 ביאנואר נאלצתי ללכת לבית־החולים. בליל 16 ביאנואר העירתני צעקה: „לקום! לשרוף מיד את כל התעודות!" עבדנו על זה כל הלילה.

בבוקר חמקתי מתוך הבלוק והתגנבתי אל אבי. במחנה רבה המהומה. הכל הכינו עצמם לדרך כי המחנה עמד להתחסל. גלוי וידוע היה לכל איש, שיציאה

לדרך משמעה מוות. אך להישאר במקום היה מן־הנמנע. המפקד הודיע שהמחנה יפוצץ.

משעה לשעה נתמעט מספר הנשארים במחנה. עלינו, החולים, נגזר לצאת בטראנספורט האחרון בעשר בערב. ב־9.30 גירשונו מתוך הבלוקים. בינתיים בא אלי אבי להיפרד ממני. נפרדנו, התנשקנו. נשיקתו האחרונה... התייצבנו בחמישיות, כל אחד ליד הבלוק שלו, ואבא הוכרח ללכת לחוד. מאז לא ראיתיו עוד.

אמרתי לעצמי: לאן אלך? השלג עמוק ורגלי נפוחה. החלטתי להסתתר ולא ללכת. השעה לא היתה מספקת לבקשת מחבוא. על־ידי היה מיכסה של תעלת־ביוב. גרפתי ממנו את השלג ונכנסתי לבור. שם עמדתי כל הלילה עד מחצית גופי במים המזוהמים. בבוקר חשתי שלא אוכל עוד לעמוד על רגלי הנפוחות ובשארית כוחותי זחלתי ויצאתי ונסחבתי לעבר הבלוק שלי. בדרך נתקלתי בכמה עצורים שהסתתרו אף הם. ליד הבלוק נפלתי מתעלף.

פקחתי עיני — שכוב אני במיטה. בסמוך לי מוטלים היו כמה אנשים בגיל־העמידה קפואים־למחצה. כל הלילה היו החלונות שבבלוק פתוחים והחולים היו חלשים מכדי לרדת ולסגור אותם. הם באו ממחנה מונוביץ. ליד אושביץ מעדו, והגרמנים הכניסום למחנה שלנו, מתוך כוונה להשמידם יחד עם החולים שלנו.

מבלי שים לב לרגלי הנפוחה וקפואה קמתי ממשכבי ויצאתי לבקש מזון בשבילי ובשבילם. בדרך מצאתי כמה מכרים שהסתתרו עד עתה. היה להם נשק. יצאנו לבקש אוכל. מסביב למחנה עוד מצויים היו גרמנים. אך את מרביתם קשה היה עתה להכיר...

באנו למחסן־המזון המיועד לאנשי ס.ס. את השומר הרגנו בו־במקום. הוא היה שיכור. את נשקו נטלתי לעצמי. לקחנו אוכל והבאנו למחנה. מדי רגע הופיעו חברים נוספים, מאלה שהתחבאו. כל אחד בא עם נשק.

החלטנו ללכת לבירקנאו. שם נשארו יהודיות וילדים. ודאי רעבים הם. בדרך נטלנו אצל איכרים עגלות וסוסים והעברנו את הנשים והילדים אלינו לבלוקים. זעד ליום השחרור דאגנו למזונותיהם. קשה יותר היתה שאלת אספקת־המים. רשת הצינורות לא פעלה, אך אנו מצאנו עצה. הבאנו משאבת כבאים מהעיר ושאבנו מים מן הסוללה.

בין הנשים נמצאו כמה נערות רכות יהודיות ואוקראיניות. החלטנו להעמיד משמר על ידן. בלילה השתכרו כמה פולנים צעירים ואמרו לפרוץ אל הנערות. החלו יריות ונפלו כמה קרבנות משני הצדדים. אך אנו עמדנו על־שלנו ולא הכנסנו איש אל הנערות.

החזית קרבה משעה לשעה. מטוסים סובייטיים חגו כל היום מעל למחנה. בערב הגיעה למחנה פלוגת ס.ס. מיוחדת מהחזית. ציוו על כולנו לעזוב את הבלוקים והקיפונו במכונות־ירייה. חיכו לפקודה. לאושרנו, לא באה הפקודה. במקומה באה, כנראה, הוראה כזו שבעקבותיה נמלטו כולם בחפזון רב. מכונית אחת שלהם לא יכלה לזוז ממקומה והם עזבוה. פחדנו שיחזרו בלילה לפוצץ את הבלוקים והעמדנו משמרות. אותו לילה עמדתי אף אני, למרות רגלי החולה, על המשמר בשער המחנה.

כל הלילה נמשכה אש התותחים משני הצדדים. היריות הלכו וקרבו. כך עברו כמה ימים. ואנו התכוננו לקבלת הצבא האדום. בקוצר־רוח חכינו עד יום 27 ביאנואר 1945. מאז הבוקר שמענו יריות־רובים. אחר הצהריים באו הסיירים של הצבא האדום ואחר שעה קלה היה כבר המחנה ברשות הצבא. אני ועוד כמה חברים עזרנו לתפוס את הגרמנים שנשארו. כמה מהם הוצאנו להורג־בירייה, בלילה, בלי רשות מהצבא. כל אחד מאתנו נקם נקמת הוריו, אחיו ואחיותיו.

יום 27 ביאנואר שבו נשתחררתי, הוא אחד הימים החשובים בחיי. הביאוני לבית־חולים צבאי, אף שם לא שכבתי במיטה ועבדתי בתור מתורגמן.

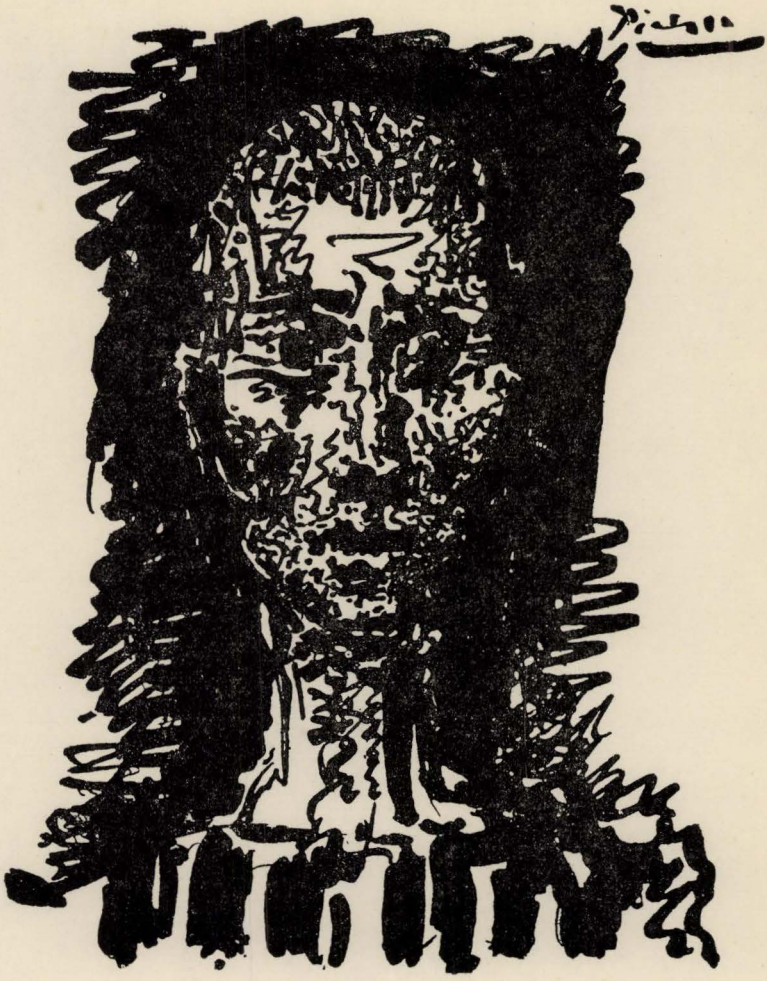
כשחזרתי לפולין שכבתי בבית־החולים בביאַלסקו ושם, ב־15 במאי 1945, ביום־ההולדת שלי, כרתו את רגלי השמאלית ונעשיתי בעל־מום.

עברו כבר למעלה מעשרים חודשים מיום שחרורי והכל זכור לי היטב. לא נכונה המימרה היהודית, כי כל מה שכיסתה האדמה עשוי להשתכח מלב. בכתבי כל זאת נזכר אני חברים רבים שנפלו כגיבורים. שמותיהם אינם ידועים לנו. לפי המנהג היהודי יש להעלות זכרם רק בשעת „הזכרת־נשמות". אך אני נזכר אותם תכופות, ובהערצה רבה מעלה אני את דבריהם האחרונים וחלומם על ארץ מולדת, ארץ־ישראל.

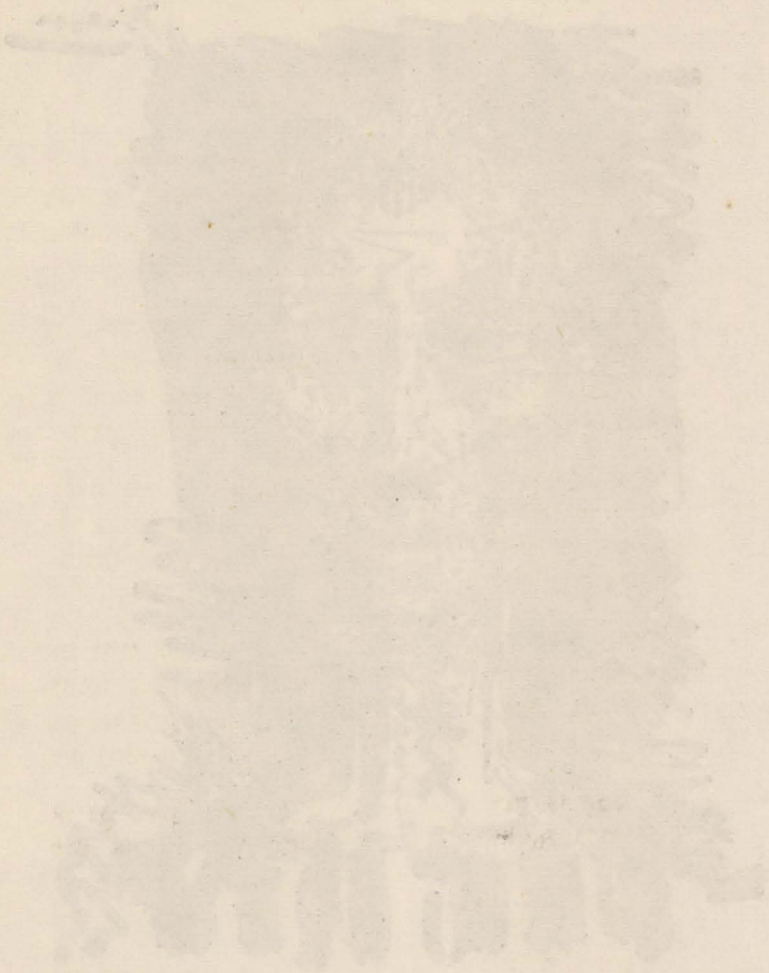
עתה נמצא אני בבית־הילדים בביאַלסקו, גלמוד, יתום ובעל־מום. אבי החזיק מעמד בתופת, אך לאחר השחרור מת באוראניינבורג. דודי חי במינכן. ועוד לי דודה אחת בארץ־ישראל. משאת־נפשי היחידה היא לבוא לארץ־ישראל ולעזור בבניין המולדת. כדי למנוע שלא יישנה כל מה שקרה לנו — מוכרחים אנו לזכות במולדת שלנו, ובטוח אני שאת מטרתי, ומבוקשם האחרון של חברי שנפלו — אשיג.

פרקי ספרות

נכתבו בידי מי שעברו את מחנה־הריכוז הנאצי בגופם ונפשם

(רישום, בידי פיקאסו ביום־השנה העשירי לשיחרור אושביץ)

שיר־ערש

המחבר: מ. שנקר

שלאָף מיין קינד, שלאָף,
נישט אין בעטעלע דיין
נאר אין בערגעלע אַש
מיין קינד שלאָף אַיין.

דו האסט ליב געהאט
צו שלאפן מיט דיין מאמען,
צי ליגסטו כאָטש היינט
מיט איר צוזאמען?

סלאזט דיך נישט שלאפן
דער בייזער ווינט,
ער צוטראגט דיך
אזוי גיך און געשווינד.

אין דיינע פינף יאָר
האסטו נישט געהאט קיין רו,
און נאך דיין טויט
וואו ביזטו, וואו?

אז עס קומט אָן אַ ווינט
פרעג איך אים שוין:
האסט נישט צוטראָגן אמאָל
מיין קינד, מיין קרוין?

איך פרעג דעם הימל,
איך פרעג די ערד:
האט איר נישט אַמאָל
מיין קינדס געשריי דערהערט?

אז עס ווייט דער ווינט
אמאל ביי דערנאַכט
סווייגט דורך אים מיין קינד,
אזוי עס מיר דאַכט.

נוּמָה יַלְדִי, נוּם,
לֹא בָּעֶרֶשׂ כַּאן —
בִּתְלוּלִית שֶׁל אֵפֶר
נוּם יַלְדִי וְישַׁן!

לִישׁוֹן יַחְדָּו אָהַבְתְּ
עִם אִמָּא בַּמִּטָּה.
הַלָּפָחוֹת הַיּוֹם
שָׁכַב תִּשְׁכַּב אִתָּהּ?

אֶת שְׁנָתְךְ מַפְרִיעַ.
רוּחַ בְּזַעְפּוֹ —
אוֹחֵךְ הוּא לְכָל עֵבֶר
חִישׁ יְזָרֶה מִפֹּה.

כָּל חָמֵשׁ שָׁנוֹתַיִךְ
לֹא יָדְעוּ מְנוּחָה
וְאַחֲרֵי מוֹתֵךְ
אַיָּכָה, הֵיכָן?

רוּחַ כִּי תָבוֹא
וְאֶשָּׂאֵל בִּכְדִי:
הֲזָרִית אֵי־פַּעַם
עֲטָרָתִי, יַלְדִי?

אֶשָּׂאֵל בָּרָקִיעַ
אֶשָּׂאֵל בָּאֲדָמָה:
אֶת זַעֲקַת יַלְדִי
אֵי־פַּעַם מִי שָׁמַע?

כִּי תֵילִיל הָרוּחַ
פַּעַם לְעֵת לַיִל,
דּוֹמֶה כִּי בְכִי יַלְדִי
אֶשְׁמַע בְּזֶה הַיְלָל

אָ, וואָלט איך וועלן
א ווינט שוין ווערן,
זיך שוין צו געפונען
און אויסווייגען די אָדערן.

וואָלט איך כאָטש געהאט
אויך דיין מאמען,
וואלטן מיר געווייגט
אזוי ביידע צוזאמען.

סוואלט מיר גרינגער געווען,
אזוי טו איך קלערן,
און אזוי מוז איך אויסווייגען
אויך אירע טרערן.

אוי־וויי קינדערניו,
וויי איז צו מיר, דיין טאַטעניו.
עס וועט קומען די שעה
פאַר מיר אויך דא,
כוועל צו דיר שוין גיין.
כוועל ברענען אזוי געשווינד,
דאס אש וועט צוטראגן דער ווינט,
כוועל זיך טרעפן אצינד
מיט דיר, מיין קינד.

לוּ אָהֱיֶה פָּרוּחַ
וְגַם אָנֹכִי
אָז אֶשְׂחֶה בְּדָמַי
אֲמֶרֶר בְּבָכְיִי.

אִלְמָלֵי הָיְתָה פֹּה
גַּם אִמְּךָ, יַלְדִּי,
וּבָכְתָה גַּם הִיא אָז
יַחַד עִמָּדִי.

כִּי אָזַי הוּקַל לִי,
כֹּה אֶחֱשַׁב עַתָּה,
אַף כְּעֵת אֶבְכֶּה
גַּם אֶת דִּמְעָתָהּ ...

אוֹי, יַי, בְּנִי בַּר־אוֹנִי
יַי לָאָב בְּאֵין־אוֹנִים
עוֹד תָּבֹא שָׁעָתִי
וְתַגִּיעַ עִתִּי
אֶשָּׂרֵף חִישׁ מַהֵר
אֶפְרִי הָרִיחַ תְּסַזֵּר
וְגַם אַתָּה, יַלְדִּי
תִּפָּגֵשׁ עִמָּדִי.

חשיר על ככר לחם

המחברת — רבקה קויאטקובסקה

איך זיץ ביים גאנצן ברויט,
נעבן בלאַנקט די שאַרף פון מעסער,
ארום לויערט שרעק און טויט —
און איך קאן מיין ברויט נישט עסן...

איך זע מיין ווייטע היים
אונטער בערג און שטעט,
מיין מאמעס ליכטיק פנים —
אין די שווערסטע געטאָ־טעג.

דאס לעצטע ברויט מיין מאמע
אויף קליינע שטיקלעך טיילט....
און רעדט: קינדערלעך, צוזאמען
איז הונגער אויך אַ פרייד.

דאמאלס האב איך געטרוימט...
אין הארץ געגליט נאר איין געבעט:
אַמאָל פון אגאנצן ברויט
טיילן אלעמען צו דער זעט!

ווי אַ קאַרטן־הויז
צעפאלן איז מיין היים.
געבליבן בין איך בלויז
ביים גאנצן ברויט אליין!

פון מיינע שוועסטער, ברידער
קיין צייכן נישט געבליבן,
ווי א חלום אלץ צערונען,
אלץ פארלוירן פארטריבן!

נישטאָ פאַר וועמען טיילן,
דאס פרישע ברוינע ברויט,
נישטאָ פאר וועמען ווייגען
אויף צארטער וואַרעמער שויס.

אָשֵׁב אֶל לֶחֶם לא נִפְרַס.
עַל יָדוֹ סַכִּין בּוֹהֶקֶת.
מְסָבִיב אֵיכָה וָמָוֶת,
בִּלַחְמִי אֵינִי הוֹשֶׁקֶת...

אֶת בֵּיתִי הָרָחֵק אֶרְאֶה
שָׁם מֵעֵבֶר הָר וָקֶרֶת,
פְּנֵי אִמִּי הַמְאִירִים לִי
בְּיָמִים קָשִׁים שֶׁל גֶּטו.

מֵהַפַּת הָאַחֲרוֹנָה,
פֵּרוּרִים בּוֹצְעָה אִמֵּנוּ
הִיא אוֹמֶרֶת: אִם בְּצַוָּאָה
יֵשׁ שְׁמָהּ גַּם בִּרְעָבֵנוּ.

אָז חָלַמְתִּי גַּם אֲנִי
וּבְלִבִּי תְּפִלָּה אַחַת
כִּי אֶזְכֶּה לִפְרֹס לְשַׂבַּע
לְכָלָם מְמֻלָּא הַפַּת.

אַךְ הָיָה בֵּיתִי לְמַיִם,
כְּסַכַּת־קְלָפִים מֻטָּט
עֲרִירִית אֲנִי נוֹתַרְתִּי
וּמוּלִי שְׁלֵמָה־הַפַּת.

לא נוֹתַר סְמָן וָזֵכֶר
לָאָחוֹת וְלא לָאָח,
כַּחֲלוֹם הַכֹּל נָמוֹג לוֹ
כַּחֲלוֹם הַכֹּל פָּרַח.

אַיִן לְמִי יִבְצוֹעַ לֶחֶם
וְלִפְרוֹס לוֹ פַּת חוּמָה.
שׁוּב אֵין חֵיק עָנֹג לִבְכּוֹת בּוֹ,
לְהוֹרִיד עָלָיו דִּמְעָה.

בתור אל הקרימטוריון

שורות.

שורות ערומות.

שלדים ערומים, צהובים, ניצבים סדורים במדויק, מיושרים, גדול אל גדול, קטן אל קטן.

„הקשב!"

ממחרת הסלאקציה הגדולה. מיד יכריזו את המספרים של המוצעדים אל הקרימטוריון.

הכל ערוכים ברחבת־המיפקד. כל בלוק ורחבת־המיפקד המיועדת לו. שורות ערומות. מאה מאה בשורה לרוחב. „כל היהודים — למיפקד!.." עדיין אין איש יודע אילו מספרים נרשמו אתמול בשעת הסלאקציה. מיד ייוודע הדבר. עוד מעט יוכרזו המספרים.

צרור מלבושי־אושביץ מונח על הארץ, אצל הרגליים, מקופל על־פי סדר: למטה המקטורן, עליו — המכנסיים, מקופלים בריבוע. שורות גופים ערומים למעלה, צרורות־מלבושים למטה. בדייקנות. דייקנות גרמנית.

המיפקד האחרון. הקילוף האחרון. הכל כבר לוקח ממך. לא נותר אלא מה שחבוי עוד אי־שם בשלדך; זה שאתה מכנהו: חיים; זה שאתה כל־כך חרד עליו. עתה יטול אותו הקרימטוריון. עוד מעט, ואתה עצמך תוליכהו אליו.

זוהר. אור. פתאום רואים שמים. שמים זכים. עד כה לא ידעו כי באושביץ יש שמים. אך עתה, בשעת המיפקד האחרון, ברגע האחרון ממש, ניגלו לעין.

גוש שמש רובץ על כותל־הבלוק שמנגד. רחבת המיפקד נעשית לך פתאום חביבה כנוה חמים. היא — רחבת־המיפקד האיומה, בה כה רבות עונית — שוב אינך מכיר אותה. פתאום לפתע יקרה לך. כל אשר כאן יקר לך. כאן עתה ביתך, עולמך. כאן אתה חי! טורי השלדים הערומים רועדים. אף אחד אינו רוצה להיפרד מעל רחבת־המיפקד.

הכביש הראשי ריק. כל העיניים נעוצות בו. איש אינו יודע את המתרחש בתוך הקרימטוריון. אך כל אחד צופה לכביש הראשי הריק, המתמשך ועובר לאורך כל רחבות־המיפקד, ורואה שם את סודו המתגלה של הקרימטוריון: „המספרים" הרשומים יֵצאו מיד מתוך רחבות־המיפקד ויתייצבו שם.

הכביש הראשי הוא־הוא עתה הקרימטוריון.

אותו האור. אותם השמים. פה — רחבת־המיפקד; שם — הכביש הראשי. רוֹחַק של פחות משתי עשרות מטרים מבדיל ביניהם. אותו האור. חול צהוב. מיד יוכרזו מתוך הגליון המספרים הרשומים. עיניים ניבטות אל השורה הארוכה הקדמית. מאה גבים, שלדים ערומים סדורים זה אצל זה; רצועת אריג צהובה, ארוכה, שחוקה ומרוטה, שְׁחוטים מפוספסים, כמסורקים הַיִשַר למטה, משתלשלים ממנה. כל רגל — חוט.

כל אחד אומר בלבו: אני אינני מוזלמן. אני בריא ושלם. אני אינני בין הרשומים. אומרים, בשעת הסלאֶקציה מתבונן רופא־המחנה קודם־כל אל העפּוּז, העיקר — העכוז. עתה, כשכל אחד מביט אל השורה הערוכה שלפניו, הריהו מדמה בנפשו: לי עדיין יש שם בשר. ברי לו, כי עוד יש לו בשר. מובטח הוא כי מראה אחוריו שלו אינו כזה. זאת ועוד: אם זהו מראיהם של האחרים, בַּדאי שרופא־המחנה לא רשם אותו אתמול. אדרבה, טוב לעמוד בשעת הסלאֶקציה בין שכאלה. סיכוייך ודאיים יותר.

כל אחד ואחד מביט על שקעי־העפּוּזים הנמשכים בשורה ארוכה לנגד עיניו, ודעתו נחה עליו. כל אחד תר בעיניו אחר שקעים עמוקים יותר; רגליים דקיקות יותר. בלב רוחשת־לוחשת התקוה.

דומיה. שלדים ערוכים שורות־שורות עומדים ודוממים. הנה יום. פתאום מרגישים ביום. יש לילה ויש יום. לאחר הלילה בא היום. אך לעולם אין מרגישים בכך. ברם, אם לאחר היום שוב לא יבוא לילה, חשים פתאום: הנה יום. יותר מכל מתרפקות עצמות מוזלמניות על יוֹמיוּת חמימה, אוֹרתית כזאת.

דומיה. אור גדול שרוי על־פני רחבת־המיפקד. הכל מלא שמים. השורות ניצבות ברוחק של שמונים סנטימטרים זו מזו. והשמים רובצים על הגבים הצהובים של שורת השלדים הקדמית. הכל מואר. על־פני הכביש הראשי הריק רואים בבהירות — את המוות.

ראשי־הבלוקים מתרוצצים לכאן ולכאן. אֶילי־המחנה האדירים עסוקים עכשיו למעלה־ראש. טרודים ומוטרדים. קשה להעלות על הדעת, כי כל התכונה הזאת היא לכבודן של העצמות הצהובות, הערומות, הערוכות כאן.

שמים זכים פרושים מעל לגולגלות החשופות. אור־היום עומד בחלל־האויר כנהר של זהב. הדומיה משתפכת לתוך האזניים וסותמתן. אושביץ כולה דוממת. הרחק־הרחק, מעל לגגות הבלוקים, מישיר־מיתמר אל השמים קו־עשן —

כחלחל וחגיגי. שמים אורנים, צחים. עם ענן כחול של עשן־קרימטוריון.

המוות מלטף את פניך באורה של שמש, בשמים פרושים, בדממת־אלם:

— זה לא יכאיב.

— באמת לא?

— הן רואה אתה באיזה שקט מיתמר לו העשן למרום.

ראש־המחנה לודוויג! תמיד נישאת מפיו הצווחה המזוועת. את לודוויג אין רואים. את לודוויג שומעים. אין אסיר שלא יחיש לו מחבוא שעה שצווחתו של לודוויג נישאת על־פני המחנה. עתה אבד המנוס מכל. צריחתו הולכת מסוף העולם ועד סופו. אין יודעים אצל איזה בלוק הוא נמצא. מאחור או מפנים.

מיד יוחל הדבר. הקץ להרהורים. שוב אושביץ. שוב סלאקציה. שוב קרימטוריון. מיד יגיעו הם לכאן להכריז את המספרים. השמים רוטטים על גרמי־הכתפיים של השורות הצהובות. הכל רועד. שיניים נוקשות. קר. קר. ספק הוא אם גופך רועד ונחבט כך בעצמותיהם החשופות של שכניך, או הללו רועדות ונחבטות כך בך.

עוד מעט יוחל הדבר.

שכנים למאורה אחת, מכרים ממשלוח אחד, עומדים זה אצל זה. עיניים נפנות אל עיניים. זוג־עיניים אחד שואל:

— כיצד אני נראה?..

זוג־העיניים השני סוקר ביעף את כל אורך שלדו של השואל. העיניים עודן זוכרות אותו מן הבית:

— טוב. מראך טוב. — בחפזון נפלטת התשובה מן הפה, כאילו לא זה העיקר. העיקר הוא:

— וכיצד נראה אני?..

עיניו של הראשון נרגעות מן התשובה שקיבלו עתה־זה, משל, מפי רופא־המחנה בכבודו ובעצמו קיבלוה. התשובה כיוונה עתה אל רגשותיו הכמוסים. כל־כך טוב לו עתה. הוא רועד ממש מרוב טובה. כן, הוא נזכר. הרי עיניו של השני מייחלות למענה. עליו לענות על השאלה שנשאל. הוא סוקר איפוא את גופו של השני: שלד של עצמות יבשות — — —

— טוב. מראך טוב... — ותוך כך הוא מהרהר: בלא כל ספק — רשום! הרי אין זו צורת אדם כלל! עדיין הוא זוכר מה היה מראהו של הלה בבית. עודנו זוכר אותו מן הימים הראשונים במחנה. אשר לעצמו הריהו כמעט בטוח. לבו נותן לו תקוה. אין הוא רואה בגופו שינוי רב. כלום אין הוא מכיר את בשרו? הן הוא

מסתכל בו יום־יום. לא! אין הוא רואה בו שום שינוי; אין הוא נזכר שמראהו היה אי־פעם אחר. יום־יום הוא ממשמש בגופו, אמנם, את פניו אינו רואה; הוא רואה רק את פניהם של אחרים, וזוכר יפה מה היה מראיהם לפנים. הוא בא איפוא לכלל החלטה תקיפה, כי בריא הוא. הוא מרגיש כי הוא בריא. מה השוואה היא זו? הן האחר הוא שלד ממש! לא צורת אדם לו! אולם, עתה, ברגע כזה, למה יאמר לו זאת?

ואין עולה כלל על דעתו, כי ממש כך חושב עתה האחר על־אודותיו.

בכל לשונות אירופה — באיטלקית ובאידיש, בפולנית ובהולאנדית, בצרפתית וביוונית — שואלות עכשיו עיניים אותה השאלה גופה: כיצד אני נראה? תרבויות שונות. אקלימים שונים. צלילי־שפה שונים. אך כולם מתכוונים לדבר אחד בשאלה: „כיצד אני נראה?.."

עשן עצמות שרופות גוון אחד לו בכל לשון.

שוב לא היה זה כביש ראשי; זה היה — קרימטוריון. הכל חשו בכך. הן אלו שעמדו ברחבת־המיפקד, והן אלו שכבר הועברו לכאן.

שוב לא היה זה מוות סתם — זה היה מוות של אושביץ. יש חיים של אושביץ, ויש מוות של אושביץ. זו, היתה מיתתם של חיי־אושביץ. במוות הרגיל מורגלים פה הכל. עירמות־עירמות מוטלים הללו מאחורי שערי הבלוקים. המת שוכב. התלוי — תלוי. אולם מתים העומדים ומביטים בך בעיניים פקוחות, חיות?..

זהו.

הנה הנו הפחד אשר מפניו רעד פחד־אושביץ. רואים אותו עכשיו בעיניים. הוא ניצב בכביש הראשי וממתין שיעבירוך אליו.

רק כשתי עשרות מטרים מבדילים עתה בין רחבת־המיפקד לבין הכביש הראשי. משרתי־הבלוק ערוכים מזה ומזה ובידיהם אַלות. אחרים מהם חוטפים ומוציאים בינתיים מתוך השורות את ה„מספרים" שהוזכרו. הכביש הראשי הולך לקראתך: קרימטוריון! משרתי־בלוק חובטים באַלותיהם על גולגלות. המוזלמן רץ ביניהם בתוך, וצרור־הבגדים בידיו המורמות, כמי שצולח נהר. רץ בהליכתו, והולך בריצתו. צרור־הבגדים מפריעו מלסוכך בידיו על ראשו. אך לוותר על הרכוש בשעת ריצתו בדרך לקרימטוריון — חלילה, דבר זה אינו עולה כלל על דעתו.

משהגיע אל הכביש הראשי, זועק מתוך עיניו של המוזלמן ביעוּת של רצון, פחד של שלוה. עבור־עבר בשלום את הדרך! הוא מביט באישונים גדולים. מתוך

פיו הפעור נוטף חוט של ריר ארוך, מאפו — כיח. אין הוא בוכה, אלא מציין בכל כוחו וטוען לפני מאן־דהו, לא־נראה; מספר לו דבר־מה בלא־הרף. קולו אינו יוצא מתוך פיו הפעור ללא־נוע, אלא בוקע הוא מתוך צלעותיו. הקול מטיח שם כהטיח נידון ראשו בסריגי תא־כלאו. הוא מציין לתוך חלל־האויר בקול שתחילתו רחב, שטוח, מחורץ כראשו של מסמר, וסופו ארוך, מעוגל, מחודד־עד־דק. הוא אינו פוסק מלנענע בראשו כמו לפי קצב נעלם, ומציין בכל כוחו.

יומם ולילה, בהיותו מוטל על קרשי־המאורה, היה חש בעמידתו עכשיו כאן. בעיניים עצומות ראה זאת. זורמת היתה באפיקי־עורקיו במקום דם. כאֵבה היה מחלחל בתוכו, ואֵימתה ריחפה מבחוץ לנגד עיניו. ראה־ראָה אותה, אף־על־פי־כן קיוה כי אין זו אלא מראה עיניים בלבד. עליו אולי תפסח. עכשיו, בעמדו בכביש הראשי, הוא רואה פתאום כזאת שלא חש קודם־לכן: האימה חדרה אל תוך עצמותיו פנימה, והכאב תלוי מחוצה לו, לנגד עיניו. לא בפנים כואב לו, אלא בחוץ. השמים הפרושים על עיניו — כואבים לו. היום כואב לו איומות. רחבת־המיפקד שבין שני הבלוקים, מקום שם עומדים הנותרים — היא הכואבת לו ללא־נשוא. האופק שמעל לחומת־התיל מושך מתוכו יריעות־אור ארוכות. היריעות נמתחות, נמתחות לאין סוף. אין הוא יודע אם זהו עתה סוף הכל או אם זוהי התחלת הכל; אם מת הוא עכשיו, או נולד עכשיו. עוד מעט ויובילוהו מכאן אל בלתי־מודע אימתני. הוא טובע בתוך בלתי־מודע זה כמו בתוך ים. לא, לא ים הוא זה, זהו — פחד! הוא טובע עכשיו בתוך פחד. פיו מלא. אינו יכול לזעוק. אך בפנים זועק אי־מזה מישהו זעקה שתחילתה רחבה, שטוחה, מחורצת, וסופה מעוגל, דק, מחודד.

הפחד זועק על הכביש הראשי של אושביץ וההד עונה לו מתוך צלעות מוזלמניות ערומות.

ברחבת־המיפקד ניצבים הנותרים. אלה אשר הפעם עדיין לא רשמו את מספריהם. מביטים הם אל הכביש הראשי, אל אלו שיחד עמם עמדו עתה כתף אל כתף; יחד שכבו על קרשי־המאורה, יחד חלמו על ביתם באיטליה שטופת־השמש או בפאריס ההומיה: חלמו על רחובות, חשמליות, וילונות על־פני חלונות, ועל תינוק שאך עתה התחיל פוסע פסיעותיו הראשונות, רץ־רץ, ונופל אל תוך זרועותיך הפשוטות. עתה־זה שוחחת עמהם, וכבר הם עומדים שם, בכביש הראשי, ומביטים הנה בעיניים כה גדולות־אילמות. הם הלכו מעמך, אפילו בלא ברכת פרידה. אף מלה אחת ויחידה לא הוציאו מפיהם. הן יודעים הם לאן מובילים אותם! מדוע אינם זועקים? מדוע אינם בוכים? מדוע שקט פה כל־כך?

עיניים בעיניים מביטות. מן הכביש הראשי אל רחבת־המיפקד, ומרחבת־המיפקד אל הכביש הראשי. אי־אפשר שלא להביט. כאן, ברחבת־המיפקד, אופפת אותך לפתע חלחלה: כיצד יכול אדם חי, מכר, העומד שם בכביש הראשי, להביט אליך בעיניים פקוחות — והוא מת? כיצד נגעו כתפיהם אך רגע לפני־כן זו בזו? הן הלה אינו גופת מת. גופת מת יכולים לראות. בגופת מת אפשר אף להתכסות על קרשי־המאורה שלא יהיה כל־כך קר. ואולם היעמוד מת ויביט בך בשתי עיניים פקוחות כאלה?! רבונו־של־עולם, מדוע שקט פה כל־כך?..

— גונג! גונג!..

— הֶסגֵר־בלוקים! הסגר־בלוקים!..

צווחותיהם של ראשי־הבלוקים מתערבות עם נקישות־האֵימים של הגונג. הנותרים ברחבות־המיפקד אצים־רצים חזרה אל הבלוקים שנפתחו שנית. מטפסים ועולים חיש על קרשי המאורות הריקים, מסתתרים, מצטנפים. שוב הם במעונם החביב. העץ של קרשי־המאורה רך עתה כחיקה של אם. אויר המקומות הריקים של השכנים הנעדרים מלפף ועוטף אותך כשמיכה חמה.

בחוץ, בכביש הראשי, עדיין עומדים ההם וממתינים בתור לכניסה אל הקרימטוריון.

קריסטינה ז׳יבולסקה

הגיטו מלודז׳

יום אחד הגיע ה„גריפס" הראשון, בתוך חבילה ששלחה לי אחותי, היושבת עם אמנו בווינה. הגריפס היה מוסוה היטב בפינת הקופסה. כותבת אחותי על האופנסיבה במערב ועל השיחרור ההולך־וקרב: „החזק־מעמד, עוד מעט." חוזר אני ומשנן בעל־פה את תוכנו של ה„גריפס", אין לצריף של זושיה, להיפגש עם ואצק. הננו לועגים עתה למראה תְלֵי העצים שנערמו. הפעם לא יצליחו, לא יספיק להם הזמן. גם ואצק משפשף ידיו, אחרי ש„תפס" את השידור האחרון: „אומר אני לך כי באלה העצים עוד נשרוף את גוויותיהם!"

זוכה, שעמדה על ה„טוֹרוואַך" (משמר־השער), צועקת מעבר לדלת: „הקשיבו, המוני בני־אדם נדחקים מצד המחסום." לרגע הבהבה אוירה של שמחה. האומנם שוב וארשה?

הגיטו מלודז׳ הגיע. ובכן, הסיוט מתחיל מחדש. עוברים וצועדים שלדי־אדם חיים. אחר חמש שנות ישיבה בין חומות סגורות, שנות־רעב ועבודות־מפרכות, שוב רואות עיניהם חורשה, והם אינם יודעים כי זהו מסעם האחרון. ושוב עוברים גם אנשי ה„זונדר", מגודלי־פרא, בתוך תמרות־אבק, עיניהם נעוצות באדמה. אחריהם מובילים עצים, גוררים עצים, עצים לאין־שיעור. לפניהם — מכוניות של הצלב האדום. עברה שעה ומהמשרפה פורצות להבות. עברו שעתיים ומהבורות ומהשוחות מתחיל מיתמר עשן שחור, חונק ומכרסם. אחר־כך יורד עליך ריח גוויות וגופות חרוכות, ההולם בראשך, כדי הימום והתעלפות. ואין מנוס ואין מפלט מכל אלה — ולו לרגע.

אני מרכינה את ראשי הכבד על יומנה של יהודיה צעירה מגיטו לודז׳. „טרי" הוא יומן זה, „חם" עדיין, כביטויה של מארילה אשר מצאה אותו. מלותיו האחרונות נכתבו לפני שעות מספר, בקרון־הרכבת הדחוס שהסיע את הנערה לאושביץ. עתה, כשאני קוראת ביומנה, עולה הכותבת באש המשרפות. ואלה דבריה האחרונים:

„ועתה נוסעים אנו לארץ לא־נודעת. מה טיבה של ארץ זו? כל אשר יבוא, בכל מקום ייטב לנו מאשר שם, בתוך החומות הסגורות... ארור זכרה של התופת ההיא. ארורים אשר שירתו את בני־הבליעל. וארור חדרי הקטן ההוא, בחשכתו הנצחית, העירום והחשוף, וזו חומת היגון המפרידה בינינו לבין העולם כולו, זו מצוקתנו הגדולה, האילמת, אותו הידהוד בקצב מדוד של צעדים בשעות־הבוקר,

השחפת וה„קרימינאלפוליציי" האיומה — למראָם כשלו ברכינו. מקללת אני את המקום ההוא, החסר חתימת־דשא, שם צללו היפות בשנות חיי, שם שבקו חייהם יקירי, שם הפקרתי כל תמצית הכוחות בידי אויבי־בנפש — תמורת כרטיס־מזון.

„כותבת אני בפינה דחוסה, באלומת־אור החודרת לקרון דרך סדק צר. במשך יומיים לא בא אל פי לא אוכל ולא מים. כמה גוויות בקרון. אך אין בכך כלום. העיקר שאנו נוסעים... אחרי שנים רבות שוב נוסעים אנו ברכבת ומבין הסדקים רואה אני אלומות־תבואה זהובות..."

מכונית הדוּרה הגיעה לחזית ה„זאוֶנה". יוצאים מתוכה הד"ר מנגלה היפהפה וקראמר. באַשיה ובלָה יוצאות לסייר. מה פשר הביקור הבלתי־רגיל הזה? לא החבאתי את היומן והצצתי למחברת אחרת, השייכת אף היא לאותה נערה. מצאתי בה שירים, שירים נוגים ביותר, שירים על חיי מצורעים, על רעב ועל רדיפות, על נצחון, על פשעים ועל גאוה, שירי נקם, שירים על אילי־ממון, על בתי־חרושת לכלי־זין ועל אלילי הגיטו. ביניהם מצאתי שיר נהדר המברך על אורו הצהוב של פנס, העומד מעבר לחומה. פנס־רחוב זה, כעצם מעולם אחר, חודר אל פינתה האפלה של משוררת הגיטו ובחסדו מעלה היא שיריה. קוראה אני לבסוף את שירה האחרון. השיר נכתב בהשפעת המודעות בדבר הנסיעה לאי־שם... השיר מלא תקוות, שיר יחידי עליז, נושם שמחה. הבית־החוזר הולם בי בפגיעתו ומהדהד באזני ברגע זה בקולו הלעגני הצוחק־למשבָתו:

הולאַלאַ, הולאלא

ניסע לארץ נפלאה!

באשיה חזרה ברגע זה מסיורה, הטתה ראשה אל אזני ולחשה: „שוב סלקציה, איום המראה!"

יצאתי. נשי הגיטו מתפשטות את בגדיהן מאחורי ה„זאונה". ד"ר מנגלה בלוויית קראמר וההאַופטשארפירר האַהן מבצעים את הסלקציה. קבוצה קטנה של נשים, שבריות־גופן נראית כבינונית, עומדות „בצד החיים". ד"ר מנגלה הוציאן מתוך שורת הנשים העוברות לפניו עירומות. יתרן, והן מאות רבות, נשים כחושות־גוף, אינן עשויות עוד להביא תועלת כלשהי לרייך הגדול. מאות נשים אלו, שלא כדאי לבזבז עליהן במחנה מנת־אוכל — עוברות לצד המשרפה...

צועדות הן בטור עורפי, צפופות, מבוישות, מעולפות־הכרה. רואים אנו בבהירות נערה רזה שלא כדרך־הטבע, עוברת לידנו. עיניה משוטטות במבט של חיה רדופה. היא אינה רואה דבר, נעמדת וזועקת: „בני־אדם! איכם, בני־אדם??" אין עונה.

הנערה מוסיפה וצועקת: „כל העולם השתגע! כל העולם השתגע!" עומדת ומאזינה. נסתופפנו מאחורי הצריף. הנערה החלה רצה במהירות, במהירות גוברת. הוצאתי ראשי וראיתי את הנערה נדחקת ופורצת את המון הנשים העירומות וסוללת לה דרכה אל פתחו של תא־הגאזים...

הולאלא, הולאלא

ניסע לארץ נפלאה!

תדיאוש בורובסקי

יום בהאצ׳ינדה

מישהו קרא: „הנה טראנספורט מתקרב!״ כולם קמו, מסתכלים בסקרנות. קרונות־המשא הראשונים נכנסו למסילת העיקול, כשהקטר דוחפם מאחור. המסילאי שעל גזוזרת הקרון הטה גופו החוצה, נופף בידו ושרק במשרוקיתו. הקטר השיב בשריקה נסרנית, כיעכע ונע לאַטו לאורך התחנה. דרך האשנבים המסורגים של הקרונות יכולת להבחין פני אנשים חיוורים ומיוגעים מחוסר שינה, נשים פרועות־שיער ומבוהלות, וראֶה־זה פלא — גברים שעוד שערם על ראשם. הם עברו לאט, מסתכלים באֵלם בבניין התחנה. לפתע נשמעו בתוך הקרונות פנימה דפיקות וחבטות בדפנות.

„מים! אויר!״ — צריחות אטומות, נואשות.

ראשי־אדם נתמתחו החוצה דרך האשנבים. פיות נאבקו ביאוש על אויר ונשימה. ובהביאם מעט אויר אל קרבם — נסתלקו מן החלונות. אחרים נדחקו במקומם אל החלון — לנשום אויר, וחוזר־חלילה. הזעקות והמהומה עלו וגברו מרגע לרגע.

אדם שקישוטי־הכסף על מדיו הירוקים מרובים משל אחרים עינה פניו, נשף בסיגריתו, השליכה ארצה בתנועת־יד חפוזה, העביר את התיק מיד־ימינו לשמאלו ורמז למשמר. החייל הוריד לאַט את רובהו האוטומאטי מעל כתפו, כיוון ופתח באֵש לעבר הקרונות. נשתררה דומיה. בינתיים הגיעו מַשאיות. בכל אחת מהן הועמדו ספסלים. בעלי התפקידים תפסו בזריזות איש־איש את מקומו במכונית. הענק, בעל התיק, הניף ידו: „כל הלוקח עמו חפצי־זהב, או כל דבר אחר שאינו מזון — ייֵרֶה! הוא ייחשב כגונב מרכוש הרייך. בנתם?״

„כן, אדוני!״ הידהדה התשובה השסועה, הנכנעת.

„החוצה! לעבוד!״

הקרונות נפתחו תוך נקישות וחריקות בריחי הסוגרים. גל של אויר צח חדר לתוך הקרונות. ציבור־האנשים שבפנים הוממו, כאילו נשמו תחמוצת פחם. לחוצים, כבושים ודחוקים עמדו בין תלי־תלים של סוגי מטען, מזוודות, צרורות, תיקים, צקלוני־טיול, תרמילים וחבילות למיניהם ולצורותיהם השונות־ומשונות (הם לקחו

עמם כל מה שהיה בעבר תוכן חייהם, כדי להתחיל מחדש). דחוסים ולחוצים לתוך חלל צר כדי חנק — התעלפו רבים בחום המעיק, נחנקו והחניקו את שכניהם.

עתה פרצו כולם לעבר הדלתות הפתוחות, חטפו נשימה, כדגים המשרבבים ראשם מעל למים, ללגום אויר.

„אַכטונג! („הקשב!") החוצה עם המטען! קחו את הכל. הניחו את כל צרורותיכם בערימה אחת, ליד המַשאיות. מסרו את מעיליכם. קיץ עתה. שמאלה־צעד. בנתם?"

„אדוני, מה יהיה עלינו?"

הנה הם יורדים בקפיצה מן הקרונות וצועדים בפחד וברעדה אל הרציף, הזרוע חצץ.

„מאין אתה?"

„מסוסנוביץ, מבנדין, אדוני. מה עומד להתרחש כאן?" חזרו ושאלו בעקשנות, כשמבטיהם בוחנים את עיניו הזרות, העייפות.

„אינני יודע. אינני מבין פולנית."

חוק המחנה אומר, כי דין העומדים למוּת — להיות מרומים עד הרגע האחרון ממש. זוהי מידת־הרחמים היחידה המותרת כאן. החום חונק, השמש טופחת ישר בקדקוד, הרקיע המלוהט „בוער", האויר מרטט, הרוח מַשיבה גלי־חום, וחום בלבד. האויר יוקד. השפתיים פקועות מיובש. הלשון חשה את הטעם המלוח של דם. העמידה הממושכת בשמש מפרכת את הגוף. לגימה! אך־לגימה!

המון רבגוני פורץ מתוך הקרון עם שארית המטלטלין, בדומה לזרם־מים עיוור, המחפש לו אפיק. אך עוד בטרם חזרה אליהם הכרתם, המומים מן האויר הצח ומראה הירק, נתלשים צרורותיהם מידיהם, מעיליהם נקרעים מעל כתפיהם. בכוח הזרוע עוקרים את הנרתיקים ואת המטריות מידי הנשים.

„אדוני, הרי זו המטרייה שלי! אי־אפשר..."

„פרבוטן!" („אסור!") מסנן החייל דברו מבין שיניו.

שם מאחור עומד איש הס.ס., שקט, מרוכז, בוחן.

„גבירותי ורבותי, אל תשליכו את החפצים בפיזור סתם. עליכם להראות מעט רצון טוב." דבריו נשמעים בנחת, והמַגלב שהוא מחזיק נכנע לתנועות ידיו העצבניות.

„כן, כן, אדוני," עונים קולות רבים. מעודדים עוברים הם לאורך הקרונות. אשה אחת מתכופפת ומרימה חיש את נרתיקה. צליפה שורקת של המַגלב. האשה

צווחת, מועדת ושומטת ארצה למרמס ההמון. מאחוריה בתה, ילדה קטנה, פרועת־שיער, מתייפחת: „מאַמאַלי!״

ערימת החפצים מגביהה, ובה — מזוודות, צרורות, תרמילים, תיקים, שקי־מסע, מלבושים, ארנקים (מדי היזרקם הם נפתחים ומתוכם מציצים שטרי־כסף, זהב ושעונים). בסמוך לדלתות הקרונות נערמים תלים של כיכרות־לחם וצנצנות־ריבה מכל המינים והגוונים. תלוליות של מנות־בשר ונקניקים וסוכר מכסות את הרציף לאורכו. משאיות, דחוסות מרוב אדם, זזות קדימה, בהשמיען צפירות מזוועות, המתמזגות עם צווחות וזעקות של אמהות שהופרדו מילדיהן. הגברים בשתיקתם האילמת נשארים לבדם.

הגברים הללו — הצעירים והבריאים, אשר קובצו בצד הימני — יילקחו אל המחנה. בטרם יכלֶה אותם הגאז עוד יילקחו לעבודה.

המשאיות חוזרות ונוסעות, הלוך ושוב. האמבולאנס של הצלב האדום חוזר ובא ללא תנוחה. סימן הצלב הענקי המצויר עליו בצבע הדם נמוג בשמש. אמבולאנס זה לא ייגע ולא ייעף. מוביל הוא גאז, הוא הגאז שנועד להרעיל את האנשים הללו.

„אנשי קנדה״ הנמצאים ליד המדרגות אינם נחים אפילו רגע. הם ממיינים ומפרידים בין הנידונים לחנק הגאז לבין המיועדים למחנות־העבודה. הראשונים נדחקים ונדחפים ומוטלים בכוח אל תוך המשאיות — ששים, ששים בכל אוטו.

איש צעיר, מגולח למשעי, עומד מן הצד. איש הס.ס. מחזיק בידו פנקס ומסמן בו קו לכל אוטו שהוטען. ששים משאיות הם אלף אנשים בקירוב. ששים משאיות, פירושן: עוד אלף אנשים סולקו. דייקן הוא האיש, קפדן, מאוזן ובלתי־מופרע בעבודתו. משאית לא תזיז ממקומה בלי שתצוין על־ידי קו בפנקסו. „אורדנונג מוס זיין!״ („הסדר מעל לכל!״). הכפל את מספר הקוים באלף וקיבלת „טראנספורט״, הנזכר בשם קצר: „מסאלוניקי״, „משטראסבורג״, „מרוטרדאם״, וכו׳. היום עניין לנו בשם „בנדין״, אך השם הקבוע שלו יהיה „בנדין —סוסנוביץ״. הנידונים למחנה־העבודה מהטראנספורט היה — ייתנן בהם הסימן 132 — 131. מספרם מגיע אמנם לאלפים, אך סימנם קצר הוא: 132 — 131.

עוברים שבועות, חולפים חודשים ושנים, ואתם גדל והולך זרם הטראנספורטים. משתסתיים המלחמה וייפנו החנוקים — יגיע מספרם לארבעה־וחצי מיליונים. זהו הטבח העקוב־מדם שבמלחמה זו. זהו נצחונה הגדול ביותר של גרמניה

המאוחדת והסולידארית, „עם אחד, רייך אחד, פירר אחד". אולם באושביץ יש שש־עשרה משרפות, העשויות להפוך לאפר חמשים־אלף גוויות מדי יום ביומו.

גדול הוא שטחו של מחנה זה וגדרותיו המחושמלות מגיעות עד לחופי הויסלה. במחנה זה שוכנים שלוש־מאות אלף איש, לבושים בגדי־אסירים, והוא נושא את השם „עיר־הפושעים". אין כאן מחסור באנשים כלל.

כאן יישרפו לאפר יהודים, פולנים, רוסים. לאחר־מכן יובאו הנה אנשים מארצות המערב והדרום, מהיבשת ומאיים. אסירים בבגדי־פסין יעסקו בשיקומן של ערי־גרמניה הרוסות, יחדשו אדמות־בור שלה, ולאחר שכוחותיהם יתשו ויאזלו מעבודה מפרכת ומיגע אין־קץ — אז־אז ייפתחו לפניהם השערים של תאי־הגאז. תאי־הגאז בנויים בתכלית השלימות והיעילות והם מוסוים בחריצות רבה. דומים הם כאן לתאי־הגאז אשר בדרזדן, עליהם מספרים מפה לאוזן.

גלים גלים זורמים לכאן המוני־אדם ללא הפוגה. המשאיות חורקות ומיללות ככלבים־שוטים. אתה רואה כאן, כיצד פורקים גוויות מקרונות־משא, גוויות של ילדים רטושים, של בעלי־מום, המונחות בשורה אחת — בהמוני־המונות, עוד ועוד. קרונות־משא באים, ערימות של בגדים, ארגזים ותרמילים צומחות ועולות. אנשים יוצאים, מסתכלים באורה של שמש, נושמים, מתחננים ומבקשים מים, עולים אל המשאיות ו...נעלמים. כל מכונית פירושה: עוד אנשים...

חש אני שכל הרשמים הללו נתערבבו בתוכי. שוב איני בטוח, אם כל המראות האלה מציאות הם או חלום־בלהות. לפתע מופיעים לנגד עיני עצים ירוקים, חרוזים בשורה לאורכו של רחוב הומה קהל ססגוני — הלא אלו הן „השדרות". * ראשי מסתחרר, ואני קרוב להתעלפות. הגרי מושכני בזרועי: „התעורר, בוא נפרוק את המטלטלין."

אין עוד אנשים. המכוניות האחרונות התרחקו אי־שם בכביש, בהשאירן אחריהן ענני־אבק. הרכבת נסעה. אנשי ס.ס. צועדים נטויי־גרון על פני הרציף, קישוטי־כסף נוצצים בצוארוני בגדיהם. מגפיהם מבריקים וכן מבהיקים פניהם הדשנים או מכורכמים. ביניהם מהלכת אשה. רק עתה שמתי לב, שאשה זו נמצאת פה כל הזמן. גופה רזה, גרמי ושטוח, כלוח־עץ. שער־ראשה הדקיק וחסר הגוון מסורק חלק לאחור ולפוף בקשר „נורדי" („צפוני"). ידיה תחובות בכיסי סינרה החצוי לאורכו. משוטטת היא על־פני הרציף מקצהו לקצהו, כשעל שפתותיה

* הכוונה ל„שדרות ירושלים" בוארשה.

היבשות מסתמן מעין חיוך מריר של חולדה. היא שוטמת כל חן נשיי במשטמת אשת המכירה את כיעורה. זוכר אני אותה זכור היטב, פעמים רבות ראיתיה. היא היא המפקדת על מחנה־הנשים. עומדת היא כאן ומפקחת על „רכושה" — קבוצת נשים שבצד המשאיות. עוד מעט יצעדו נשים אלו אל המחנות.

בחורינו, הסַפרים מה„זאוּנה", גוזזים את שער ראשיהן ונהנים ללא־גבול למראה קרבנותיהם המושפלים.

אנו טוענים את המטלטלין. אנו סוחבים ארגזים כבדים וגדולים, מחושקים היטב. באימוץ כל כוחותינו אנו מעלים אותם על המשאיות. בפינה אחרת מסדרים את הארגזים טורים טורים, אריחים, אריחים, צמודים זה לזה.

בחיפוש אחר וודקה ומי־בושם אנו חותכים בסכין כל דבר הבא ביד. את הנותר הננו מריקים ושופכים על עצמנו. אחד הארגזים נבקע. חליפות־בגדים, שמלות וספרים נשפכים חוצה. אני תופש בצרור, הוא כבד, אני פותחו — זהב, כמלוא שני חופנים: שעונים, צמידים, טבעות, ענקים, יהלומים...

„תן הנה!" אומר איש הס.ס. בניחותא. הוא פותח את הקופסה. היא מלאה זהב ושטרי־כסף זרים, ססגוניים. הוא סוגר אותה ומוסר לקצין. נוטל קופסה שנייה — ריקה. הוא פונה לעבר משאית אחרת, כדי „לשים עין". הזהב יישלח אל הרייך.

החום להט... דומה האויר לגוש מלובן הרובץ ללא־ניע. יבשו הגרונות, כל הגה היוצא מפיך גורם כאבים. לגימה! ריצה קדחתנית אל הצל, למצוא פינה לנוח. סיימנו את עבודת־הטעינה. המכוניות האחרונות נסעו לדרכן. בקפדנות אספנו את כל הניירות שבקרונות הרכבת. מבין גרגירי החצץ ליקטנו את שיירי הטראנספורט — עד אחרון הפירורים. „לא להשאיר סימן מהזוהמה הזאת!" מיד עם היעלם המשאית האחרונה מאחורי העצים הולכים אנו לעבר הפסים כדי לנוח קמעה ולרוות את הצמאון. „שמא יקנה שוב הצרפתי דבר־מה מהשומר?" אך שריקתו של המסילאי מחזירה אותי אל המציאות. קרונות נעים, זוחלים לאטם על פני המסילה. שריקתו החדה של הקטר פולחת את האויר. מן האשנבים מציצים פרצופי אדם, חיוורים, מעוותים ושטוחים מַשָל היו ציורים על גבי הנייר. עיניהם קודחות, מוגדלות. הקרונות הנה הם כבר כאן. ושוב מופיעים האיש השקט עם פנקסו ואיש הס.ס. עם תיבתו כשהם יוצאים מן הקאנטינה. אנו פותחים את הקרונות.

עתה אין מקום עוד ליישוב־הדעת. מזוודות נעקרות בכוח מידי בעליהן,

את המעילים קורעים מעל כתפי בעליהם. „הזדרז, קדימה, קדימה!" הם הולכים, הם עוברים — גברים, נשים, ילדים... יש ביניהם היודעים... הנה אשה — צעדיה מהירים, דרכה אצה לה, קדחתנית. אחריה רץ ילד קטן, פניו פני־מלאך, מלאים ועגולים כתפוח. רץ הילד ואינו יכול להשיג את אמו. הוא מושיט ידיו וצועק: „מאמא, מאמא!"

„קחי את ילדך, אשה!"

„אדוני, אין זה ילדי, לא שלא הוא!" צועקת האשה בקול היסטרי, בורחת ומליטה פניה בידיה. רוצה היא להתעלם, להימנות עם אלה אשר לא יוטענו על מכוניות־המשא, עם אלה שם ההולכים ברגל, עם אלה אשר יישארו בחיים. צעירה היא, בריאה, יפה. היא רוצה לחיות.

אך הילד רץ אחריה וזועק בקול: „אמא, אמא, אל תברחי!"

„לא שלי הוא, לא, לא שלי!"

אנדריי, המַלח מסבאסטופול, תפס אותה בכוח. עיניו היו מעורפלות מודקה ומחום היום. בתנופת־זרוע רחבה הכה אותה ברגליה והפילה. תפס אותה בשער־ראשה והקימה. פניו נתעוותו מחימה. „ממזרית! כך את בורחת מילדך? אני אלמדך, סמרטוט שכמוך!" הוא לפת בחוזקה את גופה, סתם בכף־ידו את פיה, לבל תצרח, והשליך אותה אל המשאית כהשלך שק־תבואה.

„הנה, קחיהו אתך, ממזרית!" וזרק לרגליה את הילד.

„טוב עשית. כך יש להעניש אמהות אכזריות", אמר איש הס.ס. שעמד ליד המכונית. „טוב עשית, רוסקי!"

„הסתלק!" סינן אנדריי בין שיניו והתרחק מן הקרונות. הוא שלַה בקבוק מתוך ערימת מלבושים, פתחו, הגישו אל פיו ואחר־כך מסרו לי. כוהל. שורף את הגרון. כוהל יוקד בחריפותו. הראש שט בסחרחורתו, הברכיים כושלות, עוד מעט יתקופף בולמוס ההקאה.

לפתע, מבין גלי בני־האדם, הנדחקים לעבר המכוניות, כאילו יד נעלמת דחפתם, קפצה מן הקרון נערה צעירה, נעמדה על הרציף, הביטה בעיניים בוחנות מסביבה, כאילו השתוממה למראה עיניה. שער־ראשה הבהיר והסמיך גלש רכות על כתפיה. בתנועת־יד עצבנית מחליקה היא שערה לאחור, מעבירה מכאנית ידיה על חולצתה ומיישרת חצאיתה. לרגע ניצבת היא ומסתכלת הישר נכחה, אך מיד היא מסירה מבטה מן ההמון ומפנה עיניה אלינו, כאילו חיפשה את מישהו. מבטינו נפגשו.

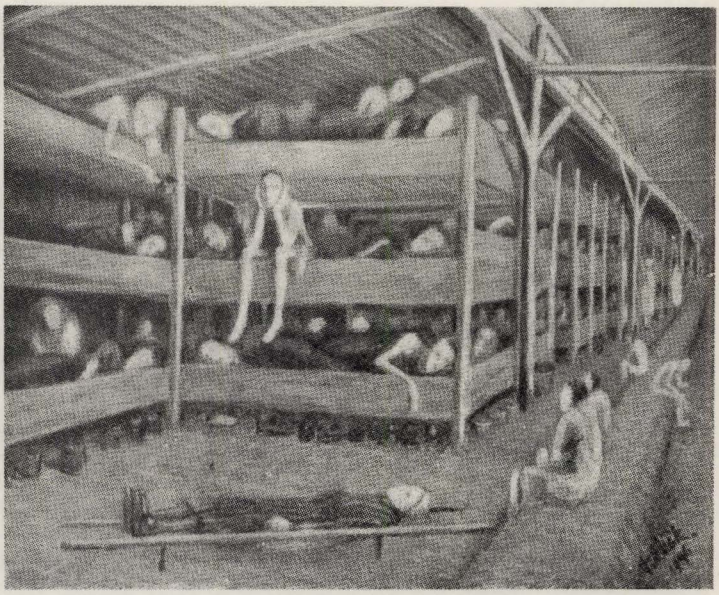
ככלות הכוחות („מוזלמניות")

(לעמוד 272)

בליל־הולדת־הנוצרי

בית־חולים ממדרגה־ראשונה...

מיפקד־עונשין

„שמע־נא, הגד לאן הם מובילים אותנו?"

הסתכלתי בה. נערה יפה. שער־ראשה הזהוב היה נהדר. חימוקי חזה היפה נסתמנו מבעד לחולצת־הקיץ ומבטי עיניה הביעו חכמה ובגרות. הנה היא עומדת, מישירה מבטה אלי ומחכה. מחשבותי מרחפות, מתערבבות, — תא־הגאזים... מוות המוני... בחילות... מרידה...

המחנה אינו אלא: גזוזי־שיער, מכנסי־צמר רוסיים בימים לוהטים, ריחות מבחילים מגוף נשים מלוכלכות ומיוחמות, רעב חַיתי, עמל מפרך ותא־הגאזים הבלתי־נמנע. אולי רק המוות הוא מבחיל יותר, מַמריד יותר, איום יותר.

כל הנכנס למקום הזה — לעולם לא יעבור עוד את קוי השמירה. גם אם יהפוך לחופן־של־אפר — הוא לא ישוב ויחיה מעבר לגדרות המחנה.

לשם מה הביאה אתה כל זה? הלא הם יקחו אותו ממנה! — זאת חשבתי בראותי על ידה שעון וצמיד־זהב קטן. לטרוסקה היה שעון כזה, אך ההוא היה תלוי בסרט שחור.

„ענה לי!"

שתקתי. גם היא לא הוסיפה דבר. „אני יודעת", אמרה. בקולה היה מן הבוז. זקפה את ראשה בהטיה לאחור והחלה צועדת במרצות לעבר מכוניות־המשא. מישהו רצה לעצרה, אך היא חמקה הצדה באומץ־לב ועלתה במהירות על אחת המשאיות הגדושות. מרחוק עוד ראיתי את שער־ראשה הסמיך מתנפנף ברוח.

נכנסתי אל תוך הקרונות. הוצאתי את התינוקות והשלכתי החוצה משאות־יד. נגעתי בגוויות ולא יכולתי לגבור על הפחדים שעברוני. ניסיתי להימלט מהן, אך הגוויות היו פזורות בכל אשר פניתי. בקרונות — תינוקות, נשים עירומות ארתיעות, גוויות של גברים משורבבות ואחוזות זו בזו. נמלטתי. רק להתרחק מכאן, להתרחק. אני מרגיש באיש ס.ס. המגדף. אני חומק ורץ לעבר קבוצת „קנדים", לבושים מדי אסירים, כדי להיבלע בתוכם. ושוב אני נמצא זוחל מתחת לקרון.

השמש משתפלת ויורדת באופק ורוחצת את המישטח באור־דמים גוסס. צללי העצים נתארכו לממדי מפלצות מאורכות. ומתוך הדממה היורדת על העולם, עם השקיעה, עולה שוועת האדם השמימה, הלוך וגבור, הלוך ובקוע.

מכאן, מתחת לקרון, מתגלה כל התופת אשר על פני השטח. הנה קרס־נפל לארץ זוג אנשים חבוקים חיבוק־יאוש אחרון; הוא — אצבעותיו נצמדות בעוית אל גופה ושיניו הדוקות אל לבושה; היא צווחת בקול היסטרי, עד שבועט בה

מגף דורסני ונאלמת־דום. הם הופרדו, הם נותקו איש מרעהו, כנתק זה מזה שני גזירי־עץ, והובלו למכונית כבהמות.

ומעבר מזה ארבעה אנשים מפלוגת „קנדה" גוררים גוויית אשה גמלונית, נפוחה. הם אינם פוסקים לגדף ולהזיע בעבודתם המפרכת. משלחים בעיטות לעבר כל ילד המזדמן בדרכם ומפריע למעשיהם. הילדים נפזרים לצדדים, צווחים כגורי־כלבים מעוצמת הכאב. את הילדים תופסים בצואריהם, בראשיהם ובידיהם וזורקים אותם ציבורי־ציבורים אל תוך המכוניות. ארבעת ה„קנדים" לא עמד בהם כוחם להעלות את גופת האשה הכבדה. הם קוראים לעזרה ובמאמץ רב מטילים את ערימת־הבשר על המכונית. מכל הפינות אוספים גוויות, גוויות גמלוניות, נפוחות ומתפרקות. בעלי־מום, משותקים, נכים וחולי־רוח נזרקים בתנופה על ערימת הגוויות, כשצווחתם פולחת את האויר. המשאית הוסעה.

„האַלט, האַלט!" („עצור!") צועק מרחוק איש הס.ס. „עצור לעזאזל!"

הנה הם גוררים ישיש אחד. בגדו עשוי קרעים קרעים ועל מצחו — צמיד. נגרר הזקן וראשו נחבט באבני הרציף. הוא גונח ומתחנן ללא הפסק: „אני רוצה לדבר עם המפקד." לכל אורכה של דרך היסורים הוא חוזר וממלמל את המשפט. גם לאחר שהושלך אל תוך המשאית ודרך על כף־הרגל של שכנו, עדיין הוא מוסיף ומגמגם: „אני רוצה לדבר..."

„הירגע, בן־אדם", קורא איש ס.ס. צעיר, מהתל וצוחק בקול, „בעוד חצי־שעה תוכל לדבר עם מפקד־המפקדים. רק אל תשכח לומר ‚הייל היטלר!'..."

אחרים מובילים נערה קטנה קטועת רגל. הם אוחזים בזרועותיה וברגלה האחת. דמעות ניגרות על פניה והיא לוחשת מתוך כאבים: „אתם מכאיבים לי, אתם מכאיבים לי..."

הם משליכים אותה אל בין ערימת הגוויות. היא תעלה־באש חיים, יחד עם כל הגוויות הללו.

הלילה יורד, קריר ומכוכב. אנחנו שרועים על גבי הקרונות. מסביב הושלך הס. פנסים חיורים זורעים עיגולים־של־אור אל תוך האפלה. עם שובנו אל המחנה החלו הכוכבים בשמים מַאפירים. השמים נגלים־והולכים, מגביהים־והולכים. חשכת־הלילה הולכת־ופוחתת. מחר יהיה מזג־אויר נאה — שרב בשנית.

עמדי עשן סמיך עולים ונישאים אל־על מארובות המשרפות, בדומה לנהר ענק, שחור, הגולש ויורד על בירקנאו ונמוג אי־שם באופקים.

הטראנספורט מסוסנוביץ כבר עלה בעשן זה.

לידנו עוברת פלוגת ס.ס. הם נושאים מקלעים. הם באים להחליף משמרות. הם צועדים בקצב, בשורות צמודות, גוש אחד, רצון אחד. „אונד מורגן די גאַנצע וועלט" („מחר העולם כולו") שרים הם בשיא קולם.

„ימינה פנה!" — נשמעת הפקודה.

אנחנו חומקים מעיניהם.

שביתת־הנשק

אין זה מן הדברים הקלים לעמוד ולערוך תפילת־שחרית, כשגניחות החולים מקיפות אותך מכל עבר. הן נוקבות את ראשך, כשאתה נוגס את פרוסת־הלחם והבוקר חודר דרך האשנבים להאיר פרצופים צָבים־תְפוחים, זרועות כחולות, השולחות אצבעות תאוותניות אל צלחות נוזל ירקרק עכור.

הראשון בין המשכימים לתפילה היה פיליק. הוא רץ ועבר את חדר־החולים, ניגש אל שולחן־הכתיבה של הצריף, הליט פניו בידיו, שקוע בתוך עצמו ומסיח דעתו לחלוטין מכל המסובב אותו, עד שנשמעה נקישת הגונג. על־אף נצחונו של הרע חי עדיין בלבו הנבוּך האֵל הגדול והנורא. אין להבין מדוע זנח אלוהים את מידת חסדו ורחמיו. שוב בקע יום, יום שהכרח לחיותו, והוא ארוך, ארוך ושופע מוות. היִנָסף עוד יום זה לחייו? תפילותיו היומיות לימדוהו להאמין, כאילו הובטח לו בדבר־אלוהים כי יישאר בחיים; אלוהים יתן האות — לכשתבוא השעה לצאת לבירקנאו או לעבור לצריף 11.

שלוות־הנפש והבטחון שפעו מתוך האמונה בנס־מן־השמים, גם ברגעים הטראגיים, כאשר האזניים קלטו שמות לאין־ספור, שמות שנכללו שם למַטה, במשרד, ברשימת המיועדים ל„זונדרבהאנדלונג" („טיפול מיוחד"). ורֵאֵה זה פלא: הללו אשר רשמית כבר היו בחזקת מתים, עדיין הם נצים ומתקוטטים עַל־דבר כף שבורה, על פירור־לחם. עומד אחד ומסביר בשקט ובסבלנות רבה, כי עוברים הם לצריף־מרגוע ושם יינתן להם מזון לשובע, לבנים, ואף... כפות. מאות ואלפים עוברים היו לצריף ההוא או לצריף הסמוך, מס. 20. אחד אסיר פולני קנאי היה הורגם שם בזריקות־פנול ולאחר־מכן מתפאֵר כי זומן לו „יומטוב יוצא־מן־הכלל". ואכן — הוא הירבה להרוג. 1.200 איש הומתו בידו.

נעלי־העץ של פיליק מקישות בחופזה על רצפת־האבן של הצריף וקולו הצלול והרם בא להעיר משנתה את משמרת־הלילה. לגמרי לא קל לשלוח אנשים למוות, אל חדרי־הגאז. אין זה מן הדברים הקלים להתוות בעפרון־כימי מספרים גדולים ומאירי־עיניים על עורם הצהוב של זקנים ובחורים צעירים — כפי שעושים בהם בטרם נגררו או הורדו אל מרתפי־המוות; אין זה קל להסיר פרוטָזות, לקרוע באלימות תחבושות־נייר ספוגות מוגלה, לִספור בני־אדם כספור עצמים דוממים. כל טעות עלתה בחיי־אדם. פיליק מחייך. אלפים רבים עברו דרך

חדר־חולים זה וצעדו על רצפתו הקרה. איש מהם לא העלה על דעתו ולא העז לחשוב, כי אלה צעדיו האחרונים וכי לא יוסיף עוד.

„על מה אתה מצטער כל־כך? הלא אלה הם רק יהודים?" — אמר התורני, גבר רחב־כתפיים, שעסק אותה שעה בחיתוך מארגארינה למנות זעירות למעלה מכל דמיון. „אין הם צריכים עוד למארגארינה. וכי למה לחלק אותה בין החולים, שבין כה וכה ייחנקו בגאזים, מוטב שאתה תאכלנה."

קאמיונר, סַפר הצריף, יהודי־פולני שהובא לכאן מצרפת, ניסה להתווכח. עומד קאמיונר זה, מגלח את התורן למשעי, מעסה את פניו במין או־דה־קולון. רק הוא זכה משום־מה לחסדים. „יקחך השד, קאמיונר! גם אתה תתראה עם אברהם־אבינו" — צוחק התורן. קאמיונר נשתתק ושקע במחשבות. בועות של סבון־גילוח טיפטפו מלחיו השמנה של התורן ונפלו על חליפתו הנקייה. אותו יום — יום קשה היה לקאמיונר. שניים ממשפחתו ואחד־עשר ממקורביו נלקחו אותו יום, ועליו היה לגלחם בטרם הוצאו מכאן. הוא שיחד כמה מהחולים, שעדיין יכלו לעמוד על רגליהם, לעשות את המלאכה, רצה לומר — „לבי רך מדי".

הגיע תורו של פיליק להתגלח. „אתה חכם מהם," אומר הספר בנימה של תרעומת. „אמור לי, איזה צדק הוא זה? אין אלוהים! כי אילו היה קיים, היה מרחם עלינו. ואם קיים אלוהים, הרי הוא אכזר. כך חושב אני. אתה, הרי אתה מתפלל יום־יום. אמור, מה דעתך?"

„אי, קאמיונר, מה אתה מבין באלוהים? אתם היהודים צלבתם את ישו ועל־כן ירדה עליכם הקללה, קללת־עולם. כך, כך, קאמיונר חביבי, לכן בא עליכם העונש." תשובתו של פיליק היתה מתונה ורצינית. קאמיונר התגונן. „אני הנני יהודי פשוט, אך אתה, עורך־דין אתה, למדת באוניברסיטה ומדבר דברי־הבל כאלה. הן יודע אתה יפה שכל זה שקר." הוא רצה לומר דבר חריף מזה, אך פחד, לא רצה להסתכן. מָשַך חיוך וסיפר בדיחה צרפתית. משהו מן הפילוסוף היה בו באותו קאמיונר. נולד בפולין. גדל ונתחנך בצרפת. בשכלו הבהיר והחודר ירד לעומק משמעותו הנוראה של המצב, בו אפילו אסירי־המחנה לימדו סניגוריה על השמדת־היהודים ושבעו נחת „כי היטלר עושה מלאכה בלתי־נעימה זו". מלאכה זו תחסוך להם צרות. לעתים ניסה קאמיונר להסביר ללקוחותיו המכובדים: „ואפילו אם ישמיד אותנו, את היהודים הפשוטים, הקטנים — את הלוויתנים, היהודים באמריקה ובאנגליה, אותם לא תשיגו, והם־הם שעתידים לעשות את חשבוננו." אך דיבורים מסוג זה יכלו להישמע כאיום והוא העדיף להימנע

מרמזים כאלה. קאמיונר רצה לחיות בשקט גם כאן, במחנה, ולצפות למוות בהשקט ובשלוות־נפש. מקשיב היה בסבלנות רבה, ולעתים אף מתוך חיוך והסכמה, לדברי אַדם, הבחור הקולני המתרברב בתיאוריו, כיצד עזר להרוג יהודים. קאמיונר היה מאזין לדרשות־קודש שהושמעו מעל דוכן שבצריף, והיה מאמין מעומק הלב בכנות הדברים, אך את המסקנות שמר בלבו. איך־שהוא נשאר עדיין בחיים, ועם כל ידיעתו שלא יימלט מן התופת הזאת — לא איבד את שלוות־הנפש, בדומה לפיליק האדיש.

אותה שעה שוכב היה יאן מוסדורף למעלה, באחד המקומות שהקצה לו „זקן־הצריף", מקשיב בלא משים להגיגיו של קאמיונר. ראשו המאורך של מוסדורף משתרבב מחוץ לדרגש וסנטרו נתון בתוך כפות־הידיים. חיפשתי אותו למעלה בשורת־האצטבות השלישית, לאחר ההחלטה שכל צריף צריך כי יהיה לו „מלצר", אדם מהימן שקשריו הקבועים עם חברי האירגון יעזרו לעקור את השנאה הגזעית והלאומית שלובתה במתכוון. בדרך זו יגבר כוחה של המחתרת במלחמתה בטרור הגרמני. לרוע המזל נמצאו בין האסירים רבים שהמושג „סולידאריות" — בהתנגדות לאויב המשותף — היה זר להם לחלוטין.

יאן מוסדורף, אחד ממייסדי או.נ.ר.*, נמצא במחנה זמן רב והכיר פנים אל פנים את מעמקיה של תופת אושביץ. האצטבה הסמוכה תפוסה היתה על־ידי אחד בלגי אמיל יאנסן, סוציאלדמוקראט וציר לבית־הנבחרים, שנלחם בשעתו במלחמת־האזרחים בספרד, לצדם של הרפובליקנים. שם, בספרד, אבדה לו — יחד עם שאריית אשליותיו ביחס למהות הפאשיזם — גם לסתו התחתונה. רופאים פולנים אָסרו מלחמת־קודש על רופא־המחנה, איש הס.ס., ברצותם להציל את הבלגי מהתקנת לסת מלאכותית. הצרפתית שבפי יאנסן היתה בלתי־מובנת, אך מוסדורף היה מקשיב לו בסבלנות רבה. ויכוח אידיאולוגי התנהל ביניהם משך שבוע־ימים. יאנסן היה עוצם תחילה עין אחת ואחר־כך את השנייה ומסביר: „כבוד הויכוח במקומו מונח, אך אילו יצאתי מן המחנה ונתקלתי באחד מהם פנים־אל־פנים — היה נחתך ביניהם הדין: להרוג או ליהרג." אינני יודע אם גם מוסדורף היה בדעה כזאת, על־כל־פנים לא האמנתי בו במידה שהאמין בו יוזק צירַאנקביץ', שידע כיצד לנהוג בו. הוא ידע שמוסדורף תרם את פרוותו למפעל

* ראשי־תיבות: „המחנה הלאומי הראדיקאלי" (בפולנית) — אירגון לאומי־פאשיסטי בפולין שלפני המלחמה.

„כסות־לחורף" (מגבית לטובת הצבא הגרמני שבחזית־המזרח) מיד עם בואו למחנה.

מצאתי את מוסדורף בפינת הדרגש והעליתי בפניו את העניין בקצרה. הוא השיב: „ידוע לך שקאתולי אני, וכיצד תטיל ספק בעמדתי?"

„אך כקאתולי הנך משמיע סיסמות אנטישמיות. אתה היית בין הכוחות המעוררים לשנאה, ואם אנקוט לשון ברורה — כל־כולך שופע אידיאולוגיה פאשיסטית."

מוסדורף הסתכל בי בעצבות והשפיל ראשו. לא ידעתי כיצד לדבר עמו. את המצב הציל יוזק, בכשרונו הדיפלומאטי לשכנע כי הכרח הוא לפעול.

„שמע", אמר יוזק, „נורא הדבר שגם כאן, במחנה, לא למדו אנשים בינה. עלולים אנו להמיט על עצמנו ועל פולין כולה חרפה כזאת, ששום ממשלה ושום דבר בעולם לא יוכלו למחותה לעולם. אם לא נתלכד לגוף אחד הדוק — יקל עליהם להפילנו־בפח, כדרך חתולים סומים. וכי מה ערך עתה לפרוגראמות ישנות? קליפת־השום! העיקר הוא: להתאחד נגד ההונים."

עברנו את חדר־החולים שלובי־זרוע עם מוסדורף.

„עמדתי ברורה," אמר מוסדורף, „ולא במהרה הגעתי אליה. אינני מתכוון לעזור ליהודים. קודם־כל עלי לעזור לפולנים, אך אין בכוונתי לפעול נגד היהודים — זאת אני מבין."

„הגענו איפוא לשביתת־נשק?"

„כן, שביתת־נשק, ואולי אף שלום..."

מאותו יום ואילך — בכל העניינים הנוגעים לסולידאריות האסירים, ובמיוחד בשאלת האנטישמיות — היו האנשים פונים למוסדורף. הוא שמר על הקשר עם האנשים גם לאחר שהועברו אל צריפים אחרים. הוא לא מכר את נשמתו ההומאנית תמורת הסיכוי להישאר בחיים. מוסדורף, הקאתולי האדוק ומייסד ה„או.נ.ר." לשעבר, עמד על עברי פי אותה תהום — יחד עם הכופרים והקומוניסטים. הוא ראה יצורי־אנוש זועקים מעמקי תהום זו זעקת „הצילו!". והצלה אין פירושה — מידי האויב החיצוני בלבד, כי־אם גם מאישיותו, מעצמו־פנימה.

ד"ר ד. לא במהרה הסכים להשתכנע, כי יש להשביח את הנשק בשאלת היהודים, אף־על־פי שהיטיב ממוסדורף להבין את הסתירות שבדבר. הוא היה רופא — אדם שבתוקף מקצועו היה בא במגע תמיד עם סבלם של בני־אדם ועם אסונותיהם, היורדים על בני כל לאום, דת וגזע ללא הבחנה. שנאתו של הד"ר

ד. את היהודים באה עמו מבטן־אמו, ואמנם היה מסייע בהשמדתם. גם את האסירים הגרמנים היה שוטם, לא אהב את הצ׳כים, בז לצרפתים ולא הגה אמון באוסטרים.

התמורה שחלה במוסדורף גרמה לנו הנאה מרובה, כי מוסדורף לא היה סתם אסיר, נושא מספר מסוים. הוא ייצג גוף ציבורי פולני, אידיאולוגיה וחוג פוליטי מסוים. הליכותיו עשויות היו להתפרש כעדות וכדוגמה. הוא־הדין לגבי הד״ר ד. שהיה קצין פולני גבוה. מעשיו של הד״ר ד. היה בהם כדי להטיל דופי בחלק של העֲדה. בנימוק זה אפשר היה להניע את הד״ר ד. שיכריז כי יימנע ממעשים אנטישמיים ויתן דעתו לפקח על עצמו.

לא היה גבול לשמחתו של מוסדורף, כשנודעה לו החלטת הד״ר ד.

היה קיץ. עינינו היו מפיקות פחד גדל־והולך, כי מדי שבוע בשבוע היה נכנס לצריף־החולים איש הס.ס. הד״ר אֶנטֶרס, רופא המחנה, בודק ומַיין באצבעותיו הגרמיות והעצבניות את תיקי החולים, בעוד החולים עומדים מאחוריו בטור ארוך — מיצעד זנֵעה. שלדי־אדם צעדו לפניו ישירות, צעדי־און, מבליטים חזם, מטים כתף אחורה ומביטים נפחדים לתוך עיניו הקרות, האפורות־מתכתיות. החולים השתדלו בשעת מיפקד זה להיראות בריאים. כרטיסי החולים נחלקו לשני טורים גדלים בלי רחמים — למיטה או לגאז. החולים ידעו מה פירושו של מיפקד זה. לקראתו היו מתרחצים בקדחתנות, משפשפים פניהם, מתחננים שיותן להם בגד נקי ותחבושת חדשה לפצעיהם. היו שהטילו זיופים בעקומות החום, משנים את הדיאגנוזה לקולא; היו שהכניסו כרטיסי־נתונים חדשים ומוציאים את אלה שרשום בהם „מצב חמור״. מיצעד־החולים היה נמשך כשעה. את החולים האנושים היו מביאים באלונקות. הכל ידעו כי אין כוח שיוכל להצילם. כמו בעיני־סומים מביטים היו בפני הרופא, הקוֹצב מוות. הם היו כבר מחוץ לעדת האנשים החיים.

אנשי הס.ס. עברו אל הצריף הסמוך ובידיהם כרטיסי המסומנים לגאז. החולים התהלכו בחדר תוהים בנפשם — מי נידון למוות. מבטם המבוהל ומלא־התחנונים היה נדבק אלינו ומלוה את צעדינו.

בשעות שלאחר־הצהריים הובאה הרשימה והוחל בקריאת שמות המיועדים למוות. אנשי הס.ס. הורידו מהם את התחבושות והלבישום בלואים שהובאו ממחסני המחנה. החולים, כל עוד רוחם בם, שירכו רגליהם החוצה. החלושים הובאו אל מסדרון ארוך ושם חיכו למכוניות־המשא. בין המחכים היה גם נער צעיר.

חסון בגופו, שפרט לתחבושת קטנה המכסה פצע קל היה בריא ושלם ואף היה מסייע בידי המפקחים על צריף־החולים. תחילה לא הבין לשם מה הובא לכאן, אך משנמסר כרטיסו לידיו וראה כי מספרו האישי מודגש, הרים זעקה איומה: „הלא אני בריא וחזק, בריא ושלם בתכלית. אני מסוגל לעבודות קשות ביותר! אין זו אלא טעות."

ואמנם טעות היתה כאן. בטעות שם הרופא את כרטיס הנער בין כרטיסי המיועדים ל„טיפול מיוחד". נכנסנו למשרד לברר את המקרה, להמליץ. אך ללא הועיל. אף לא הצלחנו להחליפו באחד, באחד החולים האנושים. הרשימה נמסרה לידי רופא המחנה. דוקטור אנטרס שמע את דברינו והשיב בנידראש בלבד. בכך תמה פרשת הנער.

בפרוזדור הארוך עמד מוסדורף, מסתכל במבט רחב בשני טורי אדם, יצורים עלובים ומסכנים, המתייפחים ומפרפרים במר־יאושם. הוא ניגש אל הנער, הניח ידיו על כתפיו ולחש לו מלים שלא הגיעו לאזני. הנער נשתתק, אך לא פסק מליבב חרישית, כיבבת ילד קטן. השומרים על פתחי הצריף נהנו ממראה זה, תוך גיחוך של שעשוע. מבלי הסב עיניו אלינו, רץ מוסדורף אל מחוץ לצריף למקום שעמד רופא־המחנה. ראיתי את מוסדורף עומד שם, מתחנן באזני הרופא ומצביע על הצריף. מוסדורף חזר מדוכא.

היהודים ישבו לארץ, באין בהם עוד כוח לעמוד על הרגליים. יהודי זקן חזר ושינן בצרפתית „אסור לי למות, אינני רוצה למות; אני מוכרח לחיות." בטמוך לו ישב אדם, שעצמות פניו זקרו חדות מבעד לעור הגווילי, נאנח ומנחם רכות: „האם לא חיית את ימיך עדיין? אני צעיר ממך, שמואל, בשלוש שנים צעיר ממך, ואיני חס על חיי. גם אם יקברוני, יגזרוני לחתיכות, האמן לי, שמואל, מוטב ככה, זה לא כואב..."

„מה הם מפטפטים? מה פתאום מוות?" שאל נער צעיר, בעל זרוע שבורה. „הרי אנחנו עוברים לבירקנאו, לנופש, האם לא כך, אדוני המפקח?"

הנער, שהטעות חרצה את גורלו, נתעורר פתאום אחוז־תזזית, הוא קרע את בגדיו, עמד עירום־למחצה, דוחק בזרועותיו את האסירים לצדדין. מגרונו פרצה שאגה צרודה, שהפכה לגרגורי־גסיסה. מוסדורף העביר ידו על מצחו המיוזע. הוא עמד שם עד הסוף, עוזר בהשכבת חולים על הרצפה, מביא מים לנערים שיציאו מכליהם. השאַל אזי מוסדורף בלבו את השאלה: „מה מרגישים אלה ההולכים למות ואלה העֲדים חסרי־האונים להושיע?"

הנידונים עמדו דוממים, מיואשים. קו־ההפרדה הישן, החוצה בין החיים והמוות, ניטשטש במוחם, כי את חייהם בתופת זו לא יכלו לכנות „חיים" ואת יציאתם ממנה — לא בשם „מוות". יש מהם שחיפשו אחר עפרון ופיסת־נייר, לכתוב מלה אחרונה לידידים שבמחנה — להשאיר להם את „רכושם" — מעט פירורי־לחם, חולצה שעוד אפשר ללבשה — או בקשה להודיע למשפחותיהם המצויות עדיין בחופש, על־דבר מותם. רק מעטים התמרדו עדיין, אלה אשר לא אבו להשלים עם המחשבה, שכעבור שעה ייהפכו לחופן של אפר. האחרים — בהתנהגותם לא היה מן המיוחד המשאיר רושם. כל אחד מהם היה מצוי אצל המוות ואצל יסורים, וכל העבודות הקשורות בהעברת אנשים לבירקנאו נעשו על־ידיהם מכאנית. בעבודות אלו היו עוסקים ברגיל אנשים קהים במקצת. והיה מורגל בפיהם: „אחרי־ככלות־הכל לא היתה זו תמונה מרהיבה." כשהגיעו המשאיות הועלו שלושים הקרבנות הראשונים ונדחפו בכוח גס פנימה, הוסעו ופינו מקום למכוניות אחרות. מוסדורף צידד ראשו, כששרירי־פניו מתכווצים, חולשת־עלפון תקפתו בהיפרדו מעם הצועדים קדימה לעבר המישטח הגושר בין המדרגות לבין המשאית.

מאותו יום ואילך דנים היינו במשותף בבעיות שלנו ושל אחרים כשסביבנו זרוע המוות. לא ארך הזמן והתקרבותו של מוסדורף אל „האדומים" עוררה תשומת־לב. לאחר שכמה ממנהיגיו הבולטים של המחנה נאסרו — בעקבות הלשנה — הריע זינקל מרוב שמחה, פנה אל מפקח הצריף ושאלו, מי היה המרגל שהלשין על מוסדורף בפני המחלקה הפוליטית. רצה לומר: „מוסדורף מתיידד עם היהודים ועם הקומוניסטים." סיפרנו על כך למוסדורף, והוא, בחייכו חיוך מר, העיר: „זֶרַע עלוב!" מוסדורף הזכיר, כי המלשין היה חבר לאו.נ.ר.

עברו ימים מועטים בלבד ומוסדורף נלקח לחקירה, בעקבות מאסרים חדשים, ולא חזר עוד.

ראיתיו עובר לפני חלונות הצריף, יחד עם קבוצת אסירים. עיניו תרו וחיפשו אחרינו. הוא היה חיוור ועיניו הביעו פחד. הוא נורה.

קאמיונר הסַפר ראה דרך החלון את הסבלים, בהשליכם את גופתו העירומה של מוסדורף אל תוך מכונית מלאה גוויות.

„אלוהים ירחם את נשמתו" — לחש קאמיונר, הכופר־בעיקר.

מחנה־המשפחות הצ'כי

לילה קשה עבר על ז'ֶנְקָה. היא לא ישנה כלל, כי פחדה שמא תלך אילונה אל חוטי־התיל.

מחנה־המשפחות הלך לגאז. הלך לגאז מחנה שלם של יהודים צ'כיים שהובאו לכאן, כביכול לשם התיישבות.

המחנה מבודד מכל בירקנאו כולה. אמנם, רעב גדול שרר בו, מאין אפשרות לפעולות „אורגניזציה", אך לעומת זאת לא הפרידו כאן בין המשפחות. הילדים נשארו ליד אמותיהם, המשפחות חיו בצוותא כאילו חופשים למחצה.

אמה של אילונה שכנה במחנה־המשפחות, וכשהביאו שומרי־לילה את הידיעה בי ב„משפחתי" נערכת סלקציה, כמעט שיצאה אילונה מדעתה.

למזלה, לא סיפרו לה שכל המחנה כולו הולך. וכך יכלה אילונקה להשתעשע בנחמה שהמדובר הוא בחולים בלבד. אמנם לא הועיל לה הדבר בהרבה, בכל זאת הצליחה ז'נקה להשאיר את אילונה במיטה.

לפנות בוקר נרדמה אילונה, וז'נקה העדיפה להשאר ערה, בחוששה כי רגע אחד בלי זהירות — ואילונקה תעשה מעשה־שטות. בשעות הבוקר החזיקה אילונה מעמד, אבל אחר כך כשהלכו אל המשרד, היה קשה להסתדר עם הנערה.

מכוניות־משא מלאות ודחוסות יהודים ערומי־גוף נתמשכו ללא הפסק לאורך הדרך. הקומנדו היה עובר בדרך זו, והיה הכרח להחזיק בכוח בשתי ידיה של אילונה, כי מתפרצת היתה לעבר כל מכונית. בכל משאית היתה רואה את אמה. כמובן — דמיון־שוא.

ז'נקה ידעה כי את הזקנים לקחו בלילה. אך האם יכלה לספר זאת לאילונקה?

מה־טוב שעכשיו נוסע רק הנוער. שאילמלא־כן מן־הנמנע היה להשתלט על אילונקה ולהחזיק בה. היא היתה משליכה את עצמה אל מתחת לגלגלי המכוניות. היתה נבוכה ועיניה הביעו פראות המבשרת התפרצות לאַלתר.

התפרצות כזאת יהיו לה תוצאות לא לאילונה בלבד, כי לכל הקומנדו כולו. שמא מוטב, במקרה זה, לתת לאילונה שתרוץ אל מתחת למכונית, ולא תמיט עליהם סכנה כזאת.

כל מפקחי הבלוקים ומפקחותיהם היו מבוסמים. שיפורים היו מיי"ש, מהעשן המַאביך ועוטף את האדמה, מהדר המראות ומגדולתה של גרמניה.

צאו־וראו! רבבות הולכים בהכרח למקום שמוליכה אותם פקודה קצרה מברלין. את הפקודה מבצע קומץ חיילים גרמנים.

מי יהין להתנגד לנו?

כנראה שמחמת שכרון־שררה זה החליט אותו יום מנהל מחלקת הבנייה לעשות נסיון ולהעמיד במבחן את מידת סבלנותם של האסירים.

אין לומר, שהלה לא הגה חיבה לאילונה. אדרבה. הוא הוקיר את אילונה וידע כי בלעדיה לא יסתדרו ענייניו. היה לו איזה מושג במקצוע הבנייה, אך אילונה היתה אדריכלית מנוסה ותמיד אפשר היה לסמוך על נסיונה.

המנהל ידע גם־ידע, כי אמה של אילונה נמצאת במחנה־המשפחות. אילונה הצליחה, אחר הפצרות רבות, להמציא בעזרת המנהל מזון מועט לאמה. קרה גם שאילונה נפגשה לרגע עם אמה, בידיעתו והסכמתו החשאית של המנהל.

ולפי שידע כל אלה, לא היה מרפה ממנה, ימים רצופים; ללא הפסק היה זקוק לה והיה מזמינה אליו. אותו יום היתה רוחו טובה עליו, היה מתלוצץ, נהנה מבדיחותיו וכופה, כמעט, על אילונה שתוקיר את הלצותיו, לפחות בחיוך מאונס.

אילונה הבינה, לבסוף, כי הדרך היחידה לעזוב את החדר — הוא החיוך.

דרך זו היה בה להועיל זמן קצר בלבד, שכן גם המנהל נוכח לדעת כי האמצעי שנקט פג כוחו. הוא שינה את טעמו והחל מתלונן כי גבר המחנק, ואין אויר לנשימה.

התיכנון היה גרוע מלכתחילה. צריך היה להקים את המשרפות כשהן מרוחקות מהמחנה. וכי כיצד אפשר לעבוד במחנק זה? החריכה, העשן והפיח משתוללים היום שלא כרגיל, והעבודה בהכרח שתתנהל כסדרה.

אַהה! נזכר הוא. אין ספק שנפלה טעות בתוכנית המרתפים שלמשרפה מס. 4. המרתף השני להנחת הגוויות — מן־הנמנע שממדיו יהיו כפי שהוצע בתוכנית. על אילונה לחקור בדבר ולמסור דו"ח למחרת בבוקר.

מבטים חקרניים־חשדניים בודקים כל אותו זמן את אילונה. אולי תזוע? אולי יוצת בעיניים העכורות ניצוץ מרדני? — אבל אילונה הגיעה לאפיסת הכוחות. היא יכלה להתפרץ, להתקומם — רק עד לנקודה ידועה, עד לרגע שהכל נגמר ואין להחזיר עוד מה שקרה. עכשיו שוב אין טעם להתקוממות. כבר פסק טרטור המשאיות בכביש, הארובות דעכו, ורק עשן אביך וחונק עוטף את בירקנאו בערפל לבנבן.

— מה עצומים הם הגרמנים!

זוהי גם דעתו של המנהל. הנסיון לימדו, כי בעזרת שיטה מתאימה אפשר לחנך עבד שלא יעיז להניד עפעף ולהרגיש משהו שלא כרצון בעליו.

ויש להוסיף, כי המנהל הוא גם פסיכולוג מעולה: המציית זכאי לפרס. ביציאתה את החדר זכתה אפילו לטפיחה ידידותית על זרועה ולשֶׁבַח: „אַת בְּרִיָה גבונה ואמיצה.״

כל אלה — דברים שאפשר להבין. ז׳נקה גילתה אפילו הבנה למבטי התודה של אילונה שנתכוונו למנהל, על רוחב לבו. ז׳נקה היתה מסוגלת להעריך, שכל שמץ של הקלה לא יסולא בפז. אילונה, לעומת זאת, לא הבינה מה פשר הרחמים שכל הנערות מגלות כלפיה?

אמנם, לא היו סחות על זה. האפשר בכלל לדבר על זה? לא מפני אדישותן ליאושה של אילונה נשאר יחסן אליה כתמול־שלשום. אדרבה, הן נזהרו מלגרות אותה, נמנעו להזכיר לה דברים. משום כך החלה מאריסיה לפזם שיר, כאשר המנהל עזב את המשרד. כך היתה נוהגת תמיד, וגם היום התאמצה לא לשנות ממנהגה, אם כי לבה לא היה הפעם לפיזומים.

אפשר שברגע זה חדרה ההכרה אל מוחה הנבוך והמעונה של אילונקה, כי עתה, לאחר שהמנהל הלך, שוב אין כל סכנה צפויה לה? כי רשאית היא עתה לזעוק, להתקומם, לשנוא?

אילונה החלה זועקת.

מגרונה השנוק פורצות בקול צרוד זעקות־אֵישוּם כבדות, כאובות, גדלות־ועולות.

גם על קאטיה עבר לילֿ־ביעותים בעת ש„מחנה־המשפחות״ „הלך לגאז״.

— מנין תבוא עזרה, מי ימַלט ויושיע? קאטיה ידעה (היא ידעה הכל), כי מצויים שלושים ושבעה גליונות־ערעור המיועדים ל„מחנה־המשפחות״, בשביל אותם שהגרמנים עדיין יכולים להפיק מהם תועלת.

כיצד להשיג שלושה גליונות כאלה מתוך השלושים ושבעה? שלושה גליונות נחוצים לה לקאטיה, בכל תנאי שהוא: בשביל בֶּטי, בשביל הֶדי, ובשביל טיבור. היו אלה בני גילה, את כולם הכירה עוד מעולם־החופש. יחד ישבו על ספסל הלימודים, והידידות שלהם נשתמרה גם לאחר שקאטיה עקרה לעיר אחרת.

השלישייה כולה בחרה לה את ההוראה למקצוע, וברצון הנסיבות נשארו כל

הזמן בכפיפה אחת. יחדיו באו אל ה„משפחתי" וכאן הקימו משהו הדומה לבית־ספר לילדים שהובאו מצ'כיה.

אמונתה של השלישייה בעתיד טוב יותר, הרגיזה לא־פעם את קאטיה.

היתה מנסה להוכיח להם חוסר־התכלית שבמאמציהם — אך בשל כך אין מתקים ידידות. בלילה ההוא החליטה קאטיה להשיג שלושה גליונות־ערעור, העשויים להציל את השלישייה מן ההרג ההמוני.

סוף סוף נאות המפקד.

קאטיה תקבל את הגליונות הריקים, חתומים בידי המפקד. אך היא תקבלם רק למחרת בבוקר, בתנאי שתהיה ילדה טובה...

כל אותו הלילה האיום היו מגיעים ומתדפקים בני־הדים של זעקות ויריות. אור־ארגמן החוזר מן הארובה הקרובה האיר בהפסקות קצובות את חדר המפקד. קאטיה, אף על פי שלא ניגשה לחלון, ידעה בדיוק מתי חוסל טראנספורט אחד והוחל בחיסולו של השני. שלוש פעמים הלך וחזר המפקד, משולהב, מגואל בדם הסוררים, אותם נאלץ בכבודו־ובעצמו „לזרז" שיעלו על המשאית. הוא הלך וחזר, והוא הלילה הזה מאושר — נורא.

קאטיה היתה „ילדה טובה" ולפנות בוקר קיבלה את הגליונות הנכספים. בנשימה־אחת רשמה את המספרים, ובכוחותיה האחרונים גררה את רגליה אל המשמר, שיעביר את הגליונות אל ה„משפחתי" — בזמן, ולא לאַחַר.

הגליונות הגואלים הגיעו במועד הנכון. כבר הוסעו קבוצות הנוער האחרונות. אחריהם עמדו להשלח הילדים, שעמדו רועדים־מפחד, סדורים חמישיות־חמישיות.

בעוד החייל בודק את נוכחות האנשים לפי מספריהם, מתאמצת היתה השלישייה להרגיע את ההמומים, הנואשים. לילדים הסבירו, כי אך סיפורי־בדותות סיפרו להם. אין הם אלא עוברים למחנה אחר, ולא נאה להתנהג ככה בגלל דבר של מה־בכך. ההורים ילעגו להם — כאשר הילדים יגיעו והמורים יספרו כיצד התנהגו כאן.

אותו רגע נשמעה קריאת מספריהם של בטי, הדי וטיבור —עליהם לעבור למחנה אחר.

השלישייה מהססת רגע, רגע שנתמשך לאין קץ. עד הרגע הזה שמרה השלישייה על שלוות הנפש. דרכם היתה ברורה לפניהם — לחסוך מן הילדים צער נוסף של פחד־המוות.

ההורים הלכו ואינם עוד, ובדין הוא שהמורים ימלאו את מקומם. והנה פתח

לצאת מן התופת. אפשרות מפתיעה, עד־לא־יאומן! לחיות! אפשר לחיות! הגליונות האלה מביאים את החיים!

כאילו בתנועה אחת משותפת ניתקו בטי והדי את מבטן הקפוא מעל הידיים המחזיקות בפיסות־הנייר. חיוך מר חולף על פני בטי ובתנועת־יד נמרצת היא קורעת לשניים את הגליון שבידה. וכן עשתה גם הדי. ורק טיבור מהסס עדיין, כנראה לא עמד בו הכוח. הוא מנופף בידו לעֲברן, לאות פרידה, ומסתלק שחוח.

על מַחציתו של הגליון הקרוע רושמת הדי בחפזון מלים ספורות מיועדות לקאטיה.

החייל נאות למסור לקאטיה את המכתב.

„קאטינקה יקירתי־שלי!

„אל תכעסי עלי, האמיני, איני יכולה. אילו ראית את הפעוטות הללו. אילו ראית את פחדם ואין בידם להושיע לעצמם. אני מצטערת. הביני כי הרגשה זו חזקה מן הרצון לחיות. שאלי לשלום הנריך, אם תראיהו. אמרי לו, כי אהגה בו עד רגעי האחרון. אני נושקת לך נשיקות חמות, חמות מאוד.

הדי

נ.ב. ברגע זה חזר טיבור. הוא הכריע והולך עמנו.

ת.

מוסקבה — אמסטרדאם

מרחק כמה צעדים בלבד הפריד בין שני המבנים, אך היו אלה שני עולמות שאינם עשויים להיפגש בשטח אחד.

הן היו רואות אלו את אלו, נפגשות לפני המיפקד ואחריו, בבוקר בשעת קבלת הקפה ואף בלילה. אך כל פגישה נסתיימה באותו מפח־נפש לכל צד.

הרוסיות הקדימו לבוא. תוך זמן קצר ביותר הספיקו הרוסיות לבחון את תנאי־המקום ולהסתגל אליהם. המגיפות לא פסחו עליהן. בזר־אחר־זו עוברות היו ל„רָביר", אך ההדים העמומים על אודות נצחונות הצבא האדום, שחדרו אל תוך המחנה, עוררו את הסברא, כאילו שהייתן במחנה תהיה קצרה ביותר, וכי בני־עמן עומדים להגיע מחר־מחרתיים....

בינתיים לא נראה במחנה כל סימן שיעיד כי החזית קרבה. אדרבה, לאחד

הבניינים הסמוכים, שעמד ריק עד כה, הובא יום אחד טראנספורט חדש של נשים מהולאנד.

מיד נתברר, שאין ההולאנדיות כך כמו שקאטיושה וסוניה דימו לראותן. תחילה נהגו בהן הרוסיות יחס של הוקרה וכבוד. בהיותן בנות־חורין לימדו אותן לכבד את העם הקטן הזה, החרוץ והמסודר, שאין בו סובל חרפת־רעב, עם בעל תרבות גבוהה, של סוחרים ואנשי־מדע מובהקים, עם שמדינתו בנויה על יסודות איתנים. ואולם אלו שהובאו לבירקנאו לא תאמו כלל את המושגים הללו. בבגדי הפסין — ניטל מהן כל כבודן. במקרה ראתה אותן קאטיושה עוד קודם־לכן, ב„זאונה", עוד בטרם הפשיטון את בגדיהן. נבצר ממנה להבין, כיצד נשתנו, במשך שעות ספורות, אותן הגבירות התמירות, ישרות־הגיזרה, והפכו לציבור חלכאיות, מכווצות ורועדות, מבטן עֶשֶׁש והן נשארות אדישות למאורעות החשובים ביותר בחיי המחנה.

כאילו לא איכפת להן כלום. הללו בריות מוזרות ברישולן. הבאמת אינן מבינות, כי לטובתן־הן נחוץ שתלמדנה להכיר חיש־מהר את כל הדברים החדשים האלה? „היודעת את, סוניה, אין הן עוזבות כלל את הבלוק, כי משמר־השער אמר להן שאסור לעשות זאת. ואלו יושבות. הצצתי בחלון. על כל אצטבה תראי אחת מתייפחת. ואמנם, בזאת יצליחו, נכון?"

„אינני מבינה, באמונה — אינני מבינה, כיצד רוצות הן לחיות כאן. החושבת את, כי יש להן מושג כלשהו כיצד מתארגנים? שוחחתי היום עם אחת מהן. לכאורה היתה זו גברת בעלת תרבות, יודעת רוסית, אך כל הזמן היה זה כאילו דו־שיח בין אווז לעגל. היא פשוט טיפשה, טיפשה וחבל לאבד זמן בנסיון ללמדה דבר־מה. היא כבר גמרה. היא אינה רוצה לחיות עוד. יודעת את, מה היא אמרה לי? נחשי, מה מציק לה ביותר? חשבתי שאתפוצץ מצחוק — הנזלת. נכון, אל תסתכלי בי ככה, באמת הנזלת, כי אין לה ממחטה, והיא נאלצת לקנח את אפה בשרוול. דבר זה משפיל אותה והיא מרגישה כי בזה חדלה להיות אדם. טראגדיה איומה! ולואי ולא יהיו טראגדיות גרועות מזו. אה! איזה לא־יוצלחים! והשלומיאֶליות הללו יושבות בינתיים מכווצות על האצטבות ומַקשיבות, לא מאמינות ליו שכך היא משוחחת עם הרוסיה."

אל־נכון מתרחשים כאן דברים מוזרים, שאין להם הסבר. אך יתכן ויו לא הבינה כראוי את הרוסיה.

בדעה זו היתה בלומה הצעירונת, והיא עמדה על דעתה בעקשנות. פשוט, יו לא הבינה. לא יתכן כי הרוסיה אמרה זאת. יודעות הן מצוין וקראו על כך רבות — הרוסים הם עם גאה, עם־גיבורים, עם שחזקה נטייתו לאידיאלים. תזכרו־נא, כמה צווחו הגרמנים „רוסיה מחוסלת", מוסקבה כמעט היתה בידם, אך הרוסים עמדו, כי החזיקה אותם אהבת־המולדת ואמונתם בגודלה ובנצחונה של רוסיה.

והנה זו הרוסיה, חיילת בעבר, היתכן שתהא מפתה את יו לגניבה? ואכן, גניבה היא זו. וכי מה שם ייקרא לכך? אמנם אפשר למצוא נימוקים מצדיקים. תפוחי־האדמה — של הגרמנים הם, וגניבתם תביא נזק לגרמנים, אבל אחרי־הכל רכוש זר הם, נכון?

הויכוח הזה מתחיל לרכז אט־אט קבוצת־נשים גדולה־והולכת. יש בויכוח זה משום נושא חדש ומעניין, בשעה שבבלוק אין מה לעשות והזמן מתמשך ונגרר ללא קץ ותיכלה. עולים חילוקי־דעות בולטים. בזו־אחר־זו קמות הן להסביר את העניין הבלתי־מובן. דיירות הבלוק נחלקו לשני מחנות ברורים. מצד אחד — הקבוצה החזקה, הגדולה במספרה, קבוצת היהודיות, המוכיחה כי בתנאים הנתונים אין להצדיק גישה כזאת. גישה כזאת עשויה רק להביא נזק וליטול מידי העוסקים בכך את נשקם היחידי. הכרח הוא להסתגל לתנאים השוררים, אחרת — הלא ימותו מרעב. ורק זה נחוץ להם לגרמנים. הרעב יחסל את כולן, ולמי יועילו אז כל השיקולים הפילוסופיים? ומצד שני — קבוצה אחרת, קטנה יותר, של נשים הולאנדיות קשות־עורף, אינה מוכנה לקבל עמדה זו. קשה אמנם, אך קיימים דברים החשובים יותר מהחיים עצמם, ואם לעלות על דרך הפשרות הרי כל דבר עלול ליהפך מוקצה־מחמת־מיאוס ומשפיל כבודו של האדם.

בלומה עצמה לומדת תוך כמה ימים שלא למאוס במושג „אורגניזציה", המשפיל כביכול את כבוד האדם, כי היא מתחילה יותר ויותר להרגיש את טעם הרעב. בלומה נאלצה להודות בזה, קודם־כל בנפשה־פנימה. רעבונה גדל כל כך, עד שאכלה את מנת־המרק שהוגש בשביל כולן, ורוב הנשים ההולאנדיות לא רצו לנגוע בו.

לא לאכול — פירושו של דבר לחדול לחיות; בלומה רואה זאת תכופות ומבינה בבהירות. לכך אין צורך במסביר. היא רואה את חברותיה בשעת המיפקדים, כמה נחלשו, וכן את הגוויות שהוצאו היום בשעות הבוקר.

מיפקד הבוקר נתמשך שעה ארוכה. נתקשו בספירה. שלוש הולאנדיות חסרו

למניין. המתפקדות צעדו במהירות קדימה, תוך נקיבת השם, ומיד נתברר מי הן החסרות. אך לא הבינו מה קרה להן.

הידיעה אשר הממונה־על־הבלוק הביאה אחר המיפקד — הממה אותן. כולן קפאו ללא־ניע נוכח העובדה החדשה, שהשכל לא רצה לתופשה.

אלו השלוש עלו „על התיל". כן, הלכו מרצונן, הן איש לא משך אותן לשם. השומרים בסוכות־המשמר יורים כרגיל אל כל המנסה להתקרב לתיל.

אכן, היריות הללן בלילה היו הסוף. סופם של שלושה יצורי־אדם שמאסו בחיים? ושמא לא יכלו לחיות עוד?

ככל שמפעל החיטוי מתמשך, הולך ורב מספרם של אלה שאינם רוצים לחיות ואינם יכולים לחיות. אין הם רוצים להאמין בעובדות חיות ושרירות, להיות להם עדי־ראייה. אין הם יכולים לשאת את הזוהמה, את הרעב, את המכות ואת הכינים שנדבקו לכל חוט שבכסותם, בשבוע השלישי להיותן כאן.

ולא הועילה החזית שנתהדקה ביניהן, לפעול בצוותא נגד האסון. לשוא משתדלות הן לעודד ולהגן אשה על רעותה.

הן המציאו שיטה מיוחדת להבאת הקפה, כדי להקל על הזקנים ועל החולים בסחיבת המשא הכבד. בשעת המיפקד הן מחליפות את מקומותיהן, למען לא יקפאו מקור אלו העומדות בשורה הקדמית ובאחרונה; לאחר זמן־מה באות אחרות במקומן; כחושות־הגוף באות אל אמצע השורות והשכנות העומדות לידן מחככות בכתפיהן, במידה שאפשר להעלים מעשה זה מעין הממונה־על־הבלוק.

אך כל הדרכים הללו אין בהן כדי פתרון כלשהו. מדי לילה נשמעות עתה יריות הבאות מאצל התיל, ובבוקר מתברר העדרה של זו וזו. על־כן אין משתהים עתה בשעת מיפקדי־הבוקר. הממונה־על־הבלוק מקדימה לספור את ההרוגות ליד התיל, עוד לפני המיפקד. ושוב אין כל קושי בספירת הנותרות.

„סוניה, השמעת היום? ירו שבע פעמים. ההולאנדיות הללו תתחסלנה עד האחרונה־שבהן."

סוניה עסוקה עתה בעניין אחר. הנה היא גומרת לפלות את הכינים מהסוודר ולובשתו תוך אנחה.

„הניחי לי מההולאנדיות הללו. אני רוצה לאכול."

שיחתה של קאטיושה פונה אל נושא אחר:

„המתיני, עכשיו אין זה אפשרי. אבל אחר המיפקד נצלה תפוחי־אדמה. הנה,

הביטי, מה קניתי־במשיכה. הלכתי ישר אל הבלוקאַית. היא ציוותה עלי להביא לחדרה פחם. כמובן, בהזדמנות זו הבאתי פחם גם בשבילנו. ולא די בכך. נכנסתי לחדרה, הסתכלתי סביבי, והנה בצלחת שעל השולחן מונחות כעשרים מנות נקניק. חביבתי, חושבת אני לעצמי, מנה יפה עלתה בגורלך, אך הפעם גם אני אהיה בין הנהנים. אין ספק שגורלי גרוע משלך. גם אַת לא בכספך קנית נקניק זה — ובכן טוב. נוכל לאכול מיד. בערב נבשל תפוחי־אדמה. אך זכרי, הלילה לא אלך ,למשוך, עכשיו תורך, התאמצי גם אַת."

סוניה מבינה. אמנם אין היא זריזה כקאטיה ואף לא אמיצת־לב כמוה — מכל־מקום תמיד תביא משהו.

למעשי־ה„משיכה" אפשר לצאת רק בשעות הלילה המאוחרות. אמנם תמיד מתהלך מישהו ליד המטבח. בכל־זאת אין לך יום שאין עמו הזדמנות לסחוב דבר־מה. העיקר — לשים־לב ולהיעלם מיד מפני כל צל שמתקרב.

הצל שהבהיל הפעם את סוניה לא היה נורא. היה זה צלה של בלומה הצעירונת, שהוכיחה את כל אי־זריזותה כאשר ניסתה להתגנב, ולפי מידת רישולה צריכה היתה להיתפס שבע פעמים. מזלה שכיוונה אל הרגע הנכון. סוניה, שהיתה אורבת מאחורי הצריף, קיללה בלבה את הדמות המתרחקת עם מטפחת מלאה תפוחי־אדמה.

לא רק כובד המשא העיק על בלומה. היא חזרה אל הבלוק מבלי לדעת כיצד יקבלו חברותיה את השי. תפוחי־האדמה — הרי לא לעצמה הביאה. בכוונה לקחה עמה הרבה ככל האפשר. יום־יום רואה היתה את הנשים היהודיות מביאות את „הרכוש המשוך" ולא יכלה לשאת עוד את מראה של יו, הנחלשת־והולכת. הרופאה מן האצטבה השכנה נתעלפה אתמול מרעב, והנערה הזאת האלמונית יושבת היתה מהעבר השני, נושכת ומוצצת דם מאצבעה.

סוף־סוף הגיעו כולן למסקנה, שאין להתפלא על מעשי הרוסיות. מעשים אלה לא רק מוצדקים הם, אלא גם צודקים ונכונים. בכך אינן מזיקות לאדם, והן עצמן ניתן להן להתקיים. ויהא אפילו שיש במעשיהן נזק למישהו — סוף־סוף הגרמנים הם שעושים למען הכחדתן המהירה. על־כן באות הן ומתעקשות דוקא לא להיכנע, ולהחזיק מעמד. ואם בלומה תביא תפוחי־אדמה, יתכן שעל־ידי כך יסתייע הדבר. אולי נאריך חיינו עוד יום אחד, וגם זה משהו.

מובן, מעשה טוב עשתה.

בבלוק ראו במעשה בלומה עבירה שאין גדולה ממנה. לא נמצאה אחת מוכנה לקבל בולבוס מידה. הן הסתכלו בבלומה, כאילו ירדה מכוכב־לכת זר. תחילה אף נתמלאו כעס עליה, הפנו ממנה מבט, תוך שתיקה המונעת כל הצטדקות. ורק לאחר־מכן העלתה יו רעיון, שמא חולה היא בלומה. אל־נכון קדחת־רעב תקפתה, והמסכנה עשתה מה שעשתה ולא ידעה מה היא עושה. אין ספק שכך היה הדבר. עתה לא נשאר אלא להחזיר את הבולבוסין למקומם.

„מעתה עליך לזכור, בלומה, שאסור לנו לעשות כדבר הזה. בנת? עתה לכי, חביבה, ושובי בטוב."

משיצאה בלומה חמקה יו אל החצר. לא יכלה לישון. הזעזוע היה קשה ביותר. היא ידעה שבלומה לא היתה חולה כלל. היה זה תירוץ בלבד, לסבר את האוזן, ויו הלא הכירה את בלומה הכר־היטב, מכפי שתוכל לשקר לעצמה. ליו קרה אסון, גדול מכוח השערתה. בלומה שלה, זו אחותה הקטנה, המטופחת והמחונכת! אמה מתה בלדתה, ויו שיקעה בחינוכה של בלומה את תמצית נשמתה. תמיד היתה גאוותה על בלומה. והנה... את זאת אין לשאת....

מכווצת, כשהזיקנה קפצה עליה ברגע אחד, משרכת יו רגליה לעבר מחרוזת הפנסים המהבהבים במרחקים קצובים. היא נעצרת מאחורי קיר המקלחת. כאן פגשה במפתיע בבלומה. בלומה החזירה את תפוחי־האדמה, אך לא רצתה לשוב אל הבלוק. לא רצתה להתקל עוד במבטים המאשימים ובתדהמה זו שבה נרתעו כולן מפניה, לא רצתה לשוב ולשכב על האצטבה הצרה, בשעה שכולן חושבות עליה ועל המעשה שלה, ואין אחת שתעצום עין. על־כן הלכה בלומה לעבר ההוא, אל האורות הנוצצים, המרמזים על דרך הגאולה.

לא החליפו ביניהן מלה. יו חיבקה את בלומה ואימצתה אמץ־היטב אל לבה, מאושרת שאחותה הקטנה לא איכזבה אותה.

בלומה הבינה. כמה היטיבה בחכמתה לברור את המוצא היחידי האפשרי.

שני צללים נעו במהירות על־פני השטח הפתוח, המכוסה שלג לבן. הן נעו ליד חוטי־התיל. צל האחת — אשר לחיות לא יכלה, וצל השנייה — אשר לחיות לא רצתה...

בבלוק הרוסי חוזרת סוניה מהפלגת־הלילה ונדחקת אל מקומה.

„התדעי, קאטיושה, שוב איזו הולאנדיות עלו על התיל. שמעתי יריות ממרחק קטן ביותר."

עדויות ומיסמכים

עדותה של וייאן־קוטירייה *

ש. דיבוס (מן המשלחת הצרפתית): מתי נשלחת לאושבינצ'ים?

העדה הגב' וייאן־קוטירייה (אסירת אושביץ, מתנועת־המרי הצרפתית): שולחנו ב־23 ביאנואר 1943 (מפאריס — תוספת המחבר) והגענו לשם בעשרים בחודש.

ש. דיבוס: האם נסעת בטראנספורט?

העדה: הייתי בקבוצה של 230 צרפתיות, היתה ביניהן דניאלה קאזאנובה, אשר מתה באושבינצ'ים, מאי פוליצר, שאף היא מתה באושבינצ'ים, והלנה סולומון. היו שם כמה נשים זקנות —

ש. דיבוס: מה היה מוצאן החברתי?

העדה: מחוגי האינטליגנציה; היו ביניהן מורות; בדרך כלל מיוצגים היו שם כל מעמדות החברה. מאי פוליצר היתה רופאה, אשתו של הפילוסוף ז'ורז' פוליצר. הלנה סולומון היתה אשתו של הפיזיקאי סולומון ובתו של הפרופסור לאנז'ווין. דניאלה קאזאנובה היתה רופאת־שיניים ופעילה מאוד בקרב הנשים. היא שאירגנה את תנועת־ההתנגדות בין נשי האסירים.

ש. דיבוס: כמה מ־230 המגורשות חזרו?

העדה: בטראנספורט היו כמה נשים זקנות. זוכרת אני אחת מהן, בת 67. היא נאסרה על חטא שהחביאה במטבח את רובהו של בעלה, שהיה יקר לה כמזכרת, וברצותה למנוע את החרמתו לא הודיעה על זה. היא מתה שבועיים לאחר בואה לאושבינצ'ים.

היושב־ראש: אמרת שרק 49 חזרו (העדה הזכירה זאת בראשית עדותה, בקשר לענייניים אחרים. — תוס. המחבר). האם ביקשת לומר בזה כי 49 איש בלבד הגיעו לאושבינצ'ים?

העדה: לא, 49 בלבד חזרו לצרפת.

בתוכנו היו בעלי־מום, ביניהן זמרת קטועת־רגליים. היא נלקחה מבינינו והורעלה בגאז.

היתה שם גם בחורה צעירה כבת־שש־עשרה, סטודנטית, קלאודין גיירין, אשר

* מתוך הספר „ענייני פולין במשפט־נירנברג" (פולנית).

מתה באושבינצ׳ים. היו שתי נשים שזוכו על ידי בית־דין צבאי גרמני — מארי אלונצו ומארי־טרזה פלאירי; אף הן מתו באושבינצ׳ים.

הדרך היתה נוראה. היינו 60 נשים בקרון, ובזמן הנסיעה לא קיבלנו אוכל ולא מים. בתחנות שאלנו חיילים לוריינים* מן הווהרמאכט, האם במהרה נגיע למקום, ואלה ענו: „אילו ידעתן לאן אתן נוסעות — לא הייתן נחפזות כל־כך.״ הגענו לאושבינצ׳ים עם שחר. תלשו את חותמות־העופרת מפתחי הקרונות שלנו ואנו רודפנו בקתות הרובים. הובלנו למחנה בירקנאו, שהוא סניף של אושבינצ׳ים, והוא מצוי במישור הקופא בחודש יאנואר. בדרכנו אנוסות היינו לסחוב אתנו את מטעננו. כשעברנו את השער, הבינונו מה קלושה התקוה לחזור, באשר פגשנו בטורים של שלדים חיים, העושים דרכם לעבודה. בכניסתנו למחנה שרנו את המארסלייזה, לעודד את רוחנו.

הובילו אותנו למַתבן גדול, ולאחר־מכן לחיטוי. שם גילחו את שערות ראשינו וקיעקעו מספרים סידוריים על אַמתנו השמאלית. אחר־כך הובילו אותנו לאולם גדול ובו אמבטיה חמה ומקלחת קרה.

כל זה נעשה בנוכחות גברים ונשים מן הס.ס., למרות היותנו ערומות. לאחר מכן נתנו לנו מלבושים מזוהמים ובלואים — חצאית וחולצת כותנה.

כך נמשכו הדברים כמה שעות; מבעד לחלון הבלוק בו שוכנו ראינו את מחנה הגברים; לפנות ערב הופיעה תזמורת. שלג ירד — ותמהנו, לכבוד־מה הם מנגנים, והנה ראינו את הקומַנדות חוזרים אל המחנה [בטקסט הפולני — בריגדות]. במאַסף של כל קומנדו צעדו אנשים הנושאים על שכמם מתים. וכיון שהעומסים היו הם־עצמם כושלי־ברך ומדי פעם היו נתקלים ונופלים — היו אנשי ס.ס. חוזרים ומעמידים אותם על רגליהם בקתות הרובים.

אחר כך הובילו אותנו לבלוק שבו תהא דירתנו, מיטות לא נמצאו בו, כי אם דרגשי־עץ 2×2 מטרים. על כל דרגש היו צריכות לישון תשע נשים, בלי מזרון, בלילות לא יכולנו לישון; כשביקשה אחת מהתשע לעשות תנועה כלשהי — דבר שכיח מאוד, שהרי כולנו היינו חולות — היתה מעוררת בזה את כולן.

צעקותיו של המשמר היו מעוררות אותנו ב־3 לפנות בוקר, תלשו אותנו מן הדרגשים במכות אַלה — ל„אַפל״. שום דבר שבעולם לא היה בכוחו לפטרנו ממיפקד־הבוקר; אפילו את הגוססים גררו אל המגרש. אנוסות היינו לעמוד

* אנשי לוריין, היא לותרינגן בגרמנית.

בשורות של חמישיות עד זריחת השמש, בשעה שבע או שמונה בבוקר בחורף, ואם היה ערפל — עד צהרי יום. אחרי כן צעד הקומנדו לעבודה.

ש. דיבוס: אנא, התוכלי לתאר את המיפקד?

העדה: הועמדנו מלבנים של חמישיות וחיכינו עד עלות השחר, שאז באו המשגיחות וגרמניות במדים לספור אותנו. בידיהן היו אלות והן הרביצו בנו בכל אשר יפגעו.

היתה לי חברה, ז'רמן ריינו, מורה מאזיי־לה־רידו, בצרפת, ובנוכחותי רוצצו את גולגלתה במכת־אלה בשעת המיפקד.

העבודה באושבינצ'ים — עיקרה היה בפינוי הריסותיהם של בתים, וייבוש בצות. היתה זו עבודת־פרך, באשר צריכות היינו לעמוד כל היום במים, ותמיד נשקפה לנו סכנת הטביעה. לעתים קרובות הוצרכנו למשות מן המים חברה ששקעה עד החזה.

אנשי הס.ס. ונשי הס.ס. ששמרו עלינו בשעת העבודה היכו אותנו באלות ושיסו בנו כלבים. רבות מחברותי רגליהן היו נשוכות בשיני כלבים; ראיתי אשה שסועה לגזרים שגוועה לנגד עיני, כאשר הס.ס. טאובר שיסה בה כלב וצחק במלוא גרונו.

מקרי המוות היו תכופים מאוד. ראשית, לא היתה כל אפשרות להתרחץ. כשבאנו לאושבינצ'ים היה שם ברז אחד בשביל 12.000 אסירים ומימיו בלתי־ראויים לשתייה, ולרוב אף לא פעל הברז. הוא נמצא במכבסה הגרמנית, ויכולנו להגיע אליו רק בעוברנו ליד שומרות־המחנה, אסירות גרמניות, ואלה היכו אותנו באכזריות. על כן היה זה בגדר־הנמנע כמעט להתרחץ או לכבס את הבגדים; במשך שלושה חודשים לא החלפנו לבנים. כשירד שלג המסנו אותו והתרחצנו במימיו.

מאוחר יותר, באביב, בלכתנו לעבודה, שתינו מהשלוליות שבצדי־דרכים, ובהן גם כיבסנו את בגדינו. חברות שלנו מתו מצמאון, כי פעמיים ביום קיבלנו ספל של תה־עשבים בלבד.

ש. דיבוס: אבקש לתאר איזה אפל מראשית פברואר.

העדה: בחמישה בפברואר היה המיסדר הכללי.

ש. דיבוס: באיזו שנה היה זה?

העדה: בשנת 1943. בשעה 3.30. כל המחנה —

ש. דיבוס: ב־3.30 לפנות בוקר?

העדה: ב־3.30 לפנות בוקר העירו את כל המחנה וגירשו אותנו לרחבה שמחוץ למחנה. עמדנו במיסדר בשלג, בלי אוכל, עד השעה חמש אחר־הצהריים. עם האות שניתן, נצטוינו לעבור אחת־אחת את השער וכל אחת מאתנו קיבלה מכת אֵלה בגבה, כדי שתרוץ מהר יותר. אלו שלא יכלו לרוץ, משום שהיו זקנות מדי, או חולות, נצודו באַנקול ושולחו לבלוק 25, הוא „בלוק ההמתנה" לתא־הגאזים.

באותו יום נצודו באופן זה עשר צרפתיות מהמשלוח שלנו ונלקחו לבלוק ההוא. כאשר כל האסירות נמצאו בחזרה במחנה קיבלה הפלוגה, אליה אני השתייכתי, פקודה לאסוף את הגוויות המפוזרות בשדה, שהיה כשדה־קרב. נשאנו לחצר הבלוק 25 את הגוויות, וכן את הגוססים, וכולם הושלכו לערימה אחת.

בלוק זה, 25, שהיה הפרוזדור לתא־הגאזים, אם אפשר לכנותו כך, ידוע לי יפה, משום שבאותו הזמן הועברנו לבלוק 26, וחלונותינו צפו אל פני החצר של בלוק 25. אפשר היה לראות את הגוויות שנערמו בחצר, ומדי פעם אפשר היה לראות יד מתנועעת או ראש המתאמץ להשתחרר; היתה זו אשה גוססת — במאמציה להשתחרר ולחיות.

המוות בבלוק זה היה אכזרי יותר מאשר בכל מקום אחר, כי לאחר הטלת גזר־המוות לא ניתן לנידונות שום מאכל ומשקה אלא אם נמצאו שיירים בדודי המטבח. וכך הן לא קיבלו במשך כמה ימים אפילו טיפת מים אחת.

אחת מחברותינו, אַננט אֶפּוֹ, אשה בת שלושים, בעוברה באחד הימים ליד הבלוק הזה חמלה על הנשים שם, הנאנקות מבוקר עד לילה בכל השפות: „לשתות, לשתות, מים." היא חזרה לבלוק שלנו, נטלה מעט תה־עשבים וכשהגישה אותו בעד הסורג שבחלון הבחינה בה המשגיחה. זו תפסה אותה בעורפה ודחפתה פנימה לתוך בלוק 25.

לעולם לא אשכח את אננט אפו. כעבור יומיים ראיתיה על משאית שהובילה את האסירות לתאי־הגאז. היא חיבקה בזרועותיה את לינה פורשר הצרפתייה הזקנה, וכשזזה המשאית זעקה: „זכרי את בני, אם תשובי אי־פעם לצרפת" — ואז החלו לשיר את המארסלייזה.

בחצר הבלוק 25 שרצו עכברים גדולים כחתולים וכירסמו את הגוויות. הם התקיפו אף את הגוססים, שלא היה בהם עוד הכוח לגרשם.

סיבה אחרת לתמותה המופלגת והמגיפות, היו הפחיות הגדולות בהן קיבלנו את האוכל ושנשטפו כרגיל במים קרים אחרי כל ארוחה. ולפי שכל הנשים

חולות היו ולא היה בהן כוח ללכת בלילות לתעלות ששימשו כבית־שימוש (אגב, את הגישה לכאן קשה לתאר) השתמשו האומללות בפחיות למטרות שלא נועדו להן. בבוקר למחרת נאספו הפחיות והושלכו לאשפה, וממנה לקחון קבוצה אחרת, שטפו את הפחיות במים קרים ושוב השתמשו בהן ככלי־אוכל. ועוד סיבה לתמותה היה עניין הנעליים. בשלג ובבוץ, האופייניים לאקלים הפולני, נקרעו נעלי־העור עד־מהרה, כעבור שבועות מספר. רגלינו היו, איפוא, קפואות ופצועות. נאלצנו לישון בנעלינו המכוסות־בוץ מפחד גניבה. ברגע היקיצה למיפקד היו נשמעות צעקות מלאות חרדה „הסנדלים נגנבו לי.״ צריך היה להמתין עד שכולן יעזבו את הבלוק — כדי לחפש סנדלים מתחת לאצטבות. לפעמים שיחק המזל ונמצאו שני סנדלים לאותה רגל, ולפעמים סנדל אחד בלבד וכפכף. למיפקד מותר היה ללכת גם כך, אך בלכתנו לעבודה היה זה עינוי נוסף, באשר הרגליים היחפות נתכסו פצעים שגררו הרעלה מחמת הזוהמה. רבות מחברותי הגיעו ל„רביר״ (בית־חולים) בשל הרגליים החולות: אלה לא חזרו עוד.

ש. דיבוס: מה קרה לאסירות שניצבו יחפות למיפקד?

העדה: יהודיות שעמדו יחפות במיפקד נלקחו מיד לבלוק 25.

ש. דיבוס: האם הורעלו בגאז?

העדה: הן הורעלו — מכל סיבה שהיא. תנאי חייהן היו איומים עד בלי גבול. בעוד שאנו היינו שמונה מאות בבלוק אחד ובקושי יכולנו להתנועע, נמצאו בבלוק שלהן אלף וחמש־מאות, כך שרבות מהן לא רק שלא יכלו לישון בלילה, אלא שאפילו לשכב לא היה להן מקום.

ש. דיבוס: היכולה את לספר משהו על ה„רביר״?

העדה: כדי להגיע לשם צריך היה קודם־כל לעמוד למיפקד — בלי להתחשב במצב.

ש. דיבוס: התואילי לתאר מה היה ה„רביר״ במחנה?

העדה: היה זה בלוק בו שוכנו החולים. אי־אפשר לכנותו בית־חולים, משום שאינו דומה אפילו לדבר שאנו מכנים בית־חולים. כדי להיכנס לשם צריך היה קודם־כל להשיג הסכמתו של מפקד הבלוק, דבר שהיה קשה מאוד. וכשהושגה ההסכמה, הובלנו ל„רביר״; וללא כל התחשבות במזג האויר, בגשם או בשלג, אפילו כשהחולה קדח ב־40 מעלות חום, צריך היה לעמוד במשך שעות בתור כדי להיכנס פנימה. לעתים תכופות קרה שהפאציינטים מתו בחצר בטרם הוכנסו פנימה. מלבד זאת, מסוכן היה לעמוד בתור ל„רביר״ — כי אם היה

התור ארוך מדי הופיעו אנשי הס.ס. ונטלו את הנשים החולות הממתינות, ישר לבלוק 25.

ש. דיבוס: זאת אומרת — לתא־הגאזים?

העדה: זאת אומרת לתא־הגאזים. לכן ביכרו הרבה נשים שלא ללכת ל„רביר". הן מתו בעבודה או במיפקד. יום־יום, לאחר העבודה, נאספו הגוויות שצנחו לתוך התעלות.

היתרון היחידי של „רביר" היה בזה ששם שכבו במיטות ולא היו מוכרחים ללכת למיפקד. התנאים היו איומים גם כאן. במיטה אחת, פחות ממטר אחד רוחבה, שכבו ארבע נשים, כל אחת חולה במחלה אחרת, כך שאשה שרגליה חולות עלולה היתה להידבק משכנתה בטיפוס או בדיזנטריה. המזרונים היו מלוכלכים והוחלפו רק לאחר שנרקבו לגמרי. המַצעים שרצו כינים כנמלים בקן. אחת מחברותי, מארגאריט קורינגר, סיפרה לי כי בהיותה חולה־בטיפוס לא יכלה לישון בלילות בגלל מכת־הכינים. היא בילתה את לילותיה בניעור הסדין מהכינים אל גליון נייר ושפיכתם לכלי שליד מיטתה, וכך חלפה שעה אחר שעה.

לא נמצאו שם כל תרופות; החולים שכבו במיטות בלי כל טיפול, ללא דאגה לנקיון ורחיצה. המתים שכבו שעות ארוכות עם שאר החולים במיטה אחת, וכשהשגיחו בהם סחבו בפשטות את הגוויה מן המיטה והשליכוה מתוך הבלוק. אחר כך הופיעו נשים שנשאו את הגוויה באלונקה קטנה, כשהרגליים או הראש שמוטים ממנה. מבוקר עד לילה שרכו את דרכן, נשים אלו, נושאות הגוויות מן ה„רביר" עד לחדר־המתים.

בעת המגיפות הגדולות, בחורף 1943 ו־1944, הוחלפו האלונקות בעגלות, לפי שרבו הגוויות. אז מתו יום־יום מאתיים עד שלוש מאות וחמשים איש.

ש. דיבוס: כמה אנשים מתו אז?

העדה: בעת מגיפת הטיפוס הגדולות בחורף 1943 ו־1944 מתו יום־יום מ־200 ועד 350 איש ליום. הכל לפי היום.

ש. דיבוס: האם היה ה„רביר" פתוח לכל האסירות?

העדה: לא. בבואנו לא היתה רשות־כניסה ליהודיות. הן נלקחו ישר לתא־הגאזים. באושבינצ'ים היו בלוקים לניסויים —

ש. דיבוס: אולי תואילי לספר לנו קודם על חיטוי הבלוקים?

העדה: מזמן לזמן, מחמת הזוהמה, הכינים והמגיפות, חוטאַ הבלוק בגאזים. אבל

חיטויים אלה עצמם גרמו למקרי־מוות רבים, לפי שבשעת חיטוי־הגאז של הבלוק נשלחו האסירות למקלחת ובגדיהן נלקחו לחיטוי בקיטור. כל אותו הזמן אנוסות היו האסירות העירומות להמתין בחצר לבגדיהן, שהוחזרו להן בעודם רטובים לגמרי. אפילו האסירות החולות שעמדו בקושי על רגליהן אולצו ללכת למקלחת. מובן, איפוא, שרבות מתו.

ש. דיבוס: מה היה מאַכלכן?

העדה: קיבלנו מאתיים גראם לחם, שלושת־רבעי ליטר או חצי־ליטר מרק — לא תמיד אותה הכמות עצמה — וכמה גראמים מארגארינה, או נתח נקניק. זה היה, בערך, מזוננו יום־יום.

ש. דיבוס: מבלי להתחשב בסוג העבודה שעבדתן?

העדה: בלי להתחשב בסוג העבודה שעבדנו. אחדות, שעבדו בבית־החרושת „אוניון" בו ייצרו רימונים, קיבלו מעין תוספת — אם תפוקת עבודתן היתה מספקת. אסירות אלה חויבו לעמוד למיפקד בוקר וערב, בדיוק כמונו, ועבדו בבית־החרושת 12 שעות. אחרי יום־עבודה כזה חזרו למחנה, בלכתן ברגל הלוך ושוב.

ש. דיבוס: איזה בית־חרושת היה ה„אוניון" הזה?

העדה: היה זה בית־חרושת לתחמושת. לא אדע — בבעלותו של מי. קראו לו „אוניון".

ש. דיבוס: ההיה זה בית־החרושת היחידי שם?

העדה: לא, היה עוד בית־חרושת אחר „בונה", אבל אני לא עבדתי שם ולא אדע מה ייצרו שם. האסירות שנקבעו ל„בונה" לא חזרו עוד למחנה.

ש. דיבוס: התוכלי לספר לנו על הניסויים — אם ראית אותם?

העדה: את הניסויים ראיתי ב„רביר" כי עבדתי שם. ראיתי תור של יהודיות צעירות מסאלוניקי, שהמתינו לפני חדר־הרנטגן לעיקור. יודעת אני שביצעו סירוסים במחנה הגברים.

אם מדובר בניתוחי נשים, הרי בזה אני מתמצאת יפה־יפה, משום שחברתי, רופאה, האַדה הוֹטוואל ממונטביליארד, אשר חזרה לצרפת, עבדה כמה חודשים בבלוק זה, בטפלה בחולים, אבל תמיד סירבה להשתתף בניתוחים אלה.

הנשים עוקרו בזריקות, או בניתוח, וכן בקרני־רנטגן. ראיתי והכרתי נשים רבות שעוקרו. התמותה בין הנשים שעליהן נעשו ניסויים כאלה היתה גדולה. ארבע־עשרה יהודיות מצרפת שסירבו להיעקר נשלחו ל„שטראַף־ארבייט", ז.א. לעבודת־פרך.

ש. דיבוס: האם חזרו מעבודות־עונשין אלה?

העדה: לעתים רחוקות, רק יוצאות מן הכלל.

ש. דיבוס: מה רצה הס.ס. להשיג בזה?

העדה: עיקור. הם לא הכחישו את הדבר. אמרו שמשתדלים למצוא את השיטה הטובה ביותר לעיקור נשים, כדי לאכלס בגרמנים את הארצות הכבושות, כבר בדור הבא, כאשר יצליחו לנצל את התושבים לעבודות כפייה בשבילם.

ש. דיבוס: הראית ב„רביר" נשים בהריון?

העדה: כן. נשים יהודיות בחודשים הראשונים להריונן, נעשו להן ניתוחי הפלה. אם הריונן היה קרוב לקצו, הטביעו את הוולד בכלי מים. יודעת אני על כך — משום שעבדתי ב„רביר", והאשה שעסקה בכך היתה מיילדת גרמנית, ששולחה למחנה בעוון הפלות בלתי־חוקיות שביצעה (בגרמניה).

במשך תקופה מסוימת נמצא שם רופא ובמשך חודשים לא הרגו ולדות יהודיים, עד שיום אחד הגיעה פקודה מברלין לחדש את ההריגות. אז הושמו האמהות עם עולליהן בבית־החולים, הושיבו אותן במשאיות והובלו לתא־הגאז.

ש. דיבוס: על סמך־מה את טוענת, שבאה פקודה מברלין?

העדה: משום שהכרתי אסירות שעבדו במזכירות הס.ס., וביחוד אשה אחת סלובקית, הֶרְטָה רוט, העובדת עתה בבראטיסלאבה באונרר"א.

ש. דיבוס: היא אשר סיפרה לך זאת?

העדה: כן. מלבד זאת, הכרתי אנשים שעבדו בקומנדו־הגאז.

ש. דיבוס: סיפרת לנו על אמהות יהודיות. ההיו במחנה שלכן גם אמהות אחרות?

העדה: כן. להלכה יכלו אמהות לא־יהודיות להחזיק את ילדיהן שלא נלקחו מהן. אבל תנאי המחנה היו כל־כך איומים, עד שרק לעתים רחוקות חיו התינוקות יותר מארבעה — חמישה שבועות.

היה שם בלוק אחד ובו אמהות פולניות ורוסיות. באחד הימים נאשמו הרוסיות בהתנהגות קולנית, ועל חטא זה הוכרחו לעמוד יום תמים במיסדר ברחבת הבלוק, ערומות וילדיהן בזרועותיהן.

ש. דיבוס: מה היתה שיטת המשמעת במחנה? מי שמר על הסדר ועל המשמעת? איזה עונשין ננקטו?

העדה: בדרך כלל חסך הס.ס. את כוחותיו, והשתמש לתפקידי השגחה באסירים במחנה, ואלו הס.ס. עצמו הסתפק בהשגחה כללית. האסירים־הממונים נבחרו

מבין הפושעים הפליליים והזונות הגרמניות, לעתים מבני עמים אחרים, אבל בעיקר מבין הגרמנים.

על־ידי שוחד, הלשנות וטרור הצליחו להפוך אנשים אלה למפלצות בדמות־אדם, והאסירים היו להם סיבות מספיקות להתאונן עליהם כמו על אנשי הס.ס. עצמם; הם היכו אותנו מכות אכזריות, ממש כמו הס.ס. הגברים התנהגו כמו הנשים, והנשים היו אכזריות כגברים. כל הבדל לא היה ביניהם.

השיטה הנקוטה בידי הס.ס. להשפלת בני־אדם עד־דכא על ידי טרור, ועל ידי דחיפתם למעשים שהס.ס. עצמם התביישו בהם, הובילה לידי כך שהיצורים האלה חדלו להיות בחזקת בני־אדם. ודוקא בזאת היו מעוניינים — דרוש היה אומץ רב לעמוד נגד האוירה הזאת של טרור ושחיתות.

ש. דיבוס: מי ביצע את העונשין?

העדה: מפקד הס.ס., גברים ונשים.

ש. דיבוס: איזה היו סוגי העונשין?

העדה: בראש וראשונה התעללות גופנית. על־פי־הרוב היה העונש חמשים מלקות בשת. המלקות ניתנו בעזרת מכונה מיוחדת, שראיתיה במו עיני: התניע אותה איש הס.ס. היו גם מיפקדים ללא קץ, ביום ובלילה, או תרגילי התעמלות; שכיבה על הבטן — „קום, פול, קום", שארכו שעות רבות. אם נפלה אחת, היכוה ללא רחמים והיא נלקחה לבלוק 25.

ש. דיבוס: איך נהגו אנשי הס.ס. בנשים? והנשים של הס.ס.?

העדה: באושבינצ'ים היה בית־בושת פומבי לאנשי הס.ס. ובית־בושת שני בשביל האסירים בעלי מעמד של קאפו. מלבד זאת, אם הזדקקו אנשי הס.ס. לעוזרות — הם באו בלוויית המשגיחה הראשית, אשה המפקדת על המחנה, כדי לברור להן את הנשים בשעת החיטוי. הם הצביעו על צעירה פלונית, המשגיחה הראשית קראה לה מן השורה, בחנו אותה מכף רגל ועד ראש, התבדחו בנוגע למבנה גופה, ואם יפה היתה ומצאה חן בעיניהם, לקחוה כעוזרת בהסכמת המשגיחה והיא נצטוותה לציות מוחלט בכל אשר יידרש ממנה.

ש. דיבוס: מדוע זה נעשה בשעת החיטוי?

העדה: כי בשעת החיטוי היו הנשים ערומות.

ש. דיבוס: האם שיטה זו של ניוון ושחיתות היתה מקרה יוצא־דופן?

העדה: לא. זו היתה השיטה בכל המחנות בהם הייתי. שוחחתי עם אסירים ממחנות בהם לא הייתי, ומהם יודעת אני שבכל מקום היה אותו המצב עצמו. השיטה

היתה אחת, ללא הבדל סוג המחנה, אם־כי היו, כמובן, הבדלים דקים. אני סבורה, שאושבינצ׳ים היה אחד המחנות הגרועים ביותר, אבל מאוחר יותר הועברתי לראוונסברוק, וגם שם היה בית־בושת פומבי וגם שם בחרו נשים מבין האסירות.

ש. דיבוס: יוצא, איפוא, כי נעשה הכל כדי להשפיל את האשה בעיני עצמה?

העדה: כן.

ש. דיבוס: מה ידוע לך על משלוח יהודים שהגיע מרומינוויל ביום בואך?

העדה: כשיצאנו מרומינוויל נשארו שם היהודיות שהיו יחד עמנו. הן נשלחו לדראנסי, ואח״כ לאושבינצ׳ים. שם פגשנו אותן כעבור שלושה שבועות לאחר בואנו. מ־1.200 הגיעו רק 125 למחנה. השאר נשלחו ישר לתא־הגאז. מבין 125 אף אחת לא הוציאה חודש ימים במחנה.

המשלוחים סודרו כך שלאחר בואם נערכה סלקציה. ראשונים הועלו למשאיות זקנים וזקנות, אחריהם אמהות עם ילדיהן, חולים ואנשים שמבנה גופם חלש. הוצאו מן הכלל נשים צעירות ונערות, וכן גברים צעירים שנשלחו למחנה הגברים.

ממשלוח בן 1.000 — 1.500 איש נותרו בדרך כלל 250 איש, שנשלחו למחנה, ומספר כזה היה המקסימום. השאר נשלחו ישר לתא־הגאזים.

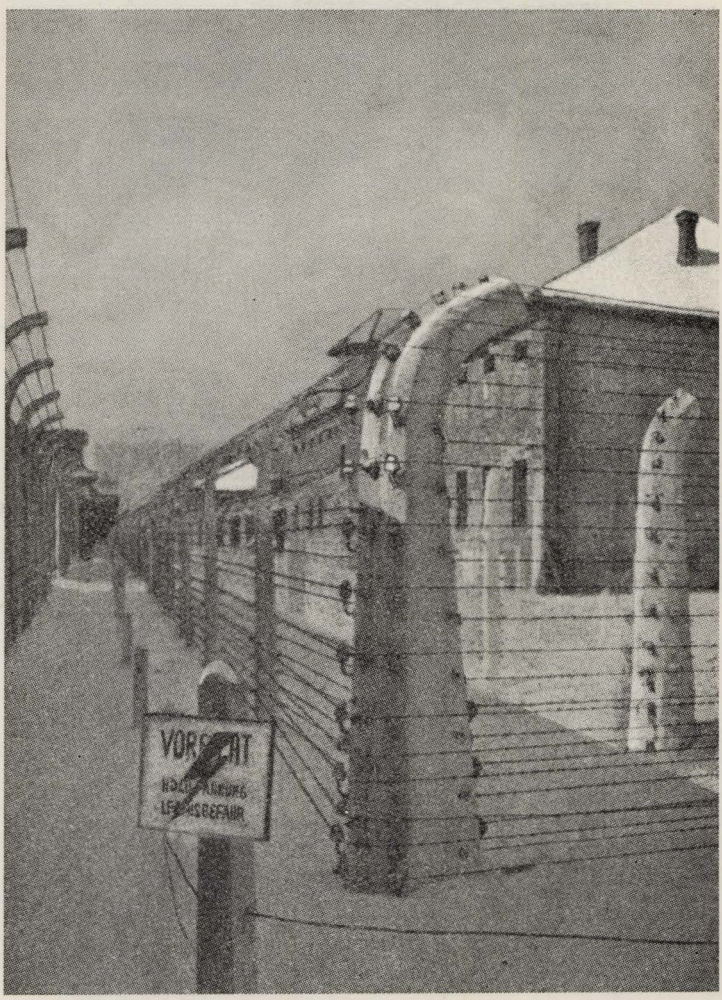
בשעת הסלקציה נבחרו נשים צעירות ובריאות בנות עשרים עד שלושים שנה, שנשלחו למחנה הניסויים. נערות צעירות ונשים מבוגרות יותר שלא נבחרו למטרה זו, הועברו למחנה, ושם קועקעו מספרים — כמו שעשו לנו — וגילחו את שערותיהן עד העור.

באביב 1944 היה בלוק מיוחד המיועד לתאומים. היה זה כשהחלו להגיע משלוחים גדולים של יהודי הונגריה, שהיו כ־700.000 בס״ה. ד״ר מנגלה, שביצע את הניסויים, אסף מהמשלוח ילדים־תאומים או סתם תאומים, ללא הבדל גיל, אם רק היו יחדיו. בבלוק זה ישנו ביחד מבוגרים וקטינים. איני יודעת מה קרה להם, פרט לזאת שנלקח מהם דם לבדיקות ובוצעו בהם מדידות.

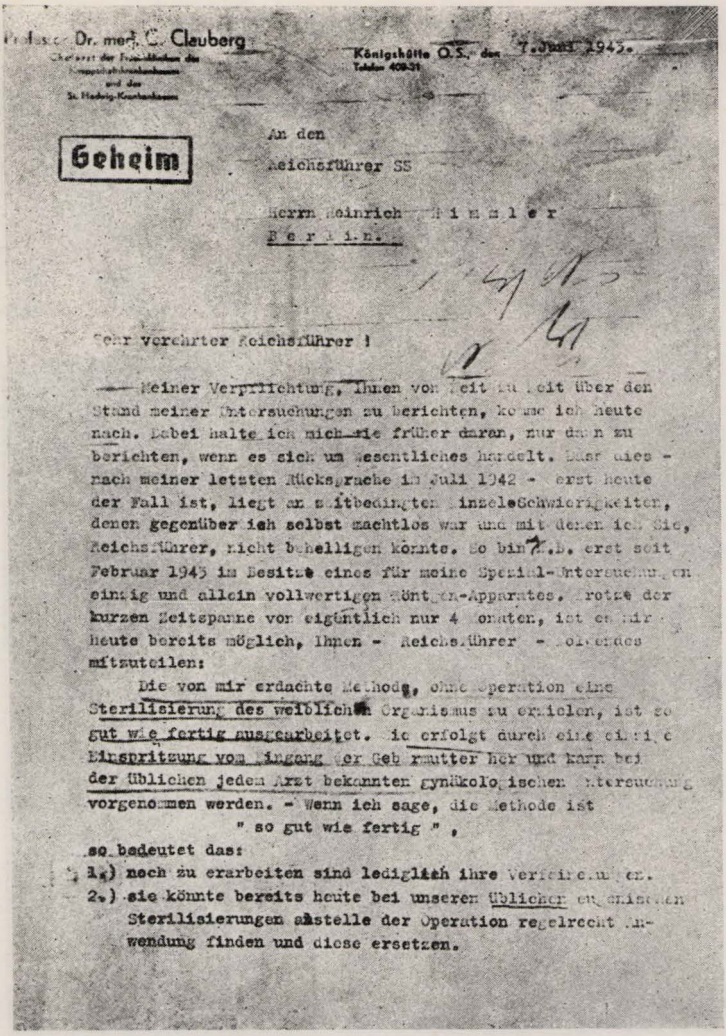
ש. דיבוס: הראית במו עיניך סלקציות בשעת בוא המשלוחים?

העדה: כן. ביחוד כשעבדתי בבלוק־התופרות בשנת 1944. בלוק־מגורינו עמד מול המקום בו נעצרו הרכבות. השיטות שוכללו, תחת עריכת הסלקציות במקום שנעצרו הרכבות, הובילו פסי־רכבת צדדיים את הקרונות עד לתאי־הגאזים.

רשת הגדר הטעונה חשמל (אושביץ 1)

(לעמוד 304)

Professor Dr. med. C. Clauberg
Chefarzt der Frauenkliniken des
[illegible]
und der
St. Hedwig-Krankenhäuser

Königshütte O.S., den 7. Juni 1943.
Telefon 408-31

Geheim

An den
Reichsführer SS
Herrn Heinrich H i m m l e r
B e r l i n.

Sehr verehrter Reichsführer !

Meiner Verpflichtung, Ihnen von Zeit zu Zeit über den Stand meiner Untersuchungen zu berichten, komme ich heute nach. Dabei halte ich mich wie früher daran, nur dann zu berichten, wenn es sich um Wesentliches handelt. Dass dies - nach meiner letzten Rücksprache im Juli 1942 - erst heute der Fall ist, liegt an z.T. bedingten Einzelschwierigkeiten, denen gegenüber ich selbst machtlos war und mit denen ich Sie, Reichsführer, nicht behelligen konnte. So bin z.B. erst seit Februar 1943 im Besitze eines für meine Spezial-Untersuchungen einzig und allein vollwertigen Röntgen-Apparates. Trotze der kurzen Zeitspanne von eigentlich nur 4 Monaten, ist es mir heute bereits möglich, Ihnen - Reichsführer - folgendes mitzuteilen:

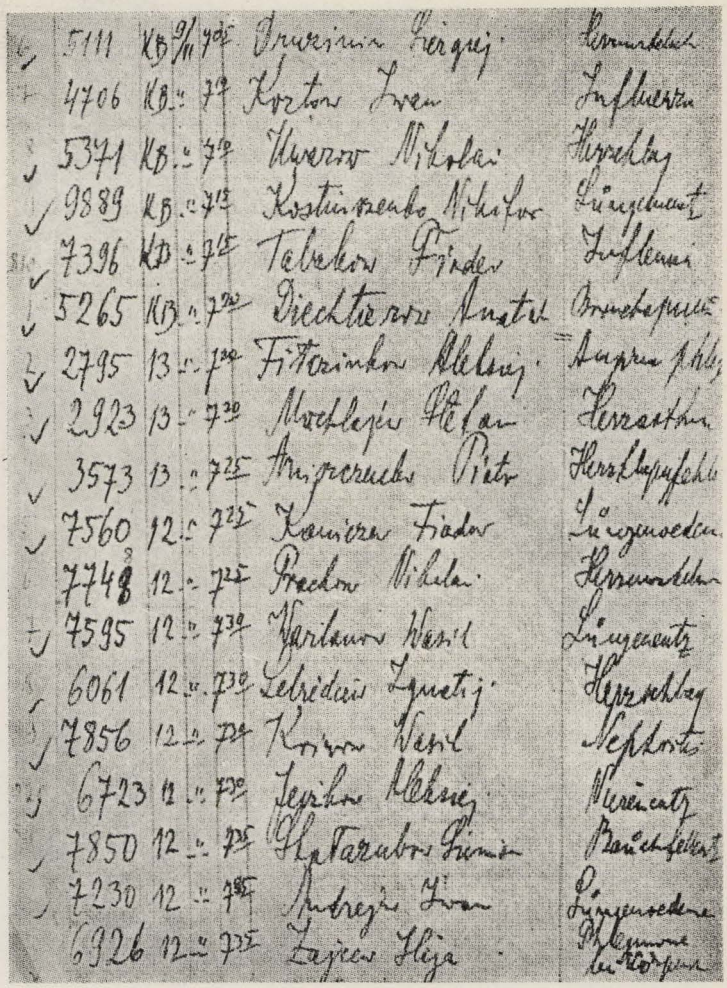
Die von mir erdachte Methode, ohne Operation eine Sterilisierung des weiblichen Organismus zu erzielen, ist so gut wie fertig ausgearbeitet. Sie erfolgt durch eine einmalige Einspritzung vom Eingang der Gebärmutter her und kann bei der üblichen jedem Arzt bekannten gynäkologischen Untersuchung vorgenommen werden. - Wenn ich sage, die Methode ist

" so gut wie fertig " ,

so bedeutet das:

1.) noch zu erarbeiten sind lediglich ihre Verfeinerungen.
2.) sie könnte bereits heute bei unseren üblichen operativen Sterilisierungen anstelle der Operation regelrecht Anwendung finden und diese ersetzen.

מכתב, שבו מדווח קלאוברג להימלר, כי בעזרת השיטה שלו שבדק־וניסה באושביץ, אפשר יהיה לבצע את עיקורם של מאות ואלפי אנשים במשך יום אחד (מיסמך משפט־נירנברג מס׳ 212).

דף מתוך „פנקס המתים" מבין שבויי־מלחמה סובייטיים. רואים, כי ביום 11 בנובמבר 1942 „מתו" השבויים קבוצות־קבוצות — בהפסקות של חמש דקות בין קבוצה לקבוצה.

קרבנות הגאז מובאים לבורות־השריפה.
(צילם־בגניבה איש־המחתרת דוד — „דודיק" — באבגוסט 1944)

ממש. התחנה, שמרוחקת היתה כ־100 מטר מן התאים, נמצאה מול הבלוק שלנו, ושתי שורות של גדרות־תיל הפרידו אותה מאתנו.

כך יכולנו לראות את פתיחת הקרונות והחיילים המוציאים את הגברים, הנשים והילדים. היינו עֵדות למחזות מזעזעים, כשהופרדו בני־זוג נתיקים, או כשנחטפו נערות צעירות מאמהותיהן ונשלחו למחנה, בשעה שהנשים והילדים צעדו אל תאי־הגאזים.

איש מן הבאים לא ידע את הצפוי לו. היו רק נבוכים מההפרדה, אבל לא ידעו שהם הולכים לקראת המוות.

כדי להנעים את בואם — היה זה ביוני־יולי 1942 — ניגנה תזמורת (המורכבת מנערות צעירות ויפות, לבושות חולצות לבנות וחצאיות כחולות) בשעת בוא הרכבות מנגינות עליזות מתוך „האלמנה העליזה", בארקארולה מ„סיפורי הופמאן" וכדומה. לאנשים נאמר, כי באו למחנה עבודה, והיות ולא ראו את מחנה־העבודה ולנגד עיניהם היתה רק רחבת הרכבת מעוטרת הפרחים, לא יכלו, כמובן, להעלות על דעתם מה צפוי להם. אלה שנועדו לתאי־הגאזים, כלומר, הזקנים והאמהות עם ילדיהן, הובלו לבניין מלבינים אדומות.

ש.דיבוס: האם לא קיבלו מספרים סידוריים?

העדה: לא.

ש. דיבוס: האם לא קועקעו?

העדה: לא. אפילו לא נספרו.

ש. דיבוס: ואותך קיעקעו?

העדה: כן. אנשים אלה נלקחו לבניין מלבינים אדומות עם הכתובת BAD, כלומר בית־מרחץ, שם נצטוו להתפשט, קיבלו מגבות ואחר־כך הובלו לאולם שיש בו מקלחת. מאוחר יותר, כשהגיעו טראנספורטים גדולים יותר, לא הספיק הזמן להתפשט: בגדיהם נקרעו מעליהם באכזריות. יודעת אני את הפרטים האלה מיהודיה צעירה מצרפת, שהתגוררה עם הוריה ב„כיכר הרפובליקה".

ש. דיבוס: בפאריס?

העדה: בפאריס. קראו לה „מארישיה הקטנה" והיא היתה היחידה —

ש. דיבוס: אַבקשך לדבר יותר לאט; המתרגמים אינם מספיקים לתרגם.

העדה: מארישיה הקטנה, היחידה שנשארה בחיים ממשפחה בת תשע נפשות. את אמה ואת שבעת אחיה הרעילו מיד עם בואם. כשפגשתיה עבדה בהפשטת הבגדים מהעוללים לפני שהושלכו לתא־הגאז.

אחרי שהתפשטו נלקחו האנשים לאולם הדומה לחדר־מקלחת ודרך חורים שבתקרה נזרקו מטעני גאז. אחד הס.ס. השקיף מבעד לאשנב על פעולת הגאז. אחרי חמש או שבע דקות, כשפעולת הגאז נסתיימה, נתן אות לפתיחת הדלת, ואנשים במסיכות — היו אלה אסירים — היו נכנסים לאולם ומוציאים את הגוויות. הם אמרו לנו כי הקרבנות סבלו בודאי לפני מותם, באשר ידיהם היו כל־כך מסובכות ביניהם, עד שקשה היה להפרידן.

אחריהם באה פלוגת שירות מיוחדת, שהיתה עוקרת זהב ולסתות תותבות. אחרי שריפת הגוויות נופה האפר כדי לגלות בתוכו זהב — שמא נמצא שם.

באושבינצ'ים היו שמונה משרפות, אולם החל מ־1944 הן לא הספיקו עוד. הס.ס. הורה לאסירים לחפור תעלות ארוכות בהן הושמו ענפים ונשפך עליהם בנזין: כאן עירמו את הגופות ושרפון. מן הבלוק שלנו יכולנו לראות את הלהבות הבוקעות מהמשרפה כעבור שעה או שלושת־רבעי השעה לאחר בואם של המשלוחים, והשמים האדימו מהלהבות שעלו מן הבורות. באחד הלילות העירו אותנו קריאות מזעזעות ולמחרת היום ראינו...

הי'ושב־ראש: את מדברת מהר מדי.

העדה: סליחה. באחד הלילות העירו אותנו קריאות מחרידות. למחרת היום נודע לנו מאנשים שעבדו ב„זונדרקומנדו" (גאז־קומנדו), כי בלילה שעבר הושלכו ילדים חיים לתנורים, משום שחסר היה גאז.

ש. דיבוס: היכולה אַת לספר על הסלקציות שבוצעו בראשית החורף?

העדה: מדי שנה, בסוף הסתיו, נערכה סלקציה גדולה בהיקף רחב ב„רביר". הדבר נעשה בצורה זו: — אני מדבר על כך משום שחזיתי זאת אישית, בעת שהותי באושבינצ'ים. אסירים אשר שהו שם זמן רב יותר ממני, אף הם היו עדים לכך.

באביב נערך ברחבי אירופה מצוד על אנשים ונשים והם נשלחו לאושבינצ'ים. שם השאירו בחיים רק את אלה שגילו די כוח לעבוד במשך כל הקיץ. כמובן, יום־יום מת מישהו, אבל אפילו החסונים ביותר, שהחזיקו מעמד במשך ששה חודשים, היו כל־כך תשושים שנאלצו ללכת ל„רביר".

אז נערכה סלקציה גדולה, כדי שלא יהיה צורך לפרנס בעונת החורף אנשים מיותרים. נשים תשושות נשלחו לתא־הגאז, וכן נשים אשר חלו זמן רב. היהודיות נשלחו לתא־הגאזים גם בלי כל סיבה. כך, למשל, הורעלו כל שוכני הבלוק חולי גָּרֶדֶת, אף על פי שידוע כי די בשלושה ימי טיפול קל כדי לרפא

אדם מגרדת. אני זוכרת את מקרה בלוק־המבריאים אחרי טיפוס, כאשר מ־500 הפאציינטים נשלחו 450 לגאז.

בימי חג־המולד שנת 1943, כשהיינו בבידוד, ראינו נשים עירומות שהובלו לבלוק 25. אחר כך הגיעו משאיות פתוחות וגידשו עליהן נשים עירומות, כמה שהן יכלו להכיל. עם הנעת כל משאית היה הַסַּלָר המפורסם, שנידון למוות במשפט נירנברג, רץ אחרי האוטו וחובט באַלה את הנשים העירומות שהובלו למוות. הנשים ידעו כי נוסעות הן לתא־הגאז והן ניסו לברוח: ואז הוכו. הן ניסו לקפוץ מהמכוניות, ואנו בבלוק הסתכלנו במשאיות העוברות ושמענו זעקות־היאוש של הנשים האלה אשר ידעו כי הולכות הן לגאז. רבות מהן יכלו עוד לחיות, שהרי נגועות היו רק בגרדת, והיו מורעבות מאוד.

ש. דיבוס: סיפרת לנו קודם, כי מיד עם צאתם מהקרונות, מבלי למנותם, נשלחו האנשים מהמשלוחים לתאי־הגאזים. מה קרה לבגדיהם ומטענם?

העדה: הלא־יהודים נשאו את מטענם לבלוק מיוחד. היהודים נצטוו להשאיר את כל מטענם ברחבת הרכבת. הם הופשטו עירומים לפני כניסתם לתא־הגאז, בגדיהם וכל צרורותיהם נלקחו לצריפים גדולים ושם מוינו: עסק בזה קומנדו שנתקרא „קנדה". אחר כך נשלח הכל לגרמניה: בגדים, תכשיטים, פרוות וכו'. כיון שהיהודיות נשלחו לאושבינצ'ים יחד עם משפחותיהן, ונאמר להן שנוסעות הן לגיטו מסוג חדש, יעצו להן לקחת עמן את כל המטלטלין. ואכן, הן הביאו רכוש הראוי להתכבד.

אשר ליהודיות מסאלוניקי, נזכרת אני שעם בואן לאושבינצ'ים ניתנו להן גלויות־דואר ועליהן הכתובת „ואלדזיי" — מקום אשר לא־היה ולא־נברא. על הגלויות היה טקסט מודפס, ותוכנו הוא שמצבן שפיר, הן עובדות, היחס אליהן יפה והן מחכות לבוא המשפחות. את הגלויות צריכות היו הנשים לשגר למשפחותיהן.

במו־עיני ראיתי גלויות־דואר אלה, וה„שרייבר"יות (הפוקדות) בבלוקים הורו לחלקן בין הבאות־מקרוב. יודעת אני שבתגובה לגלויות הגיעו לשם משפחות שלימות.

יודעת אני, שהדבר היה ביוון, אך איני יודעת אם כך קרה גם בארצות אחרות. ביוון ובצ'כוסלובאקיה היו מקרים שמשפחות שלימות פנו למשרד־הרישום בסאלוניקי וביקשו לנסוע בעקבות המשלוחים הראשונים. זוכרת אני, מה נדהם פרופסור אחד מסאלוניקי כשראה את אביו אשר הגיע לשם בדרך זו.

ש. דיבוס: התוכלי לספר לנו על מחנות הצועניים?

העדה: בקרבת המחנה שלנו, מעברה השני של גדר־התיל, במרחק שלושה מטרים, היו שני מחנות — אחד מהם צועני, אשר כל תושביו הורעלו בגאז. בערך בחודש אבגוסט, שנת 1944. הצועניים הובאו מאירופה כולה וגם מגרמניה. המַחנה האחר, בעברה השני של הגדר, היה „מחנה־המשפחות". כאן שוכנו יהודים שהובאו מגיטו טרזיינשטאדט, ושלא כמונו לא היו מקועקעים ואף לא גולחו שערותיהם. בגדיהם לא נלקחו מהם, ואפילו לעבוד לא הוכרחו. כך חיו במשך ששה חודשים, עד שכל „מחנה־המשפחות" שהיו בו כ־6.000 — 7.000 יהודים הורעלו בגאז. לאחר ימים מעטים הגיעו שוב משלוחים גדולים מטרזיינשטאדט, ואף הם הורעלו כעבור ששה חודשים, בדיוק כקודמיהם.

ש. דיבוס: התוכלי לספר לנו על רשמיך עם עוזבך את המחנה, וכן לתאר את התנאים בהם עזבת אותו?

העדה: לפני שעזבנו את אושבינצ'ים היינו נתונות בבידוד.

ש. דיבוס: מתי זה היה?

העדה: היינו בבידוד עשרה חודשים, החל מ־15 ביולי 1943, כן — עד מאי 1944. אחר כך חזרנו למחנה למשך שני חודשים, ומכאן שולחנו לראוונסברוק.

ש. דיבוס: ואתן הצרפתיות היחידות מהטראנספורט שלכן שנשארו בחיים?

העדה: כן. הצרפתיות היחידות שנשארו בחיים. שמענו מפי יהודיות שבאו מצרפת ביולי 1944, כי הראדיו הבריטי ניהל תעמולה חריפה בקשר לטראנספורט שלנו ומנה את שמותיהן של מאי פוליצר, דניאלה קאזאנובה, הלנה סולומון־לאנז'ווין ושלי. כתוצאה משידורים אלה בראדיו, הוצאו בברלין, כפי שנודע לנו, פקודות לארגן את המשלוחים של הצרפתיות בתנאים נוחים יותר. היינו נתונות, אם כן, בבידוד. היה זה בלוק שנמצא מול המחנה, מחוץ לגדרי־התיל. חייבת אני להזכיר, כי ה־49 נשארו בחיים בזכות הבידוד, כיון שלאחר ארבעה חודשים של שהייה במחנה אושבינצ'ים עוד נשארו מכל הטראנספורט 52 בלבד. ברור שלא היינו מחזיקות מעמד שמונה־עשר חודשים במחנה — אילולא תשעת חודשי־הבידוד.

הוכנסנו לבידוד משום שבמחנה התפשט טיפוס־הבהרות.

את המחנה אפשר היה לעזוב על סמך תעודת־שיחרור, העברה למחנה אחר, או הבאה לפני בית־דין — ותמיד רק לאחר בידוד של חמישה־עשר יום, באשר זה משך הדגירה של חידקי טיפוס־הבהרות. כשהגיעה ההוראה לשחרר אסיר

פלוני — הוא הושם בבידוד עד לביצוע ההוראה. לפעמים נמשך הבידוד כמה חודשים, אבל חמישה־עשר ימים זה המינימום.

נהגו לשחרר פושעים פליליים ואלמנטים אַ־סוציאליים גרמנים כדי להעסיקם בבתי־חרושת בגרמניה. אי־אפשר, איפוא, להעלות על הדעת שברחבי גרמניה כולה לא ידעו מאומה על קיום מחנות־הסגר ועל התנאים השוררים בהם — כשנשים אלה שוחררו מן המחנות, וקשה להאמין שהנשים לא דיברו על כך מעולם. מלבד זאת, בבתי־החרושת בהם עבדו אסירות־לשעבר נמצאו גם גרמניות־אזרחיות שבאו במגע עמן ובוַדאי שמעו מפיהן דברים.

אסירות־אושביץ שעברו אחרי־כן לבית־חרושת סימֶנס ברַאוונסברוק כמשגיחות, עבדו בשעתו כפועלות־חופשיות אצל סימנס בברלין; בראוונסברוק הן נפגשו עם מכרות שלהן מבית־החרושת בברלין שהועברו לכאן, ובנוכחותנו סיפרו להן מה ראו באושביץ. לא ייאַמן איפוא, כי הדברים לא היו ידועים לציבור הרחב בגרמניה.

לא האַמנו למראה־עינינו, כי עוזבות אנו את אושביץ, ובלב דווי הסתכלנו על הקבוצה הקטנה של 49 נשים שנותרה מ־250 שהוגלו למחנה לפני 18 חודשים. היה נדמה לנו שאנו יוצאות מן הגיהנום, ובפעם הראשונה ניצנצה לנו התקוה שכל זה יעבור ועוד נשוב לראות אור.

ש. דיבוס: לאן הועברתן?

העדה: בעוזבנו את אוֹשביצ'ים נשלחנו לראוונסברוק. שם הובלנו לבלוק NN— ז.א. Nacht und Nebel (לילה וערפל). היה זה בלוק מיוחד. היו כאן אתנו 7.000 אנשים בעלי מספר־זיהוי; אחדות נקראו „שפנים", לפי ששימשו לניסויים. בררו מתוך הטראנספורטים בחורות שרגליהן ישרות לגמרי ובריאותן טובה וביצעו עליהן כל מיני ניתוחים.

לאחדות מהן חתכו חלקי־עצמות מרגליהן, אחרות קיבלו זריקות, אך איני יודעת איזה. בקרב הנשים שעברו ניתוחים כאלה היתה התמותה גבוהה ביותר, וכשבאו לקחת נשים נוספות לניתוחים סירבו ללכת „לרביר". אז נגררו בכוח לתאים ושם ביצע עליהן ניתוחים פרופסור לבוש־מַדים שבא במיוחד מברלין. הוא ניתח בלי אמצעים אנטי־ספטיים, בלי סינור ובלי לרחוץ ידיו. עוד חיות היום כמה „שפנים" חולות במחלות חשוכות־מרפא. הן סובלות בעיקר מדלקת מוגלתית, והיות ואיש אינו יודע איזה ניסויים נערכו על גופותיהן, קשה מאוד לנקוט כלפיהן שיטות ריפוי מתאימות.

מיבצע השמדת היהודים*

בהתאם לרצונו של המפקד העליון של ס.ס. נהפכה אושבינצ'ים למוסד להמתת אנשים הגדול ביותר בהיסטוריה. כאשר פקד עלי הימלר אישית, בשנת 1941, להכין באושבינצ'ים את המקום להשמדתם ההמונית של אנשים, לא יכולתי לתאר לעצמי, ולו במידה הפחותה ביותר, את היקפו ותוצאותיו. אמנם, הפקודה היתה דבר שמעולם לא נשמע כמוהו לזוועה, אלא שאופן ביסוסה גרם לכך שפעולת ההכחדה נראתה לי כצודקת. לא הירהרתי אז בדבר, קיבלתי פקודה, והיה עלי לבצעה. לא יכולתי להרשות לעצמי לדון אם המתתם ההמונית של היהודים היא הכרחית או לאו; לא יכולתי להרחיק ראות עד כדי כך. אם הפירר עצמו ציוה על „פתרון סופי של הבעיה היהודית", הרי נאציונאל־סוציאליסט נתיק וביחוד קצין הס.ס. לא היה רשאי להרהר בדבר. „הפירר ציוה — אנו מצייתים" — סיסמה זו לא היתה לנו בשום פנים מליצה. קיבלנו אותה במלוא הרצינות.

החל משעת מאסרי נאמר לי פעמים רבות, כי יכולתי לגלות התנגדות לפקודה, ואפילו לירות בהימלר. אֵיני סבור, כי בין אלפי קציני הס.ס. היה לפחות אחד שהרשה לעצמו מחשבה מעין זו. אמנם, לא פעם אחת בלבד רטנו ולעגו קציני ס.ס. רבים לפקודה חמורה של המפקד העליון של הס.ס. אבל הם מילאו את כל הפקודות. המפקד העליון של הס.ס. פגע באופן מכאיב בהרבה קציניים של הס.ס. בחומרתו שאינה יודעת רחמים, אבל איש מהם לא היה מעיז — לפי מיטב הכרתי — להתקומם נגדו, אפילו בהרהורים הכמוסים ביותר. אישיות המפקד העליון של הס.ס. היתה בלתי־פְּגִיעָה. הוראות שלו, שהוצאו בשם הפירר, היו קדושות. לא היתה כל אפשרות להרהר אחריהן ולפרשן. הן בוצעו עד למסקנותיהן הקיצוניות ביותר, עד כדי מסירות־נפש מודעת, כפי שעשו קצינים רבים של הס.ס. בזמן המלחמה.

לא בכדי עוררו במיוחד את דעת אנשי הס.ס., בעת הכשרתם, על מעשי־המופת של היאפאנים המקריבים עצמם למען המדינה והקיסר, שהוא להם גם כאלוהים. השתלמותם של אנשי הס.ס. לא נמחקה כדרך שיעורי האוניברסיטה. היא נחרתה עמוק בנפשות חיילי הס.ס., והמפקד העליון של הס.ס. ידע יפה מה הוא יכול לתבוע מאת סלוגות־המשמר שלו.

* ביולטין VII של הועדה המרכזית לחקר פשעי הנאצים בפולין (פולנית) — רשימות רודולף הס, מפקד אושביץ, שכתב בבית־הסוהר בפולין.

אנשים מהחוץ נבצר מהם להבין, כי לא היה בנמצא קצין ס.ס. המסוגל לסרב לפקודת המפקד העליון, או המסוגל להרגו בשל מתן פקודה אכזרית. כל צו של הפירר — והוא הדין הוראת המפקד העליון של הס.ס. — היו תמיד צודקים בעינינו. אפילו האנגלים נוקטים בנוגע למדינה את העקרון "right or wrong — my country" („צודק או לא־צודק — מולדתי היא").

לפני שהחלה השמדת היהודים בשנים 1941—1942, חיסלו כמעט בכל מחנות־ההסגר את הפוליטרוקים ואת הקומיסארים הפוליטיים הסובייטיים.

לפי צו סודי של הפירר חיפשו יחידות מיוחדות של הגיסטאפו במחנות השבויים הסובייטיים אחר הקומיסארים הפוליטיים. מי שנמצא הועבר למחנה־ההסגר הסמוך ושם חוסל. כדי לנמק את הצו הזה הודיעו ברבים, כי הרוסים הורגים בו־במקום כל חייל גרמני שהוא חבר המפלגה הנאצית, ובמיוחד אם הוא איש הס.ס., וכי לפונקציונרים המפלגתיים של הצבא הסובייטי הנופלים־בשבי ניתנה ההוראה להפיץ אי־שקט במחנות השבויים ולחבל בעבודה.

קופסות ציקלון B, שנמצאו במחנה אושביץ לאחר השיחרור.

הפונקציונרים הפוליטיים של הצבא הסובייטי, שנבחרו כך מתוך מחנות השבויים, נשלחו גם לאושבינצ'ים. הטראנספורטים הראשונים, הקטנים יותר, נורו על ידי פלוגות ההוצאה־לפועל. בעת העדרי לרגל נסיעה בתפקיד השתמש ממלא־מקומי פריטש, מפקד מחנה־ההסגר, בהריגה־בגאז בתכשיר החומצה הפרוסית ציקלון B, שהיה בשימוש במחנה לביעור חרקים. מלאי הציקלון נמצא תמיד במקום.

אחרי שובי הודיע לי על כך, ובטראנספורט השני שוב השתמשו בגאז זה. ההרעלה בוצעה במכלאות הבלוק 11. אני עצמי, חבוש מסיכת־גאז, הסתכלתי בהמתה. בתאים הגדושים־אדם בא המוות מיד לאחר הטלת הציקלון. זעקה קצרה, כמעט חנוקה — וכבר לאחר הכל.

המקרה הראשון של המתת אנשים בגאז לא חדר דיו להכרתי, אולי משום שהושפעתי חזק מהתהליך כולו. בבהירות־יתר אזכור הרעלתם של 900 רוסים; היא נעשתה כעבור זמן קצר בקרמטוריום הישן, באשר השימוש בבלוק 11 היה כרוך בטורח רב מדי.

בשעת פריקת הטראנספורט קדחו בחדר־המתים חורים אחדים בתקרה. על הרוסים היה להתפשט בפרוזדור, והם נכנסו בשקט לחדר המתים — כפי שנאמר להם, לשם חיטוי מן הכינים. הטראנספורט מילא בדיוק את כל חדר־המתים. לאחר זה הוגפה הדלת ומבעד לחורים נשפך הגאז. איני יודע כמה זמן ארכה ההמתה, אבל במשך זמן־מה נשמע רחש כלשהו. בשעת שפיכת הגאז קראו כמה שבויים „גאז!", אחרי כן נשמעה שאגה רמה ומבפנים החלו להסתער על הדלת. הדלת עמדה נגד הלחץ. רק לאחר שעות אחדות נפתחו הדלתות ואיוררו את האולם. אז ראיתי לראשונה את גוויות המורעלים בגאז בכמות כזאת. אם כי תיארתי לעצמי מוות־בגאז תיאור מזעזע יותר — בכל זאת הרגשתי את עצמי שלא בנוח. אחזה אותי פלצות. מוות כזה תיארתי לי תמיד כחנק מלא עינויים, והנה לא ניכרו על הגוויות שום סימני עוית. כפי שהסבירו לי הרופאים — משתקת החומצה הציאנית את הריאות, אלא שפעולתה מהירה וחזקה כל־כך שאינה גורמת תופעות־חנק כמו שקורה בהרעלה ע"י גאז־המאור, או על ידי חוסר־חמצן־מוחלט.

על עצם העניין של הריגת שבויי־מלחמה סובייטיים לא נתתי אז את דעתי. זו היתה פקודה והייתי מוכרח לבצעה. אבל אודה בגילוי־לב כי הרעלת המשלוח הזה השפיעה עלי בצורה מרגעת, שהרי בקרוב צריך יהיה להתחיל בהמתתם ההמונית של יהודים, ולעת־עתה לא אני ולא אייכמן לא ידענו כיצד תבוצע ההריגה ההמונית. צריך היה להשתמש במין גאז, אבל לא היה ידוע איזהו ואיך להשתמש בו. עתה מצאנו גם את הגאז גם את אופן שימושו.

תמיד הייתי מזדעזע כשהרהרתי בהריגה ההמונית ביריות, בפרט אנשים וילדים. כבר שבעתי דיי הריגות של בני־ערובה ושאר הריגות־בהמון ע"י יריות, בפקודת המפקד העליון של הס.ס.. או של „המשרד הראשי לבטחון הרייך". עכשיו נרגעתי, שניפטר כולנו מטֶבַח כזה ואפשר יהיה לחסוך עינויים מן הקרבנות עד לרגע האחרון.

דוקא זו היתה דאגתי הגדולה ביותר. למשל, כשהרהרתי על סיפורו של אייכמן בדבר יריית יהודים על ידי ה„איינזאץ־קומנדו" במכונות־יריה או אקדחים אוטומטיים. תמונות מזוועות התחוללו בשעת־המעשה; הירויים ברחו ואת הפצועים — וקודם־כל נשים וילדים — חיסלנו במקום.

ההתאבדויות התכופות בשורות ה„איינזאץ־קומנדו" — מקורן היה בכך שאי־אפשר היה לשאת טבילה מתמדת זו בדם. אחדים מאנשי הפלוגות האלה נטרפה עליהם דעתם, והשאר החזיקו מעמד בעבודתם האיומה רק בהשפעת אלכוהול.

כפי שסיפר הֶפְלֶה — האנשים שנכללו ביחידות ההשמדה של גלובוצניק השתמשו גם הם בכמויות בלתי־רגילות של כוהל.

באביב שנת 1942 הגיעו משלזיה־עילית המשלוחים הראשונים של יהודים, שכולם נגזר עליהם ליהרג. הם הובלו ישר מן הרציף, דרך שדות שלאחר־זמן נשתרע שם אזור־הבנייה 3. הובילו אותם אומייאר ופאליטש, ועוד כמה ראשי־בלוקים, בשוחחם עמהם דרך־חירות ככל האפשר, שאלו אותם למקצועם ולמשלוח־ידם — הכל כדי להטעותם.

לאחר שהגיעו לחוה פקדו על היהודים להתפשט. תחילה הלכו בשקט לבקתות, שם היה צריך להיערך החיטוי, אך לפתע החלו כמה מהם לגלות אי־שקט ולדבר על מוות וחניקה. ניכרה בהלה כלשהי. מיד הוכנסו כל היהודים שהיו עוד בחוץ לתוך התאים והגיפו אחריהם את הדלת שהודקה בברגים.

במשלוחים הבאים היו מסַמנים מלכתחילה את האלמנטים הבלתי־שקטים ושוב לא גרעו מהם עין. אם הורגש אי־שקט — מיד הוצאו הגורמים־לכך, הובלו אל מאחורי הבניין ושם הרגו אותם בתת־מקלע — בהֶסתֵר מכל שאר הכלואים. נוכחות הזונדרקומנדו והתנהגותו השליוה הפחיתו את דאגתם של המנחשים־רעות. השפעה מרגיעה נודעה גם לעובדה שאחדים מן הזונדרקומנדו נכנסו לתאים ונשארו שם עד הרגע האחרון, ואחד מאנשי הס.ס. עמד כל העת ליד הדלת.

אבל חשוב ביותר היה זה, כי בכל אותו זמן של העברת האסירים והתפשטותם מבגדיהם שרר שקט מוחלט. רק בלי צעקות ובלי זירוזים־הרצות!... אם סירב מישהו — נסתייעו באלה שהתפשטו כבר או בחברי הזונדר. אפילו את העקשים־ביותר הרגיעו בדיבור רך, וכך השפיעו עליהם להתפשט. האסירים מן הזונדר דאגו שההפשטה תיעשה מהר ושלא תהא שהות יתירה לקרבנות להרהר במצב.

עזרתם המסורה של הזונדר בשעת הפשטת האנשים והובלתם לתאי־הגאזים היתה דבר מיוחד במינו. מעולם לא הייתי עד לכך ואף לא שמעתי שחברי הפלוגות

האלה ירמזו אפילו במלה אחת, לאנשים שעמדו להירעל, על הצפוי להם. להיפך, הם עשו כמיטב יכולתם כדי להוליכם־שולל, וביחוד כדי להרגיע את המנחשים־רעות. אם היהודים לא רחשו אמון לאנשי הס.ס. — הרי נתנו אמון לאסירים מבני גזעם. לזונדרקומנדו גויסו אך ורק יהודים שמוצאם מארץ המשלוח המסוים, כדי שיוכלו להידבר עם הנידונים (ולהרגיעם). החדשים ביקשו לדעת על החיים במחנה והם היו שואלים לקרובים ומכרים ממשלוחים קודמים. מעניין היה לשמוע כיצד אנשי הזונדר משקרים להם, ובאיזה כוח שיכנוע בדו להם מיני דברים ובאיזה מיני העויות הדגישו את סיפוריהם.

הרבה נשים הסתירו את עולליהן מתחת לערימות הבגדים. אנשי הזונדר נתנו על כך את דעתם במיוחד, וכה הירבו לדבר על לב האשה עד שנאותה לקחת עמה את ילדה. הנשים הסתירו את ילדיהן מתוך החשש שהחיטוי יזיק להם. על פי רוב בכו הילדים הקטנים כשהפשיטו אותם בנסיבות כה בלתי־רגילות בשבילם, אבל כשהאמהות או אנשי הזונדר המיוחדות פנו אליהם בלשון של חיבה היו נרגעים ומשחקים והיו נכנסים אל תא הגאזים כשצעצועים בידיהם. שמתי לב, כי נשים שניחשו או ידעו את הצפוי להן התאזרו עוז, ועל אף אימת־המוות שבעיניהן התבדחו עם ילדיהן או השפיעו עליהן דברי נוֹעם.

אשה אחת ניגשה אלי ולחשה לי, בהצביעה על ארבעת ילדיה שהחזיקו בחביבות אחד בידי אחיו, כדי להוביל את הקטנים שבהם בשטח הקשה להליכתם: „איך תעצרו כוח לרצוח את הילדים היפים והחמודים האלה? האין בכם לב?"

זקן אחד, בעוברו לידי, הפליט: „הגרמנים ישלמו מחיר יקר על הרצח ההמוני הזה של היהודים". עיניו להטו משנאה. אף־על־פי־כן הלך בשקט לתא־הגאז בלי לדאוג לאחרים.

אשה צעירה אחת משכה במיוחד את תשומת־לבי, לפי שסייעה בחריצות יתירה לילדים ולנשים זקנות להתפשט, בהתרוצצה אנה ואנה. מראיה והתרגשותה עוררו את תשומת־לבי כבר בשעת הסלקציה של המשלוח. היו עמה אז שני ילדים קטנים. פניה לא היו כפני יהודיה. היא טרחה עד הסוף סביב הנשים שהיו להן הרבה ילדים ולא התפשטו עדיין, פנתה אליהן בחביבות, הרגיעה את הילדים. נכנסה לבונקר בין האחרונות. בפתח נעצרה ואמרה: „ידעתי מההתחלה, כי נוסעים אנו לאושבינצ'ים להשמדה. התחמקתי כשרצו לצרפני אל המוכשרים לעבודה — לפי שלקחתי עמי את הילדים. רציתי לעבור את כל זה במלואו בהכרה מלאה. לכל הנכון זה לא יארך זמן רב. חיו בטוב!"

מפעם לפעם קרה כי בשעה שהתפשטו פרצו לפתע נשים בצעקות המזעזעות עד לשד־העצמות. מרטו את שערותיהן והתנהגו כמטורפות. אז הוציאו אותן מהר והרגון מאחורי הבניין ביירייה בעורפן.

וכן קרה שנשים, בראותן כי אנשי הזונדר עוזבים את התאים ובהבינן מה יקרה עתה — קיללו אותנו כל מיני קללות שבעולם.

ראיתי אשה אחת, שבשעת סגירת דלתות התא ביקשה לדחוף החוצה את ילדיה וקראה בבכי: „השאירו לפחות את ילדי היקרים בחיים!"

היו הרבה מחזות מזעזעים כאלה שעשו רושם על כל הנוכחים.

באביב שנת 1942 עברו מאות אנשים בריאים ליד עציפרי פורחים בחוות איכרים, והלכו הלאה. הם הלכו — על פי־הרוב בלי לנחש דבר — אל המוות בתאי־הגאזים. מחזה זה של יקיצת החיים ושל השמדתם עוד ניצב כיום לנגד עיני.

עצם מהלך הסלקציה של המשלוחים ברחבת הרכבת כבר היו בו תקריות לרוב. בגלל הפרדת המשפחות, בעלים מנשותיהם וילדים מהוריהם, היתה קמה במשלוח התרגשות רבה ואי־שקט. ההפרדה הנוספת של מוכשרים־לעבודה עוד הוסיפה לרוע המצב. כמובן, המשפחות ביקשו להיות בצוותא. אלה שמוינו חזרו למשפחותיהם, ואמהות עם ילדיהן התאמצו להגיע לבעליהן או לבניהן המבוגרים, שסומנו לעבודה. לעתים היה נגרם בילבול רב, עד שמוכרחים היו לערוך את הסלקציה מחדש. חוסר מקום מנע בעדנו שימוש בשיטות נוחות יותר לסלקציה.

כל הנסיונות להרגיע את המוני האנשים המסוערים היו לשוא; לעתים תכופות השתמשו בכוח כדי להחזיר את הסדר על כנו.

מיוחדת במינה היתה התנהגותם של חברי אנשי הזונדר, כולם ידעו שלאחר גמר הפעולה יהא גורלם כגורל רבבות היהודים שהזונדר היה לעזר כה רב בהמתתם. אף־על־פי־כן גילו חריצות, שהפתיעה אותנו כל פעם מחדש. לא זו בלבד שלעולם לא רמזו לקרבנות על הצפוי להם, לא זו בלבד שעזרו בשקידה בשעת ההפשטה, אלא שנהגו אפילו באלימות בעיקשים, הוציאום אל מאחורי הבניין והחזיקום בשעת ההמתה. הם הובילו את קרבנותיהם כך שלא יוכלו לראות את סגן־הקצין הממתין להם ואקדח בידו לשימו לפתע בעורפם. כך גם נהגו בחולים ובבעלי־מום, שמן הנמנע היה להביאם לתאי־הגאזים. וכל אלה הם עשו בטבעיות רבה, כאילו הם עצמם נקראו לבצע את מיבצע ההשמדה. הם סחבו את הגוויות מן התאים, עקרו שיני־זהב, גזזו את השערות, גררו אל התעלות או התנורים, הם שהפיחו את האש בבורות והם־הם שחפרו בתוך ערימות הגוויות הבוערות — בשביל להחדיר אויר.

כל המלאכות האלה בוצעו כאילו באדישות קהה; כאילו מדובר בפעולה יום־יומית. בגררם את הגוויות המשיכו לאכול או לעשן. אפילו בשעת עבודה איומה כל כך כשריפת הגוויות המונחות כבר זמן רב בקברות המוניים, לא פסקו מלאכול.

לעתים קרה, שהיהודים מן הזונדר מצאו את קרוביהם בין המומתים או בין אלה שהלכו לתאי־הגאזים, ובלי ספק התרגשו, אך לידי התפרעויות לא הגיעו הדברים.

הייתי עד למקרה זה: בשעת גרירת הגוויות מן התא נשאר לפתע אחד מן הזונדר עומד על עומדו כהלום רעם; רגע עמד כך ואחר זה המשיך ללכת יחד עם חברו כשהגוויה בידם. לשאלתי, מה קרה, ענה הקאפו, כי איש זה מצא בין הגוויות את אשתו. עקבתי אחריו רגע, אבל לא ראיתי בהתנהגותו שום דבר מיוחד. כקודם כן גם עתה סחב אחריו את הגוויות. כעבור זמן־מה ביקרתי בפלוגה ומצאתיו יושב בין חבריו בשעת האוכל, כאילו לא קרה דבר. האם ידע להסתיר כל־כך את סערת־נפשו, או שכל כך ניטמטם עד שאפילו חויה זו לא יכלה לזעזעו?

מנין שאבו היהודים בזונדרקומנדו את הכוח לבצע יומם ולילה את העבודה האיומה הזאת? האם קיוו למקרה מיוחד שיתן להם את האפשרות להתחמק מן המוות? האם כה ניטמטמו ואולי נחלשו מחמת הזוועות, ולא עצרו אומץ להתאבד כדי להיפטר מ„קיום" זה [*]? עקבתי אחריהם בתשומת־לב יתירה, ובכל זאת לא יכולתי לרדת לסוף התנהגותם. חייהם ומותם של היהודים הציבו בפני שאלות רבות שנבצר ממני לפתרן.

כל החויות האלה, כל המאורעות שתיארתי כאן, ויכולתי להוסיף עליהם בלי סוף, מאירים רק חלקית ובצורה בלתי־מספקת את כל מהלך ההשמדה.

משתתפי הביעור ההמוני הזה, אלה שלהכרתם הוא חדר על כל תופעות־הלוי שלו, לא יכלו לעבור על כך לסדר־היום.

כל אלה — פרט למעטים, יוצאים מן הכלל — שהופקדו על „העבודה" המחרידה הזאת, על „שירות" זה, ואני בתוכם, גרמו להם המקרים האלה הרהורים רבים וטבעו בהם רושם עמוק. רבים מהמשתתפים בפעולה היו ניגשים אלי לעתים תכופות בשעת סיור־הביקורת במקומות ההשמדה, כדי להיחלץ מספקות, כדי לשתף אותי ברשמיהם; הם רצו שארגיע אותם. משיחותיהם האינטימיות בקעה השאלה המתמדת: האם מעשינו הכרחיים? האם הכרח הוא להשמיד מאות ואלפים נשים וילדים? ואני,

[* הס אינו מזכיר, כי היהודים אשר נאלצו לעבוד בזונדר פוצצו ב־7 באוקטובר את הקרמטוריום 4].

אשר בעומק נשמתי הצגתי לעצמי את השאלה הזאת פעמים אין־ספור, אנוס הייתי להסתפק בתשובה על דבר פקודת הפירר, אנוס הייתי לעודדם. הייתי אנוס לומר להם, שהשמדת היהדות היא הכרחית, כדי לשחרר אחת־ולתמיד את גרמניה ואת צאצאינו מאויבים מרים־שבמרים.

אמנם, פקודת הפירר וכן העובדה שהס.ס. חייב למלא אחריה, היו לנו בגדר דבר בלתי־מעורער, ואף־על־פי־כן התלבטו הכל בספקות כמוסים; אני לא יכולתי בשום פנים להודות בספקות אלה. ברצותי לכפות על אנשים אחרים עמידה נפשית, אנוס הייתי להפגין אמונה איתנה בהכרחיות הביצוע של הפקודה הקשה והאכזרית הזאת.

הכל הסתכלו בי, מבקשים לראות איזה רושם עושים עלי המחזות האלה, איך אני מגיב עליהם. מנקודת־ראות זו עקבו אחרי היטב, פירשו כל הערה שלי. היה עלי לשלוט היטב ברוחי, שלא לגלות את ספקותי בהשפעת ההזדעזעות, תולדת המחזות שראו עיני. היה עלי להופיע כאדם קר וחסר־לב, נוכח מאורעות שהיו גורמים עוית־הלב לכל מי שנותרו בו תחושות אנושיות. לא יכולתי אפילו לצדד את ראשי כשתקפה אותי הזדעזעות אנושית טבעית. מוכרח הייתי להסתכל באדישות כיצד הולכות אמהות עם ילדיהם צוחקים או בוכים אל תאי־הגאזים.

פעם אחת כה שקעו שני ילדים קטנים במשחק, עד שגם האם לא יכלה לנתקם ממנו. אפילו היהודים מן הזונדר לא רצו לקחת את הילדים. לא אשכח לעולם את מבט האם המבקש רחמים על ילדיה, האם שידעה מה העניין כאן. אלה שכבר היו בתוך תא־הגאז החלו לרטון — נאלץ הייתי לפעול. הכל הביטו עלי. רמזתי לסגן־קציץ וזה נטל את הילדים בזרועותיו ונשא אותם לתוך תא־הגאז — לקול בכי קורע לב של האם הצועדת אחריהם. מוטב היה לי שהאדמה תבלעני חיים מחמת ההשתתפות בצער, אבל אסור היה לי לגלות סימן־התרגשות.

הייתי מוכרח לחזות בכל. יומם ולילה הייתי עד לגרירת הגוויות ושריפתן, במשך שעות הסתכלתי בעקירת שיניים, גזיזת שערות וכל שאר הזוועות. שעות ביליתי בריח הצחנה העולה בשעת חפירת הקברות ההמוניים ושריפת הגוויות, הסתכלתי דרך אשנב תא־הגאזים במוות עצמו, משום שהרופאים הפנו את תשומת לבי לכך. נאלץ הייתי לעשות זאת, לפי שעיני כולם היו מופנות אלי, משום שחייב הייתי להוכיח לכולם שאני לא רק מוציא הוראות ופקודות אלא שאני גם נוכח אישית בשעת ביצוען, כפי שתבעתי מזולתי.

מזמן לזמן שיגר המפקד־העליון לאושבינצ'ים פעילי המפלגה והס.ס. כדי שיחזו

בהשמדת היהודים. ההשמדה עשתה על כולם רושם גדול. אחדים מהם, שקודם תבעו בהתלהבות את ההכחדה, נעשו שקטים ודוממים למראה „הפתרון הסופי לשאלת היהודים". שאלו אותי, כיצד אני ואנשי יכולים לראות זאת ללא הרף, כיצד אנו מחזיקים מעמד, תמיד הייתי עונה שאת פקודת הפירר חייבים לבצע בעקיבות גמורה, ועל כן מוכרחה להיעלם כל תחושה אנושית. כל אחד מהאדונים האלה אמר, שלא היה רוצה למלא תפקיד זה.

אפילו מילדנר[*] ואייכמן, שהם בלי ספק גסי־עור למַדי, לא היו רוצים כלל להתחלף עמי. בתפקיד זה איש לא קינא בי.

שוחחתי עם אייכמן פעמים רבות ובפרטות על כל הכרוך ב„פתרון הסופי של שאלת היהודים", בלי לגלות באזניו את מועקת נפשי. השתדלתי בכל מיני אמצעים לתהות על קנקנו, לבדוק את השקפותיו האמיתיות בעניין „הפתרון הסופי". אייכמן צידד ממש כמטורף בכלֶיָה מוחלטת של כל היהודים, שאפשר לתופסם, ולא שינה דעתו אפילו בשעה שהיה שתוי וכשהיינו טנדו. „עלינו לבצע את ההשמדה מהר ככל האפשר, בלי רחמים ומתוך אדישות קרה. התחשבות כל־שהי תתנקם בנו אחר־כך מרה." נוכח השקפות כאלה שקוימו בעקיבות הקפדנית ביותר, אנוס הייתי לקבור עמוק־עמוק כל מַעצורים אנושיים שבי.

אכן עלי להודות בכך גלויות, אחרי שיחות כאלה עם אייכמן נראו כל התחושות האנושיות כבגידה ממש בפירר. נבצר ממני למצוא מוצא ממבוכה פנימית זו. אנוס הייתי להמשיך בתהליך ההשמדה, רצח המונים, מוות כללי, ולהביט באדישות על זה שזיעזע אותי בעמקי נפשי. היה עלי להתייחס בקרירות לכל המאורעות, ובו בזמן לא טושטשו בזכרוני אפילו חוויות זעירות, שלא חדרו כלל להכרתם של האחרים. והרי באושבינצ'ים באמת לא יכולתי להתאונן על שיעמום.

כשאיזה מקרה הסעיר אותי מאוד, לא יכולתי לחזור לביתי, ולמשפחתי. הייתי עולה על סוסי ובדהירה מטורפת גירשתי מלפני את מחזות־הזוועה. לעתים תכופות הלכתי בלילה לאורוה ושם מצאתי מַרגוע בין חביבי.

לפעמים בשעת ביקורי בבית היתה מחשבתי חוזרת לפתע ולפרט מפרטי פעולת ההשמדה. אנוס הייתי אז לצאת את הבית, לא יכולתי לשאת את האוירה המשפחתית הלבבית. בראותי איך ילדינו משחקים בעליצות וכמה מאושרת אשתי כשהבת הצעירה בקרבתה, עלתה המחשבה על לבי: כמה זמן עוד יימשך אושרכם זה?

[* מנהל הגיסטאפו בקאטוביץ].

אשתי לא יכלה לעולם להבין את מצבי־רוחי הקודרים וייחסה אותם לדאגות הקשורות בשירותי.

בעומדי בלילות אצל הטראנספורטים, ליד תאי־הגאזים, ליד הלהבות, הרהרתי תכופות באשתי וילדי, בלי לקשור מחשבות אלה עם הנעשה סביבי. לא אחת שמעתי דברים דומים מפי אנשים נשואים ששירתו בקרמַטוריום. מי שרואה נשים וילדים הולכים לתאי־הגאזים — חושב מבלי־משים על משפחתו שלו.

לא ידעתי אושר מאז החלה באושבינצ׳ים ההמתה ההמונית. הייתי בלתי־מרוצה מעצמי. אי־אפשר היה לדעת מתי תסתיים עבודה זו ומתי תבוצע המשימה. גם אי־אפשר היה לסמוך על חברים לפעולה. הממונים עלי לא הבינו אותי וסירבו להאזין. לא פניתי אליהם. המצב בו הייתי נתון לא היה נעים ולא מעורר קנאה. ואף על פי כן באושבינצ׳ים היו הכל סבורים שהמפקד רואה חיים טובים.

אמת, למשפחתי היה טוב באושבינצ׳ים. היו מַלאים כל מישאלה של אשתי ושל ילדי. הילדים יכלו להשתובב כרצונם, לאשתי היה שפע כזה של פרחים האהובים עליה, עד שהרגישה את עצמה כמו בגן־עדן.

מעדותו של רופא *

2 ספטמבר.

בשעה 3 הייתי נוכח בפעם הראשונה בשעת „האקציה המיוחדת" („זונדר־אקציון"). בהשוואה לזה, התופת של דאנטה נראתה לי כמעט כקומדיה. לא בכדי קוראים לאושבינצ'ים מחנה־השמדה.

5 ספטמבר.

בצהריים נכחתי בשעת „אקציה מיוחדת" של מוזלמנים ממחנה־הנשים. איום מכל איום. הרופא האֶוֹפטשאַרפירר טהילוֹ אמר היום בצדק, שאנו נמצאים כאן בפי־הטבעת של העולם(anus mundi). בערב, בשעה 8 לערך, הייתי שוב נוכח בשעת „אקציה מיוחדת" של משלוח מהולאנד. בשל החלוקה הנוספת, הניתנת במקרים אלה — חמישית הליטר „וודקה", 5 סיגריות ו־100 גראם נקניק, ולחם, שֵׁשים אנשי הס.ס. להשתתף בפעולות מסוג זה.

6 ספטמבר.

היום, יום א', ארוחת־צהריים מצוינת: מרק עגבניות, חצי תרנגולת עם תפוחי־אדמה וכרוב אדום, חביצה מתוקה וגלידות־ואניל משובחות. בערב בשעה 8 הייתי שוב נוכח ב„אקציה מיוחדת".

9 ספטמבר.

השתתפתי בתורת־רופא בשעת ביצוע עונש־מלקות על 8 אסירים ובהריגתם ביריות מנשק קל. בערב הייתי נוכח בשעת „האקציה המיוחדת" — הרביעית.

10 ספטמבר.

בבוקר הייתי ב„אקציה המיוחדת" — החמישית.

23 ספטמבר.

בלילה הייתי ב„אקציה המיוחדת" — הששית והשביעית. בבוקר הגיע

* הד"ר למדיצינה ולפילוסופיה אוֹברשטורמפירר יוהאן פאול קרמר, פרופסור לאנאטומיה באוניברסיטה של מינסטר, גרמניה. מתוך הספר של יאַן סֶן „אושבין־בירקנאו" (פולנית).

אוברגרופנפירר פול. בשמונה ארוחת־ערב. הוגש שיבוטה צלוי — ככל אשר תאבה נפשך; קפה־גרעינים אמיתי, בירה מצוינת וכריכים.

30 ספטמבר.

בלילה הייתי נוכח בשעת „האקציה המיוחדת" — השמינית.

3 אוקטובר.

שימַרתי חומר מגוויות טריות לגמרי.

באושבינצ'ים יש רחובות שלמים של חולי טיפוס. על כן הוריתי להזריק לי נגד טיפוס־הבטן.

7 אוקטובר.

הייתי בשעת „האקציה המיוחדת", התשיעית, של „מוזלמנים" מן המחנות המסונפים.

10 אוקטובר.

אספתי חומר מגוויות טריות לגמרי, כלומר כבד, טחול, לבלב ושימַרתי אותו.

12 אוקטובר.

בלילה הייתי נוכח בשעת „אקציה מיוחדת" — 1.600 איש מהולאנד. תמונות מחרידות ליד הבונקר האחרון (הסלר). היתה זו „האקציה המיוחדת" העשירית.

13 אוקטובר.

הייתי נוכח בשעת ביצוע עונש, ואחר־כך ההוצאה־להורג של שבעה אזרחים פולניים.

17 אוקטובר.

הייתי נוכח בשעת ביצוע עונש וב־11 הוצאות־להורג. אספתי חומר מגוויות טריות לגמרי לאחר שימוש בזריקות פילוקארפינה.

18 אוקטובר.

הייתי נוכח בשעת „האקציה המיוחדת", האחת־עשרה, של הולאנדים. תמונות מכוערות של שלוש נשים שביקשו על חייהן.

24 אוקטובר.

שש נשים ממרד בבודה* קיבלו זריקות (קָלָהר).

[* בודה — אחד מסניפי אושבינצ'ים].

8 נובמבר.

בלילה השתתפתי בשתי „אקציות מיוחדות". ירד גשם־סתיו. בירכתי את פני H—chaf (האופטשארפירר) קיט, תלמידי־לשעבר שמוצאו מאָסן. אחר־הצהרים עוד „אקציה" אחת. ז.א. הארבע־עשרה שבה נכחתי. בערב חברה נעימה בפיררהיים. הוגש יין בולגארי אדום ויין שזיפים קרואַטי.

13 נובמבר.

אספתי חומר מגוויה טרייה לגמרי של יהודי בן 18, אַ־טרופי במידה מרובה, שצילמוהו קודם־לכן.

15 נובמבר.

לפני הצהריים השתתפתי בביצוע עונש.

מפרשת רודולף הס*

בית־הדין הלאומי העליון!

כבר שלושה שבועות קרבים לקצם, מן היום כשבאולם זה, בתוך וארשה שנהרסה בדרך שיטה, בכוונה תחילה ובצורה בארבארית, החל משפטו של רודולף הס, מפקד מחנה אושבינצ׳ים.

אושבינצ׳ים! שם זה בוטא במשך שנות־הכיבוש הארוכות, בזעם, בכאב ובאימה. לא היתה לך כמעט משפחה בפולין, לא היה איש בפולין, אשר אין לו קרוב שם, באותו שטח הבצות, המוקף גדר־תיל, אשר במקום הכתובת "Arbeit macht frei" („העבודה היא הדרך לחירות") צריכה היתה להתנוסס בשעריו הכתובת הדאנטאית "Lasciate ogni speranza voi ch'entrate" („הנאשו מכל תקוה — אתם הבאים").

משפט זה אינו משפט של רודולף הס בלבד, המבצע החרוץ והמצוין של פקודות הרייך השלישי, החותר להכחיד ללא־רחם, באש ובחרב, עמים שלמים. לא, משפט זה הוא משפטו של המשטר ההיטלריסטי כולו, אשר נתן ברכתו לכל פשע שעשו מנהיגיו, מחא לו כף כל עוד הביא תועלת וסיכוי לתוצאות טובות.

שלושה שבועות אלה, של המשפט, היו סיוט אפילו לאנשים המורגלים באכזריות. היתה זו תמצית מעשי־אימים שהעולם טרם ראה כמוהם, היו אלה מיליונים בני־אדם שעונו למוות, שהושמדו בכוונה־תחילה, בשיטתיות, בלי רחמים ובמטרה נפשעת ומודעת.

עצם המקום אושבינצ׳ים, שקללת אלוהים רבצה עליו, מוקצה מאדם, מקום שממה, בצות, שאנשים טבעו בהן — מקום זה נבחר בכוונה תחילה להשמדתם ההמונית של עמים. מקום זה — תחילה רק קטע קטן בשטח, התפשט ברבות הימים. וממחנה קטן צמח קומבינאט־אינטרסים אדיר, "Interessengemeinschaft", קומבינאט המשתרע על פני 40 קל״מ מרובעים. קמעה־קמעה שינה מחנה זה את מראהו, את דמותו, את מטרתו. ממחנה הסגר נהפך לבית־חרושת למוות, למעבדה מדעית ענקית להכחדת אנשים ועמים באורח שיטתי. הדברים שנאמרו לבאים,

* נאום הסיכום של קטיגור בית־הדין העליון, ד״ר תדיאוש ציפריאן, במשפט רודולף הס (וארשה, 11 — 29 במארס 1947).

מיד עם קבלתם למחנה, כלומר, שיחיו כאן לכל היותר שלושה חודשים, לא הספיקו עוד; לא עוד שלושה חודשים כי אם שבע דקות בתא הגאזים היה רב מדי לבן־אדם. „בית־חרושת למוות" הכיל תאי־גזים ומשרפות, החל ב„ביתן הלבן" וכלה במיתקנים ענקיים של משרפות ותוכניות של „סרט־נע". החלו במיתקנים פרימיטיביים בבלוק 11 שם הרעילו בגאז שבויים סובייטיים באכזריות רבה, ואחר־כך תאי־הגאז מתרחבים, מתפשטים עד שמגיעים לממדים ענקיים; לבסוף יכולים לעבור בהם 80 אלף אנשים ביממה.

אושבינצ'ים הרי זה שני מוסדות, ז.א. המחנה, ו„בית־חרושת למוות"; וצריך לדון עליהם לחוד, ואף־על־פי־כן אי אפשר לדון עליהם בפרוטרוט; הנושא רחב מדי.

במשך שלושה שבועות בוססנו כאן בדם, במשך שלושה שבועות דנו בעובדות, מקרים, פשעים, במוות של אנשים לעשרות, למאות, לרבבותיהם ולמאות אלפיהם. ועדיין לא נוכל אלא לַדמות לעצמנו כצֵל הדברים, מה נתרחש שם.

אושבינצ'ים, הרי נועד לבינוי, להימָלְרשטאדט המפורסמת, עיר שעתידים היו להיות בה 750.000 עבדים, עיר שכבר היו לה תא־גאזים ומשרפה משלה, בשערה התנוססה הכתובת „ארבייט מאכט פריי". אך מי שעבר את השער שמע מיד באופן רשמי, מפי ה„לאגרפירר" פריטש, כי „ייצא מכאן רק דרך הארובה". אם היה זה אינטליגנט או כומר יכול היה לחיות חודשיים; איכר — שלושה חודשים; ואם היה זה יהודי — אפילו לא חודש אחד. מכאן מובילה הדרך רק מבעד לארובה. לעקרון זה הותאמו חיי המחנה כולו.

מי היה במחנה אושבינצ'ים? במחנה היו הכל: אסירים פוליטיים ואסירים שנחטפו במצוד —ללא כל מיון וברירה; היתה אינטליגנציה, היתה האוכלוסייה שבאה מן ההתקוממות בוארשה, היו פועלים, היו פושעים פליליים, היו יהודים, היו נסיכים, היו צוענים, היו לאומנים, היו קומוניסטים, היו כל עמי אירופה — חופשיים־לשעבר, והנה הם מאחורי גדרי־תיל הטעונות חשמל.

במחנה נהפכו כל הסדרים. הטוב יותר, האציל יותר — הורד מטה מטה, הגרוע יותר הועלה מעלה־מעלה. כדי להיות במחנה „מישהו" צריך היה להיות מקודם פושע, צריך היה להשתמש בשיטות הקיצוניות ביותר, להרוג אחרים, כדי להישאר הוא־עצמו בחיים העלובים.

היתה זו חברה פושעת, אם המדובר הוא בשלטונות המחנה ועוזריהם, חברה שבה הקוֹאליפיקציה היא הפשע: פשע בעבר או בהווה.

והחל המאבק על האדם, ובו בזמן המאבק על קטילת האדם שבאדם. מאבק זה תיאר לנו בצורה הבולטת ביותר העד ציראנקביץ'. בטרם רצחו את האדם כפרט, רצחוהו בתוכו פנימה, השפילוהו, הביאוהו למצב גופני ונפשי שבו חדל האדם להאמין בעצמו. נותר בו רק מה שרדום בעמקי נשמתו של האדם — היסודות החייתיים. צלם האדם נמחק ללא זכר בחיי המחנה.

המאבק לא היה שקוּל — שכן הופיעו בו בכל עוצמתם הרייך השלישי, מכונת המחנה כולה, על צבאו, משטרתו, הגיסטאפו, הס.ס., המפקדים ומשרתיהם הנאלחים, מזה — והמון אדם בלתי מאורגן וחסר מגן שהוגלה לתוך המחנה מכל קצוי תבל, מזה; המון חסר־ישע, בלתי־מאורגן, המסוגל להתגונן רק במחיר חייו העולים־קרבן בצורה כזאת שחסר אפילו הסיפוק של נפילה בשדה־הקרב. האנשים אבדו בביבי־שופכין, מתחת לחומה, במרתף, אבדו בתאי־הגאזים, אבדו באלמוניות, בכיעור, בבלויי־סחבות, ללא כבוד ותהילה.

המאבק הזה נמשך. הוא נמשך משנת 1940 עד שנת 1945, עד אותו הרגע שבזכות ההתקפה הסובייטית שוחרר המחנה.

במשך חמש שנים ארוכות צעדו מאות אלפים בני־אדם במחנה, ומיליונים אנשים בתאי־הגאזים — בנתיב זה, נתיב המאבק על צלם האדם. ולבסוף ניצח האדם — ניצח בטרם באה הישועה.

בזמן הדיכוי החמור ביותר, בשעת מעשי־האונס האיומים ביותר שביצעו התליינים ההיטלריסטיים, התאחד המחנה בסולידאריות מלאה. ושוב אצטט את העד ציראנקביץ', האומר כי מספר חודשים בטרם נשתחרר המחנה נוצר מצב כזה שאסיר יכול היה להסתתר במחנה, דבר שהכל ידעו על כך, המחנה כולו, אך לא הגיע מעולם לידיעת הגיסטאפו או הס.ס. פירושו של דבר, כי לא היה איש במחנה, בין מאות־אלפי האנשים שהוגלו מכל קצוי עולם, לא היה איש אשר ילשין על חברו, שימסור אותו תמורת פרס לידי הפאשיסטים.

המאבק הוכתר בהצלחה, אך עלה במחיר יקר מאוד של הרבה־הרבה קרבנות.

הבה נסתכל, כיצד מצטיירת דרכו של אדם חופשי בריא בגופו עד לרגע ששיירי גופתו הושלכו לתנור המשרפה.

מצוד, מאסרים בידי הגיסטאפו, גירושים, כמו אלה בפלכי זאמושץ ולובלין,

חטיפות במחנה שבויי־מלחמה סובייטיים, הגיטו בחיסולו, בתי־כלא — אלה המקורות מהם זרמו האנשים למחנה.

עצם בואם למחנה היה סיוט. מאה איש ולמעלה מזה צפופים בקרון־בהמות אחד, אין הם מסוגלים לא לשבת ולא לשכב, זה על גבי זה, נחנקים מחוסר אויר, רובצים בצואה ובשתן על גוויותיהם של אלה שלא החזיקו מעמד. לכשהתקרב אדם לאשנב המסורג — ירו מבחוץ. כשעלתה בקרון זעקת יאוש היה כל איש ס.ס., בכל תחנה שהיא, מרביץ ללא היסוס צרור יריות אוטומאטי לתוך הקרון.

הגיעו. הקרונות הוגשו לרציף צדדי, רציף מיוחד בשביל המחנה. פותחים את הדלתות ובו־במקום היה נופל על האדמה גוש דחוס של חיים ומתים. צעקות, מכות, הרצה — זו היתה ההתחלה. לאנשים שבאו בקרון כזה נדמה היה כי עכשיו יוכלו לנשום אויר צח לפחות. יהיו התנאים איך שיהיו — בכל אופן לא יהיה כה איום כמו בקרון. והנה נוכחו לדעת שלא כך הדבר.

גירשו אותם מהקרון. החלש קיבל באַלה בראשו ונספה — מאושר מן האחרים. החזק מצא את עצמו בתחנת־הרכבת וסָדוּר בחמישיות נע בלויית מכות וצעקות לעבר המחנה. במחנה נלקח מהאסיר הכל. גברים ונשים הופשטו עד למערומיהם, הועמדו ל„מיפקד" והחלה קבלת־הפנים התופתית — ה־Aufnahme המפורסמת. כל־עיקרה היה להפוך את האדם מיד עם בואו לחפץ, למספר סידורי. האדם נסתיים בשער.

הגיעה שעת הרחצה. סבורים היו כי האנשים הבאים למחנה אינם יכולים להיות נקיים אף אילו באו הַישֵר מבתיהם. הפעולה הראשונה היתה על־כן גירושים למרחץ, ל„זאוּנָה" המפורסמת. בבית־מרחץ זה נתמַצה כל המיבצע כולו בשפיכת מים על האנשים, בלי סבון, בלי מגבת, ומיד גורשו לתוך הקור. ושם בחצר נצטוו לחכות שעות רבות, ומי שלא החזיק מעמד — אבד; מי שהחזיק מעמד — צעד הלאה.

הגיע השלב הבא: תספורת; והנכון יותר, תלישת השערות גושים־גושים במכונה קהה. לנשים גולח שערן עד העור, וכך נשלל מהן הדרן הטבעי והזכות להיראות כיצור אנוש. את הגברים המגולחים והנשים המגולחות גירשו הלאה. גילחו את כל הגוף. את הנשים גילחו אסירים־גברים, ואנשי הס.ס. הסתכלו ועסקו בפירושים לפעולה הבארבארית בצורה שאינה הולמת שום רגש של הגינות הידוע אף לשבטים הפרימיטיביים ביותר.

לאחר מכן בא הקיעקוע — מַתן המספר. האדם חדל להיות אדם. קיעקעו

לו את המספר על זרועו, ובזאת תם האדם — נהפך למספר כך־וכך. שם־המשפחה היה עניין צדדי. כמובן, השמות נרשמו למטרות המחלקה הפוליטית — אבל האדם במחנה נהפך למספר בלבד.

האנשים גורשו אל מכלאות־ההסגר (קאראנטאננה). תפקידו של ההסגר הוא, כרגיל, הפוך מאשר כאן. עיקרו של ההסגר במחנה היה בזה, כי הבא לכאן בריא־ושלם יידבק בטיפוס; הבא נקי — כינים ישרצו עליו; הבא בכושר־עבודה כלשהו ירועָע וייהפך לשָבָר־אדם. ההסגר נערך תחת כיפת השמים, בכל מזג־אויר שהוא. הוא נערך באחו, מין כר־דשא שלא היה בו מקום פנוי מכינים. אם רצה אדם לשבת, אנוס היה לרקוע הרבה ברגליו באדמה — להמית את הכינים ששרצו בתוך הדשא.

כתום ההסגר הלכו האנשים לצריפים הקרויים בלוקים. בלוק — משמע דירה. אלא שהמושג דירה אינו הולם אפילו כהוא־זה אותם מגורים הקרויים בלוק. צריף ארוך וצר, בו נקבעו לא מיטות ולא מיטות־עץ כי אם: צטבות בלבד, מאלה שבמרתף המשמשות לבקבוקים או לתפוחים. את האנשים ה׳מיסו׳ על האצטבות בכל הכמויות שיכלו אלו לקלוט. מזרון הוא חלום; שמיכה — פאנטאזיה. ואם הופיעה איזו שמיכה — שרצו עליה כינים שמשקלם עלה על משקל השמיכה עצמה; ואם היה מזרון — הרי כל־עיקרו קש רקוב. אנשים ישנו בשלוש או ארבע קומות, העלייה והירידה לא קלות היו בלילות, האנשים התשושים עשו את צרכיהם מתחתיהם ועל אלה שישנו מתחתם.

בתנאים אלה נמצאו אנשים, שנים ארוכות, ארוכות.

המלבושים־שעליהם לא היו ראויים לשמם. קיבלו סחבה מכל הבא ליד, מן תאי־הגאזים או תלי האשפה, בלי לשים־לב למידותיה ומטרותיה, מבלי להתחשב בתועלת ובנקיון.

לפעמים קיבל מישהו איזה יחידת־לבנים; נעליים לא היו, והיו רק כפכפים — מסוג כזה שלאחר זמן קצר גרמו פצעים חמורים בכפות־הרגליים, מוגלה, ואיבוד כושר התנועה.

לא היו מים במַחנה. כשתיכננו הקמת מחנה גדול יותר, ביקרה שם ועדה מברלין; ביקר פרופסור האוניברסיטה הגרמנית בברסלאו, שמסר דו״ח כי בכל שטח אושבינצ׳ים המים אינם יפים אפילו לשטיפת הפה — ואף על פי כן, ואולי משום־כך דוקא, הוקם שם המחנה. מים לא היו. באֵר אחת־ויחידה שירתה אלפים ורבבות אנשים. על פי רוב הכזיבה הבאר ולא היו מים לשתות וגם לא

להתרחץ. אלא שעל רחיצה לא היה מדובר כלל, היה זה חלום שאפילו האופטימיסטים המושבעים לא נתפתו לו.

עינוי המחנה היו המיפקדים. ה„אַפּל" עיקרו היה בכינוס כל האנשים כדי למנותם. מידת הדייקנות הגרמנית תבעה שמספר האנשים במיפקד־בוקר יהא תואם את מספרם בערב. אם יצאו אנשים לעבודה מחוץ למחנה, וכמה מהם נפלו או נהרגו — מעשה שבכל יום כמעט — צריך היה להביא את הגוויות על הכתפיים ולהניחם למיפקד בשורות. היה זה מיפקד החיים והמתים. ספרו את האסירים, ניכו את מספר ההרוגים, ונקבע המניין ליום המחרת.

אם יצא איש מצריפו בלילה ונורה, עלה על גדר־התיל המחושמלת, או סתם גנַע אי־שם בקרן־זוית והוא נעדר מן המיפקד — עמדו הכל עד שנמצא האיש. היו מיפקדים שאנשים עמדו 17 שעות ללא הפוגה, מן הערב עד אור הבוקר, ומכאן הלכו ישר לעבודה. בשעת המיפקד נפלו האנשים בהמוניהם. בכפור החורף עמדו האנשים בלי בגדים, והכפור עשה את שלו וכמובן, מאליו, בשעת המיפקד הומטרו מכות, גידופים וצווחות נשמעו למלוא השטח.

ואם מפקד המחנה חשקה נפשו ב„פאנטאזיה" — ערכו „ספורט", היה זה עיסוק שתכליתו למנוע התרשלות האנשים במחנה, לבל ירווח להם מדי. הריצו את האסירים יחפים על גבי חצץ במשך שעות ארוכות במעגל, בריצה, בקפיצות, בזחילה, בגלגולים, עד שהשבץ אחז את האנשים והם נפלו מאפיסת כוחות, ואז הומתו בו־במקום.

את האנשים הריצו לעבודה. היו לה שתי מטרות: קודם־כל מטרה מעשית, להרבות נכסים לרייך השלישי בעזרת האנשים האלה. האדם נחשב שם פחות מבהמת־עבודה, שחסים עליה. האדם חייב לעבוד במשך 2—3 חודשים ואחר־כך להתפגֵר ולפַנות מקומו לבָא אחריו.

לצורך העבודה הקימו „קומנדו", בהנהלתם של ה„קאפו" המפורסמים. ה„קאפו" היה אדון החיים והמוות. גם ה„קאפו" היה אחד מאנשי המחנה, אך בתשעים־למאה היה מן האלמנטים הגרועים ביותר שבמחנה, באשר רק במחיר הריגתם של אחרים אפשר היה להימנות ל„קאפו". כל עבודה נעשתה בריצה — הובלת משאות במריצות, סחיבת לבינים. והכושל — היה אובד. גשם או לא גשם, שלג או לא שלג, חורף או לא חורף, במים עד צואר בעבודות של ויסות הנהר — אין דבר! העבודה צריכה להימשך. ואם מת מישהו — ניחא. אחד פחות. ה„קאפו" צוין לשבח על העבודה המתנהלת כסדרה.

תיארו זאת העדים: דז׳ידק, זאברסקי, סקוטניצקי, טונדוס ואחרים, תיארו תיאור בולט כל כך, עד שקשה להוסיף משהו לדבריהם.

באסירים טיפלה הלשכה הפוליטית (או המחלקה הפוליטית), שהיתה, לפי דברי הנאשם עצמו, השליט על החיים והמוות של אסירי אושבינצ׳ים. בראשה עמד גראבנר המפורסם, שהכל כינו אותו השד־בהתגלמותו והשווהו לנאשם עצמו מבחינת יחסו לאסירים וצמאונו־לדם. הלשכה הפוליטית תכליתה היתה להשגיח על האסירים לבל יאריכו ימים מדי, שמותם יירשם בכרטיסייה שיטתית ומסודרת, שכל אדם ימות מוות טבעי (על גבי הנייר), שהכל יתאם למספרים מבלי שים־לב כיצד הם הדברים במציאות. קרה שהוציאו תעודת מוות מחמת זיקנה לילד בן 10; קרה — והדבר עורר שערוריה גדולה בברלין — שניתן אישור למותו של אסיר פוליטי גרמני מחמת נֶמֶק הרגל השמאלית, ושכחו שרגלו השמאלית היתה תותבת, כי האיש היה נכה. דרך הלשכה הפוליטית עברו מיליונים אנשים — בתיקיה שלה, חקירותיה מכותיה ועינוייה.

המחנה היה לו מוסד נוסף להמתת אנשים: בית־החולים; כאילו לעג־לרש, בית־חולים שכדרך־העולם הוא מקום להחלמתם של הבריות, כאן היה זה מקום להמתת אנשים באורח לגאלי.

כמובן שאין לדבר על נקיון. מים לא היו, מקום לא היה, האנשים התגוללו שלושה־ארבעה על אצטבה אחת בלי מזרונים ושמיכות, לא היו בתי־שימוש, לבנים נקיים, תרופות, ולא מזון דיו.

בית־החולים לא היה טוב במאומה מן המחנה גופא, מלבד זה שכאן אפשר היה להיבטל מעבודה — אך תמורת זאת צריך היה למות. לא היו תרופות ולא מכשירים. הכינים שרצו בבית־החולים ממש כמו בשאר המקומות. כאשר חדר הטיפוס לבית־החולים נפטרו ממנו בזה הדרך, שכל בית־החולים על חוליו מַחלימיו ואפילו מטפליו נשלחו לגאז, והטיפוס חוסל.

אסור היה להשתמש בבתי־השימוש, אסור היה ללכת לבית־השימוש — אם הוא פעל בכלל; אסור היה לצאת מחוץ לצריף שלא בשעות המיועדות לכך.

כיצד נערכה בבית־החולים קביעת מניינם של המתים? בבוקר היה מופיע הסאניטאר וממשש את רגלי השכובים על האצטבות. רגליים קרות הוא סימֵן בגיר — והגווייה הושלכה ממיטתה, לפנות מקום לאושפיז חדש.

אשה שלרוע מזלה נכנסה להריון — „הלכה לגאז". היתה פקודה מאת הימלר

כי אסור ללדת במחנה, ואשה הרה אחד דינה — לגאז. ואם בכל זאת הביאה אשה ילד לעולם, הצליחו לפעמים להסתירו שבוע או שבועיים מפני עין ה„קאפו", לבסוף נמצא הילד, והוא הושלך — כפי שהעידה הד"ר קושצ'ושקובה — לתוך דלי מים, או הושלך־חיים לתנור שבצריף, בחורף.

ד"ר קובאלצ'יקובה העידה, כי בשעת טיפולה בחולות בבית־החולים התעניינה בבעיית הכינים. היא סִפְּרָה במשך כמה דקות על שרוולה 72 חתיכות, על אחד־משרווליה שלה בלבד.

הגע בעצמך, כמה היו על הלבוש כולו.

עכברים היו נושכים גופות החיים, מכרסמים כפות־רגליהם, נועצים שיניהם במתני החולים התשושים מלהתגונן.

פְּסַק אוֹרַח הנשים. לפי הסטאטיסטיקה של הרופאים הגרמנים ניספו, כרגיל, במשך חודש 13 — 25 אחוזים של אסירים. 13 — 25 אחוזים מאוכלוסיית המחנה. מה היה המספר לשנה?

לבית־החולים נקלעו אנשים מפינות שונות של המחנה ובדרכים שונות; מי שהיה מסוגל לעמוד על רגליו לא היה פונה לבית־החולים. נזהרו מבית־החולים כמפני אש, באשר ידעו שזוהי הדרך ל„ארובה", כפי שאמרו במחנה.

המחנה לא היה משופר מבית־החולים. אל חלקו המרוחק, המכונה „מקסיקו" משום שנמצא מחוץ לגדר המחנה עצמו, כונסו 30.000 נשים עירומות שראשיהן גולחו והן הוחזקו שם שבועות תמימים בשטח הפתוח. לא זה החשוב, שעמדו במערומיהן לעיני־כל, שהרי הבושה חדלה להתקיים במחנה, האדם חדל להיות אדם, ולא היו מבדילים בין גברים לנשים; אסיר — משמע יצוּר בעל מספר וראש מגולח. נשים עירומות אלו ישבו מאחורי גדר־התיל עד שרובן ניספו במקום; שאר הנשים הלכו לגאז.

כמובן מאליו, המזון במחנה נמצא ברמה אחת עם כל השאר. המנה הנקובה היתה מינימאלית, ואת זו קיבלו האסירים רק בחלקה.

במרק שהוגש במחנה נמצאו כפתורים, שיירי חומרים שונים, סכיני־גילוח, מסמרים, פרזרבאטיבות, אבנים, אולרים; באשר לתוך הסיר שפכו את כל מה שנלקח מן הטראנספורטים החדשים, והריקו ישר אל תוך הסיר את צרורות המזון שהוחרמו — בלי לבדוק מה־ומה החביאו בתוכם האנשים.

היסוד המזין היו המרק והלחם. מרק זה, שבדיקות מַעבדה קבעו כי הוא נוזל

שחמיצותו כשל חומץ־שולחן ממוצע, מרק זה בתוספת כמות קטנה של קליפות תפוחי־אדמה, או תפוחי־אדמה קפואים ופרוסת לחם, היה המזון כולו; שכן מלבד זה קיבלו קפה בלתי־ממותק או חתיכת פשטידה, או נקניק שהבדיקות הבאקטריולוגיות גילו בו חיידקים הנמצאים בדרך כלל בצואה. כיצד יוצר נקניק זה — זאת לא הצליח בית־המשפט לברר.

אוכל כזה גרם כמובן לשלשול, והיו מקרים של גויעה ברעב. והיו אומרים במחנה, כי מי שהחזיק מעמד שנה תמימה הוא בר־מזל מיוחד — או רוצח מובהק; שכן, ברגיל אי־אפשר לחיות כאן יותר משלושה חודשים.

ואגב, שאי־אפשר יהיה לחיות כאן — לכך דאגה הנהלת המחנה. מזמן לזמן, כשנמצא מספר רב מדי של תשושים או „מוזלמנים" כפי שכונו, היתה נערכת „סלקציה". וזה סדר הסלקציות: הכל הוזעקו למיפקד. על הכיסא ישב רופא גרמני, בצוותא עם הנאשם [במשפט זה] או עם אחד מעוזריו, והכל עברו לפניהם עירומים, בלי להתחשב בעונת־השנה. הרופא הרים אצבעו — ימינה, שמאלה — הכל לפי מראהו של האסיר. ימינה — משמע לחיים; שמאלה — הדרך ל„ארובה". כך נערכו הסלקציות: מי לחיות שלושה חודשים, או חודשיים נוספים, ומי ליום־חיים אחד בלבד.

„סלקציות" ערכו גם לא־רופאים. הן נערכו בשוב האסירים מעבודתם. נקטו אז בשיטה הפשוטה ביותר: רגליים נפוחות, אצבע פצועה, לשון חֵרֶבָה — הן סיבה מספקת כדי להישלח לגאז. סיפרו על כך בפרוטרוט העדים סקוטניצקי, ד"ר שושקוביץ' ואחרים.

ברגיל, אם נכנס אדם לבית־החולים ולא נרפא במשך ארבעה שבועות — זוהי הנורמה — הלך לגאז. היה בו, על כן, בבית־החולים משום סיכון רב מאוד.

השיטות לעינוי האסירים היו כה משוכללות עד שקשה לתאר אפילו בחלום־בלהות. היה, לדוגמה, קאפו בשם קראנקנמאן; תפקידו היה ליישר את הדרכים והשבילים במחנה על ידי מַכבש־דרכים. את המכבש גררו כמובן אסירים, עדר שלדים מזי־רעב. כשצנח אחד מהם, היה המכבש עובר על גופו ומהדקו לתוך האדמה. איש לא התערב בשל כך. ואם נפל אסיר מאחורי המכבש, היה קראנקנמאן ניגש אליו, שם על צווארו את מקל־האֵת, עומד ברגליו על שני קצות המקל — וחונקו. אגב, אופן זה של חניקה לא היה המצאתו־שלו. הוא היה מקובל בכל קוֹמנדוֹת העבודה.

קרה שאסיר הסתתר, ברח ונתפס, או שהתרחק מן הבלוק שלו ותעה. לכשנמצא, הובילוהו בליווי תוף וכתובת על גבו: "Hurra, da bin ich schon wieder da!" (הוררא, ושוב אני כאן) — ואחר זה תלו אותו או הרגו בדרך אחרת. אם ברח אסיר מן המחנה, הובאה למחנה כל משפחתו והומתה כאן.

על היחס לאסירים יעיד המעשה במפקד מכבי־האש בוארשה, שהמיתוהו בדחיקת מקל־האת לתוך הפה. אסיר שהביא הוראת רופא כי עליו לעבוד בישיבה, היו מושיבים אותו על יתד משופדת שנכנסה לגופו, וכשניסה להתרומם חזרו והושיבוהו.

פעם אחת עבד קומנדו בשאיבת מים מבור. המים היו עמוקים. עבדו שם אב ובנו. במַכות מרדות אילצו את הבן להשליך את אביו לתוך הבור ולהטביעו. לאחר זה החלו להתגרות בו שבן סורר הוא, והטביעו גם אותו.

באחד הימים סחב אסיר על גבו שקי מלט עד שצנח ונפל. הקאפו חבט בשק כמה פעמים בראש האסיר והרגו בו־במקום.

באסירים שוסו כלבים. באושבינצ'ים היו כלבים רבים מאוד. מזונם היה טוב ממזון האסירים. אסיר שאכל את מנת הכלב היה צפוי לעונש חמור. לכלבים היו צריפים נוחים — מלונות נוחות. לפי תקנון המחנה מילא כלב אחד את מקומם של שלושה אנשי ס.ס. הכלבים היו מאולפים לתקוף אנשים, הם הסתערו לא על צוארו כי אם על בטנו, על רגליו, ידיו, וקרעו ממנו איברים־איברים; האיש החלוש והתשוש היה צונח לאדמה, טרף לשיני חיית־הפרא.

שיטת־העונשין במחנה היה פשוטה למדי. 25 מלקות היו העונש הקל ביותר שלאחריו צריך היה להמשיך מיד בעבודה. העונש דורג לפי כמות המלקות ואופן ביצוען.

אחריו בא המאסר. „בונקר העמידה" — אחת מצורות המאסר — לא נודע בשום מקום אחר. עיקרו הוא זה, שלתוך חור הדומה לארון־מלט דחסו 5—6 אנשים שנבצר מהם להניע אפילו בכתפיהם. האנשים הוחזקו שם לילות ארוכים ללא הספקת אויר מינימאלית. האנשים נידונו לעינוי זה לא לילה אחד, כי אם 7 לילות, ו־14 לילות, ו־21 לילות. אם עשו בו רק לילה אחד יצאו באפיסת־כוחות וקרה שמחוסר אויר נחנקו, ובבוקר נמצאו האנשים כשאזניהם מכורסמות ואצבעותיהם נשוכות, אנשים שדעתם נטרפה עליהם. לעתים שימש „בונקר־

העמידה" תחליף לעונש־מוות. האנשים הוחזקו שם עד שגוועו ברעב. זו היתה השיטה של הענשת אסירים בדרך דיסציפלינארית (בלי משפט).

מלבד עונשי־משמעת היו הוצאות־להורג. הוצאו להורג לא תושבי המחנה בלבד, כי אם גם מי שהובאו לכאן לצורך זה בפקודת הגיסטאפו. מפורסם היה במחנה קיר־המוות, בבלוק 11, אשר אצלו נרצחו אלפים־אלפים אנשים. המוציא־לפועל היה הס.ס.מאן הידוע פאליטש, אחד הרוצחים צמאי־הדם שבמחנה. בשכר ההמתה קיבל קוניאק, סיגריות, פרסי־כסף. הוא השתמש לא רק בנשק חם, כי אם גם במכשירים של בית־המטבחיים. היה מתפאר בזה, שקטל 200 אנשים בלילה אחד, ושעל מצפונו רובצים כמה אלפי אנשים.

היה בזמנו קומַנדו שנתקרא בשם „גיאומטרים", אנשים נכונים לכל קרבן, שבעזרתם יכלה מַחתרת המחנה לקשור קשרים עם העולם החיצוני, לפי שבשעת־יציאתם לעבודה היו מעבירים ידיעות. לכשנתגלה הדבר, נורו כולם.

כך גם נפלו מורדי שלזיה, שהובאו בכמה טראנספורטים לאושבינצ'ים. הם נורו בהמוניהם לפנות בוקר, בבלוק מס 11, אצל קיר־המוות. כן גם היו הורגים בתלייה — בפומבי בנוכחות כל המחנה.

קרה מקרה, שגרם להפסקה במעשי התליות: אחד השבויים הסובייטיים, כשהועלה לגרדום קרא „יחי סטאלין!" על כך הכו אותו בפניו — והחבל כבר כרוך על צווארו. הוא חזר על קריאתו, ואז תפסו אחד מאנשי הס.ס. בראשו, והשני פתח לו את פיו בסכין ועקר את לשונו. ולסוף תלוהו. אבל לאחר המקרה הזה פסקו התליות זמן מסוים — דבר שלא גרם כלל להאריכת ימיהם של אסירי המחנה.

היו מרעילים בגאזים. תחילה השתמשו במכוניות־להרעלת־אנשים הידועות היטב משטחי הכיבוש בברית־המועצות, מכוניות שבהן הפיקו גאז־בעירה. את הגאז הזרימו לתוך התיבה הגדושה אסירים, וכך הורעלו. שיטה זו היתה מיושנת ותפוקתה לא היתה מספקת. הומצאו שיטות משוכללות יותר — תאי־הגאזים.

היתה נפוצה מאוד שיטת הבריחות המדומות. המחנה היה מוקף גדרי־תיל מחושמלות, וכן משמרות. אסור היה לעבור קו מסוים; ואם עלה מישהו על קו זה ירו בו בלי אזהרה. שיסו כלבים באנשים, במבוכתם המשיכו האנשים לרוץ, וכשעלו על קו המשמרות נורתה יריה. היורה המַצליח היה זוכה בפרס של 5 מארקים, וגוויית הירוי הושלכה למשרפה.

הרבה אנשים נורו: למעלה מ־120 אזרחי ארצות הברית שהתגוררו בפולין;

טראנספורט של 600 שוטרים פולנים שהוגלו למחנה; מתקוממי שלזיה; טראנספורטים של אנשים שנידונו ע"י הגיסטאפו. הרצח במחנה הגיע למדרגה כזאת שלא התחשבו כלל בחיי בני אדם, ועל נושא זה היו מספרים הלצות. סיפר העד קיאָטה על נידון אחד שעמדו לתלותו, ביום ב' בשבוע, והוא אמר אצל התלייה: „השבוע מתחיל בשבילי באופן מחורבן". היו תולים — כדי ללמד לקח, למען יראָה המחנה וירא.

ידוע מעשה הגבורה של הכומר קוֹלְבֶּה, שהתנדב לעלות לגרדום תחת אדם שנתפס־כעשירי־במניין בשעת אקציה של „עישור"; קיבלו התנדבותו של הכומר ותלוהו.

איום היה גורלם של הילדים במחנה. אם נפגעה האשה בכבודה הנשי והאנושי — גורל הילדים היה גרוע משל החיות. לא היה להם מקום במחנה. וההוראה אמרה שאת הילדים צריך להרוג. הרגו אותם במיתות שונות, הטביעום בדלי מים, השליכום־חיים לתוך האש, רוצצו גולגלותיהם בסלע. העידה העדה קאלמו־סובה, פַּסְלָת, כי הובטח בשעתו לנשים הרות שנידונו לתאי־הגאזים, כי ישאירון בחיים אם ירצחו את ילדיהן במו־ידיהן. והיו מקרים שאמהות חנקו את פרי בטנן — דבר שהעדה סיפרה עליו בפרוטרוט.

קרה פעמיים שמחבל זאמוֹשץ הובאו טראנספורטים של עקורים ובהם שני קרונות־פלאַטפורמה גדושים אך ורק ילדים. עֵדי־ראייה מתארים זאת בדיוק רב. הפלאטפורמות היו של פריקה אוטומטית — לשפיכת אדמה. והנה הוגשו הקרונות עד לתעלות שבהן בערו גוויות, והילדים נזרקו־חיים לתוכן. זהו מעשה שהיה, והוא תוֹאָר על־ידי עדים כה רבים שאין יסוד לפקפק באמיתותו.

היו מקרים שנשים כרעו ללדת בשעת המיפקד, שנמשך למעלה מעשר שעות. כששכבה האשה על האדמה והתפתלה בציריה גררו אותה אנשי הס.ס. ברגליה, ואת הרך הנולד סחב הכלב בין שיניו.

ילדים מבוגרים יותר, בגיל 12 — 14 — היו מלמדים אותם מלאכת הרציחה.

על עובדות אלה מספרים העדים: פיונטקובסקי, ד"ר קושצ'ושקובה, קאלמו־סובה, אורצלה, וולני, קלים, לוקאשצ'יק, פיטז'יקובסקי, דראבק. אלה עובדות שאין לפקפק בהן. בתנאים אלה התפשטו במחנה הפשעים הבלתי־אנושיים ביותר. פשתה אפילו אכילת בשר־אדם. בהרבה מקרים הוכח, כי נמצאו גוויות שלא נשרפו עד־תום והן כורסמו או נחתכו מהן בסכין חלקי בשר בלתי־חרוך. חתכו את הלב או

הכבד כדי לאכלם. היו מקרים שאנשי ס.ס. נשאו בדליים שדי נשים שנחתכו מן הגוף והאכילו בהם את כליהם.

משקל האנשים במחנה — כפי שקבעו חקירות הועדה הסובייטית — היה 30 קל"ג לגבר ו־25 קל"ג לאשה.

הניתוחים, שעשתה הועדה המעורבת הפולנית־סובייטית לאחר הכיבוש, הוכיחו, כי מתוך 536 מתו 474 ברעב. התמותה הגיעה ל־13 — 25 אחוזים לחודש. מכאן שבמשך שנה אחת אפשר היה להשמיד, ולחדש ולהשמיד, כמה־וכמה פעמים את אוכלוסיית המחנה כולו.

ההכחדה בוצעה גם בדרכים אחרות. במחנה נעשו ניסויים רפואיים. הם נחלקו לשני סוגים: ניסויים בידי רופאים על דעת עצמם, לשם השתלמות מדעית, ולפעמים היו אלה מעשי אנשים בעלי סטיות מיניות, והם בוצעו בהיקף קטן יותר. אבל היו גם ניסויים בממדים עצומים, על פי פקודת ברלין, שכוונתם לא היתה העשרת ידיעותיו של יחיד, אלא גילוי שיטה להשמדת העם הפולני כולו, העם הצ'כי כולו, ואחריהם עמים אחרים.

הניסויים שבידי רופאים בודדים, על דעת עצמם, בוצעו על גמדים, תאומים, ובעלי־מום. נכתבו מחקרים מדעיים כגון השפעתו של פחד־קבע על הווסת או על היצר המיני. נעשו ניסויים, והם אושרו מצד הרופאים שהעידו בבית־הדין. כך, למשל, הוזרקו חיידקי טיפוס לנשים הרות בסמוך לפני הלידה, ואחר כך חקרו אם הוולד נוגע במחלה. בגמר הניסוי הומתו האם והילד. הפיקו זרע של גבר וניסו שיטת הפריה מלאכותית.

עם הסוג השני נמנים ניסויים בממדים גדולים שתכליתם היתה לקבוע דרכי השמדת עמים. בדרך כלל היו אלה ניסויים בעיקור. נשים בהמוניהן הוקרנו כדי להכחיד את כושר ההריון שלהן. היתה זו שיטה מפותחת מאוד, ולא מקרים בודדים בלבד. אילו נמשכה המלחמה שנה נוספת והיתה מסתיימת בנצחון גרמניה — בנדאי היינו עדים לכך שנשים סלאביות היו מובאות אל מול המכונה ובמשך דקות ספורות היו כולן מקפחות את כושר הפריון. היתה זו שיטה פשוטה, קלה ומבטיחה הצלחה מלאה.

ניסויים לעיקור נעשו גם בשיטות אחרות. ד"ר קלאוברג ערך ניסויים שכוונתם היתה לגרום נזקים לשחלה ואי־פוריות על ידי הזרקת נוזלים מיוחדים. נערכו כל מיני נסיונות של סירוס. כל אלה בוצעו בנשים.

כפי שטען הנאשם נעשה הדבר בפקודת הימלר. לא היתה זו המצאת אושבינצ'ים, לא הנאשם הוא המַמציא; הנאשם היה המבצע, אבל הפקודות באו מברלין. שמות הרופאים ידועים לנו. היו שם הרופאים ווירטס, מנגלה, אנטרס, קלאוברג, שומאן, טהילו, קרמר ואחרים. פרופסור אולבריכט סיפר, כי בהיותו אסיר נצטוה לבצע ניתוח־המת. הוא שאל: „ניחא, והיכן הגווייה?" ועל כך השיב בנחת איש הס.ס. "Die Leichen spazieren noch" („הגוויות עדיין מטיילות"). ואכן, מיד תפסו אסיר, המיתוהו, והיתה גווייה לניתוח.

הרופא ד"ר קרמר, שנתמנה להיות רופא המחנה, כתב יומן שהוא תערובת נדירה של שפלות וטראגיות; הוא רושם בפרוטרוט שביום פלוני נרצחו כך־וכך אנשים לשם ניסויים, ומיד הוא כותב שבערב „היה לנו כבד מצוין לארוחה בקאזינו של המחנה".

אין להשתומם, איפוא, על המימרה הקולעת שהשמיע ד"ר טהילו באחד הימים: "Wir befinden uns hier im anus mundi" („אנו נמצאים כאן בפי־הטבעת של העולם").

רצחו גם בדרכים אחרות: זריקות הפנול ידועות היו במחנה לכולם; הוזרקו בנזין, פנול וחומצה קארבולית לתוך הלב או העורקים, וכך ניספו יום־יום 30—60 איש, ולעתים אפילו 300. בזה האופן נרצחו צופים (מתנועת „הצופים") צעירים משלזיה וילדים בני 10—12 מאזור זאמושץ'. אחד הילדים אמר לפני הזריקה: „יודע אני על מה הורגים אותנו, כי הגרמנים חומדים את אדמתנו". כך נרצחו למעלה מ־20 אלף איש.

טראגי מאוד היה גורל השבויים הסובייטיים. בניגוד לכל החוקים, כל האמנות שחתמו עליהן הגרמנים וקודשו בחוק הבינלאומי, הובאו שבויים סובייטיים למחנה, בדומה לשבויים הבריטיים, הפולניים ובני עמים אחרים — אף על פי שהיו שבויי מלחמה. הוכח שניספו מהם 12.000, אבל חוששני שמספרם רב יותר, ולדאבוננו טושטשו כל העקבות.

על היחס לשבויים הסובייטיים תעיד התמונה הבאה: כשהובא משלוח שבויים סובייטיים הפשיטום עירומים, ובהיותם תשושים, מורעבים, ספק־חיים רודפו כביכול למרחץ, לרחוב, בכפור של 20 מעלות מתחת־לאפס. הם החלו לצנוח לאדמה, בלי שיוכלו לזוז, ואז נשפכו עליהם מים, בפקודת הנאשם כאן, ובכפור החזק נהפכו האנשים לנציבי־קרח. הנותרים מתו במיתות אחרות. תחילה מתו אלה שניסו עליהם את הגאז. הניסויים נערכו במרתפי הבלוק 11.

כ־700 שבויים רוסיים וחולים ששכבו בבתי־חולים דוחסו במַרתף סגור ומסוגר, שלתוכו הטילו גאז. אותו זמן לא רכשו עדיין נסיון מספיק, הגאז היה מועט מדי; כשנפתחו הדלתות אחרי 12 שעות עוד חיו האנשים, גופותיהם היו מכורסמים, את שיניהם נעצו איש בבשר רעהו ובעינויי־הגסיסה חנקו זה את זה; ועל כן הוסיפו גאז. את השבויים קברו בעודם חיים. היחס אל החיים היה כזה, שהם אכלו משחות־העגלות ושמני־סיכה של מכוניות, לפי שלא קיבלו דבר לאכול.

שנים־עשר האלף עליהם אנו יודעים ניספו במשך זמן קצר. מעדויותיהם של העדים בדבר שבויי ברית־המועצות ועינוייהם, מתברר שאבדו שם הרבה־הרבה יותר אנשים.

לשם תעמולה השתמשו במחנות, כמו במשטר ההיטלריסטי כולו, בשיטות שתכליתן היתה הרגעת דעת־הקהל בעולם ובפנים הארץ. אחת השיטות לאחיזת־עיניים היה מחנה טרזיינשטאדט המפורסם, כלומר טרזין, עיר בצ'כיה ממנה גורשו התושבים והובאו במקומם אסירים — יהודים עשירים מצ'כיה, ואנשים אחרים שהזמינום לבוא ולהשתקע שם. אחר־כך העבירו אותם לאושבינצ'ים, וגם כאן החזיקום בתנאים נוחים — כדי לשלוח את כולם לגאז לאחר שהמטרה התעמולתית הושגה, לאחר ששיגרו החוצה מכתבים מרגיעים די־הצורך.

המחנה לא היה מחנה־השמדה בלבד, כי אם גם עסק מסחרי. הובאו לכאן אנשים שונים, קבצנים ועשירים — בעיקר מן המערב. מארצות המערב „הוזמנו" יהודים עשירים לנסוע מזרחה, שם הכינו להם, כביכול, חלקות אדמה, פראקטיקה רפואית, הנדסית וריפוי־שיניים. אנשים אלה הביאו עמהם מערכת מכשירים רפואיים, דנטאליים, מכונות רנטגן, פרוות, תכשיטים, כסף ומטבע־חוץ. כל זה נלקח מהם, כמובן, ותמורתו קיבלו סחבות של אנשים שכבר „הלכו לגאז"; 4—5 קרונות של מלבושים נשלחו יום־יום אל הרייך. נשלחו 15 קרונות לבני־משי לאחר „אקציה" אחת, 50 קרונות מלאים חפצי מוֹהר בשביל אנשי הס.ס. 80 קרונות נשלחו ללודז' לעיבוד, באשר לא הסכינו לשימוש בלתי־אמצעי; נשלחו 60 טונות של שער־נשים לעיבוד למזרונים ונעליים. אלפי עגלות־ילדים נשלחו לגרמניה לזוגות חדשים ומאושרים. והעגלות היו לא־אחת מוכתמות בדם ילדים. נשלחו לגרמניה 6.000 קל"ג זהב שמקורו בשיניים ובלסתות שנעקרו מפיות המתים. שני קרונות של לבנים נשרפו באש אחרי ההתקוממות במשרפות. הלבנים היו ספוגים דם עד שהיוו גוש־דמים דביק אחד.

תכשיטים נשלחו לברלין במכוניות־משא. שרכו דרכן מכוניות־משא עמוסות עדיים, אבני־חן, טבעות, צמידים וכו׳. חפצים אלה קיבל הרייכס־באנק ומכרם לסוכנים, בעיקר לשווייץ. הבאנק מכרם בכמויות כה גדולות, עד ששוק התכשיטים השווייצי, כפי שהעידו העדים, עמד במשך שנים בסימן מחירי התכשיטים שהגיעו מגרמניה.

זה דבר של מה־בכך שהיו אלה תכשיטי־דמים. העדיים נפוצו ברחבי עולם ונקנו מתוך ידיעה ברורה מה מקורם. קשה להניח, שהבאנקאים השווייציים, בקנותם את התכשיטים, לא ידעו, למשל, כי 100 קל״ג צמידים שמוצאם מארצות כבושות באירופה לא היתה סחורה שאסף הרייך הגרמני בדרכי־יושר. ובכל זאת נקנו החפצים בכמויות גדולות, ותמורתם סופק מטבע זר לרייך.

הרייך כולו היה סרסור גדול. היו שם מָרְכָּזים שהוגשו בהם בקשות לעגלות־ילדים של ילדים יהודיים, למלבושים ולבנים יהודיים, למכשירים רפואיים „ירושת״ יהודים, מכשירים לריפוי־שיניים, לנעליים ושאר חפצים שמקורם בהשמדת היהודים. הזוגות ההיטלריסטיים החדשים־המאושרים שקיבלו עגלות־ילדים לצאצאיהם ידעו דעת היטב, כשם שידעו אלפים ורבבות גרמנים, כי בעגלה זו שכב מקודם ילד שהושלך לאש, שהומת בגאז. הכל ידעו שחפצי־משי אלה נותרו אחרי אנשים שהושמדו. ובכל זאת היה להם ביקוש רב. מי נושא באחריות לכל אלה? הרי לעתים קרובות קִבְּלו, כי המלבושים שמקורם במחנות ושחולקו לזוגות חדשים היטלריסטיים, היו מוכתמים בדם. קשה לדבר על תום־לבם של המקבלים....

נשלחו לרייך 100 ארגזים, וכל אחד מהם הכיל 100 קל״ג משקפיים. הנקל לתאר, כמה אנשים צריכים למות כדי שייאספו 10.000 קל״ג משקפיים. 200 קרונות של לבני־לוקסוס שוגרו לברלין, אל הפקידים הבכירים של הס.ס. והגיסטאפו. אָכן, המחנה היה עסק מסחרי רב־ממדים — אושבינצ׳ים זו, שהיו בה בני כל האומות של אירופה: פולנים, יהודים, צ׳כים, יוגוסלאבים, הונגרים, גרמנים, יוונים, רוסים, סלובאקים, צרפתים, בלגים, איטלקים, רומנים, אנגלים, אזרחים אמריקניים, לוקסמבורגים, בני העמים של אירופה כולה.

לפני בית־הדין הזה עברו עדים מכל אירופה, המדברים בשפות שונות, אך לכולם היתה שפה אחת של סבל שאיחדם במלחמה נגד ההיטלריזם, בקרב נגד גרמניה הפאשיסטית החותרת להכחדת העולם.

כל העת נמשכה ההתחרות בין הימלר ושותפיו המַשמידים בני־אדם לבין נציגי התעשייה והצבא המבקשים כוחות עבודה בריאים. בקרב הזה ניצח הימלר

ששלח אנשים לגאז. אך משאזלו הרזרבות ברייך, כשנתמעטו הפועלים לעבודה, נתעוררה, שערוריה, ואז החלה התעשייה הגרמנית לקבל כוח־עבודה — אנשים שנידונו קודם להשמדה. יודעים אנו שבסביבות אושבינצ׳ים עבדו באופן קבוע כמה עשרות אלפים של פועלים, לפחות 32.000, ולכל הנכון הרבה יותר, בשביל התעשייה הגרמנית, בשביל „בונה״, בשביל „אי.ג.פארבן״ ובתי־חרושת אחרים. ידוע שטראנספורטים תכופים של רבבות אנשים הועברו לעומקי גרמניה, לעבודה בתעשייה הצבאית, בבתי־חרושת תת־קרקעיים, במכרות־פחם, בבתי־יציקה. התעשייה הגרמנית כולה והתעשייה המלחמתית השמינו מעבודת העבדים, מעבודת אנשים שנידונו לחיות שלושה חודשים ואחר־כך הומתו. ממשפט־נירנברג ידוע כיצד השיג זאוקל את האנשים, בהבטיחו שמעניק הוא שלושה חודשי חיים ועבודה. הוא ציוה לשלוח לו מדי פעם טראנספורטים חדשים של עבדים, כדי שתהיה זרימה חדשה של כוח־עבודה במקום אלה שהומתו לאחר שלושה חודשים.

ברוצחים אלה, במכונת המלחמה האדירה הזאת, נלחמה המחתרת במחנה. אזכירם בקצרה, אם כי עבודתם היתה במסירת הנפש, עבודה מאומצת שאף השיגה תוצאות. בתחילה היו אלה אירגונים בעלי אופי צבאי, בהנהלת האלוף גילביץ׳ ורב־סרן דז׳יאמה. האירגונים נתגלו, ורב־סרן דז׳יאמה ואלוף גילביץ נטלו עליהם את האחריות, מסרו שפעלו על דעת עצמם, ותיכננו בריחה המונית מהמחנה. שניהם ניתלו, ולא גילו אף שם אחד, למרות שעינו אותם במשך שבועות. בו־בזמן קמו אירגונים אזרחיים שנתמכו על ידי סולידריות בינלאומית ואחדות כל עמי אירופה שהתנגדו לפאשיזם הגרמני, להיטלריזם ועריצות. האירגונים לא הבדילו בין צבעי העור או לפי הלאום, הגזע והנתינות. מילאו בהם תפקיד מכריע העדים שעברו לפנינו: צירַאנקביץ׳, קורילוביץ, פייקל ורבים אחרים. הם הזכירו את אלה שלא יכלו להופיע כאן, כי ניספו במחנה, כמו, למשל, דיבוּאַ, בארליצקי, צ׳אפינסקי, שומאנסקי, ד״ר טמקה ורבים רבים אחרים פולנים ושאינם־פולנים. למנות את כולם אי־אפשר, כי רבים, רבים היו.

אירגון המחתרת נהג בצנעה, איש מן העדים לא רצה לומר שהוא ניהל אותו, אם כי נוכל לנחש זאת. כל אחד מן העדים טען: הייתי אחד מאלה שהשתייכו אליו. האירגונים עמדו בקשר עם העולם החיצוני, עמדו בקשר עם הסתדרויות בפנים הארץ ומחוצה לה, הם שידרו הודעותיהם בראדיו. האירגונים שמו לאַל פעולות רצחניות רבות וגרמו לכך שלאחר זמן מסוים אמר היטלר להס: „אתה

הנך ללא־נשוא באושבינצ׳ים. יותר מדי מדברים עליך ברחבי העולם.״ והס הוכרח ללכת — לא בגלל שיטותיו שגונו, כי אם מפני זה שהוא היה בלתי־מתאים לשעה ההיא. אמנם, הוא הועבר לתפקיד חשוב יותר, אך בכל אופן סולק מאושבינצ׳ים.

היתה תוכנית נאצית לחסל את המחנה במחי־אחד, הוכנה הפצצה נאצית על המחנה ממטוסים — שצריך היה להכריז עליה כהפצצת מטוסים סובייטיים ואנגליים. אולם, המחתרת הזעיקה את העולם וכך הושמה התוכנית לאַל.

גזר־דין־מוות הוּצא על הנאשם הס ע״י האירגון הפולני, אך לא הוצא אל הפועל משום שהנאשם הועבר מאושבינצ׳ים.

אני עובר לעניין אחר — אושבינצ׳ים כבית־חרושת למוות. אושבינצ׳ים שימש המרכז העיקרי של הכחדה, ועל זאת אדבר בקצרה. מרכזי ההשמדה היו תאי־הגאזים והמשרפות. נסיונות ראשונים נעשו באבגוסט 1941, עת הורעלו 11* שבויים סובייטיים. זמן רב חיפשו, הנאשם הס ואייכמן המפורסם מברלין, דרכים להשמדה המונית. מיתה בירייה יש לה תפוקה מועטה מאוד; התלייה קשה מדי; וכך מצאו את הגאז המכונה ציקלון, גאז החומצה הציאנית, אחד הגאזים הארסיים שבעולם. על כמות הגאז שהשתמשו בה יעידו המספרים: 125.800 קל״ג סופקו והשתמשו בהם באושבינצ׳ים, כפי שמוכיחים חשבונות הפירמה ההאמבורגית שסיפקה את הגאז. 125.000 קל״ג גאז! תאי־הגאז נבנו בכל החריצות. לראשונה היו תאי־גאזים קטנים, והיו מרחיבים אותם עוד ועוד. הגיעו לארבעה תאים, שכל אחד מהם בעל תכולה של 3.000 איש. שירתו כאן הזונדרקומנדו, המורכבים מיהודים, שהומתו לאחר כמה חודשים — משום שידעו סוד ואסור היה להשאירם בחיים.

הגאז הועבר במכוניות „הצלב־האדום״, וההרעלה בוצעה בהשגחה קפדנית של רופאים. הנאשם דאַג, אישית, שהגאז יסופק בכמויות הנחוצות להשמדה „הומאניטארית״.

תפוקת בית־החרושת למוות היתה דייקנית ומסודרת. תאי־הגאזים הגיעו בסוף להסַפֵּק של 60 אלף איש ליממָה, ונמצאו תוכניות לבניית תאים ענקיים להרעלת־אנשים מתמדת, תאים שכוח־„ייצורם״ בלתי־מוגבל. תוכניות אלה קשורות היו בהשמדה שיטתית של העם הפולני כולו במשך 10—20 שנה. ה„זונדרקומנדו״ מילא את תפקידו באופן טראגי מאוד. אנשים אלה הובילו את אחיהם העירומים, שלא ניחשו מאומה, לתאי הגאזים המוסוים כמקלחות.

* כך במקור; במקורות אחרים נמסרים מספרים שונים.

המשרפות הן שגרמו דאגה. היו ארבע משרפות במחנה, שקיבולן הכולל 10.000 אנשים ליממה; כך נגרמו „פקקים בתעשייה", ולא היה היכן לשרוף את הגוויות. על כן התחילו לשרוף את הגוויות בבורות פתוחים. ב„עבודה" חרוצה־ביותר נשרפו, בשנת 1944, במשך יממה אחת 24.000 איש. זה המספר שצוין ברשומות המחנה. היתה זו תפוקה שצוינה לשבח וניתן עליה פרס. האֵפר פוזר בשבילים, בשדות, ונשפך לוויסלה ולסוֹלה.

ארבעים רופאי־שיניים עסקו בעקירת שיני־זהב מפיות המומתים, ואחרי ההתכה למטילי־זהב הועבר הרכוש לברלין. 60 טונות שער נשים מורעלות נשלחו לגרמניה לתעשיית מזרנים ונעליים בשביל גרמניות ענוגות ואוהבות־ניחוחא. את בעירת הגוויות פירנסו בשומן שניגר מגופות האנשים ונאגר במַצָקות.

אחר־כך נמשכו „אקציות היהודים" שהקיפו את אירופה כולה. אנו יודעים, כי הס שוגר להונגריה לשם „פתרון הבעיה היהודית", ובתוצאה חוסלו 450 אלף יהודים הונגריים במשך עונת קיץ אחת. אם אפשר להשמיד במשך כמה חודשים חצי מיליון אנשים — הרי שבהמרצת התפוקה ניתן להשמיד עמים שלמים רבי־מיליונים במשך שנה אחת.

תוכנית הימלרשטאדט העיר שעתידה היתה להבנות במקום אושבינצ'ים, הוצרכה להקיף אוכלוסייה של 750.000 תושבים. תוכנית הקרמטוריום היתה לשריפת 200.000 גוויות ליום. כל אלה מצטרפים למטרה ברורה: פולין צריכה להיהפך למחנה־הסגר ענקי. הנשים ייעקרו, הגברים יישלחו לעבודה, והבלתי־כשרים לעבודה — לאֵש.

כל אלה יחדיו — היתה אושבינצ'ים. זו היתה אושבינצ'ים — שאפילו דמותו של הנאשם, והמסקנה שנציע כי ייחרץ עליו עונש־מוות, הן כאַין־וכאפס לעומת כל מה שהתרחש שם. הנאשם היה המבצע — מבצע מצוין, כפי שתיארו הקוֹלֶגָה שיבייֶרסקי, אבל רק מבצע את רצון הרייך, מוציא לפועל את פשעי הפאשיזם הגרמני, ההיטלריזם הגרמני.

לפנינו כאן, באולם זה, סיוט אושבינצ'ים — כפי שהוא מצטרף מדברי העדים; לילה, סילואֶטות הארובות של המשרפות, ולהבות האש הפורצות מהן, קשת דמים, עשן, ריח איום של גוויות נשרפות, הדרך ממסילת־הברזל הצדדית לתאי־הגאזים, גדושה המון־אדם הצועד מוקהה־חושים לקראת מוות המוני ואכזרי. סיוט־גיהנום זה לעולם לא ימוש מעיני האנשים שנמצאו כאן במהלך המשפט. זה אומר, מה היה אילמלי ניתן לגרמניה של־היטלר להדביר את אירופה, על גופותינו וגופות עמים אחרים שעמדו בדרכה לשלטון־עולם.

אושביץ הלוחמת*

אם כיום, אחרי השיחרור, נשמעים קולות אסירים לשעבר המתקיפים את חבריהם־לצרה — הרי ראויה פעולה כזאת לגינוי מוחלט.

כמה מיהרו „חברים" אלה לשכוח את התנאים בהם היו שרויים כולם.

בתנאים כתיקונם „אדם לאדם זאֵב"; על אחת כמה וכמה במחנה־המוות, בו ליוו את כולם מפלצות הפחד הסמויות, פחד הס.ס., פחד הקאפו, משתפי־הפעולה החתרנים והקנאים, פחד הרעב.

שנות 1940—1942 הן שנות שלטונה של „הלשכה־הפוליטית", שנות ההצלחה לשיטות RSHA*.

בתנאים אלה היתה כל עזרה אינדיבידואלית בלתי־אפשרית, כי עמדות־המפתח היו בידי אסירים־גרמנים.

קמעה־קמעה מתחילים גַבות הנידונים להתיישר — כי נמצאו יחידים שידעו, אף בתנאים הקשים ביותר, להפיח באסירים רעיונות שהעלו את בעליהם ואת הציבור כולו. רק התקוה והגעגועים החזיקו את האסירים בחיים בבית־הרצח הזה. ולא קל היה הדבר. מנגנון המחנה כולו היה מיועד להכחדת האינטליגנציה הפולנית, האיכר הפולני, והפועל הפולני; להביאו־בהכרח בעינויים וברעב לידי התמוטטות נפשית.

אסירי השנים ההן מכירים זאת היטב.

החברים משנתונים מאוחרים יותר נתונים היו, למזלם, בתנאים נוחים יותר. לעת ההיא כבר נשמע קולם של פולנים. וכבר הותרו קבלת חבילות־מזון מן החוץ.

אמרתי „למזלם", משום שהם עזבו את המחנה בלי פצעי־נפש.

ההתעלות הפנימית היתה אטית מאוד — אף־על־פי־כן התקדמה בלי הרף.

בתחילה מופיע הדבר בפעולה של יחידים־בודדים.

פולנים, העובדים מחוץ למחנה, באים בקשרים עם אזרחים. ידיעות מן המחנה יוצאות החוצה. הפעילים־הבודדים חזקים הם. ביניהם יש לציין את קאזימייז' יאטז'יבובסקי המנוח (מס. 115). הוא עומד בקשרי־קבע עם העולם החיצוני.

וארשה היא הראשונה שנודע לה על המתרחש באושבינצ'ים.

* מתוך ספרו של ראייבסקי „מחנה־הריכוז אושבינצ'ים" (פולנית).

* המטה הכללי לפעולות הגיסטאפו, הס.ס., ס.א. ושאר מכשירי הפיקוח והדיכוי של הנאצים.

יאטז׳יבובסקי עבד במחלקת המדידות — בזכות זה נהנה מחופש תנועה רב יותר. הוא בורח מן המחנה, נתפס, ולמרות העינויים אינו מודה בשום דבר — ונורה.

שירות רב שירת את עניין הכלל האזרח סטופקה (שלונזאק) בעובדו בנאמנות ובמסירות.

רב הוא השירות שמילאו נערות פולניות, קשָׁריות בין אירגונים פוליטיים שונים (יאדז׳יה, זושיה, הֶלָה).

מלבד הפעילות של בודדים היתה גם פעילות קיבוצית. קמות קבוצות צבאיות ואחרות. חזקה וביולטת ביותר היתה קבוצת פ.פ.ס. בדברי נורברט בארליצקי המנוח המעודדים את רוחם של הנחשלים ובפעולתם של הח׳ סטאניסלאב דיבוּאַ־דמבסקי והח׳ אַדם קורילוביץ מתחילה הפעולה הממשית של המחתרת, הפעולה הציבורית מתפשטת, ובשנת 1943 הפכה להיות מנגנון פעיל ותקין (זכותו של הח׳ י. ציראנקביץ׳).

לא לשוא... נשפך הדם...

פעילותם של הפרובוקאטורים, בלשי־המחנה, קוצרת יבול רב. ההריגות ההמוניות מנסות לחדש את הטרור.

אין זה מועיל הרבה.

דעת־הקהל בעולם מתחילה להתגבש. הכל יודעים מה מתרחש במחנה אושבינצ׳ים.

אובדי־עצות, משגרים שלטונות ברלין מפקד חדש. פעולתו הראשונה היא פירוק הבונקר (של האסירים הנמצאים בבלוק 2). הוא אוסר באורח רשמי הכאת האסירים. האסירים אף הם בחזקת בני־אדם. הוראה אחרת של אותו מפקד אוסרת גניבת חפצים של האסירים. איש ס.ס. שגנב יימסר לדין הס.ס.

הפ.פ.ס. מנצלת את המצב במלוא היקפו. הח׳ רוֹט (ציראנקביץ׳) מוסר לידי המפקד דו״ח על הפעולות הפרובוקאטיביות של הבלשים־הסוכנים בשטה המחנה. הדו״ח הוא יעיל. „כוחות־השחור״ הועברו עם המשלוח הקרוב למחנה אחר.

הפ.פ.ס. אינה מרפה מפעולתה. היא שואפת ללכד את הציבור על יסודות אינטרנאציונאליים, ואנושיים. כולם בעד אחד — האחד בעד כולם. וזה מאפיין את קבוצת „אושבינצ׳ים״ יציר כפיה של הפ.פ.ס.

מתחסלים הפיתויים השוביניסטיים. הפעולה מתפתחת בהצלחה יתירה. המחנה עובר לידי ה„אדומים״ (הפוליטיים); ה„ירוקים״ (הפושעים) מגויסים לצבא — לפלוגות־דירלוואנגר, שהשתמשו בהן למעשה חבלה.

לפולנים ישנה השפעה בכל מקום. לא יקשה עוד לבוא לעזרת אחים־לצרה. כמעט כל החוליות של עבודת־המחנה הן בידי הפולנים.

הידיעות מועברות מן המחנה בסדר, וכך הן גם מגיעות (מועברות על־ידי האירגון). מגיעות גם תרופות דרך מחלקת החבילות (עסק בזה הח' קלודז'ינסקי סטאניסלאב). מארגנים בריחות (הח' לוציאן מוטיקה, קוסטק יאגיאללו). כמו כן עוקבים בקפדנות אחרי כוונת השלטונות ביחס לאסירים.

על דברי האוברשארפירר מול, מנהל המשרפות, יודע העולם כולו למחרת היום. דברים אלה אמר באסיפה שדנה על אופן השמדת האסירים במהירות הגדולה ביותר. האוברשארפירר טען שהדבר פשוט בתכלית: דיו בכמה מטוסים בלבד.

בתזכיר רשמי של שלטונות ארצות־הברית, בריטניה ובריית־המועצות הם מזהירים את הגרמנים בפני כל תוכניות לחיסול (אסירי) מחנה אושבינצ'ים.

שלטונות המחנה זועפים... אך להשתלט על המצב אינם יכולים.

שוב נופלים קרבנות. נופל הח' ווז'ניאקובסקי, נופל הח' מוסדורף, עובד מסור לטובת הכלל. הקבוצה האושבינצ'ימית פועלת ללא הפוגה. ביוני 1944 מצלם הח' „דויד", חבר הקבוצה „אושבינצ'ים", את המובלים לגאז, במצלמה שהוברחה למחנה מן החוץ. קבוצות מחתרת אף מבררות את המצב מבחינה צבאית (ברנארד שבירשצ'ינה המנוח, הח' תדיאוש הולוי).

שלטונות המחנה שאיבדו את שיווי־משקלם מצוים לטהר את המחנה מאלמנטים פולניים ורוסיים.

ב־25 באוקטובר 1944 מועברים 2.000 אסירים מאושבינצ'ים, דרך אוראנייבורג וזאקסנהאוזן, למחנות בפנים גרמניה.

אף על פי כן העבודה אינה פוסקת. הידיעות מוסיפות לזרום. הבריחה האחרונה מסתיימת בכשלון עקב בגידת הס.ס. איש־הסוד מן הס.ס. ששיתף־פעולה עם קבוצת „אושבינצ'ים" הזמין לעזרת אירגון הבריחה ס.ס.־מאן נוסף, וזה הלשין. שניים מן האסירים הרעילו את עצמם, השאר ניתלו. כן נפלו שניים שהמתינו במקום לקבלת פני הבורחים.

במיבצע זה נפל ברנארד שבירשצ'ינה, נציג „האקציה הצבאית", וכן קוסטק יאגיאללו, תלמידו של הח' דמבסקי — פעיל ללא מורך בשטח המחנה, ולאחר הבריחה מאושבינצ'ים נציג האירגון באזור בז'שץ.

ההתנפלות על מחנה־הסניף בודה, לשם שיחרור הנשים הכלואות כאן, בוצעה

בסגנון סָנָקְבִיצ'. מארגני הפעולה היו אסירי־אושבינצ'ים לשעבר שברחו בשעתו מן המחנה.

שמותיהם: אנטק ויקרנט (מס. 613), הנריק קוויאטקובסקי (מס. 3002), סטאניסלאב פורדינא (מס. 193), סטאניסלאב קוויאטקובסקי (מס. 12374), מאריאן שאַייר (מס. 17006), אלפונס שומאנסקי (מס. 23954), סטאניסלאב מאלינסקי (מס. 69), לולק זאוואדזקי.

הפליטים־המַתקיפים תפסו מקום בסמוך למחנה. היה זה ביום א', 6 בדצמבר, 1944. בשעה ארבע אחר־הצהריים יצא לסיור הח' פורדינא. לרוע־מזלו נתקל באיש ס.ס., מַכרו מהמחנה. לאזעקתו, הגיעו מאושביץ שתי פלוגות אופנועניים. הוילה הוקפה. אותה שעה עברה רכבת שהובילה חיילי הווהרמאכט, וזה סיבך את המצב. הווהרמאכט החל לירות בס.ס., מבלי להבין מה קרה כאן. פורדינא ושומאנסקי נסתייעו במהומה בשביל להימלט. הם נורו בשעת הבריחה. השאר התחבאו במרתף. החל מצוד ממושך. הגרמנים השתמשו בפצצות גאז. משפקעה סבלנותם עקב ההתנגדות הם הציתו את הוילה. סטאניסלאב קוויאטקובסקי הרעיל את עצמו. מאריאן שאייר נורה כשנמלט מן הבניין העולה באש. ויקרנט עודו מתגונן. האש מאלצת אותו לעזוב את מקלטו, וסופו של אדם אמיץ זה היה יכול להיות כסוף חבריו, אילולא הכיר בו האוברשארפירר קירשנר את משרתו והוא אָסַר לירות בו. כמעט במערומיו הושב במכונית. ליד „גרטנרייי ראיסקו" קופץ הוא מן המכונית ונמלט. למרות המצוד הצליח להגיע ליאווישוביץ, וכך ניצל ממוות.

בשנת 1942 נורו 67 אנשים בגלל המרד שפרץ בטראנספורט מוארשה. את גזר־הדין הוציא לפועל הלאגרפירר אַוּמַיר אישית. המרד פרץ בגלל יחס רע. האומללים נורו.

בשנת 1944 פרץ פעמיים מרד בפלוגות המשרפות באושביץ. במקרה הראשון הוצתה המשרפה. המרד לא הצליח. הרוב נורו. גם במקרה השני לא הצליח המרד — בגלל בגידה. נשים מבית־החרושת „אוניון" היו צריכות לספק דינאמיט. ארבע נשים ניתלו, הרבה אסירים נורו.

בריחתם המבוהלת של הגרמנים ביאנואר 1945 מסיימת את „האפופיאה אושביץ". הגיע לקצו שלטון RSHA. הזמן זורם, זורם ללא רחמים. הפצעים, שהונחתו במשך שנים ארוכות, נגלדים. האם בדין הוא כך? ושמא ראוי להעמיקם — כדברי ז'ירומסקי „לבל יעלו קרום של נוולוּת". — — —

הקובץ אושביץ*

בראשית ינואר ש. ז. סמוך לחיסול מחנה־ההשמדה הקודר אושביץ תיכננו צעירים אחדים לחבר מעין קובץ בשם „אושביץ", בו יבואו שירים, רשמים ותיאורים, ממה שראו בעיניהם וחזו מבשרם. את המחברות, בכמה טפסים, צריך היה להטמין בבקבוקים במחבואים שונים, במקומות־העבודה שמחוץ למחנה, להפקידם בידי כמה וכמה פולנים ישרים, חברים־לעבודה, ולבקשם, כי לאחר שיחרור הקברות יוציאום מהאדמה וימסרום לידיים יהודיות.

הבחורים, כמו שאר הנמצאים במחנה אושביץ, משוכנעים היו, כי לעולם לא ייצאו משם, והקובץ המתוכנן היה צריך לשמש אספקלריה לעינוייהם, ביטוי למרירותם וכעין התנצלות על חייהם, אשר היו בעיניהם בזויים לאין־קץ למראה הרציחות הנוראות.

ועוד היה צריך להיכלל בספר זה חומר רב, אספי־עובדות בעלי ערך היסטורי, וכן תיאורי הגיטו ומעשי־הרצח של הליסטים הנאצים, תיאורים מלפני הכליאה במחנה.

כבר היו רשומים כמה שירים עבריים מוצלחים מאת משורר הונגרי, התנצלות ב„מכתב לאחי בארץ־ישראל", ועוד.

כל זה לא יצא־אל־הפועל, באשר שבועיים לאחר־מכן פונה המחנה עם התקרבות הצבא הרוסי.

הכתוב נשאר בידיהם של הכותבים, והדברים הבאים להלן צריכים היו לשמש הקדמה לקובץ.

אין אני משנה דבר בטקסט, לפי שאני רואה אותו כתעודה שנכתבה על אושביץ באושביץ גופא: הסתכלות על מחנה־המוות מבעד למשקפי־המחנה היא ביטוי לרגשות של רבים, חברים ואחים־לצרה, וסבורני שבתור כזה נועד לו ערך מסוים.

רואן, צרפת, 14 ביוני 1945.

הקדמה לקובץ המתוכנן „אושביץ"

קראתי פעם על אנשים שנסעו לקוטב־הצפוני ואניתם נתקעה בין הרי־הקרח, קריאות ס.או.ס. שלהם נשארו ללא מענה, מזונם אזל, הכפור אחזם בצבתותיו, ומנותקים מן העולם, רעבים וקפואים חיכו לבוא המוות. ואף־על־פי־כן לא הניחו

* בקיץ שנת 1945 מסר אברהם לוויטה מברזֶב שליד סוניק, פולין, פליט בשטוטגארט, גרמניה, את התעודה הבאה לידי הרב (צ'פלן) מוריס דמבוביץ. כתב היד נמסר לייוו"א באמצעות הפרופסורים אברהם יהושע השל ומאקס ארצט מהסמינר התיאולוגי בניו־יורק. אנו מעתיקים אותו כאן, כנתינתו, ורק בהערה המקדימה חלו כמה תיקונים סגנוניים בלבד. — המערכת (של ייוו"א בלעטער).

פורסם ב„ייוו"א בלעטער", אביב 1946, כרך XXVII, מס. 1.

האנשים את העפרון מאצבעותיהם הקפואות. הם המשיכו לרשום את יומניהם, לנגד עיניהם ריחף הנצח.

מה נרגש הייתי אזי כשקראתי, שאנשים בתנאים טראגיים כאלה, אשר חייהם הדיחום באכזריות כה רבה, והמוות כבר שם עליהם את כפותיו, התעלו בכל־זאת מעל גורלם והוסיפו למלא את חובתם למען הנצח.

כולנו, ההולכים למוות כאן באדישותם הקרה, ככפור הקוטב, של עמים, אנו שכוחי העולם והחיים, עוד מרגישים צורך להוריש משהו לנצח, ואם לא יהיו אלה תעודות מושלמות, יהיו־נא לפחות פירורים ממה שאנו המתים־החיים חשבנו והרגשנו הרהרנו ודיברנו. על הקברות בתוכם אנו טמונים־חיים רוקדת תבל מחול־שדים, ושעטת הרגליים משתיקה־מחניקה את אנחותינו ושוועותינו־לעזרה; יתחילו להעלותנו מקברותינו, בעת שנהיה כבר חנוקים; אנו לא נהיה עוד קיימים, ויישאר רק אפרנו הזרוי על שבעה ימים, וכל איש תרבות, איש הגון, יראה אזי מחובתו לדאוב עלינו ולסופדנו. כשצלליו יופיעו על מסכי הקולנוע והבמות, ינגבו גבירות רחמניות את עיניהן במטפחות מבושמות ויבכונו: אהה, האומללים!

יודעים אנו: לא נצא מכאן חיים; על שער התופת הזה כתב השטן במו ידיו „הנאשו מכל תקוה, אתם הבאים". רוצים אנו להתוודות, יהיה זה ה„שמע־ישראל" שלנו לדורות הבאים. יהיה זה הוידוי של דור טראגי, דור שלא בגר ליעודו, דור שרגלי־הרכבת שלו כשלו תחת המשא הכבד של המעונים, אשר התקופה הטילה על שכמו.

ועל כן: לנו לא חשובים כאן פרטי עובדות ומספרים, איסוף תעודות יבשות — זאת יעשו גם בלעדינו. גם בלא עזרתנו יוכלו להרכיב את תולדות אושביץ. כיצד מתו באושביץ — זאת יספרו תמונות, עדויות ותעודות. אבל אנו מבקשים להעלות גם תמונה כיצד „חיו" באושביץ, תיאור של יום־עבודה רגיל וממוצע במחנה. יום שהוא סבך של חיים ומוות, של פחד ותקוה, של יאוש וחפץ־קיום, יום שאף דקה אחת בו אינה יודעת מה תביא עמה חברתה. כיצד חופרים ומתיזים בכשיל גושים מחייך־שלך, גושים שותתי־דם, שנים צעירות, ומעמיסים אותם מתנשפים על מכונית־המשא של הזמן, החורקת בבכייה ומהלכת בכבדות כה מרה על פסי־הברזל של תנאי־המחנה, ולפנות ערב פורק אתה, יגע עד־מוות, את המכונית לתהום עמוקה. הה, מי ימְשֶׁה זאת מהתהום, יום־דמים שכזה יחד עם צלו השחור, לילה שטוף זוועות, וירָאֶם לעולם?

אמנם כן, ייצאו מכאן אנשים חיים: לא־יהודים. מה יספרו הם על חיינו? מה

יודעים הם על סבלותינו? מה ידעו הם בזמנים הטובים על המצוקה היהודית? הם ידעו כי הננו עם של רוטשילדים. גם עכשיו יאספו בחריצות ניירות־המארגארינה וקליפות־הנקניק ויוכיחו: היהודים חיו־להם לא רע במחנה. הם לא יהיו נוטים לחטט בארגז־האשפה של זכרונם ולהעלות משם את הצללים החוורים, בעלי העיניים הכבויות, ששירכו דרכם מפוחדים תמיד ודמומים כל־כך ובאצבעותיהם המכחילות גירדו את חביות המרק ומגורשים־שָבַע חיטטו בארגז־האשפה וחיפשו פירור עֵבֶשׁ. האומללים, שהיבהבו כנרות ודעכו בלי שתהיה להם ההזדמנות למלא את חלומם היחידי: לאכול לשובע אך פעם אחת. האלָפים, המכונים בלשון המחנה „מוזלמנים" אשר כל עסקן ופונקציונר במחנה ראה חובה לעצמו לקיים כלפיהם את המצוה האושביצית „עזוב תעזוב" ועזרו להם... למות. הלא הם, החלשים וחסרי־האונים, האלמונים לאלפיהם, שנשאו על שכמם הדל את כל המצוקה, את כל האכזריות והזוועות של המחנה. את הכל — כי גם את חלק־מצוקתם של בעלי זכות־היתר אנוסים הם לסחוב והמשיכו לסחוב עד שכרעו ונפלו וזוג מגפי־קאפו מצוחצחים רמסום כרמוס תולעים.

על זאת לא יספרו, כי למה לקלקל מצב־רוח ולעורר רוחות־בלהות? בפרט שאף מצפונם שלהם אינו טהור ביותר... מוטב לדבר על השבעים הבודדים, שאותם הכירו. בים המצוקה והאסונות רואים הם רק את טיפות־השמן בלבד הצפות למעלה, פליטת האניה שנטרפה. אכן, הם, בנושכנו את בשרנו בשינינו, אומרים הם כי אוכלים אנו בשר לשובע, וכשעורפים את ראשי הורינו — מקנאים הם בנו שנוכל למכור את בגדיהם אחריהם.

אין לנו אלא לספר על עצמנו. יודעים אנו דעת היטב, שבכדי לכתוב, ליצור דבר אשר ישקף ויבטא את הטראגדיה שלנו, חסרים אנו כוחות. אולם — הכתוב אינו צריך להישקל במאזני הספרות. יש לראותו כתעודה, וכך להעריכו, ולא מצד חשיבותו האמנותית, ויש לשים לב אל המקום והזמן. הזמן הוא: לפני המוות; והמקום: על הגרדום. רק מן האמן על הבמה תובעים שיזעק, יבכה וייאנח על פי כללי האמנות, שהרי לא כואב לו. סוף־סוף איש לא יבוא למתוח ביקורת על שאַנחותיו קולניות מדי או בכיו חרישי מדי.

ויש לנו מה לומר, אם כי מבחינה ספרותית אנו מגמגמים. נספר כיכולתנו, בלשוננו שלנו. אפילו אילמים־גמורים אינם מסוגלים לשתוק במכאובם, הם מדברים אזי, אך בשפתם שלהם, שפת האילמים. שותקים רק הבונצ'ים*. הם מעמידים פנים

* רמז לדמות „בונצה שווייג" של י. ל. פרץ.

של סוד, כאילו יש להם לספר מי־יודע־מה. ורק בעולם־האמת, בו אין עוד תוקף לפוזה ולהעמדת־פנים, מגלים הם סוד חייהם — לחמנייה־בחמאה!

המשחק הגיע לקצו. בוצעה עבודת־ענקים, מפעל־לדורות, יהודה נמחקה מעל פני האדמה. כבר מכבים את התנורים, מפרקים את הארובות, אלו מצבות־הזכרון לתרבות אירופה החדשה, בנייני־המופת של הסגנון הגוטי־החדש. כבר רוחצים ידיים ועומדים לברך „על כיסוי הדם"; מילא, הלא אין חשש למַחסור של אֵפר כשיש חמישה קרמטוריונים אוֹרים כאלה.

והשחיטה היתה הומאניטארית:

יום קיץ נהדר. נוסעת רכבת „עקורים". קרונות־בהמות. האשנבים מסורגים בחוטי־תיל. על כל מדרגה חייל במלוא אזֶנו. מבעד לאשנב המסורג מציץ ילד. פנים מאירות, עיני תום בהירות, המבט כה סקרני ונועז. אינו ירא רע, הוא רואה: ספר־תמונות גדול ססגוני ופתוח לרווחה, שדות וכרים צבעוניים — נוסעים: יערות ובוסתנים, בתים ועצים, חולפים מקיפים בחצי־גורן ונעלמים. הצבעים מתמזגים לחטיבה אחת והחטיבה מסתחררת רגע ונעלמת מן העין. אנשים וסוסים זערורים כצעצועים־חיים מתנועעים־הולכים ובכל זאת עומדים על עומדם, אך הנקודה עצמה גם היא נוסעת — לאן נוסע כל זה??...

פתע באה בדהרה ושאון רכבת כשד שחור, היא מסתירה את הנוף, מכבה את השמש ומעלה עשן מחניק... הקרונות רצים, מבקשים לתפוס זה את זה... מבעד לחלון נשקפים אנשים במדים, מוזרים כל־כך, שחורים עטופי־עשן, נישאים כמַזיקים... אה, העשן... אפילו זאת מסתיר הוא... סוף־סוף, הרכבת עברה. ושוב אותה התמונה עצמה: שדות ויערות, כרים וגנים, הרים ובקעות זורמים בשלוה ובנחת, נעים על סרט־ענק, עוברים וחולפים אי־שם במרחקים... בקתות וגדרות, עצים ועמודי־טלגראף זורמים כאילו נגרפו במים אדירים, הכל עובר, הכל נע, הכל חי, מוזר כמו באגדות אשר אמא מספרת... לאן הולך כל זה?...

בפנים יושבת האם. ראשה בין כפות ידיה. הפנים חשוכים. הלב דופק משונה כל־כך. לנגד העיניים חולפים מחזות החיים כולם: ילדות, נעורים, חיי־המשפחה הקצרים — המאושרים, בית, בעל, ילד. בית־הורים, העיירה, שדות, יערות, הכל אץ, נטרף כבקלפים, תמונה רודפת תמונה, ועל כולן כתם שחור: הדירה הרחבה שנשארה הפקר, קן־המשפחה שנהרס, דלתות וחלונות פרוצים, ארונות שבורים, כלי־מטבח מנותצים, בגדים רמוסים. כל זה הושאר מאחור — ועתה: גוואלד, לאן־זה נוסעים?!...

הרכבת נעה לאֵטה כלנית המת, כאילו רוצה לחלוק כבוד אחרון לקרבנות. כעבור עשר דקות כבר היא חוזרת ריקה. הפלוטוקראט היהודי והיהודי הבולשביסטי שהתמודד עם העולם האֲרי להחריבו לא יזיק עוד לעולם. קומנדו־מַשא כבר מעמיס את הבגדים בעודם חמים על המַשאיות, לַאוּס, לַאוּס, שם בארץ־חַיָּקים נולד לפי הזמנת המדינה קין קטן, אוצר־הרייך משלם שכר־מלאכה עבורו, קרוּפּ כבר הכין רובה זעיר בשבילו, למענו מובילים כותנתו של אברמל'ה שאמא רקמה עבורו בידיים אוהבות.

והעולם? העולם בודאי עושה כמיטב יכולתו. מגישים שאילתות ומוחים, מכנסים נַעדות של 5, 13, ו־18. הצלב־האדום מקיש בקופסת „צדקה תציל ממוות", העתונות והראדיו סופדים לנו, הארכיבישוף מקנטרבורי עורך תפילת „אל מלא רחמים", בכנסיות אומרים „קדיש" ועולם הבעלבתימלאך שותים לחיים ומאַחלים זה לזה „מזל־טוב" לעילוי הנשמות הטהורות, ולנו לחיים ולישועה...

החבל על הצואר. התליין הוא נדיב־לב. עתותיו בידיו. משחק הוא עם הקרבן. ביני־לביני הוא מריק לוג בירה, מעשן סיגריה ומחייך להנאתו. הבה ננצל את הרגע כשהתליין עסוק בסביאה, עץ התלייה ישמש לנו שולחן־כתיבה, ונרשום מה שיש לנו לאמור ולספר.

ובכן חברים, כתבו, רשמו קצרות וחדות, כקיצור הימים שנותרו לנו וכחוֹד הסכינים הנתקעים בלבותינו. יישארו־נא הדפים הספורים בשביל ייוו"א, בשביל מכון ענוּת ישראל, יקראו בהם אחינו שנותרו בחיים, ואולי אף ילמדו מהם דבר.

ובקשתנו מאת הגורל:

יהי רצון מלפניך, אינו־שומע קול בכיות — עשה לפחות זאת למעננו, שתשים דפי־דמעותינו בנאדך להיות, ויגיעו־נא לידיים הנכונות וימצאו את תיקונם.

בזוועות הרצח*

פרטים

בין המשלוחים שהובאו מבנדין וסוסנוביץ נמצא רב זקן. כיון שבאו למחנה ממחוז שבקרבת מקום — ידעו הכל, כי מובלים הם למוות. בזמר ובמחול נכנס הרב לחדר הפשטת־הבגדים ולתא־הגאזים — הוא זכה למות על קידוש־השם.

שני יהודים הונגריים שאלו את איש הזונדרקומנדו, האם להתפלל תפילת הוידוי. אמר להם, כן. הם הוציאו בקבוק יי"ש ושתו ל„חיים" בשמחה רבה, ואילצו בכל כוחותיהם את זה מן הקומנדו שישתה עמהם. הוא נכלם מאוד ולא רצה לשתות. אך היהודים לא הרפו ממנו. אתה מוכרח לנקום את דמנו, חייב אתה לחיות, ועל־כן — לחיים! — והם העתירו עליו איחולים שעה ארוכה. אנו מבינים למצבך... הוא שתה עמהם והתרגש מאוד ופרץ בבכי מר. פרץ אל אולם־השריפה הגדול והתייפח בבכי מר שעות רבות: חברים! הקץ לשריפת יהודים, נחריב הכל ונעלה גם אנו על קידוש השם![*]

היה אמצע הקיץ. מאתיים יהודים צעירים מהונגריה הובאו להמתה־ביריות. הם התפשטו עד למערומיהם בחצר המשרפה 1. ראשיהם היו מגולחים באמצע בפסים שתי־וערב. הופיע הרוצח, האוברשארפירר מוספלדט, וציוה עליהם לעבור למשרפה 2. ממשרפה אחת לשנייה מוליך כביש שאורכו כ־60 מטר, והוא חוצה דרך ציבורית. הוא הציב את כל הקומנדו כולו בטורים למשמר שהיהודים העירומים לא יימלטו

* בנובמבר 1953 נחשפה בשטח עליו השתרע בעבר מחנה־המוות אושבינצ'ים, מחברת המהוה חלק מהרשימות שנכתבו בידי מחבר אלמוני. הרשימות כתובות ביידיש. התאריך האחרון ביומן הוא 26 בנובמבר 1944. המחבר האלמוני, אשר ניספה, מביע את בקשתו, כי יומנו יוצא־לאור תחת השם „בזוועות הרצח".

הרשימות נמצאות בארכיון של המכון היהודי להיסטוריה. ההערות הן של המערכת („בלעטער פאר געשיכטע").

מתוך בלעטער פאר געשיכטע (דפים להיסטוריה) בהוצאת המכון היהודי להיסטוריה בפולין, אפריל 1954, כרך VII, ה' 1.

[* בשלב האחרון פרץ באמת מרד ב„זונדרקומנדו" היהודי, והם השמידו את המיתקנים בשורה של משרפות.]

בשעת חציית הדרך. והם רודפו כעדר כבשים ואַלות מתנופפות מעל לראשיהם. הנוגשים היו ראש־הקומנדו והקאפו הגרמני. ובקצה דרכם נדחסו לחדר צר ואחד־אחד נגררו למוות ביריה.

קבוצת יהודים כחושים מזי־רעב הובאה מאחד המחנות. התפשטו בחצר ואחד־אחד הלכו לקראת מותם. היו מורעבים נורא והתחננו שתינתן להם פרוסת לחם אחרונה בחייהם. הובא לחם רב. עיניהם, שקָהו וכָבו מחמת הרעב המתיש, נתלקחו באש פראית מגודל השמחה המפתיעה ובשתי ידיהם חטפו את הלחם ובלעו בתאבון רב בעלותם במדרגות למיתתם־ביריה. כל־כך הופתעו ונהנו מהלחם עד שהמוות עצמו הוקל להם. הנה, כך יודע הגרמני לענות בני־אדם ולהשתרר על נפשותיהם.

כדאי לציין, שיהודים אלה נלקחו מבתיהם אך לפני שבועות מועטים.

הדבר היה בסוף שנת 1943, לערך. הובאו 164 פולנים מהסביבה, ביניהם 12 נערות צעירות שהשתייכו לאירגון חשאי. הגיעו למחנה הרבה אנשי ס.ס. רמי־מעלה. באותו זמן הובאו כמה מאות יהודים מהולאנד להרעלה בגאזים. בעומדם עירומים כבר בתא־הגאזים, פנתה אחת הנערות הפולניות בנאום קצר ומלהיב נגד הרציחות ההיטלריסטיות והדיכוי, והיא סיימה במלים אלה: „אין אנו מתים עכשיו, זכרנו יְנוֹן בתולדות עמנו, פעלנו ורוחנו חי ופורח. הרוצחים ישלמו מחיר יקר בעד דמנו. הלאה הבארבאריות ההיטלריסטית. תחי פולין!" ובפנותה ליהודים של ה„זונדר" אמרה: „יעודכם הקדוש הוא לנקום את דמנו הטהור; ספרו לבני־עמנו כי בגאון ובהכרה עמוקה הולכים אנו לקראת מותנו." הפולנים כרעו ברך, ואחר קמו ויחדיו שרו את ההמנון הלאומי הפולני. בלבביות עמוקה ומזעזעת ביטאו את רגשותיהם האחרונים ואת נחמתם בתקוה לעתיד עמם. אחרי־כן שרו יחדיו את האינטרנאציונאל. באמצע שירתם הגיעה מכונית „הצלב־האדום", והס.ס. שפכו את הגאז אל תוך התא. נשמותיהם יצאו באמצע שירתם ודביקותם בחזון האחוה ותיקון העולם.

שלהי קיץ 1944. הובא משלוח מסלובאקיה. הכל ידעו בבירור, ללא ספק, שהולכים לקראת המוות. אף־על־פי־כן היתה התנהגותם שקטה, התפשטו ונכנסו לבונקר, עירומים, ואחת הנשים אמרה: „אולי עוד יתרחש לנו נס."

והיה זה בשלהי הקיץ 1943, כשהובא משלוח יהודים מטארנוב. שאלו, לאן הם מובלים. אמרו להם, כי מובלים למוות. כולם היו כבר עירומים. אפפה אותם רצינות נוראַת־הוד. לחשו תפילות הוידוי על חטאות העבר. חושיהם כבר עומעמו, ורק מכוח מחשבה אחת היו כולם נפעמים והיא ריתקה את כולם כבזרם חשמלי. זה חשבון־הנפש

בטרם מוות. ובינתיים הגיעה קבוצה נוספת של יהודי טארנוב. צעיר יהודי עלה על ספסל וביקש שיקשיבו לו היטב. השתררה דממת־מוות. „אחים יהודים! — קרא — אל תאמינו כי מובלים אתם למוות. בלתי־אפשרי; אין להעלות על הדעת שעלולה לקרות כזאת, כי אלפים ורבבות אנשים חפים מפשע יובלו לפתע למוות אכזרי; לא יתכן, לעולם לא יהיה רצח אכזרי ומזווע שכזה. אלה שסיפרו לכם זאת — כוונה מסותרת היתה בדבריהם" וכו' וכו' — עד שהרגיעם כליל. ורק כשהושלך הגאז, התפכח אותו מטיף־המוסר מתמימותו. אבל הוא החפים מאוחר מדי.

היה פסח 1944. הגיע משלוח מוויטאל, צרפת, ביניהם אישים יהודיים חשובים. אחד מהם היה היהודי איש באַיאַן [בגאליציה] ר' משה פרידמאן, בר־סמכא בקרב היהדות הפולנית הלמדנית, דמות פאטריארכאלית. כשהתפשט יחד עם כולם נכנס לאולם האוברשארפירר. ר' משה פרידמאן ניגש אליו ובתפסו בדש בגדו פנה אליו בשפה הגרמנית: „אתם רוצחי־העולם הנוראים ונתעבים, אל תדמו כי תשמידו את עם ישראל. עם ישראל יחיה לעד ולא ייעלם מבמת־ההיסטוריה. אבל אתם, רוצחים שפלים, מחיר יקר תשלמו, בעד כל יהודי חף־מפשע תשלמו בחיי עשרה רוצחים, אתם תימחו ותיעלמו מִלְאוֹם. קרב יום הנקם, דמנו השפוך — מִידֵכם ייתָבע ולא ימצא מנוח עד אשר חמתנו הבוערת תישפך עליכם ותשמיד את דם־החיה שלכם." דבריו נאמרו בקול עמוק ובכוח רב. הוא חבש את מגבעתו וקרא בהתלהבות רבה „שמע־ישראל", ויחד עמו קראו כל הנוכחים קריאות שונות. היה זה רגע של התעלות הנפש, שאין לו אח ודוגמה בחיי אדם, רגע המוכיח את קשי־העורף של היהודים.

היה זה משלוח מקאשוי [קושיצה — אז הונגריה] שהגיע לערך בסוף מאי 1944. בין היהודים העקורים היתה ישישה כבת 85. אומרת היא: „עתה אֶראה בכליונם של יהודי הונגריה. לחלקים גדולים של יהדות זו היתה אפשרות להימלט, אולם אז הם שאלו בעצת הרביים, ואלה הרגיעו אותם. הרבי מבלז טען, שהונגריה רק תתנסה בנסיון של פחד — עד שהגיע הרגע ולא יכלו להציל את עצמם. אָכן! מִשָמַים העלימו מהם, אבל הם [הרביים] עצמם נמלטו לארץ־ישראל, את נפשם הצילו, והעם נשאר כצאן מובל לטבח. רבונו של עולם! ברגעים האחרונים שלפני מותי אבקשך, כי תמחל להם את חילול־השם הגדול!"

חורף, שלהי שנת 1943. הובא משלוח של ילדים בלבד. הם נחטפו ממכוניות במַסען, מבתי אמהותיהם, כאשר האבות היו בעבודתם בשאוֶל אשר במדינת ליטא.

ראש־הקומנדו שלח את אנשיו להפשיט את הילדים. עומדת ילדה כבת חמש ופושטת את הבגדים מאחיה בן השנה. ניגש אליהם איש־הקומנדו להפשיט את

בגדי התינוק. אומרת אליו הילדה: „סור מכאן, רוצח יהודי. אל תשים את כפיך שטבלו בדם יהודי על אחי החמוד. עתה אני אמו הטובה, בזרועותי יגוע יחד עמי". אצלם ניצב ילד כבן 7—8, פונה הוא אל איש־הקומנדו ואומר: „הן יהודי הנך, איך תוכל להוביל ילדים נחמדים כאלה לגאז. האם חייך יקרים לך יותר מחייהם של כה הרבה קרבנות יהודיים?"

ראשית הקיץ 1943. הבונקר נדחס כולו יהודים. נער אחד יהודי נשאר בחוץ. ניגש אליו האונטרשארפירר ומכהו עד מוות באַלתו. היכהו באכזריות ודמו זב מכל איבריו. לפתע קם הנער המוכה אשר שכב ללא ניע, ובעיניו הילדותיות הסתכל בשלוה ובדומיה ברוצח האיום. האונטרשארפירר געה בצחוק ציני, שלף את אקדחו והרגו.

לא פעם היה האוברשארפירר מעמיד אנשים בשורה עורפית וביריה אחת ממית את כולם, מי שכופף את ראשו — היה דוחפו־חיים לתוך בור־המתים הבוער, ומי שסירב ללכת לבונקר היה מנַקֵּע את ידיו, מפילו ארצה ודורסו ברגליו. בבוא משלוח חדש היה הלה עולה על ספסל, משלב זרועותיו ונושא נאום קצר, כי נשלחים הם למרחץ, ולאחריו יחזרו לכאן וימוינו למקומות־עבודה. מי שהטיל ספק באמיתות דבריו היה סופג מכות אכזריות, ותוך כדי זה היה הנוגש מעורר מהומה איומה, כדי שיאבדו את האוריינטאציה.

האוברשארפירר פארסט היה ניצב ליד חדר־פשיטת־הבגדים וממַשמש את איברי־המין של כל אשה צעירה בלכתה עירומה לתא־הגאזים. היו מקרים שאנשי הס.ס., בדרגות שונות, תחבו אצבעותיהם לתוך האיבר של צעירות יפות.

בשלהי קיץ 1942 הגיע משלוח מפשמישל. הצעירים החביאו כולם פגיונות בשרווליהם ורצו להסתער על אנשי הס.ס., אך מנהיגם — רופא, שקיוה כי במוּנעו בעדם יזכה הוא, עם אשתו, להכנס למחנה — בגד בהם והלשין בפני האוברשאר־פירר, אשר נתן הבטחות לרופא, וזה הרגיע את כולם. הם התפשטו, ואף הרופא ואשתו נאלצו ללכת לתא־הגאז.

סאדיזם!

בשנת 1940/41

מחנה היה בבלז'ץ סמוך לגבול הרוסי, ומעשה הזוועה והסאדיזם עלו כאן אף על מעשי אושביץ.

יום־יום היו יהודים אנוסים לחפור בורות צרים ועמוקים, ולתוכם היו נדחפים יהודים, איש לבור, והס.ס. הכריחו אסירים אחרים לעשות את צרכיהם אל תוך הבור,

על ראשו של הקרבן, ומי שסירב ספג 25 מלקות בפרגול. האסירים עשו את צרכיהם כל היום עד שהקרבן נחנק בסרחון.

המשמר הרוסי מעבר הגבול [*] הפציר ביהודים שינצלו כל הזדמנות בשביל להימלט אליהם. והיו שניצלו את הרגע שאנשי הס.ס. לא השגיחו. ואם החמיצו להשגיח — שוב לא יכלו לירות, כשהפליט כבר נמצא בשטח הרוסי. על כן היו הגרמנים ניצבים אצל הגדר ממש ויורים ברגל או ביד שנשתרבבה מצד זה של הגבול בשעת הזחילה. המשמרות הרוסיים היו מוחים, ואנשי הס.ס. צעקו לעומתם כי הרגל או היד עודנה בשטח הגרמני. בסוף נחפרה תעלה ישרה ועמוקה לאורך קו־הגבול.

מאוחר יותר, כשהגרמני חדר לעומקי רוסיה, הקימו ביער שמונה צריפים גדולים, בהם העמידו שולחנות וספסלים ולתוכם גורשו יהודים מפלכי לובלין, למברג ואחרים וכאן הומתו בחשמל. ביער וויירשוביץ סמוך לטראַוניק, לא הרחק מפיאַסק, נחפרו בורות עמוקים, הובאו מכוניות גדושות יהודים, ועם הרמת הפלאטפורמה הושלכו ישר במלבושיהם אל תוך הבור, שם נורו ונקברו.

בבלז׳ץ אף ניספו הרבה אוקראינים. אני משוכנע שהדבר ידוע לרבים. אני רושם זאת, כי סיפרו לי על כך אחדים מן הקומנדו שלנו שהיו עדי־ראייה. הם היו גם במידאנק, כפר סמוך ללובלין, שפונה כולו מיושביו ונהרס, הוקמו בו צריפים וגדר תיל מסביבו. סדר־העבודה היה כך, שבנובמבר־דצמבר 1941 נבנו צריפים ומדי בוקר בבוקר לפני העבודה מוכרחים היו האסירים להתגולל עירומים בשלג, במקום שירחצו במים. לאחר־מכן נכנסו לצריף הקר להתלבש, בשביל ללכת לעבודה. ארבעה אנשים נאלצו לגרור גדר־עץ ענקית או קורת־בניין בהרָצָה, ומהנדס הולאנדי רידָפָם והרביץ בפרגול ברגליהם.

לצריפים הובאו שבויים רוסיים, שמזונם תפוחי אדמה אחדים ומעט מרק בלי לחם, והם עבדו עבודת־פרך כל היום בהשגחתם של אנשי הס.ס.. הכושל בעבודה הושלך לתוך בור. הבור היה מכוסה בקרשים ובהם חור לצרכיהם של האסירים. לתוך בור־צואה זה השליכו את האסירים. לילה־לילה נכנסו אנשי הס.ס. לאיזה בלוק ורצחו באַלות את השבויים הרוסיים הכחושים והתשושים. הם לא התנגדו, כי היו חלשים מאוד. עם בוקר נכנסה קבוצה של 100 יהודים אשר גררו את המתים וקברום. וכשהבלוק התרוקן הובאו שבויים חדשים.

אם חטא אחד מהם — נתלה ברגליו וראשו כלפי מטה. קרו מקרים שאנשים

[* שטח המחנה הגיע עד הגבול ממש (לפני פרוץ מלחמת גרמניה—רוסיה).]

תלו שמונה שעות עד שמתו. בעת כל מיפקד היו יורים בתת־מקלעים לתוך השורות הצפופות.

רשימות

ב־14 באוקטובר 1944 החלו לפרק את קירות המשרפה 3. הפועלים היו מן הזונדר.

ב־20 באוקטובר הובאו 2 מוניות ומכונות־סוהר גדושות כרטיסיות, תעודות־מוות וכתבי־אישום של אסירים ושרפום.

היום — עשרים וחמישה בנובמבר — החלו לפרק את הקרמטוריום 1. אחריו יבוא תור המשרפה 2. כדאי לציין שקודם־כל מוציאים את מנוע האיוורור והצינורות, והם נשלחים — המנוע למחנה מאוטהאוזן, והצינורות לגרוס־רוזן, ולפי שמיתקנים אלה נחוצים רק במקום שעוסקים בהרעלה בגאז בממדים גדולים, שכן במשרפות 3—4 „אצלנו" אין כלל כאלה, מתעורר החשש שמרכזי השמדה נוספים להשמדת יהודים מוקמים עתה במאוטהאוזן ובגרוס־רוזן.

אני מבקש שייאספו כל רשימותי השונות ותיאורי, שבחתימה י.א.ר.א., אשר נטמנו בשעתו בקופות שונות וצנצנות בחצר המשרפה 2, כמו כן שני תיאורים נרחבים יותר, מהם אחד שהוכתר בשם „הגירוש", והוא הוטמן בבור עצמות בשטח המשרפה 1, וכן תיאור בכותרת „אושביץ", הנמצא בתל עצמות באותה חצר בפינת דרום־מערב; לאחר זמן העתקתי רשימה זו [וההעתק החדש] טמנתי באפר במשרפה 2, [— ואבקש] לעורכם ולהדפיסם הכל־בכל בשם „בזוועות הרצח".

עכשיו אנחנו הולכים לזאונה [*], 170 איש שנותרו, ובטוחים אנו כי מובילים אותנו למוות. בחרו מתוכנו 30 אנשים לעבודה במשרפה 4.

היום, עשרים ושש בנובמבר [*] 1944.

[* המרחץ — כביכול — הם תאי־הגאזים.]

• [26; ולמעלה, בראשית הפרק, 25 — כך במקור.]

נספח

פסקי־דין שהוטלו על רוצחי אושביץ

בפסק־דין של בית־הדין הלאומי העליון בוארשה, שהוצא ב־2 באפריל 1947, נידון פראנץ פרדינאנד הס, קומנדאנט אושביץ, לפסק־דין מוות בתלייה.

פסק־הדין בוצע בשטח המחנה באושביץ, מול הקרמטוריום מס. 1.

הס ניסה להתחבא, התחפש כימאי וחקלאי. נתפס על ידי צבא הכיבוש האנגלי, ולאחר שהובא כעד בפני בית־הדין הבינלאומי נגד הפושעים הנאציים העיקריים בנירנברג, נמסר לשלטונות הפולניים ונשפט בוארשה.

בפסק־דין של בית־הדין הלאומי העליון בקראקוב, שהוצא ב־22 בדצמבר 1947, נידונו אנשי סגל ס.ס. באושביץ־בירקנאו לעונשים הבאים:

ארטור ליבהנשל	פסק־דין מוות
מקסימיליאן גראבנר	פסק־דין מוות
האנס אַוּמַיר	פסק־דין מוות
קארל ארנסט מקל	פסק־דין מוות
מאריה מאנדל	פסק־דין מוות
פארנץ קסאוור קראוס	פסק־דין מוות
יוהאן פאול קרמר	פסק־דין מוות
אריך מוספלדט	פסק־דין מוות
הרמאן קירשנר	פסק־דין מוות
האנס קוך	מאסר עולם
קארל זופרט	מאסר עולם
הייגריך יוסטן	פסק־דין מוות
וילהלם גראדד גרינג	פסק־דין מוות
קורט הוגו מולר	פסק־דין מוות
לודוויג פלגה	פסק־דין מוות
אדוארד לורנץ	15 שנות מאסר
אוטו לטש	פסק־דין מוות
פריץ וילהלם בונטרוק	פסק־דין מוות
אוגוסט ריימונד בוגוש	פסק־דין מוות
פאול גצה	פסק־דין מוות
פאול שצ'ורק	פסק־דין מוות
ריכארד שרדר	15 שנות מאסר
טרזה ברנדל	פסק־דין מוות

אַליציה אורלובסקי	15 שנות מאסר
לויזה דנץ	מאסר עולם
הילדגארד מארטה לויזה לכרט	15 שנות מאסר
האנס הופמאן	15 שנות מאסר
אנטון לכנר	מאסר עולם
יוסף קולמר	פסק־דין מוות
דיטלף נבה	מאסר עולם
הרברט פאול לודביג	פסק־דין מוות
אלכסנדר בולוב	15 שנות מאסר
ארטור יוהאן בריטוויזר	פסק־דין מוות
האנס שומאכר	פסק־דין מוות
אדולף מדפינד	מאסר עולם
פריץ רומַיקט	15 שנות מאסר
אריך דינגס	5 שנות מאסר
יוהאנס וובר	15 שנות מאסר
קארל ישקה	3 שנות מאסר
האנס מונכה	זוכה

בפסק־דין של בית־הדין הצבאי האמריקני מס. 4 בנירנברג, מיום 3 בנובמבר 1947, נידונו עובדים־מנהליים של המשרד העליון למשק ואדמיניסטראציה ס.ס. (ההנהלה של כל מחנות־הריכוז) לעונשים הבאים:

אוסוואלד פול	פסק־דין מוות
אוגוסט פראנק	מאסר עולם
היינץ קארל פנזלו	25 שנות מאסר
האנס לרנר	10 שנות מאסר
גיאורג לרנר	פסק־דין מוות
ארווין טשנטשר	10 שנות מאסר
מאקס קיפר	מאסר עולם
פראנץ אירנשמאלץ	פסק־דין מוות
קארל זומר	פסק־דין מוות
הרמאן פוק	10 שנות מאסר
האנס הוהברג	10 שנות מאסר
האנס ביר	10 שנות מאסר
ליאו פולק	10 שנות מאסר
קארל מומנטהי	מאסר עולם
האנס בוברמין	20 שנות מאסר

בפסק־הדין של בית הדין הצבאי האמריקני מס. 1 בנירנברג, מיום 20 באבגוסט 1947, נידונו עובדים־מנהליים בשירות הבריאות — בין השאר, בעוון ניסויים רצחניים על גופם של אסירים במחנות־ריכוז:

קארל ברנדט	פסק־דין מוות
זיגפריד הנדלוזר	מאסר עולם
אוסקאר שרדר	מאסר עולם
קארל גנצקן	מאסר עולם
קארל גבהארדט	פסק־דין מוות
רודולף בראנד	פסק־דין מוות
יואכים מרוגובסקי	פסק־דין מוות
הלמונד פופנדיק	10 שנות מאסר
וולפרם זיוורז	פסק־דין מוות
גרהארד רוזה	מאסר עולם
וויקטור ברַק	פסק־דין מוות
הרנן בקר־פריזנג	20 שנות מאסר
ואלדמאר הוֹפן	פסק־דין מוות
ווילהלם ביגלבק	15 שנות מאסר
הרטה אוברהוֹזר	20 שנות מאסר
פריץ פישר	מאסר עולם

בין שבויי המלחמה שהוחזרו בשנת 1956 מברית המועצות לגרמניה היה גם פרופ. קרל קלאוברג, המנצח הראשי על הניסויים הרצחניים בבלוק 10 באושביץ. לחץ דעת הקהל בעולם הכריח את שלטונות מערב גרמניה לאסור את פרופ. קלאוברג ולהעמידו לדין. המשפט הוא בשלבי ההכנה.

מפתח שמות

אולבריכט 336
אומיר 21 313 345
אולשבסקי 208
אייגר, ישעיהו 135 149 152...
אייזנבאך, ארתור 166
אייכמן 89... 96 105... 312 318 340
אנטרס 21 80 87 336
אסר, א. 117
אפו, אננט 298
אפשטין, ברתולד 74
ארבר 21
ארילה (אריאלה), ג. 195
ארנסט 174
ארצט, מאקס 346

באום, ברונו 122 127 130... 144 157 165... 209...
בארליצקי, נורברט 124
בוגר 21
בוימגרט, אברהם 209
בורובסקי, תדיאוש 84... 267
בורודין 152
בור־קומרובסקי 56
בילוביץ־הללי, מרדכי 145 164 168... 182 208...
בנש 183
בר 21 28
בראון, לייבק (אריה) 130 145... 148 164 179 206 208...
בראק, ויקטור 65
ברגמן, פריץ 112
ברגסון, מוטק 208

גאבל, רודולף 129
גבהארדט 66
גורדון 173 248
גיירין, קלאודין 295
גילביץ' 339
גלובוצניק 111
גליקס 66
גראבנר 21 329
גרטנר 101
גרטנר, אלה 155
גרינג („גרינג־ורקה") 43

דבוז'צקי 67
דיבוא (־דמבסקי), סטאניסלאב 124 343
דיבוס 295...
דירינג 63
דירמייר (דירמאייר), היינץ 123 129 148 161 211
דמבוביץ, מוריס 346

האאס, אלברט 130
האלברשטאדט, מיטק 162
האנדלסמן, יעקל 153
הארטוויג 21
הוהלפדר 66
הוטוואל, האדה 301
הולוי, תדיאוש 276 344
הופמן 21
הורטי 105
היטלר (פירר) 15... 23... 83 86 107 116 310...
היידריך 14
הימלר 12 15 19 23... 42 65... 90 115... 310 329 338
„הימלרשטאדט" 93 324 341
הלר, אוטו 130
הנלין 184
הס, רודולף 13 15 17 21 23 89 96... 106 118 205 310... 323...
הסלר 21 161 307
הפלה 313
הרפד 147
השל, אברהם יהושע 346

וארשאווסקי, יוסף 153
וירטס 336

* ... סימנו — ראה גם להלן.

וולמן, יעקב 173 175
וולקען 61 80
ויגודזקי, סטאניסלאב 85
וינטר, יולק 199
ויס 225
ויקרנט 158
ולאדק, ז. 201...
וסלי, ויקטור 159...

זאוקל 42
זבלודוביץ', חנן 208
זבלודוביץ', נוח 146 152 155... 208 214
ז'יבולסקה, קריסטינה 73 102 264
זילבער, גאדל 152
זינדלר 21
ז'ירומסקי 345

„טאפט" 91
טהומן 21
טהילו 21 320 336
טננבוים, בנימין 71

יאגיאלו, קוסטק 344
יאסז'יבובסקי, קאזימיז' 342...
יוסטה, קריסטינה 283
„יורק" (ישראל ג.) 239

כגן, רעיה 29 88 142 156

לאנז'ווין 295
לאופר, יהודה 129 147 151... 193
לוויטה, אברהם 346
לוינסקה, פלגיה 46 49 61 63
ליבהנשל 21 23
לכמן 21
לנגבין, הרמן 122

מאריאנסקה (מאריה הוכברג) 136
מוטיקה, לוציאן 344
מול 21 99 132 344
מוסדורף, יאן 125 344
מוספלדט 351
מוסקוביצ'י 146
מייזלס 147
מילדנר 318
מינץ, זושיה 75
מיר 21
מגלה 21 35 70 304 336
מסאריק 183

נאאיר, חיה 71

סולומון, הלנה 295 308
סוניה (רופאה יהודית) 63...
סטופקה (שלונזאק) 343
סטיביץ 21
סימון 147
סמואל 68...
סקוטניצקי 331

פאליטש (פליטש) 21... 54... 313 333
פול, אוסואלד 43 112 321
פוליצר, ז'ורז' 295
פוליצר, מאי 295 308
פונטיוס, אלפרד 129
פורדינא 345
פידרקביץ' 49 62 85
פיקאסו 253
פלאגה 21
פראנק, האנס 115
פרידמן, פיליפ 73 80 112
פרידמאן, ר' משה 353
פריטש 21 37 87 89 311 324
פרימל, רודולף („רודי") 158...

צטניק, ק. 258
צימטבוים, מאליה 141
ציפריאן, תדיאוש 323
צירנקביץ', יוזף 107 110 124 130... 325 339 343
צנגטלר 63

קאדוק (קדוק) 21... 54 86
קאזאנובה, דניאלה 295 308
קאלמוסובה 334
קובאלסקי, אדם 162
קובאלצ'יקובה 330

קוז'לצ'יק, יעקב 81 156 214
קויאטקובסקה, רבקה 257
קוך, אוגן 154... 161...
קולבה 334
קולקה, משה 146
קורילוביץ', אדם 343
קורינגר, מארגאריט 300
קושצ'וושקובה 330
קיט 80 322
קירשנר 21
קלאוברג 21 66... 335
קלאוזן 21
קלבר 80
קלהר 321
קלודז'ינסקי, סטאניסלאב 344
קלר 87
קניג 69
קראוס 21
קראנקנמאן 331
קרוף 43
קרמר 21 320 336

ר'אייבסקי 342
ראק, תדיאוש 14 26
(ה) רב מזאוויירצ'ה 207
(ה) רבי מבלז 353
רובוטה, רוז'ה 151 155... 212...
רוזבלט 117
רוט, הרטה 302
רומל 219
רומקובסקי 116
רייכנבאך 113
ריינו, ז'רמן 297

שארפה 87
שבירשצ'ינה 148 344
שולץ 21
שולץ (קאפו יהודי) 155 162
שומאן 336
שומאנסקי 345
שורץ 21
שטאבהולץ, תדיאוש (ט.) 76
שיביירסקי 341
שלאפסקי, ליאון 241...
שלינגר 21 163
שמולבסקי, דוד („דויד", „דוידק") 132 344
שנקר, מ. 255
שמרלינג 81
שפאר 42
שפריצר, יגני 29

ב ס פ ר :

בפתח הדברים 7

אנשים ואפר 11—176
(מאת ישראל גוטמן)

מכונת העינויים 11
החנק וההכחדה 11 ; ההתחלה 13 ; אושביץ — מחנה ההשמדה 14 ; בטחון ושמירה 18 ; האסירים־הממונים 25 ; אושביץ 1 28 ; אושביץ 2 — בירקנאו 30 ; הפגישה הראשונה עם המחנה 33 ; ההובלה וקבלת הטראנספורטים 34 ; קאראנטאננה 37 ; השמדה תוך עבודה 41 ; הרעב 48 ; הערך התזונתי 51 ; „אורגאניזציה" 53 ; לאופי החטיבות הלאומיות במחנה 55 ; מחלות ואישפוז 58 ; „ניסויים מדעיים" באושביץ 65 ; בלוק־10 66 ; ילדים באושביץ 71 ; סלקציות 76 ; בלוק־11 81 ; בידור ושעשועים במחנה אושביץ 83 ; יצירה רוחנית במחנה 84 ; דת 85.

חצר־המוות 87
החיפוש אחרי אמצעי השמדה המונית 87 ; תאי הגאזים 91 ; הדרך למוות 94 ; „הזונדרקומנדו" 99 ; יהודי הונגריה 105 ; וגם ירשת... 111 ; שביתת הרצח 115.

מחתרת בלוע החיה 118
גיוס כוח־הנפש מן המצוקה 118 ; האסירים הפוליטיים 121 ; עזרה הדדית ומאבק 127 ; הבריחה 134 ; קבוצת המחתרת היהודית 144 ; תוכנית התקוממות כללית 148 ; מרד הזונדרקומנדו 151 ; מעשי מרי ונקמה 158.

ימים אחרונים 165
הפינוי 165 ; אודים בכף־הקלע 173.

דפי זכרונות 177
נכתבו במיוחד — מלבד האבטוביוגראפיה
של ל. שלאֶפסקי — בשביל הספר שלפנינו

מרדכי הללי : בשער האימים 179

יהודה לאופר : ממידנק ואושביץ 183

ישראל ג. : כחוט־השערה 194

בן־ציון יצחקי : יום באושביץ 204

משה קולקה: עם המחתרת 208

נוח זבלודוביץ': ביקור אצל רוז'ה בבונקר 212

זאב שיק: עלי השכול והשילום 215

טוסיה פרסטנברג: ניצוצות בשחור 233

ילד גדל באושביץ 241
ליאון שלאֶפסקי (אבטוביוגראפיה; מתוך „אחד מעיר, שניים ממשפחה", המלביה"ד בנימין טננבוים, ספרית פועלים)

פרקי ספרות 252
נכתבו בידי מי שעברו את מחנה־הריכוז בגופם ונפשם

מ. שנקר: שיר ערש 255
(עברית מ. אמיתי; מתוך הקובץ „מן המצר קראתי", בהוצאת מוסד הרב קוק)

רבקה קויאטקובסקה: השיר על ככר לחם 257
(כנ"ל)

ק. צטניק: בתור אל הקרימטוריון 258
(מתוך מַאסף „דבר" תשט"ז)

קריסטינה ז'יבולסקה: הגיטו מלודז' 265
(מתוך הספר „הייתי באושביץ" — פולנית)

תדיאוש בורובסקי: יום בהאציינדה 267
(מתוך כתבי המחבר — פולנית)

תדיאוש הולוי: שביתת־הנשק 276
(מתוך הקובץ „לבל נשכח" — אנגלית — ע"י בית־ההוצאה בשפות־חוץ „פולוניה", וארשה 1955)

קריסטינה יוסטה: מחנה־המשפחות הצ'כי 283
(מתוך הספר „מבוץ ואבנים" — פולנית)

קריסטינה יוסטה: מוסקבה — אמסטרדאם 287
(כנ"ל. כל כתבי המדור הזה — מלבד השירים, והסיפור מאת ק. צטניק — תורגמו בידי אליעזר רייך)

עדויות ומיסמכים 293

עדותה של וייַאן־קוטירייה 295

מיבצע השמדת היהודים 310
(רשומות רודולף הס)

מעדותו של רופא 320

מפרשת רודולף הס 323

אושביץ הלוחמת 342

הקובץ אושביץ 346

בזוועות הרצח 351

נספח (פסקי־הדין במשפט רוצחי־אושביץ) 357

(כל כתבי המדור הזה תורגמו בידי אברהם כנעני)

מפתח שמות 360

תמונות ורישומים

מראה כללי של בירקנאו (בז׳וינקי) בשער הספר
(לפי הספר „מחנה־הריכוז אושבינצים" — פולנית —
בהוצאת הועדה המרכזית לחקר פשעי הנאצים בפולין)

הרישומים בעמודים 19—100 הם מאת פראנסואַ ריץ
(לפי הספר „זכרונות אסירי אושביץ" — צרפתית)

רוז׳ה רובוטה 213

רישום בידי פיקאסו ביום־השנה העשירי לשיחרור אושביץ 253
(לפי הספר „מחנה־הריכוז וכו׳", כנ״ל)

ככלות הכוחות („מוזלמניות") (הציורים — מאת יאנינה
בליל־הולדת־הנוצרי טולין, לפי ספר־הציורים
בית־חולים מַדרגה־ראשונה... בשם „אַל יחזור לעולם" —
מיפקד־עונשין פולנית — בהוצאת המוזיאון 272
הממלכתי באושבינצ׳ים)

רשת הגדר הטעונה חשמל (צילומים, לפי הספר
על ניסויי עיקור (פכסימיליה) „מחנה־הריכוז וכו׳" כנ״ל)
מתוך „פנקס המתים" (פכסימיליה) עמוד 304
קרבנות הגאז מובאים לבורות־השריפה

מלאי קופסות הגאז „ציקלון B" 311

טעויות, שהושגחו עם ההדפסה

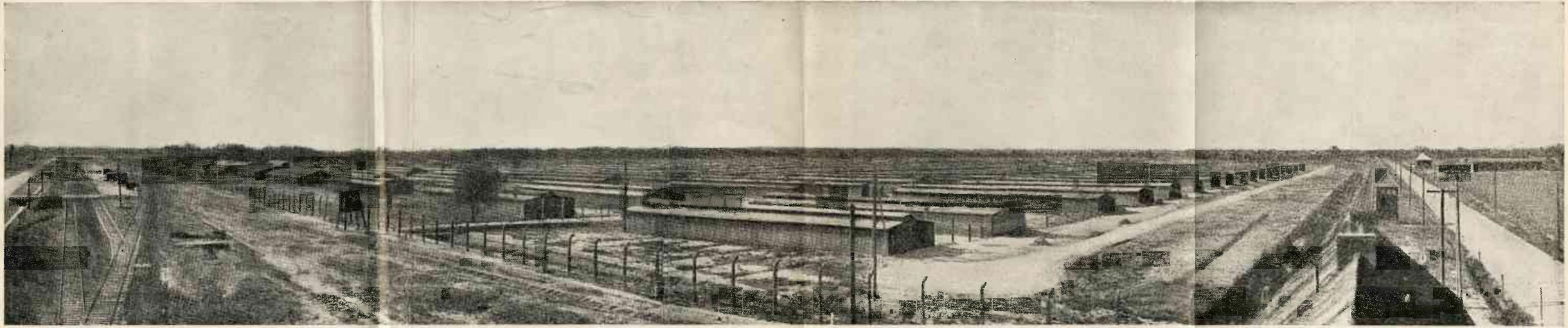
עמוד 87, שורה 9 מלמעלה, נדפס 3.000 וצ"ל 300

" 125, שורה 6 מלמעלה, נדפס מאנסדורף וצ"ל: מוסדורף

" 142, שורה 9 מלמעלה, נדפס יום או וצ"ל: יום א'

" 166, הושמטה השורה הראשונה, שצ"ל:

עם תשובה מוסמכת של האירגון. חברי האירגון יצאו ביחד עם כולם. לטראנספורט

מראה כללי של בירקנאו. משמאל — מגרש־התגיה, מסילות־הרכבת והרציף.

Digitized by Project Zikaron
Touro University-NY Libraries
www.zikaron.tourolib.org
2024